

psalmo de Juda scriptum est. Dixerit fortasse quispiam Spiritum sanctum non loqui; manifeste enim Servatoris sermo est dicentis: *Deus, laudem meam ne reticueris; quia os peccatoris, et os fraudulentum in me apertum est, et quæ deinceps, usque ad ea verba: et episcopatum ejus accipiat alter*²⁴. Quomodo igitur, si Servator est qui hæc dicit, ait Petrus: *Oportebat impleri Scripturam, quam prædixerat Spiritus sanctus per os David?* Forsitan igitur quod hic docemur tale est. Personas fingit Spiritus sanctus in prophetis; et si personam induxerit Dei, non est Deus qui loquitur, sed Spiritus sanctus ex persona Dei loquitur. Si Christum induxerit, non est Christus qui loquitur, sed Spiritus sanctus ex persona Christi loquitur. Ita et si personam prophetæ exhibuerit, vel hujus aut illius populi, quæcumque tandem personam introducit, Spiritus sanctus est, qui omnes illas personas fingit.

Α ἐν τῷ ψαλμῷ τὰ περὶ τοῦ Ἰούδα γέγραπται (63). Εἰποι τις ἄν, ὅτι οὐ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λαλεῖ· σαφῶς γὰρ τοῦ Σωτῆρός εἰσιν οἱ λόγοι λέγοντος· Ὁ Θεὸς, τὴν ἀνεσίην μου μὴ παρασιωπήσης· ὅτι στόμα ἀμαρτωλοῦ, καὶ στόμα δολίου, ἐπ' ἐμὲ ἠνοιχθή· καὶ τὰ ἐξῆς ἕως· Καὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάβοι ἕτερος. Πῶς οὖν, εἰ ὁ Σωτὴρ ἐστὶν ὁ ταῦτα λέγων, φησὶν ὁ Πέτρος· Ἔδει πληρωθῆναι τὴν Γραφήν, ἣν προεῖπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ στόματος Δαυὶδ; Μήποτε οὖν ὁ διδασκόμεθα ἐνταῦθα, τοιοῦτόν ἐστι. Προσωποποιεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν τοῖς προφήταις· καὶ ἐὰν προσωποποιήσῃ τὸν Θεόν, οὐκ ἐστὶν ὁ Θεὸς ὁ λαλῶν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ λαλεῖ· καὶ ἐὰν προσωποποιήσῃ τὸν Χριστόν, οὐκ ἐστὶν ὁ Χριστὸς ὁ λαλῶν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ λαλεῖ. Οὕτω, καὶ ἐὰν προσωποποιήσῃ τὸν προφήτην, ἢ τὸν λαόν ἐκεῖνον, ἢ τὸν λαόν τοῦτον, ἢ ὁ τι δῆποτε προσωποποιεῖ, τὸ ἅγιον Πνεῦμά ἐστι τὸ πάντα προσωποποιῶν.

RUFINI PRESBYTERI

AD HERACLIVM

Præfatio in Explanationem Origenis super Epistolam Pauli ad Romanos.

458 *Volentem me parvo subvectum navigio oram tranquilli littoris stringere, et minutos de Græcorum stagnis pisciculos legere, in altum, frater Heracli, laxare vela compellis, relictoque opere, quod in transferendis Homiliis Adamantii senis habebam, suades ut nostra voce quindecim (64) ejus volumina, quibus Epistolam Pauli ad Romanos disseruit, explicemus: in quibus ille dum sectatur Apostoli sensum, in tam profundum pelagus aufertur (65), ut metus ingens sit illuc eum sequenti (66), ne magnitudine sensuum, velut immanitate opprimatur undarum. Tum deinde nec illud aspicias, quod tenuis mihi est spiritus ad implendam ejus tam magnificam dicendi tubam. Super omnes autem difficultates est, quod interpolati sunt ipsi libri. Desunt enim sere apud omnium bibliothecas (incertum sane quo casu) aliquanta ex ipso corpore volumina; et hæc adimplere, atque in Latino opere integram (67) consequentiam dare, non est mei ingenii, sed, ut tu credis qui hæc exigis, muneris fortasse divini. Addis autem, ne quid laboribus meis desit, ut omne hoc quindecim (68) voluminum corpus, quod Græcus sermo ad quadraginta sere aut eo amplius millia versuum produxerit, abbreviem, et ad media, si fieri potest, spatia coarctem. Dura satis imperia, et tanquam ab eo qui pondus operis hujus scire nolit, imposita. Aggrediar tamen, si forte orationibus tuis, quæ mihi tanquam homini impossibilia videntur, aspirante Domino, possibile fiant. Sed ipsum jam, si videtur, Origenem, qualiter præfationem suscepti operis dirigat, audiamus.*

²⁴ Psal. cviii, 2.

(63) Ἐν τῷ ψαλμῷ τὰ περὶ τοῦ Ἰούδα γέγραπται. Neque in hoc solum psalmo, sed et in xl etiam et liv Judæ nequitia et crimina produntur. HUETIUS.

(64) Ita potiores mss. Manuscriptus vero codex Vallis-clare, et unus Regius habent *decem*. Sed juxta Cassiodorum legendum videtur *viginti*.

(65) Libri antea editi, *effertur*. Ms. unus Regius, *affertur*, male.

(66) Ita potiores mss. Editi vero, et mss. qui-

dam, *sequi... opprimar* (al. *opprimamur*) *undarum*. Deinde *ne illud quidem aspicias*, etc.

(67) In quibusdam mss. legitur: *Desunt enim sere* (al. *pene*) *apud omnium bibliothecas. Incertum sane quo casu aliquanta ex ipso corpore volumina subtrahuntur, et hæc adimplere in Latino opere, et integram, etc.* Sed rectius cæteri mss. et editi ut in nostro textu.

(68) Ita mss. plerique, et editi. Cæteri vero mss., alius *decem*, alii *duodecim*.

ORIGENIS

COMMENTARIORUM IN EPISTOLAM S. PAULI AD ROMANOS PRÆFATIO.

Quod cæteris apostoli Pauli Epistolis difficilior putatur ad intelligendum hæc quæ ad Romanos scripta est, duabus mihi videtur fieri ex causis. Una, quod elocutionibus interdum confusis et minus explicitis utitur; alia, quod quæstiones in ea plurimas movet, et eas præcipue, quibus innitentes hæretici astruere solent quod uniuscujusque gestorum causa non ad propositum debeat, sed ad naturæ diversitatem referri; et ex paucis hujus Epistolæ sermonibus totius Scripturæ sensum, qui arbitrii libertatem concessam a Deo homini docet, conantur evertere. Propter quod deprecantes prius Deum, qui docet hominem scientiam²⁵, et qui dat per Spiritum verbum sapientiæ²⁶, quique illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum²⁷, ut dignos nos facere dignetur intelligere parabolas, et obscuros sermones, dictaque sapientium et ænigmata²⁸, ita demum explanationis Epistolæ (69) Pauli ad Romanos contingemus exordium, præmittentes hæc quæ ab studiosis observari solent, quod videtur Apostolus in hac Epistola perfectior fuisse quam in cæteris. Etenim eum priam ad Corinthios scriberet, erat quidem in magnis profectibus; aliquid tamen de se velut nutabundus (70) eloquitur, cum dicit: *Sed macero corpus meum, et servituti subjicio, ne forte cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar*²⁹. Sed et ad Philipenses 459 scribens, quiddam in se minus adhuc esse illius, quam postea assecutus est, perfectionis ostendit, cum dicit conformari se morti Christi, *si quomodo occurrat in resurrectionem, quæ est a mortuis*³⁰. Non enim diceret, *si quomodo*, si ei jam tunc res indubitata videretur. Sed et in consequentibus ejusdem Epistolæ hæc eadem ostendit, cum dicit³¹: *Non quod jam consecutus sim, aut jam perfectus sim; sequor autem ut comprehendam, in quo et comprehensus sum a Christo. Fratres, ego me ipse non arbitror apprehendisse* (71). Quod si quis putat per humilitatem dictum, videat in consequentibus quam magna de profectibus suis memorat, cum dicit³²: *Unum autem, ea quidem quæ retro sunt obliviscens, et ad ea quæ in ante sunt me extendens, secundum*

A *propositum sequor, ad palmam supernæ vocationis Dei in Christo Jesu; et post hoc dicit: Quicumque ergo perfecti sumus, hoc sentiamus.* In quo ostendit duplicem esse perfectionem: unam, quæ est in expletionem virtutum, secundum quam dicit quod non sit perfectus; et aliam, cum ita quis proficit, ut decidere non possit, neque retrorsum aspicere, secundum quam dicebat: *Quicumque ergo perfecti sumus, hoc sentiamus.* Quomodo ergo docebitur perfectior jam secundam ad Corinthios scripsisse quam primam? Ex his sine dubio quæ in ea scripta referuntur, cum dicit: *Tribulationem patimur, sed non angustiamur; aporiamur, sed non exaporiamur; persecutionem patimur, sed non derelinquimur; dejicimur, sed non perimus; semper mortem Jesu in corpore nostro circumferentes, ut et vita Jesu in corpore nostro manifestetur*³³. Qui ergo semper mortem Jesu in corpore suo circumferebat, nunquam utique in eo (72) concupiscebat caro adversus spiritum, sed erat ei subjecta, utpote mortificata ad similitudinem mortis Christi. Quod si dicat nobis aliquis hæc verisimilia non videri, quia non multum temporis inter primam Epistolam fuerit ac secundam, potest et ex eo evidentius noscere, quod in prima Epistola ejectionem eum qui fuerat incesti scelere pollutus, et traditum Satanae in interitum carnis, ut spiritus salvus fieret in die Domini³⁴ (75), in secunda³⁵ jam revocat, et Ecclesiæ membris associat. Quod utique non faceret, nisi processu temporis dignos in eo fructus poenitentiae pervidisset, et quod jam caro interitum, quem designaverat Apostolus suscepisset, peccato scilicet et vitiis mortua, ut ita demum viveret Deo³⁶. Cum ergo tantum spatii fuerit, quo peccator incestus salutem spiritus laudabili carnis interitu receperit, quomodo non putandum est multo velociore cursu Apostolum quæ perfecta sunt assecutum? Sed in illis quidem iste ejus fuerit profectus: quanto (74) autem sublimior et eminentior sit ad Romanos scribens, ex ipsius Epistolæ sermonibus colligamus, in qua dicit: *Quis nos separabit a charitate Christi? Tribulatio, an*

²⁵ Psal. XLIII, 10. ²⁶ I Cor. XII, 8. ²⁷ Joan. I, 9. ²⁸ Prov. I, 6. ²⁹ I Cor. IX, 27. ³⁰ Philip. III, 10, 11. ³¹ ibid. 12, 13. ³² ibid. 13, 15. ³³ II Cor. IV, 8-10. ³⁴ I Cor. V, 5. ³⁵ II Cor. II, 8. ³⁶ Rom. VI, 11.

(69) Epistolæ. Deest in editis.

(70) Sic mss. plerique. Editi vero et ms. Regius num. 1659, *de sæculo ut nutabundus*, male.

(71) Ita potiores mss. et editi. Mss. vero aliquot omittunt *ipse* et postea habent, *nondum arbitror comprehendisse*.

(72) Sic mss. plerique. Libri vero editi et mss. quidam: *semper mors Jesu in corpore nostro mani-*

festatur. Qui ergo mortem Jesu in corpore suo circumferebatur, nunquam in eo, etc. Ms. unus habet utrobique *mortificationem*, pro *mortem*.

(73) *In die Domini.* Hæc verba omittuntur in libris antea editis, et in ms. Regio num. 1659, sed restituantur ex cæteris mss.

(74) Mss. quidam et editi, *quantum*. Demde ms. Regius num. 1659, *colliqimus*.

angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? Sicut scriptum est : Quia propter te morte afficimur (75) tota die, aestimati sumus sicut oves occisionis. Sed in his omnibus supervincimus propter eum qui dilexit nos. Certus sum enim quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque potestates, neque præsentia, neque futura, neque virtus, neque altitudo, neque profundum, neque alia ulla creatura, poterit nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro ³⁷. Veritatem dico in Christo, non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea in Spiritu sancto ³⁸. Nunquid videtur (75) eadem sublimitate mentis dixisse : Macero corpus meum, et servituti subjicio, ne forte cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar ³⁹, qua et hic dicit : quia in his omnibus supervincimus ; et : Certus sum enim, quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, et cætera quæ descripsit, poterint (77) nos separare a charitate Dei? His igitur nobis, prout potuimus, de sensu ejus in hac Epistola jam perfectiore conceptis, etiam illud haud absurde admo-uebimus, quod videtur hanc Epistolam de Corintho scribere, et aliis quidem pluribus indiciiis, evidentius tamen ex eo quod dicit : *Commendo autem vobis Phœben sororem nostram ministram Ecclesiæ, quæ est Cenchris* ⁴⁰. Cenchris enim dicitur locus Corintho vicinus, imo portus ipsius Corinthi. Et ex hoc ergo apparet de Corintho scripta, et ex eo quod dicit : *Salutat vos Gaius hospes meus* ⁴¹ : de quo Gaius scribens Corinthiis commemorat, dicens : *Gratias ago Deo meo, quod neminem vestrum baptizavi, nisi Crispum et Gaium* ⁴². Simile et deinde datur indicium ubi dicit : *Salutat vos Erastus arcarius civitatis* ⁴³ (78) : de quo Erasto ad Timotheum **460** secundam Epistolam scribens dixit : *Erastus remansit Corinthi* ⁴⁴. Ex quibus omnibus colligi certissima videntur indicia quod de Corintho scripta sit. Illud sane non parum cedit ad intelligentiæ difficultatem, quod multa de Lege Moysi in hac eadem contexuntur (79) Epistola, de vocatione gentium, de Israel secundum carnem, et de Israel qui non est secundum carnem, de circumcisione carnis et cordis, de lege spirituali et lege litteræ, de lege carnis et lege membrorum, de lege mentis et lege

A peccati, de interiore et exteriori homine : quæ singula prædixisse sufficiat ; in his enim continentia haberi videtur Epistole. Nunc jam, prout viam nobis Dominus aperire dignatur, ad explanationem ipsius quantocius (80) properemus.

Prima nobis quæstio de nomine ipsius Pauli videtur exurgere, cur is qui Saulus dictus est in Actibus apostolorum ⁴⁵, nunc Paulus dicatur. Invenimus in Scripturis divinis quibusdam veterum commutata vocabula, ut ex Abram vocatus sit Abraham, ex Sarai Sara ⁴⁶, et ex Jacob Israel ⁴⁷. In Evangeliiis quoque ⁴⁸ ex Simone Petrus, et filii Zebedæi filii tonitruum nuncupati sunt. Sed hæc ex præcepto Dei legimus facta : nusquam vero erga Paulum invenimus tale aliquid gestum (81). De qua re quibusdam visum est, quod Pauli proconsulis, quem apud Cyprum Christi fidei subjecerat ⁴⁹, vocabulum sibi Apostolus sumpserit, ut sicut reges solent devictis, verbi gratia, Parthis Parthici, et Gothis Gothici nominari, ita et Apostolus subjugato Paulo Paulus fuerit appellatus. Quod ne nos quidem usquequaque evacuandum putamus, Tamen quia nulla talis in Scripturis divinis consuetudo deprehenditur, magis ex his quæ in exemplo nostris sunt, absolutionem quæramus. Invenimus igitur in Scripturis aliquantos binis, alios etiam ternis usos esse nominibus, ut Salomonem, eundemque Jeddedi (82) ; Sedechiam, eundemque Joachim ; Oziam, eundemque et Azariam ⁵⁰ ; aliosque plurimos in Regum vel in Judicum libris, binis nominibus invenies vocatos. Sed nec Evangelia quidem hunc eundem renuunt morem. Nam et Matthæus ipse refert de se, quod cum transiret Jesus, invenit quemdam sedentem ad telonium, Matthæum nomine ⁵¹. Lucas vero de eodem dicit, quia cum transiret Jesus, vidit publicanum quemdam nomine Levi, et dixit ei : *Sequere me* ⁵². Sed et idem Matthæus in catalogo apostolorum dicit post multos (83) : *Matthæus publicanus, et Jacobus Alphæi, et Lebbæus, et Simon Chananæus* ⁵³. Marcus vero ita refert : *Matthæus publicanus, et Thomas, et Jacobus Alphæi, et Thaddæus* ⁵⁴. Hunc eundem, quem Matthæus Lebbæum, Marcus Thaddæum posuit (84). Lucas vero ita posuit : *Matthæus, Thomas, Jacobus, et Judas Jacobi* ⁵⁵. Igitur eundem, quem Matthæus Lebbæum, et Marcus

³⁷ Rom. viii, 35 sqq. ³⁸ Rom. ix, 1. ³⁹ I Cor. ix, 27. ⁴⁰ Rom. xvi, 4. ⁴¹ ibid. 23. ⁴² I Cor. i, 14. ⁴³ Rom. xvi, 23. ⁴⁴ II Tim. iv, 20. ⁴⁵ Act. ix, 1 seq. ⁴⁶ Gen. xvii, 5, 15. ⁴⁷ Gen. xxxv, 10. ⁴⁸ Marc. iii, 16, 17. ⁴⁹ Act. xiii, 9. ⁵⁰ II Reg. xii, 25, IV Reg. xxv, 27 ; xv, 1, 52. ⁵¹ Matth. ix, 9. ⁵² Luc. v, 27. ⁵³ Matth. x, 5, 4. ⁵⁴ Marc. iii, 18. ⁵⁵ Luc. vi, 15, 16.

(75) Sic ms. Regius num. 1659 et editi. Cæteri vero mss., *mortificamur* ; et quidam paulo post, *superamus*. Deinde editi hic et infra habent, *angustia pro angeli*.

(76) Mss. plerique, *videbitur*. Sed ms. Regius num. 1659 et editi, *videtur*.

(77) Editi, *poterit*. Ms. unus, *poterunt*.

(78) Genebrardus, hic de suo addidit, *ὁ οἰκονόμος τῆς πόλεως* : quæ verba nec in mss. nec in aliis editis reperiuntur. Deinde editi omittunt epistolam.

(79) *Contexuntur*. Libri editi, *connectuntur*.

(80) *Quantocius*. Deest in omnibus mss. nostris,

sed exstat in editis.

(81) Sic mss. plerique et Rabanus. Editi vero et mss. quidam, *tale quid gestum*.

(82) Ita recte ms. Regius num. 1659, in quo convenit cum Græco qui habet II Reg. xii, 25, *Ἰεδεδῆδῆ*. Exemplaria tamen quædam Græca habent *Ἐλεδεδῆδῆ*, alia *Ἰεδεδῆδῆ* et inde fit ut plerique mss. *IOSIET*, Rabanus et editi habeant, alii *Idida*, alii *Ididam* ; editio Veneta *Didoa dici* ; sed *dici* omittitur in plerisque mss. et apud Rabanum.

(83) Mss. plures, *post multa*.

(84) *Alias, et Marcus Thaddæum posuit*.

Thaddæum dixit, Lucas Judam Jacobi scripsit. A Certum est autem evangelistas non errasse in nominibus apostolorum; sed quia moris erat binis vel ternis nominibus uti Hebræos, unius ejusdemque viri diversa singuli vocabula posuere (85). Secundum hanc ergo consuetudinem videtur nobis et Paulus duplici usus esse vocabulo; et donec quidem genti propriæ ministrabat, Saulus esse vocatus, quod et magis appellationi patriæ vernaculum videbatur; Paulus autem appellatus esse (86), cum

⁸⁶ Act. XIII, 9.

(85) Editi, *singuli nominum vocabula posuere*. Sed omnes mss. nostri et Rabanus omittunt *nominum*.

(86) Editi, *perperam, Paulum autem appellatum esse*. Deinde ms. Regius num. 1659, *Legis ac Evan-*

gelii *præcepta conscribit*. Sed cæteri mss., Rabanus et editi ut in textu, nisi quod ms. unus Regius num. 1641 habeat *conscripsit loco conscribit*. (87) Ms. unus Regius num. 1641, *Nunc jam cætera de explanationis corpore. . . exsequamur*.

gelii *præcepta conscribit*. Sed cæteri mss., Rabanus et editi ut in textu, nisi quod ms. unus Regius num. 1641 habeat *conscripsit loco conscribit*.

(87) Ms. unus Regius num. 1641, *Nunc jam cætera de explanationis corpore. . . exsequamur*.

ORIGENIS

COMMENTARIORUM IN EPISTOLAM B. PAULI AD ROMANOS

LIBER PRIMUS.

461 1. *Paulus servus Jesu Christi*⁸⁷. De Paulo jam diximus. Requiritur nunc cur servus dicatur is qui alibi⁸⁸ scribit: *Non enim accepistis spiritum servitutis iterum* (88) *in timore, sed accepistis spiritum adoptionis, in quo clamamus: Abba Pater; et iterum*⁸⁹: *Quia autem estis filii, misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra clamantem: Abba Pater. Itaque jam non est servus, sed filius*. Quomodo ergo, cum etiam his quibus prædicabat, dicat quia *jam non est servus, sed filius*, ipse se servum profiteretur? Sive id secundum illam humilitatem dictum putemus, quam Dominus docuit, dicens⁹⁰: *Discite a me quia mitis sum et humilis corde*, non errabimus. Neque enim per hoc læditur veritas libertatis in Paulo (89). Dicit enim et ipse: *Nam cum liber sim ab omnibus, omnibus me servum feci*⁹¹ (90). Servit ergo Christo, non in spiritu servitutis, sed in spiritu adoptionis, quia omni libertate nobilior est servitus Christi. Sive quasi imitator

⁸⁷ Rom. I, 1. ⁸⁸ Rom. VIII, 15. ⁸⁹ Galat. IV, 6, 7. ⁹⁰ Philip. II, 7. ⁹¹ I Cor. IX, 21. ⁹² I Cor. VII, 21-25.

(88) *Iterum*. Deest in pluribus mss., sicut et paulo post, *accepistis*. Deinde mss. fere omnes et editi, *quia estis filii. . . in corda nostra, etc.*, sed rectius ms. unus ut in nostro textu.

(89) Ms. Regius num. 1659, *neque enim per hoc veritas laborat in Paulo*. Sed cæteri mss., et editi ut in textu.

ejus pronuntiet qui dixerat⁹² (91): *Ecce ego sum in medio vestrum, non sicut discumbens, sed sicut ministrans*; et ejus qui semetipsum exmanivit formam servi accipiens⁹³, ut sicut iis qui in lege sunt sit et ipse sub lege, et iis qui sine lege sunt efficitur etiam ipse sine lege⁹⁴, ita et ipse pro his qui adhuc servi sunt, et nondum per spiritum adoptionis in libertatem perducti filiorum, servus efficiatur, contrarium non videbitur. Ad hoc potest etiam illud addi, quod ad Corinthios scribens idem Apostolus, et de nuptiis vel castitate præcipiens, tanquam alieno nomine quædam de libertate ac servitute interserit, dicens⁹⁵: *Servus vocatus es? Nihil cures: sed et si potes liber fieri, magis utere. Qui enim in Domino vocatus est servus, libertus est Domini: similiter et qui liber vocatus est, servus est Christi. Pretio empti estis, nolite fieri servi hominum*. Quæ utique nonnullis contra rationem videntur inserta. Quid enim ad nuptiarum vel castitatis præcepta

⁹⁰ Matth. XI, 29. ⁹¹ I Cor. IX, 19. ⁹² Luc. XXII, 27.

(90) Libri antea editi, et ms. Regius num. 1659, *ab omnibus, hominibus (al. omnium) me servum feci*.

(91) Sic mss. plerique, Salodiamus et Merlinus. Genebrardus vero, *sive quia imitatur ejus pronuntiatum qui dixerat*. Ms. Regius num. 1656, *sive quis eum imitatore: ejus pronuntiet, qui dixerat, etc.*

commemoratio servitutis ac libertatis assumitur (92)? Sed nos sensum Pauli ita intelligimus, quod servum dicat eum qui jugali conditione constrictus est: quia *mulier non habet potestatem corporis sui, sed vir ejus; et vir non habet potestatem corporis sui, sed uxor ejus*⁶⁶. Propter quod et in aliis dicit de eis, quia *non est servituti subjectus frater, vel soror in talibus*⁶⁷, scilicet, quod in aliis eos servituti sciret esse subjectos. Est ergo servus vocatus, qui in conjugio positus venit ad Christum, cui dicitur: *Servus vocatus es? Nihil ad te attineat: sed et si potes liber fieri, magis utere*⁶⁸; quia in conjugibus alterius (93) continentiae libertas alteri generat periculum castitatis. Non enim debent nisi ex consensu ad tempus vacare orationi⁶⁹, et iterum in idipsum est revertendum, ne eos tentet

B

Satanas propter incontinentiam suam. Is ergo qui pro nexu conjugii servus vocatus est, libertus est Domini. Libertus enim neque ex integro liber, neque ex integro servus est (94). Si in cæteris virtutibus liber fuerit, si fidei, patientiæ, misericordiæ, justitiæ tenuerit libertatem, libertus Domini appellatur, utpote qui pro animi virtutibus liber sit, et pro conjugali necessitate (95) sit servus. Liber vero est qui sine uxore per puritatem continentiae venit ad Christum, qui tamen servus Christi efficitur, dum ex integro virtutibus servit. Paulus ergo, sicut quidam tradunt, cum uxore vocatus est; de qua dicit ad Philippenses scribens⁷⁰: *Rogo etiam te, germane compar, adjuva* 462 *illas: qui quoniam ab ipsa ex consensu liber effectus est, servum se (96) nominat Christi. Si vero, ut aliis videtur, sine uxore, nihilominus qui liber vocatus est, servus est Christi. Quid est autem servum esse Christi, nisi quod est servum esse verbi Dei (97), sapientiæ, justitiæ, veritatis, et omnium omnino virtutum, quæ omnia Christus est? Sed et illud, si videtur, in hoc loco addamus, quod sicut scientia, quæ nunc datur sanctis, per speculum datur et in ænigmate (98), et prophetia, et cætera dona Spiritus sancti⁷¹: ita et libertas, quæ nunc sanctis præstatur, nondum plena libertas est, sed velut per*

C

A *speculum, et in ænigmate*⁷²; et ideo sancti servos se esse dicunt, ad comparationem illius libertatis, quæ *facie ad faciem* tribuitur. Qui etenim potest in carne quis positus adipisci integram libertatem, ut in nullo jam serviat carni? Sicut nec adoptionem filiorum quis in corpore positus habere ex integro potest. Atque utinam hoc saltem obtineri possit in vita mortalium, ut servus quis Christi ex integro fiat: et non carni, non sanguini, non vanæ gloriæ, non cupiditati, non avaritiæ, non iracundiæ, non invidiæ; sed qui soli Christo, id est omnibus simul virtutibus serviat. Hæc de eo quod scriptum est: *Paulus servus Jesu Christi*.

2. *Vocatus Apostolus*⁷³. Nomen hoc, id est *vocatus*, quia ad omnes pertinet qui in Christo credunt, generale potest videri; sed unusquisque secundum id quod in eo prævidit et elegit (99) Deus, aut apostolus vocatur, aut propheta, aut magister, aut liber ab uxore, aut servus in conjugio; et pro diversitate gratiæ completur illud quod scriptum est⁷⁴: *Multi sunt vocati, pauci autem electi* (1). Sciendum tamen est quod possibile est aliquem esse vocatum apostolum, aut vocatum prophetam, aut vocatum magistrum, et si neglexerit vocationis suæ gratiam, decidere ex ea: sicut et Judas, qui apostolus vocatus est, et negligens vocationis suæ gratiam, ex apostolo effectus est proditor (2). Et fuit quidem vocatus apostolus, sed non fuit electus apostolus. Sed et ille propheta qui in tertio Regnorum libro refertur prophetasse de Jeroboam⁷⁵, vocatus propheta fuit; si autem et electus, ipse discutito, quoniam quidem prohibitus panem manducare in Israel, manducavit, et interemptus est a leone (3). Sunt et multi vocati magistri per omnes Ecclesias Dei, et vocati ministri; sed nescio qui in his electi magistri sint, et electi ministri. Sic et puto esse quosdam vocatos quidem ut patientur (4) pro Christo, non tamen electos; id est, vocatos martyres, sed non electos (5) martyres: ut sunt illi qui post tormentorum agones et carcerum, non usque ad finem in confessionis tolerantia perdurant. Est et vocata virgo, sed non electa virgo;

⁶⁶ I Cor. vii, 4. ⁶⁷ ibid. 15. ⁶⁸ ibid. 21. ⁶⁹ ibid. 5. ⁷⁰ Philip. iv, 3. ⁷¹ I Cor. xii, 8 seq. ⁷² II Cor. xiii, 12. ⁷³ Rom. i, 1. ⁷⁴ Matth. xxii, 14. ⁷⁵ III Reg. xiii, 24, 25.

(92) Ms. Regius num. 1659, *commemorata servitus ac libertas assumitur?* Cæteri mss. et editi ut in textu.

(93) Editi, *alteri*. Et infra mss. quidam cum editis, *esse revertendum*.

(94) Sic mss. nostri, Salodanus et Merlinus. Genebrardus vero, *servus est appellatus*.

(95) Ita omnes mss. nostri. Editi vero, *pro actione virtutis*. Deinde mss. plures, *et pro jugali necessitate*, etc.

(96) Ms. codex Ebroicensis, *adjuva illas quæ cum ipsa sunt; quia cum ipse servus esset, ex consensu liber effectus, servum se, etc.* Codex autem Vallisclaræ, et unus Regius num. 1659, *adjuva illas. Qui cum ipsa ex consensu liber effectus est, etc.* Editi et alter ms. Regius num. 1640, *adjuva illas quæ cum ipsa sunt. Ex consensu igitur (al. deest igitur) liber effectus servum, etc.*; sed rectius ms. Regius num. 1641, ut in textu.

(97) Sic mss. plerique. Cæteri vero et editi, *Quid est autem servum esse Christi? Quod est (al. deest, quod est) servum esse verbi Dei, etc.*

(98) Editi plerique, *est per speculum in ænigmate...*, et ut cætera dona, etc.

(99) Sic ms. Regius num. 1659. Cæteri vero mss., Rabanus et editi, *prævidet et eligit, al. eligit*. Deinde ms. unus Regius num. 1641, *aut servus in conjugio*.

(1) Editi et mss. quidam: *Multi vocati, pauci electi*.

(2) Sic mss. et Rabanus. Editi vero, *effectus est prædo et proditor*.

(3) Ita mss. et Rabanus. Editi vero, *et revertendo captus est a leone*.

(4) Sic mss. nostri et Rabanus. Editi, *putantur pati*.

(5) *Sed non electos*. Hæc desiderantur in libris antea editis.

quæ scilicet non fuerit sancta (6) corpore et spiritu⁷⁶. Et est vocatus pastor, sed non electus pastor (7), qui præest quidem gregi, et lacte ejus utitur, et lanis ejus operitur; sed infirmum non requirit, et eludum non colligit, et fortem circumscribit in labore⁷⁷. Ita est et vocatus abstinens, sed

⁷⁶ I Cor. vii, 54. ⁷⁷ Ezech. xxxiv, 3, 4. ⁷⁸ Matth. vi, 16. ⁷⁹ Rom. i, 1.

(6) Sic mss. et Rabanus. Editi, *sed non electa, quæ scilicet virgo sancta fuerit, etc.*

(7) Pastor. Deest in editis. Deinde ms. unus, *non colligat.*

(8) Abstinens. Deest in editis. Deinde mss. quidam, *et exterminat. Cæteri vero, Rabanus et editi, et exterminans. Paulo post ms. unus, sic et per singulos, etc.*

(9) *Segregatus in Evangelium Dei, etc.* Quam infida sit Rufini interpretatio, liquet ex Græcis, quæ *Philocaliæ* capite 25 sic representantur: Τρίτον ἔστιν ἰδεῖν τό· Ἀφορισμένος εἰς Εὐαγγέλιον Θεοῦ· καὶ ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας ὁ Ἀπόστολος περὶ αὐτοῦ τοιαῦτά φησιν· Ὅτε δὲ ἠυδόκησεν ὁ Θεὸς ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρὸς μου, ἀποκαλύψαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοί. Επιλαυβάνονται δὲ τῶν τοιούτων λέξεων οἱ μὴ συνιέντες τὸν ἐκ προγνώσεως Θεοῦ προορισμὸν, αἴτιον τυγχάνοντα τοῦ γίνεσθαι τὰ προγινωσκόμενα· καὶ οἴονται διὰ τούτων εἰσάγειν τοὺς ἐκ κατασκευῆς καὶ φύσεως σωζομένους. Τινὲς δὲ καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν ἐκ τῶν τοιούτων ἀναιροῦσι ῥητῶν, συγχρόμενοι καὶ τῷ, Ἀπηλλοτριώθησαν οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ μητρὸς, ἐν Ψαλμοῖς εἰρημένῳ. Πρὸς μὲν οὖν τοῦτό ἐστιν ἀπαντῆσαι, ἐρωτώντας περὶ τῆς ἐξῆς λέξεως· γέγραπται γάρ· Ἀπηλλοτριώθησαν οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ μητρὸς· ἐπλανήθησαν ἀπὸ γαστρὸς, ἐλάλησαν ψευδῆ· θυμὸς αὐτοῖς κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τοῦ ὄψεως. Καὶ πεισόμεθα γε τῶν ὡς ἀταρεῖ τῇ λέξει ἐπιβαινόντων, εἰ οἱ ἀπαλλοτριωθέντες ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ μητρὸς, ἅμα τῷ ἐξελεῖσθαι ἀπὸ γαστρὸς τῆς μητρὸς αὐτῶν, ἐπλανήθησαν, καὶ τῆς σωζούσης ὁδοῦ ἐσφάλισαν, αὐτοὶ εἰς τοῦτο ἐνεργήσαντες. Πῶς δὲ οἱ ἀπαλλοτριωθέντες ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ μητρὸς, ἀπὸ γαστρὸς ἐπλανήθησαν τε καὶ ἐλάλησαν ψευδῆ; οὐ γὰρ δὴ δείξουσιν ὅτι ἅμα τῷ γεννηθῆναι, ἀναρθρον φωνὴν προήκοντο ψευδῆ τινα τροφεύμενοι. Ἄλλ' εἰ προσέχωμεν τοῖς προτεταγμένοις τοῦ προορισμοῦ ἐν τῇ ἐξεταζομένῃ ἐπιστολῇ λεγομένοις, δυνασόμεθα, τὰ περιπτώοντα τοὺς ἀπλουστέρους πρὸς παραδοχὴν τοῦ ἀδικίαν κατηγοροῦντος κατὰ τοῦ θεοῦ δόγματος καθελόντες, ἀπολογησασθαι περὶ τοῦ ἐκ κοιλίας μητρὸς ἀφορίζοντος, καὶ εἰς Εὐαγγέλιον Θεοῦ ἀφορίζοντος τὸν δούλον Ἰησοῦ Χριστοῦ, κλητὸν ἀπόστολον Παῦλον. Οὕτω δὲ ἔχει τὰ ῥητά· Οἶδαμεν ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν, τοῖς κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς οὖσιν· ὅτι οὗς προέγνω καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνης τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς. Οὗς δὲ προώρισε, τούτους καὶ ἐκάλεσε· καὶ οὗς ἐκάλεσε, τούτους καὶ ἐδικαίωσε· οὗς δὲ ἐδικαίωσε, τούτους καὶ ἐδόξασε. Πρίσχωμεν οὖν τῇ τάξει τῶν λεγομένων· δικαιοὶ δὲ ὁ Θεὸς καλέσας πρότερον, οὐκ ἂν δικαιοῦσας οὗς μὴ ἐκάλεσε· καλεῖ δὲ πρὸ τῆς κλήσεως προορίσας, οὐκ ἂν καλέσας, οὗς μὴ προώρισε· καὶ ἐστὶν αὐτῶν ἡ ἀρχὴ τῆς κλήσεως καὶ τῆς δικαιοῦσεως οὐχ ὁ προορισμὸς· οὗτος γὰρ εἴ ἦν ἡ ἀρχὴ τῶν ἐξῆς, κἂν πιθανώτατα ἐκράτουν οἱ παρεισάγοντες τὸν περὶ φύσεως ἄστονον λόγον· ἀνωτέρω δὲ ἐστὶ τοῦ προορισμοῦ ἡ πρόγνωσις· Οὗς γὰρ προέγνω, φησὶ, καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνης τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Προατενίσας οὖν ὁ Θεὸς τῷ εἰρημῷ τῶν ἐσομένων, καὶ κατανοήσας ῥοπήν τοῦ ἐφ' ἡμῖν τῶνδὲ τινῶν ἐπὶ εὐσέβειαν, καὶ ὁρμὴν ἐπὶ ταύτην μετὰ τὴν ῥοπήν, καὶ ὡς ὅλοι ἐσπυτοὺς ἐπιδώσουσι τῷ κατ' ἀρετὴν ζῆν, προέγνω αὐτοὺς, γινώσκων μὲν τὰ ἐνιστάμενα, προγινώσκων δὲ

non electus abstinens (8), scilicet qui jejuna tristis, et exterminans faciem suam ut hominibus placeat⁷⁸. Sed et per singulos gratiarum gradus similiter invenies multos quidem vocatos, paucos autem electos.

3. *Segregatus in Evangelium Dei*⁷⁹ (9). In Paulo

τὰ μέλλοντα, καὶ οὗς οὕτω προέγνω, καὶ προώρισε συμμόρφους ἐσομένους τῆς εἰκόνης τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Ἔστιν οὖν τις ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, εἰκὼν τυγχάνων τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, καὶ τούτου εἰκὼν, καὶ λεγομένη εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· ἦν τινα νομίζομεν εἶναι ἦν ἀνέλαβε ψυχὴν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἀνθρωπίνην· γενομένην διὰ τὴν ἀρετὴν τῆς εἰκόνης τοῦ Θεοῦ εἰκόνα. Ταύτης δὲ, ἦν οἰόμεθα εἰκόνας εἰκόνα εἶναι τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, συμμόρφους προώρισε γενέσθαι ὁ Θεός, οὗς διὰ τὴν περὶ αὐτῶν πρόγνωσιν προώρισεν. Οὐ νομιστέον τοίνυν αἰτίαν τῶν ἐσομένων τὴν πρόγνωσιν τοῦ Θεοῦ εἶναι· ἀλλ' ἐπεὶ ἐμελλε γενέσθαι κατ' ἰδίαν ὁρμῆς τοῦ ποιούντος, διὰ τοῦτο προέγνω· εἰδὼς τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν, τούτους μὲν τινὰς προέγνω καὶ προώρισε συμμόρφους ἐσομένους τῆς εἰκόνης τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, ἄλλους δὲ εἶδεν ἀπηλλοτριωμένους. Ἐὰν δὲ τις ἀνθυποφέρῃ πρὸς ταῦτα, εἰ δυνατόν ἐστι· μὴ γενέσθαι ἅ τοιαῦτα ἐσεσθαι προεγίνωσκεν ἐσόμενα ὁ Θεός, φήσομεν ὅτι ἀδύνατον μὲν μὴ γενέσθαι, οὐχὶ δὲ εἰ ἀδύνατον μὴ γενέσθαι, ἀνάγκη μὴ γενέσθαι, ἢ γενέσθαι· καὶ γίνεται οὐ πάντως ἐξ ἀνάγκης, ἀλλὰ δυνατοῦ ὄντος καὶ τοῦ αὐτὰ μὴ γενέσθαι. Τῆς δὲ λογικῆς ἔχεται ἐντροχειᾶς τε καὶ θεωρίας, ὁ περὶ τῶν δυνατῶν τόπος, ἵνα ὁ σμήξας ἑαυτοῦ τὸ ὄμμα τῆς ψυχῆς δυνατῶν τῇ λεπτότητι τῶν ἀποδείξεων παρακολουθήσας, κατανοήσῃ πῶς μέχρι τῶν τυγχόντων οὐκ ἐμποδίζεται τὸ εἶναι τις πολλὰ δυνατόν, ἐνός ἐκ τῶν πολλῶν ὄντος τοῦ ἐσομένου, προεγνωσμένου τε οὕτως, ὅτι ἔσται μὲν, οὐκ ἐξ ἀνάγκης δὲ ἔσται· ἀλλ' ἐνδεχομένου τυγχάνοντος τοῦ μὴ γενέσθαι, ἔσται τὸ οὐ στοχαστικῶς εἰρημένον, ἀλλ' ἀληθῶς προεγνωσμένον. Μὴ νομιζέτω δὲ τις ἡμᾶς τὸ κατὰ πρόθεσιν σεσιωπηκένας, ὡς θλίβον ἡμῶν τὸν λόγον· ἐπεὶ φησιν ὁ Παῦλος· Οἶδαμεν δὲ ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν, τοῖς κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς οὖσιν. Ἄλλὰ προσέχετε, ὅτι τοῦ κατὰ πρόθεσιν εἶναι κλητοῦς τὴν αἰτίαν καὶ ὁ Ἀπόστολος ἀποδέδωκεν εὐθέως, εἰπὼν, ὅτι, Οὗς προέγνω, καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνης τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ· καὶ τίνα γε ἄλλον ἔχρη ἐγκαταχωρισθῆναι εἰς τὴν δικαιοῦσαν κλήσιν τῇ προθέσει τοῦ Θεοῦ, ἢ τοὺς ἀγαπῶντας αὐτόν; Πάνυ δὲ τὴν ἐκ τοῦ ἐφ' ἡμῖν αἰτίαν παρίστησι τῆς προθέσεως καὶ προγνώσεως, τό· Οἶδαμεν ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς τὸ ἀγαθόν· σχεδὸν γὰρ εἶπεν ὅτι πάντα τὰ συνεργούντα εἰς τὸ ἀγαθόν διὰ τοῦτο συνεργεῖ, ἐπεὶ ἄξιόι εἶσι συνεργήσεως οἱ ἀγαπῶντες τὸν Θεόν. Ἄμα δὲ καὶ ἐρωτήσωμεν τοὺς τὰ ἐναντία λέγοντας, καὶ ἀποκρινάσθωσαν ἡμῖν πρὸς ταῦτα· ἔστω καθ' ὑπόθεσιν εἶναι τινα ἐφ' ἡμῖν, καὶ τοῦτο ἐρωθῶμεν αὐτοῖς ἀναιροῦσι τὸ ἐφ' ἡμῖν, ἕως ἂν ἐκ τῆς ὑποθέσεως ἐλεγχθῆ αὐτῶν ὁ λόγος οὐχ ὑγιῆς ὢν. ὄντος δὲ τοῦ ἐφ' ἡμῖν, ἄρα ὁ Θεὸς ἐπιβαλὼν τῷ εἰρημῷ τῶν ἐσομένων προγνώσεται τὰ πραχθησόμενα ἐκ τοῦ ἐφ' ἡμῖν, ἐκάστου τῶν ἐχόντων τὸ ἐφ' ἡμῖν, ἢ οὐ προγνώσεται; Τὸ μὲν οὖν λέγειν, οὐ προγνώσεται, ἀγνοούντος ἐστὶ τὸν ἐπὶ πᾶσι νοῦν, καὶ μεγαλωσύνην τοῦ Θεοῦ· εἰ δὲ δώσουσιν ὅτι προγνώσεται, πάλιν ἐρωτήσωμεν αὐτούς· Ἄρα τὸ ἐγνωκένας αὐτόν αἰτίον ἐστὶ τοῦ ἐσεσθαι τὰ ἐσόμενα, διδομένου τι εἶναι τοῦ ἐφ' ἡμῖν, ἢ ἐπεὶ ἔσται προέγνω, καὶ οὐδαμῶς ἐστὶν αἰτία αὐτοῦ ἢ πρόγνωσις τῶν ἐσομένων ἐκ τοῦ ἐφ' ἡμῖν ἐκάστου; Δυνατὸν οὖν ἦν, τῶνδὲ τινῶν ἀπαντησάντων, μὴ τόδε, ἀλλὰ τόδε ἐνεργῆσαι τὸν δημιουργηθέντα αὐτεξούσιον εἶναι. Τούτων οὖν τοιούτων ἂν λεγθησόμενων, σώζεται καὶ τό· Εὐ, δοῦλε ἀγαθὸν, καὶ πιστὸν, ἐπὶ

non sola generalis vocatio ad apostolatam designatur, sed et electio protinus secundum Dei præscientiam subsecuta per hoc quod **463** segregatus dicitur in Evangelium Dei; sicut alibi ipse de se dicit: *Cum autem complacuit Deo, qui me segregavit de utero matris meæ, ut revelaret Filium suum in me*⁸⁰. Quod tamen hæretici ad calumniam vocant, dicentes eum segregatum esse ab

⁸⁰ Galat. I, 15, 16. ⁸¹ Psal. LVII, 4. ⁸² Dan. XIII, 42.

ἄλλα ἢς πιστὸς, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω· εἰσελθε εἰς τὴν χάριν τοῦ Κυρίου σου· καὶ πᾶς ἔπαινος· σώζεται δὲ καὶ τὸ εὐλογον τοῦ· Ποιητὴ δὸυ· δε καὶ ἄκηρὸς, ἔδει σε βαλεῖν τὸ ἀγγέλιον μου εἰς τράπεζαν. Οὕτω δὲ σωθήσεται μόνως τὰ δικαίως λεγόμενα πρὸς μὲν τοὺς ἐκ δεξιῶν· Δεῦτε πρὸς μὲ οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, ὅτι ἐπέειπασα, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, καὶ τὰ ἐξῆς· πρὸς δὲ τοὺς ἐξ ἐναντιῶν· Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ· ὅτι ἐπέειπὼν, καὶ εὐκ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· καὶ τὰ ἐξῆς· Ἄλλὰ καὶ εἴπερ τὸ, Ἀφωρισμένος εἰς Εὐαγγέλιον Θεοῦ, καὶ τὸ, Ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητέρος μου, ἀνάγκην τινα περιεῖχε, πῶς ἂν εὐλόγως ἔφρασκε τό· Ὑποπιπῶ μου καὶ δουλαγωγῶ τὸ σῶμα, μήπως ἄλλοις κηρύξας, αὐτοὶ ἀδόκιμος γένωμαι· καὶ τό· Οὐαὶ γάρ μοι ἐστίν, ἐάν μὴ εὐαγγελίζωμαι. Σαφῶς γάρ ἐκ τούτων παρίστησιν, ὅτι εἰ μὴ ὑποπιπᾶσεν αὐτοῦ τὸ σῶμα καὶ ἐδουλαγωγῆται, οἶόν τε αὐτὸν ἄλλοις κηρύξαντα ἀδόκιμον γενέσθαι, καὶ ὅτι δυνατόν ἦν αὐτῷ οὐαὶ γενέσθαι, εἰ μὴ εὐηγγελίζετο. Μήποτε οὖν σὺν τούτοις ἀφώρισεν αὐτὸν ὁ Θεὸς ἐκ κοιλίας μητρός, καὶ ἀφώρισεν αὐτὸν εἰς Εὐαγγέλιον Θεοῦ σὺν τῷ ἔωρακέναι τὴν αἰτίαν τοῦ δικαίου ἀφορισμοῦ, ὅτι ὑποπιπᾶσει τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγῆσει, εὐλαχούμενος μὴ πῶς ἄλλοις κηρύξας αὐτὸς ἀδόκιμος γένηται· καὶ ὅτι εἰδὼς αὐτῷ οὐαὶ ἔσεσθαι, ἐάν μὴ εὐαγγελισθῆται, φόβῳ τῷ πρὸς τὸν Θεὸν πρὸς τὸ μὴ γενέσθαι αὐτῷ οὐαὶ, οὐκ ἐπιώπα, ἀλλ' εὐηγγελίζετο; Καὶ ταῦτα δὲ εἴωρα ὁ ἀφορίζων αὐτὸν εἰς τὸ ἑαυτοῦ Εὐαγγέλιον ὅτι ἐν κόποις ἔσται περισσώτερος, ἐν φυλακαῖς περισσεύοντως, ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντως, ἐν θανάτοις πολλάκις, ὑπὸ Ἰουδαίων πεντάκις τεσσαράκοντα παρὰ μίαν λήφεται, τρίς βιβλίσθησεται, ἀπαξ λιθασθήσεται, καὶ τὰδε τινὰ κείσεται, καυχόμενος ἐν ταῖς θλίψεσι, καὶ εἰδὼς ὅτι ἡ θλίψις ὑπόμονήν κατεργάζεται, καὶ ὑπομένων προκινωσκόμενα ἔσεσθαι, καὶ ἀφορίζόμενος ἐκ κοιλίας μητρός, καὶ ἀφωρίζετο εἰς Εὐαγγέλιον Θεοῦ. Διὰ ταῦτα δὲ ἦν ἄξιον αὐτὸν ἀφορισθῆναι εἰς Εὐαγγέλιον Θεοῦ, οὐ διὰ τὴν φύσιν ἔχουσάν τι ἐξαιρέτον, καὶ ὅσον ἐπὶ τῇ κατασκευῇ, ὑπὲρ τὰς τῶν μὴ ποιούτων φύσεις, ἀλλὰ διὰ τὰς προεγνωσμένας μὲν πρότερον πράξεις, ὕστερον δὲ γενομένας ἐκάστην ἐπὶ τῆς παρασκευῆς καὶ τῆς προαιρέσεως τῆς ἀποστολικῆς. Νῦν δὲ ἀποδιδόναι εἰς τὸ αὐτοῦ τοῦ Ψαλμοῦ ῥητὸν, οὐκ ἦν εὐκαιρον, παρεμβατικὸν γὰρ ἦν διὸ εἰς τὴν οἰκείαν τάξιν, Θεοῦ διδόντος, ἀποδοθήσεται, ὅταν τὸν Ψαλμὸν διηγησώμεθα. Ἀρέσκει δὲ καὶ ταῦτα πεπλεονασμένα εἰς τὸ ἀφωρισμένον. Tertio loco examinandum est illud: Segregatus in Evangelium Dei (Rom. I, 1): et in Epistola ad Galatas, hæc de se prædicat Apostolus (Galat. I, 15): Cum vero placuit ei, qui me segregavit ab utero matris meæ, ut revelaret Filium suum in me. Hæc autem verba, qui prænotionem non intelligunt, sic interpretantur, quasi præfinitio causa sit cur eveniant quæ prænota sunt; ob eamque rem quosdam ex natura et conditione sua salvos introducunt. Nonnulli ex illis verbis libertatem nobis arbitrii adimunt, utunturque his etiam psalmi verbis: Alienati sunt peccatores a vulva (Psal. LVII, 4, 5), quibus cum

A utero matris suæ ob hæc quod in eo nature bonitas inerat; sicut econtrario de his qui malæ nature sunt, dicitur in Psalmis⁸¹, quia segregati sunt peccatores ex utero. Nos autem dicimus quod neque Paulus fortuito aut naturali differentia electus est, sed electionis suæ causas in semetipso dedit ei qui seilicet cuncta antequam fiant⁸²; neque peccatores qui separantur a ventre judicis iniquitate separantur.

interrogatione occurrere licet; scriptum est enim: Alienati sunt peccatores ab utero, erraverunt a ventre matris, locuti sunt falsa: furor illis secundum similitudinem serpentis. Et quæremus ab iis qui verba illa tanquam aperta accipiunt, an qui alienati sunt ab utero peccatores, simul ac materno utero egressi sunt, erraverint, et a via salutis suo aliquo facto abducti sint. Quomodo vero ab alienati ab utero peccatores, a ventre matris aberrarunt, et falsa locuti sunt? Non enim ostendent eos, simul ac nati sunt, veram ac plenam vocem, falsum quid proferentes, emisisse. Si vero ea respiciamus, quæ de præfinitione in hac quam explicamus Epistola dicuntur, poterimus, destructis iis quæ simpliciores in ejus sententiam pertrahunt qui divinam doctrinam injustitiæ accusat, de eo respondere qui ab utero matris destinatus, quique servum Jesu Christi vocatum Apostolum Paulum in Evangelium Dei segregat. Verba hæc sunt (Rom. VIII, 28, seq.): Scimus quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, iis qui secundum propositum ipsius vocati sunt, quia quos prænovit, eos et prædestinavit conformes imagini Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. Quos autem prædestinavit, hos et vocavit: et quos vocavit, hos et justificavit: quos vero justificavit, hos et glorificavit. Dictorum igitur seriem attendamus. *Justificat Deus quos prius vocavit: non autem justificavit quos non vocavit: vocat autem prædestinatos ante vocationem, quos non vocasset nisi prædestinasset; neque ipsis justificationis et vocationis principium est prædestinatio. Si enim hæc principium esset eorum quæ sequuntur, haud dubie vincerent qui absurdum de natura sermonem introducunt: sed ante prædestinationem prænotatio est: Quos enim, inquit, prænovit, hos et prædestinavit conformes imaginis Filii sui. Deus igitur qui futurorum seriem prospexit, et libertatis nostræ propensionem cognovit, et aliquorum ad pietatem impetum affectumque post hanc propensionem, quodque ii se totos virtuti daturi sint, ipsos prænovit: cognoscens quidem præsentia, præsciens vero futura; et quos ita prænovit, futuros conformes imaginis Filii sui, prædestinavit. Est igitur Dei Filius imago Dei invisibilis, et hujus imago, ea quæ Filii Dei imago dicitur, quam esse arbitramur eam quam Dei Filius assumpsit humanam animam, per virtutem imaginis Dei imaginem factam. Hujus vero, quam imaginis Filii Dei imaginem esse putamus, conformes fieri prædestinavit Deus, quos per suam de ipsis prænotionem prædestinavit. Non est igitur existimanda futurorum causa esse prænotio Dei: sed quia futurum erat secundum proprios impetus et affectus facientis, propterea prænovit, qui novit omnia ante ortum eorum (Dan. XIII, 42); aliquos prænovit et prædestinavit imaginis Filii sui fore conformes, alios vidit ab alienatos. Ad hæc autem si quis objiciat, fieri ne possit ut non sint quæ talia fore prænovit Deus: respondebimus fieri non posse ut non eveniant; sed non ideo quia fieri non potest ut non eveniant, necesse est non evenire, vel evenire. Fiant enim haudquaquam ex necessitate, sed fieri quoque potest ut non fiant. Sed rationis ac intelligendi acumen et perspicentiam desiderat locus hic de iis quæ fieri possunt, et qui mentis suæ oculum absterserit, demonstrationum subtilitatem assecutus, intelligere possit quomodo in minimis etiam rebus non impedia-*

Denique statim in consequentibus vide quid de his A
dicat sermo divinus. Scriptum est enim⁸³: *Segre-
gati sunt peccatores ab utero, erraverunt a ventre,
locuti sunt falsa.* Si intelligamus quomodo statim
ut de ventre matris procedunt peccatores, errave-
runt, vel locuti sunt falsa, pariter intelligimus quod
justi separantur a ventre. Ergo et Paulus quod se-
gregatus in Evangelium dicitur, et segregatus a ven-
tre matris suæ, causas in eo et merita quibus in
hoc segregari debuerit, vidit ille quem non latet
mens. Prævidit enim quod abundantius quam cæ-
teri omnes laboraturus esset in Evangelio⁸⁴, quod
in fame et siti, in frigore et nuditate, periculis la-
tronum, periculis fluminum, periculis maris⁸⁵, præ-
dicaturus esset Evangelium Christi, sciens quod væ
sibi esset si non evangelizaret⁸⁶, et quod macera-
turus esset corpus suum, et servituti subjecturus,
ne forte cum **464** aliis prædicasset (10), ipse re-
probis efficeretur⁸⁷. Hæc ergo et multa alia his
similia (11) in eo de ventre matris prævidens Jesus,
pro his segregavit eum in Evangelium. Si enim, ut

⁸³ Psal. LVII, 4. ⁸⁴ I Cor. XV, 10. ⁸⁵ II Cor. XI, 26, 27. ⁸⁶ I Cor. IX, 16. ⁸⁷ ibid. 27. ⁸⁸ Rom. VIII, 29,

tur quominus sit aliquid, quod ad multa esse possit,
cum unum sit e multis id quod futurum est; et ita
prænotum sit fore quidem, sed non necessario fore.
Sed cum fieri possit ut non sit, erit non conjectura
dictum, sed vere prænotum. Neque vero quis putet
nos illud, secundum propositum, reticuisse, quasi
sententiæ nostræ noceat. Ait enim Paulus: Scimus
autem quoniam diligentibus Deum omnia cooperan-
tur in bonum, iis qui secundum propositum vocati
sunt. Sed consideret illius secundum propositum vo-
cationis causam Apostolum statim reddidisse, cum
dicit: Quos prænovit, eos et prædestinavit confor-
mes imagini Filii sui. Et quem alium oportebat in
justificantem vocationem proposito Dei discerni et se-
gregari, præter eos qui ipsum diligunt? Hujus vero
præpositi et prænotionis causam in nostra libertate
esse satis declarat illud: Scimus quoniam a diligen-
tibus Deum omnia cooperantur in bonum: perinde
quasi dixisset, omnia quæ ad bonum conducunt, ideo
conducere, quia auxilio digni sunt qui diligunt Deum.
Sed interrogandi sunt, qui contrarium tuentur, ad
hæc nobis respondeant. Ponamus in conditione, ali-
qua in nostra esse potestate; idque adversus eos qui
liberum arbitrium tollunt, donec ex conditione eorum
sententia falsa convincatur. Si ergo in nobis libera
voluntas, an igitur Deus futurorum seriem intuitus,
prænoscat ea quæ ex libertate unusquisque nostrum
libertatis compos acturus sit? an non prænoscat?
Qui responderit non prænoturum, ignoret ille necesse
est mentem infinitam, et magnitudinem Dei. Si præ-
noturum agnoscat, rursus quæremus ex ipsis, an ejus
scientia causa sit cur eventura sint futura, cum con-
cedatur aliquid in nostra esse potestate; an quia fu-
turum est prænovit: neque ullo modo prænotio causa
est eorum quæ unicuique nostrum ex libertate arbi-
trii futura sunt. Fieri ergo poterat, ut aliquibus oc-
currentibus impedimentis non hoc, sed illud faceret,
qui liber creatus est. Hæc igitur et similia si dicantur,
id quoque servatur: Euge, serve bone et fide-
lis, super pauca fuisti fidelis, super multa te consti-
tuam: intra in gaudium Domini tui (Matth. XXV,
21); tum et laus omnis, quæ bonis tribuitur; ac de-
mum ostenditur jure dici: Serve nequam et ignavo,
oportebat te committere pecuniam meam trapezitæ
(ibid. 26, 27). Sic etiam stabunt quæ juste dicuntur
iis, qui ad dexteram assistent: Venite ad me, be-
nedicti Patris mei; possidete præparatum vobis
regnum a constitutione mundi; quia esurivi, et de-

hæretici putant, vel sortis incerto, vel naturæ me-
lioris prærogativa fuisset electus, nunquam utique
tinquisset ne si minus corporis sui frena tenuisset,
evenire posset ut reprobis fieret, vel væ sibi futu-
rum esset si evangelizare cessasset (12). Denique et
ipse in consequentibus latius disserens ait, quia
quos præscivit et prædestinavit conformes fieri ima-
ginis Filii sui⁸⁸, evidenter ostendens, quod eos quos
præscivit Deus tales futuros, ut Christo se in pas-
sionibus conformarent, ipsos etiam conformes ac
similes imaginis ejus prædestinavit et gloriæ. Præ-
cedit ergo præscientia Dei, per quam noscuntur qui
in se labores et virtutes habituri sint, et ita præ-
destinatio sequitur; nec tamen rursus prædestina-
tionis causa putabitur præscientia. Quod enim apud
homines uniuscujusque meritum pensatur ex præ-
teritis gestis, hoc apud Deum judicatur ex futuris;
et valde impius est qui in hoc non credit Deo, ut
quod nos in præteritis videmus, hoc ille videat in
futuris. *Segregatus, inquit, in Evangelium Dei.* In
aliis locis Scripturæ Evangelium Christi esse di-

distis mihi manducare (ibid. 34, 35), et quæ sequun-
tur: iis autem qui a sinistris: Discedite a me, ma-
ledicti, in ignem æternum præparatum diabolo et
angelis ejus; quia esurivi, et non dedistis mihi
quod ederem, et cætera. Quin etiam, si illud, De-
stinatus in Evangelium Dei (Rom. I, 4); et istud,
Qui destinavit me ab utero matris meæ (Galat. I,
15), necessitatem aliquam continerent, quomodo recte
diceret Paulus: Suggillo corpus meum, et in ser-
vilitatem redigo, ne cum aliis prædicaverim, ipse
reprobis efficiar; et illud: Væ etenim mihi, nisi
Evangelium enuntiavero (I Cor. IX, 27)? His enim
aperte declarat, nisi castigaret corpus suum, et in ser-
vilitatem redigeret, posse se, postquam aliis prædicas-
set, reprobis fieri, et sibi esse væ, nisi Evangelium
annuntiasset. Fortassis igitur, cum istis segregavit
illum Deus ex utero matris, et segregavit in Evange-
lium Dei, causam videns justæ segregationis, quod ca-
stigaturus esset corpus suum, et in servilitatem reda-
cturus, veritus ne postquam aliis prædicasset, ipse
reprobis fieret, quodque sciens sibi fore væ, nisi
Evangelium prædicasset, metuens ne sibi apud Deum
væ esset, non siluit, sed Evangelium prædicavit. At-
que hæc videbat qui eum segregavit in Evangelium
suum, fore eum in ærumnis abundantius, in carce-
ribus supra modum, in plagis plus justo, in morti-
bus frequenter: a Judæis quinquies quadragies una
minus accepturum, ter virgis cæsum iri, semel lapi-
datum iri, et alia ejusmodi perpessurum (II Cor. XI,
23, seq.): gloriantem in angustiis, et scientem tri-
bulationem patientiam efficere, et sustinentem quæ
futura Deus prænoverat, segregatum ex utero matris,
et segregatum in Evangelium Dei. Propterea autem
dignus erat qui segregaretur in Evangelium Dei, non
propter excellentem aliquam naturam, et quæ ita es-
set comparata, ut eos qui tales non sunt, longe super-
raret: sed ob præscitas prius actiones, quæ postea
factæ sunt ex apostolica quadam institutione. Neque
jam Psalmi dictum interpretari tempestivum fuit;
erat enim extra propositum: quare proprio loco, Deo
dante, explicabitur, cum Psalmum edidisseremus.
Sed hæc copiosius in illud, Segregatus, etc., dispu-
tata sufficient.

(10) Al., prædicaret; al., prædicaverit.

(11) Sic mss. Editi vero: Hæc ergo, et his simi-
lia, et alia multa, etc.

(12) Editi, cessaret.

cant, sicut et Marcus evangelista scribit ⁸⁹ : *Initium Evangelii Jesu Christi, sicut scriptum est in Isaia propheta. Verum quoniam Christus Verbum est, et in principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum (15), et Deus erat Verbum* ⁹⁰, unum atque idem est dici Evangelium Dei et Evangelium Christi, vel quia ipse Dominus dicit quod *ego et Pater unum sumus* ⁹¹ : et iterum dicit ad Patrem : *Omnia mea tua sunt, et tua mea, et glorificatus sum in his* ⁹². Ergo et Evangelium Patris Evangelium Filii est. Sed et Paulus dicit : *Evangelium meum quod prædico inter gentes* ⁹³ : quod fortassis ut hæres Christi dicit, et tanquam in Evangelio cohæres, quia et alibi etiam plurimorum dicit esse Evangelium, sicut ad Galatas : *Sed et si velatum est (14) Evangelium nostrum* ⁹⁴ ; nostrum, id est omnium qui cohæredes sumus Christi. Verum et secundum hoc quod ipse prædicator ejus est, recte suum dicit esse Paulus Evangelium.

465 4. *Quod ante promiserat per prophetas suos in Scripturis sanctis* ⁹⁵. Utrum simpliciter accipi debeat Evangelium per Scripturas propheticas a Deo repromissum ; an ad distinctionem (15) alterius Evangelii quod æternum dicit Joannes in Apocalypsi ⁹⁶, quod tunc revelandum est cum umbra absorpta et æternitas restituta, considerato etiam tu qui legis. Cui æterno Evangelio convenire videbuntur etiam illi æterni anni de quibus Propheta dicit : *Et annos æternos in mente habui* ⁹⁷. Eique adjungi potest et ille liber vite, in quo sanctorum nomina scripta dicuntur ⁹⁸ : sed et illi libri qui apud Daniele ⁹⁹, cum judicium consedisset, aperti sunt ; vel qui apud Ezechielem prophetam ¹ deintus et deforis dicuntur inscripti : quæ omnia (16) non atramento, sed spiritu Dei vivi scripta memorantur ². De quibus quamvis periculosum videatur chartulis committere sermonem (17), tamen non otiose prætereunda sunt dicta sapientium et ænigmata ³, sed subtili admodum mentis acie, in quantum res patitur, velut per quoddam speculum contemplanda : ne forte is qui Verbum caro factus ap-

paruit positus in carne (18), sicut Apostolus dicit ⁴, quia manifestatus est in carne, justificatus in spiritu apparuit angelis, hoc quod apparuit angelis (18'), non eis absque Evangelio apparuit : sicut ne nobis quidem hominibus, ad quos missum se dicit evangelizare pauperibus, dimittere captivos in remissionem, et annuntiare annum Domini acceptum ⁵. Si ergo cum apparuit nobis hominibus, non sine Evangelio apparuit, consequentia videtur ostendere quod etiam angelico ordini non sine Evangelio apparuerit, illo fortassis quod æternum Evangelium a Joanne ⁶ memoratum supra edocimus. Si vero etiam in reliquis cœlestibus ordinibus tale aliquid ab eo gestum esse suspicandum sit, in ea qua singuli quique sunt forma apparens eis, et annuntians (19) pacem, quoniam quidem per sanguinem crucis suæ pacificavit non solum quæ in terra, sed et quæ in cœlis sunt ⁷, etiam tu apud temetipsum discutito. Quod promisit per prophetas suos in Scripturis sanctis ⁸. Quæ de Christo prædicta sunt per prophetas, hæc etiam de Evangelio prædicta esse sentiendum est, quamvis Marcus evangelista distinctionem facere videatur Christi et Evangelii, cum dicit ⁹ : *Qui dimiserit patrem et matrem, etc., propter me, vel propter Evangelium*. Quod et si proprie Evangelii promissiones requirendæ sunt, in prophetis abundanter invenies, ut est illud : *Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa* ¹⁰ ; et : *Quam speciosi pedes evangelizantium bona* ¹¹ ! Ad hoc respicit et : *In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum* ¹², et : *Velociter currit sermo ejus* ¹³ ; sed et : *Ecce ego mitto pastores multos, et venatores multos, et capient eos super omnem montem, et super omnem collem* ¹⁴. Per Jeremiam promittitur de Evangelio (20) quod nunc Paulus dicit, quia promisit Deus per prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo.

5. (21) *Qui Filius secundum carnem quidem ex semine factus est David* ¹⁵. Factus est autem sine dubio id quod prius non erat secundum carnem. Secundum spiritum vero erat prius, et non erat quando (22) non erat. Observandum est enim quia

⁸⁹ Marc. i, 1, 2. ⁹⁰ Joan. i, 1. ⁹¹ Joan. x, 30. ⁹² Joan. xvii, 10. ⁹³ II Tim. ii, 8; Galat. ii, 2. ⁹⁴ II Cor. iv, 5. ⁹⁵ Rom. i, 2, 5. ⁹⁶ Apoc. xiv, 6. ⁹⁷ Psal. lxxvi, 6. ⁹⁸ Apoc. xvii, 8. ⁹⁹ Dan. vii, 10. ¹ Ezech. ii, 9. ² II Cor. iii, 5. ³ Prov. i, 6. ⁴ I Tim. iii, 16. ⁵ Isa. lvi, 1, 2. ⁶ Apoc. xiv, 6. ⁷ Colos. i, 20. ⁸ Rom. i, 2. ⁹ Marc. x, 29. ¹⁰ Psal. lxxvii, 12. ¹¹ Rom. x, 15. ¹² Psal. xviii, 5. ¹³ Psal. cxlvii, 15. ¹⁴ Jerem. xvi, 16. ¹⁵ Rom. i, 2.

(15) Ita ms. Regius num. 1641. Cæteri vero D mss. et editi, *et in principio erat apud Deum, etc.* Deinde editi, *unum atque idem dicit, etc.*

(14) Mss. quidam, *revelatum est*. Deinde mss. plerique et editi omittunt secundo loco *nostrum*, sed restituitur ex ms. Regio num. 1641.

(15) Sic Rabanus, ms. unus Regius num. 1640 et alter Vallis-claræ. Cæteri vero mss. et editi, *a Deo repromissum, ad distinctionem, etc.*, omisso *an*.

(16) Ita Rabanus. Omnes vero mss. nostri, *omniaque*. Editi, *omnia quæque*.

(17) *Sermonem*. In editis omittitur et in pluribus mss., sed exstat in aliis et apud Rabanum.

(18) Ms. Regius num. 1639 et Rabanus, *positus in carne*. Cæteri mss. et editi ut in textu.

(18') Vide *Origenian*. lib. ii, quæst. 3, num. 23.

(19) Editi, *apparuit eis, annuntians, etc.*

(20) Editi, *per Jeremiam promittitur, quod nunc Paulus dicit de Evangelio, etc.* Ms. unus addit *quoque ante promittitur*. Cæteri mss. ut in textu.

(21) Si hunc locum commemorat Pamphilus martyr in *Apologia pro Origene*: *Quod promiserat per prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo qui factus est secundum carnem ex semine David. Factus est quod ante non erat. Manifestum enim est quia secundum carnem non erat prius ; secundum spiritum vero erat ante, et non erat quando non erat.*

(22) Editi, *et non erat prius* (ms. unus, *tempus quando, etc.*)

non dicit : *Qui prædestinatus est Filius Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis* ¹⁶ : sed, *Qui destinatus est Filius Dei* (23). Et nemo putet nos de hoc sermone curiosius quam res patitur, perscrutari. Quamvis enim in Latinis exemplaribus (24) *prædestinatus* soleat inveniri, tamen secundum quod interpretationis veritas habet, *destinatus* scriptum est, non *prædestinatus*. Destinatur enim ille qui est, prædestinatur vero ille qui nondum est, sicut hi de quibus (25) dicit Apostolus ¹⁷ : *Quos autem præscivit, illos et prædestinavit*. Præsciri ergo et prædestinari possunt illi qui nondum sunt ; ille autem qui est, et semper est, non prædestinatur, sed destinatur. Hæc dicta sint a nobis propter eos qui in unigenitum Filium Dei impietatem loquuntur, et ignorantes differentiam destinati et prædestinati, putant eum inter eos qui, cum ante non fuerint, prædestinati sunt ut essent, numerandum : qui nunquam prædestinatus est ut esset Filius, sed semper fuit et est (26) sicut et Pater. Qui ergo semper est, destinatur, ut diximus, non prædestinatur ; qui autem prædestinatur, nondum erat tunc cum prædestinaretur, sed cœpit ex tempore. Necessaria igitur distinctione Apostolus utitur, eum qui ex semine David secundum carnem est, factum dicens ; eum vero quem Filium Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis ¹⁸ nominat, destinatum. Etenim cum dixisset *Filium Dei*, non superfluo addidit, *in virtute*, indicans per hoc quod substantia Filius sit secundum spiritum sanctificationis. Christus

466 enim Dei virtus et Dei sapientia dicitur ¹⁹, qui et vapor virtutis Dei, et manatio gloriæ Omnipotentis purissima, et splendor lucis æternæ, et imago bonitatis Dei appellatur ²⁰. (27) Sed requiritur, si id quod de semine David nascitur (28), secundum carnem est, quod vero in virtute destinatur secundum spiritum sanctificationis, Filius Dei et in substantia Dei est, quomodo accipiendum est de anima Jesu, quæ hic nequaquam cum carne et

¹⁶ Rom. i, 4. ¹⁷ Rom. viii, 29. ¹⁸ Rom. i, 4. ¹⁹ I Cor. i, 24. ²⁰ Sap. vii, 25, 26. ²¹ Matth. xxvi, 58. ²² Joan. xii, 27. ²³ Psal. xv, 10. ²⁴ Rom. i, 3. ²⁵ Matth. xix, 6. ²⁶ I Cor. i, 30.

(23) Editi, *qui destinatus est Filius Dei in virtute*.

(24) Editi, in Latinis codicibus et exemplaribus. Deinde omittunt secundum.

(25) Sic ms. Regius num. 1641. Cæteri vero mss., Rabanus, et editi, alii, *sicut de his de quibus (al. quibus omisso de) dicit, etc.* ; alius, *sicut de quibusdam dicit, etc.*

(26) Ita ms. Regius num. 1641 ; cæteri vero mss., Rabanus et editi omittunt *et est*.

(27) Huc referendum videtur quod Pamphilus martyr in Apologia sua ex libro primo Epistolæ ad Romanos desumptum commemorat. Querat fortassis aliquis si Filius charitas est, præcipue propter hoc, quod Joannes ad Deum Patrem retulit hanc vocem, dicens : Quia Deus charitas est (I Joan. iv, 8, 16). Sed rursus ex ipsa ejus Epistola proferemus et illud quod ait : Charissimi, diligamus invicem, quoniam charitas ex Deo est (ibid. 7). Qui ergo dixit : Quia Deus charitas est, ipse iterum charitatem docet esse ex Deo : quam charitatem non credo esse alium, nisi Unigenitum Filium ejus, sicut Deum ex Deo, ita charitatem ex charitate progenitum.

A spiritu sanctificationis vel divinæ virtutis substantia nominatur ; de qua alibi ipse Salvator dicit, quia *tristis est anima mea usque ad mortem* ²¹ ; et : *Nunc anima mea turbata est* ²² : quam et a semetipso possuit, imo quæ (29) usque ad infernum descendit, de qua et dicitur : *Non derelinques animam meam in inferno* ²³. Certum est enim quia hæc non de semine David generata sit. Dicit enim quia quod factum est ex semine David, secundum carnem est ²⁴. Quia ergo neque in eo quod secundum carnem est, videtur annumerari, neque in eo ubi destinatur (30) Filius Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis ²⁵, puto quod consuetudine sua Apostolus utatur etiam in hoc loco, sciens mediam semper esse animam inter spiritum et carnem, et

B aut jungere se carni, et effici unum cum carne ; aut sociare se spiritui, et esse unum cum spiritu : ex quo, si quidem cum carne sit, carnales homines fiant ; si vero cum spiritu, spirituales. Et idcirco extrinsecus eam non nominat, sed carnem tantum, vel spiritum ; scit enim alteri horum necessario animam cohærere, sicut et in his ad quos dicit : *Vos autem in carne non estis, sed in spiritu* ²⁶ ; et : *Qui se jungit meretrici, unum corpus est* (meretricem hic carnem vel corpus vocans), *qui autem se jungit Domino, unus spiritus est* ²⁷. Ita ergo etiam nunc sciens de anima Jesu, quia sociata Domino, et cohærens ei, unus cum ipso factus sit spiritus sanctificationis, non eam nominavit extrinsecus, ne solveret Jesum : *Quod enim* (31) *Deus conjunxit, homo non separet* ²⁸. Sanctificationis vero spiritus dicitur secundum hoc quod præbet omnibus sanctitatem, sicut et alibi ²⁹ de eo scriptum est : *Qui factus est sapientia nobis a Deo, et justitia, et sanctificatio, et redemptio*. Verum occurrunt nobis quidam quæstiones acerbissimas commoventes (32), quomodo videatur Christus descendere ex semine David, quem constat non esse ex Joseph natum, in quem Joseph series ex David descendens genera-

C ²⁸ I Cor. i, 24. ²⁹ Sap. vii, 25, 26. ³⁰ Matth. xxvi, 58. ³¹ ibid. 4. ³² Rom. viii, 9. ³³ I Cor. vi, 16, 17.

D (28) *Nascitur*. Deest in antea editis. Paulo post mss. plures : *Filius Dei et substantia Dei est*.

(29) Editi et ms. unus, imo *qua*, etc. Sed cæteri mss. et Rabanus, imo *qua*, etc.

(30) Sic mss. et Rabanus ; editi vero, *neque in eo ubi descendit, de qua dicitur : Non derelinques animam meam in inferno* (Psal. xv, 10). *Destinatur*, etc.

(31) *Enim*. Deest in editis. Deinde ms. Regius num. 1659, et Rabanus, *non separet*. Cæteri mss. et editi, *non separet*.

(32) Editi, et ms. unus, *quædam quæstiones acerbissime* (al. *acerrime*) *commoventes*. Sed cæteri mss. et Rabanus, rectius, ut in textu. Socrates *Hist. eccl.* lib. vii, cap. 52, ait : Καὶ Ὀριγένης δὲ ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τῶν εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους τοῦ Ἀποστόλου Ἐπιστολῆν, ἐρμηνεύων πῶς θεοτόκος λέγεται, πλατέως ἐξήτασε. Sed et Origenes in primo tomo Commentariorum in Epistolam Pauli ad Romanos, exponens qua ratione dicatur *Deipara*, eam quæstionem latissime pertractavit. Quod ab Origene hoc in loco pertractatum fuisse verisimile est.

tionis adducitur. Quibus occurrere quamvis molestum sit secundum litterarum rationem, tamen respondetur a nostris, quod *Maria quæ desponsata Joseph antequam convenirent inventa est in utero habens de Spiritu sancto* ³⁰, secundum legem sine dubio contribuli suo et cognato conjuncta est. Et quamvis dicatur ad eam ab angelo, quia *et Elisabeth cognata tua etiam ipsa pariet filium in senectute sua* ³¹ (Elisabeth autem ex filiabus Aaron esse dicitur), tamen affirmatur a nostris (33) quod cognationis nomen non solum ad contribules, sed et ad omnes qui sunt ex genere Israel, inter se invicem competenter possit aptari, sicut et idem apostolus de omnibus simul dicit ³²: *Qui sunt cognati mei secundum carnem*. Hæc quidem et alia his similia (34) respondentur; verum quam sint valida adversum assertiones eorum qui nos de Scripturarum testimoniis perurgent, probato istu qui legis. Nobis tamen hæc intelligenda secundum spiritalem vel allegoricam rationem magis videntur, secundum quod nihil obest etiam quod Joseph pater Christi dicitur, cum omnino non sit ejus pater; quia et in generationibus a Matthæo refertur ³³, quod Josaphat genuerit Joram, et Joram genuerit Oziam; in quarto autem Regnorum libro scriptum est ³⁴, quod Joram genuerit Ochoziam, et Ochozias genuerit Joas, et Joas genuerit Amasiam, Amasias vero genuerit Azariam, ipsum qui interdum Ozias nominatur; et Azarias Joatham. Ille ergo Ozias, qui et Azarias, cum in quarto Regnorum libro (35) dicatur Amasie esse filius, a Matthæo Joræ filius scribitur, tribus in medio generationibus prætermissis. Cujus rei dissertio, certum est quod non secundum historiam, sed secundum spiritalem intelligentiam constet; quæ non est nobis nunc in transitu pulsanda: in suo enim loco tangetur (36). Interim sufficit nobis ad eos qui adversantur respondere, quod sicut Jesus Joseph filius esse dicitur, ex quo non est generatus; et Ozias genitus ex Joram, ex quo non est genitus: ita et ex semine David secundum carnem Christus potest accipi, ut quidquid **467** rationis vel assertionis in Joram protulerunt, et in Joseph, hoc et in David suscipiendum dicamus.

6. *Ex resurrectione mortuorum Jesu Christi Domini nostri* ³⁵. Quomodo quidem is qui secundum carnem factus esse dicitur ex semine David, Fi-

lius Dei sit ex resurrectione mortuorum, difficile non est advertere ei qui legerit illud quod scriptum est ³⁶: *Decebat enim eum per quem omnia, et in quo omnia, multos filios in gloriam adducentem, auctorem salutis eorum per passiones consummari* (37). Finis autem passionum Christi, resurrectio est; et quia post resurrectionem *ultra jam non moritur, neque mors ei ultra dominabitur* ³⁷⁻³⁸; et iterum dicitur, *quia etsi agnovimus Christum secundum carnem, sed nunc jam non novimus* ³⁹, ideo omne quod est in Christo, jam nunc Filius Dei est. Quomodo autem hoc et ad eum qui Filius Dei in virtute destinatus est ⁴⁰ referatur, coarctat intelligentiam nostram, nisi quod per indissolubilem unitatem Verbi et carnis, omnia quæ carnis sunt ascribuntur et Verbo, quomodo et quæ Verbi sunt prædicantur in carne. Jesum vero, et Christum, et Dominum invenimus sæpe ad utramque naturam referri, ut est illud: *Unus Dominus noster Jesus Christus, per quem omnia* ⁴¹; et iterum: *Si enim cognovissent, nunquam Dominum majestatis* (38) *crucifixissent* ⁴². Primitivus ergo vel primogenitus ex mortuis dicitur ⁴³ Christus. Sed requirendum nobis est, si solus est primogenitus vel primitivus ex mortuis, et non habet aliquos secum etiam in primitivato (39) participes, de quibus dicit Apostolus quia *suscitavit nos cum Christo, simulque fecit sedere in caelestibus* ⁴⁴. Ne forte ergo et isti quos dicit excitatos esse cum Christo, et cum eo sedere in caelestibus, et ipsi primogeniti sint, vel primitivi ex mortuis, sicut et illi fuerunt qui cum illo suscitati esse dicuntur, cum *monumenta aperta sunt, et multorum sanctorum corpora apparuerunt et ingressa sunt* (40) *in sanctorum civitatem* ⁴⁵. Et de his talibus fortassis Apostolus dicit ⁴⁶ esse illam Ecclesiam primitivorum, quam ascriptam memorat in caelis.

7. *Per quem accepimus gratiam et apostolatum ad obediendum fidei in omnibus gentibus pro nomine ejus* ⁴⁷. Per Christum accepisse se dicit gratiam et apostolatum, utpote mediatorem Dei et hominum ⁴⁸. *Gratiam et apostolatum*. Gratia ad laborum patientiam referenda est; apostolatus ad prædicationis auctoritatem, quia et ipse Christus apostolus dicitur ⁴⁹, id est missus a Patre, quippe qui ad evangelizandum pauperibus missum se dicit ⁵⁰. Omnia ergo quæ sua sunt, dat etiam discipulis suis. Gratia dicitur diffusa in labiis ejus ⁵¹. Dat et apostolis

³⁰ Matth. 1, 18. ³¹ Luc. 1, 56. ³² Rom. vi, 5. ³³ Matth. 1, 7. ³⁴ IV Reg. viii, 25; xi, 2; xiv, 1; xv, 1, 7, 50, 52, 54. ³⁵ Rom. i, 4. ³⁶ Hebr. ii, 10. ³⁷⁻³⁸ Rom. vi, 9. ³⁹ II Cor. v, 16. ⁴⁰ Rom. i, 4. ⁴¹ I Cor. viii, 6. ⁴² I Cor. ii, 8. ⁴³ Colos. 1, 18. ⁴⁴ Ephes. ii, 6. ⁴⁵ Matth. xxvii, 52. ⁴⁶ Hebr. xii, 23. ⁴⁷ Rom. 1, 5. ⁴⁸ I Tim. ii, 5. ⁴⁹ Hebr. iii, 1. ⁵⁰ Luc. iv, 18. ⁵¹ Psal. xliii, 5.

(33) Editi, *affirmabitur a nostris*. Ms. Regius num. 1659, *affirmabitur a nobis*; cæteri vero mss. ut in textu.

(34) Editi, *et alia similiter*.

(35) Editi et mss. nostri fere omnes habent, *in tertio Regnorum libro*; sed male, cum constet non in tertio hæc, sed in quarto exstare.

(36) Sic recte ms. Regius num. 1659; cæteri vero mss. et editi, *jungetur*. Verisimile est Origenem de

his disseruisse tomo I *Commentariorum in Matthæum*; sed hæc modo non exstant.

(37) Editi et ms. unus, *consummare*.

(38) Editi et ms. unus, *glorie*.

(39) Sic mss. plerique; editi vero et ms. unus, *primatu*.

(40) Sic mss. At vero editi, *et multa sanctorum corpora qui dormierant, surrexerunt, et ingressi sunt*, etc.

suis gratiam, cum qua laborantes dicant: *Abundantius vero quam omnes illi laboravi: non autem ego, sed gratia Dei mecum* ⁵². Et quia de ipso dictum est: *Habentes igitur Pontificem et Apostolum confessionis nostræ Christum* ⁵³, dat discipulis suis apostolatus dignationem, ut et ipsi efficiantur apostoli Dei. Neque enim gentes, quæ erant *alienæ a testamento Dei, et conversatione Israel* ⁵⁴, credere poterant Evangelio, nisi per gratiam quæ apostolis fuerat data, per quam prædicantibus apostolis in fidem obedire dicitur ⁵⁵ (41), et in omnem terram de nomine Christi sonus gratiæ eorum commemoratur exiisse ⁵⁶, ita ut ad eos qui Romæ sunt perveniret, ad quos ait Apostolus: *In quibus estis et vos vocati Jesu Christi* ⁵⁷. Paulus vocatus apostolus dicitur, et Romani vocati quidem, non tamen apostoli, sed vocati sancti in obedientiam fidei. De diversitate autem vocatorum jam superius diximus (41^{*}).

8. *Omnibus qui sunt Romæ dilectis Dei, gratia vobis et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo* ⁵⁸. Benedictio hæc pacis (42) et gratiæ, quam dat dilectis Dei ad quos scribit apostolus Paulus, puto quod non sit minor quam fuit benedictio Noe in Sem et in Japheth ⁵⁹, quæ per Spiritum impleta est erga eos qui fuerant benedicti: similiter et ea in qua benedictus est Abraham a Melchisedech ⁶⁰, et Jacob a patre suo Isaac ⁶¹, et duodecim patriarchæ qua benedicuntur a patre suo Israel ⁶²; vel benedictio Moysi (45) qua benedixit duodecim tribus Israel ⁶³. Non ergo his omnibus inferiorem duco (44) hanc Apostoli benedictionem, qua benedixit Ecclesias Christi. Ait enim et ipse de se ⁶⁴: *Puto enim quia et ego Spiritum Dei habeo*. In Spiritu ergo Dei scribit Apostolus et in Spiritu benedicit. Per ipsum ergo Spiritum benedictiones capient hi qui benedicuntur ab Apostolo, si tamen digni (45) inveniantur super quos veniat benedictio ejus. Alioquin fiet illud quod scriptum est ⁶⁵: *Si fuerit ibi filius pacis, pax vestra veniet super eum; sin autem, pax vestra ad vos revertetur*. Quod scriptum est ergo de pace, hoc et de gratia fiet, quia gratiam simul cum pace conjungit. Sciendum tamen est, quod hæc Apostoli consuetudo scribendi, non erga omnes ab eo servatur Ecclesias. Nam ad Co-

rinthios quidem in prima et secunda, et ad Galatas, et ad Ephesios, et ad Philippenses similiter scribit ⁶⁶. Ad Colossenses vero ⁶⁷, *Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro* dicit; et non addit, et *Domino nostro Jesu Christo*. Ad Thessalonicenses vero prima ita habet ⁶⁸: *Gratia vobis et pax*, **468** et nihil ultra. In secunda vero: *Gratia vobis, et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo* ⁶⁹. Ad Timotheum prima et secunda: *Gratia, misericordia et pax a Deo Patre, et Christo Jesu Domino nostro* ⁷⁰. Ad Titum vero ⁷¹: *Gratia, misericordia et pax a Deo Patre, et Christo Jesu Salvatore nostro*. Et quamvis curiosior videatur hujuscemodi observatio, tamen qui nihil otiosum credit esse in Scripturis divinis, etiam horum differentias et diversitates non inanes putabit.

9. *Primum quidem gratias ago Deo meo per Jesum Christum pro omnibus vobis, quoniam fides vestra annuntiatur in universo mundo* ⁷². Quoniam ad quosdam scribens Apostolus, dicit pro omnibus se gratias agere (46), sicut et nunc ad Romanos; ad alios vero scribens gratias quidem agit, sed non addit (47), *pro omnibus*; observans invenies quod ubi dicit *pro omnibus* se gratias agere, culpas aliquas graves aut probra in eos non exaggerat (48); ubi autem notat aliquos vel arguit, non addit ad gratiarum actionem (49), quod *pro omnibus* gratias agat, sicut et ad Corinthios ⁷³ vel ad Colossenses ⁷⁴. Ad Galatas vero ⁷⁵ omnino nec ponit gratiarum actionem, quod eos miratur *tam cito transferri ab eo qui vocavit eos, in aliud Evangelium*. Prima ergo vox incipit a gratiarum actione (50). Agere autem Deo gratias, hoc est sacrificium laudis offerre; et ideo addit, *Per Jesum Christum*, velut per Pontificem magnum. Oportet enim scire eum qui vult offerre sacrificium Deo, quod per manus pontificis debet offerre ⁷⁶. Sed et hoc quod dixit, *Deo meo*, non est otiose accipiendum. Non enim vox ista potest esse nisi sanctorum, quorum Deus dicitur, sicut Deus Abraham, vel Isaac, vel Jacob ⁷⁷. Non potest Dominum Deum suum dicere is cui venter Deus est ⁷⁸, aut cui avaritia Deus est, aut cui gloria sæculi, et pompa mundi, aut potentia rerum caduca-

⁵² I Cor. xv, 10. ⁵³ Hebr. iii, 1, 4, 14. ⁵⁴ Ephes. ii, 12. ⁵⁵ Rom. i, 5. ⁵⁶ Psal. xviii, 5; Rom. x, 18. ⁵⁷ Rom. i, 6. ⁵⁸ ibid. 7. ⁵⁹ Gen. ix, 26, 27. ⁶⁰ Gen. xiv, 19, 20. ⁶¹ Gen. xxvii, 28, 29. ⁶² Gen. xlix, 5, seq. ⁶³ Dent. xxxiii, 6, seq. ⁶⁴ I Cor. vii, 40. ⁶⁵ Luc. x, 6. ⁶⁶ I Cor. i, 5; II Cor. i, 2; Galat. i, 3; Ephes. i, 2; Philip. i, 2. ⁶⁷ Coloss. i, 3. ⁶⁸ I Thess. i, 2. ⁶⁹ II Thess. i, 2. ⁷⁰ I Tim. i, 2; II Tim. i, 2. ⁷¹ Tit. i, 4. ⁷² Rom. i, 8. ⁷³ I Cor. i, 4. ⁷⁴ Coloss. i, 3. ⁷⁵ Galat. i, 6. ⁷⁶ Hebr. viii, 3. ⁷⁷ Exod. iii, 6. ⁷⁸ Philip. iii, 19.

(41) Ms. unus Regius num. 1641, *fidei obedirent*. Alter Regius num. 1659, *in fidem obedire dicuntur*. Cæteri mss., Rabanus et editi, *in fidem obedire dicitur*.

(41^{*}) Vide supra, num. 2.

(42) Rabanus, et ms. Regius num. 1659, *Benedictio autem pacis*, etc. Deinde idem ms., *puto quod non sit minor ea quæ fuit benedictio in Sem et in Japheth, quoniam per Spiritum*, etc. Sed cæteri mss. et editi ut in textu, nisi quod editi habeant, *quæ datur pro quam dat*.

(43) Ms. Regius num. 1659, *benedictione Moysi*.

Deinde editi, *qui benedixit tribus*, etc. Sed cæteri mss. et Rabanus ut in textu.

(44) Editi et ms. unus, *dico*, male.

(45) Ms. Regius num. 1659, *si non indigni*.

(46) Ms. Regius num. 1659, *quando*. Deinde editi, *semper gratias agere*, etc.

(47) Editi, *agere, sed non addidit*.

(48) Editi, *aut probra non exaggeret*.

(49) Editi, *non addidit gratiarum actionem*.

(50) Sic mss. et Rabanus. At editi, *ad gratiarum actionem*.

cætera colit, hoc illi Deus est. Sed videamus quid est pro quo Apostolus gratias agit Deo suo. *Quoniam*, inquit, *fides vestra annuntiat in universo mundo. In universo mundo* si simpliciter accipiamus, hoc videtur designare (51), quod in multis locis mundi, hoc est terræ hujus, eorum qui Romæ sunt fides et religio prædicetur. Si vero, ut in nonnullis, etiam in hoc loco mundus designatur qui ex cælo constat et terra, atque omnibus quæ in eis sunt, potest etiam illud intelligi quod virtutes, de quibus dicitur quia *gaudium habeant super uno peccatore pœnitentiam agente* ⁷⁹, multo magis de conversione quoque et fide Romanorum latentur, nuntiantibus sibi angelis illis qui ascendunt et descendunt ad Filium hominis ^{79*}. Et ipsi enim mirantur de conversione gentium, et quod in omnem terram exivit sonus apostolorum Christi Jesu. Denique et agones ipsorum spectantes in hoc mundo lætantur, sicut, Apostolus dicit ⁸⁰: *Quia spectaculum facti sumus huic mundo, et angelis, et hominibus*. Potest tamen et ita intelligi, quod fides ista quam Romani habent, ipsa eademque sit, et non alia, quam quæ in universo mundo annuntiat et creditur, quæ non solum in terra, sed etiam in cælis prædicatur: quia Jesus pacificavit per sanguinem suum non solum quæ in terris sunt, sed et quæ in cælis ⁸¹; et in nomine ejus genu flectunt non solum terrestria, sed et cœlestia et inferna ⁸². Et hoc est in universo mundo fidem prædicari, per quam omnis mundus sit (52) subditus Deo ⁸³. Observandum sane est quia ad hoc quod dixit, *primum quidem*, non reddidit, verbi gratia, ut diceret: *Secundo autem*; sed ut prædiximus de elocutionibus minus finitis; nisi forte videatur in eo reddi cum dicit: *Nolo autem vos ignorare, fratres* ⁸⁴.

40. *Testis enim mihi est Deus, cui servo in spiritu meo, in Evangelio Filii ejus* ⁸⁵. Deus testis est sanctis suis, quia et ipsi testes sunt Dei, secundum quod dicit propheta (53): *Eritis mihi testes, et ego testis, dicit Dominus* ⁸⁶. Sed et Salvator ad discipulos dicit ⁸⁷: *Eritis mihi testes in Jerusalem, et in Samaria, et in omnibus finibus terræ*, secundum illud quod scriptum est ⁸⁸: *Qui confessus fuerit in me, et ego confitebor in eo coram Patre meo*. Videamus autem quid est quod dicit, *cui servo in spiritu meo*. Servire in spiritu simile mihi videtur esse, imo et amplius aliquid quam adorare in spiritu, sicut et

ipso Dominus dicebat ad Samaritanam mulierem: *Venit hora* (54), *et nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate* ⁸⁹. Sed Paulus non solum adorat in spiritu, verum et deservit in spiritu. Nam adorare quis potest et sine affectu; deservire vero ejus est quem constringit affectus. Deservit ergo Apostolus Deo, non in corpore, neque in anima, sed in meliore sui parte, id est in spiritu. Hæc enim tria esse in homine designat ad Thessalonicenses scribens, cum dicit ⁹⁰: *Ut integrum corpus vestrum, et anima, et spiritus in die Domini nostri Jesu Christi servetur*. Et Daniel dicit: *Laudate, spiritus et animæ justorum, Dominum* ⁹¹. Apostolus ergo ubique spiritum præfert, et repudiat carnem vel quæ carnis sunt. Denique et legis ipsius spiritum laudat; litteram vero tanquam carnem spernit, cum dicit ⁹²: *Littera occidit, spiritus vero vivificat*. Sed et cum dicit ⁹³:

469 *Etenim in quo infirmabatur lex per carnem, Deus Filium suum mittens in similitudine carnis peccati, carnem legis, sine dubio litteram legis dicit*. Per litteram namque infirmabatur lex, ut non posset impleri. Quis enim implet vel de Sabbato quod scriptum est ⁹⁴: *Non te morebis de loco tuo in die Sabbatorum* (quomodo enim fieri poterat, ut se aliquis penitus non moveret de loco suo in die Sabbatorum?), vel de legibus lepræ in stamino, vel in pariete, vel in pellicula exortæ ⁹⁵, et mille alia (55) in quibus secundum litteram tanquam secundum carnem infirmata est lex? Propterea ergo Apostolus dicit ⁹⁶, *quia lex spiritualis est*. Qui igitur legem intelligit esse spirituales, hic spiritu servit Deo. Unde et alias dicit ⁹⁷: *Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini*, hoc est, secundum litteram quæ occidit; *si autem spiritu actus carnis mortificaveritis, vivetis*. Requirendum sane est si et patres antiqui, patriarchæ, vel prophete, qui etiam ipsi fuerunt perfecti, in spiritu Deo servisse (56) credendi sunt, quia et *Abraham desideravit ut videret diem Domini, et vidit, et lætatus est* ⁹⁸; et *Moyses et Elias apparuerunt in gloria colloquentes cum Jesu in monte* ⁹⁹. In quo ostenditur Legem et Prophetas cum Evangelii consonare, et in eadem gloria spiritualis aspectus atque intelligentiæ resurgere.

41. *Quomodo sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis, obsecrans si quomodo tandem aliquando prosperum iter habeam in*

⁷⁹ Luc. xv, 10. ^{79*} Joan. i, 52. ⁸⁰ I Cor. iv, 9. ⁸¹ Colos. i, 20. ⁸² Philip. ii, 10. ⁸³ Rom. iii, 19. ⁸⁴ Rom. i, 15. ⁸⁵ ibid. 9. ⁸⁶ Isai. xliii, 12. ⁸⁷ Act. i, 8. ⁸⁸ Matth. x, 52. ⁸⁹ Joan. iv, 25. ⁹⁰ I Thess. v, 23. ⁹¹ Dan. iii, 86. ⁹² II Cor. iii, 6. ⁹³ Rom. viii, 5. ⁹⁴ Exod. xvi, 29. ⁹⁵ Levit. xiii, 48 seq. ⁹⁶ Rom. vii, 14. ⁹⁷ Rom. viii, 15. ⁹⁸ Joan. viii, 56. ⁹⁹ Matth. xvii, 3.

(51) Ms. Regius num. 1639, hoc vult designare.

(52) Alias, sit. Et infra, sed prædiximus, omisso ut.

(53) Ms. unus, secundum quod dicit per prophetam. Et paulo post alter ms. et editi, Qui confessus fuerit me, et ego confitebor eum, etc. Sed ceteri mss. et Rabanus ut in textu.

(54) Mss. aliquot, Venit hora, etc. Alter ms.,

Mulier, venit hora, etc. Sed ceteri mss. et editi ut in textu.

(55) Sic. mss. plerique. Ceteri vero et editi, et multa alia, etc. Et paulo post: Unde et ad alios dicit.

(56) Editi, in spiritu Deo servi esse (ms. unus, in Spiritu sancto servi esse) et garrulus est, etc. Ceteri mss. ut in textu.

*voluntate Dei veniendi ad vos*¹. Quod sine intermissione pro his quibus scribit, orare se dicit, mandati sui memor complet opere quod sermone præcipit². Quia autem dicit obsecrare se si quomodo tandem aliquando prosperum iter habeat, ut in voluntate Dei veniat ad Romanos, considerandum est quod apostolus Dei ad opus sanctum, id est opus Evangelii, proficiscens, exspectat donec obsecrationibus impetret non solum (57) prosperum sibi iter fieri, sed et in voluntate Dei prosperum fieri. Unde et multo magis nobis, quibus non est vel operis tanta vel meriti conscientia, cum aliquid agere disponimus, a Deo itineris prosperitas postulanda est. Puto tamen quod etiam hoc voluit intelligi Apostolus, quia non semper itineris prosperitas Dei voluntate perficitur. Denique et Balaam iter habuit prosperum eundi ad Balach, ut malediceret populo Israel³; sed non fuit illa ex voluntate divina prosperitas. Et multi in rebus sæculi prosperis utuntur successibus, et exsultant in prosperitatibus suis; sed non est talis prosperitas ex voluntate Dei, nisi cum tale est opus itineris nostri, quale hic designat Apostolus.

42. *Desidero enim, inquit, videre vos, ut aliquod tradam vobis donum spiritale* (58) *ad confirmandum vos, id est, consolari in vobis per eam, quæ invicem est, fidem vestram atque meam*⁴. Primo omnium discere debemus opus esse apostolicum desiderare fratres, sed non aliam ob causam, nisi ut vel conferamus eis aliquid doni spiritualis si possumus, vel si non possumus, ipsi ut accipiamus ab his (59). Sine hoc enim non est probabile desiderium circummeundi fratres. Quod autem dicit, *ut aliquod tradam vobis donum spiritale*, videtur indicare esse aliquid quod donum quidem sit, non tamen spiritale. Nam donum fidei sine dubio spiritale est, et donum sapientiæ, et scientiæ, et virginitatis similiter. Ubi autem dicit de nuptiis et virginitate loquens: *Sed unusquisque proprium habet donum a Deo, alius sic, alius autem sic*⁵; donum quidem dicit esse nuptias, quoniam, sicut scriptum est, *a Deo aptatur mulier viro*⁶; sed non istud donum est spiritale. Possunt et alia multa dona Dei dici, ut divitiæ et fortitudo corporis, ut formæ decor, ut regnum terrestre. A Deo enim etiam hæc donantur, sicut et Daniel dicit: *Quia ipse facit reges, et commutat*⁷; sed non sunt hæc dona spiritualia. Beati sunt ergo illi quibus spiritalem gratiam tradere vult Apostolus ad confirmationem fidei, ut ultra jam non sint parvuli,

A neque circumferantur omni vento doctrinæ⁸. Quod cum sit a Paulo, et ipse consolationem capit, opus suum firmum et stabile videns; et illi consolantur qui apostolicæ gratiæ participes sunt.

43. *Nolo autem vos ignorare, fratres*⁹, *quia sæpe proposui venire ad vos (et prohibitus sum usque adhuc) ut aliquem fructum habeam et in vobis, sicut et in cæteris gentibus. Græcis ac barbaris, sapientibus et insipientibus debitor sum: ita quod in me est, promptus sum* (60) *et vobis, qui Romæ estis, evangelizare*. Est quidem et hyperbaton in hoc loco; est et elocutionis defectio. Sed hyperbaton hoc modo possumus reddere: *Nolo autem vos ignorare, fratres, quia sæpe proposui venire ad vos, ut aliquem fructum habeam et in vobis, sicut et in cæteris gentibus, Græcis ac barbaris, sapientibus et insipientibus, et prohibitus sum usque adhuc*. Defectio vero elocutionis hoc modo adimplebitur. In eo ubi dicit: *Et in cæteris gentibus, Græcis ac barbaris, sapientibus et insipientibus*, videtur deesse quibus, ut ea quæ subsequuntur sic legantur, *quibus debitor sum*; et sit talis consequentia: *Sicut fructum habeo in cæteris gentibus, Græcis ac barbaris, sapientibus et insipientibus, quibus debitor sum, ita quod in me est, promptus sum etiam vobis, qui Romæ estis, evangelizare*. Nunquam enim apud ullam gentem erubui 470 prædicare Evangelium, quia virtus Dei est in eo ad salutem omni credenti, Judæo primum, et Græco; quia in Evangelio justitia Dei revelatur¹⁰, quæ oblecta prius velabatur in Lege. Revelatur autem in his qui ex fide Veteris Testamenti ad fidem novam Evangelii veniunt, sicut et in propheta dictum est¹¹, quia *justus*, etiamsi in lege adhuc sit, Deo credens et famulo ejus Moysi, *ex fide vivit*; et cum ad Evangelium (61) venit, ex fide Legis in fidem Christi dirigitur, et ita ex fide in fidem proficit. Hæc, quantum ad consequentia verborum ipsius Apostoli pertinet, dicta sint. Nunc autem quod spectat ad intelligentiam requiramus. Quod ait, *quia sæpe proposui venire ad vos*, charitatem suam quam erga Romanos habebat, ostendit (62). Quod vero addidit, *et prohibitus sum usque adhuc*, si quidem putetur a Deo prohibitus, ostenditur per hoc etiam id curæ esse Deo, quo unusquisque apostolorum vel debeat ire vel non debeat, et quod dispensatione quadam aliis quidem sinat prædicari (63) verbum Dei, aliis prohibeat, sicut et alibi dicit¹²: *Et cum tentarem ire in Bithyniam, prohibuit nos Spiritus Jesu*; et in Evangeliiis a Salvatore dicitur:

¹ Rom. 1, 9, 10. ² I Thes. v, 17. ³ Num. xvii, 22, seq. ⁴ Rom. 1, 11, 12. ⁵ I Cor. vii, 7. ⁶ Prov. xix, 14. ⁷ Dan. 11, 21. ⁸ Ephes. iv, 14. ⁹ Rom. 1, 13-15. ¹⁰ Rom. 1, 16-18. ¹¹ Habac. ii, 4. ¹² Act. xvi, 7.

(57) Alia, *Quod autem.... considerandum quod Apostolus Dei ad opus sanctum Evangelii* (al. *ad opus sanctum, opus Evangelii*) ... *imploret* (al. *impleret*; al. *impetraret*) *non solum*, etc.

(58) Editi, *aliquid impartiar* (al. *impartiat*) *vobis gratiæ spiritualis*.

(59) Alias, *ut ipsi capiamus ab eis*.

(60) *Promptus sum*. Sic mss.; editi, *promptum est*.

(61) *Ad Evangelium*, etc. Sic mss. plerique. Editi vero, et ms. unus, *de Evangelio venit, ex fide legis in fide Christi*, etc.

(62) Editi, *innotuit*.

(63) Mss. plures, *prædicari*. Alii vero et editi, *prædicare*. Paulo post editi, *cæteris autem parabolis*. Et infra mss. aliquot, *ad illud referatur de quo*, etc.

Vobis datum est ¹³ *nosse mysterium regni Dei, aliis autem in parabolis, ut videntes non videant, et audientes non audiant.* Si vero, *prohibitus sum usque adhuc, ad illum referatur de quo ipse alibi dicit* ¹⁴, quia *impedivit nos Satanas*, competenter ostendit se in orationibus sine intermissione certare, ut, devictis Satanae impedimentis, prosperum iter ejus fiat in voluntate Dei videre eos qui Romae sunt. Desiderat enim, et in orationibus obsecrare non cessat fructum aliquem capere ex ipsis, sicut ex caeteris gentibus. Unde velut multarum divitiarum cupidus Paulus, ex multis rationabilibus possessionibus reditus desiderat congregare. Congregat fructus ex Graecis, congregat ex barbaris, congregat ex sapientibus, aliquid etiam ex insipientibus colligit ¹⁵, dum aliis tanquam perfectis sapientiam loquitur, aliis tanquam insipientibus nihil aliud scire se dicit, nisi Christum Jesum, et hunc crucifixum ¹⁶; dum alios ex Lege et Prophetis docet, alios signis et virtutibus suadet. Verum hos omnes fructus affert Paulus, quia tanquam palmes bonus permanet in vite vera, quae est Christus, quem frequentius Pater purgat agricola, et ideo fructum plurimum affert ¹⁷. Purgat autem eum in laboribus, in tribulationibus, in persecutionibus. Sunt enim (64) alii palmites, qui in vite quidem permanent, fructum vero non ferunt, sed sunt aridi. Ex quibus sunt illi qui nomine quidem permanent in Christo, operibus autem et actibus infructuosi inveniuntur et aridi; quid dicuntur excidi a Patre (65), et in ignem mitti. Sicut enim primus homo Adam vitis quaedam fuit, et radix humani generis, quae attulit quosdam quidem palmites fructuosos, ut Seth, Enos, Enoch (66), et reliquos usque ad Noe; alios autem infructuosos et inutiles, ut Cain, et omnem quae ex ipso procreata est stirpem: ita et in Christo, qui est novissimus Adam, sunt quidam palmites fructuosi, velut in vite vera fructificantes; quidam vero aridi et Patre agricola excidendi. Sed et illud observandum est, quod singulari numero Apostolus bonorum nominat fructum, sicut et alibi ¹⁸: *Fructus autem Spiritus est charitas, gaudium, pax*; opera autem carnis quae exprobrat, pluraliter profert ¹⁹. Quod si quis objiciat illud quod in Psalmo scriptum est ²⁰, *Labores fructuum tuorum manducabis*, pro bono et pluraliter dictum; sciendum est quod sicut is qui margaritas negociabatur (67) plures, inveniens unam pre-

liosam, vendidit omnes, et emit illam unam ²¹; ita quis a pluribus fructibus incipiens, ad unum perfectionis tendere debet fructum. Requirendum nunc est quomodo Apostolus Graecis et barbaris, sapientibus et insipientibus debitor est. Quid enim ab ipsis acceperat, unde eis debitor fieret? Arbitror diversis quidem gentibus inde eum effectum esse debitorem, quod omnium gentium linguis eloqui (68) accepit per gratiam Spiritus sancti, sicut et ipse dicit: *Omnium vestrum magis linguis loquor* ²². Quia ergo linguarum notitiam non pro se quis (69), sed pro his quibus praedicandum est accipit, debitor omnibus illis efficitur quorum accepit a Deo linguae notitiam. Sapientibus autem efficitur debitor per hoc quod accepit sapientiam in mysterio absconditam, quam perfectis et sapientibus loqueretur. Quomodo autem et insipientibus? In quo patientiae gratiam et longanimitatis accepit. Summae etenim patientiae est ferre insipientium motus. Gratissime autem addidit in consequentibus: *Ita quod in me est promptus sum et vobis evangelizare.* Promptum se esse testatur qui (70) et alibi dicit: *Si volens hoc ago, mercedem habeo* ²³. Promptus enim quis est prudentibus loqui. De insipientibus vero sentiendum est illud quod dicit: *Si autem invitus dispensatio mihi credita est*; et: *Vae mihi est si non evangelizavero* ²⁴.

14. *Non enim erubesco Evangelium.* Virtus enim Dei est in salutem omni credenti ²⁵. Multa **471** quidem probra adversus Evangelium in initio praedicationis exorta sunt: sed Paulus patientiam didicerat a prophetis dicentibus: *Nolite vinci opprobriis eorum, neque cedatis spretionibus* (71) *eorum* ²⁶; et sciebat quod Evangelium praedicaret *non in suavioris humanae sapientiae verbis, sed in virtute Spiritus* ²⁷. Definiens ergo quid sit Evangelium, pronuntiat: *Virtus enim, inquit, Dei est in salutem omni credenti, Judaeo primum et Graeco* ²⁸. Quod dixit, *virtus Dei est in salutem*, videtur ostendere quasi sit aliqua virtus Dei quae non sit ad salutem, sed ad perditionem. Scit quippe et in propheta scriptum esse: *Et eruca, virtus* (72) *mea magna* ²⁹; et iterum in Psalmis dicit: *In virtute tua disperde illos* ³⁰; et ideo hic dicit: *Virtus Dei in salutem*. Videndum est ergo ne forte propter istas virtutum Dei differentias dextra et sinistra in Deo appelletur, ut virtus in salutem dextra ejus, et virtus in qua disperdit, sinistra dicatur. Sed et illud advertendum est, ne forte

¹³ Luc. viii, 10. ¹⁴ I Thes. ii, 18. ¹⁵ I Cor. ii, 2, 6. ¹⁶ Rom. xv, 9, 16. ¹⁷ Joan. xv, 1, seq. ¹⁸ Gal. v, 22. ¹⁹ ibid. 19. ²⁰ Psal. cxxvii, 2. ²¹ Matth. xiii, 45, 46. ²² I Cor. xiv, 18. ²³ I Cor. ix, 17. ²⁴ ibid. 16. ²⁵ Rom. i, 16. ²⁶ Isa. li, 7. ²⁷ I Cor. ii, 15. ²⁸ Rom. i, 19. ²⁹ Joel. ii, 25. ³⁰ Psal. lvm, 12.

(64) Ms. unus, *Sunt autem*. Caeteri mss. et editi, *Sunt enim*.

(65) *A Patre*. Haec duo verba desunt in editis.

(66) *Enoch*. In editis desideratur.

(67) Editi, *negotiatur*. Deinde ms. unus, *venditis omnibus emit*, etc.

(68) *Eloqui*. Editi, *eloquia*, male.

(69) *Quis*. Deest in editis.

(70) Rabanus, *qui*. Mss. plures, *quia*. Ms. Regius num. 1659 et editi, *quod*. Deinde ms. Regius num.

1659, *Promptus enim quidem est*, etc. Et paulo post editi, *sciendum est illud... si autem invito dispensatio ista credita est mihi*. Unus e mss. nostris habet etiam, *sciendum est illud*; sed caeteris mss. et Rabanus ut in textu.

(71) Sic mss. et Rabanus. Editi vero, *persecutionibus*.

(72) Editi et ms. unus, *et erit virtus*, etc. Deinde editi, *in Psalmis dicitur*. Sed caeteri mss. et Rabanus recte ut in textu.

quia Christus virtus Dei dicitur ³¹, et Evangelium A virtus Dei ³². Christus sicut et alia multa, ita etiam Evangelium intelligi debeat, et forte æternum quod dicitur Evangelium ³³ de ipso dici sentiendum sit. *Omni, inquit, credenti, Judæo primum, et Græco* ³⁴. Græci primo (73) duabus appellationibus omne hominum censuerant genus, id est, vel Græcum dicentes esse unumquemque, vel Barbarum: et distinctio eorum talis fuerat, ut omnis qui Græcus non esset, Barbarus haberetur. Sed multo veriore distinctione utitur Paulus, Judæos primo dicens, et postmodum Græcos, postremo Barbaros. Cum enim Græci, quia ipsi legibus utebantur, omnes reliquos tanquam sine legibus viventes Barbaros appellaverint, merito Judæi etiam ipsis Græcis ab Apostolo præferuntur, quia et ante ipsos legibus vivere cœperunt, et leges eorum a Deo, et non ab hominibus, promulgatæ sunt.

15. *Justitia (74) enim Dei revelatur ex fide in fidem* ³⁵. Justitia enim Dei in Evangelio revelatur per id quod a salute nullus excipitur, sive Judæus, sive Græcus, sive Barbarus veniat. Omnibus enim æque Salvator dicit: *Venite ad me omnes qui laboratis, et onerati estis* ³⁶. De fide autem in fidem jam superius diximus (75) quia et prior populus in fide erat, quia crediderat Deo et Moysi famulo ejus, ex qua fide nunc ad fidem Evangelii transiit. Quod autem dicit ex testimonio Habacuc prophetæ, quia *justus ex fide me vivit* ³⁷; sive is qui in lege est intelligitur (76), ut etiam Evangelii credat, sive is qui in Evangeliiis est, ut etiam Legi credat et Prophetis. C Alterum enim sine altero integritatem non habet vitæ.

16. *Revelatur enim ira Dei de cælo (77) in omnem impietatem et iniquitatem hominum, qui veritatem in iniquitate detinent: propterea quia quod notum est Dei, manifestum est in illis. Deus enim illis manifestavit* ³⁸. De ira Dei plenius a nobis in aliis locis dictum est (78): paucis tamen etiam in præsentibus dicitur. Igitur ira Dei nunc revelari dicitur non in parte aliqua, sed in omnem impietatem et iniquitatem; nec tamen in omnes homines, sed in illos solos qui veritatem Dei in iniquitate detinent: deti-

³¹ I Cor. 1, 24. ³² Rom. 1, 16. ³³ Apoc. xiv, 16. ³⁴ Rom. 1, 16. ³⁵ ibid. 17. ³⁶ Matth. xi, 28. ³⁷ Rom. 1, 17; Habac. ii, 4. ³⁸ Rom. 1, 18. ³⁹ ibid. 21-25. ⁴⁰ II Reg. xxiv, 1, 2. ⁴¹ Rom. ii, 15. ⁴² ibid. 15, 16.

(75) Mss., primo; Rabanus, primum; editi, enim. Deinde ms. unus, postremos barbaros; editi, postremum vero barbaros; cæteri vero mss. et Rabanus ut in textu.

(74) Sic mss. At editi, *Justitia enim Dei in Evangelio*, etc.

(75) Sic mss. nostri; editi vero, *Justitia enim Dei in eo revelatur ex fide in fidem, sicut scriptum est: Justus autem ex fide vivit* (Rom. 1, 17). Jam superius diximus, etc. Paulo post ms. Regius num. 1639 habet, *quando crediderat Deo*, etc.

(76) *Intelligitur*. Deest in editis et in pluribus mss., sed restituitur ex ms. Regio num. 1639. Alter Regius num. 1641, habet *dicitur pro intelligitur*.

(77) Sic mss.; editi vero, *super omnem impietatem et injustitiam hominum eorum, qui veritatem Dei*

nent quidem, sed in injustitia eam detinent (79). Quibus etiam dicit manifestum esse id quod notum est Dei, ostendens esse aliquid Dei quod notum sit, et aliquid ejus quod ignotum sit. Dicit ergo revelari iram Dei his qui veritatem in iniquitate detinent. Quæ revelantur, de obscuris et reconditis ad notitiam proferuntur. Quia ergo et hic non ignorantibus veritatem, sed tenentibus eam, licet male tenentibus, ira Dei de cælo dicitur revelari, videtur quod rationem et scientiam ut iram Dei (80) manifestatam dicat esse his quibus veritas nota est, licet eam in iniquitate detineant. Quod quidem, ut ex consequentibus declaratur, de sapientibus hujus mundi, et eruditis, vel philosophis dici intelligitur, qui cum veritatem et justitiam Dei cognovissent, B *non sicut Deum magnificaverunt, aut gratias egerunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis, conversi ad idola; et dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt, quia commutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis hominis, et volucrum, et quadrupedum, et serpentium* ³⁹. In quibus etiam hoc ostendit Apostolus, quod ea quidem quæ ad sapientes sæculi de veritatis scientia pervenerunt, Deo revelante pervenerunt: sed dum aut vanæ gloriæ student, aut adulantur erroribus vetustis, aut metu principum refrenantur, damnationis suæ ipsi iudices fiunt; a quibus veritas quam Deo revelante cognoverant, aut exclusa libertate contegitur, aut gestorum iniquitate denegatur. Ita ergo Dei ira videtur interdum **472** virtus ipsa, quæ præest poenarum ministris, et quæ supplicia infert peccatoribus, dici; sicut significari existimo in eo quod refertur, quia ira Dei commoverat (81) David ut juberet Joab numerare populum ⁴⁰. Sed et ministri ejus significantur ac socii, in eo quod dicitur. *Immisit in eos iram furoris sui, tribulationem, et iram per angelos malos*. Interdum etiam ipsius conscientie, eum delinquimus, ultores et vindices stimuli ira appellantur (82), sicut idem Apostolus dicit ⁴¹: *Recondis tibi ipsi iram in die iræ; et alibi: Inter se invicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus, in die cum judicabit Deus occulta hominum* ⁴². Sed et tribulationis vel tentationis afflictio ira Dei nomina-

D *in iniquitate detinent: quia, etc.*

(78) De ira Dei loquitur Origenes lib. iv *Contra Celsum* num. 72, et in psalmum secundum, pag. 540, 541, necnon et homilia 22 in *Lucam*; sed ad alia loca hic respicere videtur, quæ modo non exstant.

(79) *Detinent quidem, sed in injustitia eam detinent*. Hæc ommissa in editis, restituantur ex mss. et Rabano.

(80) Sic ms. unus Regius num. 1640. Alter Regius num. 1641, *secundum rationem et scientiam iram Dei*, etc. Cæteri mss. et Rabanus, *rationem et scientiam iram Dei*, etc. Editi, *ratione et scientia iram Dei*, etc.

(81) Mss. quidam, *quod ira Dei commoverit*, etc.

(82) Editi, *ultores vindices stimuli iræ appellantur*.

tur, sicut et Job dicit : *Ira autem Domini est in corpore meo* ⁴³. Cur autem de cœlo nunc ira dicitur revelari? Fortassis ad distinctionem alterius iræ, quæ non est de cœlo, ut est illud (83) : *Furor draconum vinum eorum, et furor serpentium insanabilis* ⁴⁴. Aut forte quod ipsi adversum quos sermo dirigitur, non in ignorantia, sed in scientia veritatis peccare dicuntur, ideo in eos de cœlo pœna dirigitur : inde enim pœnarum minister (84) accipit potestatem. Vel certe quia spiritalia nequitie adversum quæ nobis certamen est ⁴⁵, in cœlestibus esse dicuntur, consequenter in eos qui ab his superantur, ira Dei de cœlo dicitur jaculari : velut si dicamus quia ignita in eos tela inde vibrantur, et vulnera, quibus in peccata currunt (85), inde suscipiunt : hi vero qui totius veritatis expertes sunt, velut qui nihil habeant commune cum cœlo et luce, iram vel vitiorum suorum, passionumque, vel dæmonum, quibus se sponte subdiderunt, perferunt. *In omnem impietatem et iniquitatem hominum, qui veritatem in iniquitate detinent* ⁴⁶. Impietas, in Deum peccare est ; iniquitas, in homines. In Deum ergo et in homines peccant qui veritatem in iniquitate detinent. Quam veritatem agnovisse credendi sunt homines naturalibus et a Deo animæ insitis rationibus ; quibus tantum prudentiæ (86) concessum est, ut quod notum est Dei, id est, quod agnosci de Deo potest per conjecturam creaturæ, ex his quæ videri possunt invisibilia ejus agnoscerent. Hoc ex pacto justum erit iudicium Dei etiam erga eos qui ante adventum Christi, cum potuerint Deum agnoscere, ab ejus cultu declinantes, ad imagines hominum adorandas et animalium diverterunt. Ut enim breviter, et omni in unum collecta definitione dicamus, adorare alium quempiam præter (87) Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, impietatis est crimen. *Quia quod notum est Dei, manifestum est in illis : Deus enim illis manifestavit* ⁴⁷. Jam et superius diximus, quia notum est Dei hoc quod ex hujus mundi consequentia vel rationibus assequi possunt, sicut et ipse Apostolus ex consequentibus indicat ⁴⁸, dicens invisibilia ejus per ea quæ facta sunt contemplari. Ignotum autem Dei intelligendum est ratio substantiæ ejus vel naturæ ; cujus quæ sit proprietas, puto quod non solum nos homines, sed et omnem lateat creaturam : aut si aliquando tantus erit naturæ rationali profectus, ut in hanc quoque possit pervenire notitiam, Dei est nosse. Tale enim aliquid mihi spe-

randum videtur ex his quæ a Salvatore dicuntur, quia *Filium nemo novit, nisi Pater : neque Patrem quis novit, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare* ⁴⁹. Non enim addidisset (88), *Et cui voluerit Filius revelare, nisi sciret aliquos esse quibus revelare velit.*

17. *Invisibilia enim ejus a creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, et sempiterna ejus virtus ac divinitas, ut sint inexcusabiles : quia cum cognovissent Deum, non sicut Deum magnificaverunt, aut gratias egerunt ; sed evanuerunt in cogitationibus suis, et contenebratum est insipiens cor eorum. Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt, et immutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et volucrum, et quadrupedum, et serpentium* ⁵⁰. Pene jam de his singulis in superioribus dissertum est (89). Diximus enim hæc quamvis ad omnes homines quibus inest ratio naturalis, maxime tamen spectare ad sapientes hujus mundi, et eos qui philosophi nominantur, quibus præcipue creaturas mundi, et omnia quæ in eo facta sunt, discutere disciplina est, et per hæc quæ videntur, ea quæ non videntur ratione colligere. Sciendum tamen est quod hic invisibilia quæ nominat, de creaturis dicit ; de quibus et in alio loco idem Apostolus scribit : *quia omnia per ipsum, id est per Jesum Christum, facta sunt, sive quæ in cœlo sunt, sive quæ in terra, visibilia et invisibilia* ⁵¹. Et ideo præter ea quæ invisibilia dixit, addit : *Et sempiterna ejus virtus, ac divinitas.* Virtus ergo Dei quæ sempiterna est, et divinitas quæ nihilominus sempiterna est, ex conjecturis agnoscitur creaturæ. Virtus est qua regit omnia ; divinitas qua replet universa. Ex hoc ergo inexcusabiles fiunt : quia cum manifestante Deo cognoverint (90) Deum, non ut dignum est coluerunt, aut gratias egerunt ; sed **473** per cogitationum suarum vanitatem, dum formas et imagines requirunt in Deo, in semetipsis Dei imaginem perdiderunt, et qui jactare se in luce sapientiæ videbantur, in profundas stultitiæ tenebras devoluti sunt. Quid enim tam tetrum, tam obscurum, tamque tenebrosum, quam gloriam Dei ad corporalem et corruptibilem humanæ formæ effigiem vertere, ut moris est his qui simulacra venerantur, et divinæ majestatis eminentiam volucribus, et quadrupedibus, et serpentibus exæquare ?

18. Pro quibus causis justissime utique *tradidit eos Deus in desideriis cordis eorum* (91) *in immu-*

⁴³ Job vi, 4. ⁴⁴ Deut. xxxii, 55. ⁴⁵ Ephes. vi, 12. ⁴⁶ Rom. i, 18. ⁴⁷ Rom. i, 19. ⁴⁸ ibid. 20.

(83) Ita mss. Editi vero, *et venenum aspidum insanabile.*

(84) Editi, *magister.* Paulo post, *spiritalis nequitia.*

(85) Editi, *et vulnera qui in peccato currunt, etc.*

(86) Sic omnes mss. Editi vero, *quibus tamen id prudentiæ.*

(87) Ita editi. Ms. vero Regius num. 1659, *alium quem præter, etc.* Cæteri mss., *aliquem præter, etc.*

(88) Alias, *Non enim adderet (al. addidit) : Sed*

cui, etc.

(89) Sic mss. Editi vero : *Pene jam in superioribus de his omnibus dictum est.*

(90) Alias, *cognoverunt.*

(91) Sic omnes mss., quorum tamen plerique omittunt *utique*, et unus Regius habet, *in desiderium cordis eorum.* Editi vero, *Propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, etc.*, et addunt *Amen* in fine contextus.

ditiam, ut contumeliis officiant corpora sua in semet- ipsis: qui commutaverunt veritatem Dei in mendacium, et coluerunt, et servierunt creaturæ potius quam Creatori, qui est benedictus in sæcula^{82.83}. Quæ singula, quamvis juxta Ecclesiæ fidem consequenter explanari videantur, quod præcedentibus causis culparum jure et merito deserantur a Deo hi qui veritatem, quam Deo revelante cognoscunt, in iniquitate detentant, et per hoc quod deseruntur, traduntur desideriis cordis sui; quorum desideria cordis hæc erant, ut immunditia et contumeliis afficerent corpora sua in semetipsis: et quali judicio erga divinitatis usi sunt venerationem (92), dum Dei incorruptibilis gloriam ad fœdas et indignas deducunt hominum vel animalium formas, tali etiam erga semetipsos utantur vice, ut rationabiles homines vivant more irrationabilium belluarum: tamen requiramus ab his qui Deum bonum negant etiam justum esse judicem, quid respondeant de his quæ dicit Apostolus, quod *tradidit eos Deus in desideriis cordis in immunditiam, ut contumeliis officiant corpora sua*. Videbitur enim in hoc non solum ipsorum ratio, quæ penitus excluditur, sed et nostra responsio coartari. Quomodo enim justum erit eum qui traditur, quamvis pro peccatis tradatur, tamen ad concupiscentias tradi, et ad hoc tradi, ut immunditiis et concupiscentiis afficiat corpus suum? Sicut enim huic qui, verbi causa, tenebris traditur ad poenam, imputari non potest quod in obscuro sit; et qui igni traditur, culpam pro hoc ipso non potest cur uratur, ita his qui desideriis et immunditiis traduntur ut contumeliis afficiant corpora sua, non digne videbitur imputari, si in desideriis et immunditiis positi, corpora sua contumeliis maculent. Marcion ergo, et omnes qui de schola ejus velut serpentium germina (93) pullularunt, horum absolutiones ne extremo quidem digito attingere audent: quippe qui propter hujuscemodi quæstiones Vetus Instrumentum, sicubi forte in eo tale aliquid legerant, abjecerunt. Sed quid eis profuit, cum similibus nihilominus Novi Instrumenti quæstionibus præfocentur (94)? Nos tamen qui unum Deum bonum et justum Legis et Prophetarum, et Evangeliorum Patrem Christi fatemur, eisdem explanationibus et in Novo et in Veteri utimur Testamento, invocantes eum qui posuit in Sion lapidem offensionis, et petram scandali⁸⁴, ut ipse nobis per Spiritum sanctum suum offensionem et scandalum le-

^{82.83} Rom. i, 24, 25. ⁸⁴ Rom. ix, 33. ⁸⁵ Galat. v, 17. ⁸⁶ I Cor. vi, 16, 17. ⁸⁷ Gen. vi, 5. ⁸⁸ Rom. viii, 9. ⁸⁹ Ephes. vi, 12. ⁹⁰ Matth. xviii, 10. ⁹¹ Hebr. i, 14. ⁹² Joan. x, 15. ⁹³ Deut. xxx, 15; Eccli. xv, 17, 18.

(92) Mss. *venerationem*: editi, *rationem*, male.

(93) Alias, *genimina*.

(94) Ms. unus, *provocentur*: editi, *præferantur*. Cæteri mss. rectius, *præfocentur*.

(95) *Sunt præterea (sicut in multis Scripturæ locis invenimus) etiam utriusque partis vel utriusque viæ fautores quidam et adjutores angeli*. Altud manifestissime Origenes ad caput 18 epistolæ sancti Barnabæ de duabus viis et de angelis utriusque viæ præpositis.

(96) Ita recte mss. plerique. Editi vero et Raba-

tionis apostolicæ, per quam dubiæ mentes offenduntur, aperiat. Frequenter in Scripturis invenimus, et a nobis sæpe dissertum est, quod homo spiritus, et corpus et anima esse dicatur. Verum cum dicitur quia *caro concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem*⁸⁵, media procul dubio ponitur anima, quæ vel desideriis spiritus acquiescat, vel ad carnis concupiscentias inclinetur: et si quidem se junxerit carni, unum cum ea corpus in libidine et concupiscentiis ejus efficitur⁸⁶: si vero se sociaverit spiritui, unum cum ea spiritus erit. Idecirco denique de his quorum se animæ ex integro cum carne junxerant, dicit Dominus in Scripturis: *Jam non permanebit spiritus meus in hominibus istis, quia caro sunt*⁸⁷: de his

autem quorum anima fuerat spiritui sociata, Apostolus dicit: *Vos autem non estis in carne, sed in spiritu*⁸⁸. Sunt præterea (sicut in multis Scripturæ locis invenimus) etiam utriusque partis, vel utriusque viæ fautores quidam et adjutores angeli (95). Nam carni concupiscenti (96) adversus spiritum favet diabolus, et angeli ejus, et omnes spirituales nequitie in cælestibus⁸⁹, cunctique adversum quos hominibus luctamen est, principatus, et potestates, et mundi hujus rectores tenebrarum. Econtrario vero spiritui adversus carnem decertanti, animamque humanam, quæ media est, ad se revocare conanti, favent et adjuvant angeli boni omnes illi (97) de quibus Dominus ait, quia *angeli eorum semper vident faciem Patris mei qui in cælis est*; et de quibus Apostolus ad Hebræos ait⁹⁰: *Nonne omnes sunt ministri spiritus, ad ministerium missi propter eos qui hæreditatem capiunt salutis*⁹¹? Favet et ipse Dominus, quippe qui etiam animam suam ponit pro ovibus suis⁹². Sed ex utraque parte favoris disciplina servatur. Non enim vi res agitur (98), neque necessitate in alteram partem anima declinatur; alioquin nec culpa ei, nec virtus posset ascribi; nec boni electio præmium, nec declinatio mali supplicium mereretur: sed servatur ei in omnibus libertas sui arbitrii, ut in quod voluerit **474** ipsa declinet, sicut scriptum est⁹³: *Ecce posui ante faciem tuam vitam et mortem, ignem et aquam*. Vita ergo Christus est, et mors novissimus inimicus, qui est diabolus.

Habet ergo in arbitrio suo anima, si velit, eligere vitam Christum, aut in mortem diabolum (99) declinare. Quod si agnoscens anima Deum, Christum vitam suam amplexata non fuerit, nec sicut

(97) Ita omnes mss., quorum unus solus addit, *et adjuvant*. Editi vero et Rabanus, *favent angeli hominum omnes illi*, etc. Deinde omnes mss. et Rabanus, *faciem Patris vestri*, etc. Sed tamen legendum videtur cum editis, *faciem Patris mei*, etc. Paulo post Rabanus et editi omittunt quippe.

(98) Ms. Reginus num. 1639, *Non enim vires patitur*.

(99) Editi, *in mortem ad diabolum*, male.

nus: *Nam carnis concupiscentiæ*, etc. Ms. unus Reginus num. 1640, *Nam carnali concupiscentiæ*, etc.

Deum magnificaverit, aut gratias egerit, sed evanuerit in cogitationibus suis, et mutaverit gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis et volucrum, et quadrupedum, et serpentium ⁶⁴, et in his omnibus declinaverit ad carnem, atque eos qui carnis desideriis favent: derelinquetur sine dubio et deseretur ab eis qui eam favore suo ut spiritui jungeretur animabant: et concedent eam, vel tradent (1) desideriis cordis sui, quibus carni sociatur et adhæret. Neque enim obsistentem eam ac reluctantem, ad ea quæ refugit ac respuit revocabunt. Cujus rei imaginem, si adhuc videtur obscura, tali quadam specie manifestiorem planioremque reddemus. Ponamus esse aliquod domicilium, in quo eum corpore et spiritu velut cum duobus consiliariis habitet anima; pro foribus vero hujus domicilii astare pietatem, omnesque cum ea virtutes: ex alia vero parte impietatem, omnesque luxuriarum ac libidinum formas, et expectare animæ nutum, quem ex duobus pro foribus observantibus chorum introduci ad se desideret, quem repelli. Nonne si spiritui obtemperans, et meliori usa consiliario, pietatis et pudicitie ad se evocaverit chorum, ille alius spretus repudiatusque (2) discedet? Si vero carnis usa consiliis, impietatis ad se et libidinis introduxerit turmam, omnis illa sanctitatis et pietatis corona, cui malorum anima concilium prætulit, justa cum indignatione recedet, relinquens eam desideriis cordis sui, ut (3) ignominia et contumeliis afficiat corpus suum in semetipsa, quæ commutavit veritatem Dei in mendacium, et introducens ad se impietatis et infidelitatis (4) principem, colit et servit potius creaturæ quam Creatori, qui est benedictus in sæcula. Quibus sane ex causis anima humana tanti hujus discriminis tam ancipitem subeat statum, non est præsentis loci discutere. Eorum ergo est contumeliis afficere corpora sua, qui deserviunt simulacris: et eorum est colere creaturam, qui reliquerint Creatorem. Nos autem qui nullam creaturam, sed Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum colimus et adoramus, sicut non erramus in cultu, ita nec in actibus quidem et conversatione peccemus; neque imitemur eos qui contumeliis afficiunt corpora sua in semetipsis: sed aspicientes quod dicit Apostolus ⁶⁵: *An nescitis quia corpora vestra membra Christi sunt?* et iterum: *Quia corpus vestrum templum est Spiritus sancti*: ut membra Christi, et templum Spiritus sancti, corpora nostra

⁶⁴ Rom. 1, 21-24. ⁶⁵ I Cor. vi, 15-19. ⁶⁶ Joan. 1, 21 seq. ⁷⁰ ibid. 25 seq.

(1) Mss. quidam et Rabanus, *et concedunt eam, vel tradunt*, al. *trahunt*, etc. Cæteri mss. editi recte ut in textu.

(2) Ita mss. et Rabanus. Editi vero, *alius spiritus repudiatus*.

(3) Sic mss. nostri et Rabanus. Editi vero, *præposuit, ista cum indignatione recedet, et membrum Christi, et templum Spiritus sancti relinquens, eam in desideriis cordis sui permittet, ut*, etc., nisi quod plerique omitant et.

(4) Ita editi et mss. aliquot. Ms. vero Regius

A in omni sanctitate et puritate servemus, quo non solum digna angelorum ingressibus fiant, verum et habitatione Spiritus sancti, et mansionem Patris ac Filii qui dicit de eo qui in mandatis suis permanet: *Ego et Pater veniemus, et mansionem apud eum faciemus* ⁶⁶.

19. *Propterea tradidit illos Deus in passiones ignominie. Nam et feminae eorum immutaverunt naturalem usum, in eum usum qui (5) extra naturam est. Similiter autem et masculi, relicto naturali usu feminae, accensi sunt in desiderium sui in invicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, et mercedem, quam oportuit, erroris sui in semetipsis recipientes. Et sicut non probaverunt Deum habere in notitiam, tradidit illos Deus in reprobum sensum, ut faciant ea quæ non conveniunt, repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, nequitia, avaritia; plenos invidia, homicidiis, contentione, dolo, malignitate; susurratores, obtrectatores, Deo odibiles, contumeliosos, superbos, elatos, inventores malorum, parentibus non obedientes, insipientes, incompositos; sine affectione, absque fœdere, sine misericordia. Qui cum justitiam Dei cognovissent, non intellexerunt quoniam qui talia agunt, digni sunt morte; non solum qui faciunt illa, sed et qui consentiunt facientibus* ⁶⁷. *Propterea inexcusabilis es, o homo omnis qui judicas: in quo enim alium judicas, teipsum condemnas. Eadem enim agis, quæ judicas* ⁶⁸. Tertio invenimus (6) ab Apostolo positum: *Tradidit illos Deus. Et primæ quidem traditionis causas dedit* ⁶⁹, *Quia cum cognovissent Deum, non sicut Deum magnificaverunt, aut gratias egerunt; sed evanuerunt in cogitationibus suis, et contenebratum est insipiens cor eorum. Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt, et immutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et volucrum, et quadrupedum, et serpentium. Propterea, inquit, tradidit eos Deus in desideriis cordis eorum in immunditiam, ut contumeliis afficiant corpora sua in semetipsis. Secundæ traditionis causam videtur præmittere cum dicit* ⁷⁰, *quia commutaverunt veritatem Dei in mendacium, et coluerunt, et servierunt creaturæ potius quam Creatori. Propterea, ait, tradidit illos Deus in passiones ignominie. Quæ tamen secunda traditio gravioribus flagitiis videtur obnoxia. Etenim feminae,* **475** *inquit, eorum immutaverunt naturalem usum, in eum usum qui extra naturam est. Similiter et masculi, relicto naturali usu feminae, accensi sunt*

XIV, 25. ⁶⁷ Rom. 1, 26 seq. ⁶⁸ Rom. 11, 4. ⁶⁹ Rom.

num. 1659 et Rabanus, *veritatem Dei mendacio, et introducens ad se impietatem et infidelitatem* (Rabanus, *infelicitatem*) *colit*, etc. Alter ms. Regius num. 1641, *veritatem Dei in mendacio, et introducens ad se impietatis chorum et infelicitatis, colit*, etc.

(5) Editi et ms. unus hic et in sequentibus hujus contextus Vulgata utuntur; sed cæteri ms. ut in textu.

(6) Ita omnes mss. Rabanus, et editio Veneta. Cæteri vero editi, *Ter invenimus*, etc.

in desiderium sui in invicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, et mercedem, quam oportuit, erroris sui in semetipsis recipientes. Tertiarum quoque traditionis causas videtur dare cum dicit ⁷¹ : *Et sicut non probaverunt Deum habere in notitiam, tradidit illos Deus in reprobum sensum, ut faciant ea quae non conveniunt, repletos omni iniquitate, malitia, ceterisque sceleribus, quae consequenter enumerat.* Verum distinctiones istarum causarum non mihi videntur satis congruere ad ea, quae singulis quibusque subjecta (7) sunt, crimina. Quomodo enim turpioribus flagitiis traditur is qui creaturae servit, magis quam ille qui gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et voluerum, et quadrupedum, et serpentium mutavit? Aut quomodo supra utrumque horum velut (8) examini cuidam traduntur malorum hi qui non probaverunt Deum habere in notitiam? Unde magis mihi videntur omnes hae causae, quae traditionibus singulis praeferruntur, in unum coacervandae, et rursus traditionum species in unum, ut (verbi causa) ita dicamus : Quoniam quidem homines mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et voluerum, et quadrupedum, et serpentium; et quia commutaverunt veritatem Dei in mendacium, et coluerunt, et servierunt creaturae potius quam Creatori, nec probaverunt Deum habere in notitiam : propter hae omnia tradidit eos Deus in desiderii cordis eorum in immunditiam, ut contumeliis afficiant corpora sua; et tradidit eos in passiones ignominiae, ut feminae eorum immutarent naturalem usum, in eum qui extra naturam est. Similiter quoque et masculi (9), relicto naturali usu feminae, accenduntur in desiderium sui in invicem, masculi in masculos turpitudinem operantes. Sed et tradidit eos Deus in reprobum sensum, ut faciant ea quae non conveniunt, quia erant repleti omni iniquitate, malitia, nequitiaque et avaritia, plerique erant invidia, homicidiis, contentione, dolo, et ceteris, quae scripta sunt, malis : quique cum cognovissent justitiam Dei, non intellexerunt hanc esse, ut qui talia agunt digni sint morte, non solum qui faciunt illa, sed et qui consentiunt facientibus. Et ideo pro his omnibus malis inexcusabiles erunt, dum alios in his, quae ipsi agunt, sceleribus et judicant, et condemnant. De se enim pronuntiat quis, cum de his quae ipse committit, alium punit. Arbitror au-

⁷¹ Rom. 1, 28, seq.

(7) *Subjecta.* Editi, *objecta.*

(8) *Velut.* Editi, *vel.*

(9) Editi et mss. plerique, *similiter autem et masculi.* Sed et tradidit illos Deus, etc., omissis intermediis, quae restituantur ex ms. Regio, num. 1639.

(10) Ita ms. Regius num. 1639. Ceteri vero mss. nostri, et editio Veneta Theophili Salodiani, *quod si quidem tradiderit.* etc. Alii editi, *quod si quem tradiderit,* etc. Paulo post ms. Regius num. 1641, *omnis mala in eo... seges criminum,* etc. Sed ceteri mss. et editi ut in textu.

tem sufficere ea quae de traditionis specie supra dicta sunt, quomodo Deus tradere dicitur eos, quorum actus et animum a se declinantem et indulgentem vitis abhorrescit et deserit, et eadem repetere superfluum puto. Duo sunt sane quae in hoc loco indicari reor, quorum alterum designari videtur ex altero. Certum namque est, quod si quemquam tradiderit (10) Deus vel in desideria cordis sui, vel in passiones ignominiae, vel in reprobum sensum, continuo tanquam in terra pessima et reproba, omnis illa in eo qui traditur, seges criminum surgat. Et rursus si quis, cum cognoverit Deum, non sicut Deum magnificet, aut gratias agat, sed sit talis qualem per singula apostolicus sermo descripsit, dubium non est hujusmodi animam derelictam esse a Deo, et traditam. Neque enim possibile est cum his malis habitaculum esse Deo, aut hae mala inde procedere ubi habitat Deus. Verum quia in his tribus universas impietatis species enumerasse videtur Apostolus, vel eorum qui idola colunt, vel eorum qui creaturae deserviunt potius quam Creatori, sed et eorum qui non probaverunt Deum habere in notitiam : in quorum primo titulo promiscue pagani, in alio sapientes eorum et philosophi designantur : puto quod in hoc tertio indicentur haeretici vel creatorem Deum negantes, vel diversas blasphemias in Excelsum loquentes. Igitur si singuli (11) quique horum, quos supra diximus in cultu divinitatis errare, talibus malorum titulis designantur, nos qui videmur in Ecclesia esse (12), et fidem rectam tenere, consideremus nosmetipsos, et omni circumspectione pensemus ne forte solo ab his veri cultus nomine separati, rebus eis atque actibus sociemur. Certum est enim quia qui (verbi causa) repletus est iniquitate, malitia, nequitia, avaritia, non probavit (15) Deum habere in notitiam, et est de numero eorum quos tradidit Deus in reprobum sensum. Et iterum quorum feminae, vel masculi, relicto naturali usu, accenduntur in eum usum qui contra naturam est, certum est quia ex illorum numero sunt qui serviunt creaturae potius quam Creatori, et quos tradidit Deus in passiones ignominiae. Sed et si qui in immunditia contumeliis afficiant corpora sua, ex illis sunt qui commutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis hominis; nisi quod (14) graviore sacrilegio is qui jam fidelis est, templum Dei, quam profanus adhuc templum contaminat idolo-

(11) Editi et ms. unus, *Igitur singuli.*

(12) Editi, *in Ecclesia fidem rectam tenere, etc.*

(15) Sic mss. et Rabanus. Editi vero, *quia (verbi causa) repletus... non probatur, etc.*

(14) Ita ms. Regius num. 1639. Similiter et Rabanus, nisi quod omittat, *in similitudinem imaginis hominis.* Ceteri vero mss. et editi, *sed et si qui immunditia et contumeliis afficiant* (ms. unus Regius, *sed et qui... afficiunt*) *corpora sua, ex illis sunt* (editi omittant sunt) *qui commutaverunt gloriam incorruptibilis Dei; nisi quia, etc.*

rum. Non **476** est sane prætereundus ne iste qui-
dem apostolicus sermo, in quo dicens (15), quoniam
commutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in si-
mitudinem imaginis hominis, non solum eos qui
idola colant arguere, sed et Anthropomorphitas
intelligendus est confutare (16), qui in Ecclesia
positi imaginem corpoream hominis, Dei esse ima-
ginem dicunt, ignorantes illud quod in Genesi scri-
ptum est, ad imaginem Dei factum esse hominem :
de quo homine quid sentiendum sit, ab Apostolo
interpretatur cum dicit (17) : *Deponentes veterem*
hominem cum actibus suis ⁷², *et induentes novum,*
qui secundum Deum creatus est ⁷³. Audis quia no-
vum hominem dicit secundum Deum creatum ?
Hunc autem eundem novum hominem, alibi ⁷⁴ *in-*
teriorem hominem vocat : corruptibilem vero hunc,
cujus hic imaginem respuit, exteriorem nominat,
cum dicit : *Nam et si is qui foris est homo noster*
corrumpatur, sed qui intus est renovatur ⁷⁵. Et ut
planius adhuc ejus sententiam sciant isti qui de

A imagine Dei errant, audiant quem dicat esse Apo-
stolus hominem qui ad imaginem Dei creatus est,
cum ad Colossenses hoc modo scribit : *Nolite men-*
tiri, inquit, spoliantes vos veterem hominem cum
actibus suis, et induentes novum, qui renovatur in
agnitione (18) *secundum imaginem ejus qui crea-*
vit eum ⁷⁶. Ex quibus evidenter ostendit, quod inte-
rior homo, qui per agnitionem renovatur, ipse ad
imaginem Dei creatus est. Qui autem exteriorem
hominem, id est corporeum et corruptibilem, ad
imaginem Dei esse dicunt, cum his ab Apostolo so-
ciantur, qui commutaverunt gloriam incorruptibilis
Dei in similitudinem imaginis corruptibilis homi-
nis. Verum oportuit ne hæc quidem in explanatione
apostolici sermonis omitti, ut et in hoc capitulo
B Apostoli sicut et in cæteris plurimis, Anthropo-
morphitæ, id est qui corpoream (19) hominis ima-
ginem, Dei esse imaginem dicunt, convictos se
et confutatos esse cognoscerent. Sed nos jam in
his continentiam primi voluminis concludamus.

LIBER SECUNDUS.

¶ Scimus autem quoniam judicium Dei est se-
cundum veritatem in eos qui talia agunt ⁷⁷. Judi-
cium quidem Dei secundum veritatem, non solum
in eos qui hæc agunt quæ superius enumerata sunt,
verum et in omnes qui quoquo modo boni quid ma-
live (20) gesserunt, expectandum est et creden-
dum. Sed illud est quod in loco hoc videtur osten-
di : quia solius Dei sit (21) secundum veritatem ju-
dicium. Sunt enim quædam quæ committuntur
opere quidem malo, animo autem non malo : ut si
quis, verbi causa, homicidium non voluntate com-
miserit. Et alia fiunt opere quidem bono, sed ani-
mo non bono : ut si quis misericordiam, non pro
mandato Dei (22), sed ut laudetur ab hominibus,
faciat. Alia vero sunt in quibus sive in bono, sive
in malo, animus cum opere (23) concordat. Et quia

C corda hominum nosse solius Dei est, et mentis se-
creta dignoscere, idcirco ipse solus est qui secun-
dum veritatem potest habere judicium. Sed requi-
ritur, si erga eos (24) quorum remissæ sunt iniqui-
tates per baptismi gratiam, vel quorum tecta sunt
per pœnitentiam peccata ⁷⁸, vel quibus imputandum
non est peccatum per martyrii gloriam, secundum
veritatem videatur Deus servare judicium. Veritas
quippe judicii hoc postulat, ut malus mala, et bo-
nus recipiat bona : et quamvis dona et largitio Dei
nequaquam curiositatem discutientis admittant (25),
tamen etiam in hoc quanta sit judicii ejus veritas
ostendamus. Communis professio est bonum non
debere puniri, nec malum consequi bona. Si
D quis ergo sit, verbi gratia, qui egerit aliquando

⁷² Colos. iii, 9. ⁷³ Ephes. iv, 21. ⁷⁴ Rom. vii, 22. ⁷⁵ II Cor. iv, 16. ⁷⁶ Coloss. iii, 9, 10.
⁷⁷ Rom. i, 2. ⁷⁸ Psal. xxxi, 1, 2.

(15) Sic recte ms. Regius num. 1640, quibus
satis consentiunt cæteri mss. et Rabanus, nisi
quod alii habeant *dicit*, alii *dicitur pro dicens*. Editi
vero, *prætereundum, ne istum quidem apostolicum*
sermonem (editio Veneta, *ne iste quidem apostolicus*
sermo) *in quo dicitur*, etc.

(16) Sic mss. plerique et Rabanus. Editi vero,
sed inter Anthropomorphitas intelligendi sunt compu-
tari. Ms. Regius num. 1640, *sed inter Anthropo-*
morphitas intelligendus est computare.

(17) Ita ms. Regius num. 1639. Cæteri vero
mss., Rabanus et editi, *de quo homine sentiendum*
sit ab (editi, *et ab*) *Apostolo interpretari, cum di-*
cit, etc.

(18) Ms. Regius num. 1641, *in agnitione Dei; et*

infra, qui per agnitionem Dei renovatur. Sed et cæ-
teri mss. et editi utrobique omittunt *Dei*.

(19) Editi, *corporei*.

(20) Editi, « quicumque modo boni quiddam ma-
live, » etc. Ms. Regius num. 1639, « qui quidquam
boni quidem, malive, » etc. Cæteri vero mss. ut in
nostro textu.

(21) Sic omnes mss. et Rabanus. Editi vero,
« sed illud quid est, quod in hoc loco videtur osten-
di. Quia solius Dei sit, » etc.

(22) Editi, « non pro mandato Dei in bono. »

(23) Editi, « corpore, » male.

(24) Editi, « ergo eis. »

(25) Rabanus et Salodrianus, *perperam, « amit-*
tant. »

477 mala, certum est quia malus erat tunc, cum agebat mala. Is vero si præteritorum pœnitens mentem suam corrigat ad bona, et bene agat, bene loquatur, bene cogitet, bene velit; qui hæc agit, non tibi videtur bonus, et merito recipere bona? Similiter et si ex bono quis convertatur ad malum, non jam bonus, quod fuit, et non est, sed malus iudicabitur, quod est. Actus enim sive boni sive mali prætereant, sed secundum sui qualitatem agentis mentem imaginantur, et formant, eamque vel bonam relinquunt vel malam, seu pœnæ, seu præmiis destinandam. Erit ergo iniquum vel bonam mentem pro malis gestis puniri, vel malam pro bonis actibus munerari. Verum ut adhuc planius fiat quod dicimus, addamus etiam hæc: ponamus esse animam in qua habitet impietas, injustitia, stultitia, luxuria, et multitudo omnis malorum, quibus scilicet ministram se famulamque subdiderit. Quod si in semetipsam regressa (26) hæc anima, pietati rursus, et virtutibus mentis suæ januam pandat, nonne ingressa pietas impietatem continuo depellet? Similiter et justitia injustitiam trudet, et sapientia stultitiam, et sobrietas luxuriam fugabit; atque ita depulsis ex semetipsa habitatoribus barbaris, civile et legitimum virtutibus præbebit hospitium. Quomodo ergo jam plenam virtutibus animam justum erit de his arguere quæ gesserit cum nondum esset amica virtutum, et de impietate piam, de injustitia justam, de luxuria sobriam condemnare? Hoc ergo modo etiam in his quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata ⁷⁹, credendus est Deus secundum veritatem servare iudicium.

2. « Existimas autem hoc, o homo omnis qui iudicas eos qui talia agunt, et facis illa, quia tu effugies iudicium Dei ⁸⁰? » Si omnia quæ Lex loquitur, his qui in lege sunt loquitur; et quæ Evangelium, vel Apostolus nunc loquitur, non principibus sæculi, nec regibus mundi, sed Ecclesiarum rectoribus et principibus loquitur, his videlicet qui iudicant eos qui intus sunt, id est episcopis, vel presbyteris et diaconibus. His ergo dicit ne existiment se effugere iudicium Dei, si ea committant ipsi, de quibus alios iudicant et condemnant. Et ideo oportet nunquamque de sua prius conscientia iudicare, et tunc ejus quem iudicat, gesta discutere. Quod si fieret, omnis penitus ad eundem honoris ecclesiastici abscinderetur ambitio, si se iudicandos potius quam

⁷⁹ Psal. xxxi, 1. ⁸⁰ Rom. ii, 5. ⁸¹ Psal. cxxxviii, 7. ⁸² I Petr. iv, 17. ⁸³ Levit. x, 3. ⁸⁴ Prov. iii, 12; Hebr. xii, 6. ⁸⁵ Rom. ii, 4. ⁸⁶ Psal. lxx, 4. ⁸⁷ Matth. vii, 13, 14. ⁸⁸ Matth. v, 45. ⁸⁹ Psal. lxxii, 9. ⁹⁰ Sap. xi, 21. ⁹¹ Gen. xv, 16.

(26) Ms. Regius num. 1639, « reversa; » alter Vallis-Claræ, et Genebrardus, « ingressa. » Cæteri mss. et editi, « regressa. »

(27) Rabanus, « qui præsent, et sunt iudices populorum. » Paulo post ms. Regius num. 1639, « qui alienum ignem. » Et infra, in fine articuli, omnes editi habent, « non pervenire. »

(28) Mss. duo, « ignorans. » Cæteri mss., Rabanus et editi « ignoras, » etc. Mox ms. Regius num. 1639, « divitias quippe bonitatis Dei, » etc.

(29) « Tamen. » In antea editis desideratur, et in

A iudicatos hi qui præesse volunt populis cogitent. Nemo ergo existimet quod effugere possit iudicium Dei, sicut et Propheta dicit: « Quo ibo a spiritu tuo, et a facie tua quo fugiam ⁸¹? » Et quia hæc ad eos maxime dicuntur qui præsent iudiciis populorum (27), ideo et alibi dicit, quod « de domo Dei incipiet iudicium ⁸². » Et item alibi Dominus dicit: « In his qui approximant mihi sanctificabor ⁸³; » sicut in Nadab et Abiud gestum est, cum alienum ignem, id est non sacrum, divinis altaribus obtulerunt. Incipit ergo iudicium a filiis prius. « Flagellat » enim « Deus omnem quem in numerum recipit filiorum ⁸⁴. » Verum, ut ego existimo, nec, si posset quis, deberet velle effugere iudicium Dei. Non venire enim ad iudicium Dei, hoc est ad emendationem, vel ad sanitatem, et remedium non venire.

3. « Aut divitias bonitatis ejus, et sustentationis, et patientiæ contemnis? Ignoras (28) quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit ⁸⁵? » Divitias bonitatis Dei ille agnoscere potest, qui considerat quanta in terris mala quotidie homines gerunt, et quomodo pene omnes declinantes, et simul inutiles facti ⁸⁶, latam et spatiosam perditionis ambulantiæ viam, angusto vitæ itinere neglecto ⁸⁷, et tamen (29) his omnibus Deum producentem solem suum quotidie, et pluvias ministrantem ⁸⁸; et qui considerat (30) quanti quotidie in Deum blasphemant, et in cælum extendunt linguas suas ⁸⁹. Jam quid de fraudibus, de vi (31), de scelere, de sacrilegiis et piaculis dicam? Quibus tamen omnibus in hoc loco illi videntur in scelere præferri, qui alios iudicantes, ipsi committunt quæ in cæteris puniunt. Si quis ergo hanc bonitatem Dei, et sustentationem ejus, et patientiam contemnit, ignorat quod per hæc ad pœnitentiam provocatur. Sustentatio vero a patientia hoc videtur differre, quod qui infirmitate magis, quam proposito delinquant, sustentari dicuntur: qui vero pertinaci mente velut exsultant (32) in delictis suis, ferri patienter dicendi sunt. Sed sicut omnia in mensura fecit Deus, et pondere, et numero ⁹⁰, ita etiam patientiæ ejus certa mensura est: quam mensuram credendum est esse consummatam (33) vel ab his qui diluvio perierunt, vel ab his qui in Sodomis cœlesti igne vastati sunt. Unde et de Amorrhæis dicitur: « Nondum enim repleta sunt (34) peccata Amorrhæorum usque nunc ⁹¹. »

7. ⁸² I Petr. iv, 17. ⁸³ Levit. x, 3. ⁸⁴ Prov. iii, 12; Matth. vii, 13, 14. ⁸⁵ Rom. ii, 4. ⁸⁶ Psal. lxx, 4. ⁸⁷ Matth. v, 45. ⁸⁸ Psal. lxxii, 9.

uno ms. Regio, sed restituitur ex cæteris mss.

(30) Sic ms. Vallis-Claræ. Cæteri vero mss., Rabanus et editi « si quis consideret, » etc.

(31) Sic recte mss. plerique. Editi vero et ms. unus Regius num. 1640, « de vitiis. » Rabanus « de divitiis. »

(32) Ita mss. plerique et editi. Rabanus vero et ms. unus Regius num. 1641, « insultant. »

(33) Sic Rabanus et rectius quidem quam « consumptam, » ut habent editi et mss. nostri.

(34) Mss. quidam « completa sunt. » Cæteri vero mss., editi et Rabanus, « repleta sunt. »

Fert ergo Deus patienter, et expectat uniuscujusque poenitentiam. Sed non nos dissolvat hoc, et tardos ad conversionem faciat, quia rursus patientiæ ejus et sustentationis certa mensura est.

4. « Secundum duritiam autem tuam, et cor impœnitens, thesaurizas tibi ipsi iram in die iræ, **478** et revelationis justi judicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera ejus⁹². » Cor durum in Scripturis dici videtur, cum mens humana velut cera frigore iniquitatis obstricta signaculum imaginis divinæ non recipit. Hoc idem alibi cor crassum appellatur, sicut cum dicitur (35): « Incrassatum est cor populi hujus^{92*}. » Contrarium vero est duro molle, quod in Scripturis cor carneum nominatur⁹³; et crasso (36) subtile, vel tenue, quod Apostolus spiritalem hominem vocat⁹⁴ eum qui examinat omnia. Igitur cum quis scit quæ bona sunt, et non agit bona, per duritiam cordis contemptum omnium bonorum habere credendus est. Crassitudo vero cordis est, ubi subtilis et spiritualis intelligentiæ non recipitur sensus: et ita cor impœnitens effectum thesaurizat sibi ipsi iram in die iræ, et revelationis justi judicii Dei, dum bonum opus non agitur per duritiam; intellectus vero bonus per crassitudinem cordis excluditur. (37) De ira autem Dei et superius, quantum res pati voluit, et in aliis locis sæpe dissertam est. Quod vero dicit, « Theaurizas tibi ipsi iram in die iræ, » considerandum est. Theaurus appellatur, quo diversi generis opes, et divitiæ congregantur. Hujus in Scripturis significantiam triplicem legimus. Dicitur enim in Evangelio⁹⁵ thesaurus esse quidam in terris, in quo prohibet Dominus thesaurizari: et alius thesaurus in cœlo, in quo jubet fideles quosque opes suas recondere: et hic nunc Apostolus dicit iræ thesauros. Omnes ergo homines per hæc quæ agunt in hoc mundo, in uno aliquo ex istis tribus congregant thesauros. Aut enim infidelis est quis et iniquus, et per duritiam cordis, et cor impœnitens in thesauro iræ actus suos recondit. Aut terrenus est, et de terra sapit, ac de terra loquitur⁹⁶, et cum ei attulerit ager fructus uberes, destruit horrea sua, et majora ædificat⁹⁷, et thesaurizat in terra. Et ille quidem durus, hic autem stultus appellatur. Dicitur enim ad eum: « Stulte, hæc nocte repetent abs te animam tuam, et quæ parasti, ejus erunt^{98?} » Aut sapiens est, et in Deum dives, et in terris ambulans (38) conversationem habet in cœlis, atque

⁹² Rom. II, 5, 6. ^{92*} Matth. XIII, 12; Isa. VI, 10. ⁹³ Ezech. XI, 19; XXXVI, 26. ⁹⁴ I Cor. II, 15. ⁹⁵ Matth. VI, 19, 20. ⁹⁶ Joan. III, 31. ⁹⁷ Luc. XII, 16-18. ⁹⁸ ibid. 20. ⁹⁹ Amos V, 18-20. ¹ Joel. I, 14, 15. ² Joel. II, 1-5. ³ ibid. 11. ⁴ Sophon. I, 7. ⁵ ibid. 14-18.

(35) Sic ms. Regius num. 1639. Cæteri vero mss., Rabanus, et editi « dicit. »

(36) « Crasso. » Deest in editis. Mox ms. unus, « quia Apostolus, » etc.

(37) Vide supra lib. I, num. 18, et lib. IV, *contra Celsum*, num. 72, et in *psalm.* II, necnon et homil. 22, in *Lucam*. Sed ad alia loca hic respicere videtur Origenes que nunc non exstant.

(38) Sic ms. Regius num. 1639. Ita etiam cæteri mss. et editi; nisi quod omittant « et » ante « in Deum. »

A omnia quæ agit digna sunt regno cœlorum: et iste talis divitiarum suarum thesauros condit in cœlis. Ita igitur uniuscujusque thesauri possessor et conditor potest alius quidem carnalis, alius vero animalis homo, alius autem spiritualis appellari. Nunc jam videamus quæ est dies iræ, quam hic Apostolus nominat, quæ tamen facilius dignoscetur, si de ea quid etiam reliquæ Scripturæ indicent requiramus. Quæ ergo ad præsens exempla occurrere poterunt, aptabimus, et ex his quæ sit dies iræ monstrabitur, Scriptum est in Amos propheta⁹⁹: « Væ his qui desiderant diem Domini. Ut quid vobis diem Domini? et hæc est tenebræ, et non lux. Quemadmodum si effugiat homo a facie leonis, et occurrat ei ursus, et intret in domum suam, et extendat manus suas ad parietem, et mordeat eum serpens. Nonne tenebræ sunt dies Domini, et non lux et caligo quæ non resplendet? » Sed et Joel dicit ad sacerdotes, et eos qui altari deserviunt¹: « Clamate ad Dominum sine cessatione: Heu me, heu me in diem, quia prope est dies Domini, et sicut miseria ex miseria veniet! » Et post pauca²: « Tuba canite in Sion, prædicate in monte sancto meo, et confundantur omnes qui habitant super terram, quia adest dies Domini, quia prope est dies tenebrarum et caliginis, dies nubis et nebulae. Sicut matutinum effundetur super montes populus multus et fortis. Similis ei non fuit a sæculo, et post ipsum non erit usque in annos sæculi sæculorum. Ante ipsum ignis consumens, et post ipsum flamma accensa. Sicut paradisi deliciarum erit terra ante faciem ejus, et post tergum ejus campus exterminii (39), et nullus est qui evadat eum. Sicut aspectus equorum facies eorum; et sicut equites, ita sequentur. Sicut vox curruum super vertices montium insilient. » Sed et omnia in consequentibus de eadem scribit usque ad eum locum ubi dicit³: « Et Dominus dabit vocem suam ante faciem virtutis suæ, quia ingens est valde multitudo castrorum ejus, et valida opera verborum ejus. Propter quod magna est dies Domini, magna et nobilis valde: et quis erit idoneus ei? » Sophonias vero ita dicit⁴: « Revereamini (40) a facie Domini Dei, quoniam prope est dies Domini, et præparavit Dominus victimam suam, sanctificavit vocatos suos. » Et post pauca⁵: « Prope est dies Domini magna, prope est, et velox (41) valde. Vox diei Domini amara, et dura posita est, et valida. Dies iræ, dies illa, dies angustiae et necessitatis,

Rabanus vero, « aut si sapiens est in Deum, dives in terris ambulans, » etc.

(39) Sic omnes mss. Editi vero, « caput exterminii: » male.

(40) Ita legendam videtur juxta Scripturæ exemplaria Græca, quæ omnia ferunt εὐλαβεῖσθε; sed tamen omnes mss. nostri, et editi habent, « Reverimini. »

(41) Sic omnes mss. Editi vero, « et velox nimis. »

dies acerbitalis et perditionis, dies tenebrarum et caliginis, dies nubis et nebulæ, dies tubæ et clangoris super civitates munitas, et super muros excelsos. Et affliciam homines, et ambulabunt sicut cæci, quoniam Domino peccaverunt: et effundam sanguinem eorum sicut pulverem, et carnes eorum ut stercorea. Aurum eorum, et argentum eorum non poterit liberare eos in die iræ Domini. In igne æmulationis ejus consumetur omnis terra, quoniam **479** consummationem et festinationem faciet super omnes qui habitant terram. » Isaias quoque similiter memorat: « Ecce enim dies Domini veniet insanabilis furoris et iræ, ponere orbem terræ desertum, et peccatores perdere ex eo ⁶. » Et post pauca: « Cælum enim furore accendetur, et terra movebitur a fundamentis suis, propter furorem iræ Domini Sabaoth, in die qua supervenerit furor ejus ⁷. » His tot et talibus de die iræ testimoniis congregatis, puto quod ultra locus hic expositione non egeat. Evidenter enim in his omnibus dies iræ, vindictæ dies et judicii designatur (42). Inde denique ad diem iræ addit Apostolus, « et revelationis. » Sic enim dicit: « In die iræ et revelationis justi judicii Dei. » Revelanda namque esse omnia, etiam in Evangelio designatur, cum dicitur: « Nihil occultum quod non manifestetur; nec opertum, quod non reveletur ⁸. » Sed et Apostolus in consequentibus hujus Epistolæ dicit: « Cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus, in die, cum judicabit Deus occulta hominum ⁹. » In quo utique ostendit occulta hominum revelanda non nisi in die qua judicaturus est Deus, sicut et ad Corinthios evidentius dicit: « Nolite ante tempus, » inquit (43), « judicare, usquequo veniat Dominus, qui et illuminabit occulta tenebrarum, et manifestabit consilia cordium ¹⁰. » Quæ utique omnia de hac eadem die dici intelliguntur, in qua tenebræ, et mœror, et tristitia futura dicuntur, propter eos qui multis peccatorum vulneribus confossi ignis remediis indigebunt. Quo in tempore dicetur ad sanctos: « Perge, populus meus, intra in promptuaria tua, claude ostium tuum, occultare paulisper, donec transeat furor iræ meæ ¹¹. » In quibus sermonibus quantæ divitiæ bonitatis Dei occultentur, propter eos qui patientiam ejus bonitatemque contemnant, manifestare non opus est. Requiritur sane a quibusdam cur dies hic, de quo superius bibliothecas propheticas movimus, in fine mundi statutus sit, ut omnes qui ab initio sæculi usque ad finem

A ipsius defuncti sunt, ad hunc ultimum diem judicandi reserventur. Cujus rei interiores causas certum est secretioribus mysteriis contegi. « **Mysterium** » vero « regis abscondere bonum est ¹². » Tamen explanationis gratia dicemus, in quantum possibile est paginis verba committere. Multi sunt qui ex hac vita abeuntes, vel honorum vel malorum post se quædam semina reliquerunt, ex quibus qui supersunt homines, occasiones vel salutis vel perditionis accipiunt: verbi gratia dixerim, ut sunt omnes qui pravæ sectas et alienas a Deo inter philosophos condiderunt; vel qui magica sacrilegia, aut qui errores astrorum, et decreta finxerunt; vel (44) certe qui apud nos auctores hæreticorum et pravorum dogmatum libris editis exstiterunt; vel etiam qui schismata in Ecclesiis, et scandala ac dissensiones operati sunt. E contrario vero apostolicarum litterarum opus, profectusque per has universæ Ecclesiæ, et conversio ad Deum, atque emendatio totius mundi est (45). Quorum omnium causæ non nisi cum ipsius mundi fine claudentur: et ideo non esset justum judicium Dei, donec de his singulis vel profectus, vel impedimenta penderent. Quod et Apostolus significare videtur, cum dicit ¹³: « Quorundam hominum peccata manifesta sunt, præcedentia ad judicium; quorundam autem et subsequuntur. » Jam vero si etiam extra corpus positi vel sancti, qui cum Christo sunt, agunt aliquid, et laborant pro nobis ad similitudinem angelorum, qui salutis nostræ ministeria procurant: vel rursus peccatores etiam ipsi extra corpus positi agunt aliquid secundum propositum mentis suæ, ad angelorum nihilominus similitudinem sinistro- rum, cum quibus et in æternum ignem mittendi dicuntur a Christo ¹⁴⁻¹⁵, habeatur et hoc quoque (46) inter occulta Dei, nec chartulæ committenda mysteria. Sufficiant ista de die iræ et revelationis. Nunc requiramus de justo judicio Dei, in quo reddet unicuique secundum opera sua. Et primo quidem excludantur hæretici, qui dicunt bonas vel malas animarum naturas; et audiant quia non pro natura unicuique Deus, sed pro operibus suis reddet. Secundo in loco ædificentur fideles, ne putent sibi hoc solum sufficere posse quod credunt; sed sciant justum judicium Dei reddere unicuique secundum opera sua. Sane quoniam dicit in hoc esse justum judicium Dei, ut unicuique reddat secundum opera sua (47), videbuntur nequaquam pro hoc sermone excludi posse gentiles, si forte et ipsi boni

⁶ Isa. xiii, 9. ⁷ ibid. 13. ⁸ Matth. x, 26. ⁹ Rom. ii, 15, 16. ¹⁰ I Cor. iv, 5. ¹¹ Isa. xxvi, 20. ¹² Tob. xii, 7. ¹³ I Tim. v, 24. ¹⁴⁻¹⁵ Matth. xxv, 41.

(42) Sic mss. plerique et Rabanus. Editi vero, et ms. unus Regius num. 1641, « dies iræ et vindictæ, dies judicii designatur. »

(43) « Inquit. » Deest in editis, et restituitur ex mss.

(44) Editi, Rabanus et ms. Regius num. 1639, omittant « vel ». »

(45) « Est » post « totius mundi, » omittitur in editis, et in plerisque mss. nostris. Rabanus hanc vocem ponit post « apostolicarum litterarum opus. »

Ms. Regius num. 1639, « totius mundi manifestabitur: quorum, » etc.

(46) Ms. unus, « habeantur et hæc quoque, » etc. Sed cæteri mss., Rabanus et editi ut in textu.

(47) « Sane quoniam dicit in hoc esse justum judicium Dei, ut unicuique reddat secundum opera sua. » Hæc desiderantur in libris antea editis, et in ms. Regio num. 1639, necnon apud Rabanum; sed restituuntur ex cæteris mss.

aliquid operentur, et emendatius agant. Sed et illud quod in Ezechiele scriptum est, huic sententiæ videtur adversari. Dicit enim: « Cum averterit se justus a justitia sua, et fecerit iniquitatem secundum omnes iniquitates quas fecit iniquus, omnes justitiæ ejus quas fecit non commemorabuntur in lapsu ejus quo lapsus est; sed in peccatis (48) suis quæ peccavit, in ipsis morietur ¹⁹. » Etenim si nihil ex justitia justus, cum lapsus fuerit, memorabitur, quomodo unicuique reddet Deus secundum opera sua? Sed videamus ne forte absolutionem sui in se ipse sermo divinus inveniat, si observemus quomodo scriptum est quod **480** dicit: « Cum aversus fuerit justus a justitia sua, » et non suffecerit eum dicere: « Cum aversus fuerit a justitia sua (49); » sed addiderit: « Et fecerit iniquitatem secundum omnes iniquitates quas fecit iniquus. » In quo videtur latenter hujusmodi inseruisse intellectum, ut si forte non secundum omnes iniquitates quas fecit iniquus, fecerit justus, non omnes justitiæ ejus de memoria auferantur; si vero omnes iniquitates fecerit quas iniquus agit (50), tunc demum omnes justitiæ in lapsu ejus de memoria subtrahuntur. Hæc quamvis occultaverit in Scripturis Spiritus sanctus propter hos qui divitias bonitatis et patientiæ ejus contemnunt, non tamen penitus abstulit: quia et thesaurus in agro absconditus non quidem ab omnibus invenitur, ne facile diripiatur et pereat: invenitur tamen a prudentibus, qui possint ire, et vendere omnia quæ habent, et emere agrum illum ²⁰. Et hæc ergo quamvis abscondita sint in Scripturis, sicut scriptum est ²¹: « Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abscondisti timentibus te! » tamen inveniuntur ab his, qui non solum justum, sed etiam bonum esse Deum legis et prophetarum, ex his (51) quæ in Scripturarum mysterio sunt occultata, defendunt. Ex quibus necessitas exegit pauca patefacere gratia (52) exponendi apostolicum sermonem, quo ait: « Justi judicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera sua. »

5. « His quidem qui secundum patientiam boni operis, gloriam, et honorem, et incorruptionem quærent, vitam æternam: his autem qui ex con-

¹⁹ Ezech. xviii, 24. ²⁰ Matth. xiii, 44. ²¹ Psal. xxx, 20. ²² Rom. ii, 7 seq. ²³ Rom. iii, 2. ²⁴ ibid. 29. ²⁵ Ephes. vi, 12. ²⁶ Luc. xxi, 19. ²⁷ Matth. xxvi, 10. ²⁸ Exod. xxxiv, 29.

(48) Ms. Regius num. 1640, « non commemorabuntur; sed in lapsu ejus quo lapsus est, et in peccatis, » etc. Ita etiam editi, nisi quod omittant « sed. » Cæteri vero mss. et Rabanus rectius ut in textu, quod sequentia monstrant. Deinde mss. plerique; Rabanus et editi, « Dicent enim: Si nihil, » etc. Sed rectior videtur lectio ms. Regii num. 1639, « Etenim si nihil, » etc.

(49) « Et non suffecerit eum dicere: Cum aversus fuerit a justitia sua. » Omissa hæc sunt in plerisque editis. Cæteri editi, mss. plerique et Rabanus, « et non sufficeret » (Erasmus, « suffecit) cum diceret... sed addidit (al. addit), Et fecerit omnem impietatem, » al. « omnem iniquitatem, » etc. Sed rectius habere videtur ms. Regius num. 1639 ut in nostro textu.

attentione, et qui dissident quidem veritati (53), obtemperant autem iniquitati, ira et indignatio: et tribulatio et angustia in omnem animam hominis operantis malum, Judæi primum, et Græci: gloria autem, et honor, et pax omni operanti bonum, Judæo primum, et Græco. Non enim personarum acceptio est apud Deum ²². » Quærentibus, inquit, gloriam, et honorem, et incorruptionem, pro boni operis patientia vita æterna dabitur, non solum Judæis, quibus credita videntur eloquia Dei ²³, sed etiam Græcis, quia justum est Dei judicium, et non tantum Judæorum Deus est, sed et gentium ²⁴. His vero qui per contentionem mentis (54), et animi pravitatem veritati non credunt, sed iniquitatem sequuntur, redditur ira et indignatio, tribulatio et angustia, non solum gentili, sed et Judæo, quia non est personarum acceptio apud Deum. Hæc quidem quantum ad sermonum ordinem spectat. Sed nunc quæ ad interiorum sensum pertinent requiramus. « His, inquit, qui per patientiam boni operis. » Quod dicit: « Patientiam boni operis, » ostendit laborem quemdam et agones imminere his qui bonum opus facere volunt. « Luctamen est » enim, sicut et idem Apostolus dicit ²⁵, « non adversus carnem et sanguinem, sed adversus principatus, et potestates, et mundi hujus rectores; » quæ omnia bono operi adversantur: et ideo patientia necessaria est, quia scriptum est ²⁶: « In vestra patientia acquiretis animas vestras. » Videamus autem quod dicit opus bonum. Dominus in Evangelio de ea muliere, quæ alabastrum unguenti pretiosi effudit super caput ejus, pronuntiat quia « Opus bonum operata est in me ²⁷, » designans quod qui verbo Dei unguentum superfuderit, id est, qui opera cum verbo sociaverit, ille opus bonum operetur. Odoratus namque efficitur omni unguentorum suavitate repletus sermo, cum fuerit opere et actibus (55) exornatus. Nunc quid est gloriam et incorruptionem quærent, requiramus (56). Multis in locis Scripturæ sanctæ de gloria scribunt. Nam in Exodo de Moyse dicitur ²⁸, quod cum descenderet de monte, glorificatus sit vultus ejus. Hoc retexens Apostolus ad Corinthios dicit: « Quod si ministerium mortis in litteris formatum in lapidibus, factum est in glo-

(50) « Agit. » Hanc vocem omittunt ms. Regius num. 1639 et Rabanus. Ms. Regius num. 1641 habet, « facit. » Cæteri cum editis, « agit. »

(51) Sic omnes mss. Editi vero, perperam: « et prophetarum testimoniis ex his, » etc.

(52) Ita editi, et rectius quidem quam mss. nostri, qui omnes habent, « pauca patefacere exponenti, » unus, « exponentibus, » etc.

(53) Editi, « et qui non acquiescunt veritati. » Sed omnes mss. ut in nostro textu.

(54) Ms. Regius num. 1644, « per contemtionem mentis. » Cæteri vero mss. et editi ut in textu.

(55) Sic mss. et Rabanus. Editi vero, « ut oportet actibus, » etc.

(56) Ita Rabanus et ms. Vallis-Clare. Sic etiam ms. Regius num. 1641, nisi quod omittat « quærent. »

ria; ita ut non possent intendere filii Israel in faciem Moysi, propter gloriam vultus ejus, quæ aboletur; quanto magis ministerium Spiritus erit in gloria! Si enim in ministerio damnationis gloria (57) est, quanto magis abundabit ministerium justitiæ in gloria? Et post pauca addit: « Nos autem omnes revelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem (58) transformamur a gloria in gloriam tanquam a Domini Spiritu ⁵⁵. » Est ergo quædam gloria secundum Apostolum, quæ non glorificatur, ut illa quæ in vultu Moysi fuit, quæ dicitur esse destructa, quæ Legis littera intelligi potest, habens quidam gloriam præceptorum, sed quæ glorificari non possit. Est et alia gloria, quæ permanet et glorificatur in Christo. Cum enim ascendisset in montem cum Petro, et Jacobo, et Joanne, transformatus esse in gloriam scribitur. « Et tunc apparuerunt, » inquit, « Moyses et Elias colloquentes cum eo ⁵⁶. » Per quod ostenditur, quia legis et prophetarum gloria tunc apparuit, cum Christus fuisset transformatus in gloria, ut illius gloria illuminata prophetia et lex, amoto velamine litteræ, intelligatur in spiritu. Verum quia et in Exodo dicitur ⁵¹ gloria Dei replese tabernaculum testimonii; et iterum in dedicatione templi **431** nihilominus descendisse gloria Dei, et replese domum fumo, caligine, et nube, in quo utique ipsa adesse Dei præsentia designatur ⁵⁸: illa in his putanda est dici (58*) gloria, de qua Apostolus scribens ad Hebræos dicit de Filio, quia sit « splendor gloriæ, et imago expressa substantiæ ejus ⁵³. » Per quæ hoc declaratur (59), ipsum fontem gloriæ Patrem dici, ex quo splendor gloriæ Filius generatur, cujus participatione omnes creaturæ gloriam habere dicuntur: sicut de his qui ex resurrectione sunt, scribitur: « Alia gloria solis, alia gloria lunæ, alia gloria stellarum. Stella a stella differt in gloria ⁵⁵. » Hanc ergo gloriam, quæ ex resurrectione est, qui requirunt, et honorem, et incorruptionem, illud sine dubio invenient quod scriptum est: « Seminatur corpus in ignominia, surget in gloria; seminatur in corruptione, surget in incorruptione ⁵⁵. » Et ideo inquisitor hujus gloriæ, et honoris, et incorruptionis per patientiam boni operis vitam consequitur æternam. Verum quia de gloria, ut potuimus, discussimus, videamus quid et honor indicet, quia qui ad æternam vitam festinant, non solum gloriam, sed et honorem quærunt. Scriptum est

A quia « hono, cum in honore esset, non intellexit; comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis ⁵⁶. » Quærit ergo illum honorem quem habebat (60) antequam compararetur jumentis insipientibus, id est illum quem habebat in paradiso, antequam peccaret, honorem quo Dei vocem merebatur audire, honorem quo paradisi fructibus et ligno vitæ fruebatur. Sed et illud quod dicit Apostolus: « Reddite omnibus debita; cui honorem, honorem ⁵⁷, » ad hoc mihi respicere videtur. Ego enim sic intelligo honorem debitum reddi Deo (61), si quod debetur justitiæ reddatur, et nihil ex ejus parte injustitiæ concedatur: similiter et veritati si quæ sua sunt ita reddantur, ut nihil ex ejus partibus mendacio relinquatur: sapientiæ quoque, et innocentiae, bonitati que si ita reddamus quæ sua sunt, ut nihil ex eorum bonis, vel stultitiæ, vel calliditati, vel malitiæ permittamus. Cum enim, verbi gratia, in judicando vel personam potentis acceperis, vel pro amici gratia quæ sunt vera suppresseris, non reddidisti honorem debitum justitiæ, nec veritati, sed dehonorasti justitiam, et fecisti contumeliam veritati: et cum Christus sit justitia, et sanctificatio, et veritas ⁵⁸, eris similis illis qui Christum colaphis ceciderunt, et qui in faciem ejus conspuerunt, et qui in calamo caput ejus percutientes, vertici ejus imposuerunt spineam coronam ⁵⁹. Quis autem honor (62) est qui his omnibus virtutibus ab homine debetur, in Evangelii edocemur, dicente Domino ⁶⁰: « Ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem. » Honorificat ergo Patrem et Filium, qui honorem dignum et studium defert sapientiæ, et justitiæ, et veritati, omnibusque his quæ esse dicuntur Christus. Hoc ergo modo quærunt gloriam, et honorem, et incorruptionem, qui festinant ad æternam vitam. Sed et incorruptio quid indicet, cito sciemus, si quod ei contrarium est discutiamus. Incorruptio contrariam habet corruptionem. Corruptio duobus modis accidere dicitur: corporaliter, et spiritualiter. Corporaliter accidit, cum evenerit illud quod scriptum est: « Si quis templum Dei corruerit, corrumpet illum Deus ⁶¹. » Spiritualiter vero, cum illud acciderit quod nihilominus Apostolus dicit ⁶²: « Vereor autem ne sicut serpens Evam seduxit astutia sua, sic corrumpantur sensus vestri a simplicitate fidei, quæ est in Christo Jesu. » Si quis ergo ab his quæ supra diximus manserit corpore et spiritu incorruptus, iste incor-

⁵⁰ II Cor. III, 7-9, 18. ⁵¹ Matth. XVII, 1-5. ⁵² Exod. XL, 52. ⁵³ II Paral. VII, 1. ⁵⁴ Hebr. I, 5. ⁵⁵ I Cor. XV, 41. ⁵⁶ Ibid. 42. ⁵⁷ Psal. XLVIII, 15. ⁵⁸ Rom. XIII, 7. ⁵⁹ I Cor. I, 30. ⁶⁰ Marc. XV, 17, 18, 19. ⁶¹ I Cor. III, 17. ⁶² II Cor. XI, 5.

Cæteri vero mss. et editi, « Nunc quidem gloriam et incorruptionem requiramus. »

(57) Ms. Regius num. 1644, « Si enim ministerium damnationis in gloria est. »

(58) Ms. Regius num. 1639, « eadem imagine, » etc.

(58*) Sic omnes mss. Editi vero, « Dei. » Rabanus et editio Veneta Theophili Salodiani, « dei. »

(59) Ita editi. Mss. vero nostri, « Per quæ hæc (al. Per

quæ et) declaratur. » Rabanus, « Per quæ declarat. »

(60) « Quem habebat. » Hæc desunt in editis, et restituuntur ex omnibus mss.

(61) « Deo. » Omittitur in editis, et in plerisque mss., sed restituitur ex mss. Regio num. 1639.

(62) Sic mss. nostri. Editi vero, al., « Quem autem honorem; » al., « Quis autem honorem, » al., « Quia autem honorem. »

ruptionem quærere dicitur, quo scilicet per hanc observantiæ incorruptionem, illam quæ ex resurrectione est incorruptionem consequi (63) mereatur. Quid autem detur hæc requirentibus videamus. « Vita, » inquit, « æterna : » illa de qua Salvator docet, cum dicit : « Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum ⁴³. » Per quod ostendit in agnitione Dei, et Christi Jesu, vitæ æternæ manere substantiam. Agnitio vero Dei quomodo haberi possit, docemur in Psalmis, cum dicitur ⁴⁴ : « Vacate, et agnoscite quoniam ego sum Deus. »

6. « His autem qui ex contentione, et qui diffidunt quidem veritati, obtemperant autem iniquitati, ira et indignatio, tribulatio et angustia ⁴⁵. » Qui simpliciter hæc accipit, sufficere credit ad intellectum, secundum (64) ea quæ supra dicta sunt, reddere Deum unicuique secundum opera sua : id est, sicut illis, qui per patientiam boni operis quærunt gloriam (65), et incorruptionem, vitam reddit æternam; ita et istis qui ex contentione diffidunt quidem veritati, obtemperant autem iniquitati, iram et indignationem, tribulationem et angustiam reddat. Sed qui in apostolicis litteris, per quas (66) Christus loquitur, iota unum, aut unum apicem non credit otiosum ⁴⁶, asseverabit non per errorem Apostolo contigisse ut tali locutione uteretur, dicens ⁴⁷ : « Qui reddet his quidem, qui per patientiam boni operis gloriam et honorem quærunt, vitam **482** æternam. » His vero qui ex contentione obtemperant iniquitati, non dixit, *iram et indignationem*, ut et hoc referatur ad « reddet, » quod superius dixerat; sed ait : « Ira et indignatio, tribulatio et angustia. » Unde qui spiritualis est, et intelligit quid Spiritus loquatur (67) in Paulo, dicit non hæc Apostolum per imperitiam, sed per divinam peritiam conscripsisse : scilicet ut per hæc ostenderet ea quidem quæ secundum patientiam boni operis quærantibus gloriam et incorruptionem reddenda sunt, per Deum reddi, id est vitam æternam : ea vero quæ consequuntur eos qui per contentionem diffidunt quidem veritati, obtemperant vero iniquitati, non a Deo dari, cujus dona utique permanentia, et ipso digna sunt : sed ex consequentia gestorum suorum his qui operantur malum, ira et indignatio, tribulatio et angustia erit, secundum ea quæ thesaurizaverunt sibi ipsi. Nam utique sicut ibi « vitam æternam » casu accusativo protulerat, ita et hic iram et indignationem, tribulationemque et angustiam casu ac-

⁴³ Joan. xvii, 3. ⁴⁴ Psal. xlv, 11. ⁴⁵ Rom. ii, 8, 9. ⁴⁶ Matth. v, 18. ⁴⁷ Rom. ii, 6, 7. ⁴⁸ I Reg. ii, 30. ⁴⁹ Isa. l, 11. ⁵⁰ Psal. cii, 2, 3. ⁵¹ Isa. v, 21.

(67) Ita mss. plerique, editi et Rabanus. Mss. vero quidam, « per hanc observantiæ, illam, quæ ex resurrectione est, consequi, » etc.

(64) « Secundum. » Deest in mss. Regio num. 1659.

(65) Editi, « credunt, vel quærunt gloriam. » Mss. omnes omittunt, « credunt, vel. »

(66) Ita Genebrardus. Sed cæteri editi et mss. nostri omnes, « per quos. »

(67) Ms. Regius num. 1659, « quod Spiritus loqui-

cusativo protulisset, si id ad reddentis Dei personam referre voluisset. Quod et in aliis Scripturæ locis similiter intelligitur designari, sicut in primo libro Regnorum, ubi dicit Dominus : « Glorificantes me glorificabo, spernentes me spernentur ⁴⁸. » In quo evidenter ostenditur dicere Dominus eos qui glorificandi sunt, per se glorificandos; de his vero qui spernendi sunt, non retulisse ad se, sed absolute dixisse, quia spernentur. Si enim ut bona per semetipsum præstat, ita et mala per semetipsum retribuere Deus, consequens erat, ut quo modo dixit, « Glorificantes me glorificabo, » ita diceret : Et spernentes me spernam. Sed et in alio loco per prophetam simile quid videtur ostendi in eo, quod hi qui eunt in ignem (68), non a Deo, sed a semetipsis eum inveniant accensum, sicut dicit Isaias : « Ite in lumine ignis vestri, et flamma (69) quam accendistis ⁴⁹. » Et ut adhuc planior horum fiat dissertio, addentur etiam hæc : Si quis contra præceptum medici sumptis malorum ciborum succis, et corporis turbata temperie, vel febres vel quoslibet hujuscemodi incurrerit morbos, certum est quod non per medicum, sed per intemperantiam suam pestem languoris acceperit; si vero medici præcepta custodiens in sospitate perduret, utique per medicum dicitur habere gratiam sanitatis. Hoc ergo modo consequenter videbitur Deus ipse per se reddere unicuique secundum opera sua, quæ bona sunt : mala autem venire intelligentur non a Deo, sed ex pessimis intemperantiæ succis, et cruda pravitate gestorum. Verum et hoc ipsum quod dixit : « Qui ex contentione diffidunt quidem veritati, obtemperant autem iniquitati, » indiscussum non omittamus. In his enim singulis languores quidam animæ ab Apostolo designantur, quorum medelam nullus inveniet, nisi prius morborum cognoverit causas. Et ideo in divinis Scripturis ægrotudines animæ numerantur et remedia describuntur, ut hi qui se apostolicis subdiderint disciplinis (70), ex his quæ scripta sunt agnitis languoribus suis, curati possint dicere : « Lauda, anima mea, Dominum, qui sanat omnes languores tuos ⁵⁰. » Unus ergo ex cæteris animæ languor, et quidem pessimus, contentio esse intelligenda est, per quam omne opus pravum geritur. Per hanc hæreses nascuntur, per hanc schismata, et omnia scandala in Ecclesiis generantur, dum hi qui apud semetipsos prudentes sunt, et in conspectu suo sapientes ⁵¹, quidquid libuerit pro lege defendunt : et inde fit ut diffilatur

tur, » etc. Alter Regius num. 1640, « qui Spiritus loquatur, » etc. Sed cæteri mss., Rabanus et editi ut in textu.

(68) Ms. Regius num. 1659, « quod iniqui euntes in ignem. » Cæteri vero mss., Rabanus et editi ut in nostro textu.

(69) Ita mss. et editi. Rabanus vero, « Ite, illuminate ignes vestros, et flammam, » etc.

(70) Genebrardus, « discipulis, » male.

quidem veritati, obtemperetur autem iniquitati. Diffidere porro, pro non credere, vel non obtemperare, solet in Scripturis sanctis inveniri, sicut et in hoc loco : quod forte aptius Latinus interpretes posuisset (71), si dixisset : Qui non obediunt veritati, sed obediunt iniquitati. Omnis ergo qui alienum a veritate iter ingreditur, nec sequitur eum qui dixit, « Ego sum veritas ⁵², » diffidit veritati, et inobediens est ei. Sic qui non solum (72) in actibus, sed et in sensibus et in fide errant; quod maxime ex contentione contingit. Sed et qui sapientiæ obsistunt, et justitiæ ac sanctificationi, Christo diffidunt, qui sicut veritas est, ita et sapientia, ita et sanctificatio est ⁵³. Non obtemperare autem Christo qui justitia est, hoc est obtemperare iniquitati, et his actibus quos (73) sine dubio consequuntur illa quæ scripta sunt, « ira et indignatio, tribulatio et angustia ⁵⁴. » De ira sæpe jam diximus quod interdum ipse qui ex peccati conscientia animæ incutitur cruciatus, ira appelletur : indignatio autem, ipsius iræ tumor quidam significatur (74), et per singula quæque commotio : ut si, verbi gratia, vulnus aliquod pessimum iram ponans, hujus autem tumor et distentio, indignatio vulneris appelletur. Tribulatio vero quam subsequitur angustia, non est similis putanda illi tribulationi de qua dicit Apostolus, quia « tribulatio patientiam operatur ⁵⁵. » Illa enim talis tribulatio angustiam non habet subsequentem, sicut et ipse Apostolus dicit : « Tribulationem patimur, sed non angustiamur ⁵⁶. » Imo vero **483** non solum nullam angustiam tribulatio illa sanctorum, sed latitudinem habet. Denique sic dicit justus : « In tribulatione dilatasti me ⁵⁷. » Hujus latitudinis et Apostolus conscius sibi ad Corinthios scribit ⁵⁸ : « Non angustiamini in me, sed angustiamini in visceribus vestris. » Et addidit : « Dilatamini et vos. » Ideo ergo Deus de sanctis suis quos dilatare novit, et habere intra cordis sui domicilium spatia longe lateque diffusa, dicit : « Habitabo in eis, et inambulabo ⁵⁹. » Hoc munus a Deo inter cætera sapientiæ munera accepit et Salomon, sicut scriptum est : « Et dedit, » inquit, « Dominus Salomoni (75) prudentiam multam valde, et latitudinem cordis ⁶⁰. » In hac ergo sanctorum cordis latitudine non solum habitat, sed et inam-

bulat Deus. In peccatorum vero cordibus ubi angustiae sunt, quia locum dederunt diabolo ingrediendi, ingreditur quidem diabolus (76), sed non ut habitet, neque ut inambulet; angustiae enim sunt : sed ut lateat tanquam in caverna; est enim serpens. Sic ergo in se infelix anima quam pessimus hic anguis obsederit, serpentino frigore rigens attrahitur, et coaretatur, atque in omnes angustias cogitur : illa vero quæ obtemperat veritati, instar cæli dilatatur, atque diffunditur, et solis justitiæ illustratur radiis, et aula sapientiæ ac veritatis efficitur.

7. Cur tamen ira et indignatio Judæo primum et Græco ⁶¹ ? Quia et gloria et honor ipsis primum. Prius enim illis credita sunt eloquia Dei ⁶², et ipsi dicunt : « Beati sumus Israel, quia quæ placent Deo, nobis nota sunt ⁶³. » Et ideo secundum Evangelii sententiam, « servus, qui cognovit voluntatem domini sui, et non fecit, digne plagis vapulabit multis, » hoc est Judæus : « qui autem non cognovit, » Græcus, id est gentilis, « vapulabit paucis ⁶⁴. » Interest enim cognovisse Deum, et cognovisse voluntatem Dei, quia cognosci Deus « a creatura mundi per ea quæ facta sunt » etiam a gentilibus potuit, et « sempiterna ejus virtus ac divinitas ⁶⁵ : » voluntas vero ejus non nisi ex Lege cognoscitur, et prophetis. Verum quoniam et ad pœnam et præmium Judæos præfert, et Græcos postponit Apostolus, requirendum est quos hic Græcos, quos Judæos velit intelligi. Si illos dicit Judæos, qui adhuc sub Lege sunt, et ad Christum non veniunt, et Christianos Græcos, id est qui ex gentibus credunt, videtur contra totius mysterii venire sententiam. Quomodo enim illi primi dicentur de quibus dictum est : « Ecce erunt primi novissimi ⁶⁶ : » et ad quos iterum dicit : « Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta ⁶⁷ ? » Et iterum, cum accessisset ad ficulneam Salvator, in qua non invenit fructum, dixit, quia « nunquam ex te fructus nascatur ⁶⁸. » Et duo populi in utero Rebeccæ designabantur, ex quibus dicitur, quia « major serviet minori, » et minor accepit benedictionem primatus ⁶⁹ (77). Sed et alia secundum hoc innumera in Scripturis invenies. Si vero Judæos nos, id est Christianos appellat, et eos, qui ex omni genere crediderunt,

⁵² Joan. xiv, 6. ⁵³ I Cor. i, 50. ⁵⁴ Rom. ii, 8, 9. ⁵⁵ II Cor. vi, 12, 13. ⁵⁶ Levit. xxvi, 12; II Cor. vi, Rom. iii, 2. ⁵⁷ Baruch. iv, 4. ⁵⁸ Luc. xii, 47, 48. ⁵⁹ Matth. xxi, 19. ⁶⁰ Gen. xxv, 23; xxvii, 29.

(71) Sic recte mss. Regius num. 1641. Cæteri vero mss., Rabanus et editi, « quod forte aptius » (ms. Regius num. 1659, *quod fortius*) « Latinus interpretari potuisset, si, » etc. Paulo post ms. Regius num. 1659, « Omnis ergo qui alieno a veritate itinere graditur. » Sed cæteri mss., Rab. et editi ut in textu.

(72) Ita recte mss. plerique. Cæteri vero mss., Rabanus et editi, « si qui non solum » (al. « qui non solum, » omisso « si » vel « sic; » al. « sic non solum, » omisso « qui; » al. « sed qui non solum) in fide errat, » al. « errent, » etc.

(75) Sic ms. Regius num. 1640, Merlinus, Erasmus et Genebrardus. Cæteri vero mss., « et hi sunt

⁵⁵ Rom. v, 5. ⁵⁶ II Cor. iv, 8. ⁵⁷ Psal. iv, 2, 16. ⁵⁸ III Reg. iv, 29. ⁵⁹ Rom. i, 9, 10. ⁶⁰ Rom. i, 20. ⁶¹ Matth. xx, 16. ⁶² Matth. xxiii, 38.

quos; » Salodanus et Rabanus, « et his quos. »

(74) Sic omnes mss. nostri et Rabanus. Editi vero, « tumor qui dictis significatur. »

(75) Mss. plures, « et dedit ei, inquit, » etc., omisso « Salomoni. »

(76) « Diabolus. » Deest in mss. et apud Rabanum, sed exstat in editis.

(77) Sic editi plerique, et ita legendum videtur. Attamen omnes mss. nostri, alii, « et junior accipiet benedictionis primatus; » al. « et minor accipiet benedictionis primatum; » al., « et minor accepit benedictionis primatus. » Editio Veneta, « et minor accepta benedictione prælatus. »

quos ipse dicit in occulto Judæos ⁷⁰, restat ut Græcos gentiles illos dicat, qui nondum crediderunt. Sed quomodo Apostolus tantam spem gentibus nondum credentibus ponit, cum ecclesiastica regula videatur obsistere, quæ statuit ut « nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non possit introire in regnum cœlorum ⁷¹; » et iterum Petrus in Actibus apostolorum de Christo pronuntiat dicens: « Neque enim est aliud ullum nomen sub cœlo, in quo oporteat nos salvos fieri ⁷²? » Quomodo ergo hic gentes gloriæ, et honoris, et pacis secundo post Judæos loco participes facit ⁷³? Sed videamus ne forte illa quæ solet bonitas et dulcedo Dei abscondi in Scripturis sanctis, aliquid etiam hic molitur occultum. Tres mihi hoc in loco ordines fecisse videtur Apostolus. Primo enim dicit de his, « qui secundum patientiam boni operis gloriam, et honorem, et incorruptionem quæruunt, » quod ipsis reddit Deus « vitam æternam ⁷⁴. » Patientiam autem boni operis in illis esse certum est, qui agones, et certamina perferunt pietatis: quod supra exposuimus evidenter de Christianis dici (78), apud quos martyres fiunt. Probatum id etiam per hoc quod Dominus dicit ad apostolos, quia « tribulationem habebitis in hoc mundo, et mundus gratulabitur, vos autem lugebitis ⁷⁵; » et addidit post pauca: « In patientia vestra acquiratis animas vestras ⁷⁶. » Christianorum ergo est pressuram pati in hoc sæculo, et lugere, quorum est vita æterna. Et vis scire quod nullus est vita æterna, nisi ejus qui credat in Christum? Audi Salvatoris ipsius vocem evidenter in Evangeliiis designantem: « Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum ⁷⁷. » Omnis ergo qui non agnovit Patrem solum verum Deum, et Filium ejus, Jesum Christum, alienus est ab æternitate vitæ. Hæc enim ipsa agnitio et fides vita esse designatur æterna. Est igitur primus (79) hic Christianorum locus, quibus per patientiam boni operis gloriam, et honorem, et incorruptionem quærentibus vita æterna reddetur ⁷⁸, illa sine dubio qui dicit: « Ego sum via, veritas, et vita ⁷⁹. » In Christo autem, qui vita æterna est, bonorum omnium est plenitudo (80). Secundo

⁷⁰ Rom. II, 29. ⁷¹ Joan. III, 5. ⁷² Act. IV, 12. XXI, 19. ⁷³ Joan. XVII, 3. ⁷⁴ Rom. II, 7. ⁷⁵ Joan. 15. ⁷⁶ Joan. III, 3. ⁷⁷ Rom. I, 21.

(78) Editi, « quod supra diximus et exposuimus... apud quos martyres fuerint: » sed omnes mss. et Rabanus ut in textu. Deinde mss. plerique, Rabanus et editi, « Probatum » (al. « Probantur») autem etiam, » etc. Sed rectior videtur lectio ms. Regii num. 1659, « probatur id etiam, » etc.

(79) Ita editi, et sic legendum videtur. Omnes tamen mss. nostri et Rabanus, « est igitur plurimus hic, » etc.

(80) Alias, « bonorum omnis est plenitudo, » editi omittunt « est. »

(81) Ms. Regius num. 1659, « omni homini operanti, » etc. Sed cæteri mss. et editi ut in textu. Rabanus, perperam, « omni in me operanti, » etc.

(82) Sic mss. plerique, Rabanus et Salodanus.

A in loco penentur hi, « qui ex contentione, **484** et qui diffidunt quidem veritati, obtemperant autem iniquitati; » quibus « ira et indignatio, tribulatio et angustia ⁸⁰ » imminet; id est, omni animæ operanti (81) malum, Judæo primum, et Græco. His autem eisdem etiam bonorum retributio tertio in loco pari cum distinctione promittitur, cum dicit: « Gloria autem, et honor, et pax omni operanti bonum, Judæo primum et Græco ⁸¹. » Quod, ut ego capere possum, de Judæis, et gentibus dicit, utrisque nondum credentibus. Potest enim fieri, ut vel ex his qui in Lege sunt, si quis persuasionem quidem communi (82) Christo non credit, operetur tamen quod bonum est, justitiam teneat, misericordiam diligat, castitatem et continentiam servet, modestiam lenitatemque custodiat, atque omne opus (85) bonum operetur, hic etiamsi vitam non habet æternam, quia credens soli vero Deo, non credit et Filio ejus Jesu Christo quem misit, tamen gloria operum ejus, et pax, et honor poterit non perire. Sed et Græcus, id est gentilis, si cum (84) legem non habeat, ipse sibi est lex, ostendens opus legis in corde suo ⁸², et naturali ratione immotus, sicut videmus nonnullos in gentibus, vel justitiam teneat, vel castitatem servet, vel prudentiam, temperantiam, modestiamque custodiat: iste licet alienus a vita videatur æterna, quia non credit Christo, et intrare non possit in regnum cœlorum, quia renatus non est ex aqua et Spiritu ⁸³, videtur tamen (85) quod per hæc quæ dicuntur ab Apostolo, bonorum operum gloriam, et honorem, et pacem perdere penitus non possit. Si enim secundum ea quæ in superioribus disseruimus, videtur Apostolus condemnare gentiles, ex eo quod naturali intelligentia cum cognovissent Deum, non sicut Deum magnificaverunt ⁸⁴, quomodo non putamus quod etiam collaudare eos possit, et debeat, si qui in his cognoscentes Deum, sicut Deum magnificent? Dubitari igitur non puto quod is qui pro malo opere condemnari meruisset, idem si operatus esset opus bonum (86), remuneratione boni operis dignus haberetur. Vides enim dicentem Apostolum (87), quia « omnes nos stare oportet ante tribunal Christi, ut reportet unusquisque propria corporis, prout

⁷³ Rom. II, 10. ⁷⁴ ibid. 7. ⁷⁵ Joan. XVI, 20. ⁷⁶ Luc. XIV, 6. ⁸⁰ Rom. II, 8, 9. ⁸¹ ibid. 10. ⁸² ibid. 14.

D Cæteri vero editi et ms. unus; al., « commonitus; » al., « communitus. »

(83) « Opus. » In editis omittitur.

(84) Ita ms. Regius num. 1659. Alter Regius num. 1644 habet, « sed et si Græcus ... qui cum, » etc. Cæteri mss., Rabanus et editi, « sed et Græcus ... qui cum, » etc.

(85) « Tamen. » Deest in editis et in plerisque mss., necnon et apud Rabanum; sed restituitur ex duobus mss.

(86) Editi, « idem si operatur bonum. » Ita etiam Rabanus, qui omittit « idem. » Ms. Regius num. 1659, « idem si operaretur bonum. » Sed cæteri mss. ut in nostro textu.

(87) Ita mss. plerique et Rabanus. Salodanus

gessit, sive bonum, sive malum ⁸⁵. » Inde denique est quod et in hoc loco subjungit : « Non enim personarum acceptio est apud Deum ⁸⁶. » Quod si adhuc tibi dubium videtur, audi et Petrus quid (88) in Actibus apostolorum pronuntiet, cum ad gentilem Cornelium fuisset ingressus : « Compertum, inquit, habeo quod Deus personarum acceptor non est, sed in omni loco, et in omni gente, qui facit voluntatem ejus, acceptus est ei ⁸⁷. » Sed objici nobis potest illud quod Dominus in Evangelio dicit : « Omnis qui credit in me, non judicabitur. Qui autem non credit, jam judicatus est, quia non credit in nomine unigeniti Filii Dei ⁸⁸. » Sed videamus quomodo non judicamur qui credimus Christo, ut sciamus quomodo et ille jam judicatus sit qui non credit. Numquidnam putamus qui crediderit in Christo, et post hoc homicidium, vel adulterium commiserit, aut falsum testimonium dixerit, aut aliquid hujusmodi gesserit, quæ nonnunquam videmus admittere etiam fideles, quia pro his jam non judicabitur qui credidit in Christo ? Certum est hæc omnia venire ad judicium ; et ideo sic intelligendus est Domini sermo quem dicit, « Qui credit in me, non judicabitur, » quia secundum hoc quod credidit non judicabitur quasi incredulus et infidelis : de actibus vero suis sine dubio judicabitur. Ita ergo et ille jam judicatus est qui non credit, secundum hoc quod non credidit ; et sicut credenti, si extrinsecus peccati aliquid commiserit, salva fide, judicium manet : ita et non credenti, si quid boni operis gesserit, excepta infidelitate, remuneratio non peribit. Nisi forte quis aliquid grave et intolerabile velit objicere, ut dicat eum qui peccat, computandum non esse inter credentes ; quia si credat quis, non peccat : si vero peccat, ex hoc ipso arguatur quod non credat. Sed hæc quam dura sit sententia nulli ambiguum puto. Quotus enim quisque invenietur in terris, qui ita vitam suam libret (89), ut in nullo penitus delinquat ? Sed et Joannes Apostolus in Epistola sua evidenter etiam opinionem hujusmodi notat, cum dicit : « Si quis dicit quia peccatum non habet, hic mendax est, et veritas in eo non est ⁸⁹. — Si autem confiteamur peccata nostra, habemus advocatum apud Patrem, Jesum justum, qui exorat pro peccatis nostris ⁹⁰. » Hæc ergo a nobis in hoc loco, prout potuimus, discussa sunt, considerantibus etiam illud quod dicit Apostolus : « An Judæorum Deus tantum ? Nonne et gentium ? Imo et gentium ⁹¹ ; » ut

A per hæc evidentior fiat explanatio quomodo Judæi primo, deinde Græci ponuntur ab Apostolo. Sed tamen in arbitrio legentis sit probare quæ dicta sunt. Nos autem plura adduximus in tractatum, ne quid de Apostoli sensu indiscussum relinquere videremur.

485 8. « Quicumque enim sine lege peccaverunt, sine lege et peribunt, et quotquot in lege peccaverunt, per legem judicabuntur. Non enim auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur ⁹². » Cum dicat Apostolus eos qui sine lege peccaverunt, sine lege perituros, requiritur utrum de sola Moysi lege intelligendum sit, an et de lege Christi, vel etiam de quacunque humana lege sub qua utrumquemque mortalium vivere contingit, quod secundum ipsam judicari possit qui in ea peccat : an qui extra solam Moysi legem est, etiamsi sub aliqua lege vivat, velut extra legem positus, cum peccaverit, pereat. Nam et ipse apostolus Paulus, cum dicit se his qui sine lege sunt, quasi sine lege esse, et addit : « Cum utique sine lege non essem, sed in lege essem Christi ⁹³, » ostendit se quidem in lege Moysi non esse, esse tamen sub lege. Sed et humane, ut diximus, leges, si ad hoc ipsum reputari debeant, videto (90). Naturalis vero lex, quæ communiter omnibus hominibus inest, considerandum est si omnes pene faciat in lege peccare, sicut in consequentibus dicit : « Cum enim gentes, quæ legem non habent, naturaliter quæ legis sunt faciunt, hi legem non habentes ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis ⁹⁴. » Nisi eos forte dicamus extra legem positos, qui neque scriptis legibus, neque conscientia, et cogitationibus propriis reprehendentibus se et arguentibus parent. Quomodo autem dicit (91) : « Quotquot in lege peccaverunt, per legem judicabuntur ? » Utique qui in lege Christi est, per legem Christi ; et qui in lege Moysi, per legem Moysi judicabitur ; neque qui sub lege Christi est, quamvis etiam legi Moysi subditus videatur, judicari tamen secundum eam putandus est cur non sit circumcisis, vel cur Sabbatum non servet. Quod et si juxta legem Moysi putandus est judicari, secundum hoc quod lex spiritualis est, judicabitur. Hoc est enim non auditorem legis, sed factorem justificari. Quod vero graviore sententia percuti videtur is qui sine lege peccaverit, quoniam periturus pronuntiat, cum utique et miseratione aliqua dignus videatur, qui adjutorio non usus est legis, videamus ne quid iterum, ut in cæteris docuimus, divinæ bonitatis hic lateat, quam

⁸⁵ II Cor. v, 10. ⁸⁶ Rom. ii, 11. ⁸⁷ Act. x, 34, 35. ⁸⁸ Joan. iii, 18. ⁸⁹ I Joan. i, 8. ⁹⁰ I Joan. ii, 1. ⁹¹ Rom. iii, 29. ⁹² Rom. ii, 12, 13. ⁹³ I Cor. ix, 21. ⁹⁴ Rom. ii, 14, 15.

vero, « videns dicente Apostolo : » cæteri editi, « Vide dicente Apostolo, » mss. duo, « Vides enim dicente Apostolo. »

(88) Sic mss. plerique, Rabanus et editio Veneta Salodiani. Cæteri vero editi et ms. unus, « audi et Petrum quid, » etc. : male.

(89) Ita ms. unus Regius num. 1640 et plerique editi. Cæteri vero mss., Rabanus et editio Veneta,

« liberet : » male.

(90) Mss. fere omnes et editi, « non video. » Solus ms. Regius num. 1659, « videto, » quod rectius videtur.

(91) Ita ms. Regius num. 1659. Alii autem duo mss. Regii, « Qui autem dicit. » Ms. Vallis-Clare, « Quod autem dicit. » Editio Veneta, « Qui autem diceris ; » cæteri vero editi, « Qui autem dicis. »

semper abscondit timentibus se ⁹⁵. Fortassis enim A ob hoc sibi (92) propensiolem curam pro his qui pereunt inesse ipse Dominus in Evangelio ostendit, cum dicit quia « venit Filius hominis quærere et salvare quod perierat ⁹⁶. » Et iterum dicit ⁹⁷: « Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel. » Et David dicit ⁹⁸: « Erravi sicut ovis per-dita, require servum tuum. » Sed et in Evangelio drachma (95) quæ perierat, mundata domo invenitur a muliere ⁹⁹; et gaudet pater super filio juniore pœnitente, qui « mortuus fuerat, et revixit; perierat, et inventus est ¹, » magis quam super eo qui non perierat nec inventus est (94). Qui junior filius, ut ego arbitror, etiam ipsam naturalem jam fugerat legem (95): hoc enim videtur indicari in eo quod consumpsit partem paternæ substantiæ quæ eum B contingebat, vivendo luxuriose. Sed et in Ezechiele propheta ² pastoribus imputatur, quod infirmum non colligaverint, et quod perierat non quæsierint; et post pauca ipse Dominus dicit: « Et quod periit, » inquit, « ego requiram ³. » Verumtamen observandum est quod in his omnibus nusquam Deus aliquem dicitur perdidisse, sed unusquisque ex se pati hoc quod perit, ut in hoc ipso ait: « Sine lege et peribunt; » et: « Venit Filius hominis quærere quod perierat ⁴, » non quod perdiderat: et « ad oves perditas domus Israel ⁵, » non quas perdiderat. Et cum ipse Dominus dicit: « Omnes, » inquit, « quos dedisti mihi, servavi, et nullus ex eis periit ⁶; » non dixit: Nullum ex iis perdidit. Sane sicubi Deus C perdere dicitur, pro reprobare (96) magis invenies dictum, sicut cum dicit: « Perdam sapientiam sapientium, et intellectum prudentium reprobabo ⁷. » Quod autem dicit, quia « quotquot in lege peccaverunt, per legem judicabuntur, » intueri ne forte secundum vindictas has, quæ in Lege scriptæ sunt ⁸, quibus agebantur judicia, ubi lapidari, vel in ignem tradi, vel civitatem refugii adire, vel alia hujusmodi pati jubeantur: ita sit et judicium futurum: quoniam quidem typo, et umbræ cœlestium deservire ⁹ dicuntur hi qui sub lege sunt; ne forte simili quadam ratione agantur etiam futurum judicium in eos qui prævaricati fuerint legem. Cum ergo diversas in Scripturis dici clauerit leges, si quis in tantum omnes has refugerit, ut etiam naturalis ipsa lex, quæ nulli fere deest (97), D vel per duritiam, vel per crassitudinem cordis obli-

⁹⁵ Psal. xxx, 20. ⁹⁶ Luc. xix, 10. ⁹⁷ Matth. xv, 24. ⁹⁸ Psal. cxviii, 176. ⁹⁹ Luc. xv, 8. ¹ ibid. 24.
² Ezech. xxxiv, 4. ³ ibid. 16. ⁴ Luc. xix, 10. ⁵ Matth. xv, 24. ⁶ Joan. xvii, 12. ⁷ 1 Cor. i, 19. ⁸ Exod. xvi, xxii. ⁹ Hebr. viii, 5. ¹⁰ Galat. v, 3. ¹¹ Rom. ii, 14-16. ¹² Tob. iv, 16. ¹³ Levit. xii, 5; Deut. xxi, 41; Exod. xii, 15, 19. ¹⁴ Rom. ii, 15.

(92) « Sibi. » In editis omittitur.

(95) Sic ms. Regius num. 1659 et Rabanus. Cæteri vero mss. et editi, « mna » pro « drachma. »

(94) « Magis quam super eo qui non perierat, nec inventus est. » Hæc in antea editis desiderantur, et in plerisque mss. necnon apud Rabanum, sed restituantur ex duobus mss.

(95) Sic codex Vallis-Claræ et duo Regii. Salodanus pro « fugerat » legit « suggerat; » cæteri editi, « fregerat. » Codex vero Ebroicensis et unus Regius, « etiam ipsam naturalem jam adeptus fuerat legem. » Rabanus, « etiam ipse secundum na-

terata in eo videatur et abolita, de isto potest videri dictum quod sine lege pereat; judicandus vero per legem dicatur is qui sub lege vivit, quia et Apostolus ¹⁰ contestatur omnem circumcidentem se, quod debitor sit universæ legis faciendæ.

9. « Cum enim gentes quæ legem non habent, naturaliter quæ legis sunt faciunt, hi (98) legem non habentes, ipsi sibi sunt lex: qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente eis conscientia, et inter **486** se invicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus (99), in die cum judicabit Deus occulta hominum, secundum Evangelium meum, per Jesum Christum ¹¹. » Certum est quod gentes quæ legem non habent, naturaliter quæ legis sunt facere non pro Sabbatis vel Neomeniis dicantur, vel sacrificiis quæ in lege scripta sunt. Non enim hæc lex in cordibus gentium scripta est (1): sed hoc est quod sentire naturaliter possunt: verbi gratia, ne homicidium, ne adulterium faciant, ne furentur, ne falsum testimonium dicant; ut honorent patrem et matrem, et horum similia. Fortassis et quod Deus unus creator sit omnium, scriptum est in cordibus gentium. Magis tamen mihi videntur hæc, quæ in corde scripta dicuntur, cum evangelicis legibus convenire, ubi cuncta ad naturalem referuntur æquitatem. Quid enim ita naturalibus sensibus proximum, quam ut quæ nolunt sibi fieri homines, hæc ne faciant aliis ¹²? Legi vero Moysi concordare lex naturalis secundum spiritum, non secundum litteram potest. Nam quæ C erit in hoc intelligentia naturalis, verbi gratia, ut octava die quis circumcidat infantem, aut cum lino simul ne lana texatur, vel ne quis in die Novorum fermentatum aliquid edat ¹³? Quæ cum aliquoties objecissemus Judæis, et exigeremus (2) ut si quid in his utilitatis esset, ostenderent, scimus eos hoc solum respondere solitos, quia ita visum sit legislatori. Nos vero qui hæc omnia spiritualiter intelligenda sentimus, idcirco et non auditores, sed factores legis justificandos ¹⁴ credimus, non legis secundum litteram, quæ utique pro sui impossibilitate non potest habere factorem, sed secundum spiritum, per quem solummodo impleri lex poterit. Hoc est ergo opus legis, quod etiam gentes Apostolus D dicit implere naturaliter posse. Cum enim agunt quæ legis sunt, « scripta » videtur lex in cordibus

turalem jam fuerat legem. »

(96) Ita Rabanus, quod rectius videtur quam « pro bono, » ut ferunt omnes mss. nostri et editi.

(97) Alias, « defert, » male.

(98) Editi, « ejusmodi; » et postea, « conscientia ipsorum. »

(99) Editi, « cogitationum accusantium, aut etiam defendentium. »

(1) Sic recte mss. duo Regii. Cæteri vero et editi, « dicitur scripta. »

(2) Ita mss. Editi vero, al. «urgeremus, » al. «ingeremus, » al. «ingereremus. »

eorum a Deo, et non atramento, sed Spiritu Dei A
vivi ¹⁵. » Quod autem dicit, et in cordibus, non
est putandum quia in membro corporis, quod cor
appellatur, lex scripta dicatur. Unde enim caro
aut tantos prudentiæ sensus possit emittere, aut
tanta memoriæ receptacula continere (5) ? Sed
sciendum est rationalem animæ virtutem cor so-
lere nominari. Atque (4) testimonio sanæ conscien-
tiæ uti Apostolus dicit eos, qui descriptam conti-
nent in cordibus legem. Unde necessarium videtur
discutere, quid istud sit quod conscientiam Aposto-
lus vocat : utrumne alia sit aliqua substantia, quam
cor, vel anima. Hæc enim conscientia (5) et alibi
dicitur, quia reprehendat, non reprehendatur, et ju-
dicet hominem, non ipsa judicetur, sicut ait Joan-
nes : « Si conscientia, » inquit, « nostra (6) non B
reprehendat nos, fiduciam habemus ad Deum ¹⁶. »
Et iterum ipse Paulus alibi dicit ¹⁷, quia « gloria-
tio nostra hæc est, testimonium conscientiæ no-
stræ. » Quia ergo tantam ejus video libertatem,
quæ in bonis quidem gestis gaudeat semper, et ex-
sultet, in malis vero non arguatur, sed ipsam ani-
mam cui cohæret, reprehendat, et arguat, arbitror
quod ipse sit spiritus, qui ab Apostolo esse cum
anima dicitur, secundum quod in superioribus edo-
cuimus, velut pædagogus ei quidam sociatus, et
rector, ut eam de melioribus moneat, vel de culpis
castiget, et arguat ; de quo et dicit Apostolus, quia
« nemo scit hominum quæ sunt hominis, nisi spi-
ritus hominis, qui in ipso est ¹⁸ ; » et ipse sit con-
scientiæ spiritus, de quo dicit : « Ipse Spiritus te-
stimonium reddit spiritui nostro ¹⁹. » Et forte hic ipse
spiritus est, qui cohæret animabus justorum, quæ
sibi in omnibus obedientes fuerint ; et ideo scri-
ptum est : « Laudate, spiritus et animæ justorum,
Dominum ²⁰. » Si vero inobediens ei anima et con-
tumax fuerit, dividetur ab eo post excessum, et se-
parabitur. Et propter hoc puto dictum esse in Evan-
gelio de malo villico (7), quia « dividet eum Domi-
nus, et partem ejus cum infidelibus ponet ²¹. » Ipse
fortassis est spiritus, de quo scriptum est, quia « in-
corruptibilis est spiritus in hominibus ²². » Et se-
cundum ea quæ superius diximus, quia dividitur ac
separatur (8) ab anima peccatrice, ut illa cum infi-
delibus accipiat partem, potest similiter his aptari D
et illud quod dictum est : « Erunt duo in agro, unus
assumetur, et unus relinquetur : et duæ ad mo-
lam, una assumetur, et una relinquetur ²³. » Hæc
de eo quod scriptum est : « Testimonium reddente
conscientia. »

¹⁵ I Cor. III, 5. ¹⁶ I Joan. III, 21. ¹⁷ II Cor. I, 12. ¹⁸ I Cor. II, 14. ¹⁹ Rom. VIII, 16. ²⁰ Dan. III, 86. ²¹ Luc. XII, 46. ²² Job. XXXII, 8. ²³ Matth. XXIV, 40, 41. ²⁴ Rom. II, 15, 16. ²⁵ Joan. V, 22. ²⁶ Rom. II, 16. ²⁷ ibid. 17 seq.

(5) Sic editi plerique et mss. duo. Cæteri vero mss. et editio Veneta, « aut tanta memoriæ receptacula convenire ? » Rabanus, « aut tanto memoriæ receptaculo convenire ? »

(4) « Atque » Restituitur ex ms. Regio num. 1659, qui postea habet sicut et Rabanus, « testimonia sanæ conscientiæ, » etc. Cæteri mss. et editi, « Te-

10. Nunc videamus quod sequitur : « Et inter se
invicem cogitationibus accusantibus, aut etiam de-
fendentibus in die, cum judicabit Deus occulta homi-
num secundum Evangelium meum, per Jesum Christum ²⁴. » Rectum judicium Dei esse quis dubitet,
ubi accusatores, et defensores adhibentur et tes-
tes ? Et quidem de hoc justo Dei judicio nos homi-
nes capiamus exemplum, nec putemus unquam sine
accusante, et defendente, et testibus justum haberi
posse judicium. Deinde videndum est quomodo in
illa die, cum judicabit Deus occulta hominum, cogita-
tiones **487** vel accusabunt animam, vel defen-
dent, non utique illæ cogitationes quæ tunc erunt,
sed istæ quæ nunc sunt in nobis. Cum enim sive
bona, sive mala cogitamus, velut in ceris (9), ita
in corde nostro tam bonarum quam malarum cogi-
tationum notæ quedam et signacula relinquuntur,
quæ in occulto nunc pectoris posita, in illa die re-
velari dicuntur a nullo alio, nisi ab eo qui solus
potest occulta hominum scire : quorum signorum,
vel quarum notarum causas non latere Deum etiam
nostra conscientia contestabitur. Quod tamen ju-
dicium, secundum Evangelium Pauli (hoc est, quod
Paulus annuntiat) per Jesum Christum fiet. « Pater
enim neminem judicat, sed omne judicium dedit
Filio ²⁵. » Marcion tamen, et omnes qui diversis
figmentis varias introducunt animarum naturas,
hoc ex loco apertissime confutantur, cum a Paulo
dicitur ²⁶ Deus occulta hominum judicare per Je-
sum Christum : et ostenditur unumquemque non
naturæ privilegio, sed propriis cogitationibus ac-
cusatum, vel excusatum, conscientiæ suæ testimo-
nio judicandum.

11. « Si autem tu Judæus cognominaris, et re-
quiescis in lege, et gloriaris in Deo, et cognoscis
voluntatem ejus, et probas utiliora, instructus per
legem, et confidisti tuem esse cæcorum, lumen
eorum qui in tenebris sunt, eruditorem insipien-
tium, magistrum infantium, habentem formam
scientiæ et veritatis in lege. Qui vero doces alium,
teipsum non doces : qui prædicas non furandum,
furaris : qui dicis non mœchandum, mœcharis :
qui abominaris idola, sacrilegium committis : qui
in lege gloriaris, per prævaricationem legis Deum
dehonoras. Nomen enim Dei per vos blasphematur
inter gentes, sicut scriptum est ²⁷. » Quemadmo-
dum in Scripturis prophetis observavimus, non
solum dicentis personam latenter et subito com-
mutari, verum et eorum ad quos sermo, vel de
quibus sermo fit ; verbi gratia, ut nunc ex Patris

stimonio sane conscientiæ, » etc., omisso « atque. »

(5) « Conscientia. » Deest in antea editis.

(6) « Nostra. » In editis omittitur.

(7) Editi, « judice : » male.

(8) Editi, « dividetur ac separabitur. »

(9) Alias, « cæteris : » male.

persona, nunc ex Filii, vel Spiritus sancti, nunc etiam ex persona prophetæ, aut aliorum quorumlibet aliqua dicantur; et nunc quidem sermo ad Israeliticam gentem, nunc ad exterarum nationes, aut ad reges, et ad mille alios dirigatur: ita mihi videtur etiam hæc ad Romanos (10) scripta esse Epistola, ut interdum et dicentis persona mutetur, et aliquando quidem Paulus spiritualis loquatur, sicut in multis Epistolæ locis; aliquando vero Paulus carnalis, sicut, verbi gratia, cum dicit: « Ego autem carnalis sum venundatus sub peccato ²⁸, » ut ostendatur (11), cum ad ipsum locum, Domino dirigente, venerimus. Interdum vero fit et eorum personæ, ad quos sermo est, commutatio, ita ut nunc ad omnem Romanorum dicatur Ecclesiam: « Gratias ago Deo meo per Jesum Christum pro omnibus vobis, quia fides vestra annuntiatur in universo mundo ²⁹; » in aliis vero non ad omnem Ecclesiam, sed ad omnem qui judicat alium, et ipse facit ea quæ in aliis condemnat, et est inexcusabilis. Nunc autem neque ad Ecclesiam, neque ad eum qui judicat fit sermo hic, in quo dicit: « Si autem tu Judæus cognominaris, et requiescis in lege, et gloriaris in Deo, et cognoscis voluntatem ejus, » et cætera, usque ad eum locum: « Et judicabit quod ex natura est præputium, legem perficiens, te, qui per litteram, et circumcisionem prævaricator es legis. » Sicut in Scripturis prophetis vigilanter oportet intendere eam qui vult intelligentiam eorum quæ scripta sunt capere, vel dicentium, vel ad quos, vel de quibus sermo fit, personis (12): ita nunc in Epistola ad Romanos agendum mihi videtur. Sed videamus jam quæ sunt quæ dicit Apostolus ad eum qui cognominatur Judæus. Primo namque hoc observandum est, quod non dixit de eo: « Si autem tu » Judæus es; sed, « Judæus cognominaris: » quia non idem est esse Judæum, et cognominari Judæum. Ipse etenim Paulus docet in consequentibus, quod vere Judæus sit ille qui « in occulto » circumcisis est circumcissione cordis, qui « spiritu, non littera » legem custodit, « cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo est. » Qui autem « in manifesto, in carne » circumcisis est, legem ad hoc observans ut videatur ab hominibus, iste non est vere, sed cognominatur Judæus. De his enim et ipse Apostolus dicit ³⁰: « Videte circumcissionem: nos enim sumus circumcisis, qui spiritu Deo servimus. » Sed et Joannes in Apocalypsi de quibusdam ita dicit ³¹: « Qui dicunt se esse Judæos, et non sunt: » quos etiam « de synagoga Satanæ, » esse pronuntiat. Sciendum tamen est, quod iste qui « in occulto » et vere Judæus est, ab illo Juda vocabulum trahat, de quo

²⁸ Rom. vii, 14. ²⁹ Rom. i, 8. ³⁰ Philip. iii, 2, 3. ³¹ Apoc. iii, 9. ³² Gen. xlix, 8, 9. ³³ Matth. xv, 44. ³⁴ Matth. vi, 25. ³⁵ Psal. xlii, 14. ³⁶ Jerem. xii, 17. ³⁷ Osee, ii, 19, 20. ³⁸ Joak. ii, 19.

³⁹ Joan. v, 46.

(10) Sic omnes mss. Editi vero, « hoc modo ad Romanos. »

(11) Ita mss. Editi vero, « ostendemus. »

(12) Ms. Regius num. 1659, « personas. » Cæteri

A scriptum est: « Juda, te laudabunt fratres tui: manus tuæ super dorsum inimicorum tuorum: Catulus leonis Juda ³², » et cætera, quæ in Salvatore Dominum prophetata sunt. Igitur si claruit de differentiis personarum, et quis vere sit Judæus, quis autem solo nomine cognominetur, videamus quæ ad hunc qui se jactat esse Judæum, et non est, sermo apostolicus dicat. Tu, inquit, qui Judæus cognominaris, et omnem tibi requiem in legis littera collocas, et gloriaris in Deo tanquam qui portio ejus sis, et cui concessum sit scire voluntatem Dei, et velut probandi guarus jactas te scire posse et discernere quæ sint utiliora, et differentia, ita ut non solum quæ sint bona scias, verum etiam quæ sint meliora **488** et utiliora discernas, confidis quoque quod dux possis esse cæcorum: nimirum ex illis es ducibus de quibus dicebat Dominus: « Cæci sunt duces cæcorum. Cæcus autem si cæco ducatum præstet, ambo in foveam cadunt ³³. » Confidit ergo ducem se esse cæcorum, lumen eorum quoque qui in tenebris sunt. Sed et ad istos nihilominus Dominus dicit: « Si autem lux, quæ in te est, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ sunt ³⁴! » Confidunt tamen quod eruditores sint insipientium, et magistri infantium, tanquam qui ex legis littera formam scientiæ et veritatis acceperint. Et quia hæc profitentur quidem, non tamen vere tenent, dicit ad eos Apostolus: « Qui ergo doces alium, teipsum non doces: et qui prædicas non furandum, » tu adventum et præsentiam Christi, quæ universo mundo effulsit, « furaris: qui dicis non mœchandum, » in synagogam populi Dei adulterium committis, sermonem doctrinæ pravum et adulterinum ei superducens: et collocas eam cum legis littera quæ foris est, cum scriptum de ea legas, quia « omnis gloria filiæ regis intrinsecus ³⁵: » et ad quam legis per prophetam nihilominus dictum: « Nisi occulte audieritis, plorabit anima vestra ³⁶. » Qui ergo negas mœchandum, tam grave adulterium committis, ut adulterinum sensum introducas ad eam de qua dictum legis a Deo: « Ego te mihi desponsabo in fide et misericordia ³⁷. » Qui abominaris idola, sacrilegium committis, verum templum Dei, quod est Christus Jesus, violans. Solvis (15) enim templum Dei quod in tribus diebus resuscitatum est ³⁸ iis qui credunt. Sed et qui ex lege et prophetis sermonem Christum pronuntiantem furatur et occultat, ne populus audiat et credat, sacrilegium committit, et vere Dei templum violat. Idem quoque hic qui cognominatur Judæus, et gloriatur in littera Legis Moysi, prævaricator Legis arguitur cum non credit Christo. Si enim crederet Moysi, crederet utique huic, de quo Moyses scripsit ³⁹.

mss. et editi, « personas. »

(15) Ita ms. Regius num. 1659. Cæteri vero mss. et editi, « Solvistis. »

Propter istos ergo tales qui dicuntur Judæi, et non sunt, nomen Dei blasphematur inter gentes, non solum pro operibus eorum pessimis, sed et propter humilem et dejectam intelligentiam, quam habent in lege et prophetis. Ridicula namque etiam ipsis gentibus fiunt, cum Legis litteram sequentes dicunt (14): « Ne tetigeris, ne gustaveris, ne contaminaveris: quæ sunt omnia in corruptionem secundum mandata et doctrinas hominum ⁴⁰. » Verum hæc Apostolus quidem ad eum qui nomine, non opere Judæus est, dicit; pertinere tamen etiam ad omnem hominem possunt, in quo nomen tantum religionis et pietatis est, opera autem, et scientia, et fides deest. Et ideo majore cura hæc in nobis ipsis quam in his qui ad fidem Christi non veniunt, discutere debemus, ne quis nostrum qui per fidem Christi et circumcisionem in baptismo datam verus Judæus effectus est, et in lege Christi requiescit, gloriatur quoque se idolorum errore depulso agnovisse Deum, et ejus sibi innotuisse voluntatem (scit enim probare quod bonum, et beneplacitum est, et perfectum ⁴¹, et eo usque pervenit, ut etiam dux et doctor Ecclesiæ sit ad illuminandos (15) eos qui in scientia cæci sunt, et instruendos parvulos in Christo): ne is, inquam, talis alios quidem velit docere districtius, et de his quos instruit summam disciplinam castitatis exigere (16), ipse vero intemperantiæ vitio et cupiditatis urgeatur, nonnunquam etiam flammis occultæ libidinis æstuet. Ad hujusmodi ergo hominem apostolicus hic sermo competenter aptatur, dicens ei: « Tu qui doces alium, teipsum non doces: qui prædicas non furandum, furaris; qui dicis non mœchandum, mœcharis. » Quod si etiam, ut nonnunquam fieri solet, munera oblata Deo, et stipem in usus pauperum datam, ad propria luera converterit, recte ei dicitur: « Qui abominaris idola, sacrilegium facis. » Si vero etiam aperta incurrat opprobria, et de avaritia ejus, atque iniquis judiciis, et temulentia publicam jam teneat notam, dehonoretur Deus in actibus ejus: et cum doctor Ecclesiæ talis esse populis innotuerit, nomen Dei blasphematur in gentibus. Certi sunt enim magistro similes esse discipulos. Possunt tamen hæc eadem tertio loco etiam hæreticis aptari. Et ipsi enim cognominantur Christiani, et nonnulli eorum etiam Legem tenere, per quam instructi, ducto-

⁴⁰ Coloss. II, 21. ⁴¹ Rom. XII, 2. ⁴² Isa. LI, 5.

(14) Sic mss. Editi vero, « etiam gentibus ipsis legis litteram sequentes dicunt. » Deinde ms. Regius num. 1639, « Ne tetigeritis, ne gustaveritis, ne contaminaveritis; » et postea omnes mss., « in corruptione. »

(15) Mss. plerique, Rabanus et editi, « ut esset dux et doctor Ecclesiæ ad illuminandos, » etc. Sed melior videtur lectio ms. Regii num. 1639, ut in nostro textu.

(16) Mss. duo, « summam disciplinæ et castitatis exigere. » Cæteri vero mss., Rabanus et editi ut in textu.

(17) Sic ms. Regius num. 1639. Mss. vero duo, « etiam legem tenere videntur, » al. « dicuntur. »

res (17) se esse cæcorum, et magistros infantium profitentur, probantes utiliora quæ latere ab ecclesiasticis dicunt. Sed isti quoniam furantur verba Dei, et intellectum eorum perversa expositione subripiunt, et adulterinum fidei sensum ad sponsam Christi Ecclesiam in regios thalamos inducunt, recte ad eos (18) dicitur: « Qui prædicas non furandum, furaris; qui dicis non mœchandum, mœcharis; et qui » abominantur « idola, sacrilegium » committunt, pretiosa vasa de templo Dei, id est, veræ fidei margaritas de Scripturis sanctis furantes: per quos et « nomen Dei blasphematur inter gentes, » dum casta et honesta Ecclesiæ dogmata corruptis ac turpibus maculant (19) hæreticæ pravitatis erroribus. **489** Ex illis enim et infanticidii, et incesti, cæterorumque similium scelerum probra ad invidiam sanctæ religionis exorta sunt. Sciendum tamen est, hæc Apostolum per ironiam dicere ad Judæos. Neque enim qui vere requiescit in Lege, et gloriatur in Deo, et probat utiliora, hæc quæ enumerata sunt facere credendus est. Testimonium sane quod posuit, id est, « Nomen enim Dei per vos blasphematur inter gentes, » de Isaia sumptum est ⁴².

12. « Circumcisio quidem prodest, si legem custodias: si autem prævaricator legis sis, circumcisio tua præputium facta est. Si igitur præputium justitias legis custodiat, nonne præputium illius in circumcisionem reputabitur, et judicabit id quod ex natura est præputium, legem perficiens, te, qui per litteram et circumcisionem prævaricator es legis? Non enim qui in manifesto Judæus est, neque quæ in manifesto est in carne circumcisio; sed qui in occulto Judæus est; et circumcisio cordis in spiritu, non littera; cujus laus non ex hominibus est, sed ex Deo ⁴³. » Quæ sit circumcisio quam prodesse dicit Apostolus, vel quæ lex prosit, si custodiatur (20), diligentius requirendum videtur; ut cum hæc intellexerimus, possimus et nos circumcidi. Quippe si prodest circumcisio, secundum verbum Apostoli dicentis, quia « circumcisio prodest, si legem custodias, » ipse Apostolus in consequentibus docet, quia « non illa quæ in manifesto est in carne circumcisio, » sed « circumcisio cordis » per spiritum, non per litteram facta,

⁴³ Rom. II, 25-29.

Cæteri mss. et Rabanus, « etiam legem tenere, » omisso « videntur, » vel « dicuntur; » et pro « ductores cæcorum » habent, « doctores cæterorum. » Editi vero, « etiam lege tenens, per quam instructi doctores, » etc.

(18) Mss. nostri et Rabanus, « ad eos. » Editi, « de his. »

(19) Editi, « maculantur. »

(20) Ita editi: Rabanus vero, « Vere, inquit, prodest lex, si custodiatur. » Ms. codex Isbroicensis; « vel quid prodest, vel quæ lex prosit, si custodiatur; » mss. Reg., al. « vel in quo prodest, vel quæ lex, si custodiatur; » al. « vel quid prodest, vel quæ lex, si custodiatur. »

laudem habet non ex hominibus, sed ex Deo : et alibi dicit ⁴⁴ : « Videte circumcisionem : nos enim sumus circumcisio, qui spiritu Deo servimus, et non in carne confidimus. » Hæc, ut opinor, est circumcisio quam prodesse dicit Apostolus, si legem custodias : non legem litteræ, cujus utique circumcisionem in carne non recipis, sed legem spiritus, secundum quam circumcideris corde. « Littera enim occidit, spiritus autem vivificat, » quia et lex Dei « non » refertur « atramento scripta, » sed digito Dei, qui est spiritus ejus, « et non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis ⁴⁵. » Verum potest nobis objici, quia si Apostolus circumcisionem prodesse dicit, quæ utique alia non intelligitur esse quam animæ purgatio, et abjectio vitiorum : quomodo addit adhuc, ita demum prodesse hujusmodi circumcisionem si legem custodias, cum hæc ipsa circumcisio non nisi ex legis observantia fieri videatur. Sed intueri ne forte abscindere vitia, et cessare a malis, circumcisionem significet : agere autem quæ bona sunt, et efficere quæ perfecta sunt, custodire sit legem. Neque enim in eo perfectio est si cessetur a malis, sed in eo si agantur bona, sicut in Psalmo evidentius perdocemur, cum dicit : « Declina a malo, » et non hic stetit, sed addidit : « et fac bonum ⁴⁶. » Similiter ergo et Apostolus, utpote in his imbutus, ita demum dicit, prodesse circumcisionem et abjectionem malorum, si custodias legem bonorum. Neque enim perfectus quis esse potest si nihil egerit mali, sed si aliquid egerit boni. Unde et ipsa circumcisio quæ fiebat in carne, non absque hujus intelligentiæ, quam nunc exponimus, significabitur imagine. Denique octava die parvulis dabatur ⁴⁷, qui nihil utique adhuc operis egerant. Quod si quis nobis proferat illud quod in principio libri Job de laude ejus positum est, ubi dicitur : « Et erat Job homo verax, sine querela, justus, Dei cultor, abstinens se ab omni re mala ⁴⁸ : » eur præcedente boni operis laude, in ultimo mali continentia numeretur : illud quidem arbitror indicari quod sæpe fieri solet, quia plurimi hominum agunt quidem quæ bona sunt, miscent tamen aliquid et operis mali : pauci vero sint sicut Job, qui ita et veraces et irreprehensibiles, ita justî sint et cultores Dei, ut hæc omnia agentes abstineant se ab omni re mala. « Si ergo, inquit, prævaricator sis legis, » sicut supra exposuimus, non agendo quæ bona sunt, « circumcisio tua præputium facta est, » dum et hoc tibi, quod abstinere a malo visus es, opera fidei et justitiæ non agenti ad infidelitatem reputatur. Neque enim possibile est alicui carnalem circumcisionem rursus in præputium verti, cum utique abscissa præputii caro ultra redire non

⁴⁴ Philip. iii, 2, 5. ⁴⁵ II Cor. iii, 6, 3. ⁴⁶ Psal. xxxvi, 27. ⁴⁷ Gen. xvii, 12 ; Levit. xii, 3. ⁴⁸ Job. i, 1. ⁴⁹ Jac. ii, 26. ⁵⁰ Luc. xii, 46. ⁵¹ Rom. ii, 26, 27. ⁵² Matth. xii, 42. ⁵³ Act. x, 11 seq. ⁵⁴ Act. xxi, 26.

(21) « Sed et in Ecclesia qui per, » etc. Ita mss. et Rabanus. Editi vero : « Sed et si in Ecclesia per, » etc.

(22) « De carnali, nunc vero de spiritali. » Hæc

possit. Dignius ergo et evidentius intelligitur, quod continentia mali operis, quæ per circumcisionem significatur, si opera fidei non habeat, ad immunditiam reputetur. Sed et in Ecclesia qui per (21) baptismi gratiam circumciditur, si post hæc prævaricator sit legis Christi, circumcisio baptismi ad infidelitatis ei præputium reputabitur : quia et « fides sine operibus mortua » dicitur ⁴⁹, et mali villici pars cum infidelibus ponitur ⁵⁰.

13. « Si autem præputium justitias legis custodiat, nonne judicabit id quod ex natura est præputium, legem perficiens, te, qui per litteram et circumcisionem prævaricator es legis ⁵¹ ? » Superius diximus quod duos Judæos et duas circumcisiones discutiat Apostolus, et nunc de carnali, nunc vero de spiritali (22) commemoret. Videtur ergo in præsentem loco præputium dicere gentes, quæ in præputio **490** carnis ad fidem Christi venerunt : quas legem spiritalem servantes componit et comparat Judæis, qui per litteram et circumcisionem carnis prævaricatores sunt legis, quos et judicandos ab his dicit in quibus non carnis circumcisio, sed legis observatio est. Possumus autem ex hac comparatione etiam nostros in Ecclesia commonere ; verbi causa, si dicamus in præputio adhuc esse catechumenos, aut etiam gentiles ; et circumcisos esse fideles per gratiam baptismi. Si ergo catechumenus qui nondum per gratiam lavaeri circumciscus est, legem Christi servet, justitias et mandata custodiat, nonne ex hac comparatione judicat eum, qui fidelis dicitur et præcepta non servat, ac legem Christi, et mandata contemnit ? Denique et ipse Dominus dicebat ⁵² : « Regina Austri surget in judicio cum viris generationis hujus, et condemnabit eos, quia venit a finibus terræ audire sapientiam Salomonis. » Hæc quidem ad instruendam Ecclesiam nobis dicta sint. Verum considera si possit in hoc loco et ille intellectus admitti, ut dicatur etiam post adventum Christi carnalis circumcisio, quæ ex lege observatur (23), prodesse aliquid custodientibus legem, secundum hoc quod in initio fidei nostræ adhuc a credentibus observabatur : ut in Actibus apostolorum docetur ⁵³ vel Petrus in discretionem ciborum, vel Paulus in sacrificiis purificationis ⁵⁴ fecisse : si forte etiam hic hujusmodi circumcisionem proposuisse videatur Apostolus, quam prodesse dicit ita si etiam lex servetur : si minus, circumcisionem hanc in præputium vertendam, hoc est, nihil profuturam : imo etiam majus (24) habere judicium eum qui per circumcisionem carnis videatur legis observantiam profiteri, et prævaricando legem judicari ab eo qui non suscepit quidem circumcisionem carnis, ju-

desiderantur in antea editis.

(23) Sic mss. Editi vero, « observabatur. »

(24) « Majus. » Editi, « in aliis, » male.

stittas tamen servaverit legis. Si ergo et hic sensus recipi debeat, videto etiam tu qui legis, quoniam quidem ipse Apostolus profitetur ⁵⁵ se Judæis fieri Judæum, et his qui sine lege sunt, quasi qui sine lege sit (25), et omnibus omnia fit, ut omnes lucrifaciat, ne forte propterea hic videatur indulgere Judæis ea quæ ad Galatas scribens, his qui ex gentibus crediderant non indulget. Dicit enim : « Quia si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit ⁵⁶. » Nihil ergo proderat circumcisio his qui ex ea putabant aliquid justificationis assumi ; proderat autem his, qui putabant sibi ad Christum non esse veniendum, si eis circumcidere filios vetaretur. Erant enim nonnulli in initiis, qui circumcisionem veluti insigne vernaculum gentis suæ nimio amore servarent : et impediri videbantur a fide, si hoc (26) eis vetaretur quo carere non poterant. Ergo videtur Apostolus ad hujusmodi homines dicere, ne eis fidei januam claudat, quia « circumcisio prodest, si legem custodias : si autem prævaricator legis sis, circumcisio tua præputium facta est. » E contrario autem si credentes ex gentibus ad circumcisionem cogentur, fidei Christi et prædicationi verbi fieri videretur injuria. Sed et illud observandum est, quod cum dixerit : « Circumcisio quidem prodest, si legem custodias : » non addidit, Si autem non custodias, sicut consequens videbatur, sed ait : « Si autem prævaricator sis legis. » In quo ostendit aliud esse non custodire legem, aliud prævaricari legem. Nam et Paulus ipse non semper legem custodit, nunquam tamen prævaricator est legis. Propterea in consequentibus dicit : « Si autem præputium justitiam legis custodiat, nonne judicabit quod ex natura est præputium, legem perficiens, te, qui per litteram et circumcisionem prævaricator es legis ? » Custodit ergo legem is qui eam secundum litteram observat ; et is prævaricatur eam, qui spiritalem ejus non tenet sensum. Justitia vero legis, moralis ejus est locus (27). Lex enim generale vocabulum est : justitia vero pars legis est. Continet enim lex justitias, et judicia, et mandata, et justificationes, aliasque quamplurimas species. Si ergo præputium non ait ipsam legem, sed si justitias legis custodiat, in tantum præfertur circumcisioni prævaricanti legem, ut etiam judicet eam. Et bene addidit, « legem perficiens. » Ille enim qui secundum litteram vivit, custodire dicitur legem ; iste vero qui secundum spiritum, perficere : perfectio autem legis in Christo est, qui dixit : « Non veni solvere legem, sed adimplere ⁵⁷. » Adimplere autem legem, hoc est perficere legem. Custodit ergo legem car-

nalis Judæus, perficit autem spiritualis, et qui in occulto Judæus est. In quo ille quidem prævaricator legis, hic autem judex prævaricatoris efficitur. Prævaricator autem efficitur (28) carnalis Judæus, quia lex ipsa infirmabatur per carnem. Nisi enim infirmata fuisset secundum carnem, non utique diceretur : « Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem ⁵⁸. » Per spiritum autem infirmari legem nunquam invenies scriptum, et ideo « qui in carne sunt, Deo placere non possunt ⁵⁹ ; » qui autem per spiritum actus carnis mortificaverint, non solum vivent, sed judices erunt non tantum hominum, sed et angelorum : quia illius laus ab hominibus est, hujus a Deo ⁶⁰. Hæc quidem dicta sint a nobis ad **491** explanationem sermonis apostolici, quem **B** disserere proposuimus. Non tamen importunum videbitur etiam circumcisionis ipsius generalem discutere rationem, quandoquidem de ea locus ipse commouit. Repetamus igitur, et in medium proferamus, si qua in lege de ea, vel in Scripturis cæteris continentur. Invenimus in Genesi scriptum primum de circumcisione mandatum, cum responsa darentur ad Abraham hoc modo ⁶¹ : « Et dixit Deus ad Abraham : Tu autem testamentum meum servabis, et omne semen tuum post te in generationes suas. Et hoc testamentum, quod disposui inter me et vos, et inter me et inter medium seminis (29) tui post te in generationes eorum : circumcidetur omne masculinum vestrum, et circumcidetis carnem præputii vestri, et erit in signum testamenti inter me et vos : et puer octava die circumcidetur in vobis, omnis masculus in generationibus vestris : vernaculus, et pecunia emptus ab omnibus filiis alienigenarum, qui non est ex semine tuo, circumcisione circumcidetur vernaculus domus tuæ, et pecunia comparatus a te : et erit testamentum meum super carnem vestram testamentum æternum : et incircumcisus masculus qui non fuerit circumcisus in carne præputii sui die octava, exterminabitur anima illa de genere suo (30), quia testamentum meum dissipavit. » Non nos tamen latere debet, quod in aliis exemplaribus non habetur positum, « octava die, » in hoc duntaxat loco. Item in Levitico scriptum est ⁶² : « Et locutus est Dominus ad **D** Moysen dicens : Loquere filiis Israel, et dices ad eos : Mulier quæcunque susceperit semen, et pepererit masculum, immunda erit septem diebus, secundum dies purgationis immunda erit, et die octava circumcidet carnem præputii ejus, et triginta tribus diebus sedebit in sanguine suo immunda. » Hæc quidem de lege Moysi testimonia posuimus. Salvator vero in Evangelio ait, circumcisio-

⁵⁵ 1 Cor. ix, 20-22. ⁵⁶ Galat. v, 2. ⁵⁷ Matth. v, 17. ⁵⁸ Rom. viii, 3. ⁵⁹ ibid. 8, 13. ⁶⁰ Rom. ii, 29.
⁶¹ Gen. xvii, 9 seqq. ⁶² Lev. xii, 1 seqq.

(25) Editi, « quasi sine lege sit. »

(26) « Hoc. » Deest in editis.

(27) Ita mss. nostri. Ast editi, « Justitiæ vero legis, moralis est locus. »

(28) « Ellicitur. » In editis omittitur.

(29) « Et inter medium seminis, » etc. Sic editi. Mss. vero : « et inter semen tuum post te in generatione sanctorum. »

(30) Editi, « anima illa de genere suo. » Mss. « ille de populo suo. »

nem accipere hominem in Sabbato, et non solvi legem Moysi; et dicit eam ex patribus esse, et ante Moysen datam ⁶³. Cujus sententiæ auctoritate, simul et legalis præcepti gravitate permoti, etiam post adventum Jesu suasi sunt quidam circumcidi, cum essent ex gentibus. Alii vero, horrescentes pondus præcepti, refugerunt penitus etiam ab ipsis legibus in quibus hæc scripta videbantur, ita ut putarent hæc non esse boni Dei mandata, nec ejus quæ Dominus et Salvator noster prædicare venisset. Et ideo mihi videtur diligentior in talibus locis adhibenda discussio, si sit aliquid in hujusmodi mandato utilitatis etiam secundum litteram: et si sint quibus utile sit, vel quem ad finem tendat ejus utilitas, aut si aliquid utilius figuraliter indicetur. Igitur repetentes ea quæ ex lege protulimus testimonia, discutiamus attentius, utrumne soli Judæorum genti videatur hujusmodi imminere mandatum, an et omnes qui ex gentibus crediderunt, æqua sorte constringat. Intueamur ergo illud quod ad Abraham defertur oraculum, quo jussus est circumcisionis testamenta servare. « Tu, inquit, testamentum meum servabis, et omne semen tuum post te per generationes suas. Et hoc est testamentum quod disposui inter me, et te, et ipsos, ut circumcidatur omne masculinum eorum, et circumcidant carnem præputii sui, ut sit in signum testamenti inter me, et ipsos; et omnis masculus octava die circumcidatur ⁶⁴. » Quos sane (31) etiam ex alienigenis, id est, qui minime ex Abraham stirpe dicuntur, circumcidi velit (32), manifeste pronuntiat. Ait namque: « Vernaculus tuus, et pecunia emptus ab omnibus filiis alienigenarum, qui non est ex semine tuo, circumcisione circumcidatur ⁶⁵. » Nusquam fecit proselyti, id est advenæ, mentionem; sed vernaculum servum, profecto gentis illius, dominatum, vel etiam pretio mercatum circumcidi jubet; non liberum, non hospitem constringit, non advenam. Perscrutemur nunc etiam Levitici legem, quomodo etiam Moysi præcipiat Deus ⁶⁶: « Loquere, inquit, filiis Israel, et dices ad eos: Mulier si susceperit semen, et pepererit masculum. » Et post aliquanta: « Octava, inquit, die circumcidet carnem præputii ejus ⁶⁷. » Intuere et hic quemadmodum de lege circumcisionis tantum ad filios Israel Moyses loqui jubetur, et alienigenarum nulla sit mentio. Si enim credimus per divinum Spiritum scripta esse quæ inferuntur in lege; utique non frustra aut addi aliquid putandum est, aut sileri: et ideo cum in quibusdam mandatis dicitur: « Loquere ad filios Israel, et dices ad eos ⁶⁸, » in quibusdam vero additur, ut non solum filiis Israel, sed et proselytis, id

⁶³ Joan. vii, 22, 23. ⁶⁴ Gen. xvii, 9, 12. ⁶⁵ ibid. ⁶⁶ Exod. viii, 16. ⁶⁷ Num. vi, 23. ⁶⁸ Num. xviii, 26. ⁶⁹ Lev. i, 2. ⁷⁰ Lev. iv, 1, 2. ⁷¹ Lev. vi, 8, 9. ⁷² ibid. 24, 25. ⁷³ Lev. x, 9. ⁷⁴ Lev. ix, 5. ⁷⁵ Lev. xi, 1, 2. ⁷⁶ Lev. xvii, 1, 2, 10-12.

(31) « Quos sane. » Mss. Regius n. 1639, « quod sane; » cæteri vero mss. et editi, « quos sane, » quod rectius videtur.

(32) « Circumcidi velit » Ita editi et mss. plures.

est advenis, loquatur, necessario utique observanda distinctio est: quia sicut in his locis ubi dicitur: « Loquere ad Aaron ⁶⁹; » et alibi ⁷⁰: « Loquere ad filios Aaron; » et alibi ⁷¹: « Loquere ad Levitas, et dices ad eos, » certum est non subjacere reliquos filios Israel his legibus, quæ vel filiis Aaron, vel Levitis, vel ipsi Aaron promulgatæ sunt: ita etiam quæ filiis Israel jubentur, nec alienigenæ memoria ulla fit, non est putandum commune in his esse mandatum, vel communem fieri legem, ubi appellationis habetur exceptio. Pauca tamen ad horum probationem testimonia adhibeamus ex pluribus, per quæ necessariam esse vel adjectionem, vel exceptionem hujusmodi nominum comprobemus. In primis Levitici partibus **492** ad solos filios Israel fertur hujusmodi lex: « Loquere, » inquit Dominus, « filiis Israel, et dices ad eos: Homo ex vobis si offerat dona Deo ex pecoribus ⁷², » et cætera; et iterum: « Et locutus est Dominus ad Moysen dicens: Loquere filiis Israel: Anima si peccaverit non voluntate ⁷³, » et cætera. Hæc et hujusmodi quis dubitet quod ad solos filios Israel mandentur? Alia vero non ipsis, sed Aaron, vel filiis ejus, ut dicit in consequentibus: « Et locutus est Dominus ad Moysen dicens: Præcipe Aaron et filiis ejus dicens: Hæc est lex holocaustorum ⁷⁴, » etc.; et rursus: « Locutus est Dominus ad Moysen dicens: Loquere Aaron et filiis ejus dicens: Hæc est lex peccati: In loco quo jugulaverint holocaustum, ibi jugulabunt pro peccato in conspectu Domini ⁷⁵; » et iterum ad Aaron: « Vinum, inquit, et siceram non bibetis tu et filii tui tecum, cum introieritis in tabernaculum testimonii ⁷⁶. » Alia autem neque Aaron, neque filiis Israel mandantur, sed senioribus Israel hoc modo: « Loquere, inquit, ad seniores Israel dicens: Accipite hircum ex capris pro peccato ⁷⁷, » etc. Nunquid dubitatur quod hæc lex solis senioribus filiorum Israel præcipitur? Sed et de mundis et immundis animalibus specialis nihilominus lex filiis Israel dari videtur. Ita namque scriptum est ⁷⁸: « Et locutus est Dominus ad Moysen et Aaron dicens: Loquimini filiis Israel, dicentes ad eos: Hæc sunt animalia quæ manducabitis, » et reliqua. Sic ergo etiam de circumcisione, vel in his quæ ad Abraham responsa sunt (33), vel in his quæ in Levitico continentur, non alius quisquam circumcisionis lege constringitur, nisi sit vel ex Abraham originem trahens, vel vernaculus eorum, aut pretio emptus. Vis autem videre, quia sicubi vult etiam alienigenas una eademque lege connecti, significanter ostendat? Audi quid scriptum sit ⁷⁹: « Et locutus est, inquit, Dominus ad Moysen dicens:

⁶⁹ Lev. xii, 2. ⁷⁰ ibid. 3. ⁷¹ Num. vi, 2 et alib. ⁷² Levit. i, 2. ⁷³ Levit. iv, 1, 2. ⁷⁴ Levit. vi, 8, 9. ⁷⁵ ibid. 24, 25. ⁷⁶ Lev. x, 9. ⁷⁷ Lev. ix, 5. ⁷⁸ Levit. xi, 1, 2. ⁷⁹ Levit. xvii, 1, 2, 10-12.

Quidam tamen, perperam, « circumcidi velle. »

(33) « Vel in his quæ ad Abraham responsa sunt. » Hæc desunt in editione Genebrardi.

Loquere ad Aaron, et ad filios ejus, et ad omnes filios Israel, et dices ad eos: Homo ex filiis Israel, vel ex advenis qui fuerint in vobis, quicumque manducaverit omnem sanguinem, statuam animam meam super animam illam quæ manducaverit sanguinem, et disperdam eam de populo suo, quia anima omnis carnis sanguis illius est: et ego dedi vobis illum, ut ex ipso supra altare propitiatur pro animabus vestris, quia sanguis pro anima expiabit. Propterea dixi filiis Israel: Omnis anima ex vobis non manducabit sanguinem, et advena quicumque fuerit in vobis non manducabit sanguinem. Vides ergo hanc de observatione sanguinis legem, quæ communiter et filiis Israel, et advenis data est, observari etiam a nobis qui ex gentibus per Jesum Christum credimus Deo. Nos enim proselytos et advenas Scriptura nominare consuevit, cum dicit⁸⁰: «Advena qui est (34) in te, ascendet super te sursum; tu autem descendes deorsum. Ipse erit tibi caput; tu autem eris ejus cauda.» Ideo ergo legem de observatione sanguinis communem cum filiis Israel etiam gentium suscepit Ecclesia. Hæc namque ita (35) intelligens in lege scripta, tunc beatum illud apostolorum concilium decernebat, dogmata et decreta gentibus scribens, ut abstinerent se non solum ab his quæ idolis immolantur, et a fornicatione, sed a sanguine et a suffocato⁸¹. Verum fortasse requires, si ut de sanguinis observantia claruit, ita etiam de suffocato doceatur, utrum communis filiis Israel cum advenis data sit lex, quia etiam de hoc observare gentes apostolorum statuta decernunt. Audi quam observanter etiam super hoc in Dei legibus cautum sit⁸²: «Homo, homo, inquit, ex filiis Israel, et ex advenis qui sunt in vobis, quicumque venatus fuerit feram, aut avem, quæ manducantur, effundat sanguinem ejus, et cooperiat terra, quia anima omnis carnis sanguis ipsius est.» Vide ergo quam observanter legislator in quo mandatum commune vult esse, conjungit advenas filiis Israel: in quo vero specialia dat præcepta, a quibus ea velit observari distinguit. Verum quoniam inter illa quæ de Levitico superius protulimus, etiam hoc scriptum refertur⁸³: «Homo, homo ex filiis Israel, vel ex advenis qui sunt in eis, quicumque fecerit holocaustum aut sacrificium, et ad ostium tabernaculi testimonii non adduxerit facere illud Domino, exterminabitur homo ille de populo suo:» et per hoc videtur etiam advenæ et de sacrificiis injungi, et Ecclesia ex gentibus offerendis holocaustis (36) obnoxia fieri: etiam hæc diligentius verba, et syllabæ, ut ita dicam, observandæ sunt legis. Ait enim, si «fecerit holocaustum vel sacrificium,» ut adhibeat illud «ad ostium tabernaculi testimonii.» Lex non ut

⁸⁰ Deut. xxviii, 43, 44. ⁸¹ Act. xv, 20. ⁸² Levit. Luc. xvii, 17, 18. ⁸³ Exod. xii, 48, 49.

(34) Qui est. Editi, «quidem.»

(35) Ita. In editione Genebrardi omittitur.

(36) Holocaustis. Deest in editione Genebrardi.

(37) Deducatur. In editione Genebrardi, «decla-

faciat jubet, sed si forte fecerit, quomodo facere debeat docet. Certum est enim, nec dubitari potest, quod dum Jerosolymis templum constaret, et religio patribus tradita vigeret, plurimi etiam gentium veniebant adorare, et offerre sacrificia. Sed hoc quoniam in loco uno tantummodo fieri præceptum est, de quo etiam hic mandat ut ad ostium tabernaculi jugulanda victima deducatur (37), tandiu potuit legitime fieri, quandiu status loci permansit incolumis. Denique et Salvator **493** ad illos decem leprosos quos munda-
verat: «Ite, inquit, et ostendite vos sacerdoti: et offerre pro vobis hostias, sicut præcepit Moyses⁸⁴;» ex quibus cum unus regressus fuisset ad Salvatorem gratias agens, ait Dominus: «Nonne decem purgati sunt? Ubi sunt illi novem? Non est inventus qui rediret, et gratias ageret Deo, nisi hic alienigena⁸⁵.» Ita ergo constante templi statu, etiam alienigenis offerendi sacrificia moris fuit: nunc vero quid exposcitur ab advenis, quod exhibere ne propriis quidem cultoribus licet? Hæc autem omnia dicta sunt a nobis, ut ostenderemus quanta sit in lege distinctio mandatorum, et præcipue ut de circumcisionis præcepto doceremus, quod non aliis quam his qui ex Abraham genus ducunt, vernaculisque eorum, vel pretio emptis esset injunctum: liberos vero esse ab hujuscemodi legibus eos, qui per Christum Deo ex gentibus credunt. Quæ tamen idcirco interim absque ullius allegoriæ adjectione discussimus, ne qua, ut solet, his qui sunt ex circumcisione, obstrepenti adversum veritatem resideret occasio. Sed adhuc validum adversum nos levare poterunt telum, confirmantes etiam proselytos per legem circumcisioni obnoxios fieri, ex his quæ in Exodo scripta sunt hoc modo: «Si vero quis accesserit ad vos proselytus, et fecerit Pascha Domino, circumcides ei omne masculinum, et tunc accedet facere illud, et erit sicut indigena. Omnis incircumcissus non edet ex eo. Lex una erit indigenæ et advenæ qui advenit ad vos⁸⁶.» Quæ quamvis arguta videatur objectio, tamen admiranda legislatoris ubique cautela succurrit. Considera enim quod et hic non dixit, quia advena qui venerit ad vos, faciat Pascha Domino, et circumcidatur; sed observantissima moderatione decernit dicens: «Si accesserit ad vos, et fecerit Pascha.» Nec dubitari enim de hoc potest, quod si quis cum Judæis Judaicum Pascha fecerit, et circumcidi debeat: unum hoc interim, quo retundantur contradicentes, legislatoris cautela prospexit. Est et illud præterea ad quod mutire non poterunt. Pascha quod lex fieri præcipit, in loco illo fieri jubet quem elegit Dominus Deus, id est Jerosolymis (38). In illo etenim tem-

xvii, 15, 14. ⁸³ ibid. 8, 9. ⁸⁴ Matth. viii, 4. ⁸⁵

ratur, » male.

(38) Editi, «Pascha quod lex fieri præcipit in illo loco quem elegit Dominus Deus, id est, Jerosolymis, celebrandum est.»

plō tantum offerri sacrificia decernuntur. Recuperent ergo prius statum templi, et tunc de circumcissione contendat: si vero ibi secundum sententiam Salvatoris⁸⁷ non remansit lapis super lapidem, qui non sit destructus, superflua (59) est de circumcissione causatio. In tantum autem circumcissio vernaculum ipsius, et nullius alterius gentis, insignē est, ut nusquam alius quis in historiis veterum pro hac referatur correptus, nisi filius Moysi, cujus mater Sephora vim angeli comminantis exitium filii circumcissione compeseuit⁸⁸. Ex his ergo omnibus ostenditur Israel ille, qui secundum carnem est (40), solus circumcissioni carnis obnoxius: liber autem et alienus ab ea populus pro-clytus qui advenit ad eam, qui ascendit, et factus est sursum; ille autem descendit, et factus est deorsum⁸⁹: et per misericordiam Christi factus est iste populus in capite, et ille in cauda. Facti sunt enim « novissimi primi, et primi novissimi⁹⁰: » et ob hoc judicat id quod ex natura est præputium legem perficiens, illos qui per litteram et circumcissionem prævaricatores sunt legis. Non enim purificat animam hæc quæ in manifesto sit in carne circumcissio; sed illa quæ in occulto est circumcissio cordis, ipsa purificat mentem, et vitiorum maculas abscindit⁹¹. Hactenus nobis de circumcissione carnali pro viribus dictum sit. Age jam secundum eum qui dixit, « quia lex spiritualis est⁹²: » et qui de his quæ referuntur in lege, dicit quod per allegoriam dicta sint⁹³: quid etiam allegoricis legibus de ea sentiendum sit videamus. Scio multorum de hoc ferri dicta vel scripta; sed et nos quæ Dominus dederit, ad ea quæ ab aliis commode composita videntur addemus. Circumcidere, est ex genitali membro, per quod successio humani generis et carnalis propago ministratur, amputare aliquam partem. Per hoc ergo indicari figuraliter reor, amputandam esse ab anima, si qua illi ex consortio carnis adhæsit impuritas, si quis eam libidinis malesuadae sensus obtexit. Idcirco igitur non aliis ista desectio (41), sed genitalibus membris insigitur, ut clareat quod hujusmodi vitia animæ non ex propria substantia, sed ex genuino motu et incentivo carnis adveniunt. Quod autem octava die circumcissio datur⁹⁴, illud designari arbitror, quod D præsentem quidem sæculo septimana deputata est: octavus autem dies futuri sæculi mysterium tenet. Illorum ergo est circumcissio spiritualis, qui futuro sæculo militant, in quo « neque nubent, neque nubentur, sed erunt sicut angeli Dei⁹⁵: » et eorum

A « qui seipsos castraverunt propter regnum Dei⁹⁶, » et quorum in terris ambulatum « in cœlis est conversatio⁹⁷, » quique prospiciunt non ea « quæ videntur, sed quæ non videntur, » et sciunt quia « quæ videntur, temporalia sunt; quæ autem non videntur, æterna sunt⁹⁸. » Verum, ut superius memoravimus, dictum est et ab aliis quod circumcissio spiritualis sit omnem immundam (42) cogitationem, atque impuros sensus abscindere a corde et abicere. Sed occurritur hujusmodi editionibus ex his quæ apud 494 Ezechielem scripta referuntur, ubi dicit Dominus: « Omnis filius alienigena incircumcissus corde, et incircumcissus carne, non introibit in sancta mea in omnibus filiis alienigenarum qui sunt in medio domus Israel⁹⁹. » Evidenter etenim duas circumcissiones hoc in loco ostendit sermo propheticus dicens: « Incircumcissus corde, et incircumcissus carne. » Unde cogimur secundum allegoricas leges utriusque circumcissionis formas ac species assignare, quamvis hoc possit nobis etiam in illis quas supra exposuimus rationibus objici. Sed interim nunc persequamur quæ (43) possit duarum circumcissionum secundum allegoriam figura servari: et videamus ne forte referri queat ad duo generalia peccata, in quibus incircumcissos esse non expedit, id est, in fide, et in operibus: ut sit incircumcissus corde qui non habet fidem (44), et incircumcissus carne qui opera non habet. Alterum namque sine altero reprobatur, quia et fides sine operibus mortua dicitur¹, et ex operibus sine fide nemo apud Deum justificatur². Sic ergo, ut ego arbitror, dictum propheticum convenienter aptabitur fidelium populo, quibus dicitur: « Omnis alienigena qui est in vobis in medio domus Israel incircumcissus corde, et incircumcissus carne, non introibit in sancta mea³. » Hoc est nimirum quod et Dominus in Evangelio dicit: « Qui credit in me, mandata mea custodit⁴: » et iterum: « Qui audit verba mea hæc, et facit ea⁵: » et iterum: « Quid autem dicitis mihi: Domine, Domine, et non facitis quæ dico⁶? » Vides ergo ubique fidem cum operibus jungi, et opera sociari cum fide. Cordis itaque est circumcissio (45), nihil sordidum, nihil indignum sentire de fide. Carnis circumcissio est, nihil immundum, nihil contaminatum in opere gestisque committere. Qui enim in altero horum incircumcissus fuerit et immundus, Dei vocibus ingredi prohibetur in sancta. Ingreditur tamen et alienigena in sancta, quo non licebat ingredi secundum legem litteræ nisi solis sacerdotibus⁷.

⁸⁷ Matth. xxiv, 2. ⁸⁸ Exod. iv, 24, 25. ⁸⁹ Deut. xxviii, 45, 44. ⁹⁰ Matth. xv, 16. ⁹¹ Rom. ii, 27-29. ⁹² Rom. vii, 14. ⁹³ Galat. iv, 24. ⁹⁴ Gen. xvii, 12; Levit. xii, 5. ⁹⁵ Matth. xxii, 50. ⁹⁶ Matth. xiv, 12. ⁹⁷ Philip. iii, 20. ⁹⁸ II Cor. iv, 18. ⁹⁹ Ezech. xliv, 9. ¹ Jac. ii, 17. ² Galat. ii, 16. ³ Ezech. xliv, 9. ⁴ Joan. xiv, 23. ⁵ Matth. vii, 24. ⁶ Luc. vi, 46. ⁷ Num. xviii, 7.

(39) Genebrardus, « superflue, » male.

(40) Ita mss. nostri. Editi vero, « secundum carnem, solus, » etc.

(41) Genebrardus, « defectio, » male.

(42) Genebrardus, « immunditiam. »

(43) Sed interim nunc persequamur quæ, etc. Sic

mss. Editi vero, « Sed interim videamus nunc quæ, » etc.

(44) Editi, « ut sit circumcissus corde qui habet fidem, » male.

(45) Cordis itaque est circumcissio. Ita mss. nostri. Editi vero, « Cordis ista circumcissio. »

Datur vero nunc et alienigenis ut ingrediantur (46), ut sint fidei et actuum circumcisione purgati. Si quis autem nos ad superiores quaestiones revocare contendat, et iterum nobis replicet hoc quod scriptum est de alienigena, quod ab eo volente ingredi in sancta, non solum cordis circumcisio, sed et carnis exigitur : huic ita moleste persistenti obvertimus et nos illud quod Jeremias propheta dicit : « Ecce incircumcisae sunt aures » vestrae⁸. Ostendat nobis iste carnalis circumcisionis exactor aurium circumcisionem sensibilem et corporalem, si potest : sed certum est quod nullo pacto id facere queat. Revertetur ergo ad allegorias necessitate compulsus, et dicet circumcidi aures, cum, secundum Salomonis monita⁹, non recipiunt auditionem vanam, et cum oppilantur ne audiant iudicium sanguinis, et cum sepiuntur spinis ne recipiant obreptionem, sed ut soli verbo Dei pateant, et his quae ad aedificationem dicuntur. Sit ergo talis et illa cordis, qualis et haec aurium circumcisio, quae communiter videtur exposita. Hoc autem modo et incircumcisis labiis dicitur, qui non circumciderit blasphemiam, scurrilitatem, turpiloquium de ore suo, qui non posuerit custodiam ori suo, et ostium circumstantiae labiis suis¹⁰, qui non etiam a verbo otioso circumciderit os suum. Denique ubi dicit Moyses ad Dominum : « Provide, Domine, alium quem mittas, ego autem tardus lingua, et gracili voce sum¹¹ : » ipsi in Hebraeis exemplaribus habere se dicunt : « Ego autem incircumcisis labiis¹². » C Quod si hoc modo, quo superius diximus, potest quis incircumcisis videri auribus, et incircumcisis labiis, cur non et simili forma incircumcisis praeputii carnis suae dicatur is qui erga naturalem coitus motum immoderatus et intemperantius effluit : circumcisis vero habeatur, si quis in huiusmodi negotio legitimis et quantum posteritati sufficit, utatur officiis? Verum quoniam de circumcisionis ratione tractamus, etiam illud his adungere non absurdum videtur, quod Jesus filius Nave ex praeccepto Domini filios Israel secundo circumcidisse cultris saxeis memoratur¹³ : quod utique, quantum ad litteram spectat, impossibile factum videtur. Semel enim circumcisis in carne praeputii, quid invenire posset secunda circumcisio quod auferret? Jesus vero noster, qui vere post Moysen filios Israel in terram sanctam fluentem lac et mel, in terram repromissionis inducit, evidens est quomodo non semel, sed secundo circumcidat credentium populum. Prima namque est ejus circumcisio, qua ab eis vel idolorum cultum, vel commenta philosophicae persuasionis exsecuit. Secunda vero utitur

A circumcisione, cum ab eis veteris hominis consuetudinem, et passiones ac vitia carnis abscidit : et tunc completur quod in Jesu Nave scriptum est : « Hodie a vobis abstuli opprobria Aegypti¹⁴. » Opprobria namque Aegypti secum circumfert, si quis in Ecclesia positus, et sub Jesu duce militans, Aegyptios mores et motus animi barbaros servet. Marcion sane, cui per allegoriam nihil placet intelligi, quomodo exponat 495 quod dicit Apostolus¹⁵, circumcisionem prodesse, omnino non inveniet. Sed ne de singulis quidem quae inferuntur ullatenus reddere poterit rationem. Adversari sane, et cum irrisione quadam innotare Deum legis qui circumcisionem dederit, solet non solum ipse, sed et omnes haeretici qui vetus Testamentum repudiant, una cum gentilibus, qui omnes adversum Deum legis talia quaedam velut foederata (47) obreptione congeminant. Stoici aiunt : Indicet aliquid mysticum circumcisio, et figuram teneat allegoricam ; itane oportuit ut cum poena et periculo parvulorum, cum cruciatibus tenerae et adhuc innocentis infantiae, figurarum species (48), et legis aenigmata conderentur? Sic non habebat legislator ubi formas mysticas poneret, nisi in dedecoratione (49) verecundorum locorum ; et Dei omnipotentis lex, aeternique testamenti signaculum non potuit nisi in obscenis membrorum partibus collocari? Itane bonus est Deus iste qui natum hominem statim in primis novae lucis auspiciis praecerit vulnerari? Et si, ut vobis videtur, ipse est et animae creator et corporis, aut superfluo se plasmasse partem illam corporis notat quam postmodum mandat abscindi, ut per miserorum supplicia proprium emendet (50) errorem ; aut quod necessario et utiliter fecit, non recte mandat auferri. Tum praeterea si curae est Deo plurimos ad cultum suae religionis adduci, maximum ex circumcisione obstaculum nascitur. Cum eo enim quod supplicium unusquisque declinat, tum etiam irrisionem turpitudinis refugit : unde magis impedimentum hoc religionis, quam insigne ducendum est. Haec et multa his similia vel gentiles adversum legislatorem, vel haeretici perstrepunt : quibus respondere necessarium puto, sed primo gentibus. Nemo sapiens ea in aliis notat, quae apud se honesta ducit et magna : etenim circumcisio apud vos, o gentiles, ita magni habetur, ut non passim vulgo ignobili, sed solis sacerdotibus, et his qui inter ipsos electioribus studiis mancipati fuerint, credatur. Nam apud Aegyptios qui in superstitionibus vestris et vetustissimi habentur et eruditissimi, a quibus prope omnes reliqui ritum sacrarum et caeremonias mutuati sunt ; apud hos, inquam, nullus aut geo-

⁸ Jerem. vi, 10. ⁹ Eccli. xxviii, 28. ¹⁰ Psal. cxl, v, 2. ¹¹ ibid. 9. ¹² Rom. ii, 25.

(46) Sic editi ; sed mss. omnes, « ingredi tantum, ut, » etc.

(47) *Velut foederata*. Editi : « vel foeda. »

(48) *Innocentis infantiae figurarum species*. Editi perperam : « innocentis partis, in facie figurarum

3. ¹⁴ Exod. iv, 10, 13. ¹⁵ Exod. vi, 30. ¹⁶ Josue

species. »

(49) Ita mss. Editi vero, « decurtatione. »

(50) Mss. nostri, « et per miserorum . . . emendat, » etc.

metricæ studebat, aut astronomiæ, quæ apud illos præcipuè ducuntur; nullus certe astrologiæ et geneseos, qua nihil divinius putant, secreta rimabatur, nisi circumcissione suscepta. Sacerdos apud eos, aruspex, aut quorumlibet sacrorum minister, vel, ut illi appellant, propheta omnis, circumcissus est. Litteras quoque sacerdotales veterum Ægyptiorum, quas hieroglyphicas appellant, nemo discebat nisi circumcissus. Omnis hierophantes, omnis vates, omnis cœli, ut putant, infernique mystes et conscius apud eos esse non creditur, nisi fuerit circumcissus. Hoc igitur apud nos turpe et obscenum iudicatis, quod apud vos ita honestum habetur et magnum, ut cœlestium infernarumque secreta non nisi per huiusmodi insignia enuntiari vobis posse credatis? Quod si apud vos pro tot et tantis secretorum vestrorum causis quæ ministra circumcissione peraguntur, necessarium erit rationem quæri, et talem quæ contemni non debeat, ne cum ea cunctæ pariter vobis cæremoniæ subruantur (51), cur non id etiam apud nos fieri posse spectetis? Verum si replicetis historias vestras, invenietis non solum Ægyptiorum sacerdotes et hierophantas usos esse circumcissione, sed et Arabas et Æthiopas, et Phœnices, aliosque quorum studia erga huiusmodi superstitiones nobiliter vigeant (52). Hæc sufficienter dicta sint adversum gentiles, quibus de legis nostræ mysteriis loquendum apertius non erat. Nunc jam nobis ad eos sermo dirigatur, qui Christo quidem credunt, sed Legem non recipiunt et Prophetas. Fatemini sine dubio verum esse quod scriptum est in Epistola Petri: « Quia redempti » sumus « non corruptibili pretio argenti et auri, sed pretioso sanguine » Unigeniti¹⁶. Si ergo « pretio empti » sumus, ut etiam Paulus astipulatur¹⁷, ab aliquo sine dubio empti sumus, cuius eramus servi, qui et pretium poposcit quod voluit, ut de potestate dimitteret quos tenebat. Tenebat autem nos diabolus, cui distracti fueramus peccatis nostris. Poposcit ergo pretium nostrum sanguinem Christi. Verum donec Jesu sanguis daretur, qui tam pretiosus fuit, ut solus pro omnium redemptione sufficeret, necessarium fuit eos qui instituebantur in lege, unumquemque pro se, velut ad imitationem quamdam futuræ redemptionis, sanguinem suum dare; et propterea nos, pro quibus completum est pretium sanguinis Christi, non necesse habemus pro nobis ipsis pretium, id est, sanguinem circumcissionis offerre. Si vero culpabile vobis videtur quod Deus legis inferri jubet infantibus vulnera, et sanguinem fundi: hoc etiam in Christo

A factum culpatis, qui et octava die circumcissus est¹⁸, et vulnera passionis excepit, et cum crucis pœna sanguinem suum fudit. Quod **496** vero circumcissionis horrore difficilis vobis ad religionem videtur accessus (53), difficilior multo videtur ingressus ad Evangelium, ubi non partem exiguum corporis, sed ipsam quis animam ponere jubetur¹⁹. Sed exempla martyrum, secundum vos, prohibebunt homines accedere ad fidem. An eo magis (54) creditur firma religio, quod nihil remissum, nihil delicatum pollicetur aut molle? Quod et si nihil aliud sacramenti figuraliter circumcissio teneret, quid esset absurdi, si ad discretionem cæterarum gentium populus, qui sub lege Dei instituebatur, proprium aliquod gestaret insigne? et si necessaria visa est partis alicujus amputatio, quid tam conveniens fuit, quam eam invenire quæ videbatur obscena, et illa auferre quorum diminutio nihil ad officium corporis impediret? Quod vero dicunt, quia si necessaria non erat illa pars membri, fieri a Creatore non debuit: si necessario facta est, non debet auferri: interrogemus eos et nos, si necessariam dicant filiorum procreationem. Necessariam sine dubio respondebunt. Erunt ergo culpabiles qui, continentiae et virginitatis obtentu, necessariis naturæ officiis non ministrant: et erunt cogendi ad nuptias omnes qui secundum Evangelii leges « semetipsos castraverunt propter regnum Dei²⁰, » habentes exempli huius auctorem cum multis alios sanctorum, tum etiam ipsum Dominum Jesum. In summa vero dicendum est quod sicut multa necessaria erant baptismata ante baptismum Christi, et multæ purificationes antequam purificatio per Spiritum sanctum fieret, et multæ hostiæ antequam una hostia Agnus immaculatus semetipsum Patri offerret hostiam Christus²¹: ita etiam multis circumcissionibus opus fuit, usquequo una in Christo circumcissio omnibus traderetur: et multorum sanguinis effusio præcessit, usquequo per unius sanguinem omnium redemptio fieret. Hæc quidem nobis ad præsens occurrere de circumcissionis ratione potuerunt: quæ tamen ea lege dicta sint a nobis, ut si quis melius et rationabiliter dixerit, illa magis quam hæc nostra teneantur. Verum post excessum justo forsitan largiorem, ad apostolici conclusionem capituli revertamur. Igitur quoniam frequens est Apostolo iste tractatus, quo per singulos quosque (55) binos homines esse designat: quorum alterum exteriorem nominare, alterum interiorem solet: eorumque alterum secundum carnem esse, alterum secundum spiritum dicit, (opinor, ex illis

¹⁶ I Petr. i, 18, 19. ¹⁷ I Cor. vii, 25. ¹⁸ Luc. ii, 21. ¹⁹ Matth. x, 39; xvi, 25. ²⁰ Matth. xix, 12. ²¹ Hebr. ix, 14; I Petr. i, 19.

(51) *Ne cum ea cunctæ pariter vobis cæremoniæ subruantur.* Sic mss. Editi vero, « ne cum eo cuncta pariter subruantur. »

(52) Editi, « gratia huiusmodi superstitionis nobiliter vigeant. »

(53) Editi perperam, « ascensus. »

(54) *An eo magis.* Ita habent editi et mss. nostri; sed tamen legendum videtur: « At eo magis, » etc., vel, « Annon eo magis. »

(55) *Singulos quosque.* Editi, « singula quæque, » male.

institutus (56) quæ in Genesi scripta sunt, ubi alius ad imaginem Dei factus, alius de limo terræ plasmatus refertur²²), et hos ipsos nunc alium in manifesto, alium in occulto Judæum vocat²³: sciendum est quod horum uterque in quibusdam dissonis, in nonnullis vero communibus utitur institutis. Nam sunt quædam quæ ab interiore homine initium sumunt, et usque ad exteriorem perveniunt: aliæ vero ab exteriori homine inchoata perveniunt usque ad interiorem. Quod autem dicto tale est. Si castitas ab interiore homine sumat exordium, pervenit sine dubio (57) usque ad exteriorem. Neque enim fieri potest, ut si ante quis non mœchetur in corde, mœchari possit in corpore. Sed non continuo si quis ab exterioris hominis incipiat castitate, pervenit etiam ad interiorem continentiam; ut si non mœchatur in corpore, nec in corde mœchetur (58). Secundum hæc ergo circumcisio interioris et exterioris hominis allegoricis legibus intelligatur, cum jam neque interior ille concupiscit in corde, neque exterior iste concupiscentiæ ministrat in corpore: ut circumciscus dicatur in carne ille, quem Apostolus dicit²⁴ jam non esse in carne, sed in spiritu, et qui actus carnis per spiritum mortificat²⁵. Verum quoniam qui circumciscus est, aliquam carnem perditum dedit, aliquam servavit incolumem, in eo quod perditum dedit (59), illam carnem significari puto de qua scriptum est²⁶: « Omnis caro fenum, et omnis gloria ejus quasi flos feni. » Caro autem quæ servatur, et incolumis permanet, puto quod formam teneat illius carnis de qua dicitur²⁷, quia « omnis caro videbit salutare Dei (60). » Sed opus est auribus quæ audire possint quæ sit caro quæ pereat, et quæ sit caro quæ videbit salutare Dei: quæ post depositionem carnis præputii salva permaneat, cum illa ut flos feni deciderit. Quod qui intellexerit, inveniet ingentium mysteriorum formas in circumcissionis ratione præmissas, et inveniet eum qui in occulto Judæus est, et qui in interiore homine circumciscus est, tantum præstare, et eminentiorem esse illo qui secundum carnem Judæus est, quantum præstat et eminet Judas ille, quem collaudant fratres sui, et qui dormivit ut leo, et ut catulus leonis suscitatus est²⁸, illi Judæi qui ex femoribus Jacob secundum

A **497** Deus verax, omnis autem homo mendax: sicut scriptum est: Ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris²⁹. In hæc Epistola Paulus velut arbiter quidam inter Judæos residens, et Græcos, id est eos qui ex gentibus credunt, utrosque ad fidem Christi ita evocat et invitat, ut neque Judæos offendat penitus destruendo Judaicos ritus, neque gentibus injiciat desperationem confirmando observantiam legis et litteræ; et sive de repromissionibus memoret, sive de pœnis, ad utrumque populum dividit verbum. Ut, verbi gratia, cum dicit: « His autem, qui ex contentione sunt, et qui diffidunt quidem veritati, credunt autem iniquitati, ira, et indignatio: tribulatio, et angustia in omnem animam hominis operantis malum, Judæi primum, et Græci³⁰. » Ista de pœnis. De repromissionibus vero subjungit: « Gloria autem, et honor, et pax omni operanti bonum, Judæo primum et Græco³¹. » Rursum de gentibus dicere videtur: « Quicumque enim sine lege peccaverunt, sine lege peribunt³². » Et iterum de circumciscis: « Et quotquot in lege peccaverunt, per legem judicabuntur³³. » Rursum vero gentes sublevans dicit: « Cum enim gentes, quæ legem non habent, naturaliter quæ legis sunt faciunt, hi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis³⁴, » etc. Et iterum sermonem convertit ad Judæos dicens: « Si autem tu Judæus cognominaris, et requiescis in lege³⁵, » et reliqua usque ad eum locum ubi dicit: « Nomen enim Dei per vos blasphematur inter gentes³⁶. » Et ne videretur nimis esse in increpationibus Judæorum, dicit: « Circumcisio quidem prodest, si legem custodias³⁷. » Sed iterum ne erigeret eos qui nimiam in circumcissione gloriam ponunt, addidit: « Si autem prævaricator sis legis, circumcissio tua præputium facta est³⁸. » Ut autem paululum et eorum qui ex gentibus credunt animos allevaret, subjungit: « Si autem præputium justitias legis custodiat, nonne præputium illius in circumcissionem reputabitur³⁹? » Atque ut validius erigeret animos gentium, et scirent posse se, si legem perfectius observarent, etiam meliores effici Judæis, dicit⁴⁰: « Et judicabit id quod ex natura est præputium, legem perficiens, te, qui per litteram et circumcissionem prævaricator es legis. » Verum quoniam sciebat multas in Lege et Prophetis esse repromissiones quæ ad Judæos fieri videntur, ne possent (61) desperare gentes tanquam quæ nihil societatis in conscriptis repromissionibus habeant, docet eos quod (62) secundum mysticam rationem

²² Gen. ix, 6; ii, 7. ²³ Rom. ii, 28, 29. ²⁴ Rom. viii, 9. ²⁵ ibid. 13. ²⁶ Isai. xl, 6. ²⁷ Luc. iii, 6. ²⁸ Gen. xlix, 8, 9. ²⁹ Rom. iii, 1-4. ³⁰ Rom. ii, 8, 9. ³¹ ibid. 10. ³² ibid. 12. ³³ ibid. ³⁴ ibid. 14, 15. ³⁵ ibid. 17. ³⁶ ibid. 24. ³⁷ ibid. 25. ³⁸ ibid. ³⁹ ibid. 26. ⁴⁰ ibid. 27.

(56) Editi, « institutis. »

(57) Sine dubio. Deest in editis.

(58) Ut si non mœchatur in corpore, nec in corde mœchetur. Hæc desiderantur in libris antea editis.

(59) Editi, « perditam dedit » Mss., al. « periit, » al., « perditum dedit. »

(60) Editi, hic et paulo infra legunt, « Salvatorem Dei. »

(61) Editi, « repromissiones ad Judæos, ne possent, » etc.

(62) Al., « qui, » male.

etiam ipsi Judæi sint, et habeant circumcisionem. Propterea dicit: « Non enim qui in manifesto Judæus est, neque quæ in manifesto in carne est circumcisio; sed qui in occulto Judæus est, et circumcisio cordis in spiritu, non littera; ejus laus non ex hominibus, sed ex Deo est ⁴¹. » Verum quoniam in his omnibus superiorem quodammodo causam gentium fecerat, rursus velut querelis eorum qui ex circumcisione sunt occurrens, proponit sibi ipsi quæ in præsentī capitulo continentur, dicens: « Quid ergo amplius est Judæo? aut quæ utilitas circumcisionis? Multum per omnem modum ⁴². » Si ergo, inquit, is « qui in manifesto Judæus est, et quæ in manifesto in carne est circumcisio » non reputatur, « sed qui in occulto Judæus est, et circumcisio cordis » quæ fit « in spiritu ⁴³, » ipsa est vera circumcisio, dices mihi: Quid amplius est in his Judæis qui hac appellatione censentur? vel quæ in corporali circumcisione habetur utilitas? Ad hæc ne videatur inter utrumque populum minus justus arbiter resedisse, pronuntiat (63) quid amplius habeat Judæus, et ea quæ in carne est circumcisio, et dicit eos habere amplius multum per omnem modum. Quid autem multo sit amplius subjungit. « Primo, inquit, quia credita sunt illis eloquia Dei ⁴⁴. » Quamvis enim et gentibus nunc credantur eloquia Dei, sed illis, ait, primo sunt credita. Requiro tamen quid est quod dicitur primis eis credita esse eloquia Dei: utrumne de litteris hoc dicat et libris, an de sensu et intelligentia legis. Videmus enim plurimos Judæorum ab infantia usque ad senectutem semper discentes, et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes: et quomodo videbitur verum esse quod dicitur, quia amplius aliquid habeant in eo quod primis eis eloquia Dei credita sunt, in quibus non intelligunt « neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant ⁴⁵? » Si vero sapiens ille dicitur secundum Salomonem, qui « intelligit quæ ex proprio ore sunt, et » qui « in labiis portat intellectum ⁴⁶: » de Moyse et prophetis, cæterisque horum similibus hæc intelligenda sunt dici, quibus credita sunt eloquia Dei, quia et ipsos Judæos fuisse, et habuisse circumcisionem, non potest dubitari: sed et si quis apud eos sapiens, et intelligens auditor, et mirabilis consiliarius fuit, quos auferre dicitur Dominus a Jerusalem offensus impietatibus populi. Sic enim dicit Isaias: « Ecce dominator Dominus Sabaoth auferet ab Jerusalem et a Juda validam et fortem (64); » et post aliquanta: « Et prophetam, inquit, et æstimatorem, et seniore ⁴⁷, et quinquagenarium, et mirabilem consiliarium, et sapientem archite-

⁴¹ Rom. II, 28, 29. ⁴² Rom. III, 1, 2. ⁴³ Rom. II, 28, 29. ⁴⁴ Rom. III, 2. ⁴⁵ I Tim. I, 7. ⁴⁶ Prov. XVI, 25. ⁴⁷ Isai. III, 1-3. ⁴⁸ III Reg. XIX, 18; Rom. X, 4. ⁴⁹ Act. IX, 15. ⁵⁰ Rom. III, 2. ⁵¹ II Cor. III, 6. ⁵² Joan. V, 46. ⁵³ Matth. VIII, 10. ⁵⁴ ibid. II, 11. ⁵⁵ Rom. III, 2. ⁵⁶ Amos VI, 1. ⁵⁷ Psal. LXXII, 8.

(65) Editi, « Ad hæc videtur in utroque populo minus justus arbiter resedisse pronuntians, » etc., male.

(64) Validam et fortem. Hæc verba desunt in

etum, et prudentem auditorem (65). » His ergo talibus existimandum **498** est primis eloquia (66) credita esse divina, et in his fatendum est fuisse amplius multum per omnem modum; sed et si qui alii his similes fuerunt, sicut in Regnorum libris scriptum Apostolus memorat: « Reliqui mihi septem millia virorum, qui non curvaverunt genua sua ante Baal ⁴⁸. » Sed et ipsi apostoli Christi, et ipse vas electionis ⁴⁹ Paulus ex Judæis et ex circumcisione veniens, amplius habebat his quos docebat ex gentibus per omnem modum. Credita namque sunt eis eloquia Dei. Sed et hoc ipsum quod dicit, « Quia credita sunt illis eloquia Dei ⁵⁰, » considerandum est quia non dixerit litteras esse creditas, sed, « eloquia Dei. » Unde via nobis datur intelligendi quod his qui legunt et non intelligunt, et qui legunt et non credunt, littera sola sit credita, illa de qua dicit Apostolus, quia « littera occidit ⁵¹: » eloquia autem Dei illis sint credita, qui intelligentes, et credentes his quæ Moyses scripsit, credunt et Christo, sicut et Dominus dicit ⁵²: « Quod si credidissetis et ipsi Moysi, crederetis utique et mihi: de me enim ille scripsit. » Sed esto (67), habeat amplius Judæus in litteris, habeat aliquid et in eloquiis Dei: nunquid penitus relictis sunt hi qui ex gentibus veniunt ad Christum? an et ipsis est ubi habeant aliquid amplius? Audi Dominum dicentem ad centurionem ex gentibus credentem: « Amen dico vobis, nec in Israel tantam fidem inveni ⁵³. » Vide ergo ubi venit ad fidem, quantum amplius habeant gentes; de quibus in alio loco Dominus dicit ⁵⁴: « Quia venient ab oriente et occidente, et a quatuor ventis terræ, et recumbent cum Abraham, et Isaac, et Jacob in regno Dei: filii autem regni ejicientur in tenebras exteriores. » Ubi ergo ad leges venit et litteras, habent Judæi amplius « multum per omnem modum ⁵⁵; » ubi vero venit ad fidem, ut ex comparatione dixerim, habeat amplius gentes « multum per omnem modum. » Requirendum sane est si etiam Samaritis dicendum est primis credita esse eloquia Dei, quoniam quidem etiam apud ipsos lex Moysi servari videtur. Sed illis ego ne ipsam quidem litteram quæ occidere dicitur, creditam dixerim. Dicit enim de eis propheta: « Væ his qui spernunt montem Sion, et confidunt in monte Samariæ ⁵⁶; » ipsi quippe se alienos a litteris Dei faciunt, repudiantes prophetas. Sed et hæreticis qui iniquitatem loquuntur in Excelsum ⁵⁷, et qui impietate sua dividunt unitatem Deitatis, et qui legem ab Evangeliiis separant, non dixerim credita esse eloquia Dei, pro eo quod divina apud eos

editis.

(65) Al., « senatorem. »

(66) Eloquia. Deest in antea editis.

(67) Alias, « isto modo. » Editi, « istud. »

volumina relegi videntur; sed quia nihil in his sentiunt spiritale, nihil Deo dignum, solam apud eos locum quæ occidit habere litteram (68) dixerim. Verum si forte Judæi nolint recipere Apostoli nostri sententiam, quæ dicit quia « littera » legis « occidit »⁵⁸; et injuriam putent legi fieri, si secundum litteram sperni videatur: revertamur ad ipsum Moysen, et videamus ipse quam magni fecerit (69) litteram legis; qui cum accepisset tabulas lapideas inscriptas digito Dei, tantum honoris detulit litteræ legis, ut projiceret de manibus suis tabulas, et comminueret quidem digito Dei scriptas⁵⁹, nec tamen pro hoc impietatis culpa notatus sit. Vides ergo quia non solus Paulus spernit litteram legis, sed multo ante eum Moyses et sprevit, et abjecit, et contrivit litteras legis, hoc sine dubio jam tunc designans, quod honor, et virtus legis non esset in litteris, sed in spiritu. Sed et Dominus in Evangelio cum dicit⁶⁰, ad Judæos loquens: « Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructum ejus: » puto quod sensum legis regnum Dei (70) dixerit, qui ablati sunt a Judæis, manentibus apud illos solis litteris legis, et datus est gentibus quæ possint per fidem fructum spiritus facere. Quæ cum ita sint, cur tam ignavi et desides sumus, ut non tandem abjecta omni malitia, cum simplicitate et puritate cordis ad suscipienda Dei eloquia properemus, et ad capiendum de eis sensum Christi, quippe cum audiamus in his esse regnum Dei? Certe unusquisque pro viribus capiat eloquia Dei quæ potest, et si idoneus est ad solidum cibum, illa suscipiat eloquia Dei (71) quæ sunt sapientia quam Apostolus loquitur inter perfectos⁶¹. Qui vero ad hanc idoneus nondum est, suscipiat eloquia Dei in quibus agnoscat nihil amplius quam Christum Jesum, et hunc cruxifixum⁶². Qui nec hoc potest, in eo suscipiat eloquia Dei, ut lacte utatur, et non cibo forti⁶³. Si vero adhuc infirmatur in fide, eloquia Dei in oleribus sumat⁶⁴. Tantum est ut omnes communiter noverimus « eloquia Dei » esse « eloquia casta, » et « argentum igne examinatum, probatum (72) terræ, purgatum septuplum »⁶⁵; id est, ut in castitate, et sanctitate cordis et corporis divina servemus eloquia. Credita sunt ergo primis illis de quibus supra diximus eloquia Dei; sed quidam, ut dicit⁶⁶, non crediderunt sive Deo, sive eloquiis Dei. Vides quia qui non credunt, ipsi sunt secundum carnem, de quibus et alibi dicit:

A « Animalis homo non percipit quæ sunt Spiritus Dei; stultitia est enim illi »⁶⁷. Sed horum incredulitas non **499** evacuat fidem Dei⁶⁸. Fidem Dei vel eam intelligimus, quam fidem habet Deus his quibus credit eloquia sua, vel eam fidem qua credunt Deo ii qui ab eo eloquia divina suscipiunt. Commonemur ergo ut infidelitas (73) eorum qui vel non accedunt ad fidem, vel decidunt ex ea, si forte irrideant nos opera fidei agentes, vel cum jejunamus, vel cum misericordias facimus, vel cum studiis (74), et legi Dei operam damus, vel etiam cum pro martyrio Christi tormenta sufferimus, meminerimus semper quia infidelitas eorum fidem Dei quæ in nobis est non evacuat. Post hæc quod sequitur, minus quidem composite videtur adjunctum; dicit enim:

B « Fiat autem Deus verax, omnis autem homo mendax, sicut scriptum est: Ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris »⁶⁹. Tamen tali quadam circumflexione superioribus id aptare tentabimus. Licet, inquit, non crediderint quidam Judæorum, de infidelitate tamen eorum dicendum est, quod Deus quidem solus sit verax, omnis autem homo sit mendax: quia etiam si quis justus est (75), necesse est tamen ut in aliquo a veritate decadat, quam in omnibus servare humanæ naturæ pene impossibile est. Quia ergo omnis homo mendax est, propterea Judæorum quidam ut homines mendaces non crediderunt. Nam quia omnis homo mendax est, necessario in die illa, cum ad judicium venerit

C Dominus cum hominibus, solus ipse justificabitur in verbis suis. Ipsius enim verba in omnibus vera, quia verba sunt veritatis. Quod autem Dominus ad judicium veniat cum hominibus, propheta dicit: « Venite, et dijudicemur, dicit Dominus »⁷⁰; et: « Ipse Dominus ad judicium veniet cum senioribus populi »⁷¹; et iterum: « Memento tu, et judicemur, dicit Dominus »⁷². Hæc autem introduxit Apostolus observans illam objectionem quam sibi in alio loco proponit, ubi (76) dicit: « Si autem injustitia nostra justitiam Dei commendat »⁷³. De qua, cum ad locum ejus ventum fuerit, requiremus. Nunc ergo videamus quid est quod dicit: « Fiat autem Deus verax, omnis autem homo mendax »⁷⁴. Ita enim in Græcis exemplaribus habetur. Nam Latini *sit* pro *fiat* legunt. Primo ergo hoc sciendum est, quia quod dixit, *fiat*, non imperativo modo dicit. Stultum est enim si putetur imperandum esse Deo ut verax fiat. Sed ut dicimus: « Fiat voluntas tua,

⁵⁸ II Cor. III, 6. ⁵⁹ Exod. XXXI, 18; XXXII, 19. ⁶⁰ Matth. XXI, 43. ⁶¹ I Cor. II, 6. ⁶² ibid. 2. ⁶³ Hebr. V, 12. ⁶⁴ Rom. XIV, 2. ⁶⁵ Psal. XI, 7. ⁶⁶ Rom. III, 5. ⁶⁷ I Cor. II, 14. ⁶⁸ Rom. III, 5. ⁶⁹ ibid. ⁷⁰ Mich. VI, 2. ⁷¹ Isai. III, 14. ⁷² Isai. XLIII, 26. ⁷³ Rom. III, 5. ⁷⁴ ibid. 4.

(68) Editi, « solam apud eos quæ occidit haberi litteram, » etc.

(69) Editi, « et videamus quam magnificaverit, » etc.

(70) *Regnum Dei*. In editis omittitur.

(71) *Quæ potest, etsi idoneus est ad solidum cibum, illa suscipiat eloquia Dei*. Hæc desiderantur in antea editis.

(72) *Probatum* omittitur in editis.

(73) Editi, « incredulitas. »

(74) Genebrardus, « custodiis, » male.

(75) Editi, « qui etiam si quid justum est. » Codex Ebroicensis, « qui etiam si quid quod justum est agit, » Sed melior videtur lectio cæterorum codicum, « quia etiam si quis justus est. »

(76) Al., « ibidem. »

sicut in cœlo, et in terra ⁷⁵; » vel, ut iterum dicimus: « Fiat pax in virtute tua ⁷⁶, » non imperantes, sed optantes, imo potius pronuntiantes, etc., quia non potest pax fieri nisi in virtute Dei: ita et hic velut pronuntiantis sermo accipiendus est: « Fiat autem (77) Deus verax, omnis autem homo mendax. » Sed et hoc sciendum est, quod sermo iste, id est, « Omnis homo mendax, » de psalmo centesimo decimo quinto ⁷⁷ assumptus est, ubi dicit: « Ego dixi in excessu meo: Omnis homo mendax. » Hic vero ad evidentius illuminandum Apostoli sensum non videatur (78) legentibus onerosum si psalmi ipsius continentiam, unde assumit testimonium, breviter exponamus. Videtur ergo mihi talem quemdam Prophetam nuntiare sensum. Cum multa sint, inquit, apud homines dogmata, et multi de veritatis inquisitione philosophentur, cumque oporteat in his omnibus quæstionibus præcedere Filium Dei: alii quidem qui non prius credentes quæsierunt, non invenerunt: ego autem quia credidi antequam quærerem, idcirco quod quærebam inveni, et non solum inveni, sed et locutus sum, et annuntiavi populis quam inveneram veritatem. Nec tamen inventa veritate elatus sum in sapientia, neque inflatus in scientia mea; sed eo magis humiliatus sum, cum agnovi et intellexi Dominum esse qui docet omnem scientiam ⁷⁸. Deinde considerans quæ homines et quanta vel inter philosophos, vel inter cæteros barbaros de veritate locuti sunt, et quia cum multo labore multa dicentes, nihil invenerunt, quia non crediderunt antequam quærerent: considerans omnia eorum vel dicta, vel scripta, et in excessu mentis effectus, id est, stupore cordis attonitus, quod omnia illa philosophorum volumina, quæ splendida et præfulgida videbantur oratione composita, procul a veritate consistenterent, in excessu et in stupore mentis effectus dixi: « Omnis homo mendax ⁷⁹. » Ego vero cui hæc ostenderat Deus, ingratus non fui, sed cogitavi et quæsivi apud memetipsum, quid pro hoc quod mihi Dominus præstitit scientiam veritatis, Domino rependerem muneris: intellexi tamen quod natura illa æterna, et omnium domina, nullius indiget. Unum ergo inveni solum quod me offerre oporteret Deo, id est ut crederem de eo quod nunquam possit ab homine aliquid accipere, sed semper dare; et ideo dixi: « Calicem salutaris accipiam ⁸⁰; » velut si responderem (79) dicenti: Potes « calicem bibere, quem ego bibiturus sum ⁸¹? » et dicerem (80): Possum, Domine. Sic ergo aio: Calicem passionis tuæ libenter, et tota voluntate suscipiam; et ut calicis tui, id est passionis, gratiam ad finem usque conservem, non **500** meis viribus agam,

⁷⁵ Matth. vi, 10. ⁷⁶ Psal. cxxi, 7. ⁷⁷ vers. 11.
⁸¹ Matth. xx, 22. ⁸² Psal. cxv, 15. ⁸³ Rom. iii, 4.

(77) Al., « Erat autem, » sed mss. nostri ubique, « Fiat. »

(78) Editi, « Verum ad evidentius illuminandum Apostoli sensum, ne videatur. »

(79) Editi, « responderet, » male.

A sed « nomen Domini invocabo ⁸². » Pretiosa est enim apud te mors, quæ pro pietate (81) et veritate suscipitur. Secundum hoc igitur etiam in apostolicis dictis accipiendum est « Omnis homo mendax, » sive is qui in legis littera sine fide confidit, sive is qui in quibuslibet dogmatibus et litteris gloriatur. Sed objicitur nobis: Si omnis homo mendax est, ipse Paulus, ⁸³ quia homo est, erit ergo mendax. Sed et David qui hæc dixit, quia homo fuit, si omnis homo mendax est, erit et ipse mendax, et hoc ipsum falsum quod dicit: « Omnis homo mendax, » quia mendacem se necessario cum cæteris hominibus ipse pronuntiat; et si mendax est, utique non erit verum quod a mendace dicitur, quia « omnis homo sit mendax. » Videtur ergo sermo ejus incurrisse in syllogismum qui dicitur aporus, id est, insubstantivus (82), qui et falsus appellatur. Sed si redeamus ad interiorum Scripturæ intellectum, inveniemus quod omnes prophetæ vel apostoli ex illis sint ad quos sermo Dei (83) fit, sicut scriptum est: « Et factum est verbum Domini » ad illum, vel illum prophetam. Hos ergo ad quos sermo Dei fit, Dominus in Evangelio non homines pronuntiat esse, sed deos. Sic enim dicit: « Quod si illos dicit deos ad quos sermo Dei fit, et non potest solvi Scriptura ⁸⁴. » Quia ergo et ad David tanquam prophetam, et ad Paulum tanquam apostolum sermo Dei factus est, sine dubio non erant homines, sed dii, ad quos sermo Dei factus est. Igitur quia non erant homines, sed dii, verum est quod de hominibus cæteris pronuntiant ad quos sermo Dei non factus est, quia « omnis homo mendax » sit. Sed et quod sequitur nihilominus de psalmo quinquagesimo assumptum est, id est: « Ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris. » Est autem in psalmo integer sensus hoc modo positus: « Tibi soli peccavi, et malum coram te feci, ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris. » Et quoniam grandis excessus est ut ab initio psalmi repetamus, brevitatis causa hunc tantummodo, quem in medio posuimus, discutiamus sermonem; in quo statim in primo hæc difficilis videtur explanatio. Si enim historiam sequamur quæ in prætitulatione psalmi scripta est, ibi refertur perempto Uria Etheo uxorem ejus accepisse David ⁸⁵. Quomodo ergo dicit: « Tibi soli peccavi; » cum utique et in ipsum Uriam peccaverit, et in propinquos ejus, sed et in ipsam Bersabee atque omnem domum ejus, cui intulisse maculam videtur adulterii. Sed sciendum quod non semper prætitulationis historiam psalmi continentia sequitur, ut in plurimis psalmis qui observabit inveniet. Et ut exempli causa dixerim, psalmi decimi septimi prætitulatio est: « In finem,

⁷⁸ Psal. xciii, 10. ⁷⁹ Psal. cxv, 11. ⁸⁰ ibid. 15.
⁸¹ Joan. x, 35. ⁸⁵ II Reg. xi, 26, 27.

(80) Al., « diceret; » deinde « ait » pro « aie, » male.

(81) Al., « deitate. »

(82) *Insubstantivus*. Sic. mss. Editi vero, « dubius. »

(83) *Dei*. In editis omnibus omittitur.

inquit, puero Domini David, qui locutus est verba A cantici hujus in die qua liberavit eum Dominus de manu omnium inimicorum suorum, et de manu Saul, et dixit. » Continentia vero psalmi longe aliud quam prætitulatio continet. Quæ enim fundamenta montium commota sunt? aut quomodo (84) tremefacta est terra, cum pugnaret David adversum inimicos suos? Aut ubi refertur caligo sub pedibus Domini fuisse? vel ubi indicatur ascendisse super cherubim, et volasse, vel super pennas ventorum, et cætera pene omnia quæ a prætitulationis historia omnimode discrepant? Hoc ergo modo et in quinquagesimo psalmo quæ (85) secundum historiam non conveniunt. Videndum est ne forte mulieris in prætitulatione per figuram idcirco facta sit mentio, ut sub hac appellatione intelligatur aliqua talis mulier, B vel qualis describitur illa fortis quæ duplices chlamydes fecit viro suo ⁸⁶, vel certe huic contraria (86) ut fuerunt illæ quæ dicuntur declinasse cor Salomonis ⁸⁷, ut ædificaret aras gentium, et idola. Quæ utique in allegoriam sumptæ, non sunt ex divina sapientiæ, sed ex illis quæ sunt ei contrariæ, id est, alienæ a Deo sectæ. Talis ergo et hæc Uriæ uxor Ethel viri alieni ab Israel intelligi potest, quam positus in superioribus David inspexit lavantem immunditias suas in aquis ⁸⁸, et sordes suas diluere volentem, eamque desideraverit et acceperit. Sed quia non fuit voluntas Domini alienas a veritate Dei sectas introduci (87) in domum David, prima ejus nativitas, et primus fructus exstinguitur, ut secunda progenie rex de alienigena sapiens nasceretur ⁸⁹. Sed longum est horum figuras, et ænigmata perse-

qui. Illud tamen quod ad rem pertinet, breviter prosequemur. Cum, inquit, multa subtilitas sit in varietate sectarum, et qui sensus secundum Deum sit, qui vero alienus a Deo in tractationibus et disputationibus sapientium, nullius sit scire, vel judicare, nisi solius Dei, qui solus potest comprehendere sapientes in astutia sua ⁹⁰: ideo « tibi soli peccavi, et malum coram te feci ⁹¹, » quia cæteri omnes, utpote animales homines, me, qui spiritalis sum, etiamsi erravi, dijudicare non possunt: quia « spiritalis judicat omnia, ipse vero a nemine judicatur ⁹². » Sed quia addit Paulus « spiritalis, » et dicit: « Qui autem judicat me, Dominus est ⁹³: » hoc sciens et David quod solus Dominus est qui spiritalem dijudicat, vel prophetam (88), idcirco B **501** dicit: « Tibi soli peccavi, » a quo solo possum dijudicari. Nam humana dies dijudicare non potest spiritalem ⁹⁴. Sed et quod sequitur ad hunc respicit sensum: « Ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris ⁹⁵. » Judicatur namque Deus in disputationibus sapientium, dum alii hoc modo, alii alio, et diverse singuli de Deo sentiunt. Ipse vero vincit eos qui de se judicant, cum errantibus cunctis suam de se quomodo vel qualiter credendus ac venerandus sit revelat ipse sententiam. Sed sufficiat hucusque spatia secundi voluminis esse producta. Nescio quo etenim pacto, dum piget omittere si qua explanationi necessaria suggeruntur, evolvimur a brevitate: quam, si res pateretur, lectoris fastidio consulentes, magnopere servare cuperemus.

LIBER TERTIUS.

1. « Si autem iniquitas nostra Dei justitiam commendat, quid dicemus? Nunquid iniquus Deus qui infert iram? Secundum hominem dico. Absit. Alioquin quomodo judicabit Deus hunc mundum? Si enim veritas Dei in meo mendacio abundavit in gloriam ejus, quid adhuc et ego tanquam peccator judicor, et non (sicut blasphemamur, et sicut dicunt nos quidam dicere) faciamus mala ut veniant bona? quorum damnatio justa est ⁹⁶. » Multum fortassis inconsequens videbitur ordo dicendi per omnem pene textum hujus Epistolæ ab apostolo Paulo digestus, dum sermo ejus nunc adversum gentes dirigitur, nunc pro gentibus temperatur, et rursus adversum Judæos, et iterum de Judæis, aut

C etiam pro Judæis ponitur: et ex ipsis alios quidem laude dicit dignos, alios vituperat. Quæ rursus sensuum varietas extra lineas eum propositæ actionis (89) putabitur abduxisse, veluti cum exclamatione utitur illa qua ait: « Fiat autem (90) Deus verax, omnis autem homo mendax ⁹⁷; » vel etiam ea quam consequenter adjungit cum dicit: « Si autem iniquitas nostra Dei justitiam commendat, » et reliqua, ut per hoc de excessu in excessum videatur elapsus. Sed qui credimus ei dicenti, quia « idoneos nos fecit ministros Novi Testamenti, non littera, sed spiritu ⁹⁸, » sensum ejus multo celsiorem quam humanæ artis ratio habere creditur, invenimus. Per omnem namque hujus Epistolæ textum do-

⁸⁶ Prov. xxxi, 22. ⁸⁷ III Reg. xi, 3 seq. ⁸⁸ II Reg. xi, 21. ⁸⁹ II Reg. xii, 19, 24. ⁹⁰ Job v, 15; I Cor. iii, 19. ⁹¹ Psal. l, 6. ⁹² I Cor. ii, 14, 15. ⁹³ I Cor. iv, 4. ⁹⁴ I Cor. iv, 3. ⁹⁵ Psal. l, 6. ⁹⁶ Rom. iii, 5-8. ⁹⁷ Rom. iii, 4. ⁹⁸ II Cor. iii, 6.

(84) Alias, « quando. »

(85) Editi, « quod. »

(86) Alias, « his contraria, » male.

(87) Al., « introducere. »

(88) Vel prophetam. Deest in antea editis.

D (89) Sic recte mss. nostri. Editi vero et mss. quidam perperam habent: « Qui rursus sensuum varietates extra lineas propositæ actionis, » etc.

(90) Al., « cum ait: Sit autem. »

cere vult quæ fuerit vel ante adventum Christi salus secundum legem viventibus, vel quomodo per Salvatoris adventum, rursus ex incredulitate Israel salus gentibus conferatur; et rursus quod neque ex integro gentes, nisi quæ crediderint, veniant ad salutem; neque ex integro abjiciatur Israel, sed « reliquæ » credentium « salvæ » fiant⁹⁹. Et ideo confusus, ut dixi, videtur ordo dicendi, dum diversitates credentium et non credentium partis utriusque prosequitur. In quibus necessario sermonem convertit et ad Deum ut in his omnibus assumptionum repulsionumque differentiis, vera quidem et justa Dei doceat esse judicia, multa autem in hominibus abundare mendacii; et ideo dicit: « Fiat autem Deus verax, omnis autem homo mendax; sicut scriptum est: Ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris¹, » de quibus prout potuimus in superioribus diximus. Ad hæc ergo nunc videns posse sibi e contrario verisimile objici quia si ut Deus verax sit, mendacem esse omnem hominem necesse est, et si justitia Dei per hominum injustitiam commendatur, injustus videbitur Deus, qui iram hominibus inferat, cum per hominum injustitiam suam justitiam videat approbari: si enim nostra, hoc est, hominum injustitia Dei justitiam commendat, non utique pœna digni homines videbuntur per quos justitia Dei probabilior habetur et clarior: Sed absit, inquit, ut hoc ita recipiamus, iniquum videri Deum qui inducat iram adversum homines. Quomodo enim injustus putabitur qui judicat mundum, cum ipso nomine judicis (91) ostendatur nihil sine judicio facere? Ubi autem judicium est, constat esse justitiam. A justitia namque et iudex et iudicium nominatur. Si ergo, ut injusti (92), inquit, **502** nos affirmare confingunt, « veritas Dei in meo mendacio abundavit, » superfluo « ego tanquam peccator judicor. » Sed illud magis videbitur in quo blasphemant nos, inquit, quasi hoc videamur dicere, ut si veritas Dei in hominum mendacio magis ostenditur, et justitia ejus per hominum injustitiam comprobatur, « Faciamus ergo nos « mala, ut » ex malis « eveniant bona; » et mentiamur nos, ut ex nostro mendacio Dei veritas clarescat. Sed hæc quidem de nobis confingunt blasphemantes nos, quod quasi ex ipsius assertionis nostræ (93) consequentia hæc dici vel consequi videantur. Quod ratio dogmatis nostri omnino non recipit, qui justum et verum intelligimus judicem Deum. Sciendum sane est, quod in quibusdam etiam Græcis exemplaribus sic invenitur: « Nunquid iniquus Deus, qui infert iram adversum homines? » Et magis secundum hunc sensum videbuntur

A quæ diximus convenire. Secundum hoc vero quod in Latinis exemplaribus, et nonnullis Græcorum invenimus: « Nunquid iniquus Deus, qui infert iram? Secundum hominem dico. Absit; » ita intelligendum videtur. Hoc quod dicitur « iniquus Deus qui infert iram, » pro eo quod « injustitia nostra justitiam Dei commendat, » non secundum Deum, neque secundum sapientiam Dei dicitur, sed « secundum hominem, » et secundum hoc quod dicitur « omnis homo mendax². » Hæc autem diximus ipsum adhuc ordinem sermonum et dictorum consequentiam pertractantes, ut divisio ipsa verborum apertiore nobis faceret intelligendi viam. Nunc vero jam qualis in his sermonibus habeatur sensus secundum dignationem apostolicam requiramus. B Omnis disciplina ex prosperis, et ex adversis, vel contrariis constat. Verbi gratia: medicina scientiam non solum sanitatis, sed et languoris profitetur: et quamvis sanitatis studium gerat, non potest tamen nescire quæ languoris sunt. Similiter et prudentia per boni et mali scientiam constat: et temperantia quæ eligenda et quæ cavenda sint, novit: et fortitudo non ignorat quæ ad formidinem spectant. Ita et justitia. Si scire volumus quid est justitia, necesse est (94) nos scire quid est injustitia: cum autem plenam scientiam injustitiæ ceperimus, ex ipsa quæ sit etiam justitia cognoscemus: cum enim claruerit quid sit injustum, consequenter quid etiam justum sit apparebit. Et quoniam justitia in Deo est, cujus natura humano sensui inaccessa est: C injustitia vero in nobis hominibus, vel etiam in unaquaque rationabili creatura habetur; ex hac nostra injustitia quæ nobis nota est, illa quæ nobis velut inaccessa est, et incomprehensibilis, Dei justitia (95) cognoscitur, et commendatur, et velut ex contrario contrarium proditur. Notat igitur apostolus Paulus imperitiam (96) eorum, qui insequentem objiciunt quæstionem, putantes iniquum esse Deum qui iram in hominibus inducat, pro eo quod justitia ejus ex nostra justitia commendetur: ignorantes autem non peccatorum nostrorum beneficio, sed ipsius rationis fieri consequentia, ut contraria ex contrariis approbentur. Ideo ergo sic dicit Apostolus: « Si autem injustitia nostra Dei justitiam commendat, quid dicemus? Nunquid iniquus Deus, qui infert iram? Secundum hominem dico. Absit. Alioquin quomodo judicabit Deus mundum³? » Non ergo in hoc iniquus approbatur Deus, si disciplinæ ratio (97) contraria ex contrariis approbat, et ex injustitia justitiam commendat: sed cum omni consequentia digne meritoque inimica est et adversatur (98) injustitiæ justitia, sicut ini-

⁹⁹ Rom. ix, 27. ¹ Rom. iii, 4; Psal. l, 6. ² Psal. cxv, 11. ³ Rom. iii, 5, 6.

(91) Al., « cum in ipso nomine judicii. »

(92) Mss. quidam et editi perperam habent, « isti. »

(93) Nostræ. Deest in antea editis.

(94) Al., « Ita et si justitiam scire volumus, necesse est, » etc.

(95) Editi: « nobis vel inaccessa est, vel incom-

prehensibilis Dei justitia, » etc.

(96) Al., « injuriam. »

(97) Alias, « ratione. »

(98) Editi, « digne merito, quia inimica est quæ adversatur, » etc.

nica et adversa est vita morti, et lux tenebris. Et ideo dicitur Deus in quo est justitia, inferre iram hominibus in quibus habitat injustitia. Istæ enim sibi naturaliter adversantur. Et quomodo etiam ex hoc ipso injustus videbitur Deus, qui adversatur injustitiæ? Et ideo fortassis non dixit Apostolus, quia nos homines injusti commendamus justitiam Dei; sed ait: « Si injustitia nostra Dei justitiam commendat: » et ostenderet non Deum hominibus, sed justitiam injustitiæ esse contrariam: induci autem hominibus iram pro eo quod in semetipsis locum injustitiæ dederint. Non ergo injustus videbitur Deus qui est justitia, cum irascitur adversus injustitiam, cui eum non decet esse propitium: sed pervenit ira hæc etiam in homines, qui se ministros injustitiæ, cui Deus irascitur, præbuerunt. Neque enim in ullo potest subsistere injustitia vel (99) justitia: sed sicut justitia effectus est justitæ rectique operis, qui primo in Deo, tum etiam in his qui imitantur eum, invenitur: ita et injustitia effectus est justitæ pravique operis, qui primo in diabolo, tum etiam in his qui eum volunt imitari, deprehenditur. Et ideo digne eis ira memoratur inferri, quamvis ex injustitia eorum velut ex contrario videatur Dei claruisse justitia. Poterant namque sicut receperunt in se affectum (1) injusti pravique operis, multo magis justitæ rectique recipere. Juste igitur a Deo ira super omnes homines induci dicitur. Illi enim in quibus ira non habet locum, jam non homines, sed supra homines **503** appellandi sunt. Et propterea fortassis idem apostolus Paulus de omnibus hominibus pronuntiat dicens, quia « eramus natura filii iræ, sicut et cæteri ». Non enim dixit, « Eramus filii iræ, » sed addidit: « Eramus natura filii iræ, sicut et cæteri. » Omnes enim homines natura filii iræ effecti sunt, ex eo quod erant dii et filii Excelsi, et per hoc homines appellati sunt. Attende enim diligentius quomodo dicit: « Ego dixi: Dii estis, et filii Excelsi; » et addidit, « omnes vos. » Quæ adjectio omne simul sub hoc titulo humanum significat genus connexum (2). Denique in consequentibus dicit: « Vos autem ut homines moriemini ». Unde et illud quod scriptum est: « Et recogitavit Deus quia fecit hominem super terram; et pœnituit in corde suo, et dixit Deus: Delebo hominem quem feci a facie terræ: » non solum pro excidio diluvii dictum puto, sed aliquid ex hoc etiam sub mysterio de futuris prædictum: ut eo modo sentiatur quod dictum est, « Delebo hominem, » quo et per prophetam dicit Deus: « Ecce enim deleo sicut nubem iniquitates tuas; » ut videatur delens eum secundum hoc quod homo est,

post hæc facere eum deum tunc cum erit « Deus omnia in omnibus ». Ad hunc autem sensum etiam illud applicari potest, quod in Genesi dicitur: « Tempus omnis hominis venit in conspectu meo: » ut non solum de illo tunc diluvii tempore dictum putetur, sed et de mysterio baptismi; quemadmodum dicit apostolus Petrus ¹¹, quia sicut tunc ex diluvio salvus factus est Noe, ita et nunc simili forma per baptismum salvi fiant credentes. Et ita potest hoc quod dicit, « tempus omnis hominis » advenisse, intelligi ad salutem, ut per gratiam baptismi credentes intelligantur ex hominibus in superiorem ordinem commutandi, cum dies resurrectionis advenerit, ubi sancti quique « erunt sicut angeli Dei ¹². » Hæc de eo quod dictum est ¹³: « Nunquid iniquus Deus qui infert iram, » vel « adversum homines, » ut in quibusdam exemplaribus legi diximus, vel, ut nos habemus, « secundum hominem dico. Absit, » prout occurrere nobis potuit, dicta sint. Quod autem ait: « Alioquin quomodo judicabit Deus mundum ¹⁴, » in hoc loco « mandum » homines qui in hoc mundo sunt dicit, sicut et alibi legimus, « quia omnis mundus in maligno positus est ¹⁵; » quod utique homines qui in hoc mundo habitant, in malitia esse positos ostendit. Post hoc jam videamus quomodo dictum sit: « Si enim veritas Dei in meo mendacio abundavit in gloriam ipsius. » Multæ sunt in hoc mundo religionum species, multæ philosophorum sectæ, multa dogmata falsis assertionibus tradita, et argumentis conscripta mendacibus, quorum auctores falso licet sapientiæ nomine, non tamen exiguæ aut contemptæ auctoritatis viri habentur: ex quorum prærogativa falsa pro veris recepta sunt, ut universum pene mundum mendacibus erga (5) religionem opinionibus occuparint, ita ut in errorem inducerentur, si dici potest, etiam electi ¹⁶. Quia ergo veritas Dei, et sapientia ejus, et Verbum ejus adveniens arguit et confutavit omne mendacium, atque omnes falsorum dogmatum assertiones fide veritatis exsecuit, per unumquodque mendacium, quod prius ab hominibus fuerat assertum, abundavit veritas Dei subreptitias verisimilitudines arguendo, et in singulis quibusque dogmatibus tradendo simplicem fidei veritatem: et hoc modo Apostolus dicit veritatem Dei in hominum mendacio abundasse. Verum, ut adhuc manifestius fiat quod dicimus, aliqua exempli causa proferamus. Erat in hominibus dogma, quod summum bonum pronuntiaret esse voluptatem; in quo et illud consequenter assertitur, non esse Providentiam, quippe si non ex legibus, sed ex voluptate vivendum: et hæc lauto (4) satis ornatoque sermone, et argumentis validissimis per

⁴ Ephes. II, 3. ⁵ Psal. LXXXI, 6. ⁶ ibid. 7. ⁷ Genes. VI, 15. ⁸ I Petr. III, 20, 21. ⁹ Matth. XXII, 30. ¹⁰ Rom. III, 6. ¹¹ I Cor. XV, 28. ¹² Gen. XXIV, 24. ¹³ I Joan. V, 19. ¹⁴ Matth. VI, 6, 7. ¹⁵ Isai. XLIV, 22. ¹⁶ I Joan. V, 19. ¹⁷ Matth. XXIV, 24.

(99) Sic mss., Rabanus et Salodrianus. Cæteri editi, « et. »

(1) Ita mss., Rabanus, Salodrianus et Merillus. Alii editi, « effectum. »

(2) Mss. quidam habent: « humanum contextum (al. connexum) genus. »

(5) Al., « contra. »

(4) Al., « lato. »

innumera volumina digeruntur. Sed intueri nunc quomodo is qui veritatem Dei defendit, et qui secundum Christum, qui est Dei veritas et Dei sapientia¹⁷, philosophus est, docet homines summum bonum esse vitam æternam: hanc autem esse æternam vitam, ut cognoscant homines unum solum verum Deum, et Filium ejus Jesum Christum¹⁸; et quomodo cum omni fiducia providentiam Dei asserat, quæ dicit: « Nonne duo passeris esse veniunt, et unus ex ipsis non cadit in terram sine Patris voluntate¹⁹? » et quia ipse « solem summoriri jubet super bonos et malos, et pluit super justos et injustos²⁰. » Per hæc autem singula dum illa falsæ scientiæ dogmata confutantur, in hominum mendacio abundat veritas Dei. Sunt item alii qui dicant tres esse species boni: unam erga animam, aliam erga corpora, tertiam extrinsecus. Quæ singula cum conducibiliter (5) habeantur, ex ipsis summum bonum constare confirmant. Isti etiam Dei providentiam reseccantes, usque ad lunæ eam globum supervenire contendunt: infra vero, hoc est ad homines, eam minime descendere. Sunt item alii qui invisibile et incorporeum nihil dicant esse, sed omnia quæ sunt corporibus assignant, unde et Patrem omnium Deum corpus esse dixerunt. Verum quia urgebat eos rationis suæ consequentia, qua constat omne corpus esse corruptibile, ut si etiam Deum corpus esse asserant, sine dubio et corruptibilem fateantur, **504** verterunt stropham verbi, et dixerunt naturæ quidem cum esse corruptibilis, nec tamen corrumpi, pro eo quod non sit aliquid ipso superius, a quo corrumpi possit aut solvi. Sunt et alia innumera hominum figmenta dialecticis argutiis et sophismatum fraude composita. Quæ cum singula per ecclesiasticos viros et divina sapientia eruditos veritas Dei convincit, et argumentorum decipulas redarguit, in hominum mendacio Dei veritas dicitur abundare, et non solum abundare, sed abundare ad gloriam ejus²¹. Quod hoc modo intelligendum puto: si doctor Ecclesiæ simplices quosque auditores doceat, et nondum falsis dogmatibus occupatos, atque his de singulis quibusque rationem divinæ veritatis aperiat, in hujuscemodi doctrina Dei veritas videbitur abundare. Si vero ad eos sermo sit qui obstant veritati, qui sanæ doctrinæ sermonibus contradicant (6), et contradicentes confutentur et vincantur, ita ut errorum tenebris derelictis ad lucem veritatis accedant; tunc non solum abundabit veritas Dei, sed et ad gloriam ejus abundabit. Glorificatur enim Deus per eum qui de errore mendacii creptus lumen veritatis aspexit. Hæc ergo qui ita

¹⁷ I Cor. 1, 24. ¹⁸ Joan. xvii, 5. ¹⁹ Matth. x, 29. ²⁰ Matth. v, 45. ²¹ Rom. iii, 7. ²² ibid. ²³ ibid. 8. ²⁴ ibid. 9 seq. ²⁵ Rom. ii, 26, 27. ²⁶ Rom. iii, 4, 2. ²⁷ ibid. 9. ²⁸ Rom. i, 22-24.

(5) Al., « cum docibiliter; » editi, « si conducibiliter. »

(6) Editi, « Si vero ad omnes sermo sit qui obstant..... contradicunt, » etc.

(7) Alias, « nec blasphematur ultra eos qui non

intellexerit, non utique dicit illud quod in consequentibus stulta objectione profertur: « Quid adhuc et ego tanquam peccator judicor²²? » sed advertit merito se judicandum, si permaneat in mendacio hominum: et qui secundum ea quæ supra exposuimus ex Dei veritate convictus errasse se sentit, ab errore conversus Deum verum agnita veritate glorificat, nec blasphematur ultra eos qui prædicant (7) veritatem, tanquam dicentes: « Faciamus mala ut veniant bona²³, » sciens in hoc verbo justam esse blasphemantis damnationem. Observandum quoque est, quod eos qui veritatem prædicant, non tam maledici, quod ad homines, sed blasphemari, quod ad Deum pertinet, posuit.

2. « Quid ergo tenemus amplius (8)? Causati enim sumus Judæos et Græcos omnes sub peccato esse, sicut scriptum est: Quia non est justus quisquam, non est intelligens, non est requirens Deum. Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonitatem, non est usque ad unum. Sepulcrum patens est guttur eorum, linguis suis dolose agebant, venenum aspidum sub labiis eorum. Quorum os maledictione et amaritudine plenus est: veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Contritio et infelicitas in viis eorum, et viam pacis non cognoverunt: non est timor Dei ante oculos eorum²⁴. » Prædiximus jam quod in hac Epistola Paulus, velut arbiter quidam inter eos qui ex circumcisione crediderunt, et eos qui ex gentibus, temperet sermonem semper et libret, ut nunc hos, nunc illos in quibusdam videatur arguere, et rursum singulas partes certa spe promissionis animare (9). Quia ergo visus fuerat in superioribus dicere, quoniam si præputium justitias legis custodiat, judicabit eum qui in circumcisione prævaricator est legis²⁵: rursum ut eos quos humiliaverat allevaret, addidit: « Quid ergo amplius est Judæo? aut quæ utilitas circumcisionis? Multum per omnem modum. Primo quidem, quia credita sunt illis eloquia Dei²⁶. » Post hæc, cum his consequenter quasi quædam fuisset prosecutus, addit nunc, et dicit: « Quid ergo tenemus amplius? Causati enim sumus Judæos et Græcos omnes sub peccato esse²⁷. » Quod si omnes sub peccato sunt, ergo non erit elationis causa uni adversum alium, cum uterque non ex sua justitia, sed ex Dei misericordia veniat ad salutem. Probavit ergo Græcos quidem, id est gentiles, esse sub peccato, cum ait²⁸: « Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt: et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et volucrum, et quadrupedum, et serpentium: propter quod tradidit

prædicant. »

(8) Quid ergo tenemus amplius? Sic mss. nostri. Editi vero, « Quid ergo? Præcellimus eos? Nequaquam. »

(9) Editi, « anirect, » male.

eos Deus in reprobum sensum, » et reliqua : Judæos vero, cum dicit : « Si autem tu Judæus cognominaris, et requiescis in lege ²⁹, » et reliqua. Quibus addidit ³⁰ : « Qui ergo doces alium, teipsum non doces : qui prædicas non furandum, furaris, » etc. Post hæc ergo dicit, quia « causati sumus Judæos et Græcos omnes sub peccato esse ³¹. » Post hæc vero, ut ei moris est, de Scripturis sanctis vult affirmare quod dixerat ; simul et doctoribus Ecclesiæ præbet exemplum, ut ea quæ loquantur ad populum, non propriis præsumpta sententiis, sed divinis munita testimoniis proferant. Si enim ipse tantus ac talis Apostolus auctoritatem dictorum suorum sufficere posse non credit, nisi doceat in Lege et Prophetis scripta esse quæ dicit, quanto magis nos minimi hoc observare debemus, ut non nostras cum docemus, sed sancti Spiritus sententias proferamus ? Illud etiam necessario ducimus admonendum, quod in nonnullis Latinorum ea quæ subsequuntur testimonia in tertio decimo psalmo consequenter ex integro posita inveniuntur ; in Græcis autem pene omnibus non amplius in decimo tertio psalmo, quam usque ad illum versiculum, ubi (10) scriptum est : « Non est qui faciat bonum, non est usque ad unum. » Sed et quod dixit Apostolus : « Sicut scriptum est : Quia non est justus quisquam : non est intelligens, non est requirens **505** Deum, » non eisdem sermonibus invenitur in psalmo, sed alii permutantur, alii assumuntur, alii relinquuntur. Quod ab studiosis quibusque si observetur diligentius, puto dari in hoc apostolicam auctoritatem, ut cum Scripturæ testimoniis utendum fuerit, sensum magis ex ea, quam verba capiamus. Hoc enim et in Evangeliiis factum frequenter invenies. In tertio decimo igitur psalmo ita scriptum est : « Dominus de cælo respexit super filios hominum, ut videret si est intelligens, aut requirens Deum. » Sed in quinquagesimo secundo psalmo ita dicit : « Deus de cælo respexit super filios hominum, ut videret si est intelligens, aut requirens Deum. » Et videtur idem servari sensus etiam in eo quod Apostolus posuit : « Non est intelligens, non est requirens Deum ³². » Et quod dixit : « Non est justus quisquam ³³, » puto quod ex eo sumpserit quod scriptum est ³⁴ : « Non est qui faciat bonitatem, non est usque ad unum (11) : » in quo etiam si sermo converti videtur, sensus tamen unus idemque servatur. Quod vero in consequentibus dicitur : « Sepulcrum patens est guttur eorum, linguis suis dolose agebant ³⁵, » in quinto (12) psalmo reperies. Post hoc : « Venenum aspidum sub

labiis eorum ³⁶, » quod et ipsum ex quodam psalmo assumptum, immutatis, ut supra diximus, sermonibus, puto. Quod autem sequitur : « Quorum os maledictione, et amaritudine plenum est ³⁷, » ex nono psalmo videtur acceptum. Tum deinde : « Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem, » vel in Isaia invenies, vel in Proverbiis ³⁸. Sed et, « Contritio et infelicitas in viis eorum, et viam pacis non cognoverunt ³⁹, » non quidem ad integrum recorder ubi scriptum sit : suspicor tamen in uno prophetarum inveniri posse. In Psalmis autem scriptum est ⁴⁰ : « Non est timor Dei ante oculos eorum. » Hæc autem omnia testimonia videtur congregare voluisse ob hoc, ut ostenderet, quia quod causatur « Judæos et Græcos omnes sub peccato esse ⁴¹, » non tam suam, quam sanctæ Scripturæ sententiam pronuntiat. Sed requiramus quid est hoc ipsum (13) sub peccato esse : sine exceptione enim sermo ejus omnes, sive Judæi sint, sive gentiles, videtur involvere. Sed occurrit nobis alia ipsius sententia, qua dicit : « Ubi autem non est lex, nec prævaricatio ⁴². » Apud Judæos quidem legem Moysi esse manifestum est : apud gentiles vero legem naturæ esse confirmat (14), quæ testimonio conscientiæ arguat delinquentem. Ubi ergo quærimus hominem in quo non sit lex, et qui per hoc non videatur esse in prævaricatione peccati, quia et ipse Paulus de semetipso dicit : « Ego autem vivebam sine lege aliquando ⁴³ ? » Quando Paulus sine lege vixit, qui rursus de semetipso dicit : « Circumcisis octava die (15) Hebræus ex Hebræis ⁴⁴ ? » Quomodo ergo verum erit eum aliquando sine lege vixisse, qui octava die (16) nativitatis suæ signum circumcisionis ex lege suscepit ? Unde constat tunc fieri hominem sub lege, quando ad id ætatis venerit, ut eligere possit, et discernere quid sit lex : nec prius legis illius extrinsecus jugum suscipere, quam internæ, et naturalis legis habere incipiat (17) firmitatem. Denique in eo loco ubi dixit : « Ego autem vivebam sine lege aliquando, » addidit : « Sed ubi venit mandatum, peccatum revixit ⁴⁵. » In quo hoc quidem ostendit, quia in pueritia prius quam discretionem quis habeat boni et mali, sine lege esse dicitur ; cum etiam si peccat, quia lex in eo non est, peccatum ei non imputatur ⁴⁶. Cum vero discretionem boni malique acceperit, venisse ei dicitur lex, et dedisse mandata. Ubi autem inest vis mandati, hoc est, conscientia redarguens, peccatum, quod prius in eo mortuum erat, dicitur revixisse. Ex hoc ergo jam tempore si quis subdat se legi Moysi, ut eam secundum litteram observet, efficitur

²⁹ Rom. II, 17. ³⁰ ibid. 21. ³¹ Rom. III, 9. ³² Rom. III, 11. ³³ ibid. 10. ³⁴ Psal. XIII, 2. ³⁵ Rom. III, 13; Psal. V, 11. ³⁶ ibid. et psal. CXXXIX, 4. ³⁷ Rom. III, 14; Psal. IX, 7. ³⁸ Rom. III, 15; Isai. LIX, 7; Prov. VI, 18. ³⁹ Rom. III, 16; Isai. LIX, 7, 8. ⁴⁰ Psal. XXXV, 2; Rom. III, 17. ⁴¹ ibid. 9. ⁴² Rom. IV, 15. ⁴³ Rom. VII, 9. ⁴⁴ Philip. III, 5. ⁴⁵ Rom. VII, 9. ⁴⁶ Rom. V, 13.

(10) *Ubi*. In editis omittitur.

(11) Editi, « non est usque ad unum qui faciat. »

(12) Al., « secundo. »

(13) Editi, « relinquamus quidem hoc ipsum. »

(14) Al., « firmat (*al.* affirmat) quo. »

(15) Sic mss. fere omnes. Quidam vero cum editis, « circumcisionem accepi octavi diei, » etc.

(16) *Die*. Deest in antea editis.

(17) Al., « inciperet. »

in manifesto Judæus ⁴⁷. Si vero secundum spiritum eam sequatur, efficitur in occulto Judæus. Hæc pro eo quod dictum est: « Causati enim sumus Judæos et Græcos omnes sub peccato esse ⁴⁸. » Scilicet « omnes » intelligatur de illis dictum, quos vel naturali vel scripta lege ne peccent constat edoceri. Nam et de gentibus sub peccato factis eodem modo intelligimus quo supra diximus: cum cœperint naturaliter quæ legis sunt facere ⁴⁹, et ipsi sibi esse lex, tum redarguuntur a conscientia in his quæ contra legem facere videntur. Propter quod et consequenter mihi videntur vere sensisse hi, qui legem naturæ legem Dei dicunt, legem autem Moysi legem scriptam appellant (18). Si ergo Paulus de lege scripta, hoc est de lege Moysi, diceret: « Peccatum autem non imputatur, cum lex non est ⁵⁰, » videbitur nec Cain reputatum esse peccatum (19), nec illis qui diluvio perierunt, nec illis quos in Sodomis ignis absumpsit. Sed quoniam videmus illis non solum reputata esse peccata, sed et ultionem in eos datam, ostenditur ex his de naturali lege Paulam dicere, quæ, excepta prima ætate pueritiæ, in omnibus hominibus inest: et per hoc rectissime dicit: « Causati enim sumus Judæos et Græcos omnes sub peccato esse. »

506 Unde non mihi videtur quidam (20) ex sapientibus contra rationem definisse, quod in omni mortalium genere, cum ad id ætatis ventum fuerit ubi discretionem recti pravique ingressu naturalis legis quis excipiat, primo omnium malitiam suscitari, post hæc jam eruditionibus, institutis, monitis paulatim eam depelli, et ad virtutem transiri. Consona namque his etiam Paulus mihi sensisse videtur in eo quod dicit: « Sed ubi venit mandatum, peccatum revixit. » Sed et Salvator cum dicit in Evangeliiis: « Nisi venissem, et locutus eis fuisset, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo ⁵¹, » videbitur secundum hanc dixisse rationem, quod virtute ea qua replere (21) dicitur mundum, ad unumquemque hominem veniat, et loquatur in corde ejus, ac boni malique judicium doceat. Ideo ergo Paulus scriptum esse dicit: « Quia non est justus quisquam; non est intelligens, non est requirens Deum: omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt ⁵²; » sicut et aibi Propheta dicit: « Quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens ⁵³. » Quod fortassis contrarium videatur aliis Scripturis, quæ nonnullis testimonium perhibent quasi justis; in tantum ut etiam ad Jerusalem de Sodomis dicatur, quia « justificata est Sodoma ex te ⁵⁴. » Sed intvete diligentius cautelam Scripturæ divinæ, quomodo non dixit: « Justificata est Sodoma; » sed ait (22): Quo-

⁴⁷ Rom. II, 28. ⁴⁸ Rom. III, 9. ⁴⁹ Rom. II, 14. ⁵⁰ Rom. V, 13. ⁵¹ Joan. XV, 22. ⁵² Rom. III, 10-12; Psal. XIII, 1-3. ⁵³ Psal. CXLII, 2. ⁵⁴ Ezech. XVI, 51, 52. ⁵⁵ Apoc. V. ⁵⁶ Apoc. III, 7. ⁵⁷ Joan. V, 19.

(18) Sic recte ms. unus. Editi vero et cæteri mss. nostri habent, « legem autem scriptam positione (al. positionis, al. positam) legem esse appellant. » (19) Editi, « non imputabatur, cum lex non esse videbatur, nec Cain reputatum esset peccatum. »

A niam tu scelera multa committis, et talia sunt quæ agis, ut omnes supergrediaris in magnitudine peccatorum, ad comparisonem scelerum tuorum jam Sodoma justificata est. Et hic ergo quod dixit: « Non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens, » non hoc sentiri voluit quod non justificabitur omnis vivens, sed « in conspectu tuo, » hoc est Dei, non justificabitur. Quantumvis enim quis justus, quantumvis sanctus sit, non solum inter homines, sed et in supernis atque eminentioribus creaturis, ad comparisonem Dei certum est eum justificari non posse. Denique et in Apocalypsi Joannis ⁵⁵, ubi liber signatus offertur in conspectu vetusti dierum, et quæritur ex omni tribu, lingua, et populis, qui eum possit aperire, nullus inventus est nisi solus

B Agnus de tribu Juda, qui justificatus est in conspectu Dei: et ipse solus librum meruit aperire, qui solus ipse est « qui aperit, et nemo claudit; claudit et nemo aperit ⁵⁶. » Solus ergo Salvator noster Dominus Jesus Christus justificatur in conspectu Patris, quia « quæcunque facit Pater, hæc et Filius facit similiter ⁵⁷. » Omnis autem creatura ex comparatione inferiorum justificatur. Ut si, verbi causa, dicamus: ad comparisonem reliqui populi justa fuit Maria soror Moysi: et rursus ad comparisonem Mariæ justus erat Aaron: et iterum ad comparisonem Aaron, justus erat Moyses. Beatus tamen est qui ex comparatione meliorum justus appellatur, et non ex comparatione pessimorum, sicut Sodoma, quæ ex comparatione Jerusalem justificata memoratur. Unde et ego vereor ne ex nobis

C qui videmur esse in Ecclesia Dei et legi ejus operam dare, ac præceptis evangelicis deservire, inveniantur aliqui infidelium justificandi. Ut verbi causa dicam, si nos libidini et impudicitæ serviamus, et gentilis qui alienus est a fide Christi, custodiat castitatem, ille gentilis justificatur ex nobis. Similiter et si nos avaritia, rapacitate, superbia, et cæteris hujusmodi malis involvamur, absteineat autem ab his omnibus gentilis, et hi qui legem Dei nesciunt, illi justificabuntur ex nobis, et nos ex illorum comparatione damnabimur. Quin potius operam demus, ut sicut fide præcedimus gentes, ita actibus et operibus præcellamus, ne mala nostra fiant aliena bona, et illorum temperantia nostram redarguat intemperantiam. Potest adhuc et alio modo explanari quod dixit: « Non est justus quisquam ⁵⁸; » vel quod ait: « Non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens ⁵⁹; » quia donec quis vivit in corpore, justificari non potest nec pronuntiarum justus, sed cum exierit de corpore, et de vitæ hujus agone discesserit, sicut et Scriptura dicit:

D

(20) Alias, « videtur quemdam; » al., « videntur quidam. »

(21) Al., « quod virtus ea quæ replere, » etc.

(22) Editi, « ut, » male.

« Ne beatificaveris hominem ante mortem, quia nescis quæ erunt ejus novissima ⁶⁰; » et iterum dicit Ecclesiastes ⁶¹: « Et laudavi homines defunctos qui jam mortui sunt, magis quam vivos qui adhuc vivunt: sed melior super utrosque qui nondum natus est. » Habes adhuc et aliam Scripturæ sententiam quæ dicit, quia quicumque minimus est in regno Dei, major sit eo qui in corpore est, etiamsi Joannes ille sit, quo major inter natos mulierum non fuit ⁶². « Non est » ergo « justus quisquam. » Et addidit: « Non est intelligens ⁶³. » Et revera cum Apostolus ipse ex parte se dicat agnoscere, et ex parte intelligere ⁶⁴, quis erit qui dicatur intelligens? Quantumcumque enim quis intellexerit, in speculo et in ænigmate videbitur intelligere ⁶⁵: quia post depositionem terreni corporis refertur (25) facie ad faciem intelligere: nunc vero, ut ait Scriptura ⁶⁶: « Corruptibile corpus aggravat animam, et demergit terrena habitatio sensum multa cogitantem. » Unde fit ut non sit « intelligens » quis, nec « requirens Deum ⁶⁷. » Dum enim corporis sollicitudinibus occupamur, et quæ hominum sunt querimus ⁶⁸, Deum quærere, vel quæ Dei sunt cogitare non possumus.

5. « Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt ⁶⁹. »

507 Mihi videtur quod non dicitur declinasse, nisi is qui aliquando in via recta stetit. Unde apparet primum illud naturæ rationabilis opus, quod a Deo factum est, fuisse rectum, et in via recta Creatoris ipsius munere collocatum. Sed quia ab hac ad levam (24) peccati iter detorsit, merito nunc dicitur declinasse, sicut exemplo est (25) primus homo Adam, qui de paradisi via recta malesuadi fraude serpentis ad pravas et tortuosas mortalis vitæ semitas declinavit. Consequenter ergo omnes qui ex ipsius successione in hunc mundum veniunt, declinaverunt, et simul cum ipso inutiles facti sunt. Propter hoc puto et Dominum in Evangeliiis dare mandatum, ut cum omnia præcepta fecerimus, meminerimus tamen quid simus, et dicamus: « Servi inutiles sumus: quod debuimus facere, fecimus ⁷⁰. » Donec enim quis hoc facit tantum quod debet, id est, ea quæ præcepta sunt, inutilis servus est. Si autem addas aliquid præceptis, tunc non jam inutilis servus eris, sed dicetur ad te: « Euge, serve bone, et fidelis ⁷¹. » Quid autem sit quod addatur præceptis, et supra debitum fiat, Paulus apostolus dicit: « De virginibus autem præceptum Domini non habeo: consilium autem do, tanquam misericordiam consecutus a Domino ⁷². » Hoc opus super præceptum est. Qui ergo completis præceptis addiderit etiam hoc, ut virginitatem custodiat, non jam inu-

tilis servus, sed servus bonus et fidelis vocabitur. Et iterum præceptum est, ut hi qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivant ⁷³. Paulus tamen dicit, quia « nullo horum usus sum; » et ideo non inutilis erat servus, sed fidelis et prudens. « Omnes » ergo « declinaverunt, simul inutiles facti sunt. » Quibus addidit: « Non est qui faciat bonitatem, non est usque ad unum ⁷⁴. » Gravis sententia, et quæ difficile astrui possit. Quomodo enim videtur fieri posse, nullum omnino, nullum usque ad unum, vel in Judæis, vel in Græcis inveniri potuisse qui faceret bonitatem? Siccine credimus (26) quod nullus fuerit qui vel hospitem aliquando receperit, vel esurienti panem dederit, vel nudum texerit, vel innocentem de manibus potentis eripuerit, vel tale aliquid boni operis egerit? Non mihi videtur tam incredibilem sermonem voluisse asserere Paulus apostolus: sed hoc modo intelligendum puto; quod neget quemquam fecisse bonitatem. Verbi gratia, velut si quis fundamenta jaciat domus, et unum aut duos parietes exstruat, aliquid etiam materiæ convehat, nunquid dicetur fecisse domum, quamvis operatus videatur in domo? Sed ille dicetur domum fecisse, qui totius ædificii ad perfectum singula quæque membra perduxerit. Ita arbitror et hic Apostolum dicere neminem fecisse bonitatem, hoc est, a nullo eam ad perfectum et ad integrum consummatam. Si autem requiramus quis sit vere bonus, et qui perfectam fecerit bonitatem, illum inveniemus solum qui dicit: « Ego sum pastor bonus; » et iterum: « Pastor bonus animam suam ponit pro ovibus suis ⁷⁵. » Post hæc de quinto, ut supra diximus, psalmo sumens (27), dicit: « Sepulcrum patens est guttur eorum. » Diversa in his, ut mihi videtur, humani generis peccata describit. Omne sepulcrum immunditiam defuncti cadaveris contegit; unde et Dominus dicebat in Evangelio de Scribis et Phariseis, quod essent sepulcra dealbata, « quæ foris quidem speciosa videntur hominibus, intus autem plena sunt omni immunditia ⁷⁶. » Videtur autem Paulus hoc in loco majus aliquid in istis, de quibus sermo est, ostendere criminis, cum eos sepulcrum non tectum, neque cooptum, sed « patens » appellat. Clausa enim sepulcra dicuntur, quos aliquantulum pudor cohibet palam delinquere, et proferre ad publicum crimina sua. Patens vero sepulcrum dicuntur hi qui immunditias suas et impuritates in propatulo habent: quibus assiduitas et usus scelerum, quod est in malis ultimum, etiam commissorum verecundiam sustulit: ut jam non aperiant os suum, et proferant verbum Dei, verbum vivum; sed (28) aperiant gut-

⁶⁰ Eccli. xi, 30. ⁶¹ Eccl. iv, 2, 3. ⁶² Matth. xi, 11. ⁶³ Rom. iii, 10, 11. ⁶⁴ I Cor. xiii, 9. ⁶⁵ ibid. 12. ⁶⁶ Sap. ix, 15. ⁶⁷ Rom. iii, 11. ⁶⁸ I Cor. vii, 32, 33. ⁶⁹ Rom. iii, 12. ⁷⁰ Luc. xvii, 10. ⁷¹ Matth. xxv, 21. ⁷² I Cor. vii, 25. ⁷³ I Cor. ix, 14, 15. ⁷⁴ Rom. iii, 12. ⁷⁵ Joan. x, 11. ⁷⁶ Matth. xxiii, 27.

(25) Al., « revelabitur, » al., « merebitur, » al., « revertetur. »

(24) Al., « levum. »

(25) Al., « exemplum est. »

(26) Al., « Si in eis credimus. »

(27) Sumens. Deest in antea editis.

(28) Al., « verbum Dei vivum; sed, » etc.

tur suum, et proferant verbum mortuum, verbum diaboli, non de corde, sed de sepulcro. Si quando ergo videris hominem lascivo ore impudica verba jactantem, aut tumido et furibundo contumelias et maledicta proferentem, non dubites de hoc dicere, quia « sepulcrum patens est guttur » ejus. « De abundantia enim cordis os loquitur⁷⁷. » Ad hæc additur : « Linguis suis dolose agebant. » Dolus est, cum aliud quis lingua loquitur, et aliud volutat in corde. Quod crimen nescio si vel justos quosque et electos relinquat immunes ; sed puto quod alius plus, alius autem minus, nemo tamen sit ab hoc ad perfectum purus, nisi ille solus de quo scriptum est : « Qui peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore ejus⁷⁸. » Nam et si inveniatur quis diligens et cautus, potest fortassis in gravioribus se observare : quem autem invenias, qui in hæc vel præ verecundia, vel præ negligentia non incurrat ? Interdum et per oblivionem omittuntur quæ curanda fuerant, et ne appareat culpa, excusantur aliter quam (29) gesta sunt. Unde et Petrus, sciens istas esse diversitates doli, **508** in Epistola sua scribit dicens : « Deponentes ergo omnem dolum, et simulationem, et invidiam, et obtreccionem, quasi modo geniti infantes, rationabiles, et sine dolo, lac concupiscite, ut in eo crescatis in salutem⁷⁹. »

4. « Venenum aspidum sub labiis eorum⁸⁰. » Morsus serpentis veneno corpus (30) interimit : morsus verbi venenati fraude animam necat. Potest accidi hoc et de his qui calumniarum commentis circumveniunt homines : potest et de his, qui per hæreticam doctrinam veneno diaboli infectam, animas decipiunt simplicium. « Quorum os maledictione, et amaritudine plenum est⁸¹. » De veneno quidem aspidum non dixit plena esse labia. In illo enim vitio plures fortassis inveniantur, non tamen plures qui plene, et ad integrum veneni illius virus exerant (31). Maledictione autem et amaritudine repleri os, valde multorum est. Quis enim ita emendati oris est (32), quem non maledicendi consuetudo sollicitet, non dicam adversum eos qui maledictione digni sunt, sed adversum eos quos Dominus non maledixit, id est, justos et innocentes viros ? Promptum hoc et proclive vitium est fragilitatis humanæ erga subjectos præcipue et inferiores : ita ut jam appellationem hanc non maledictionem putent. Et ideo plenum esse os eorum, et tanquam de pleno oris vasculo indesinenter dicitur fluere maledictio. Huic tamen et amaritudo conjungitur, quia ex iracundiæ felle depromitur. Per iracundiam enim ac furorem ad maledicendum lingua compellitur. Et ideo dicit idem Apostolus⁸² : « Benedi-

⁷⁷ Matth. xii, 34. ⁷⁸ I Petr. ii, 22. ⁷⁹ ibid. 1, 2. ⁸⁰ Rom. iii, 15. ⁸¹ ibid. 14. ⁸² Rom. xii, 14. ⁸³ Hebr. xii, 15. ⁸⁴ Rom. iii, 15. ⁸⁵ ibid. 9. ⁸⁶ Psal. lxxii, 2. ⁸⁷ Rom. vi, 16, 17. ⁸⁸ Psal. l, 19. ⁸⁹ Jerem. ii, 20; v, 5. ⁹⁰ Psal. xlviii, 15, 21. ⁹¹ Rom. iii, 17. ⁹² Psal. cxviii, 165. ⁹³ Psal. lxxv, 5. ⁹⁴ Rom. iii, 18. ⁹⁵ Psal. xiii, 5.

(29) Al., « quæ. »

(30) Al., « Morsu serpentis venenum corpus, » etc.

(31) Al., « exercent. »

A cite, et nolite maledicere ; » et alibi⁸³ : « Ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediatur. » Additur in consequentibus⁸⁴ : « Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. » Quod tamen crimen non fortassis pluribus aptari posse videbitur eorum de quibus dixit : « Causati enim sumus Judæos et Græcos omnes sub peccato esse⁸⁵ ; » nisi forte ita intelligamus, quia non corporaliter tantum sanguis effunditur eorum quorum corpora trucidantur, sed et hi qui quolibet scandalo animam a Deo separant, viri sanguinum nominantur. Sicut enim homicida dicitur ille qui corpus ab anima separat, per quam vivificatur : ita multo etiam verius ille homicida dicitur est, qui animam a vera vita separat, quæ (33) est Deus. Pedes autem hoc in loco illos intellige de quibus dicit Propheta : « Mei autem pene moti sunt pedes⁸⁶ ; » hoc est, consilium quo agimus iter vitæ.

5. « Contritio, et infelicitas in visceribus eorum : et viam pacis non cognoverunt⁸⁷. » Contritionem hic dicit, non illam qua spiritus peccatis contribulatur pro pœnitentia, unde dicitur in Psalmis⁸⁸ : « Cor contritum et humiliatum Deus non spernit : » sed illam dicit contritionem qua peccatores dicuntur conterere jugum Domini et projicere a cervicibus suis⁸⁹. Similiter et « infelicitas, » vel, sicut alibi legitur, « miseria » accipienda est, qua miser effectus est homo et infelix, qui « cum in honore esset, non intellexit, » sed « comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est eis⁹⁰. » Et viam pacis non cognoverunt⁹¹. » Pax nostra Christus est. Via ergo pacis, via Christi est. Sed et si accipiamus quod peccatores dum vitiorum bellis semper urgentur, viam pacis ignorant, recte intelligimus. Dicit enim propheta ad Dominum : « Pax multa diligentibus nomen tuum, et non est illis scandalum⁹². » Sed et ille populus qui de Ægypto eductus est, per viam pacis incessit, ut ad terram repromissionis veniret, et habitaret in Jerusalem, quæ interpretatur *visio pacis*, sicut et Propheta dicit : « Factus est in pace locus ejus, et habitatio ejus in Sion⁹³. » Plenius autem viam pacis agnoscit qui ad cœlestis Jerusalem habitaculum tendit, ut ad sanctam civitatem Dei viventis ascendat. Post hæc additur : « Non est timor Dei ante oculos eorum⁹⁴. » Si quis sit qui semper de timore Dei cogitet, quid ei placeat requirat, quidve displiceat, huic timor Dei esse ante oculos dicitur. Sed peritus debet esse, et ex lege Domini diligenter eruditus⁹⁵, ne forte illic timeat timore, ubi necessarius non erit timor. Ponendus est ergo semper timor Dei ante oculos : non istos oculos carnis (neque enim visibile aliquid, aut corporeum quæritur), sed ante oculos mentis (34); qui-

(32) Al., « emendationis est vitæ. »

(33) Editi, « qui. »

(34) Alias, « sed dicitur de oculis mentis. »

bus timoris Dei et intellectus et doctrina perspicitur, per quam, sicut superius diximus, intelligatur quid timendum sit, aut quid non sit timendum. Qui Deum timet, potestates sæculi non timet. Et quid dico de potestatibus sæculi? Nec illos principatus, et potestates, et mundi hujus rectores, neque spiritalia nequitiae in cœlestibus timet⁹⁶. Et ut ipsius hoc (35) Pauli auctoritate firmemus, audi quomodo dicit de humanis potestatibus: « Vis, inquit, non timere potestatem? Fac quod bonum est, et habebis laudem ex ea⁹⁷. » Et Propheta dicit: « Dominus mihi adjutor est, non timebo quid faciat mihi homo⁹⁸. » De adversis vero potestatibus spirituum idem Propheta sensisse mihi videtur, ubi dicit: « Multi qui debellant me de excelso, per diem timebunt⁹⁹; » et iterum: « Si consistent adversum me castra, non timebit cor meum¹. » Opus ergo grande est et magnificum semper habere ante oculos cordis **509** timorem Dei: illum timorem, qui replevit virgam quæ surrexit de radice Jesse, et florem qui de radice ejus surrexit: de quo dixerat: « Et replebit eum spiritus timoris Domini². » In tantum autem perfectum reddit hominem Dei timor, ut nihil ei desit, ut Propheta dicit (36), quia « nihil deest timentibus eum³. » Hæc, prout potuimus, singulis quibusque quæ a Paulo assumpta fuerant aptavimus, quomodo convenire viderentur his de quibus dicit: « Causati enim sumus Judæos et Græcos omnes sub peccato esse⁴. » Quæ tamen ita puto debere intelligi, non ut in singulis hominibus omnia hæc fuisse arguantur, sed aliud in alio (37), et aliud in alio, ita tamen ut in omnibus impleretur universitas ista vitiorum.

6. « Scimus autem, quoniam quæcunque lex loquitur, his qui in lege sunt loquitur, ut omne os obstruatur et subditus fiat omnis mundus Deo. Propterea (38) ex operibus legis non justificabitur omnis caro in conspectu Dei (39). Per legem enim agnitio peccati⁵. » Præfati sumus in principiis (40) Apostolum in hac Epistola de pluribus legibus tractaturum, quarum discretio et distinctio nisi per loca singula habeatur, confundere poterit sensum legentis. Igitur etiam in præsentī loco quod dicit: « Scimus autem, quoniam quæcunque lex loquitur, his qui in lege sunt loquitur, » diligentius requirere debemus quæ sit lex quæ loquatur ad eos qui in lege sunt, et per hoc quod ad eos loquitur omni eos excusatione denudet, ne peccatorum suorum possint invenire perfugia: hoc enim est quod dicit: « Ut omne os obstruatur, et subditus fiat omnis mundus Deo. » Quod si velimus de lege

A Moysi intelligere, quæ illis sine dubio solis loquitur, quos ex matris utero circumciderit et docuerit, quomodo consequens videbitur quod per hanc legem, quæ unam tantummodo institutis suis contingit gentem, omne os obstruatur, et omnis per eam mundus Deo teneatur obnoxius? Quid enim commune ad hanc legem gentes omnes, quid totus habere mundus credendus est? Quomodo autem et agnitio peccati per legem Moysi fieri dicitur, cum inveniantur plurimi et ante eam agnovisse peccatum suum? Cain denique cum peccasset ita ait: « Majus est peccatum meum, quam ut remittatur⁶. » (41) Sed et patriarchæ cum ad Joseph descendissent in Ægyptum, et simulata ab eo confutatione urgerentur, ita ad alterutrum dicunt: « In peccatis sumus pro fratre nostro, quia despeximus tribulationem ejus animæ cum rogaret nos, et non exaudivimus eum: propter hoc venit super nos tribulatio hæc⁷. » Sed et Job, quem ante legem fuisse constat, ita dicit: « Quod et si peccavi invitus, si occultavi peccatum meum, aut confusus sum multitudine populi, quominus annuntiarem delictum meum⁸. » Qui omnes evidenter docentur agnovisse peccatum suum. Ex his ergo colligitur Paulum apostolum non de lege Moysi hæc dicere, « Quia lex his qui in lege sunt loquitur⁹, » sed de naturali lege quæ scripta est in cordibus hominum. Hæc ergo lex quæcunque dicit, his qui in lege sunt dicit. In lege autem sunt hi qui id ætatis agunt, quo discretionem boni malique jam capiant. Sine lege vero illi sunt quibus nondum hujusmodi discretionis sensus advenit, secundum quod et Paulus dicit: « Ego autem vivebam sine lege aliquando¹⁰. » Secundum hanc ergo legem naturalem consequenter Apostolus dixisse videbitur (42) omne os obstruendum, et omnem mundum obnoxium Dei judicio futurum. Hujus enim legis quæ naturaliter hominibus inest, nullus est expers, neque Judæorum, neque gentilium: et ideo consequenter dictum videtur etiam illud, quod justificetur Deus in verbis suis, et vincat cum judicatur¹¹. Ut verbi causa dicamus: si requiratur quid Deus homini contulerit, et quid homo ex his quæ a Deo accepit operatus sit, judicari cum hominibus Deus videbitur: et invenietur quidem Deus dedisse homini omnes affectus, omnesque motus quibus ad virtutem niti possit et progredi: insuper etiam vim rationis inseruisse, qua agnosceret quid deberet agere, quid cavere. Hæc ergo invenitur Deus communiter omnibus hominibus præstitisse. Sed si his acceptis homo neglexerit iter virtutis incedere, cui ex Deo nihil deficit,

⁹⁶ Ephes. vi, 12. ⁹⁷ Rom. xiii, 3. ⁹⁸ Psal. cxvii, 3. ⁹⁹ Psal. xxxiii, 10. ¹ Rom. iii, 9. ² ibid. 19, 20. ³ Rom. iii, 19. ⁴ Rom. vii, 9. ⁵ Psal. l, 6.

⁶ Psal. lv, 3. ⁷ Psal. xxvi, 3. ⁸ Isai. xi, 1, 3. ⁹ Gen. iv, 13. ¹⁰ Gen. xlii, 21. ¹¹ Job xxxi, 35.

(35) Hoc. In editis omittitur.

(36) Al., « ut cui nihil desit; ut Propheta dicat. »

(37) Et aliud in alio. Hæc omittuntur in editis.

(38) Propterea. Sic mss. Editi, « quia. »

(39) Al., « coram Deo. »

(40) Vide Præfationem Origenis.

(41) Sic mss. fere omnes. Quidam cum editis, « remitti possit. »

(42) Al., « videbatur. »

invenitur ipse defuisse iis quæ a Deo data sunt sibi. Merito ergo dicitur in tali iudicio Deus vincere et justificari in verbis suis. Hæc ergo lex naturalis loquitur omnibus qui in lege sunt : ex cujus præceptis soli mihi immunes fieri videntur infantes, quibus nondum inest pravi rectique iudicium. Sed his si etiam illi sociandi sint qui quacunque ex causa impotes sunt (43) mentis, videto. Exceptis vero his nullus hominum mihi effugere videtur hanc legem. Considerandum est autem ne forte non solum homines, sed et angelos, et omnem, quæcunque illa est, rationabilem creaturam lex ista constringat. Si enim recte a sapientibus definitum est, legem esse quæ (44) dicet quod agi debeat, et quod agi non debeat vetet, quomodo non huiusmodi lex etiam supernis et cælestibus ordinibus inserta videbitur ; quibus utique et observandi quiddam, **510** et quiddam cavendi disciplina est ? Et nisi hac lege tenerentur, nunquam de eis diceret Scriptura divina : « Angelos quoque, qui non servaverunt principatum suum, sed dereliquerunt proprium domicilium, Deus ad iudicium magni diei æternis vinculis in tartaro (45) constrictos sub caligine reservavit ¹². » Unde constat inesse eis legem ; qua non observata passi sunt hæc quæ superius Scriptura testata est. Sed et Paulus cum dicit : « An (46) nescitis quia angelos iudicabimus ¹³ ? » quid aliud nisi sub lege scite esse positos eos quos pronuntiat ad iudicium deducendos ? Sed si quis nobis occurrat ex eo quod supra diximus Deum esse cum hominibus iudicandum, quasi etiam ipsum dicere videamur esse sub lege, audi quanta de hoc cautela in Apostoli Litteris invenitur, qui Christum non in lege esse, sed plenitudinem esse legis commemorat : et sicut i; se est iustitia ex qua omnes iusti fiunt, et ipse est veritas ex qua omnes in veritate consistunt, et ipse est vita ex qua omnes vivunt, ita et ipse est lex, ex qua omnes in lege sunt. Venit ergo ad iudicium, non tanquam qui in lege sit, sed tanquam qui lex sit. Ego autem puto quod hi qui iam perfecti sunt, et Domino conjuncti unus spiritus cum ipso effecti sunt ¹⁴, nec ipsi in lege sunt, sed magis ipsi sunt lex, sicut et alibi idem Apostolus dicit : « Quia iusto lex non est posita ¹⁵. » Ita : « Quæcunque lex loquitur iis qui in lege sunt loquitur, ut omne os obstruatur, » secundum ea quæ supra diximus, « ut subditus fiat, » vel, ut alibi legimus, « obnoxius fiat omnis mundus Deo ¹⁶, » quod et magis cum Græcis exemplaribus convenit. Sed requiramus omnem mundum (47) hic quid appellaverit. Nunquidnam putabitur per omnem

A mundum ita terrenus hic debere intelligi locus, ut et arbores, et lapides, et herbæ, ac semina, et paleæ quæ in ipso sunt, pariter nominatæ sint ? Partes enim mundi hæc esse singula videntur. Non arbitror ita quempiam ineptum inveniri, ut hæc possit asserere. Restat igitur ut omnem mundum omne rationale animal dicat : et sicut omne quod irrationale est, excipitur ab hoc sensu, ita nulla mihi videtur ab hac conditione rationalis creatura secerni. Omnis ergo mundus obnoxius fit Deo per hoc quod legem naturalem inseruit omnibus : de quibus et in alio loco dicit, quia « in nomine Jesu omne genu flectetur (48) cælestium, terrestrium et infernorum ¹⁷. » Quod utique si faciat, complesse videbitur legem ; si non faciat, esse obnoxius legi : per legem autem consequenter et Deo. Si cui vero de solis hominibus hoc videbitur dictum, quod et legem naturalem ipsis inesse dixerit, et de solis ipsis scriptum accipiat (49) : « Ut omne os obstruatur, et obnoxius fiat omnis mundus Deo ¹⁸, » utetur (50) occasione subsequentis sermonis, quo dicit : « Quia ex operibus legis non justificabitur omnis caro ¹⁹. » Quod utique dictum videbitur de his tantum qui in carne sunt positi. Sed qui priorem sensum magis tenere volunt, observabunt diligentius quomodo Apostolus dixerit ex operibus legis non justificari omnem (51) carnem : quia ad eos qui in carne sunt opera legis spectant ; ad eos vero qui in spiritu sunt, id est superiores ordines cælestium ministeriorum, sensus pertinet legis. « Ex operibus » igitur « legis » quod « non justificabitur omnis caro in conspectu ejus, » hoc modo intelligendum puto : quia omnis qui caro est, et secundum carnem vivit, non potest justificari ex lege Dei, sicut et alibi dicit idem Apostolus, quia « qui in carne sunt, Deo placere non possunt ²⁰ ; » item alibi : « Quia sapientia carnis inimica est Deo, legi enim Dei non est subjecta : nec enim potest ²¹ ; » et propheta dicit : « Omnis caro fenum ²² ; » et in Evangelio scriptum est : « Spiritus est qui vivificat ; caro autem (52) non prodest quidquam ²³. » De his ergo dicit, quia ex lege Dei « non justificabitur omnis caro coram ipso. » Sed et hoc quod addidit « coram ipso, » non otiose prætereat, sicut jam frequentius admonuimus, quia aliud est coram Deo justificari, aliud coram hominibus : hoc est, ad comparisonem aliorum hominum potest alius homo qui emendatius vixerit, iustus videri ; ad comparisonem autem Dei, non solum homo non justificabitur, sed et sicut Job dicit : « Stelle autem (53) non sunt mundæ coram ipso ²⁴ ; » quæ utique coram

¹² Jud. 6. ¹³ 1 Cor. vi, 3. ¹⁴ ibid. 17. ¹⁵ 1 Tim. i, 9. ¹⁶ Rom. iii, 19. ¹⁷ Philip. ii, 10. ¹⁸ Rom. iii, 19. ¹⁹ ibid. 20. ²⁰ Rom. viii, 8. ²¹ ibid. 7. ²² Isai. xl, 6. ²³ Joan. vi, 64. ²⁴ Job xxv, 5.

(43) Al., « dementes fiunt. »

(44) Al., « dicat. »

(45) Al., « in tartarum. »

(46) Al., « Aut. »

(47) Genebrardus, « omnis mundus » ; Salodanus vero et Merlinus : « omnem mundum, » et omittunt « per. »

(48) Al., « flectatur. »

(49) Al., « accipiatur. »

(50) Al., « utitur. »

(51) *Omnem.* Deest in antea editis.

(52) *Autem.* In editis omittitur.

(53) *Autem.* Desideratur in editis.

nobis mundæ sunt, hoc est, ad comparationem hominum mundæ habentur et sanctæ (54); ad comparationem vero Dei mundæ esse non possunt. « Per legem enim agnitio peccati ²⁵. » Videamus quomodo per legem fit agnitio peccati. Dum per legem discimus quid agendum sit, quid cavendum, simul et quid peccatum sit, et quid non sit agnoscimus. Non ergo, ut hæretici Deum legis accusant, mala radix est lex, et mala arbor per quam peccati venit agnitio: quia non dixit: Ex lege « agnitio peccati, » sed, « per legem, » ut scias non ex ipsa ortum, sed per ipsam agnitum esse peccatum. Ut, verbi gratia, si dicemus: **511** Per artem medicinæ datur languoris agnitio, nunquidnam videretur tibi causa languoris esse medicina, quia per ipsam qualitas languoris agnoscitur? Sed, sicut constat bonam esse medicinam quæ ægritudinis intelligentiam præstat, qua possit vitari (55) infirmitas, ita et lex bona est per quam deprehenditur et agnoscitur peccatum. Servat autem, ut puto, hujusmodi expositio etiam illius explanationis consequentiam, quam supra edidimus de eo quod scriptum est: « Causati enim sumus Judæos et Græcos omnes sub peccato esse, sicut scriptum est: Quia non est justus quisquam, non est intelligens, non est requirens Deum ²⁶. »

7. « Nunc autem sine lege justitia Dei manifestata est, testificata a lege et prophetis. Justitia autem Dei per fidem Jesu Christi in omnes et super omnes qui credunt in eum. Non enim est distinctio. Omnes enim peccaverunt, et egent gloria Dei, justificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem quæ est in Christo Jesu ²⁷. » Quod astruximus in superioribus, dicentes non de lege Moysi dictum, « Quia quæcumque lex loquitur, his qui in lege sunt loquitur ²⁸, » putabit aliquis non tam vere, quam violenter assertum, cum videat nunc nomen legis non ad naturæ, sed ad Moysi legem referri: et dicet quod in præsentī loco justitia Dei pronuntiatur ab Apostolo manifestari per legem, et non solum per legem, sed et per prophetas, ut sine ulla ambiguitate de lege Moysi intelligantur dicta esse quæ scripta sunt: ex qua lege justitia Dei per fidem Christi Jesu manifestetur in omnes qui credunt, sive ex Judæis, sive ex gentibus venientes, qui tamen non ex operibus justificentur, sed ex gratia Dei, redemptore (56) eis effecto ipso Jesu Christo ²⁹. Hæc quidem dicet is qui sensum Apostoli in his quæ supra exposuimus, violenter a nobis accusabit inflexum. Sed illud est quod constanter possumus affirmare: quia sicut nos qui hæc asserunt (57) putant in hoc sermone Apostoli, quem nunc proposuimus, nihil in-

venire posse quo astruamus hæc non de Moysi, sed de naturæ lege conscripta: ita nec illi quidem invenire aliquid poterunt quomodo quæ superius dicta sunt, ad Moysi potius, quam ad naturæ legem respicere videantur: et ideo sicut illis non ideo priora stabunt, quia videntur posteriora constare, ita nec nobis quidem poterunt prima turbari, si secunda non eodem currere tramite videantur. Quid igitur? Contraria sibi scribere dicemus Apostolum? Et hæc erit egregii explanatoris assertio! Quod accidere illis solet qui in diversos sectarum sensus unum fidei dogma dirumpunt, et illa tantum de Scripturis divinis testimonia explorant, quibus proprium dogma constituent, earum vero quæ e diverso veniunt Scripturæ divinæ sententiarum absolute ne extremo ³⁰, ut ait Dominus, digito contingunt. Sed qui fideliter et integre sacrorum Voluminum colligit sensum, debet ostendere quomodo ea quæ videntur esse contraria, non sunt vere contraria. Tentabimus ergo etiam in præsentī loco ostendere quomodo priori expositioni nostræ hæc subsequens non repugnet. Sæpe diximus, et evidentius in præfatione diximus (58), quod ita Apostolus in hac Epistola multarum legum faciat mentionem, ut cum de una ad alteram transit, deprehendi nisi ab intento satis lectore vix possit. Dixerat in superioribus, quia « per legem agnitio peccati est; » et quia sensit posse scilicet responderi: Ergo si ex lege naturali agnitio peccati est, potest ex ipsa et agnitio esse justitiæ, secundum illam scilicet quam supra medicinæ artis imaginem dedimus: ut quemadmodum per illam languor agnoscitur ut sanitas inveniat, ita etiam per legem naturæ si potest agnitio fieri peccati, similiter possit et justitiæ fieri. Hoc ergo cum vidisset posse sibi objici, postquam dixit: « Per legem enim agnitio peccati, » subjungit: « Nunc autem, sine lege (59) justitia Dei manifestata est. » Tale est ergo quod dicit: Non (60) sicut per legem agnitio peccati, ita et manifestatio justitiæ Dei per legem fit; sed sine lege manifestatur justitia Dei. Poterat enim naturæ lex arguere peccati naturam, et notitiam ejus ostendere: justitia autem Dei supergreditur et supereminet hoc quodcumque mens humana solis naturalibus sensibus potest rimari. Neque enim sufficit ad intelligendam et considerandam non quamcumque humanam, sed ipsam Dei justitiam, et judicia quæ ex ipsa descendunt, de quibus dicitur quia sunt « abyssus multa ³¹, » et quia tam profunda sit justitia Dei et judicia, ut Apostolus dicat: « Quam inscrutabilia sunt judicia Dei ³²! » Sed et Sapientia ita ad homines loquitur, quasi non possit

²⁵ Rom. III, 20. ²⁶ Rom. III, 9-11. ²⁷ ibid. 21 seq. ²⁸ Psal. xxxv, 7. ²⁹ Rom. xi, 35.

(54) *Mundæ sunt, hoc est ad comparationem hominum, mundæ habentur et sanctæ.* Sic. mss. et Rabanus. Editi vero, « mundæ habentur sane, ad comparationem vero Dei, » etc.

(55) Ita ms. unus. Editi vero et cæteri mss., « vitare quæ velit. »

²⁸ ibid. 19. ²⁹ Tit. III, 5-7. ³⁰ Matth. xxiii, 4.

(56) Al., « in redemptionem. »

(57) Editi, « asserimus, » male.

(58) Vide præfationem Origenis.

(59) In antea editis deest « subjungit, » et legitur, « Num autem ait: Sine lege. »

(60) Editi, « nam, » male.

justitia Dei naturæ solius motibus sciri, sed per doctrinæ studium quæri; et ideo dicit: « Discite justitiam qui judicatis terram ³⁵. » Quamobrem ad Dei justitiam agnoscendam nihil prorsus opitulabitur lex naturæ, etiamsi videatur sentire aliquid de humana justitia. Illa enim lex potest sentire quod inter homines justum sit ut quod in se quis pati non vult, hoc **512** ne proximo faciat ³⁶. Nunquid naturaliter potest sentire (61) de illa justitia quæ dicit: « Videte ne faciatis justitiam vestram coram hominibus ³⁵; » et, « ut nesciat sinistra tua quid faciat dextra tua ³⁶? » Hæc et hujusmodi justa (62) dictare non potest lex naturæ; et ideo dicit Apostolus: « Nunc autem sine lege, » naturæ scilicet, « justitia Dei manifestata est ³⁷, » testimonium habens legis Moysi et prophetarum, in quibus sanctus Spiritus multa per figuras et ænigmata de justitia Dei scripserat. Et nolo mireris quod unum vocabulum legis secundo in eodem loco positum diversa significet. Invenimus hanc esse Scripturæ consuetudinem et in aliis locis: ut ibi ³⁸: « Nonne vos dicitis, quia adhuc quatuor menses sunt ut veniat messis? Elevate oculos vestros, et videte regiones, quia albæ sunt ad messem. » Nonne et hoc loco messis secundo nominata, primo ad corporalem messem refertur, secundo ad spiritalem? Et iterum in Evangelio cum dicit ad Samaritanam mulierem Salvator, « Da mihi bibere ³⁹, » et post responsum ejus iterum dicit ad eam: « Si scires quis est qui dicit tibi: Da mihi bibere; tu utique petisses eum, et dedisset tibi aquam vivam. » Et iterum addidit ad eam: « Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum; qui autem biberit ex aqua quam ego do ei, non sitiet in æternum ⁴⁰. » Vides quomodo et bibere, et aqua, nunc quidem (63) corporaliter, nunc autem spiritualiter in uno eodemque accipitur loco? Est et illic similiter positum, ubi cæcus a nativitate curatur ⁴¹. Post hoc dicit Salvator: « In judicium ego veni in hunc mundum, ut qui non vident videant, et qui vident cæci fiant ⁴². » Nonne etiam hic et videre, et non videre nunc corporaliter, nunc spiritualiter intelligitur? Ita ergo etiam in hoc loco Apostolus cum sine lege dicit justitiam Dei manifestari, naturæ lex intelligitur; cum vero dicit: « Testificata a lege et prophetis, » Moysi legem designat. Quod si adhuc tibi minus planum putatur esse quod diximus, addeamus etiam hæc: Si enim videtur quod (64) eadem lex sit de qua dicitur: « Nunc autem sine lege justitia Dei manifestata est, » quæ est et illa de qua ait: « Testificata a lege et prophetis; » si quidem sine lege (65) manifestata est, non accipit testimo-

num legis; si autem ex lege accipit testimonium, non ergo sine lege manifestata est. Quod cum insolubile sit, nec aliqua possit ratione convelli, dicendum est justitiam quidem Dei manifestari a Christo Jesu, præbente ei testimonium non lege naturæ, quæ adhuc est utique exigua et parva; sed lege Moysi; non ea quæ secundum litteram, sed quæ secundum spiritum est, de qua idem dicit Apostolus: « Quia lex spiritalis est ⁴³. » Similiter autem et prophetæ per eum qui in ipsis locutus est spiritum Dei. Est præterea et illa apud Apostolum de hoc sermone, si quis diligentius observet, mira distinctio. Moris est apud Græcos nominibus $\xi\rho\theta\rho\alpha$ præponi, quæ apud nos possunt articuli nominari. Si quando igitur Moysi legem nominat, solitum nomini præmittit articulum; si quando vero naturalem vult intelligi, sine articulo nominat legem. Et hoc ergo in loco ubi dicit, « Nunc sine lege justitia Dei manifestata est, » articulum non habet; in sequenti vero ubi dicit, « Testificata a lege et prophetis, » secundo in loco legem cum articulo posuit. Si ergo sufficienter patuit de legis appellatione diversitas, videamus nunc quæ justitia sine naturali lege manifestetur. Idem apostolus Paulus dicit de Christo, quia « factus est nobis sapientia a Deo, et justitia, et sanctificatio, et redemptio ⁴⁴. » Hæc ergo justitia Dei, quæ est Christus, manifestatur sine lege quidem naturali, non tamen sine lege Moysi vel prophetis (66). Dat enim ei testimonium lex sicut et ipse dicit: « Scrutamini Scripturas; ipsæ sunt quæ testimonium reddunt de me ⁴⁵. » Nam lex quidem naturalis potest occasiones præbere, et intellectum dare, ut diximus, vel ad ea quæ inter homines agi æquitas poscit, vel ad hoc ipsum, ut esse sentiat Deum. De Christo autem quod sit Filius Dei, sentire naturaliter quis potest? Ideo ergo sine hac (67) lege, justitia Dei, quæ est Christus, manifestata est, testificata ex lege Moysi et prophetis. Verum priusquam ad consequentia properemus, omittenda non videtur ne hæc quidem observatio, quod in peccato quidem agnitionem posuit, in justitia vero manifestationem. « Omne enim quod manifestatur, lux est ⁴⁶; » et si quod manifestatur lux est, peccatum quod lux non est non manifestatur, sed agnoscitur. Ego sic accipio et illud: « Nihil occultum quod non manifestetur, nec opertum quod non reveletur ⁴⁷. » Sed ad propositum revertamur. Lex ergo et prophetæ testes sunt justitiæ Dei; quæ justitia per fidem Jesu Christi manifestatur in omnes credentes, in quibus nulla est distinctio, utrum ex Judæis, an ex gentibus credant. Vide autem quia manife-

³⁵ Sap. i, 1; Psal. ii, 10. ³⁶ Tob. iv, 6. ³⁷ Matth. vi, 1. ³⁸ ibid. 5. ³⁹ Rom. iii, 21. ⁴⁰ Joan. iv, 35. ⁴¹ ibid. 7, 10. ⁴² ibid. 13. ⁴³ Joan. ix, 1 seq. ⁴⁴ ibid. 39. ⁴⁵ Rom. vii, 14. ⁴⁶ I Cor. i, 50. ⁴⁷ Joan. v, 39. ⁴⁸ Ephes. v, 15. ⁴⁹ Luc. viii, 17.

(61) Al. « sentiri. »

(62) Hæc et hujusmodi justa. Sic mss. et Rabanus. At editi, « hanc et hujusmodi justitiam. »

(63) Sic mss. Editi vero, « Et bibere ex aqua, nunc quidem, » etc.

(64) Editi, « si tibi videtur, quod, » etc.

(65) Al., « Hæc quidem quæ sine lege, » etc., male.

(66) Al., « vel prophetarum. »

(67) Hæc. Deest in antea editis.

standæ justitiæ Dei (68) non unam posuit cau-
sam tantummodo fidei, sed et legem social (69)
et prophetas, quia neque fides sola **513** sine
lege et prophetis manifestat justitiam Dei, ne-
que rursus lex et prophetæ sine fide: alterum
ergo hæret ex altero, ut sit ex utroque perfe-
ctio. Nulla, inquit, distinctio est inter Judæos et
Græcos, cum constet ex æquo omnes sub peccato
factos esse, sicut supra claruit, et nunc justitiam
Dei, legis et prophetarum testimoniis fultam, per
fidem Jesu Christi ex æquo omnibus datam. Ex eo
quod omnes sub peccato facti fuerant, alieni sine
dubio effecti sunt etiam a gloria Dei, quod eam nec
capere ullo genere poterant, nec mereri. Quomodo
enim peccator auderet dare gloriam Deo, ad quem
dicit Propheta: « Peccatori autem dixit Deus: **B**
Quare tu enarras justitias meas⁴⁸? » Et iterum alia
Scriptura dicit: « Non est speciosa laus Dei in ore
peccatoris⁴⁹. » Idcirco justitia Dei per fidem Jesu
Christi ad omnes perveniens qui credunt, sive Judæi
sint, sive Græci, purgatos eos a prioribus sceleri-
bus justificat, et capaces facit gloriæ Dei: et hoc
non ex meritis eorum, nec pro operibus facit, sed
gratis gloriam credentibus (70) præstat. « Per re-
demptionem, inquit, quæ est in Christo Jesu. » Vi-
deamus attentius quid sibi velit redemptio quæ est
in Christo Jesu. Redemptio dicitur id quod datur
hostibus pro his quos in captivitate detinent, ut
eos restituant pristinae libertati. Detinebatur ergo
apud (71) hostes humani generis captivitas peccato
tanquam bello superata: venit Filius Dei « qui factus **C**
est nobis » non solum « sapientia a Deo, et justitia,
et sanctificatio, » sed « et redemptio⁵⁰: » et semet-
ipsum dedit redemptionem, id est semetipsum
hostibus tradidit, ac sitientibus eis suum sangui-
nem fudit: et hæc est credentibus facta redemptio,
sicut et Petrus in Epistola sua scribit, dicens:
« Quia non corruptibili argento vel auro redempti
estis, sed pretioso sanguine unigeniti Filii Dei⁵¹. »
Hoc fortassis et Salomon sub mysterio designabat,
dicens: « Redemptio animæ viri propriæ divitiæ
ejus⁵². » Si enim requiras quæ sint animæ propriæ
divitiæ, invenies sapientiam divitiis ejus esse, et
justitiam, et sanctificationem. Hæc autem omnia (72)
Christum esse dicit Apostolus⁵³. Christus ergo est **D**
animæ divitiæ, et ideo ipse est redemptio ejus. Nam
corporales divitiæ pernicies magis animæ quam
redemptio ejus esse credendæ sunt, nisi ad bonum
opus conversæ justitiæ et misericordiæ fiant, et
ex corporalibus divitiis ad animæ divitiis transfe-
rantur.

⁴⁸ Psal. XLIX, 16. ⁴⁹ Eccli. xv, 9. ⁵⁰ I Cor. I, 30.
⁵¹ Rom. III, 25, 26. ⁵² Rom. III, 24; I Tim. II, 6.

(68) Editi, « quia manifestat de justitia Dei. »

(69) Al., « sed legem posuit. »

(70) *Credentibus*. Deest in antea editis.

(71) *Detinebatur ergo apud*. Al., « Detinebatur
apud. »

(72) *Omnia*. In editis omittitur.

(73) *Alias*, « quem proposuit Deus propitiatorem

8. « Quem proposuit Deus propitiationem per fi-
dem in sanguine ejus, ad ostensionem justitiæ suæ,
per (73) remissionem præcedentium delictorum, in
sustentationem Dei, ad ostensionem justitiæ ejus
in hoc tempore: ut sit ipse justus, et justificans eum,
qui ex fide est Jesu Christi⁵⁴. » Cum multa nos et
admiranda docuisset sanctus Apostolus de Domino
nostro Jesu Christo, quæ per mysterium de eo di-
cuntur, hoc in loco eminentius aliquid protulit, quod
non facile in aliis Scripturæ locis arbitror inveniri.
Nam cum superius dixisset, quod pro omni genere
humano redemptionem semetipsum dedisset, ut eos
qui in peccatorum captivitate tenebantur redime-
ret⁵⁵, dum « sine Deo pro omnibus mortem gustat⁵⁶: »
nunc addit aliquid sublimius, et dicit, quia « propo-
suit eum Deus propitiationem per fidem in sanguine
ipsius: » quo scilicet per hostiam sui corporis
propitium hominibus faceret Deum, et per hoc
ostenderet justitiam suam, dum eis remitteret præ-
cedentia delicta, quæ pessimis tyrannis serviendo
contraxerant eo tempore quo sustinebat et patieba-
tur Deus hæc fieri. Sed ad hoc patiebatur, ut post
hæc, id est in hoc tempore (74), ostenderet justitiam
suam. In consummatione etenim sæculi, in novis-
simo tempore manifestavit Deus justitiam suam, et
redemptionem dedit eum quem propitiatorem fecit:
ne forte si prius propitiatorem misisset, non tam
multos humani generis repropitiasset Deo, quam in
his temporibus quibus jam mundus repletus vide-
tur hominibus. Deus enim justus est, et justus ju-
stificare non poterat injustos (75): ideo interven-
tum voluit esse propitiatoris, ut per ejus fidem
justificarentur qui per opera propria justificari non
poterant. Hæc, quantum ad sermonis ipsius expla-
nationem spectant, præmissa sint, ut apostolica
lectio evidentior fiat. Nunc autem, ut nobis moris
est, quid interior sensus apostolici sermonis conti-
neat requiramus; et primo omnium quomodo dictum
sit: « Quem proposuit Deus propitiatorium (sive
propitiatorem) per fidem in sanguine ejus. » Cer-
tum est in omnibus pene locis Apostoli sensum ex
legis et prophetarum manare thesauris. Inquiramus
ergo ubi appellationem propitiatorii invenerit,
et unde hoc nomen assumpserit. Memini in Exodo
loquentem Dominum ad Moysen, et præcipientem quæ
oporteret eum facere, primo quidem mandare ar-
cam, et vectes ejus atque annulos per arcæ latera
fieri⁵⁷; post hæc: « Et facies, inquit, propitiato-
rium ex auro puro, duos cubitos et semis longitu-
dinem ejus, et unum cubitum et semis latitudinem
ejus. Et facies duo cherubin **514** aurea tornata,

⁵⁴ I Petr. I, 18. ⁵⁵ Prov. XIII, 8. ⁵⁶ I Cor. I, 30.
⁵⁷ Hebr. II, 9. ⁵⁷ Exod. xxv, 10 seq.

per fidem in sanguinem ipsius, ad ostensionem ju-
stitiæ suæ, propter, » etc.

(74) Editi, « Sed adhuc patiebatur, ut post hæc
idem in hoc tempore, » etc.

(75) *Injustos*. Ms. codex Vallis-claræ habet « nisi
injustos. »

et superpones ea per singula latera propitiatorii (76): unum cherubin ex latere hoc; et aliud cherubin ex latere altero propitiatorii: et facies ut cherubin duo sint ex duobus lateribus ejus extendentia alas suas, et obumbrantia super propitiatorium: et facies suæ contra se super propitiatorium erunt. Et facies cherubin, et impones propitiatorium super arcam, et in arcam mittes testimonia quæ dabo tibi: et innotescam (77) tibi inde, et loquar ad te desursum super propitiatorium inter medium duorum cherubin quæ sunt super arcam testamenti, secundum omnia (78) quæ præcipiam tibi ad filios Israel ⁵⁸. Evidenter apparet quod nomen propitiatorii Apostolus in his locis inventum, in suis nunc Litteris posuit de quo nobis sermo est. Et videtur propitiatorium hoc, de quo scriptum est in Exodo, ad nulum nisi ad Salvatorem Dominum retulisse cum dicit, quia hunc posuit « Deus propitiatorium per fidem ⁵⁹. » Quomodo sane hujus veri propitiatorii forma et figura fuerit illud quod in Exodo describitur ⁶⁰ ex auro purissimo factum, operæ pretium est investigare. Et primo quidem considerandum est, quibus in locis aurum quod in opere assumitur, aurum purum dicatur: quibus vero in locis aurum tantummodo sine ulla adjectione ponatur. Quod ego in pluribus observans, deprehendisse mihi videor, quod sicubi cum adjectione aurum purum dicitur, indicet sanctam illam et puram Jesu animam, quæ « peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus ⁶¹: » et ipsi convenient mensuræ istæ longitudinis ac latitudinis propitiatorii: quamvis hæc explanare sit arduum, et aptare animæ illi sanctæ singula quæque quæ de propitiatorio referuntur. Primo ergo videamus quod dicit, longitudinem propitiatorii neque duos solum cubitos habuisse, qui numerus sociandis generandisque aptari corporibus solet: neque tres integros, qui numerus excedere appellationem creaturæ consuevit, et naturæ incorporeæ consecrari. Duos ergo cubitos et dimidium longitudinem dicit propitiatorii, et unum ac dimidium latitudinem. Quod si audere in talibus fas est, quoniam dicit idem Apostolus de Christo, quod « Dei et hominum mediator est ⁶², » videtur mihi inter Deum et hominem media hæc esse anima, quæ inferior quidem sit a Trinitatis natura, minus aliquid habens, nec tamen cum inde infra sit, duali numero qui in corpore positus deputatur (79), absque eximia et præcellenti virtutum suarum eminentia misceatur. Hoc enim ostenditur quod mensura ejus

⁵⁸ Exod. xxv, 17 seq. ⁵⁹ Rom. iii, 25. ⁶⁰ Exod. xxv, 17, 18, 19. ⁶¹ Coloss. ii, 3. ⁶² I Cor. ii, 10. ⁶³ Josue i, 5. ⁶⁴ I Petr. ii, 22. ⁶⁵ I Tim. ii, 5. ⁶⁶ Exod.

(76) Al., « Unum cherub ex latere hoc, et aliud cherub ex latere altero propitiatorii. » Sed hæc desunt in libris antea editis.

(77) Alias, « innotescant, » male.

(78) Alias, « opera » pro « omnia, »

(79) Sic Erasmus et Genebrardus, et recte quidem. Cæteri vero editi et mss. nostri omnes, « qui in corpore positus deputatur. » Deinde ms. unus,

A supra duos cubitos habere aliquid designatur, licet minus tribus. Sed et quod latitudo ejus unum et dimidium memoratur cubitum habere, propterea quidem de monade ac singulari sua statione describitur, non tamen ex toto in dualem numerum, qui interdum etiam pro immundis ponitur, crevisse (80). Quamvis enim carnem naturæ nostræ susceperit, ex incontaminata tamen Virgine assumpta, et casta sancti Spiritus operatione formata est. Propterea ergo et Apostolus de Mediatore disserens, evidentem distinctionem signavit, dicens: « Mediator Dei et hominum homo Christus Jesus; » quo scilicet mediatorem non ad deitatem Christi, sed ad humanitatem, quæ est ejus anima, referendum doceret. Longitudo ergo ponitur ejus et latitudo. Longitudo illud significat quod tendit ad Deum Trinitatique sociatur; latitudo, quod inter homines qui latam spatiosamque viam incedere solent, conversatur: et ideo Mediatoris recte nomine nuncupatur, quia, ut diximus, anima hæc sancta media quidem fuit inter divinitatem Trinitatis, et fragilitatem humanitatis. Hæc ergo intelligi potest propitiatorium, secundum ea quæ supra diximus, cui superponi dicuntur duo cherubin, unum ex latere hoc (81), et unum ex latere altero ⁶³. Cujus ergo formam duo ista cherubin habere existimanda sunt? Cherubin enim in nostram linguam interpretatum *plenitudinem scientiarum* significat. Ubi ergo dicimus plenitudinem scientiarum, nisi in eo de quo dicit Apostolus: « In quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi ⁶⁴? » De Verbo utique Dei hæc dicit Apostolus. Sed et de Spiritu sancto similia scribit cum dicit: « Nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum: Spiritus enim omnia scrutatur, etiam alta Dei ⁶⁵. » Significatur igitur, ut ego arbitror, in isto propitiatorio, hoc est in anima Jesu, Verbum Dei, qui est unigenitus Filius, et Spiritum ejus sanctum semper habitare: et hoc est quod indicant duo cherubin propitiatorio superposita. Sed et illud observa, quod non dixit: Cherubin unum ex latere dextro, et cherubin aliud ex latere sinistro; sed ait: « Cherubin unum ex latere hoc, et cherubin aliud ex latere altero: » ut ostenderet in illo propitiatorio, hoc est in anima Christi, sinistrum nihil fuisse. Sunt autem et pennata duo hæc cherubin; et non solum pennata, sed et alas suas pandentia. Si quis sanctorum summum **515** habere a Deo testimonium meruit, dictum est quod Deus esset cum eo, sicut de Jesu Nave dicitur ⁶⁶: « Et Deus erat cum ipso, sicut fuit

« pro eximia, » etc.

(80) Al., « cubitum habere a propheta, propterea quidem [al., « cubitum habere, prophetia quidem »] de monade, ac singulari sua statione [al., « singulari vastatione, » al., « singulari quid vastius »] describitur, » etc. Deinde mss. nostri omnes perperam, « corruisse » pro « crevisse. »

(81) Alias, « unus ex latere hoc, et unus. »

cum Moysē famulo ejus. » Sicubi vero pollicitatio majoris a Deo muneris datur, dicit Deus : « Et ero in eis, et ambulabo inter eos ⁶⁷. » Nullam vero inter homines ita beatam et ita excelsam reperies animam, nisi hanc solam, in qua tantum latitudinis, tantum capacitatis invenit Verbum Dei, et Spiritus sanctus, ut non solum habitare, sed et alas pandere, et novo sacramenti ritu aliquando etiam volitare dicatur. Faciem quoque contra se invicem super hanc beatam animam cherubin utraque habere dicuntur, per quod concors ei et consonus a Filio Dei, et a Spiritu sancto divinitatis sensus (82) infunditur. Ubi autem superponitur hæc anima Deo plena, in qua complacuit habitare omnem plenitudinem Deitatis ⁶⁸? « Super arcam, inquit, testamenti ⁶⁹. » Potest arca testamenti sancta ejus caro, in qua beata hæc anima collocatur, intelligi, habens in se testimonia Dei, quæ intelliguntur Christi quas in carne pertulit passiones divinis olim prædictæ (83) testimoniis. Possunt etiam virtutes cœlestes intelligi arca Dei, quæ et ipsæ capaces quidem sunt Verbi Dei, et Spiritus sancti, sed præponitur eis anima Jesu, et ipsa quodammodo mediatrice gratiam divinæ largitionis accipiunt. Post hæc : « Et innotescam tibi, inquit, inde, et loquar ad te desuper propitiatorio ⁷⁰. » Non solum Moysi, sed et unicuique sanctorum qui famulus Dei est, non aliunde innotescit Deus, nec aliunde cognoscitur, nisi de propitiatorio isto quod supra exposuimus, et de medio cherubin. Hoc et Habacuc propheta significat ubi dicit : « In medio duorum animalium cognosceris : dum appropinquaverint anni cognosceris, et cum adfuerit tempus ostenderis ⁷¹. Nemo enim scit Patrem nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare ⁷². » Sed et Paulus dicit, quia « nobis revelavit Deus per Spiritum suum ⁷³. » Propterea ergo dicit quod « innotescam tibi inde, et loquar tibi desuper propitiatorio inter duo cherubin quæ sunt super arcam testamenti ⁷⁴. » Puto autem quod non importune ea quæ de Exodo assumpsimus explanata sint, ut evidens fieret sensus quomodo Apostolus in præsentī loco propitiatorii nomen assumpserit cum dicit : « Quem proposuit Deus propitiatorium per fidem. » Sed et hoc ipsum quod dixit, « proposuit, » magis de anima Jesu, quam de deitate ejus dictum sentitur (84). « Proposuit » enim intelligitur quasi prius posuit, hoc est priusquam esset. Quod enim est ponitur, quod nondum est proponitur. Non ergo convenit de eo qui semper erat, id est de Verbo Dei, dici quia propositus

est : sed de anima ejus, quæ licet inseparabilis sit a Verbo Dei, creata tamen est, et Unigeniti deitate posterior : nec inconveniēter videbitur de ea dictum, quod antequam esset proposita est et præordinata ut esset propitiatorium. Quia ergo, secundum ea quæ supra exposuimus, Jesum Christum « proposuit Deus propitiatorium per fidem in sanguine ejus ⁷⁵, » necessarium videtur requirere de divinis legibus quæ sit propitiatio quæ per sanguinem fiat, ut ex his colligere possimus quomodo etiam per sanguinem Jesu propitiatio facta sit. Scriptum est in Levitico post pontificis hostiam : « Quod si omnis Synagoga Israel ignoraverit, et latuerit sermo ab oculis ejus, et fecerit unum de mandatis Domini quod non fiet, et deliquerit, et innotuerit eis peccatum quod peccaverunt, adducet Synagoga vitulum ex bobus (85) pro peccato ; » et post pauca : « Et inferet sacerdos qui unctus est, ex sanguine vituli in tabernaculum testimonii ; » et post pauca iterum : « Et faciet, inquit, vitulum, quemadmodum fecit vitulum pro peccato, et repropitiabit pro his sacerdos, et remittetur eis ⁷⁶. » Per sanguinem ergo (86) repropitiat sacerdos pro omni Synagoga ut remittatur eis. Requiritur nunc singula quæque nomina quæ de Salvatore scripta sunt, et in singulis appellationibus quæ sint quæ designentur diligentius contemplerur. Invenies igitur, quoniam quidem in ipso complacuit habitare omnem plenitudinem divinitatis corporaliter, esse ipsum et propitiatorium, et pontificem, et hostiam quæ offertur pro populo ⁷⁷. Et quidem de propitiatorio jam satis est dictum. Sed et de pontifice evidenter David in Psalmo ⁷⁸, et apostolus Paulus ad Hebræos ⁷⁹ scribit. Quod autem sit et hostia, testatur Joannes, dicens : « Hic est Agnus Dei qui tollit peccata mundi ⁸⁰. » Secundum hoc ergo quod hostia est, profusione sanguinis sui propitiatio efficitur in eo quod dat remissionem præcedentium delictorum : quæ tamen propitiatio ad unumquemque credentium per viam fidei venit. Nisi enim daret remissionem præcedentium delictorum, propitiatio non probaretur effecta. Cum vero peccatorum remissio tribuatur, certum est propitiationem effusione sacri sanguinis adimpletam ⁸¹ : « Absque sanguinis » enim « effusione, » sicut Apostolus dicit, « non fit remissio » peccatorum. Verum ne Paulus tibi solus præsumpsisse (87) **516** propitiationis nomen videatur in Christo, audi quomodo et Joannes consone (88) de hoc sensu loquatur cum dicit : « Filioli mei, hæc scribo vobis, ut non peccetis.

⁶⁷ Levit. xxvi, 12. ⁶⁸ Coloss. i, 19. ⁶⁹ Exod. xxv, 21. ⁷⁰ ibid. 22. ⁷¹ Habac. iii, 2. ⁷² Matth. xi, 27. ⁷³ I Cor. ii, 10. ⁷⁴ Exod. xxv, 22. ⁷⁵ Rom. iii, 25. ⁷⁶ Levit. iv, 15, 14, 16, 20. ⁷⁷ Coloss. i, 19; ii, 9. ⁷⁸ Psal. cix, 4. ⁷⁹ Hebr. ii et seq. ⁸⁰ Joan. i, 29. ⁸¹ Hebr. ix, 22.

(82) Alias, « pensus, » male.

(83) Al., « prædicata, » Deinde, « Possunt etiam virtutes cœlestes, » etc. Sanctus Basilius, lib. « De Spiritu sancto, » cap. 29, locum hunc sic commemorat : Αἱ ἱερὰὶ δυνάμεις χωρητικαὶ τοῦ Μονογενοῦς, καὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος θεότητος. « Sacræ virtutes capaces sunt Unigeniti, et sancti Spiritus dei-

tatis. »

(84) Alias, « sentietur. »

(85) Alias, « duobus, » male.

(86) Ergo. Editi, « vero. »

(87) Alias, « proposuisse. »

(88) Alias, « consona, » al., « consono. »

Sed et si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem, Jesum Christum justum : et ipse est propitiatio pro peccatis nostris ; non solum autem pro nostris , sed et pro universi mundi ⁸³. » Uno igitur eodemque sensu apostoli « propitiatorium, » vel « propitiationem, » vel, ut in Latinis codicibus frequentius invenitur, « Propitiatorem » nominant Christum. Sed nihil interest sive « propitiator, » sive « propitiatorium, » sive « propitiatio, » sive etiam « exoratio » scriptum sit, cum apud Græcos uno semper eodemque sermone proferatur. Nisi forte videatur quibusdam « propitiatio » ipsa ejus divina substantia ; « propitiator » vero, cum dispensationes in hominibus explet (89), intelligi. Sed et quod dixit Joannes, quia « ipse est exoratio (sive « propitiatio ») pro peccatis nostris ; non solum autem pro nostris, sed et pro universi mundi, » quædam nobis intulisse videtur augmenta mysterii, ut ostendat Jesum propitiatorem esse non solum credentium, verum et totius mundi ; non tamen prius mundi, et tunc nostrum ; sed prius nostrum, et ita demum totius mundi. Quamvis enim universa creatura gratiam Redemptoris expectet, unusquisque tamen in suo ordine veniet ad salutem. Hoc indicari arbitror et in Levitico ⁸³, ubi repropitiationis hostiæ per pontificem mandantur offerri. Nec tamen in his sacrificiorum confusus ordo proponitur ; sed primo quidem dicit quæ sit propitiatio, et qualis hostia, si sacerdos peccaverit, offeratur ⁸⁴. Secundo, si omnis Synagoga deliquerit per ignorantiam, ejusmodi victimis placetur Deus ⁸⁵. Tertio, si princeps peccaverit, quo ordine purificandus sit scribitur ⁸⁶. Quarto, si anima una peccaverit, etiam de hoc quis sit expiandi ritus exponitur ⁸⁷. Quæ singula mystico intellectu futuram Christi (90) propitiationem non solum pro peccatis nostris, sed et pro universo mundo certis quibusque ordinibus, et modis causisque designant : si quis tamen hæc secundum illam revelationem quæ Moysi in monte demonstrata esse dicitur, sancto Spiritu illuminatus aspiciat. Fit ergo per repropitiationem sanguinis Christi remissio « præcedentium delictorum, in sustentatione Dei, ad ostensionem justitiæ suæ ⁸⁸. » Sustentatio Dei est, ubi peccator non statim punitur ut peccat, sed secundum quod ibidem Apostolus dixit ⁸⁹, per patientiam Dei adducitur ad poenitentiam : et in hoc ostendere dicitur justitiam suam Deus. Bene autem addidit, « in hoc tempore ; » præsentis enim sæculi tempore in sustentatione est justitia Dei ; futuri vero in retributione (91). Justum namque apud Deum visum est, ut quia futurum sæculum ad

A judicium statuerat, præsens sustentationi et patientiæ deputaret. Nam si puniret in hoc tempore peccatorem, justum non videretur (92) iterum ad judicium quem punierat evocare. Si vero sustentet et patiat in præsentis sæculo, recte erit justus iudex in futuro. Justificat ergo eum qui ex fide est, sicut et de Abraham scriptum est, quia « credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam ⁹⁰. » Quod si Abraham credidit, et ex fide justificatus est, consequens sine dubio erit ut et nunc qui credit (93) Deo, per fidem Jesu Christi justificetur cum fideli Abraham ⁹¹.

9. « Ubi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legem? Operum? Non : sed per legem fidei. Arbitramur enim justificari hominem per fidem sine operibus legis ⁹². » Iterum ac sæpius commonemus eos qui scripta Pauli diligentius advertere cupiunt, distinctionem illam, quam supra diximus, observare tenacius, quomodo (94) nunc circumcisionis causam, nunc præputii, id est Judæorum vel gentilium, discreto semper tramite prosequatur. Si enim paululum quid fugerit legentem, continuo angusta hæc et exilis intelligentiæ semita (95) perturbabitur. Igitur cum superius ⁹³ ostendisset Apostolus quid esset amplius Judæo, aut quæ utilitas circumcisionis : et docuisset quia primis illis credita sunt eloquia Dei, et per hæc visus fuisset extollere eorum jactantiam qua adversum gentiles erigi solent : et rursus contra hæc in sequentibus ⁹⁴ objecisset justitiam Dei per fidem Jesu Christi esse in omnes qui credunt, neque habere aliquam distinctionem, sed omnes deliquisse Judæos et Græcos, et egere gloria Dei, et justificari per gratiam ac redemptionem quæ est in Christo Jesu : ipsumque esse propitiatorium per fidem, et justificari ab eo omnem (96) qui ex fide est : nunc jam velut conclusionem assertionum suarum ponens in hoc loco dicit : « Ubi est ergo gloriatio tua? » Exclusa est. Per quam legem? Operum? Non : sed per legem fidei. Arbitramur enim justificari hominem per fidem sine operibus legis ⁹⁵ : et dicit sufficere solius fidei justificationem, ita ut credens quis tantummodo, justificetur, etiamsi nihil ab eo operis fuerit expletum. Imminet igitur nobis qui integram esse Scripturam **517** Apostoli conamur asserere, et ordine suo cuncta constare, ut requiramus quis sine operibus sola fide justificatus sit. Quantum igitur ad exemplum pertinet, sufficere arbitror illum latronem qui cum Christo crucifixus clamavit ei de cruce : « Domine Jesu, memento mei cum veneris in regnum tuum ⁹⁶. » Nec aliud quidquam describitur

⁸³ I Joan. II, 1, 2. ⁸⁴ Levit. IV, 20. ⁸⁵ ibid. 5 seq. ⁸⁶ ibid. 13 seq. ⁸⁷ ibid. 22, seq. ⁸⁸ Rom. III, 25, 26. ⁸⁹ Rom. II, 4. ⁹⁰ Galat. III, 6. ⁹¹ ibid. 9. ⁹² Rom. III, 27, 28. ⁹³ ibid. 1, 2. ⁹⁴ ibid. 22-26. ⁹⁵ ibid. 27, 28. ⁹⁶ Luc. XXIII, 42, 43.

(89) *Dispensationes . . . explet.* Sic omnes editi et plerique mss. Ms. tamen unus habet, « cum dispensationem humanitatis in hominibus explet ; » quæ lectio rectior videtur.

(90) Editi, « per figuram Christi. »

(91) Alias, « in retributionem. »

(92) Alias, « videtur, » male.

(93) Alias, « credidit. »

(94) Alias, « quo nunc. »

(95) Alias, « hac intelligentiæ semita. »

(96) *Omnem.* Deest in editis. »

boni operis ejus in Evangeliiis, sed pro hac sola fide ait ei Jesus : « Amen dico tibi : Hodie mecum eris in paradiso. » Aptemus nunc, si videtur, causæ hujus latronis verba apostoli (97) Pauli, et dicamus ad Judæum : « Ubi est ergo gloriatio tua ⁹⁷? » Certum quia exclusa est; exclusa autem non per legem operum, sed per legem fidei. Per fidem enim justificatus est hic latro sine operibus legis : quia super hoc Dominus non requisivit quid prius operatus esset; nec exspectavit quid operis cum credidisset expleret, sed sola confessione justificatum comitem sibi eum, paradisum (98) ingressurus, assumpsit. Sed et mulier illa de qua in Evangelio secundum Lucam refertur, quia « cum cognovisset quod Jesus recubuit in domo Pharisæi, detulit vas unguenti, et stans retro ad pedes ejus, ac flens, lacrymis lavit pedes ejus, et capillis capitis sui deterisit, et osculabatur atque ungebat unguento. Videns autem Pharisæus qui eum vocaverat, dixit intra semetipsum : Hic si esset propheta, sciret utique quæ et qualis est mulier quæ tangit pedes ejus, quia peccatrix est ⁹⁸. » Jesus autem dixit ad eum parabolam quingentorum vel quinquaginta denariorum; et ex nullo legis opere, sed pro sola fide ait ad eam : « Remittuntur tibi peccata tua ⁹⁹; » et iterum : « Fides tua te salvam fecit, vade in pace ¹. » Sed et in multis Evangelii locis hoc sermone usum legimus Salvatorem, ut credentis fidem causam dicat esse salutis ejus. Ex quibus omnibus claret quod recte arbitratur Apostolus justificari hominem per fidem sine operibus legis ². Sed fortassis hæc aliquis audiens resolvatur, et bene agendi negligentiam capiat, siquidem ad justificandum fides sola sufficiat. Ad quem dicemus quia post justificationem si injuste quis agat, sine dubio justificationis gratiam sprebit. Neque enim ob hoc quis accipit veniam peccatorum, ut rursus sibi putet peccandi licentiam datam. Indulgentia namque non futurorum, sed præteritorum criminum datur. Igitur ut ad propositum redeamus, justificatur homo per fidem, cui ad justificandum nihil conferunt opera legis. Ubi vero fides non est quæ credentem justificet, etiamsi opera quis habeat ex lege, tamen quia non sunt ædificata supra fundamentum fidei, quamvis videantur esse bona, tamen operatorem suum (99) justificare non possunt, quod eis deest fides, quæ est signaculum eorum qui justificantur a Deo, sicut superius diximus, quia « credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam ³. » Tantum est, ut is qui justificatur per gratiam fidei, dicat secundum Paulum, quia « gratia

Dei quæ mihi data est, inanis non fuit ⁴. » Excluditur ergo omnis gloriatio quæ ex legis operibus venit. Et ut adhuc manifestius fiat quod dicimus, exemplum dabimus ex his quæ in Evangelio scripta sunt, ubi ascendit Pharisæus et Publicanus ad templum Dei; « et stans, inquit, Pharisæus in medio, dicebat : Deus, gratias ago tibi, quoniam non sum sicut cæteri homines, raptores, injusti, adulteri, vel ut etiam publicanus iste : jejuno bis in Sabbato; decimas do omnium quæ possideo ⁵, » et reliqua. Et hæc fortassis vere dixerit, sed secundum Domini sententiam jactantiæ morbo corruptus non descendit justificatus de templo. Talis ergo gloriatio quæ veniebat ex operibus legis, excluditur (1), quia non habet humilitatem crucis Christi; in qua qui gloriatur audi quid dicit : « Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini « mei » Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo ⁶. » Vides Apostolum non gloriantem super justitia sua, neque super castitate, neque super sapientia, neque super cæteris virtutibus vel actibus suis, sed apertissime pronuntiantem et dicentem : « Qui gloriatur, in Domino gloriatur ⁷. » Et sic exclusa est Judaica gloriatio, non per legem operum, sed per legem fidei ⁸ quæ est in Christo Jesu, in cujus cruce gloriatur Apostolus. Quis enim recte vel super castitate sua gloriabitur, cum scriptum legat, quia « si quis aspexerit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo ⁹? » Unde et propheta dicit : « Quomodo gloriabitur quis castum se habere cor ¹⁰? » Aut quis gloriabitur super sapientia, cum scriptum videat, quia « mundus per sapientiam non cognovit Deum : et ideo placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes ¹¹? » Et iterum : « Quæ stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes ¹²? » Quis autem vel super justitia sua gloriabitur, cum audiat Deum per prophetam dicentem, quia « omnis justitia vestra sicut pannus mulieris menstruatae ¹³? » Sola igitur justa gloriatio est in fide crucis Christi, quæ excludit **518** omnem illam gloriationem, quæ descendit ex operibus legis. Hæc autem a nobis dicta sunt pro eo quod tanquam interrogantis sermone dixit (2) Apostolus : « Ubi est ergo gloriatio tua ¹⁴? » Et ad hæc sibi ipse respondit : « Exclusa est. » Et rursus quasi ipse se (3) interroget ait : « Per quam legem? Operum? » Et respondit sibi ipsi : « Non : sed per legem fidei. Arbitramur enim justificari hominem per fidem sine operibus legis ¹⁵. » De his jam superius diximus (4). Quod vero etiam in præsentī loco duarum legum facit iterum men-

⁹⁷ Rom. III, 27. ⁹⁸ Luc. VII, 37 seq. ⁹⁹ ibid. 48. xv, 10. ¹ Luc. XVIII, 10-14. ² Galat. VI, 14. ³ Prov. XX, 9. ⁴ I Cor. I, 21. ⁵ ibid. 27. ⁶ Isa.

¹ ibid. 50. ² Rom. III, 28. ³ Rom. IV, 5. ⁴ I Cor. I Cor. I, 31. ⁵ Rom. III, 27. ⁶ Matth. V, 28. LXIV, 6. ⁷ Rom. III, 27, 28. ⁸ ibid. 29, 30.

(97) Editi, « Aptemus nunc, si videtur, hujus latronis verba causæ Apostoli, » etc.

(98) Editi, « comitemque sibi paradisum, » etc.

(99) Editi, « bona opera, operatorem suum, » et omittunt « tamen, » deinde, « si eis » pro « quod eis. »

(1) *Excluditur.* Desideratur in libris antea editis.

(2) Alias, « interrogans dixit. »

(3) *Ipse se.* Hæc verba in editis omittuntur.

(4) Al., « De his superius dixit. »

tionem, et dicit legem operum et legem fidei (5), considera etiam ipse, qui legis, utrum ad legem Moysi et legem naturalem sermo hic debeat inclinari; an ad legem litteræ et legem spiritus: quia lex litteræ occidit, et mortem operatur; lex autem spiritus vitæ liberat a lege peccati et mortis.

10. Unde et convenienter in consequentibus ponit: « An Judæorum Deus tantum? Nonne et gentium? Imo et gentium. Quoniam quidem unus Deus qui justificat circumcisionem ex fide, et præputium per fidem ¹⁶. » His quidem qui alium volunt esse Judæorum Deum, et alium gentium, id est alium Legis, et alium Evangeliorum, satis de hoc erit angusta et arcta responsio, apostolo Paulo abundantius satis dante sententiam suam (6) cum non solum unum dicat esse Deum Judæorum et gentium, sed et addat quod idem atque ipse sit qui justificat circumcisionem ex fide, et præputium per fidem. Quod et si circumcisionem per allegoriam suscipere voluerint, ita ut sanctos et spiritales quosque ab eo circumcisionem dicant esse appellatos, statim in consequentibus invenient obicem (7). Si enim circumcisionem sanctos, vel, ut illi nominant, spiritales appellavit, consequens est ut præputium peccatores dixerit, quos illi animales vocant (8). Et quomodo conveniet, ut bonus Deus pariter spiritales animalesque justificet? Illis ergo in his Apostoli sermonibus nodus inextricabilis erit. Secundum nos vero, qui circumcisionem eos qui ex Judæis crediderunt, et præputium nihilominus eos qui ad fidem ex gentibus vocati sunt dicimus, plana erit et facilis expositio. Idem enim ipse Deus ex utroque populo credentes non circumcisionis aut præputii privilegio, sed solius fidei contemplatione justificat. Superest et unius syllabæ differentia, in qua variasse videtur Apostolus. Non nos otiose prætereat quod dicit (9), quia circumcisionem ex fide justificet Deus, et non per fidem ¹⁶; præputium vero per fidem, et non ex fide. Non enim mihi videtur superflua apud eum haberi ista præpositionum commutatio (10), quia invenimus ab eo et in aliis locis, non ut libet, sed observanter hæc posita, et necessario differentiam distinctionis hujus esse servatam, sicut cum de Deo loquens dicit: « Quoniam ex ipso, et per seipsum, et in ipso sunt omnia ¹⁷. » Et iterum alibi dicit: « Sicut enim mulier ex viro, sic et vir per mulierem: omnia autem ex Deo ¹⁸. » Tale est et quod ad Corinthios scribit: « Alii quidem per Spiritum datur sermo

A sapientiæ, alii sermo scientiæ secundum eundem Spiritum, alii fides in eodem Spiritu ¹⁹. » Et non solum Paulus apostolus harum distinctionum observantias tenet, sed et Joannes, qui cum de Verbo Dei dicat quia « omnia per ipsum facta sunt ²⁰, » vitam non per ipsum, sed in ipso factam esse testatur, dicens: « Quod factum est, in ipso vita erat ²¹. » Et quoniam multum est ut ea quæ nunc exempli causa protulimus exponantur, sensum eorum pro captu nostro breviter colligamus. Cum dicitur, « ex ipso, » principale aliquid hujus præpositionis indicio videtur ostendi. Cum vero « per ipsum » dicitur, sequentis causæ, id est ejus quæ post principalem est, intelligentia designatur (11). Ut verbi causa dicamus quod ait, « Ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia ²²: » — « ex ipso, » primæ creationis omnium, et hoc ipsum quod quæ sunt, ex Deo esse cœperunt, significantiam dedit; « per ipsum, » quod ea quæ prius facta fuerant, reguntur et dispensantur per eum a quo subsistendi initium trahunt; « in ipso, » quod hi qui jam correcti et emendati sunt, in ipsius perfectione consistunt. Sic ergo hæc plenissimæ rationis tenere differentias edocentur (12), ut quod subsistimus, « ex Deo » habere dicamur: quod dispensamur et regimur, « per ipsum » fieri designetur: quod vero in summa perfectionis consistimus, « in ipso » esse declaretur. Potest et in præsentis loco talis quædam observari differentia, ut circumcisio quæ velut primo loco et ordine justificatur, ex fide, et non per fidem justificanda memoretur: præputium vero quod secundo loco ad justificationem trahitur, non ex fide, sed **519** per fidem justificandum dicatur. Puto autem quod et in ea differentia, quam supra diximus: « Sicut enim mulier ex viro, ita et vir per mulierem ²³, » plenius ista designentur. Primo etenim loco vir est, ex quo descendere mulier dicitur, et non per virum. Secundo vero in loco per mulierem vir; quia mulier ministrare quodammodo videtur auctori viro, et ideo per mulierem vir dicitur nasci, et non ex muliere. Sed fortassis occurrat aliquis huic de muliere et viro expositioni nostræ, et objiciat illud, quod dixit Apostolus de Christo: « Factum ex muliere, factum sub lege ²⁴; » et non dixit, factum per mulierem. Cui hoc modo respondendum puto. De omni quidem homine conveniet dici quod per mulierem factus sit, quoniam quidem priusquam per mulierem nasceretur, ex viro accepit exordium; Christus vero, qui non ex semine viri carnis suæ

¹⁶ Rom. III, 30. ¹⁷ Rom. XI, 36. ¹⁸ I Cor. XI, 12. XI, 36. ²³ I Cor. XI, 12. ²⁴ Galat. IV, 4.

(5) Editi, « Dei. »

(6) Sic omnes mss. nostri. Editi vero, « satis de hoc angusta et arcta responsio ab apostolo Paulo præstat: satis ostendit sententiam suam. »

(7) Al., « obicere, » male.

(8) Alias, « quos ille animales vocat. »

(9) Al., « Superest ut unius... non nos [al., « nec nos »] otiose prætereat quid dicit. »

(10) Al., « præpositionis » nunc « commutatio. »

Rabanus, « præpositionis » per « commutatio. »

(11) Codex Ebroicensis et Merlinus, « quæ post principale est, intelligentia designatur; » Genebrardus vero, « quæ post principale intelligentia, designat, » rectius alii mss. nostri ut in nostro textu.

(12) Sic potiores mss. nostri et Rabanus. Al., « edocemur. »

¹⁹ I Cor. XII, 8. ²⁰ Joan. I, 3. ²¹ ibid. 4. ²² Rom.

sumpsit originem, merito « ex muliere » factus dicitur. Ipsi namque, id est mulieri, et ipsa principalis origo carnis ejus ascribitur, et recte non per mulierem, sed « ex muliere » factus ab Apostolo memoratur. Justificat ergo unus atque idem Deus circumcisionem ex fide, et præputium per fidem²⁵. Quod si (13) requirat aliquis curiosius, ii qui ex fide justificantur, per quem justificentur; et rursum ii qui per fidem justificantur, ex quo justificentur: licet fortassis multa in hoc curiositas videatur, tamen convenienter dicere possumus, quod qui ex fide justificantur, initio ex fide sumpto per adimplerionem honorum operum consummantur, et qui per fidem justificantur, a bonis operibus exorsi (14) per fidem summam perfectionis accipiunt. Ita utrumque sibi adhærens alterum ex altero consummatur.

11. Et propterea puto Apostolum statim in consequentibus posuisse: « Legem ergo evacuamus per fidem? Absit; sed legem statuimus²⁶. » Quoniam in superioribus ad fidem cuncta visus est revocare, ipse sibi quod ab alio proponi posset obtendit (15), et dicit: Si per fidem justificatur homo, et non ex operibus legis, et si Deus circumcisionem ex fide justificat, et præputium per fidem, legem ergo Moysi, o Paule, destruis per fidem? Sed ad hoc ipse respondens dicit: « Absit; imo legem statuimus, » hoc est confirmamus. Sed operæ pretium est videre quomodo legem se confirmare pronuntiet, qui in superioribus dixerit, quia non justificetur homo ex operibus legis²⁷. Salvator in Evangeliiis dicit, quia « Moyses de me scripsit²⁸. » Qui ergo non credit Christo, de quo Moyses scripsit in lege, destruit legem; qui autem credit Christo, de quo Moyses scripsit, legem confirmat per fidem, quia credit in Christum. Fidem autem dicimus in Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum integram, plenam, perfectam, quæ (16) nihil diversum, nihil discrepans aut extraneum in Trinitate profitetur. Nam Marcion, qui alium dicit Deum legis, alium Patrem Christi, per fidem suam non statuit, neque confirmat, sed destruit legem. Hoc et Ebion facit; hoc et omnes qui in fide catholica aliquid corruptionis interserunt. Ego etiam illud convenienter adjiciam, quod omnis qui credens Christo bene agit, et continet se ab omni macula peccati, hic legem Dei recte vivendo confirmat; qui vero præceptis peccatorum vitiis agit, et sine ullo pœnitendi retinaculo assiduitate scelerum maculatur, hic etiam si credere Christo videatur, per fidem suam non statuit, sed destruit

A legem. Sed et illa nequaquam nobis prætereunda videtur objectio, quam proferre quis potest, et dicere quod contraria sibi scribere videatur Apostolus, cum in præsentem quidem loco dicit non destrui legem, sed confirmari (17); in secunda vero ad Corinthios ita scribit: « Quod si ministerium mortis in litteris formatum in lapidibus, factum est in gloria, ita ut non possent intendere filii Israel in faciem Moysi propter gloriam vultus ejus quæ destruitur, quomodo non magis ministerium Spiritus erit in gloria²⁹? » Et paulo post: « Si enim quod destruitur, per gloriam est; multo magis quod manet, in gloria est³⁰. » Dici ergo potest quia gloria vultus Moysi quæ destruitur, et hoc quod dicit: « Si enim quod destruitur, per gloriam est, » contrarium videri huic sententiæ qua pronuntiat: Non destrui-mus legem per fidem, sed statuimus et confirmamus³¹. Sed vide si possimus (18) hoc modo quod intentatur absolvere. Non est idem quod dixit (19): « Legem destruimus, » et, lex destruitur. Paulus ergo in præsentem loco hoc pronuntiat, quod legem ipse non destruat. Nam et si destruitur lex per eam quæ supereminet gloriam, non per Paulum, neque per aliam aliquem sanctorum destruitur. Unde et ipse Dominus dicebat: « Non veni solvere legem, sed adimplere³². » Nullus ergo sanctorum, nec ipse Dominus destruit legem, sed gloria ejus temporalis et pertransiens a gloria æterna et permanente destruitur et superatur. Unde vide quam caute et perspicaciter apostolicæ legendæ sint Litteræ. Non dixit: « Neque enim glorificatum est quod gloriosum est³³, » et siluit; alioquin falsum videretur (quomodo enim quod gloriosum est non esset glorificatum?), sed addidit: « Propter eam quæ supereminet gloriam; » ut ostenderet non a quocunque destrui gloriam Moysi, id est legis, sed, ut diximus, ex comparatione majoris gloriæ quæ in Christo est, obtegi et obscurari eam gloriam quæ in lege est; et ideo dicit: « Si enim quod destruitur, per gloriam est; multo magis quod manet, in gloria est³⁴. » Manere quæ Christi sunt dicit, destrui quæ Moysi sunt: sed destrui non per hominem, sed ex comparatione, ut diximus, supervenientis (20) gloriæ; quoniam quidem « lex pædagogus noster fuit in Christo » donec veniret « plenitudo temporum³⁵; » et, sicut dicimus, necessarium esse opus pædagogi, donec parvulus est is qui sub pædagogo est, destrui autem et non esse necessarium officium pædagogi, cum ad perfectionem venerit is qui sub pædagogo fuit; ita dicimus destrui

²⁵ Rom. III, 30. ²⁶ ibid. 31. ²⁷ Rom. III, 20.
³¹ Rom. III, 31. ³² Matth. V, 17. ³³ II Cor. III, 10.

²⁸ Joan. V, 45. ²⁹ II Cor. III, 7, 8. ³⁰ ibid. 11.
³⁴ ibid. 11. ³⁵ Galat. III, 24.

(13) Quod si, etc. Vide Origenianorum lib. II, quæst. 7, num. 11.

(14) Genebrardus, « extorsi, » male.

(15) Idem Genebrardus, « ostendit, » male.

(16) Sic mss. et Rabanus. Editi vero, « Fidere autem dicimus in Patrem et Filium et Spiritum sanctum, qui integram substantiam, plenam, perfectam, qui, » etc.

(17) Sic mss. At Rabanus, « eum in præsentem quidem non destruere legem, sed confirmare; » editi vero, « cum in præsentem quidem loco dicit, non destruit legem, sed confirmat. »

(18) Editi, « Sed inde possumus, » male.

(19) Alias, « dicit. »

(20) Sic mss. nostri omnes. Alias, « supereminentis, » male.

jam opus legis « ubi advenit plenitudo temporis ³⁶, » et filius qui aliquando nihil differebat a servo, hæres factus est paternæ substantiæ. Quod autem hæc ita (21) debeant intelligi quæ destruenda appellat Apostolus, consuetudinem ejus super hoc vocabulo etiam in aliis disce, ubi dicit: « Ex parte scimus, et ex parte prophetamus. Cum autem venerit quod perfectum est, destruentur ea quæ ex parte sunt ³⁷. » Et in hoc loco scientia Pauli vel prophetia destrui dicitur absque injuria apostolicæ gratiæ: quo scilicet intelligamus ad comparisonem perfectorum vacare et otiosa esse ea quæ imperfecta sunt. Ita ergo et in præsentī sermone Paulus quidem legem non destruit, sed confirmat. Gloria autem Christi cum revelata fuerit, eam gloriam quæ apparuit in Moyse, et ex qua glorificatus fuerat, ipsa comparatione sui qua supereminet, et confutat, et arguit, et ostendit nec gloriam computandam. Tale est et

A quod alibi dicitur: « illum oportet crescere, me autem minui ³⁸; » et quod ipse Paulus dicit: « Cum autem factus sum vir, destruxi quæ erant parvuli ³⁹. » Hoc ostendit et similitudo pædagogi, cujus opus destruitur et cessat cum ad perfectam ætatem venerit parvulus. Propterea ergo cautissime dixit Apostolus: « legem ergo destruimus per fidem? Absit ⁴⁰! » et, non dixit: lex ergo destruitur per fidem, sed: « legem ergo destruimus? » Et rursus in sequentibus: « Non; sed legem statuimus. » Nam et si destruitur lex, non per fidem destruitur, sed per supereminentem gloriam. Per fidem autem non solum non destruitur lex, sed statuitur per apostolos et confirmatur: quia Christum quem lex et prophetæ venturum prædixerunt, isti prædicant jam venisse: et confirmatio utique prophetiæ vel legis est, cum quæ prædicta fuerant, monstrantur impleta.

LIBER QUARTUS.

1. « Quid ergo dicemus invenisse Abraham patrem nostrum secundum carnem? Si enim Abraham ex operibus justificatus est, habet gloriam, sed non apud Deum. Quid enim Scriptura dicit? Credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam. Ei autem qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. Ei vero qui non operatur, creditur autem in eum qui justificat impium, reputatur fides ejus ad justitiam. Sicut et David dicit beatitudinem hominis, cui Deus accepto fert justitiam sine operibus. Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata. Beatus vir cui non imputavit Dominus peccatum ⁴¹. » Cum superius ⁴² duas proposuerit leges, quarum unam operum, aliam fidei nominavit, per quam legem fidei excludi gloriationem dicit eorum qui in legis operibus gloriantur; et pronuntiaverit fide **521** justificari hominem sine operibus legis: consequenter nunc ut hæc de Scripturis asserantur, Abraham producit exemplum, et dicit quia « Abraham, si ex operibus justificatus est, habet gloriam (22), sed non apud Deum ⁴³. » Quod quidem non sine arte dialectica disserit. Nam si is qui ex operibus justificatur, non habet gloriam (23) apud Deum, Abraham autem constat habere gloriam apud Deum, ergo non ex operibus, sed ex fide justificatus est Abraham, ut necessario habeat gloriam apud Deum. Sic enim Scriptura pronuntiat:

Quia « credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam ⁴⁴. » Quod si Deus reputavit illi ad justitiam, sine dubio et gloria ejus apud Deum est. Propterea ergo Apostolus testimonio huic quod assumpsit ex libro Genesis adjungit et sermonem proprium, et dicit quia « ei qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum; ei vero qui non operatur, creditur autem in eum qui justificat impium, reputatur fides ejus ad justitiam ⁴⁵. » Per omnem itaque hunc locum Apostolus hoc videtur ostendere, quod duæ quædam sint justificationes, quarum unam ex operibus nominat, aliam vero ex fide. Et illam quidem quæ ex operibus est, dicit habere quidem gloriam, sed in semetipsa, et non apud Deum; illam vero quæ ex fide est, habere gloriam apud Deum, utpote apud insipientem corda hominum, et scientem quis est qui credit in occulto, et quis est qui non credit. Et ideo merito apud solum Deum habet gloriam, qui affectum fidei ejus pervidet (24) in occultis: qui vero justificationem ex operibus sperat, potest fieri ut opera ejus etiam ab hominibus comprobentur. Falam namque est, et videri oculis potest quidquid opere manifestum est; et si fides in occulto est, opera autem palam sunt, conveniet in hoc assumi illud quod scriptum est: « Quæ occulta sunt Domino Deo tuo, quæ autem manifesta sunt vobis et filiis vestris ⁴⁶. » Sed et illud his aptare

³⁶ Galat. iv, 4. ³⁷ I Cor. xiii, 9, 10. ³⁸ Joan. iii, 30. ³⁹ I Cor. xiii, 11. ⁴⁰ Rom. iii, 31. ⁴¹ Rom. iv, 1, 8. ⁴² Rom. iii, 27, 28. ⁴³ Rom. iv, 2. ⁴⁴ Gen. xv, 6. ⁴⁵ Rom. iv, 4, 5. ⁴⁶ Deut. xxix, 29.

(21) « Ita » deest in libris antea editis.

(22) Editi perperam habent « mercedem. »

(23) Editi, « Nam si justificatus non habet glo-

riam, » etc.

(24) Alias, « prævidet. »

conveniet quod scriptum est, quia « justus ex fide mea vivet »⁴⁷. » Competenter igitur dicimus quia hi qui secundum interiorem hominem circumciduntur, et in occulto Judæi sunt, spiritu, non littera, horum laus et gloria non apud homines, sed apud Deum est. Qui vero ex operibus justificantur, quoniam palam sunt et manifesta opera eorum, potest esse gloria eorum vel apud sanctos quosque et justos qui accipiunt a Deo potestatem de humanis operibus visibilibus judicandi, vel etiam apud angelos, cæterasque virtutum cœlestium potestates, qui utique glorificare eum cujus opera probaverunt possunt. Occulta vero cordis quoniam solius Dei est noscere, ipse pervidet si in unoquoque fidei habitat aliquis affectus (25) : et ideo qui ex fide justificatur, apud solum Deum habet gloriam qui occultorum notitiam habet (26), et fidei solus inspector est. Igitur et « Abraham si ex operibus, inquit, justificatus est, habet » quidem « gloriam » ex operibus venientem, « sed non » illam quæ « apud » solum (27) « Deum » est ; at certum est Abraham apud solum Deum habere gloriam : consequens ergo est ut non ex operibus, sed ex fide justificatus sit. Non autem putes quod si quis habeat talem fidem ex qua justificatus habeat gloriam apud Deum, possit simul cum ea habere et injustitiam. Nulla enim pars est fidei simul cum infidelitate, nulla justitiæ cum iniquitate communio, sicut nec luci cum tenebris potest esse societas⁴⁸. Si enim « qui credit quod Jesus est Christus, ex Deo natus est, » et, « qui ex Deo natus est, non peccat, » manifestum est quia qui credit Jesu Christo, non peccat : quod si peccat, certum est quia non credit ei. Indicium igitur veræ fidei est ubi non delinquitur, sicut econtra ubi delinquitur infidelitatis indicium est (28). Propterea ergo et in alio Scripturæ loco⁴⁹ dicitur de Abraham, quod ex operibus fidei justificatus sit : quia certum est eum qui vere credit, opus fidei, et justitiæ, et totius bonitatis operari, et pacem fieri utriusque gloriæ, tam ejus quæ apud Deum in occulto est, quam etiam ejus quæ palam est, et non solum apud Deum est. His ita pro viribus explanatis, etiam illud prætereundum minime videtur quod patrem nostrum secundum carnem nominavit Abraham⁵⁰. Gentium etenim pater Abraham secundum fidem, non secundum carnem videtur. Nam ipsius quidem Apostoli potest et secundum carnem dici : ex genere enim Israelitico

etiam secundum carnem patrem nominare (29) potuit Abraham ; cæteræ vero gentes in spiritu eum patrem, non in carne nominabunt : nisi utpote in locis ita angustis ad allegoricæ intelligentiæ latitudinem convertamur, ubi pater secundum carnem accipi potest is qui doctrinæ carnalis, id est legis secundum litteram prima elementa tradiderit, et magister in divina lege primæ institutionis exsiterit. Quod autem magistri etiam patres **522** appellentur et apostolus Paulus dicit, quia « in Christo Jesu per Evangelium ego vos genui »⁵¹. » Sed et tu qui legis, ex divinis Voluminibus ipse tibi testimonia in hoc aspicientia congregato. Additur in consequentibus : « Creditur Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam »⁵². » Hic sermo ex libro Genesis sumitur, eo ex loco ubi non Abraham, sed Abram dicit ad Dominum (30) : « Quoniam non dedisti mihi semen, hic vernaculus meus hæreditabit me. Et dixit Dominus ad eum : Non erit hæres tuus iste, sed qui exierit de te, hic erit hæres tuus. Et eduxit, inquit, eum (31) foras, et dixit ad eum : Respice ad cœlum, et numera stellas, si potueris dinumerare eas. Et ait ad eum : Sic erit semen tuum. Et credidit Deo, et reputatum est ei ad justitiam »⁵³. » Latius loca ipsa exempli gratia (32) de libro Genesis repetivimus, ut quæ justificationis hujus causa fuerit nosceremus. Unde et acrius intendendum est, si ob hoc solum quod dandum sibi credidit filium, et ex eo progeniem ad multitudinem siderum propagandam, dicitur quia reputata est fides ejus ad justitiam : an pro hoc et pro omnibus quæ jam ante crediderat. Neque enim putandum quod absque fide fuerit illud, ut exiret de terra sua, et de cognatione patris sui, et veniret in terram quam ei demonstraverat Deus⁵⁴; vel illud, cum separato a se Lot, dicit ad eum Dominus : « Aspice oculis tuis, et vide ex hoc loco in quo stas, et intueri ad septentrionem, et meridianum, et ad occidentem, atque ad orientem, quia omnem terram hanc quam vides tibi dabo eam, et semini tuo in æternum »⁵⁵. » Sed et illud quis dicat absque fide factum, quod veniens Abraham habitavit apud quercum Mambre in Hebron, et ædificavit ibi altare Domino⁵⁶ ? Quomodo autem et illud non erat fidei opus, cum Melchisedech benedixit Abraham, et ait : « Benedictus Abraham Deo excelso qui creavit cœlum et terram : et benedictus Deus excelsus, qui tradidit inimicos ejus in manibus ejus »⁵⁷ ? » Ex

⁴⁷ Habac. ii, 4; Hebr. x, 58. ⁴⁸ II Cor. vi, 14, 15. ⁴⁹ Jac. ii, 21, 22. ⁵⁰ Rom. iv, 1. ⁵¹ I Cor. iv, 15. ⁵² Rom. iv, 3. ⁵³ Gen. xv, 3 seq. ⁵⁴ Gen. xii, 1. ⁵⁵ Gen. xiii, 14, 15. ⁵⁶ ibid. 18. ⁵⁷ Gen. xiv, 19, 20.

(25) Sic mss. et Rabanus. Editi vero, « ipse enim prævidet quis in unoquoque fidei habitat affectus. »

(26) *Notitiam habet.* Hæc desunt in antea editis.

(27) *Solum.* In editis desideratur.

(28) *Sicut e contra ubi delinquitur infidelitatis indicium est.* Sic editi et mss. nostri. Mss. tamen unus pro his verbis habet ; « infidelitatis indicium est ubi peccatur. »

(29) Editi : alii « nominat, » alii « nominare, » omisso « potuit. » Mss. unus habet « solet » pro « potuit. » Alter, « nominavit. »

(30) Editi, « ex libris Genesis sumitur, ex eo loco ubi non Abram, sed Abraham dicit ad Deum, » etc. Male.

(31) *Eum.* Deest in editis.

(32) *Gratia.* In antea editis omittitur. Al., « causa. »

quibus omnibus colligitur quod in his singulis fides quidem fuerit Abrahamæ, sed ex parte; in eo autem ubi dicitur, quia fides ejus reputata est ad justitiam⁵⁸, fides perfecta declaretur. Sicut enim scientiam et prophetiam ex parte dicit esse Apostolus, et rursus dicit esse perfectam in eo cum scribit⁵⁹: « Ex parte scimus, et ex parte prophetamus; cum autem venerit quod perfectum est, destruentur ea quæ ex parte sunt (35); » ita et fidem possumus intelligere esse aliquando ex parte, et aliquando perfectam. Ut autem quod dicimus aliis adhuc Scripturæ sanctæ testimoniis muniatur, audi in Evangelio ad Dominum dicentes apostolos: « Domine, auge nobis fidem⁶⁰. » Nonne per hæc evidenter ostendunt habere se quidem fidem, sed talem quæ egeret augmento? Sed et ipse apostolus Paulus cum dicit, « Si habeam omnem fidem, ita ut montes transferam⁶¹, » omnem cum dicit, ex partibus totam docet esse compositam. Neque enim omne potest nominari, ubi aut qualitatis aut quantitatis diversitas non (34) est. Videtur ergo etiam in præsentī loco cum multæ fides Abrahamæ præcesserint per singula quæque quæ ex parte superius memoravimus, in hoc nunc universa fides ejus esse collecta, et ita ei ad justitiam reputata. Jam sane considerabis, sicut de fide dictum est quia reputata est ei ad justitiam, ita et de aliis virtutibus dici possit quia, verbi gratia, misericordia unicuique reputari potest ad justitiam, aut sapientia, aut scientia, aut mansuetudo, et humilitas, vel certe si omni credenti fides ad justitiam reputetur. Sed cum ad Scripturas redeo, non omnibus credentibus invenio quod fides ad justitiam reputetur. Denique scriptum est de filiis Israel, quia « crediderunt Domino, et famulo ejus Moysi,⁶² » nec tamen additur quod de Abraham scriptum est, quia reputata est illis ad justitiam. Ob hoc arbitror, quod non illis erat, sicut in Abraham docuimus, ex multis partibus fidei in unum coacervata perfectio, quæ mereretur ad justitiam reputari. Quod autem dicit: « Ei vero qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum; credenti autem in eum qui justificat impium, reputatur fides ad justitiam⁶³; » videtur ostendere quasi in fide quidem gratia sit justificantis, in opere vero justitia retribuētis (35). Sed ego cum considero sermonis eminentiam, qua dicit operanti secundum debitum reddi, vix mihi suadeo quod possit ullum opus esse, quod ex debito remunerationem Dei deposcat, cum etiam hoc ipsum quod agere aliquid possumus, vel cogitare, vel proloqui, ipsius dono

et largitione faciamus. Quod ergo erit debitum illius, cujus erga nos fenus præcessit (36)? Et ideo videndum magis est ne forte quod dixit, « Ei autem qui operatur, merces secundum debitum reputabitur, » sinistri magis operis intelligendum sit debitum. Debita etenim peccata dici in divinis Voluminibus frequenter invenies, ut ipse Dominus in oratione nos docuit⁶⁴ dicere: « Dimitte nobis **523** debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris; » et iterum cum dicit ipse Dominus⁶⁵: « Cuidam patrifamilias erant duo debitores: unus debebat denarios quingentos, et alius quinquaginta; » et hoc de peccatis dici ipse interpretatus est. Ne forte ergo et in hoc loco mercedem operis quæ secundum debitum redditur, ad hunc sensum, quem supra diximus, Apostolus traxerit de his qui ita operantur sicut et Cain operatus est terram: et sicut alibi dicit: « Discedite a me, operarii iniquitatis⁶⁶; » quibus utique quasi debita pœna pro mercede iniquitatis exsolvitur. Unde idem Apostolus in alio loco⁶⁷: « Stipendia, inquit, peccati mors; » et non addidit ut similiter diceret: Stipendia autem justitiæ vita æterna, sed ait: « Gratia autem Dei vita æterna⁶⁸; » ut stipendium quod utique debito et mercedi simile est, retributionem pœnæ esse doceret et mortis, vitam vero æternam soli gratiæ consignaret. Secundum hunc sensum et illud quod in Evangelio scribitur, « Qua mensura mensi fueritis, eadem remetietur vobis⁶⁹, » de sinistris operibus accipiendum puto. Neque enim gratiæ suæ mensuram statuit Deus, cum scriptum sit: « Non enim ad mensuram dat Deus spiritum⁷⁰. » Si ergo hæc putantur recte discussa, consequenter utique ea quæ cohærent videbuntur intelligenda, ut operanti quidem opera iniquitatis merces secundum peccati debitum rependatur; credenti vero in eum qui justificat impium, fides ad justitiam reputetur: si quidem bene meminimus superiora, in quibus ostendimus non ei qui ex parte, sed qui ex integro, et qui perfecte credit, fidem posse ad justitiam reputari: quæ fides tanta est, ut justificet etiam eum qui impius fuerit, ut ultra jam non sit impius, sicut ille latro qui pendebat in cruce et blasphemabat, sed sit sicut ille qui confitebatur et dicebat: « Domine Jesu, memento mei cum veneris in regnum tuum⁷¹. Post hæc velut ad confirmationem (37) sermonis sui quem dixerat: « Ei autem qui non operatur, credit autem in eum qui justificat impium, reputatur fides ad justitiam⁷², » assumit testimonium de Psalmis, et dicit: « Sicut et David dicit beatitudinem hominis, cui Deus accepto fert justi-

⁵⁸ Rom. iv, 5. ⁵⁹ I Cor. xiii, 9, 10. ⁶⁰ Luc. xvii, 5. ⁶¹ I Cor. xiii, 2. ⁶² Exod. xiv, 31. ⁶³ Rom. iv, 4, 5. ⁶⁴ Matth. vi, 12. ⁶⁵ Luc. vii, 41. ⁶⁶ Luc. xiii, 27; Matth. vii, 23. ⁶⁷ Rom. vi, 23. ⁶⁸ ibid. ⁶⁹ Luc. vi, 38; Matth. vii, 2. ⁷⁰ Joan. iii, 34. ⁷¹ Luc. xxiii, 42. ⁷² Rom. iv, 5.

(35) Ms. unus, « evacuabitur quod ex parte est. »

(34) Non. In editis prætermittitur.

(35) Alias, « tribuentis. »

(36) Sic omnes mss. nostri; editi vero, « cujus gratia nos præcessit. »

(37) Alias, « firmationem. »

tiam sine operibus ⁷³ : Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata : beatus vir cui non imputavit Dominus peccatum ⁷⁴. » Vides per hos sermones consequenter approbari posse quod reputetur homini justitia sine operibus. Unde mihi videtur hoc intellexisse Apostolus, quia impossibile sit in homine, cui jam per ætatem discernendi de bono et malo adest intellectus, neque injustitiam inesse, neque justitiam. Quod si ita est, sine altero e duobus inveniri anima non potest; et certum est si desierit (38) a malis, quod jam inveniatur in bonis. In malis autem non est illa anima, cujus « remissæ sunt iniquitates, » et cujus « tecta sunt peccata, » et « cui non imputavit (39) Dominus peccatum ⁷⁵ : » conveniens ergo est ut sit in bonis. Competenter igitur ad remissionem iniquitatum et obtectionem peccatorum, et ad id quod non (40) imputat Dominus peccatum, dicit Apostolus quod homini justitiæ reputetur ⁷⁶, licet nondum opera justitiæ egerit, sed pro eo tantum quod credidit in eum qui justificat impium. Initium namque justificari a Deo, fides est quæ credit in justificantem. Et hæc fides cum justificata fuerit, tanquam radix imbre suscepto hæret in animæ solo, ut cum per legem Dei excoli cœperit, surgant in ea rami qui fructus operum ferant. Non ergo ex operibus radix justitiæ, sed ex radice justitiæ fructus operum crescit, illa scilicet radice justitiæ, qua Deus accepto fert justitiam sine operibus ⁷⁷. Unde propterea puto et David tricesimo primo (41) psalmo, quem superscripsit, « Intellectus David, » dedisse istud initium, admonens per ipsam superscriptionem altiorem debere requiri intellectum in his quæ dicturus erat, quia « beati quorum remittuntur iniquitates : » de quibus, prout potuimus, diximus, cum de Psalmis per ordinem dictarem. Sed promovet nos ordinis ipsius differentia, quod primo dixit, « Beati quorum remissæ sunt iniquitates; » secundo, « Quorum tecta sunt peccata : » tertio, « Cui non imputavit (42) Dominus peccatum ⁷⁸. » Et vide si forte potest iste ordo in anima una eademque intelligi : ut quia initium est conversionis animæ mala derelinquere, pro hoc iniquitatum remissionem mereatur accipere : cum autem cœperit bona facere, velut singula quæque quæ præcesserant mala bonis recentibus obtegens, et abundantio rem numerum bonorum introducens quam prius fuerat malorum, tegere peccata dicatur : ubi vero jam ad perfectum venerit, ita ut omnis de ea malitiæ radix penitus amputetur, eo usque ut nullum in ea vestigium possit inveniri

⁷³ Rom. iv, 6. ⁷⁴ Psal. xxxi, 1, 2. ⁷⁵ Rom. iv, 7, 8; Psal. xxxi, 1, 2. ⁷⁶ Rom. iv, 5. ⁷⁷ ibid. 6. ⁷⁸ Psal. xxxi, 1, 2. ⁷⁹ Rom. iv, 9 seq. ⁸⁰ ibid. 3. ⁸¹ ibid. 8. ⁸² Psal. xxxi, 2; Rom. iv, 8. ⁸³ ibid. 6, 7.

(38) Alias, « et cum esse desierit. »
 (39) Alias, « imputabit. »
 (40) Alias, « et aliquid quod non. »
 (41) *Primo*. Deest in antea editis.
 (42) Alias, « imputabit. »
 (43) Sic ms. unus. Cæteri vero mss. et editi, « quod committitur, » omissis vocibus « sine lege. »
 (44) Sic mss. Editi vero, « in circumcissione tan-

nequitiae, ibi jam summa perfectæ beatitudinis promittatur, cum nullum possit Dominus imputare peccatum. Iniquitas sane a peccato hæc habet differentiam, quod iniquitas in his dicitur, quæ contra legem committuntur : unde et Græcus sermo ἀνομία appellat iniquitatem, hoc est, quod sine lege (45) committitur; **524** peccatum vero etiam illud dici potest, si contra quam natura docet, et conscientia arguit, delinquatur.

2. « Beatitudo ergo hæc in circumcissione (44), an etiam in præputio? Dicimus enim quia reputata est Abrahamæ fides ad justitiam. Quomodo ergo reputata est? Cum in circumcissione esset, an cum in præputio (45)? Non in circumcissione, sed in præputio. Et signum accepit circumcissionem, signaculum justitiæ fidei, quæ est in præputio : ut sit pater omnium credentium per præputium, ut reputetur et illis ad justitiam, et sit pater circumcissionis, non his tantum qui sunt in circumcissione, sed et illis qui sectantur vestigia ejus quæ est in præputio fidei patris nostri Abrahamæ ⁷⁹. » Cum dixisset superius, quia « credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam ⁸⁰, » et hujuscemodi fides quid haberet beatitudinis ostendisset ex his quæ in tricesimo primo (46) scripta sunt psalmo, quia ita credenti non reputaret Dominus peccatum ⁸¹, proponit nunc interrogationem, ex cujus responsione doceat (47), et ex ipsa temporum ratione, quod beatitudo justificationis Abrahamæ non in circumcissione, sed adhuc in præputio posito data est. Quod si Abraham cum esset adhuc in præputio ex fide justificatus est, potest et omnis qui credit Deo justificari per fidem, etiamsi sit in præputio, et pertinere etiam ad ipsum hæc beatitudo de qua dicitur (48) : « Beatus cui non imputavit Dominus peccatum ⁸². » Ostendit ergo quia non cuilibet Dominus non imputet peccatum, sed ei qui crediderit propter fidem suam peccata non reputet. Sicut enim Abrahamæ reputata est fides ad justitiam, ita et omni credenti cui fides ad justitiam reputatur, peccata utique non imputantur. Neque enim de justis dicit quia reputatur eis fides ad justitiam. Quod si ita putetur (49), quæ videbitur gratia justo reputari? Justitia ad justitiam? Sed utique illi dicit fidem reputatam esse ad justitiam, qui antequam haberet hanc fidem, justitiam non habebat; et iste est utique beatus, cui Deus accepto fert justitiam sine operibus, et cui non imputatur peccatum, cui etiam remissæ sunt iniquitates, et obiecta si qua antea fuerant peccata ⁸³. Simul autem et edocet nos diligentius intendere

tum monet. »
 (45) Editi, « in circumcissione, an in præputio? »
 (46) Editi, « septimo. »
 (47) Alias, « doceatur, » al., « deceantur. »
 (48) Sic mss. unus; cæteri vero mss. et editi, « quæ dicit. »
 (49) Alias, « Quod si reputaretur. » Deinde omnes mss., mendose, « Justitiam ad justitiam. »

lectioni, cum tam vigilanter enarrat ea quæ scripta sunt de Abraham, quia « reputata est ei fides ad justitiam. » Vult a nobis considerari etiam quando (50) reputata sit, quo et temporis ratio in his quæ scripta sunt colligatur, utrumne in præputio adhuc esset cum ista dicta sunt, an transisset jam (51) ad circumcisionem; et ait: « Quomodo ergo reputata est fides ejus ad justitiam? Cum esset in circumcisione, an cum esset in præputio⁸⁴? » Si enim fuisset id temporis in circumcisione, videretur utique a fidei hujus gratia exclusum esse præputium. Nunc vero ostendit, quod in præputio adhuc posito reputata est fides ad justitiam, et ideo pronuntiat, quia cum Abraham in præputio positus per fidem justificatus sit, sine dubio princeps et pater merito dicitur omnium credentium per præputium. Quod vero post fidem quæ fuit in præputio accepit circumcisionem, consequenter causam qua circumcisio ei data fuerit exponit. Ut esset, inquit, signaculum ejus fidei quam habuit in præputio positus, ut per hoc « sit pater omnium credentium per præputium, ut reputetur illis ad justitiam, et sit pater circumcisionis, non his tantum qui sunt ex circumcisione, sed et illis qui sequuntur vestigia ejus quæ est in præputio fidei patris nostri Abraham⁸⁵. » Quod si Abraham cum esset adhuc in præputio, ex fide justificatus est, potest fieri etiam pater (52) eorum qui in circumcisione nascuntur, si tamen ad illam fidem pertineant quæ in præputio positum justificavit. Et quoniam in præputio positum justificavit Abraham, efficitur ergo utriusque generis pater, his qui sunt in præputio per fidem, et his qui sunt in circumcisione per carnem: et post circumcisionem generat primo Isaac, atque ab ipso auspiciatur ogdoadis initium, id est, octavi diei in ipso consecrantur prima mysteria, et exinde incipit posteritas Abraham duplici currere sacramento. Sicut enim fides natura sui aliud esse intelligitur, et aliud justitia quæ ei per fidem reputata est; ita et alia ejus esse in præputio, alia in circumcisione posteritas. Nam eos qui incircumcisi sunt, ipsos esse lapides puto, de quibus posse dicitur Deus suscitare filios Abraham⁸⁶, in quibus et illud completur quod scriptum est: Quia « benedicentur in te omnes tribus terræ⁸⁷. » Sed repetamus adhuc quod dicit⁸⁸: « Et signum accepit circumcisionem, » signaculum justitiæ fidei, quæ est in præputio (53) ac profundam in his Pauli sapientiam contemplemur. Fortassis enim aliquibus eundem sermonem secundo dicere

⁸⁴ Rom. iv, 10. ⁸⁵ ibid. 12. ⁸⁶ Matth. iii, 9. ⁸⁷ Gen. xii, 3. ⁸⁸ Rom. iv, 11. ⁸⁹ Matth. xii, 39, 40. ⁹⁰ Luc. ii, 34. ⁹¹ Rom. iv, 11. ⁹² Rom. xi, 25, 26. ⁹³ Rom. iv, 12.

(50) Alias, « cum tam vigilanter ea quæ scripta sunt de Abraham... commendans vult a nobis considerari etiam quomodo, » etc. Al. deest et « enarrat, et commendans. »

(51) Sic mss. nostri; edit. vero, « utrumne in præputio Abraham ista dicta sunt, an cum transiret jam, » etc.

(52) Sic ms. unus Regius num. 1659. Cæteri vero mss. et editi, « ut per hoc pater fieret etiam eorum qui in circumcisione nascuntur: si tamen ad illam

A videatur, id est, « signum, » et « signaculum (54). » Sed mihi uterque sermo multam inter se videtur **525** habere differentiam. Signum namque dicitur, cum per hoc quod videtur aliud aliquid indicatur: sicut cum, verbi gratia, dicit Dominus in Evangelio: « Generatio hæc signum quærit: et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ prophetæ. Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, ita et Filium hominis oportet esse in corde terræ (55) tribus diebus et tribus noctibus⁸⁹. » Hoc est ergo signum ubi Jonas videbatur, et Christus intelligebatur. Similiter et de ipso Domino in Evangelio dicitur: « Ecce hic positus est in ruinam et in resurrectionem multorum, et in signum cui contradicetur⁹⁰. » Contradicebatur enim signo in quo Christus venerat, quia aliud in eo videbatur, et aliud intelligebatur. Caro cernebatur, et Deus credebatur. Sic ergo accepit et Abraham signum: et quod esset signum in consequentibus dicit: « Circumcisionem, » inquit: quæ circumcisio esset « signaculum justitiæ fidei⁹¹ » quam habuit antequam circumcideretur. Bene ergo circumcisionem signum appellavit in Abraham, quia et ipsa aliud videbatur, et aliud intelligebatur; et ostendit quia jam tunc carnalis illa circumcisio signum erat spiritualis circumcisionis, quæ non in carne suscipitur, sed in corde. Quod vero dixit « signaculum, » ita intelligendum puto. Signaculum dicitur cum alicui rei servandæ pro tempore custodia imponitur, quod nemo alius nisi ipse qui impressit debeat resignare. Per istud ergo signaculum, ut exponit Apostolus, justitia fidei (56) quam in præputio positus Abraham accipere meruit indicatur, et pater esse multarum gentium: quod tunc credimus resignandum cum plenitudo gentium introierit, et omnis Israel salvabitur⁹². Tunc enim fiet quod dicit Apostolus⁹³, non solum gentium, sed etiam circumcisionis per fidem pater Abraham. Et adhuc apertius de signo et signaculo disseramus. Cum signum sit, ut diximus, ubi indicatur aliquid per hoc quod videtur, signaculum vero ubi concluditur pro tempore aliquid et non patet, potest etiam ita intelligi, quod mysteria quæ in lege et patriarchis adumbrabantur, hujusmodi erant quæ et signis indicanda essent, et signaculis observanda. Quod ergo signis indicanda erant in (56*) his qui credebant ex gentibus, signum cepisse dicitur Abraham: quod vero his qui in circumcisione non erant credituri, observanda erant et obtegenda,

fidem pertineant quæ in præputio justificavit Abraham. Efficitur ergo utriusque generis pater, » etc.

(53) Alias, « circumcisionis. »

(54) Editi, « id est signaculum, » omissis his verbis, « signum, » etc.

(55) Alias, « ita erit Filius hominis in corde terræ, » etc.

(56) Alias, « justitiæ fidei, » etc.

(56*) In. Deest in editis.

signaculum dicitur accepisse. Quod signaculum illo A
 utique in tempore resignabitur, cum in novissimis
 diebus postquam plenitudo, ut diximus, gentium
 introierit, omnis Israel salvus fiet. Ideirco denique
 ante Abraham justificatur (57) in fide dum adhuc
 esset incircumcisus, et postea circumciditur, ut
 ostenderetur primo pater futurus multarum gen-
 tium, et postea eorum qui ex circumcisione credi-
 turi sunt. Neque enim hi qui secundum carnem na-
 scuntur ex Abraham, filii Abraham dicendi sunt,
 nisi fidem et opera habeant Abraham. Inde denique
 et Dominus in Evangelio dicit ad Judæos, qui se
 jactabant filios esse Abraham: « Si filii Abraham es-
 setis, opera utique Abraham faceretis ⁹⁴. » Vis au-
 tem et ex veteri Scriptura perdoceri quod filius
 quis dicitur non tantum ejus de cujus carnali se-
 mine descendit, sed et ejus cujus actus imitatur et
 opera? Audi Daniel quid dicat ad unum ex illis se-
 nioribus quos arguit adulterii: « Semen, inquit,
 Chanaan, et non Juda, species seduxit te, et con-
 cupiscentia evertit cor tuum ⁹⁵. » Vides eum qui
 carnaliter de genere Juda descenderat, negari fi-
 lium esse Juda, sed Chanaan, ejus scilicet cujus
 actus et opera sequebatur. Ita ergo et hi qui de
 Abraham semine secundum carnem genus ducunt,
 non dicuntur filii Abraham, si ejus non habent fi-
 dem. Sic denique et propheta dicit ad eos: « Pater
 tuus Amorrhæus, et mater tua Cethæa ⁹⁶, » quibus
 utique non eos necessitudo generis, sed morum si-
 militudo jungebat. « Ut esset ergo, inquit, pater
 omnium credentium per præputium, ut reputetur
 illis ad justitiam, et sit pater circumcisionis, non
 his tantum qui sunt ex circumcisione, sed et illis
 qui sequuntur vestigia ejus quæ est in præputio fi-
 dei patris nostri Abraham ⁹⁷. » In quo evidenter ex
 utroque populo, sicut superius diximus, pronuntiat
 non carnis originem, sed notabilitatem fidei requi-
 rendam. De circumcisionis autem sacramento latius
 jam in superioribus diximus, sed et in aliis pluri-
 bus locis quæ pro re et pro tempore occurrere visa
 sunt exposuimus. Sed diligentem lectorem, quem
 iota unum aut unus apex de lege non præterit ⁹⁸, ne
 illud quidem latere debet, quia hoc quod Apostolus
 dixit, « Reputata est Abraham fides ejus ad justiti-
 am ⁹⁹, » illo tempore cum de eo scriptum est quod
 crediderit Deo, et reputatum sit ei ad justitiam ¹,
 nondum Abraham vocabatur, sed Abram erat no-
 men ejus. Adhuc enim incircumcisus manebat, ut
 interpretatur Apostolus ². De quo aliquibus forte
 videbitur error in exemplaribus haberi, quod facile
 Abraham pro Abram scribi potuerit. Sed quia hæc

existimatio potius incerta est quam firma approba-
 tio, nos compendiosius respondeamus quod obser-
 vans Apostolus sententiam Dei qui dixit, « Jam non
 Abram, sed Abraham erit nomen tuum ³, » appel-
 lavit nunc eum non **526** ut in loco Genesis scri-
 ptum est, sed ut de eo pronuntiaverit Deus. Quæ
 enim divinitus sanciantur, observari in posterum
 convenit. Hæc, prout potuimus, in locis tam arduis
 et tam difficilibus prolata (58), si quis forte animi
 nostri studium consideret, amplecti poterit. Si vero
 infirmitatem sensus nostri notare velit, veniam pe-
 titus, et ei qui melius de his disserere vel expla-
 nare potuerit, libenter cedimus. Nos vero ad ea
 quæ sequuntur segni licet gressu convertimus pe-
 dem.

B 3. « Non enim per legem promissio Abraham, aut
 semini ejus, ut hæres esset mundi: sed per justiti-
 am fidei ⁴. » Hoc in loco mihi videtur de lege
 Moysi Apostolus disputare, et asserere quod pro-
 missio quæ facta est ad Abraham ut hæreditatem
 mundi, id est terræ totius acciperet ipse vel semen
 ejus, non ex Moysi lege constaret. Ante enim quam
 Moyses legislator existeret, visus est, inquit, Do-
 minus Abraham, et dixit ad eum (59): « Exi de terra
 tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui, et
 veni in terram quam ostendero tibi: et faciam te
 in gentem magnam, et benedicam te, et magnifi-
 cabo nomen tuum, et eris benedictus: et benedi-
 cam benedicentes te, et maledicam maledicentes
 te, et benedicentur in te omnes tribus terræ ⁵. »
 C Quod ergo dicit, « Benedicentur in te omnes tribus
 terræ, » hoc est hæredem factum esse totius mundi.
 Quæ utique promissio ad Abraham antea facta est,
 quam per Moysen de legis observantia mandaretur.
 Sic ergo non est ex lege promissio Abraham, neque
 semini ejus, ut hæres sit mundi, sed per justitiam
 fidei. Quæ est ista justitia fidei? De qua (60) in su-
 perioribus scribitur (61), ut sæpe jam diximus, quia
 « credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad
 justitiam ⁶. » Nec immerito: legis enim observan-
 tia poenam tantummodo effugit; fidei vero meritum
 (62) spem repromissionis expectat: et præceptum
 servis ponitur, fides quæritur ab amicis. Sed et si
 secundum ea quæ in superioribus disseruimus, de
 lege naturali Paulus hæc dicere intelligatur, non
 erit contrarium rationibus superius redditis. Quam-
 vis enim lex naturæ de bono et malo testimonium
 reddat secundum judicium conscientiæ, tamen legi
 fidei non potest exæquari, qua Deo (63) credidit
 Abraham, et justificari meruit atque amicus Dei
 appellari ⁷.

⁹⁴ Joan. viii, 59. ⁹⁵ Dan. xiii, 56. ⁹⁶ Ezech. xvi, 5. ⁹⁷ Rom. iv, 11, 12. ⁹⁸ Matth. v, 18. ⁹⁹ Rom. iv, 9. ¹ Gen. xv, 6. ² Rom. iv, 10 seq. ³ Gen. xvii, 5. ⁴ Rom. iv, 13. ⁵ Gen. xii, 1, seq. ⁶ Rom. iv, 5; Gen. xv, 6. ⁷ Jac. ii, 23.

(57) Alias, « justificatus. »

(58) Alias, « probare. »

(59) Ms. unus, « videns, inquit, Dominus Abra-
 ham, dixit ad eum, » etc.

(60) Editi: « Et est ista justitia fidei, de qua, »

etc.

(61) Alias, « dixit. »

(62) Alias, « meritam. »

(63) Alias, « adæquari, quia Deo, » etc.

4. « Si enim qui ex lege, hi (64) hæredes sunt, A
 exinanita est fides, et evacuata (65) est promissio. Lex enim iram operatur. Ubi autem non est lex, nec prævaricatio⁸. » Si, inquit, non ex lege promissio data est Abrahamæ ut hæres esset mundi, sed per fidem quæ ei ad justitiam reputata est, consequens sine dubio erit, ut et omnes qui sperant sibi a Deo justitiam reputandam, non per legem, sed per fidem sperent. Et ut hoc evidentius ostenderet, addidit: Si, inquit, hi qui ex lege sunt, ipsi hæredes erunt repromissionis illius quam per fidem meruit Abraham, evacuabitur illud quod ex fide justificatus est Abraham: cum utique si ex lege futura esset hæreditas, oportuerit et Abraham legem prius implere, et ita hæreditatem justitiæ promereri. Et ut ostendat nullo modo hoc ita fieri potuisse, dicit B
 quod lex iram operatur. Ubi autem ira est, hæreditas non est; et addidit: « Ubi autem non est lex, nec prævaricatio. » Sed repetamus paululum (66), et videamus de qua lege ista dicantur. In superioribus quidem ubi dicit, « Si enim qui ex lege, hi hæredes sunt, exinanita est fides, et evacuata est promissio, » potest et ad Moysi legem, et ad naturalem referri. Certum est enim quod si ex lege Moysi præstatur hæreditas, evacuatur (67) illud quod scribitur, Abraham fidei credulitate meruisse (68): et rursum si ad naturalem legem convertatur intelligentia, hæc dici possunt (69): Si sufficere potuisset lex naturalis ad fidem, superfluum videretur quod dictum est ad Abraham: « Exi de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui, et veni in terram quam ostendero tibi⁹. » Utquid enim exiret de terra sua, et de domo sua, si ei lex sufficeret naturalis, quam utique et in terra sua positus habere et custodire potuisset? Sed nunc velut illa minus sufficiente jubetur legem fidei sequi, sine qua (70) nec hæres esse mundi ipse vel semen suum, nec amicus Dei poterat appellari: sic ergo potest ab utraque lege subtractum ad solam fidei legem respicere quod dicit: « Si enim qui ex lege, hi hæredes sunt, exinanita est fides, et evacuata est promissio. » Jam vero in hoc loco ubi dicit, « Lex enim iram operatur, » diligentius intuendum est ad quam legem respicere videatur hic sermo; sed et ille qui sequitur, « Ubi enim non est lex, nec prævaricatio, » Sed priusquam a nobis plenior explanatio requiratur, ad illa breviter respondeamus, quæ de hoc loco hæretici nobis solent obtendere. Aiunt enim: « Ecce quomodo Apostolus dicit quia lex Moysi iram operatur, ubi vero lex illa non fuerit, ibi nec prævarica-

tio 527 erit. » Requiramus ergo ab eis: Si ubi lex est, et prævaricatio erit transgressæ legis; ergo et ubi fides est, transgressæ fidei prævaricatio erit. Si enim prævaricator efficitur qui declinat a lege, sine dubio et ille prævaricator (71) est qui declinat a fide: et si prævaricationi illi quæ in lege est lex ipsa in causa est, etiam prævaricationi huic quæ in fide est fides in causa esse creditur. Si vero (72) absurdum est dicere quia fides in causa est ut quis prævaricetur a fide, et si non accessisset ad fidem, prævaricator fidei non fuisset; ita absurdum erit prævaricationem legis ex eo accipere quod suscepit quis observantiam legis. Sed et illud addamus (73). Quid dicent nobis de his qui ante legem Moysi in prævaricatione facti sunt? Si enim nullus ante Moysen prævaricator exstitit, nemo condemnatus est, nemo punitus. Quid dicent de Sodomitis? quid de his qui in diluvio condemnati sunt? quid de Cain? quid de ipso Adam? quid de Eva respondebunt, de qua Apostolus dicit: « Mulier autem seducta in prævaricatione facta est¹⁰? » Si sine lege Moysi non est prævaricatio, unde Adam, unde Eva prævaricatores ab Apostolo nominantur? Verum, ut etiam in superioribus sæpe jam diximus, diversas in hac Epistola leges Apostolus introducit, et nunc de lege Moysi loquitur, nunc legem fidei nominat, sicut eum dicit: « Ubi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legem? Operum? Non; sed per legem fidei¹¹. » Inducit præterea et alias leges, de quibus dicit: « Condeflector enim legi Dei secundum interiorem hominem: video autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, et captivum me ducentem in lege peccati¹²; » et ita de una ad alteram legem transit, ut nisi sensus vigilans et intentus sit, deprehendere eum et sequi vix possit. Videndum est ergo ne forte illa lex quæ est in membris nostris (74), et captivos nos ducit in lege peccati, ipsa sit lex quam Apostolus iram dicit operari. Operatur enim sine dubio iram ei, quem captivum duxerit in lege peccati. Ubi autem lex ista non fuerit, certum est quod ibi nec prævaricatio erit. Qui vero sub ista lege fuerint, consequenter nec hæredes erunt. Quod et si de lege Moysi commemorari quis velit, et dicere quia iram operatur, pro eo fortassis solo hoc poterit affirmare quod peccantem in se (75) aut lapidari continuo, aut cremari ignibus jubet, vel si quod aliud peccantibus decernitur in lege supplicium: ut pœna ipsa quæ peccanti inferitur ex lege, ira nunc ab Apostolo no-

⁸ Rom. iv, 14, 15. ⁹ Gen. xii, 1. ¹⁰ I Tim. ii, 14. ¹¹ Rom. iii, 27. ¹² Rom. vii, 22, 23.

(64) *Hi*. Deest in antea editis.

(65) *Et evacuata*. Al. « et abolita. »

(66) Alias, « Sed repetamus Paulum. »

(67) Editi: « ut evacuetur. »

(68) Ms. unus: « per fidei credulitatem meruisse; » al. deest « per. »

(69) Editi: « intelligentia hæc, dici potest. »

(70) *Sine qua*. Editi, « quasi, » male.

(71) Editi, « qui declinat a fide, et si prævaricationi, » etc. Multa itaque ommissa erant quæ ex mss. codicibus restituantur.

(72) Alias, « Sicut vero. »

(73) Alias, « Et illud addimus; » al., « adde-mus. »

(74) Alias, « meis. »

(75) Alias, « peccantem se. »

minata videatur. Similiter et de prævaricatione, ut non omnem prævaricationem generaliter in hoc loco adstruat appellatam, sed ejus qui in lege positus deliquerit : ut gravius delictum videatur ejus qui per legem prohibitus peccat (76), quam ejus qui nulla fuerit lege commotus. Sed et illud videndum est, quia non dixit Apostolus quod ubi lex fuerit, ibi et prævaricatio, sed ait : « Ubi autem non est lex, nec prævaricatio ¹³. » In quo ostendit quod prævaricatio quidem esse omnino non possit, nisi lex fuerit; non tamen si lex sit, omni genere etiam prævaricatio erit. Potest enim fieri ut sit lex, et prævaricatio non sit : non potest tamen fieri ut prævaricatio sit, ubi lex non est. Nam et si Moysi legem ponamus, non continuo (77) omnes qui sub Moysi lege vixerunt, in prævaricatione facti sunt : alioquin simul et prophetas, et omnes justos videmur involvere : nisi forte dicat aliquis justos omnes et prophetas non tam sub lege, quam sub fide vixisse; peccatores vero et injustos legis vinculis fuisse constrictos, sicut et Apostolus dicit ¹⁴ : « Quia justo lex non est posita, sed injustis et non subditis, impiis et peccatoribus, scelestis et profanis, patricidis et matricidis, homicidis, fornicatoribus, masculorum concubitoribus, plagiatoribus, mendacibus, perjuris, et si quid aliud sanæ doctrinæ adversatur. » Quod si talibus lex posita est, non tibi multo meliores illi videbuntur de quibus dicitur : « Cum enim gentes, quæ legem non habent, naturaliter quæ legis sunt faciunt, hujusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente eis conscientia ¹⁵. » Et statuamus ante oculos, si videtur, duos aliquos, verbi gratia, qui cum masculis non concubuerunt concubitu muliebri (78); unum ex his præcepto legis prohibitum, cujus si metum non habuisset, fortasse fecisset : et alium qui propriæ mentis judicio hujusmodi contagionem ne cogitationes quidem suas adire permiserit : nonne multo illum præferas qui nulla legis interminatione deterritus, immunem se a flagitii contaminatione servavit? Similiter etiam de cæteris peccatis si habeatur examen. Et ideo sive Moysi lex intelligatur, sive etiam ea quæ in nostris membris est, et iram operatur, non possunt qui ex ipsa sunt, hæredes esse, sed illi qui sunt ex lege fidei : **528** fidei autem illius ex qua justificatus est Abraham. Sed fortasse requirat aliquis quomodo non et qui sub lege Moysi est, sub lege fidei esse videatur, cum scriptum sit in Exodo : « Credidit autem po-

pulus Deo, et Moysi famulo ejus ¹⁶; » et iterum Dominus in Evangelio dicat : « Si crederetis Moysi, crederetis utique et mihi : de me enim ille scripsit ¹⁷. » Videbitur enim sicut de se dixit, quia « qui credit in me, credit et in eum qui misit me ¹⁸, » ita et de Moyse dicere, quod « si crederetis Moysi, crederetis utique et mihi. » Ad quod respondebimus, quia illud quod dictum est in deserto, « Credidit populus Deo, et Moysi famulo ejus, » narratio est, qua ostenditur quod per ministerium Moysi quo signa et mirabilia ministravit, populus credit Deo : in hoc verbo ubi dicit, « Si crederetis Moysi, crederetis utique et mihi, » arguit infidelitatem eorum qui dum sibi non credunt, ostendunt se nec Moysi litteris credere in quibus de adventu Christi prophetali sermone comprehensum est : ubi vero dicit, « Qui credit in me, credit in eum qui misit me, » spem credentium elevat usque ad Deum Patrem, ut sicut quis cum videt (79) Filium, vidisse se sciat et Patrem ¹⁹, ita cum credit Filio, credidisse se (80) sciat et Patri.

5. « Ideo ex fide, ut secundum gratiam firma sit promissio omni semini, non ei (81) quod ex lege est tantum, sed et ei (82) quod ex fide est Abraham, qui est pater omnium nostrum (sicut scriptum est : Quia patrem multarum gentium posui te) ante eum cui credidit (83) Deum, qui vivificat mortuos, et vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt ²⁰. » In superioribus distinctionem dedit mercedis et gratiæ, dicens mercedem rem debiti esse; gratiam autem nullius esse debiti, sed benevolentis beneficii. Et in præsentem ergo loco ostendere volens Deum hæreditatem promissionum non ex debito, sed per gratiam dare, dicit quia hæreditas a Deo his qui credunt, non ex mercedis debito, sed fidei munere concedatur. Sicut enim (ut exempli causa dixerim) hoc quod subsistimus non potest intelligi quasi (84) ex operis nostri mercede subsistamus, sed evidenter Dei munus est quod sumus, et gratia Conditoris, qui esse nos voluit : ita et si hæreditatem promissionum Dei capiamus, divinæ gratiæ est, non alicujus debiti aut operis merces. Quod si forte videatur hoc ipsum quod dicitur ex fide, non esse gratis, quippe si offerenda sit fides prius ab homine, et ita a Deo gratia promerenda : audi quomodo in aliis etiam de hoc idem Apostolus docet. Etenim ubi enumerat dona Spiritus ²¹, quæ dicit secundum mensuram fidei credentibus dari, ibi inter cætera etiam donum fidei asserit per Spiritum sanctum tribui. Post multa namque ita etiam de

¹³ Rom. iv, 15. ¹⁴ I Tim. i, 9, 10. ¹⁵ Rom. ii, 14, 15. ¹⁶ Exod. xiv, 31. ¹⁷ Joan. v, 46. ¹⁸ Joan. xii, 44. ¹⁹ Joan. xiv, 9. ²⁰ Rom. iv, 16, 17. ²¹ I Cor. xii, 8.

(76) Editi, « prohibetur et peccat. »

(77) Sic omnes mss., Rabanus et Salodrianus. Cæteri vero editi, « Non etsi Moysi legem ponamus, continuo, » etc.

(78) Ita Rabanus; editi vero et mss. quidam, « non petierint concubitum muliebrem. » Cæteri mss. nostri, « non concupiverunt » [al., « non concupierint] concubitum muliebrem. »

(79) Alias, « qui videt. »

(80) Se. Deest in antea editis.

(81) Alias, « qui. »

(82) Alias, « qui. »

(83) Alias, « ante Deum cui credidisti; » al., « credidit. »

(84) Editi et mss. plures, « quia ». Rectius mss. unus, « quasi. »

hoc dicit : « Alii fides in eodem Spiritu ²³ : » ut ostendat quia etiam fides per gratiam datur. Sed et alibi idem Apostolus docet dicens : « Quia a Deo vobis datum est non solum ut credatis in Christum, sed etiam ut patiamini pro illo ²³. » Invenis hoc et in Evangeliiis designari, ubi apostoli intelligentes quod ea quæ ex homine est fides, non potest esse perfecta, nisi addita fuerit etiam ea quæ ex Deo est, dicunt ad Salvatorem : « Auge nobis fidem ²⁴. » Ex quibus omnibus apertissime comprobatur quod hic dicit Apostolus : « Ideo ex fide, ut secundum gratiam firma sit promissio ²⁵ : » quia etiam fides ipsa qua credere videmur Deo, dono in nobis gratiæ confirmatur. Hæc autem est gratia quam invenire sicut thesaurum magnum meretur si quis beatus est ²⁶. Hanc invenit Noe; et ideo scriptum est de eo : « Noe autem invenit gratiam in conspectu Domini Dei ²⁷. » Hanc invenerat gratiam et Moyses; et ideo dicebat ad Deum : « Si inveni gratiam in conspectu tuo ²⁸. » Invenimus tamen aliquos sanctorum, non solum in conspectu Domini Dei invenisse gratiam, sed etiam in conspectu hominum. Denique de beato Joseph scriptum est : « Et invenit Joseph gratiam in conspectu domini sui ²⁹. » Sed ista gratia quæ in conspectu hominum invenitur, Deo largiente conceditur. Sic enim scriptum est de eodem Joseph : « Et erat Dominus cum Joseph, et infudit super eum misericordiam, et dedit illi gratiam in conspectu principis carceris ³⁰. » Amplius adhuc aliquid de hujusmodi gratia in divinis litteris memoratur de beata Esther. Sic enim ait : Quia « erat Esther inveniens gratiam apud omnes qui videbant eam ³¹. » Paulo post dicit Scriptura : « Invenit gratiam Esther super omnes ceteras virgines, et imposuit ei rex diadema muliebre ³². » Hæc autem non importune, arbitror, de Scripturis sanctis requisivimus ad confirmationem apostolici dicti, in quo de fide et gratia disputat. Ait ergo : « Ideo ex fide, ut secundum gratiam firma sit promissio ³³. » Sed et hoc notandum est quod ait, « Ideo ex fide, ut secundum gratiam firma sit promissio, » quasi ostendere volens quod si ex lege esset, et non ex gratia promissio, firma non esset; nunc autem idcirco firma sit, quia non ex lege, sed per gratiam. In quo ego puto quod tale aliquid intelligi velit, quia quæ ex lege sunt, extra nos sunt : quæ autem per gratiam, intra nos habentur. Verbi causa, **529** quæ in lege scripta sunt, calamo et atramento in membranis vel chartulis scripta sunt; quæ autem ex gratia descendunt, per Spiritum Dei in

A corde nostro descripta sunt, sicut idem ipse Apostolus minister hujus gratiæ in aliis designat, et dicit : « Epistola nostra vos estis, inscripta non atramento, sed Spiritu Dei vivi; non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus ³⁴. » Ideo, ut mihi videtur, firmiora dicit ea quæ per gratiam quam ea quæ ex lege sunt, quia illa extra nos sunt, et hæc intra nos : et illa in fragili materia consistunt, ita ut facile possint exolescere : hæc vero Dei Spiritu inscripta, et in animæ penetralibus impressa, firmitatem perpetuitatis obtineant. Talibus ergo litteris promissionis inscribitur anima quæ fidem suam Deo velut ceras obtulerit præparatas (85), ut in his Dei gratia dignanter possit inscribi : et ideo hujusmodi fides reputatur ad justitiam, quæ capax gratiæ cœlestis exsiterit. Hoc autem contingit semini Abrahamæ, non ei tantum quod ex lege est (86), sed et ei quod ex fide est. Multo enim Abrahamæ nobilior ex fide est, quam ex carne successio, quia non ex carne, sed ex fide justificatus esse memoratur. Si enim non ex fide, sed ex semine danda successio est, conveniens erit et Ismaelis posteritatem, et eos qui ex Cethura descendunt, ad promissionum sacramenta perducî. Quod utique non recipitur, sed sola legis ac fidei posteritas introducitur. Verum non nos prætereat Apostoli in hoc loco notabunda quædam et ambigue prolata locutio. Quod enim dixit, « Ut firma sit promissio omni semini, non ei quod ex lege est tantum, sed et ei quod ex fide est ³⁵, » si ita intelligatur quasi aliud ex lege semen, et aliud ex fide dixerit, ut tanquam ab utroque semine promissio hereditatis (87) debeat expectari, invenitur contraria dicere his quæ superius scripsit, cum ait ³⁶ : « Non enim hi qui ex lege, hæredes sunt (88); » item alibi ³⁷ : « Arbitramur enim justificari hominem per fidem sine operibus legis; » et rursum ³⁸ : « Si enim hi qui ex lege, hæredes sunt, evacuata est fides. » Etenim si ex fide justificatur homo sine operibus legis, et hæredes non fiunt (89) hi qui ex lege sunt, quomodo non contrarium videbitur quod in hoc loco dicit, firmam esse promissionem per gratiam, non ei tantum semini quod ex lege est, sed et ei quod ex fide est? Et cum in superioribus eos qui ex lege sunt repulisse videatur, hic eos quomodo exæquat his quos ex fide sperare gratiam dicit? Sed mihi videtur quod dicit, « Omni semini, non ei quod ex lege est tantum, sed et ei quod ex fide est ³⁹, » legem hic, sicut saepe jam diximus, indicare naturalem, et hoc asserere, quod non his qui ex lege naturali solum veniunt, firma sit promissio, sed et his qui ex fide legi addiderint naturali

²³ I Cor. xii, 9. ²⁴ Philip. i, 29. ²⁵ Luc. xvii, 5. ²⁶ Rom. iv, 16. ²⁷ Prov. iii, 15-15. ²⁸ Gen. vi, 8. ²⁹ Exod. xxxiii, 13. ³⁰ Gen. xxxix, 4. ³¹ ibid. 21. ³² Esther ii, 15. ³³ ibid. 17. ³⁴ Rom. iv, 16. ³⁵ II Cor. iii, 5. ³⁶ Rom. iv, 16. ³⁷ ibid. 14. ³⁸ Rom. iii, 28. ³⁹ Rom. iv, 14. ⁴⁰ Rom. iv, 16.

(85) Al., « ceris obtulerit præparatis. »

(86) Mss. plures, « non ei tantum qui ex lege est, sed ei qui ex fide est. »

(87) Hereditatis. Deest in editis.

(88) Non enim hi qui ex lege, hæredes sunt. Sic

omnes mss. nostri et editi; attamen legendum videtur, « Non enim per legem promissio Abrahamæ, aut semini ejus, ut hæres esset mundi; sed per justitiam fidei. »

(89) Editi, « non fuerint, » male.

eam fidem quam habuit Abraham pater noster : ut non duos populos, unum ex fide, et alium ex lege indicare videatur, sed unum atque eundem, qui non solum ex lege naturali qua omnes homines utuntur, sed ex fide cujus Abraham auctor existit, placeat Deo : quo scilicet ostendat, quod si quis habeat integra omnia quæ lex edocet naturalis, et in nullo eum peccati conscientia reprehendat, non tamen habeat etiam fidei gratiam, non posse eum justificari. Fides enim est, quæ ad justitiam reputatur. Et hoc modo habita distinctio reddit intelligentiam planiorem : atque ea quæ contraria putantur, consona esse et sibi invicem concordantia deprehenduntur. De diversitate autem legum, quod in hac præcipue Epistola sæpe Apostolus etiam latenter et subito ab alia ad aliam legem sermonis ordinem mutat, frequenter ostendimus, et eadem iterare superfluum est. Bene autem de Abraham non dixit : Pater omnium, sed ait : « Pater omnium nostrum ⁴⁰ ; » id est, non qui ex lege descendimus, sed qui ex fide a lege succedimus (90). Et quia omnium qui hujusmodi sunt pater est, merito promissionis divinæ sententiam in consequentibus posuit dicens : « Sicut scriptum est : Quia patrem multarum gentium posuisti, ante eum cui credidit Deum ⁴¹. » Si ergo pater futurus esse promittitur multarum gentium, non immerito pater et eorum qui ex gentibus, et eorum qui ex circumcisione veniunt, nominatur. Et recte addidit ex sua interpretatione Apostolus : « Ante eum cui credidit Deum : » hoc est, pater positus est multarum gentium ante ipsum Deum cui credit, cujus promissiones, et a quo signaculum fidei in circumcisione suscepit. Quomodo ergo circumcisio patrem sibi proprie defendit Abraham (91), cum ille ipse Deus, qui ei circumcisionem dedit, multarum eum gentium posuerit patrem ? Quod si aliquis hoc ad Ismaelis posteritatem voluerit vel Cethuræ convertere, occurrit ei quod scriptum est ⁴² : Quia « benedicentur in te omnes tribus terræ. » Hoc etiam in Evangelio Joannes dicebat (92) : « Quia potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham ⁴³. » Addidit autem in subsequentibus ⁴⁴ : « Qui vivificat **530** mortuos, et vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt. » Mortuos hic secundum animæ peccatum intelligimus, quoniam « anima, inquit, quæ peccat, morietur ⁴⁵. » Sicut enim in morte corporali pereunt sensus, ut ne quis ultra per corpus, neque auditum, neque odorem, aut gustum recipiat (93), vel tactum : ita et qui spirituales sensus in anima perdiderit, ut non videat Deum, neque audiat ver-

⁴⁰ Rom. iv, 16. ⁴¹ ibid. 17. ⁴² Gen. xii, 3. ⁴³ Matth. iii, 9. ⁴⁴ Rom. iv, 17. ⁴⁵ Ezech. xviii, 4, 20. ⁴⁶ Hebr. vi, 5. ⁴⁷ I Joan. i, 1. ⁴⁸ Ephes. ii, 5. ⁴⁹ Psal. cxiii, 4 seq. ⁵⁰ Rom. iv, 17. ⁵¹ Exod. iii, 14. ⁵² I Cor. vi, 17.

(90) Ita editi. Mss. vero, « sed qui ex fide ac lege succedimus. » Ms. unus, « sed qui ex fidei a lege succedimus ; » quæ verba sic emendantur in eodem codice, « sed qui fidei ex lege succedimus. » Fortasse legendum, « sed qui ex fide legi succedimus. »

(91) Abraham. Deest in antea editis, qui postea habent, « eum ipse Deus qui eam circumcisionem dedit, » etc.

bum Dei, neque suavem odorem capiat Christi, neque gustet bonum Dei verbum ⁴⁶, neque manus ejus pertractent de verbo vitæ ⁴⁷, hujusmodi homines merito mortui appellantur. Tales invenit nos adventus Christi, sed vivificavit per gratiam suam, sicut et alibi dicit idem Apostolus : « Et nos cum mortui essemus delictis et peccatis nostris, simul cum illo resuscitavit nos ⁴⁸. » Vis autem tibi et de Scripturis prophetis approbari quod omnes qui idola colunt, et confidunt in eis, mortui sunt ? audi David quomodo dicit : « Simulacra gentium argentum et aurum, opera manuum hominum. Os habent, et non loquentur : oculos habent, et non videbunt : aures habent, et non audient ⁴⁹. » Et post aliquanta : « Similes, inquit, fiant eis qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis. » Vides mortuos esse, et similes simulacris effectos eos qui colunt ea et qui confidunt in eis. Unde diligentius intueamur si forte sicut hi qui colunt idola et confidunt in eis, similes eis fieri dicuntur : ita et hi qui verum Deum colunt, et confidunt in eo, similes ei fiant. Et hoc est fortassis quod in initiis homo, cum propositum fuisset ut ad imaginem et similitudinem Dei fieret, ad imaginem quidem factus est, similitudo autem dilata est ob hoc ut prius confideret in Deum, et ita fieret similis ei, et ipse audiret quia similis ei fiet omnis qui confidit in eum. Hæc per excessum quemdam sociavimus his quæ de mortis genere discernimus, ut manifestius fieret quibus modis Deus vivificat mortuos. Sed et quod in consequentibus dicit, « Et vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt ⁵⁰, » quomodo intelligi debeat, videamus. Frequenter et in aliis exposuimus quod Deus solus est qui dicit : « Ego sum qui sum ⁵¹ ; » et una est illa Dei substantia quæ semper est ; cui si quis se adjunxerit, unus fit cum eo spiritus ⁵², et per illum qui semper est, etiam ipse esse dicitur. Qui vero longe est ab eo, nec participiam ejus sumit, ne esse quidem dicitur, sicut eramus nos gentes priusquam ad agnitionem veritatis divinæ veniremus ; et ideo dicitur Deus vocare « ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt. » Inter eos enim qui sunt, id est qui participationem habent ejus qui est, Abraham, et Isaac, et Jacob, et cæteri sancti numerantur. Quod si gentes credendo in fidem veniunt Abraham, consequenter pronuntiat Apostolus quod Deus vocaverit « ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt. » Potest tamen etiam illud adverti, ut in hoc loco erga laudes Dei Apostolus latius videatur effusus, et initium primæ ejus creaturæ cum admiratione memorasse,

(92) Sic ms. unus. Cæteri vero mss. et Salodiani editio habent, « Dominus dicebat. » Merlinus, Erasmus et Genebrardus, « Baptista dicebat. »

(93) Sic Rabanus. Mss. vero nostri, « nec quis [al., et nec quis ; al., et nec quid] ultra per corpus recipit, » etc. Editi similiter, « et nec quis ; » demum omittunt « per » ante « corpus, » et habent « odoratum » pro « odorem. »

cum ex nihilo esse fecit universa, et ea quæ non A erant, virtute potentiae suæ tanquam quæ essent et subsisterent evocavit: et ita ei in creando nihil fuisse difficile, ut cum nihil existeret, omnia subito vocata ita adfuissent tanquam quæ semper existerint (94). Quod si quis nobis objiciat illum Apostoli sermonem, quem ad Corinthios scribit ubi dicit, quia « contemptibilia mundi elegit Deus, et quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret, ut non gloriatur omnis caro coram Deo⁵³: » et dicat secundum hanc expositionem non convenire ut destrui dicantur quæ sunt cum ea quæ non sunt electa sint (95), dicemus ad hæc quia in illo loco alios dixit eos qui sunt, et alios in hoc capite in Epistola ad Romanos. Declaravit enim ad Corinthios quia de his diceret quos supra enumeraverat. Dixit enim superius⁵⁴: « Videte enim vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes inter vos secundum carnem, non multi potentes (96), non multi nobiles: sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes: et infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia. » Sicut ergo stulta mundi elegisse dicit Deum, hoc est gentes, ut confunderet sapientes, sine dubio Judæos; et infirma mundi, ut confundat fortia, eodem ordine in hoc loco dicit et de his quæ non sunt, ut ea quæ sunt destruat: et non esse gentes, esse autem Judæos ostendit, id est, qui in lege erant, sed legem non implebant, ut destruerentur, et inducerentur (97) illi qui non erant in lege, et Abrahamæ fidei credulitatis merito jungerentur. Quod autem dixit: « Ut confundat sapientes: » non quo vere sapientes essent (98); alioqui nunquam confunderet Deus eos qui secundum Dei sapientiam sapientes sunt⁵⁵; sed illos dicit qui se putant esse sapientes, et non sunt, sicut et alibi dicit: « Ubi sapiens? ubi scriba? ubi conquisitor hujus sæculi? Nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi⁵⁶? » Hujus mundi ergo sapientes confundit eligens stultos, non quia similiter stulti essent et isti per (99) penuriam sensus, sed secundum illud quod dictum est⁵⁷: « Qui vult sapiens esse, **531** stultus fiat in hoc mundo, ut sit sapiens apud Deum: quia sapientia hujus mundi stultitia est apud Deum. »

6. « Qui contra spem in spem credidit, ut fieret D pater multarum gentium, secundum quod dictum est ei: Sic erit semen tuum sicut stellæ cœli, et

⁵³ I Cor. I, 28, 29. ⁵⁴ ibid. 26, 27. ⁵⁵ Isai. V, 21. 18-22. ⁵⁶ Gen. 2, 3. ⁵⁷ ibid. 4-6. ⁵⁸ Rom. IV, 22. II, 8. ⁵⁹ Matth. IX, 22-29. ⁶⁰ Rom. IV, 18.

(94) Ita ms. unus Regius num. 1659. Rabanus vero, editi, et mss. quidam, « ut cum nihil existeret [al., *exsisterent*] omnia subito vocata ita adfuisse [al., *ita fuisse*; al., *ita ut fuisse*] tanquam quæ semper existerint. »

(95) Ita omnes mss. nostri et Rabanus. Editi vero, « vocata sunt. »

(96) *Non multi potentes.* Hæc desunt in antea editis.

(97) Alias, « judicarentur, » male.

(98) Sic mss. nostri omnes. Editi vero, « non

arena maris (1). Et non infirmatus est fide, nec consideravit corpus suum jam emortuum, cum fere centum esset annorum, et emortuam vulvam Sara. In repromissione etiam Dei non hæsitavit diffidentia: sed confortatus est fide, dans gloriam Deo, et plenissime sciens quia quæcunque promisit, potens est et facere. Ideo et reputatum est illi ad justitiam⁵⁸. » Videtur mihi quod dixit Apostolus, « contra spem, » aspexisse illud quod in Genesi refertur Abraham dixisse ad Dominum: « Dominator Domine, quid mihi dabis? Ego autem dimittor sine filiis: hic autem filius Masech (2) vernaculæ meæ Damascus Eliezer. Et dixit Abraham (3): Quoniam mihi non dedisti semen, hic vernaculus meus hæres meus erit⁵⁹. » Ex quibus utique verbis Abraham de filiis suscipiendis intelligitur desperasse. Quod vero dixit, « in spem credidit, » datam rursus ei spem, opinor, inde colligit ubi scriptum est: « Et vox Domini facta est ad eum dicens: Non est hic hæres tuus: sed qui exierit de te, ipse erit hæres tuus. Eduxit autem eum foras, et dixit illi: Respice ad cœlum, et numera stellas, si potueris dinumerare eas. Et ait ad eum: Sic erit semen tuum. Et credidit Deo, et reputatum est ei ad justitiam⁶⁰. » Ex his ergo verbis et desperatio prius, et postmodum data ei spes Dei promissionibus declaratur. Cui quia credidit, scribitur de eo hoc quod nunc proponit (4) Apostolus, quia « reputatum est ei ad justitiam⁶¹. » Merito autem, et more (5) sibi solito ubi de fide tractat, Apostolus conjungit et spem, sciens fidei spem inseparabiliter coherere, sicut et in Epistola ad Hebræos idem docet dicens: « Est autem fides sperandarum rerum substantia, indicium non apparentium⁶². » Et iterum in hac eadem ad Romanos Epistola in posterioribus dicit: « Spe autem salvi facti sumus. Spes autem quæ videtur, non est spes. Quod enim videt quis, quid sperat? Si vero quod non videmus speramus, per patientiam expectamus⁶³. » Quod ait, « spe salvi facti sumus, » hoc idem est quod alibi dicit, quia « per fidem salvati sumus⁶⁴: » et, « Fides tua te salvam fecit; » et, « Secundum fidem tuam contingat tibi⁶⁵. » Quæ utique illis dicuntur qui credentes in Jesum spem gesserunt ab eo se posse curari. Sicut autem Abraham « contra spem in spem credidit⁶⁶, » ita omnes qui per fidem filii sunt Abraham, contra spem in spem credunt de

quod vere sapientes essent. »

⁵⁸ I Cor. I, 20. ⁵⁷ I Cor. III, 18, 19. ⁵⁹ Rom. IV, 18-22. ⁶⁰ Gen. 2, 3. ⁶¹ ibid. 4-6. ⁶² Rom. VIII, 24, 25. ⁶³ Ephes.

(1) *Sicut stellæ cœli, et arena maris.* Hæc desiderantur in omnibus mss. nostris; sed exstant in editis.

(2) *Masech.* Editi, « manet, » male.

(3) Editi, « Et addidit Abram. »

(4) Mss. unus, « pronuntiat. »

(5) Mss. unus, « ex more. »

singulis quibusque quæ credunt, sive de resurrectione mortuorum, sive de hereditate regni cælorum. Hæc enim, quantum ad naturam humanam spectat, contra spem videntur; quantum autem ad potentiam Dei, in spem creduntur (6); exemplo Abraham credentis quia « quæcunque promisit Deus, potens est et facere »⁶⁷; » si tamen his qui credunt maneat fides, spes, et charitas. Et puto quod prima salutis initia, et ipsa fundamenta fides est: profectus vero et augmenta ædificii spes est: perfectio autem et culmen totius operis charitas: et ideo « major omnium » dicitur « charitas »⁶⁸. Igitur Abraham « contra spem in spem credidit, ut pater fieret multarum gentium » quæ futuræ essent sicut stellæ cæli, non solum multitudine, sed et claritate: quique promittenti (7) fideliter credens, « non, inquit, infirmatus est fide. » Quod dicit, « non infirmatus est fide, » ostendere mihi videtur esse quandam infirmitatem in fide. Quod si est infirmitas, est sine dubio et sanitas, sicut et in aliis ostendit, cum dicit: « Increpa illos acriter, ut sani sint in fide »⁶⁹. » Beatus ergo est qui non infirmatur in fide. Si vero quis infirmetur, curam ejus describit Apostolus cum dicit: « Infirmantem autem in fide assumite, non in disceptationibus cogitationum. Nam alius credit manducare omnia; qui autem infirmus est, olera manducet »⁷⁰. » Per quod utique designat, verbi olera præbenda esse ei qui infirmatur in fide, ne plena fidei doctrina cunctantibus in ea et quodammodo ægrotantibus ingeratur. Sana autem fides dicitur quæ perfecta est, et cui nihil deest: et ipsa est quæ credit manducare omnia, id est, quæ capere potest omnia: quam qui habet, spiritalis appellatur, et dijudicat omnia⁷¹, et in nullo sermone scandalizari potest. Unde evidenter apparet esse augmenta quædam et profectus in fide, et aliquos habere partem fidei exiguam, alios magnam, alios vero habere omnem fidem. Unde et Apostolus dicebat: « Si habeam omnem fidem, ita ut montes transferam »⁷². » Sed et in Evangeliiis discipuli dicunt ad Dominum, quasi quibus nondum plena inesset fides: « Ange nobis fidem »⁷³. » Considera sane, si secundum ea quæ de fide dicimus, etiam de charitatis augmentis similiter possimus intelligere, ita ut dicamus et de charitate, sicut ille

532 dixit, « Si habeam omnem fidem, » Si habeam omnem charitatem: et illum habere omnem charitatem, qui omnia illa habuerit quæ propria charitatis sunt, sicut dicit Apostolus⁷⁴: « Charitas patiens est, benigna est, non inflatur, non æmularur, non ambitiosa est, non perperam agit, non

A irritatur: omnia tolerat, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet, » et cætera his similia. Quæ si quis habeat, recte mihi videtur dici quod habeat omnem charitatem: quæ charitas sine dubio ex his singulis ab Apostolo supra memoratis partibus constat. Similiter autem et de misericordia, et pietate cæterisque virtutibus arbitror dici posse. Et forte per hæc singula sicut de fide dictum est, quia « fides reputata est ad justitiam »⁷⁵, » ita et de charitate dici potest, quia reputata est charitas ei ad justitiam (8), aut pietas, aut misericordia. Sed videamus jam ea quæ consequuntur. « Et non, inquit, infirmatus est in fide nec consideravit suum corpus jam emortuum, cum fere centum annorum esset, et emortuam vulvam Saræ: in re promissione etiam Dei non hæsitavit diffidentia, sed confortatus est fide »⁷⁶. » Quantum quidem ad simplicem pertinet intellectum, evidentem protulit rationem, quod Abraham cum audiret sibi a Deo sobolem repromitti, non respexit ad emortuas centenarii corporis vires, de quo utique nequaquam sperari poterat ulla successio: sed potentiam promittentis intuitus, nihil difficile esse credidit in his quæ promittebat Omnipotens: sed dedit, inquit, « gloriam Deo »⁷⁷, » intelligens solius Dei esse munus, ubi humanæ fecunditatis jura cessaverant. Merito igitur dedit gloriam Deo, qui naturæ fuerat desertus auxiliis. Hæc, ut dixi, quantum ad simplicem intelligentiam pertinet, sufficienter dicta videbuntur. Si vero quis objiciat nobis: Quomodo poterit Abraham in centenario annorum numero positus emortui corporis dici, qui posteaquam suscepisset Isaac, et defuncta esset Sara, quæ eum nonagenaria conceperat, et vixerat annis centum viginti septem, postea etiam quam annorum quadraginta factus Isaac accepit Rebeccam, post ista omnia scribitur: « Et apponens Abraham accepit uxorem cui nomen Cethura: et peperit ei Zamram (9), et Jecsan, et Madan, et Madian, et Jesboch, et Sue »⁷⁸? » Quomodo ergo videbitur emortui corporis, qui multo senior effectus quam tunc erat, et uxorem accipere, et sex liberos (10) potuit procreare? Quas objectiones ut decenter possimus excludere, expositionem emortui corporis illo transferimus, ut dicamus Abraham non infirmitate ætatis emortuum, sed secundum illam virtutem quam sancti in semetipsis primo implentes, etiam cæteros habere monent, et dicunt: « Mortificate membra vestra quæ sunt super terram »⁷⁹. » Nam et absurdum puto si hoc bonum quod in se Paulus habuit (neque enim aliis imperaret quod ipse non

⁶⁷ Rom. iv, 21. ⁶⁸ I Cor. xiii, 13. ⁶⁹ Tit. i, 13. ⁷⁰ Rom. xiv, 1, 2. ⁷¹ I Cor. ii, 15. ⁷² I Cor. xiii, 2. ⁷³ Luc. xvii, 5. ⁷⁴ I Cor. xiii, 4, 5, 7. ⁷⁵ Rom. iv, 9. ⁷⁶ ibid. 19, 20. ⁷⁷ ibid. 20. ⁷⁸ Gen. xxv, 1, 2. ⁷⁹ Coloss. iii, 5.

(6) Alias, « in spe creduntur; » al., « in spem credunt. »

(7) Editi, « cuique promittenti, » male.

(8) Ita et de charitate dici potest, quia reputata est charitas ei ad justitiam. Hæc desiderantur apud Genebrardum.

(9) Mss. nostri et Rabanus habent, « Jembram [al., Membram] et Zexan, et Madan, [al., Madam] et Madian, et Jesoc [al., Jeroch, al., Jeshoc] et Sue, » al. « Sue. »

(10) Mss. nostri, alii, « sex liberos, » alii, « septem liberos. »

fecerat), si, inquam, hoc bonum quod Paulus habuit, Abraham tantum patriarcham, quem etiam suum patrem dicit Apostolus ⁸⁰, non credamus habuisse. Fuit ergo etiam in illo mortificatio ista membrorum: non incitabatur luxuria, non urebatur libidine, sicut illi de quibus Apostolus dicit: « Melius est nubere, quam uri ⁸¹. » Hoc idem erat et in Sara, quia defecerant Saræ fieri muliebria ⁸². Non enim erat in illa lascivia muliebris, aut incontinentiæ dissolutio, neque in usum libidinis præcipitabantur invitati: sed ubi audiunt tantam posteritatis spem, et sobolis suæ gloriam cælo et sideribus exæquandam, ubi hæc audiunt, non aspiciunt ad propria bona, ad continentiam gratiam, ad membrorum mortificationem, sed hæc omnia quæ sibi luera ducebant, arbitrantur detrimenta, ut Christum lucrifaciant ⁸³. Sed fortassis errasse me credis, quod cum de posteritate Abraham et semine ejus dicere debuerim, de Christo dixerim (11). Non erramus, sed cum Apostolo loquimur. Ipse enim hæc de Christo dicta esse interpretatur cum dicit: « Scriptum est: Tibi dabo terram hanc, et semini tuo. Non dixit: Et seminibus, tanquam in multis: sed, Semini tuo, tanquam in uno, qui est Christus ⁸⁴. » Vides ergo quomodo nos Apostolus docet sic Dominum locutum esse ad Abraham, ut in semine suo Christum intelligeret (12) debere sentiri: et ob hoc puto quod adjecerit Apostolus, et dixerit: « Dans gloriam Deo ⁸⁵. » Non enim tantum gloriæ Abraham potuisset offerre de nativitate Isaac, quantam (13) dare potuit gloriam Deo, si intellexit Christum de suo emortuo jam et vitii defæcato corpore nasciturum. Sed et tu si mortifices membra tua quæ sunt super terram ⁸⁶, si, abjecto omni fervore libidinis emortuam serves et nullis obnoxium vitii corpus, potes etiam tu fructus ex eo optimos generare, potes generare Isaac, quod est gaudium; et hic est primus spiritus fructus: potest semen tuum, id est, opera tua (14) ascendere ad cælum, et effici opera lucis, et stellarum fulgori splendorique conferri, ut cum dies resurrectionis adfuerit, tanquam stella a stella (15) differas in claritate ⁸⁷. Amplius adhuc dico: potes si tam purus **533** mente, tam sanctus corpore, tam immaculatus actibus fueris, etiam ipsum generare Christum, secundum illum qui dicebat: « Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis ⁸⁸. » Et sic ipse de se Dominus dicit: « Qui fecerit voluntatem Patris mei qui in cælis est, ipse meus frater, et soror, et mater est ⁸⁹. » Quæ ergo erit mater Jesu, nisi cujus vulva emortua est? ut

A ita demum parturiant filios castitatis, sicut et mulier de qua dicit Apostolus: « Salva autem erit per filiorum generationem, si permanserit in fide et castitate ⁹⁰. » Unde etiam pro his convenienter additum puto: « Et reputatum est ei ad justitiam. » Quomodo enim non ad justitiam reputaretur ei, qui non solum in fide, sed et in omnibus virtutibus perfectionem tenebat?

7. « Non est autem scriptum propter ipsum tantum, quia reputatum est ei ad justitiam, sed et propter nos, quibus reputabitur credentibus in eum qui suscitavit Jesum Christum Dominum nostrum a mortuis, qui traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram ⁹¹. » Hoc in loco quod dicit, « Non propter ipsum tantum, » intelligendum est de ipso; et iterum quod dicit, « Sed et propter nos, » hoc est et de nobis. Manifestum namque est quia hoc quod dicitur, « Credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam ⁹², » non propterea Moyses scripsit ut Abraham legeret, qui utique olim fuerat defunctus, sed ut nos profectum fidei ex hujusmodi lectione caperemus (16), intelligentes quia et si nos ita credamus Deo ut ille credidit, etiam nobis reputabitur fides ad justitiam « credentibus in eum qui suscitavit Jesum Christum Dominum nostrum a mortuis. » Velim sane requirere quid est quod in hoc loco Apostolus Deum nominans, cui credimus (17), et cui Abraham credidit, non dixit, « credentibus » in Deum excelsum, vel, « credentibus in eum » qui fecit cælum et terram, vel « in eum » qui fecit angelos cæterasque cælestis gloriæ virtutes; sed ait: « qui suscitavit Dominum Jesum a mortuis. » Qua ergo de causa ad comparisonem fidei Abrahamæ titulus iste resurrectionis Domini assumitur requiramus. Nunquid Abraham in eum crediderat qui suscitavit Dominum Jesum a mortuis, cum Jesus tunc nondum fuisset resuscitatus a mortuis? Velim ergo considerare quid visum sit Paulo promittenti nobis quia sicut Abrahamæ reputata est credenti fides ad justitiam, ita et nobis reputabitur credentibus in eum qui suscitavit Jesum Dominum nostrum a mortuis. In quo ego pro parvitate sensus mei illud adverto, quod multo sit magnificentius in laudibus Dei resuscitasse Jesum Dominum nostrum a mortuis, quam fecisse cælum et terram, creasse angelos, et cælestes condidisse virtutes. Illud enim fuit facere quæ non erant, hoc autem reparare quæ perierant. Illud fuit nondum deleta instituere, hoc jam deleta restituere (18). Illud denique jussione, hoc passione perfectum est. Sed hujus tanti tamque magnifici

⁸⁰ Rom. iv, 1. ⁸¹ I Cor. vii, 9. ⁸² Gen. xviii, 11. ⁸³ Philip. iii, 7, 8. ⁸⁴ Galat. iii, 16. ⁸⁵ Rom. iv, 20. ⁸⁶ Coloss. iii, 5. ⁸⁷ I Cor. xv, 41. ⁸⁸ Galat. iv, 19. ⁸⁹ Matth. xii, 50. ⁹⁰ I Tim. ii, 15. ⁹¹ Rom. iv, 23-25. ⁹² Gen. xv, 6.

(11) Al., « et seminis ejus [al., et semine ejus] dicerem, non debuerim de Christo dicere. »

(12) Alias, « intelligeres. » Al., « intelligi debere sentiret. »

(13) Al., « Non enim tantam gloriam, quantam, » etc.

(14) Alias, « et opera tua, » etc.

(15) A stella. Hæc verba desunt in editis, et in pluribus mss.

(16) Editi, « paremus, » male.

(17) Alias, « qui credidit. »

(18) Editi, « quod perierat. Illud fuit nondum de-

mysterii in fide Abrahamæ forma et imago præcesse-
rat. Ille enim crediderat cum offerre unicum jube-
retur, quia et a mortuis eum suscitare potens esset
Deus; crediderat etiam quod non illi tantum Isaac
res tunc gereretur, sed et semini ejus qui est Chri-
stus, plena sacramenti veritas servaretur. Inde de-
nique gaudens unicum offerebat, quia in eo non in-
teritum posteritatis, sed reparationem mundi, et
innovationem totius creaturæ, quæ per resurrectio-
nem Domini restituta est, cogitabat, et ideo dicit
Dominus de eo, quia « Abraham pater vester exsul-
tavit ut videret diem meum; et vidit et gavisus
est ⁹³. » Hoc ergo modo competenter videbitur ha-
bita comparatio fidei Abraham, et eorum qui cre-
dunt in eum qui suscitavit Dominum Jesum; quia
quod ille futurum credidit, a nobis creditur factum.
Simul autem et illud ostenditur quod hæreticis non
placet, quia Deus cui credidit Abraham, et fidem
ejus ad justitiam (19) reputavit ⁹⁴, ipse est qui et
Dominum Jesum resuscitavit a mortuis; nec relin-
quitur locus ut alius Deus legis, alius Domini nostri
Jesu Christi Pater intelligatur. Sed adhuc requi-
ramus, cum sint quamplurima quæ Christus esse
dicitur (nam et sapientia, et virtus, et justitia, et
verbum, et veritas, et vita ipse appellatur ⁹⁵) cur
potissimum de resurrectione ejus in fide nostra
Apostolus (20) faciat mentionem. Dicit in aliis idem
Apostolus, quia « cum Christo coexcitavit nos Deus,
et simul cum ipso sedere fecit in cælestibus ⁹⁶. »
Hoc est ergo quod admonet: Si creditis Christum
surrexisse a mortuis, credite etiam vosmetipsos cum
ipso pariter surrexisse; et si creditis quia sedet ad
dexteram Patris in cælis, etiam vosmetipsos credite
jam non in terrenis, sed in cælestibus collocatos;
et si creditis vos Christo commortuos, credite quia
et convivetis ei; et si creditis quia Christus mor-
tuus est peccato, et vivit Deo, etiam vos mortui
estote peccato, **534** et vivite Deo ⁹⁷. Et hoc est
quod auctoritate apostolica protestatur, et dicit: « Si
consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quæ-
rite, ubi Christus est in dextera Dei sedens; quæ
sursum sunt sapite, non quæ super terram ⁹⁸; » quia
qui hæc agit, hic se ostendit credere in eum qui
suscitavit Jesum Dominum nostrum a mortuis, et
hinc vere fides reputatur ad justitiam. Neque enim
possibile est ut habenti in se aliquid injustitiæ pos-
sit justitia (21) reputari, etiam si credat in eum qui
suscitavit Dominum Jesum a mortuis. Injustitia
namque cum justitia nihil potest habere commune,

A sicut nec lux cum tenebris, nec vita cum morte ⁹⁹.
Ita ergo et credentibus quidem Christo, nec tamen
deponentibus veterem hominem cum actibus suis
injustis ¹, fides reputari non potest ad justitiam.
Simili autem modo possumus dicere, quia sicut in-
justo non potest justitia reputari, ita nec impu-
dico pudicitia, nec iniquo æquitas, nec avaro libe-
ralitas, nec impio pietas reputari potest, donec ve-
tusta vitiorum indumenta non abjicit, et « novum »
se induit (22) « hominem, qui secundum Deum crea-
tus est, et renovatur in agnitione Dei ad imaginem
ejus qui creavit eum ². » Propterea enim et in se-
quentibus adjungit et dicit de Domino Jesu: « Qui
traditus est, inquit, propter peccata nostra, et
resurrexit propter justificationem nostram ³; » ut
ostendat quia ea pro quibus Christus traditus est,
etiam nos abhorrere debeamus, et abjicere. Si enim
propter peccata nostra traditum eum credimus, quo-
modo non alienum nobis et inimicum ducitur omne
peccatum, pro quo Redemptor noster traditus me-
moratur in mortem? Nam si nobis aliqua rur-
sum societas cum peccato, aut amicitia fiat, oste-
dimus quod nihil ducamus mortem Christi Jesu,
amplectentes et sequentes ea quæ ille expugnavit
et vicit. Idque totum simul connectens Apostolus,
tanquam corpus ipsum peccati, indumentum veteris
hominis appellavit, quod deponendum suadet ⁴ his
qui credunt ei qui suscitavit Dominum Jesum a mor-
tuais, ut abjecto indumento injustitiæ induant se Do-
minum Jesum, qui est verum justitiæ indumen-
tum (25), ut merito credentibus fides ad justitiam
reputetur. « Traditus est ergo propter peccata
nostra, et resurrexit propter justificationem no-
stram ⁵. » Etenim si consurreximus cum Christo,
qui est justitia, et in novitate vitæ ambulamus, et
secundum justitiam vivimus, surrexit nobis Chri-
stus ad justificationem nostram. Si vero nondum
deponimus veterem hominem cum actibus suis,
sed in injustitia vivimus, audeo dicere quod non-
dum nobis resurrexit Christus ad justificationem,
nec traditus est propter peccata nostra. Si enim hoc
credo, quomodo illud amo, pro quo ille pertulit
mortem? Si hoc credo quod ille ad justificationem
meam surrexit, quomodo mihi (24) injustitia pla-
cet? Justificat ergo eos Christus tantummodo qui
novam vitam exemplo resurrectionis ipsius susce-
perant, et vetusta injustitiæ atque iniquitatis indu-
menta velut causam mortis abjiciant. Sed illud ve-
lim requirere, si pro hoc solo dicit Apostolus quia

⁹³ Joan. viii, 56. ⁹⁴ Rom. iv, 5. ⁹⁵ I Cor. i, 24, 30; Joan. i, 1; xiv, 6. ⁹⁶ Ephes. ii, 6. ⁹⁷ Rom. vi, 8, 10, 11. ⁹⁸ Coloss. iii, 1, 2. ⁹⁹ II Cor. vi, 14, 15. ¹ Coloss. iii, 9. ² ibid. 10. ³ Rom. iv, 25. ⁴ Coloss. iii, 9, 10. ⁵ Rom. iv, 25.

jecta instituere, hoc autem dejecta restituere. »
Sed codices nostri mss. legunt, alii « dilecta, » sicut
et Rabanus; alii, « deleta; » alii vero « dirupta. »
(19) *Ad justitiam.* Editi, « Dei justitiam. »
(20) *In fide nostra Apostolus,* etc. Sic recte duo
potiores mss. Regii. Alii et editi, « in fide tunc Apo-
stolus, » etc.
(21) Alias, « justitiæ. »

(22) Sic mss. nostri, Salodanus et Merlinus. Ge-
nebrardus vero, « indumenta abjiciat, et novum se
inducat, » etc., pro « induat, » ut legunt Salodanus
et Merlinus.

(25) Alias, « quod est verum justitiæ indumen-
tum. »

(24) *Mihi.* Desideratur in antea editis.

« non propter » Abraham « solum (25) scriptum est, sed et propter nos ⁶, » quod dixit : « Creditit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam ⁷. » Putasne solus hic sermo ex omnibus quæ dicuntur de Abraham, non solum propter illum, sed et propter nos scriptus est? An et alia aliqua videbuntur non solum propter illum, sed et propter nos scripta? An certe omnia quæ de ipso dicuntur, non de ipso solo, sed et pro nobis dicuntur (26)? Et non solum de Abraham, sed vide ne forte hæc eadem etiam de Isaac similiter accipienda sint, ut quæ de ipso scripta sunt, non ipsum solum, sed et nos aspiciant. Similiter et de Jacob et cæteris patriarchis. Nam quæ ratio videbitur ut de Abraham quidem quæ scripta sunt, etiam ad nos pertinere dicantur, non autem simili forma etiam de Isaac, et de Jacob, et de Juda, vel de Joseph, et cæteris? Quod si nihil rationis videbitur cur de uno patriarcha hoc ita accipi debeat, et non etiam de cæteris, consequens erit ut de omnibus quæ scripta sunt, non solum propter illos qui tunc erant, sed et propter nos scripta videantur. In quo (27) me præcipue suadet ita sentire ille Evangelii sermo, in quo Dominus et Salvator noster ad eos qui sibi dixerant, quia « pater noster Abraham est » respondit : « Si semen Abraham essetis, opera utique Abraham faceretis. Nunc autem quæritis me occidere, hominem qui veritatem locutus sum vobis, quam audiavi a Patre meo : hoc Abraham non fecit ⁸. » Per quod utique ostendit, quia qui faciunt opera Abraham, isti sunt filii Abraham (28); et propter illos scripta sunt, quæ de Abraham scripta sunt. Hic jam sapientis viri et a Deo illuminati est intueri et perspicere quomodo unumquodque opus quod de Abraham scribitur, in semetipso videatur expleri; verbi gratia, quod dictum est ad illum⁹: « Exi de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui, et veni **535** in (29) terram quam tibi ostendam : » quomodo et is qui de semine Abraham esse ex operibus vult videri, his debeat obsequi, quæ utique sunt non propter illum tantum scripta, sed et propter eos qui credunt in eum qui suscitavit Jesum Dominum nostrum a mortuis; et cum hæc impleverit, quomodo sperare etiam illud quod subjungitur debeat, id est : « Et faciam te in gentem magnam et benedicam te, et magnificabo nomen tuum, et eris benedictus : et benedicam benedicentes te, et maledicam maledicentes te, et benedicentur in te omnes tribus terræ ¹⁰; » et iterum cum dicit Scriptura : « Abiit autem Abraham secundum ea quæ locutus

est ei Dominus ¹¹ : » quomodo etiam hoc non solum propter Abraham, sed et propter nos scriptum videatur, ut ambulemus secundum omnia quæ locutus est Dominus. Sed et de Isaac, vel de cæteris quæ similiter scribuntur, quomodo etiam ad nos pertinere videantur. Non est autem præsentis temporis omnia nos adducere in medium, et singula quæque discutere, quo ordine etiam in nobis qui credimus in eum cui credidit Abraham, quæ de Abraham vel de cæteris sanctis in Scripturis divinis dicta vel facta sunt compleantur : sed in quantum præsentis operis necessitas patitur, aperuimus viam qua latius qui in Scripturis exerceri desiderat, possit incedere. Haec de ratione fidei ejus quæ ad justitiam reputata est, et diversarum legum observantia, ac præputii circumcisionisque diversitate, disputationis sermo cucurrerit. Nunc jam qualiter hi qui ex fide, et non ex operibus justificati sunt, informantur (30) ab Apostolo, videamus.

8. « Justificati igitur ex fide, pacem habeamus ad Deum (31) per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem et accessum habemus per fidem in gratiam istam in qua stamus, et gloriamur in spe gloriæ Dei ¹². » Apertissime per hoc eum qui intellexit (32) quid sit ex fide et non ex operibus justificari, ad pacem Dei quæ superat omnem mentem ¹³, in qua et summa perfectionis consistit, invitatur. Sed ut diligentius sensum perspiciamus Apostoli, quid sibi velit pacis nomen, et ejus pacis quæ per Dominum nostrum Christum est, perquiramus. Pax dicitur ubi nemo dissidet, nemo discordat, ubi nihil hostile, nihil barbarum geritur. Nos ergo qui aliquando fuimus inimici Dei, sequentes hostem et tyrannum diabolum, nunc si illius arma projicimus, et signum Christi et crucis ejus vexilla suscipimus (33), pacem utique habemus ad Deum, sed per Dominum nostrum Jesum Christum qui nos per hostiam sanguinis sui reconciliavit Deo, sicut scriptum est ¹⁴ : « Cum essemus inimici Dei, reconciliati sumus per sanguinem crucis Filii ejus (34). » Et alibi idem Paulus addidit his dicens : « Rogamus pro Christo, reconciliamini Deo ¹⁵. » Si quis ergo habet pacem ad Deum, et reconciliatus est (35) per sanguinem Christi, ultra non contingat (36) ea quæ inimica sunt Deo. Vis autem audire quæ sunt ista quæ inimica sunt Deo? Paulus ipse te docet, qui ait : « Sapientia carnis inimica est Deo : legi enim Dei non est subjecta ¹⁶. » Si ergo carnaliter sapias,

⁶ Rom. iv, 23. ⁷ ibid. 5. ⁸ Joan. viii, 39, 40. ⁹ Genes. xii, 1. ¹⁰ ibid., 2, 3. ¹¹ ibid. 4. ¹² Rom. v, 1, 2. ¹³ Philip. iv, 7. ¹⁴ Rom. v, 10. ¹⁵ Il Cor. v, 20. ¹⁶ Rom. viii, 7.

(25) *Solum.* In editis omittitur.

(26) *Al.*, « quæ dicuntur de ipso solo, sed et pro nobis dicuntur. »

(27) *Alias*, « In quod ; » *al.*, « idque. »

(28) *Ms.* unus habet, « juste fiunt filii Abraham. »

(29) *In.* Merlinus et Genebrardus, « ad, » male.

(30) *Ms.* codex Vallis-Clarae, et unus Regius, « confirmantur. »

(31) *Alias*, « habemus ad Deum. »

(32) *Editi*, « in spe gloriæ filiorum Dei. Apertis-

sime enim per hæc quæ intellexit, » etc.

(33) *Mss.* nostri : alii, « projicimus... suscipimus ; » alii, « projecimus.. suscepimus.. » alii, « projiciamus.. suscipiamus. »

(34) *Editi*, « reconciliati sumus Deo. Si quis ergo habet, » etc. *Mss.* quidam pro « crucis Filii ejus » habent « crucis ejus, » omissa voce « Filii. »

(35) *Ms.* unus : « Si quis ergo habebatur inimicus Dei, et reconciliatus est, » etc.

(36) *Editi*, « non cogitat, » male.

vel vitam tuam cupiditatibus carnis exponas, et affluentia deliciarum resolvaris (37), aut si de legis intellectu carnaliter et non spiritualiter sentias, et hæc assertionibus humana arte quæsitis, magis quam spiritali gratia et intellectu subtiliore defendas, per sapientiam carnis inimicus efficeris Deo. Nec solus hæc Paulus in suis Litteris scribit: audi et Jacobum fratrem Domini similia protestantem, cum dicit: « Qui voluerit amicus esse sæculi hujus, inimicus Dei constituetur¹⁷. » Sed et Joannes paria testatur: « Filioli, inquit, nolite amare mundum, neque ea quæ (38) in mundo sunt: quoniam omne quod in mundo est, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et superbia vitæ (39), quæ non est ex Deo¹⁸. » Igitur in quibus hæc sunt, non potest habere pacem ad Deum, sed rursus inimicitias suscitatur, illas pro quibus solvendis Christus advenit, sicut et idem Apostolus dicit de Christo: « Ipse est enim pax nostra, qui fecit utraque unum, et medium parietem sepi solvens, inimicitias in carne sua: legem mandatorum in decretis evacuans, ut duos conderet in semetipso, in uno novo homine faciens pacem¹⁹. » Quod si Christus advenit ut inimicitias solveret, pacem faceret, ac dissidentes nos propter sepe malitiæ quam peccando texuimus, reconciliaret Deo peccati sepe resoluta: qui iterum ad peccata convertitur, sine dubio rursus inimicitias reparat, et sepe dissensionis intexit, et per hæc opus Christi solvit, et crucem passionis ejus evacuat. Sed nos « justificati ex fide, pacem habeamus **536** ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum. » Habeamus pacem ut ultra non adversetur caro spiritui, nec legi Dei obsistatur a lege membrorum. Non sit in nobis « est et non²⁰, » sed unum dicamus omnes, eadem sapiamus, nec intra nosmetipsos, nec extrinsecus ad invicem habeatur ulla dissensio, et tunc pacem habebimus (40) ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum. Illud autem certissime sciendum est, quia omnis in quo est malitiæ vitium, nunquam potest habere pacem. Dum enim semper cogitat quomodo ledat proximum suum, dum semper nocendi artes requirit, nunquam mens ejus in pace consistit. Quod si requiras a me quomodo justus potest habere pacem, qui impugnat a diabolo, qui tentationum bella sustentat, ego ipsum magis supra omnes cæteros habere dixerim pacem. Vide enim et Apostolus quam observanter scribat. Non dixit: « Justificati igitur ex fide, pacem habeamus, » et siluit; sed adjungit: « Pacem

habeamus ad Deum: » sciens quia bellum contra diabolum pacem præstat (41) ad Deum, et tunc magis in pacem Dei venimus, quando adversum diabolum persistimus impacati (42), et quando adversum carnis vitia dimicamus. Denique et Jacobus apostolus ita dicit: « Resistite diabolo, et fugiet a vobis: appropinquate Deo, et appropinquabit vobis²¹. » Vides et ipsum ita sensisse, quod tunc appropietur Deo, quando resistitur diabolo. « Pacem » ergo « habeamus ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum. » Et addidit: « Per quem et accessum habemus in gratiam istam in qua stamus. » Quomodo accessum habemus ad gratiam per Dominum nostrum Jesum Christum, ipse Salvator dicit: « Ego sum ostium²²; » et: « Nemo venit ad Patrem, nisi per me²³. » Per ipsum ergo qui ostium est (43), accessum habemus ad gratiam. Sed videamus quale est ostium, ut sciamus quales esse debeant qui intrent per ipsum, et accessum habeant ad gratiam. Istud ostium veritas est, et per ostium veritatis non possunt introire mendaces. Et rursus istud ostium justitia est, et per ostium justitiæ non ingrediuntur injusti. Istud ostium dicit: « Discite a me quia mitis sum et humilis corde²⁴. » Per ostium ergo humilitatis et mansuetudinis nec iracundus ingreditur, nec superbus. Si quis itaque est qui secundum Apostoli verbum, per Dominum nostrum Jesum Christum accessum vult habere in gratiam Domini, in qua Paulus, et si qui sunt similes ejus, stare se dicit, oportet eum ab his omnibus quæ supra memoravimus esse purgatum. Alouquin non patietur hoc ostium introire eos per se qui ea quæ a se aliena sunt gerunt, sed continuo clauditur et transire per se non sinit dissimiles sibi. Hoc nimirum est quod et illis quinque insipientibus virginibus accidit, quæ quoniam oleum bonorum operum in vasculis suis non collegerant, venientes post moras, clausum ostium invenerunt²⁵. Nec enim poterant insipientes animæ per ostium introire sapientiæ, et accessum habere in gratiam (44). Bene autem apostolus Paulus in gratia stare se dicit, qui et alibi dixit: « Abundantius autem quam omnes illi laboravi: non autem ego, sed gratia Dei mecum²⁶. » Unde si quis est alius qui laboret abundantius, et qui gloriatur in infirmitatibus suis, qui in periculis sæpe versetur, « periculis maris, periculis fluminum (45), periculis latronum, periculis in falsis fratribus²⁷, » et in his omnibus stet semper in fide, iste similiter stare dicitur in gratia. Sed et quod sequitur, « Et gloriamur in spe gloriæ

¹⁷ Jacob. iv, 4. ¹⁸ I Joan. ii, 15, 16. ¹⁹ Ephes. ii, 14, 15. ²⁰ I Cor. i, 17-19. ²¹ Jacob. iv, 7, 8. ²² Joan. x, 9. ²³ Joan. xiv, 6. ²⁴ Matth. xi, 29. ²⁵ Matth. xxv, 8, 10. ²⁶ I Cor. xv, 10. ²⁷ II Cor. xi, 26.

(37) Alias, « resolvas. »

(38) Editi, « pari spiritu attestatur: Filioli, nolite amare ea quæ, » etc. Ms. unus habet, « Filioli mei, » pro « Filioli, inquit. » Rabanus, et mss. quidam omittunt et « inquit » et « mei. »

(39) *Et superbia vitæ.* Hæc verba non comparent in mss. nostris, nec apud Rabanum.

(40) Alias, « habeamus. »

(41) Sic omnes mss. nostri. Editi vero, « patrat. »

(42) Alias, « contra peccata; » al., « in peccatis, » male.

(43) Alias, « quia ostium est. »

(44) Alias, « in gratiam istam. »

(45) *Periculis fluminum.* Hæc adduntur verba ab uno ms. Regio et a Rabano.

Dei ²⁸, » quale sit videamus. Movet me cur non dixerit gloriari se in gloria Dei, sed « in spe gloriæ Dei : » in quo deesse quidem aliquid elocutionis videtur, ita ut subaudiri debeat, « in spe » videndæ « gloriæ Dei. » Edocet autem nos per hæc, sicut et alibi ipse dicit, quia « quæ sperantur, æterna sunt; quæ autem videntur, temporalia ²⁹. » Nam vidisse dicitur et Moyses gloriam Dei ³⁰; vidisse dicitur et populus in consecratione domus Domini gloriam Dei Israel ³¹. Sed et de hujusmodi gloria quæ videri potuit, ausus est Paulus, qui erat mysteriorum Dei guarus, pronuntiare ³², quod illa gloria destruetur, quæ etiam in vultu Moysi videbatur. Hæc autem gloria quæ speratur, de qua dicit, « In spe gloriæ Dei ³³, » nunquam destruetur. Est enim talis de qua idem Apostolus dicit loquens de Christo : « Qui est, inquit, splendor gloriæ, et figura expressa substantiæ ejus ³⁴. » Hujus ergo gloriæ videndæ spem gerunt hi de quibus dictum est : « Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt ³⁵, » tunc cum jam aufugerit dolor, et tristitia, et gemitus, et cum ea quæ in speculo nunc videntur et in ænigmate, destruentur, et manebunt (46) illa quæ sunt facie a l faciem ³⁶. Quod si cui forte videbitur huic expositioni nostræ illud e contrario objici posse quod ipse Apostolus dicit : « Nos autem revelata facie gloriam Domini specularantes, eadem imagine transformamur a gloria in gloriam, tanquam a Domini Spiritu ³⁷; » et dicit : Quomodo adhuc spem gloriæ gerit, qui revelata jam facie speculari se dicit gloriam Domini, et a gloria in gloriam transformari? vide **537** si possimus hoc modo solve quod objectum est. Differentias mihi Apostolus videtur ostendere gloriarum, et aliam fuisse gloriam quæ Moysi ministerio (47) revelata est, de qua jam in superioribus diximus : aliam fuisse quæ in adventu carnali Salvatoris ministrata est, de qua dicit et Joannes in Evangelio : « Et vidimus gloriam ejus, gloriam tanquam Unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis ³⁸. » De qua gloria non possumus dicere quod ipsa sit quæ speranda est : hanc enim vidisse dicunt apostoli ; et vera est illa sententia quæ dicit : « Quod enim videt quis, quid sperat ³⁹? » Illa vero gloria (48) quæ speranda est, de qua etiam in præsentis loco dicit Apostolus gloriari se (49) « in spe gloriæ Dei, » potest ipsa intelligi de qua Salvator dicit in Evangelio : « Cum venerit Filius hominis in gloria Patris, et sanctorum angelorum ⁴⁰. » Quod autem dixit, « Patris, et sanctorum angelorum, » non quod Dei Patris et angelorum unam esse glo-

riam dicat ; sed hoc mihi videtur ostendere, quod istæ gloriæ quæ vel per Moysen prioribus, vel vobis per adventum carnis Christi delatæ sunt, non fuerunt angelorum, sed hominum ; hominibus enim ministratæ sunt, et fuerunt ejus mensuræ quas capere homines possent : illa vero, in qua Filius hominis ad judicium mundi venturus est, gloria Patris tanta erit, quæ a solis angelis capi possit. Si vero etiam sanctorum aliqui capaces illius gloriæ exstiterint, illi nimirum erunt de quibus dicitur, Quia « erunt sicut angeli Dei ⁴¹. » Et hæc modo recte de futura gloria, quæ speranda est, dictum videtur quod Filius hominis veniat « in gloria Patris, et sanctorum angelorum, » id est, quam non jam homines terreni, sed sancti angeli capere mereantur.

B Pro capacitate etenim mentium dispensat Deus etiam magnitudines gloriarum. Sed sicut istam gloriam quam vidisse se apostoli in Evangeliiis dicunt, « gloriam tanquam Unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis ⁴², » nec credere quis, nec capere potuit, nisi et illa gloria quæ per Moysen (50) in lege ministrata est, vana tenuisset intelligentiæ, sicut contestatur ille qui dicebat ad Nathanael : « Quem scripsit Moyses, et prophætæ, invenimus Jesum a Nazareth ⁴³ : » (in quo utique ostendit, quia ex Lege et Prophetis illuminati, hujus gloriæ, quæ erat tanquam Unigeniti a Patre, lumen aspexerint) ita et quod Apostolus dixit ⁴⁴, « Nos autem revelata facie gloriam Domini specularantes, eadem imagine transformamur a gloria in gloriam, tanquam a Domini Spiritu, » intelligi debet quod et qui istam gloriam Unigeniti revelata facie, hoc est, plena fidei intelligentia contemplatur (51), eadem imagine qua de Lege venit ad Evangelia, et ad carnalem Salvatoris adventum, illuminato per fidem cordis intuitu, in secundum nihilominus gloriæ adventum aciem mentis intendat, et a gloria præsentis ad futuram quæ speratur gloriam transformetur. Unde arbitror nec posse quempiam, nec mereri futuræ illius gloriæ fieri capacem, nisi jam hinc usum et meditationem quamdam ejus accipiat, secundum quod Apostolus dicit ⁴⁵, in speculo eam (52) et in ænigmate contuendo, ut ex hac imagine meditationis assiduæ, quam in carne positus de divina gloria gerit, paratior ad capacitatem veræ illius gloriæ per virtutem sancti Spiritus transferatur.

9. « Non solum autem, sed et gloriamur in tribulationibus, scientes quia tribulatio patientiam operatur, patientia vero probationem, probatio vero spem : spes autem non confundit, quia charitas

²⁸ Rom. v, 2. ²⁹ II Cor. iv, 18. ³⁰ Num. xvi, 45. ³¹ Levit. x, 25; III Reg. viii, 11. ³² II Cor. iii, 7. ³³ Rom. v, 2. ³⁴ Sap. vii, 26; Hebr. i, 5. ³⁵ Matth. v, 8. ³⁶ I Cor. xiii, 12. ³⁷ II Cor. iii, 18. ³⁸ Joan. i, 14. ³⁹ Rom. viii, 24. ⁴⁰ Luc. ix, 26. ⁴¹ Matth. xxii, 30. ⁴² Joan. i, 14. ⁴³ ibid. 45. ⁴⁴ II Cor. iii, 18. ⁴⁵ I Cor. xiii, 12.

(46) Alias, « ut manent; » al., « et manent. »

(47) Ms. unus, « Moysi in mysterio. »

(48) Editi, « quæ speratur. Illa vero gloria, » etc., omissis intermediis.

(49) Sc. Deest in editis.

(50) Alias, « nisi et in illa gloria quæ per Moysen, » etc.

(51) Alias, « plenam [al., plena] fidei intelligentiæ contempletur, »

(52) Eam. In editis omittitur.

Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis ⁴⁶. » Primus statim sermo capituli hujus ambiguitatis aliquid continet : non enim habet in consequentibus ad quid referri (53) debeat quod dixit : « non solum autem. » Unde vide si possimus hoc modo ambiguitatem elocutionis absolvere. Quoniam in superioribus multa nobis per Dominum nostrum Jesum Christum præstita esse perdocuit, ut cum dicit justificatos nos esse ex fide per Dominum nostrum Jesum Christum, et per ipsum accessum habere in gratiam istam, per ipsum etiam gloriari in spe gloriæ Dei ⁴⁷ ; ad hæc omnia quæ dicta sunt, referri puto debere, « non solum autem : » hoc est, non solum autem quæ supra (54) dixi ; sed et hoc quod gloriatur in tribulationibus nostris, per Dominum nostrum Jesum Christum habemus. Cæteris enim in tribulatione tristantibus, nos gratiæ ipsius virtute roborati, in tribulationibus gloriatur. Didicimus namque novam ex eruditione ipsius disciplinam, ut per tribulationes bonum patientiæ capiamus : habentes vero patientiæ bonum probabiles judicemur : et per patientiam multarum tribulationum probati, spem futuræ (55) a Deo remunerationis habeamus : quæ spes, quia certa et vera est, non confundit sperantes. Fidem namque **538** et spem consequitur charitas Dei, quæ omnium major (56) est ⁴⁸, et non solum replet mentem nostram, sed et abundat ac diffunditur in cordibus nostris, pro eo quod non humana a nobis arte acquiritur (57), sed per gratiam sancti Spiritus infunditur. Hæc secundum sermonis ipsius vel litteræ consequentiam pro adaptione (58) apostolici eloquii explanata sint. Nunc jam quid interior sensus contineat requiramus. Et primo de gloriatione videamus quod dixit : « Gloriamur in tribulationibus nostris. » Sermo enim gloriationis (59), interdum laudabiliter in Scripturis, interdum culpabiliter ponitur. Etenim cum dicit Jeremias : « Hæc dicit Dominus : Non gloriatur sapiens in sapientia sua, nec fortis in fortitudine sua, neque gloriatur dives in divitiis suis : sed in hoc gloriatur qui gloriatur, intelligere et agnoscere me, quia ego sum Dominus qui statuo misericordiam, et iudicium, et justitiam super terram ⁴⁹ ; » in uno eodemque capitulo gloriationem et laudabiliter et culpabiliter posuit. Nam si quis, inquit, gloriatur vel in sapientia sua, vel in fortitudine, vel in

divitiis, culpabiliter gloriatur : si quis vero in agnoscendo Dominum gloriatur, et in intellectu iudiciorum ejus, et misericordiæ, et justitiæ, laudabiliter gloriatur. Cum ergo sermo iste ad utrumque respiciat, requirendum nobis est in quibus recta gloriatio sit, et in quibus minus recta gloriatio. Quod ita demum poterimus agnoscere, si naturas rerum competenti distinctione teneamus. Quod autem dicimus tale est. Omnia quæ sunt vel aguntur, aut bona sunt, aut mala, aut indifferentia. De quibus quamvis latior haberi debeat disputatio, tamen quantum ad præsentem locum sufficit proferemus. Bona illa certum est proprie dici, quæ ad virtutes animi pertinent ; et mala ea sola definiiri, quæ ad malitiam spectant, et contra legem Dei aguntur ; cætera vero indifferentia esse, id est, neque bona, neque mala nominanda (60), ut sunt divitiæ, species corporis, et fortitudo vel proceritas, atque ea quæ corporis usibus servant. Si quis igitur distinctionem diversitatis hujus ignorat, et gloriatur in his quæ non sunt vere bona, nec ad virtutem animi pertinent, culpabiliter gloriatur. Paulus vero, qui in his erat peritissimus, cum dixisset, quia « gloriatur in tribulationibus nostris, » ne forte putaretur in rebus indifferentibus et mediis gloriari, reddit continuo rationem, et ostendit quod gloriatio sua, quam in tribulationibus habet, ad virtutes animi pertineat. Dicit enim, quia « tribulatio, » pro qua gloriatur, « patientiam operatur, patientia vero probationem, probatio vero spem, spes vero non confundit, quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum ; » et in his edocet quod per succedentes sibi virtutes gloriatio tribulationum usque ad sancti Spiritus culmen (61) ascendat, sicut et alibi dicit : « Qui gloriatur, in Domino gloriatur ⁵⁰. » Neque ergo in sapientia propria, neque in fortitudine, neque in divitiis, sed in solo Deo convenit gloriari. Sed fortasse dicas : Nunquid non sapientia ad virtutes animi spectat ? Et cur culpabile ducitur in sapientia gloriari ? Vide ergo quam cautus (62) est Scripturæ sermo, qui impolitus videtur et agrestis. Non dixit : « Non gloriatur sapiens in sapientia, » et siluit ; sed ait : « Non gloriatur sapiens in sapientia sua ⁵¹. » Qui enim in sua, et non in Dei sapientia gloriatur, culpabiliter gloriatur, quia et alibi dicit propheta : « Væ his qui sapientes sunt apud

⁴⁶ Rom. v, 5-5. ⁴⁷ ibid., 1, 2. ⁴⁸ I Cor. xiii, 13. ⁴⁹ Jerem. ix, 23, 24. ⁵⁰ I Cor. i, 31. ⁵¹ Jerem. ix, 23.

(53) Alias, « aliquid ad quod referri, » etc.

(54) Editi, « non solum autem hæc : non solum autem quæ supra, » etc. Sed omnes mss. nostri et Rabanus ut in nostro textu.

(55) Ms. unus, « et per patientiam multarum tribulationum probationem ; per probationem spem futuræ, » etc.

(56) Editi, « quæ est omnium maxima. »

(57) Mss. nostri hic sibi non coherent. Unus solus habet « acquiritur, » alii, « queritur : » deinde alter illidem solus habet « infunditur, » cæteri vero « inundatur, » et alius « mundatur. » Sed tamen

legendum videtur ut in nostro textu. Editi et Rabanus habent « queritur » et « inundatur. »

(58) Editi, « ad apertionem. »

(59) Editi plerique, « Gloriam in tribulationibus nostris. Sermo etiam gloriationis, » etc.

(60) Sic omnes mss. nostri et Rabanus. Editi vero, « neque bona, nec quæ ad virtutem animi pertinent, neque mala nominanda, » etc.

(61) Sic omnes mss. nostri ; editi vero, « cultum. »

(62) Editi, « astutus. »

semetipsos, et in conspectu suo eruditi ⁵². » Dei ergo sapientia est Deum cognoscere, et intelligere misericordiam ejus, et iudicium, et justitiam quam fecit super terram ⁵³, in quo qui gloriatur, in Domino gloriatur. Humana vero sapientia non potest scire et intelligere Dominum, neque agnoscere iudicia, et misericordiam, et justitiam ejus quam fecit super terram; et ideo indifferens est, et media. Potest enim fieri ut ex hac humana sapientia eruditus quis, ad intelligentiam divinæ sapientiæ paratior veniat, et in hac exercitatus ad illam capacior fiat. Simili modo qui utitur cæteris quæ media esse diximus, fortitudine duntaxat, vel divitiis: quæ dum media sunt, hoc est, dum non in opere Dei quis fortis est, neque in misericordiis pauperum dives, gloriari neque in fortitudine, neque in divitiis debet. Si vero ista quæ media sunt, ad animi virtutem, et ad fructum boni operis convertantur, gloriatioe digna efficiuntur: sicut rursus si ad malum opus conferantur, ut per divitias quis opprimat pauperem, et per fortitudinem prosternat infirmum, jam non hæc media, sed mala esse putantur. Ideirco igitur natura sui indifferentia et media dicuntur, quia et ad malum opus sociata, mala dici possunt, et bonis operibus juncta, bona appellari. Sine hac vero inclinatione **539** ad alterum e duobus, qui ea bona dicunt, imperiti et ignari rationabilium definitionum appellationumque credendi sunt. Abusive tamen et fabrum dicimus sapientem, et gubernatorem, et architectum, et mulierem texendi sapientem nominamus. Quod ergo in præsentī capitulo Apostolus dicit, « Quia tribulatio patientiam operatur, » si patientiam unam esse ex animi virtutibus constat, tribulatio sine dubio quæ virtutes animi parit, neque mala, neque indifferens, sed bona appellanda est. In tantum (63) autem, sicut supra diximus, patientia virtus animi dicenda est, ut per patientiam dicat probationem nostri fieri, et per probationem spem dari: quæ utique quoniam in Deo sita est, qui virtutum omnium pater est, non confundit sperantem. Simul enim cum spe et charitatis abundantiam tenet, quæ primo loco, quia « major omnium est charitas ⁵⁴, » Spiritui copulatur. Quod si quis nobis occurrat, et dicat medium esse et indifferens tribulationem, quoniam quidem invenimus etiam malos et impios tribulari (64), et non continuo quia tribulantur pro malis actibus suis, virtus animi tribulatio eorum reputanda est: vide si possimus hoc modo respondere, quod tribulatio quidem proprie sanctorum est; impiorum autem et injustorum tribulatio flagella appellentur. Denique in Psalmo sic dicit: « Multæ tribulationes justorum ⁵⁵. » De istis autem ait: « Multa flagella peccatoris ⁵⁶. » Et fortassis propterea tribulatio et angustia ad sanctos

A pertinet, quia ipsi sunt qui arctam et angustam viam incedunt, et propterea tribulari dicuntur. Quod etiam in ipso Domino, qui vera est via quam sancti incedunt, intellexisse apostolos arbitror, cum ad eum dicerent: « Turbæ te comprimunt et coarctant, Magister ⁵⁷. » Tribulationes ergo justorum non solum eas debemus accipere quæ extrinsecus veniunt ex istis rebus quas indifferentes vel medias supra diximus, id est vel damnis, vel languoribus, vel ex quolibet corporis cruciatu: sed et in eo quod etiam in requie positi semetipsos affligunt, et atterunt resistendo voluntatibus suis, refrenando libidinem, coercendo licentiam (65), et omnia quæ ad donum continentiae pertinent profligando, secundum hunc ipsum qui dixit: « Macero corpus meum, et servituti subicio, ne forte cum aliis prædicavero, ipse reprobus efficiar ⁵⁸. » Et hoc modo justorum tribulatio non potest indifferens dici, sed aperte bona, per quam bona virtutis implentur. Injusti vero, etiamsi tribulentur, quod magis a Scriptura flagella diximus appellari, quoniam nihil in his ipsis flagellis et correptionibus secundum virtutem animi gerunt, nihil ad patientiam ducunt, nec probationem per patientiam sperant: idcirco in illis non tribulatio quæ ad hæc bona pervenit, sed flagella, ut Scriptura voluit, nominanda sunt, etiam si abusive aliquando et super injustos dici tribulationis nomen invenias. Ut autem scias quia justorum tribulatio non angustat animi virtutem, sed potius dilatat, audi et ipse Paulus Corinthiis scribens quomodo ista distinguat: dicit enim ita: « In omnibus tribulationem patimur, sed non angustamur; deieimur, sed non perimus ⁵⁹. » Vides quoniam se tribulationem pati non in uno, sed in omnibus dicit, hoc est, et in his quæ forinsecus accidunt, et ab aliis inferuntur; et in his quæ ipse intra semetipsum pro corporis continentia, et optimarum institutionum laboribus perfert: et propterea dicit, quia « in omnibus tribulationem patimur, sed non angustamur. » Neque enim angustari potest qui virtutibus dilatatur. Et ut adhuc quod dicimus hoc modo clarius fiat, ipse Paulus scribit in consequentibus: « Scio et humiliari, scio et abundare, (in omnibus, et ad omnia imbutus sum) et saturari, et esurire, et abundare, et penuriam pati ⁶⁰. » Igitur si verum est illud quod superius dixit, « In omnibus tribulationem patimur, » certum est hoc ab eo indicari, quia et cum penuriam patitur, tribulatur; et cum abundat (66), nihilominus tribulatur. Tribulatur autem in penuria, quia deest; in abundantia vero, quia semetipsum refrenat, ne per abundantiam resolvatur, vel ne minus competenter ea quæ videntur abundare dispenset. Sic et cum esurit, et cum saturatur, et cum persecutiones patitur, et cum in requie degit. Atque hoc modo qui

⁵² Isai. v, 21. ⁵³ Jerem. ix, 24. ⁵⁴ I Cor. xiii, 13. ⁵⁵ Psal. xxxiii, 20. ⁵⁶ Psal. xxxi, 10. ⁵⁷ Luc. viii, 45. ⁵⁸ I Cor. ix, 27. ⁵⁹ II Cor. iv, 8. ⁶⁰ Philip. iv, 12.

(63) Editi, « interim, » male.

(64) Ms. unus, « et in aliis impios tribulari. »

(65) Ms. unus, « coercendo lasciviam. »

(66) Alias, « abundet. »

In his omnibus tribulatur, recte in tribulationibus suis gloriatur: ex quibus sine dubio nascitur patientia, quæ probabilis effecta pariat spem, quæ eum charitati conjuncta Spiritui sancto consociet (67). Quod autem dixit, « Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris, » diligentius considerandum est in quorum cordibus Dei charitas diffundatur. Ego puto quod in illorum qui jam non habent « spiritum servitutis iterum in timore ⁶¹, » sed et illorum in quibus « perfecta charitas foras mittit timorem ⁶², » et quibus spiritus « adoptionis » datur qui clamet in cordibus eorum, « Abba pater ⁶³. » Non est ergo cujuscunque hominis nisi perfecti, et talis qualis erat Paulus, in ejus corde diffundatur charitas Dei « per Spiritum sanctum. » **540** Sed et illud mihi considerandum videtur, utrumne hic charitatem istam dicat qua nos diligimus Deum, an illam qua diligimur a Deo, diffusam esse per Spiritum sanctum in cordibus nostris. Et si quidem illa charitas qua Deum diligimus intelligatur, sermo iste assertionem non indiget: si vero quia dixit effusam esse Dei charitatem in cordibus nostris ⁶⁴, ista potius intelligenda sit qua diligimur a Deo, certum est quod velut summum et maximum donum sancti Spiritus charitatem ponat, quo velut munere (68) prius suscepto a Deo, per hoc ipsum diligere possimus Deum, quod diligimur a Deo. Nam et ipse Paulus nominat spiritum charitatis ⁶⁵, et Deus charitas dicitur ⁶⁶, et Christus filius charitatis appellatur ⁶⁷. Quod si et spiritus charitatis, et filius charitatis, et Deus charitas (69) invenitur, certum est quod ex uno Paternæ Deitatis fonte et Filius intelligendus est, et Spiritus sanctus, ex cujus abundantia etiam sanctorum cordibus ad participationem capiendam divinæ naturæ, sicut Petrus apostolus edocuit ⁶⁸, abundantia charitatis infunditur: ut per istud sancti Spiritus donum compleatur ille sermo quem Dominus dicit: « Sicut tu Pater in me, et ego in te, et isti in nobis unum sint ⁶⁹: » divinæ scilicet naturæ participes effecti, in abundantia charitatis per Spiritum sanctum ministratæ.

40. « Adhuc enim Christus, cum essemus infirmi (70), secundum tempus pro impiis mortuus est. Vix enim pro justo quis moritur. Nam pro bono forsitan quis audeat mori ⁷⁰. » Plenius volens virtutes charitatis ostendere quam diffusam in cordibus nostris dixerat per Spiritum sanctum, quibus hoc causis intelligere deberemus exposuit, edocens nos (71) quod Christus non pro piis, sed pro

impis mortuus est. Impii namque eramus antequam converteremur ad Deum, et Christus utique mortem pro nobis antequam crederemus excepit: quod procul dubio non fecisset, nisi nimiam erga nos habuisset et abundantissimam charitatem vel ipse Dominus noster Jesus Christus moriendo pro impiis, vel Deus Pater Unigenitum suum pro impiorum redemptione tradendo. Cum enim vix aliquis pro justo moriatur, et dubitet unusquisque mortem subire, etiam si mortis justa sit causa, quantus est hic, et charitas ejus erga nos quanta pensanda est, qui secundum illud tempus quo passus est, pro impiis et injustis mortem perpeti non refugit? In quo utique summæ illius divinæ bonitatis indicium est. Nisi enim esset hic ex illa veniens substantia, et illius Patris Filius, de quo dictum est, quia « nemo bonus, nisi unus Deus Pater ⁷¹, » tantam utique erga nos bonitatem non potuisset ostendere. Unde quia ex hoc tantæ bonitatis indicio ipse esse hic agnoscitur bonus, pro hoc bono forsitan quis et audeat mori. Cum enim cognoverit unusquisque tantam erga se bonitatem Christi, charitatemque ejus habuerit in corde diffusam, non solum mori pro hoc bono, sed et audacter mori desiderabit. Quod rebus ipsis et operibus sæpe videmus impleri, cum hi in quorum cordibus abundanter diffusa est charitas Christi, sponte etiam et cum omni audacia semetipsos persecutoribus offerunt, et nomen Christi, audiente mundo, coram angelis et hominibus confitentur, ut non solum (72) injuriam pati pro nomine ejus, sed et mortem pro hoc bono subire audeant, quam vix (73) pro justo quis perfert. Est enim amor vitæ hujus tantus, ut etiam cum justa causa mortis advenerit, vix unusquisque mortem patienter accipiat. Justa autem causa mortis videtur, cum naturæ lege defertur: et quamvis justum sit conditione mortalitatis, vix tamen amplectitur animus (74) naturæ legibus cedere. « Vix ergo pro justo quis moritur ⁷². » Nam pro bono audet quis mori et audacter occumbit, præcipue si intellexit, quia cum adhuc secundum tempus impii essemus et infirmi, ipse prior pro nobis mortuus est. Et quomodo non qui hæc sibi ab illo præstita prius esse cognoscit, mortem quam ille malis impendit, hic bono reddat? Arguitur autem illorum error, qui hunc locum ita (75) interpretandum putarunt, ut quod dixit, « Vix enim pro justo quis moritur, » de Deo legis, quem justum, non etiam bonum dicunt, intelligi debere confirmant; bonum autem Christum,

⁶¹ Rom. viii, 15. ⁶² I Joan. iv, 18. ⁶³ Rom. viii, 15. ⁶⁴ Rom. v, 5. ⁶⁵ Rom. xv, 30. ⁶⁶ I Joan. iv, 8. ⁶⁷ Coloss. 1, 13. ⁶⁸ II Petr. 1, 4. ⁶⁹ Joan. xvii, 21. ⁷⁰ Rom. v, 6, 7. ⁷¹ Marc. x, 18. ⁷² Rom. v, 7.

(67) Sic mss.; editi vero, « quæ cum charitati conjuncta sit, Spiritui sancto consocietur. »

(68) Alias, « quod velut munere, » etc.

(69) *Deus charitas*. Hæc desunt in editione Genebrardi. Cæteri vero editi, « et Deus charitatis. »

(70) Sic mss. nostri. Editi vero, « Ut quid enim Christus, cum adhuc essemus infirmi, » etc.

(71) Editi, « debemus exposuit. Edocemur nos, » etc. Ms. unus itidem, « edocemur nos. » Rabanus,

« et docet nos, » sed cæteri mss. ut in nostro textu.

(72) Alias, « et non solum. »

(73) Alias, « audent, quamvis, » male.

(74) Sic omnes mss. nostri. Rabanus vero, « conditio mortalitatis vix tamen amplectitur animum, » etc. Editi, « conditioni, » pro « conditione. »

(75) *Ita*. Desideratur in libris antea editis.

tanquam boni Patris Filium, asseverent. Sed quid agent, quia invenimus et in lege martyres multos? Legant Machabæorum libros, ubi cum omni instantia beata mater cum septem filiis martyrium suscepit ⁷³, quique non solum martyrium patienter excipiunt, verum et contumelias ingerunt in tyrannum: et videant si verum est quod dicunt, quia « vix pro justo quis moritur. » Videant tres pueros in camino ignis ardentis cum omni fiducia pro fidei libertate coniectos ⁷⁴, et dicant quia « vix pro justo quis moritur. » Sola ergo mors est pro Deo, **541** quæ cum omni audacia (76) suscipitur: omnis autem reliqua mors vix toleranter subitur etiam si justa sit, et humanæ conditionis lege descendat (77).

41. « Commendat autem suam charitatem Deus in nobis: quoniam si cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est (78), multo magis nunc ergo justificati in sanguine ipsius, salverimus ab ira per ipsum ⁷⁵. » Cum dixisset in superioribus, quia « Christus secundum tempus adhuc pro impiis mortuus est. » nunc ostendere ex hoc vult Dei charitatis erga homines magnitudinem, quia si erga impios et peccatores tanta exstitit, ut pro salute eorum unicum Filium daret, quanto magis erga conversos, et emendatos, et, ut ipse ait, suo sanguine redemptos largior et diffusior erit? Non puto sane quod otiosa sit apud Paulum varietas ista verborum, quod aliquando infirmos, aliquando impios, aliquando peccatores nominat, pro quibus Christum mortuum dicit: et quamvis imperitum se fateatur in sermone ⁷⁶, non tamen arbitrator quod in his ille per imperitiam, sed potius per profundam scientiam variaverit. Per hæc namque tria (79) omne peccati colligitur genus. Aut enim ignorans Deum quis, peccat in tenebris, et vocatur impius: aut volens servare mandatum, vincitur fragilitate carnis, et illecebris presentis vitæ decipitur, et infirmus appellatur: aut sciens volensque contemnit mandatum, et odit disciplinam Dei, ac projicit sermones ejus post se ⁷⁷, et peccator nominatur. Atque ita Paulus qui se imperitum, ut diximus, in sermone profitetur, in tribus his diversitatibus universa, pro quibus Christus prædicatur mortuus esse, complexus est (80). Quod si interdum etiam hi qui sub lege sunt, et Deum colere videntur, impii in Scripturis divinis nominantur;

idcirco fit (81), quod relinquentes Deum patrum suorum, deos gentium colunt. Quod vero Paulus se cum peccatoribus numerat ⁷⁸, qui in aliis dicit, « Nos natura Judæi, et non ex gentibus peccatores ⁷⁹, » humilitatis ejus est virtus. Imitatur enim illum, « qui cum peccatum non fecisset, peccatum pro nobis factus est ⁸⁰; » et cum Deus esset, inter homines conversatus est ⁸¹. « Commendat ergo suam charitatem Deus (82) in nobis. » Ille « commendat, » vel confirmat intelligitur, vel amabilem facit pro beneficiis. Quod enim « Christus, cum adhuc peccatores essemus, pro nobis mortuus est, » spem nobis dat quod multo magis nos a peccato purgatos et justificatos, ab ira quæ imminet peccatoribus salvabit per ipsum: et qui alienos et inimicos ita dilexit, ut pro nobis ad mortem Unicum suum daret, multo magis suos effectos et reconciliatos sibi, æterna salute donabit. Quomodo autem Christus pro nobis mortuus sit, et quomodo cum sit Agnus Dei ⁸², tulerit peccatum mundi, et infirmitates nostras portaverit, et pro nobis doluerit ⁸³, sæpe a nobis in aliis dicta sunt locis, ubi adhibuimus et ea quæ in sæcularibus historiis feruntur (85), quod etiam apud ipsos nonnulli pestilentias, vel turbines, aliaque his similia perhibentur morti se objiciendo repulisse, et patriam, vel gentem suam imminentis cladis excidio liberasse. Quæ quidem quam vere scripta sint, vel quid rationis habeant, si vera sunt, Dei est nosse solius. Nullus tamen ipsorum, de quibus ista narrantur, ne ficto quidem sermone totius mundi peccata absolvisse perhibetur, nisi Jesus solus, « qui cum esset in forma Dei, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit ⁸⁴, » et secundum voluntatem Patris, forma servi suscepta, obtulit victimam pro universo mundo, tradens sanguinem suum principi hujus mundi, secundum sapientiam Dei (84), « quam nemo principum hujus mundi cognovit: si enim cognovissent, nunquam Dominum majestatis crucifixissent ⁸⁵, » nec sanguis ille (85) quem silierant, non tam siliim, quam vires eorum extingueret, regnumque destrueret: nec accideret eis illud quod Dominus in Evangelio dicit: « Ecce nunc princeps hujus mundi judicatus est ⁸⁶; » et illud: « Ecce videbam Satanam sicut fulgur cadentem de celo ⁸⁷. — Multo ergo, inquit, magis

⁷³ II Mach. vii, 4 seq. ⁷⁴ Dan. iii, 20 seq. ⁷⁵ Rom. v, 8, 9. ⁷⁶ II Cor. xi, 6. ⁷⁷ Psal. xlix, 17. ⁷⁸ Rom. v, 8. ⁷⁹ Galat. ii, 15. ⁸⁰ II Cor. v, 21. ⁸¹ Baruch. iii, 36, 38. ⁸² Joan. i, 29. ⁸³ Isai. liii, 4; Matth. viii, 17. ⁸⁴ Philip. ii, 6. ⁸⁵ I Cor. ii, 8. ⁸⁶ Joan. xvi, 11. ⁸⁷ Luc. x, 18.

(76) Alias, pro « audacia » legitur « fiducia; » al. « cum omni fiducia et audacia. »

(77) Alias, « vix toleratur, vix subitur etiam si justa sit, et humanæ conditionis legi condescendat. »

(78) Editi, « Christus pro nobis secundum tempus mortuus est. » Sed omnes mss. nostri omittunt, « secundum tempus. »

(79) Editi, « nomina, » deinde, « Aut enim ignorans Deum quis, et volens servare, » etc., omissis verbis, « peccat in tenebris, et vocatur impius; aut. »

(80) Sic omnes mss. et Rabanus. Editi vero,

« prædicatur, et mortuus esse commemoratur, complexus est, » etc.

(81) *Fit.* Deest in editis, et apud Rabanum. Alias, « est. »

(82) *Deus.* Desideratur in antea editis.

(85) *Ubi adhibuimus et ea quæ in sæcularibus historiis feruntur.* Vide librum *i contra Celsum*, num. 51, et tom. vi *Comment. in Joannem*, num. 36, et tom. xxviii etiam in *Joan.*, num. 15.

(84) *Dei.* Deest in libris antea editis et in plerisque mss.

(85) Alias, « ne sanguis ille, » etc.

justificati nunc in sanguine ejus, salvi erimus ab ira per ipsum ⁸⁹. » In superioribus quidem dixerat : « Justificati igitur ex fide, pacem habeamus ad Deum ⁹⁰; » et nunc dicit : « Multo magis nunc justificati in sanguine ipsius, salvi erimus ab ira per ipsum ⁹⁰. » Ex quo ostendit, quod neque fides nostra sine Christi sanguine, neque sanguis Christi nos sine fide nostra justificat; ex utroque tamen multo magis sanguis Christi nos (86), quam fides nostra justificat. Et ideo mihi videtur, cum in superioribus simpliciter dixerit, **542** « justificati ex fide ⁹¹, » hic addidisse, « multo magis ergo nunc justificati in sanguine ejus ⁹², » ut doceret, quod ab ira ventura etiam si fides nostra nos salvet, etiamsi opera justitiæ, super hæc tamen omnia multo magis sanguis Christi salvos nos faciat ab ira ventura. Ira vero Dei quomodo intelligi debeat, in secundi a nobis psalmi expositione plenius dictum est, et quomodo possit impleri quod scriptum est, ut salvi efficiamur fugientes ab ira ventura, et iram quidem fugientes ita ut non nos comprehendat, sectantes vero justitiam, pietatem, fidem, charitatem, patientiam, mansuetudinem ⁹³, et cætera his similia. Ira itaque est (87), cui traditur unusquisque pro mensura et merito peccatorum, Deo tamen, secundum quod scriptum est in septuagesimo septimo psalmo, non accendit omnem iram suam. Quis enim sufferre posset si omnem iram adversum peccatores accenderet Dominus, cum tam (88) terribile sit illud quod in cantico Moysi pronuntiatur, ubi dicit : Quia « ignis accensus est in furore meo, et ardebit usque ad infernum inferiorem : comedet terram et nascentia ejus, conflabit fundamenta montium ⁹⁴? » Intuere ergo quia ignis iste qui de ira vel de furore Domini accenditur, terram et infernum inferiorem comedit, et opera terrena consumit : conflatur etiam non excelsa montium, sed fundamenta, id est non sublimes animas, neque cælestes sensus, sed humi atque in terram dejectos, vel etiam in profundum terræ, ut sunt montium fundamenta, demersos. Paululum ergo etiam de ira (89) oportuit disseri, ut apertius nosceretur a quibus nos malis Christi sanguis eripuit.

42. « Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus, multo magis reconciliati, salvi erimus in vita ipsius. Non solum autem, sed et gloriamur in Deo per Dominum

nostrum Jesum Christum, per quem nunc reconciliationem accepimus ⁹⁵. » Quod dicit, « cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo, » evidenter ostendit non esse aliquam substantiam, quæ secundum definitionem Marcionis vel Valentini naturaliter inimica sit Deo : alioquin si quod inimicum est, naturæ esset et non voluntatis, reconciliationem utique non haberet (90). Ubi autem ex inimico quis amicus efficitur, certum est quod dum ea opera agit quæ non amat Deus, inimicus est Dei, et unusquisque tam gravis et tam odibilis inimicus efficitur, quam (91) multiplicaverit opera inimicitiiis digna. Sunt ergo mensuræ et gradus quidam in his peccatorum qualitate vel quantitate distincti, qui inimici sunt Deo. Unde et ille qui supra omnes peccavit, a Paulo ultimus inimicus destruendus esse memoratur ⁹⁶. Versa autem vice et ordine etiam eos qui reconciliati sunt per mortem Filii ejus, in amicos (92) haberi certum est : et esse aliquem ita amicum, sicut Moyses amicus Dei appellatus est ⁹⁷ : esse quoque alios quibus (93) dicit Salvator : « Jam non dicam vos servos, sed amicos ⁹⁸. » Credo autem esse adhuc magis familiares aliquos in cælestibus amicos apud Deum, vel illos qui semper vident faciem Dei, vel eos qui semper adstant in conspectu Altissimi : ut sicut supra diximus esse quemdam novissimum inimicum, ita et ibi pro virtutum meritis habeantur aliqui summi amici. Cum ergo hæc ita sint, nescio si is qui adhuc permanet in his operibus (94) quæ odit Deus et pro quibus inimicitia sunt inter Deum et homines, reconciliatus esse Deo per sanguinem Christi merito dicatur. Quomodo enim reconciliatus est, qui quæ inimici sunt gerit (95)? Paulus ergo merito de se et sibi similibus dicit, quia « cum inimici essemus, reconciliati sumus per mortem Filii ejus. » Grandis pudor est, ubi talis reconciliatio facta est, ubi inimicitias inter Deum et homines non sermo peccatoris, sed sanguis intercessoris absolvit, iterum nos converti ad inimicitias, et agere ea quæ odit ille, quem nobis nisi (96) effusio sanguinis sacri reconciliaverat nemo. Plenius autem etiam ad Ephesios ipse Paulus scribens de ratione reconciliationis et inimicitia (97), ac profusione sanguinis Christi commemorat : quæ si his jungamus, aperire locum præsentis capituli facilius possunt. Ait ergo ita ⁹⁹ : « Propter quod memores estis (98) vos, qui aliquando gentes in carne dicebamini præputium

⁸⁹ Rom. v, 9. ⁹⁰ ibid. 1. ⁹¹ ibid. 9. ⁹² ibid. 1. ⁹³ ibid. 9. ⁹⁴ I Tim. vi, 11. ⁹⁵ Deut. xxxii, 22. ⁹⁶ Rom. v, 10, 11. ⁹⁷ I Cor. xv, 26. ⁹⁸ Exod. xxxiii, 11. ⁹⁹ Joan. xv, 15. ¹⁰⁰ Ephes. ii, 11, seq.

(86) Nos. In editis desideratur.

(87) Editi, « Ista itaque. » Ms. unus, « Ira utique. »

(88) Tam. Deest in editis.

(89) Ira. Editi, « terra, » male.

(90) Sic editi et mss. Rabanus vero, « qui inimici sunt Deo, reconciliationem utique non haberent. »

(91) Editi « quantum, » male.

(92) Sic omnes mss. nostri. Salodanus vero et Merlinus, « inimicos, » Genebrardus, « amicos. »

(93) Editi, « de quibus. »

(94) Editi, « adhuc in his operibus est, » etc. Sed « est » deest in editione Merlini.

(95) Quæ inimici sunt gerit. Merlinus et Genebrardus perperam habent « causam inimici secum gerit. »

(96) Rabanus habet « non nisi, » omisso « nemo » in fine.

(97) Editi, « inimicitia; » ms. unus, « inimicitiarum. »

(98) Alias, « memores sitis vos; » al., « memores esse debetis vos. »

ab ea quæ dicitur circumcisio in carne, manu facta, quoniam eratis illo tempore sine Christo, alienati a conversatione Israel, et peregrini promissionis testamentorum ejus, spem non habentes, et sine Deo in hoc mundo. Nunc autem in Christo Jesu vos, qui aliquando eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi. Ipse est enim pax nostra, qui fecit utraque unum, et medium parietem maceris solvens, inimicitiam in carne sua, legem mandatorum in decretis evacuans, ut duos conderet in semetipso, in uno novo homine faciens pacem, ut **543** reconciliaret utrosque in uno corpore (99) Deo, per crucem interficiens inimicitias in semetipso, et veniens evangelizavit pacem vobis (1) qui longe, et pacem his qui prope, quoniam per ipsum habemus accessum utrique in uno Spiritu ad Patrem. Sed præcipue in his illud observa (2), quod Christus medium parietem maceris solvit in carne sua, id est inimicitiam, et quod reconciliavit utrosque in uno corpore Deo per crucem, et quod interfecit inimicitiam in cruce. In quo non sine causa mihi Paulus secundo videtur inimicitiam nominasse, et in uno quidem dixisse quod solverit inimicitiam Christus (3) in carne, in secundo vero interfecisse eam in cruce. Solvere namque mihi videtur in his qui adhuc certamen gerunt adversum peccatum, et repugnant ei pro viribus: interficere vero in his qui peccatum jam nequaquam omnino recipiunt, sed omni ex parte membra sua mortificaverunt peccato: ex quibus erat et ille qui dicebat: « Christo conerucifixus sum. Vivo autem, jam non ego; vivit vero in me Christus¹. » Hoc ergo modo etiam Christus occidit inimicitiam in carne sua, cum morte suscepta exemplum dedit hominibus usque ad mortem resistere adversum peccatum: et ita demum resoluta inimicitia in carne sua, reconciliavit per

A sanguinem suum homines Deo, eos duntaxat qui inviolatum reconciliationis fœdus ultra non peccando custodiunt. Igitur mors ejus mortem inimicitis dedit ei quæ erat inter nos et Deum, et reconciliationis initium. Resurrectio autem ipsius et vita salutem credentibus contulit, sicut et alibi Apostolus dicit de Christo²: « Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel; quod autem vivit, vivit Deo. » Peccato mortuus dicitur, non suo: neque enim peccatum fecit³: sed ipse peccato mortuus est, id est velut qui morte sua peccato ipsi intulerit (4) mortem. Vivere autem dicitur Deo, ut et nos non nobis, neque nostræ voluntati, sed Deo vivamus ut ita demum in vita ipsius salvi esse possimus, secundum eum qui dixit: « Vivo autem, jam non ego; vivit vero in me Christus⁴. » Quod vero similiter ut in superioribus posuit: « Non solum autem, sed et nunc gloriamur in Deo, » et nihil addidit ad « non solum autem, » similiter ut superius intelligendum est de his dictum quæ supra comprehensa sunt: id est, quod non solum (5) « cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus, » et non solum « in vita ipsius salvi erimus, sed et nunc gloriamur in Deo per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem reconciliationem accepimus. » Non autem sine causa addidit, « nunc, » cum potuisset dicere: « Sed et gloriamur in Deo per Dominum nostrum Jesum Christum (6), per quem reconciliationem accepimus; » sed ut ostenderet gloriamur nobis non solum in futuro, sed et in præsentem datam de agnitione Dei, et emendatione vitæ, et errorum correctione (7), sicut et in aliis idem (8) Apostolus dicit: « Spem habentes et præsentis vitæ, et futuræ⁸: » præsentis, quod honestior et emendatior est; futuræ, quod æterna est.

LIBER QUINTUS.

1. « Propterea sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, et per peccatum mors, et sic in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt. Usque ad legem enim peccatum erat (9) in hoc mundo. Peccatum autem non imputatur, cum lex non est. Sed regnavit mors ab Adam usque ad Moysen, in eos qui peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ, qui est forma futuri⁶. » Posteaquam edocuit differentiam fidei et

¹ Galat. II, 19, 20. ² Rom. VI, 10. ³ I Petr. II, 22. ⁴ Galat. II, 20. ⁵ I Tim. IV, 3. ⁶ Rom. V, 12, 14. ⁷ ibid., 10.

(99) *In uno corpore.* Alias, « in corpore; » al., « in suo corpore. »

(1) Editi, « nobis. »

(2) Editi, « sed præcipue in his illud, ad Patrem, observa. »

(3) Genebrardus, « Christi, » male.

(4) Editi, « peccato intulit. »

(5) Editi, « id est, pro non solum; » al., « id est,

D legis, et eorum **544** qui per fidem justificantur, atque eorum qui promissiones quæ ad patres factæ fuerunt, non possunt sperare per legem: cuniquæ aperuisset arcani secreta mysterii, quod « cum inimici essemus Deo, per mortem Filii ejus reconciliati sumus⁷, » nunc et causas vel cur inimici fuerimus, vel cur morte Filii Dei indiguerit ista reconciliatio consequenter exponit: ut intuentes quanta nobis præstiterit Jesus, imo pro nobis non solum. »

(6) *Sed et gloriamur in Deo per Dominum nostrum Jesum Christum.* Hæc desunt in libris antea editis.

(7) *Et errorum correctione.* Alias, « et morum correctione, » al., « et errorum correptione. »

(8) Editi, « item; » alias deest « idem. »

(9) *Erat.* Deest in libris antea editis.

quanta pertulerit, radicatione erga eum fide, et inseparabili (10) charitate teneamur. Ideo ergo licet non usquequaque patefactam (11), indicat tamen nobis et alterius secreti rationem dicens: « Propterea sicut per unum hominem peccatum introivit in hunc mundum (12), et per peccatum mors⁸, » et cætera. Sed priusquam ad explanationem totius capituli veniamus, pauca de eo qui videtur in consequentibus ipsius eloquii defectu dicenda sunt. Ubi enim dicitur, « Propterea sicut, » nece sarium videtur quod addi debeat adimpletio quædam, ut dicatur. Ita et illud vel illud, ut et ipse in nonnullis aliis locis scribit, verbi gratia, cum dicit⁹: « Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur. » Hic autem cum dixerit: « Sicut per unum hominem peccatum introivit in hunc mundum, et per peccatum mors, et ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt, » non retulit (13) ut diceret, verbi causa: Ita et per unum hominem justitia introivit in hunc mundum, et per justitiam vita, et sic in omnes homines vita pertransiit, in qua omnes vivificati sunt: hoc enim videbatur propositi eloquii sensus expetere, secundum ea quæ in aliis ipse proloquitur. Neque enim multum differt illud quod alibi dicit¹⁰: « Sicut enim in Adam omnes moriuntur, » et quod hic dicit: « Propterea sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum introivit, et per peccatum mors, et ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccaverunt; » et iterum quod dixit¹¹: « Ita et in Christo omnes vivificabuntur, » nihil differt ab eo sensu, quem supra deesse elocutioni diximus (14), et intellectui legentis relictum. Sed mihi videtur Paulus qui dicit¹² quia « sufficientia nostra ex Deo est, qui et idoneos nos fecit ministros Novi Testamenti; » et qui iterum dicit: « An documentum quæritis ejus qui in me loquitur Christus¹³? » non hæc per defectum (15) passus eloquii, sed prospexisse per hæc aliquid utilitatis, quo etiamsi intelligi deberent ea quæ deesse elocutioni et subintelligenda diximus, tamen propter negligentiores quosque qui forte resolverent, si audirent quod sicut mors in omnes homines per peccatum, ita et in omnes homines pertransiit vita per Christum, consideravit palam hæc dici et publice non debere: simul et illud ostendens, quod etiamsi per unum hominem justitia introivit in hunc mundum, et per justitiam vita, et sic in omnes homines pertransiit, tamen non hoc in presenti statim contingere, nec otiosis accidere,

⁸ Rom. v, 12. ⁹ I Cor. xv, 22. ¹⁰ ibid. ¹¹ ibid. ¹² II Cor. iii, 5, 6. ¹³ II Cor. xiii, 3. ¹⁴ I Cor. xv, 22. ¹⁵ II Tim. ii, 11. ¹⁶ Rom. v, 15. ¹⁷ ibid. 18. ¹⁸ ibid. 19.

(10) Alias, « insuperabili. »

(11) Alias, « patefactum. »

(12) Sic recte ms. unus. Cæteri vero et editi, « Propterea sicut per unum hominem mors introivit in hunc mundum, et cætera. »

(13) Ita ms. unus Regius. Cæteri vero mss. et editi, « et ita in omnes homines pertransiit: non retulit, » etc.

A sed his qui multo labore et sudore potuerint quæ occulta sunt quærere, pulsare quæ clausa sunt, desiderare quæ abscondita sunt. Denique et in eo capitulo, quod pro similitudine horum dictorum in medium (16) adduximus, id est, « Sicut enim in Adam omnes moriuntur¹⁴, » non dixit, « ita et in Christo omnes » vivificati sunt, aut vivificantur, sed « vivificabuntur, » ut ostenderet quidem præsens tempus esse laboris et operis, in quo per bonam conversationem merita conquirantur; futurum vero esse in quo vivificabuntur hi qui in præsentia vita Christo commoriuntur, sicut et alibi¹⁵ dicit idem Apostolus: « Si enim commorimur, et convivemus. » Et ideo etiam in præsentia loco dissimulat exsequi, et adimplere sermone ea quæ sensu et consequentia videntur intelligi. Alius fortasse dicit, quia hoc quod videtur deesse in his quæ supra diximus secundum elocutionis ordinem, tarde quidem, sed in posterioribus redditur, ubi dicit¹⁶: « Sed non sicut delictum, ita et donatio. Si enim unius delicto mortui sunt multi, multo magis gratia Dei, et donum, in (17) gratia unius hominis Jesu Christi in plures abundavit; » et asserit ex his completa esse quæ defuisse in superioribus videbantur: nec multum interesse quod ibi in omnes homines dixerit pertransisse peccatum, hic vero donum et gratiam Jesu Christi in plures abundasse, cum et omnes homines plures esse intelligantur, et plures omnes intelligi non videatur absurdum, maxime cum in subsequentibus¹⁷ dicat apertius: « Sicut per unius delictum in omnes homines in condemnationem; ita et per unius justitiam in omnes homines ad justificationem vitæ. » Et ut evidentius ostenderet omnes homines et multos homines idem esse, addidit his¹⁸: « Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, ita et per unius obedientiam justii constituentur multi. » Et quod superius omnes dixerat homines, hic eodem sensu multos nominavit. Nisi si quis dicat, quod magis permiscere et confundere volens Apostolus id quod superius aperuerat, ne, ut diximus, dissolveret ac relaxaret audientes, eos quos ante « omnes » dixerat, hic « plures » nominavit, ut et illud quod « omnes » dixit, ad eos tantummodo traheretur (18), qui donum Christi gratiæ consecuti sunt, qui tamen non pauci, sed plures sunt. Etenim moris est apostolo Paulo, cum de benignitate Dei, et ineffabili ejus bonitate aliqua patefecerit (19), rursus propter negligentiores quosque auditores paululum velut exasperare quæ dixit, et metum

(14) Editi, « dixi, et; » al., « dixi, sed; » alias « dixisset. »

(15) Genebrardus, « per hæc defectum. »

(16) Editi, « in medio. »

(17) *In.* Desideratur in libris antea editis.

(18) Ms. unus, « retraheret. »

(19) Alias, « patefaceret; » al., « patefacit. »

aliquem remissioribus intentare, ut cum de fine omnium Corinthiis disputans ait ¹⁹: « Sicut enim in Adam omnes (20) moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur; » et paulo post: « Deinde finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri, » et cætera. Pro quibus verens ne quis divitias bonitatis Dei, et patientiæ, et longanimitatis contemnens, secundum duritiam suam et cor impœnitens thesaurizaret sibi iram in die iræ et revelationis (21) justi iudicii Dei ²⁰, addidit post illa quæ de fine (22) dixerat: « Nolite seduci. Corruptunt mores bonos colloquia mala. Expergiscimini justi, et nolite peccare. Ignorantiam enim quidam habent, ad confusionem vobis dico ²¹. » Agit ergo tanquam prudens dispensator verbi: et cum venerit ad ea loca in quibus de Dei bonitate dicendum est, propter se-
 B gniores quosque et occultius hæc et obscurius profert, ne forte, ut diximus, divitias bonitatis ejus, et patientiæ, et longanimitatis contemnant, et iram sibi thesaurizent in die iræ, in quam necesse est incurrere omnes qui sibi hujusmodi gesta thesaurizaverint. Etiam tu post hæc videris quid fiat (25). Sed et quod ait, « Usque ad legem enim peccatum erat in hoc mundo (24): peccatum autem non imputatur cum lex non est, » hoc videtur ostendere, quod usque ad legem, hoc est, usquequo Christus veniret qui tollit peccatum mundi ²², peccatum erat in mundo. Manifestum est autem peccatum non posse imputari, ubi lex non est quæ arguat peccatorem. « Regnavit autem mors, » quæ per peccatum fuerat ingressa, « usque ad Moysen, » hoc est usquequo lex permansit, « in eos qui peccaverunt secundum similitudinem peccati Adam, » per quem mors ipsa accepit ingressum; « qui » Adam « forma futuri est, » non secundum quod prævaricatus est, sed secundum hoc quod sicut per ipsum mors, ita per novissimum Adam vita ingressa est in hunc mundum ²³: et sicut per illum in omnes homines condemnatio, ita et per Christum in omnes homines justificatio. Hæc de ipsius eloquii apostolici continentia dicta sint. Videmus nunc quid etiam interior habeat intellectus. Sed et illud primo in loco admonendum puto, quod videtur mihi apostolus Paulus in his præcipue locis quæ nunc habentur in

A manibus, ita quodammodo hæc loqui (25), velut si quis fidelis famulus et prudens a rege magno et domino suo introducatur in thesauros regios, et ostendantur ei diversa et magna domicilia, quorum aditus varii sint (26) et incerti, ita ut ei per alium ingressus, et per alium monstretur (27) egressus; interdum autem ex diversis ingressibus ad unum conclave veniatur, ut sæpe in terris quædam (28) videmus exstructa palatia: ostendatur etiam huic qui circumducitur fideli famulo thesaurus argenti regii, et alius auri, lapidum quoque et margaritarum, variorumque monilium, purpuræ etiam regiæ locus, et alius diadematum: demonstrantur adhuc regiæ thalami (29) in multis diversisque mansionibus positi, et tamen (30) singula hæc non penitus ad integrum patentibus januis reserentur, sed ex parte subapertis ita ut agnoscat (31) quidem thesauros dominicos, et regias opes, nec tamen ad liquidum et ad perfectum singula quæque cognoscat. Post hæc vero iste servus qui tam fidelis habitus est, ut ei rex et dominus opum suarum magnitudinem fecerit innotescere (32), mittatur ut exercitum congreget regi (33), delectum habeat, milites probet: pro eo quidem quia fidelis est, ut plures invitet ad militandum, et majorem exercitum congreget regi, necessitatem patietur proferre (34) ex parte quæ viderit: et rursum quia prudens est, et scit necessarium esse abscondere mysterium regis, iudiciis quibusdam magis quam relationibus utetur; ita ut potentia quidem regis non lateat; ordinis autem, atque ornatus palatii, et habitus occulta tamen maneat dispensatio (35). Ita ergo, ut dixi, videtur mihi etiam apostolus Paulus in his sermonibus facere, et non solum pro eo quod et ipse dicit, quia ex parte sciat, et ex parte cognoscat ²⁴, sed et propter nos qui nec ea quidem quæ ex parte scit capere possumus, temperare sermonem, et **546** uniuscujusque conclave mysterii (36) singulis aut vix binis perstringere et subaperire sermonibus: et nunc per unum aditum ingressus per alium digredi, nunc ex alio ingressus ad aliud conclave concurrere, ita ut si requiras eum illo aditu quo ingressus est, non invenias egressum. Hæc ergo prius de his quæ Paulus scribit, in mente

¹⁹ I Cor. xv, 22, 24. ²⁰ Rom. ii, 4, 5. ²¹ I Cor. xv, 33, 34. ²² Joan. i, 29. ²³ I Cor. xv, 22.
²⁴ I Cor. xiii, 9, 12.

(20) *Omnes*. Deest in libris antea editis.
 (21) *Iræ et revelationis*. Hæc desunt in editis et in plerisque mss.
 (22) Editi, « fide. »
 (23) Alias, « omnem qui.... thesaurizavit, etiamsi post hæc Judæus quis fiat; » al., « omnem qui.... thesaurizavit, etiamsi post hæc videris quis fiat. » Sed recte ms. unus ut in nostro textu.
 (24) Alias, « usque ad legem autem peccatum in hoc mundo, » etc.
 (25) Editi, « ita et quodammodo hæc loqui. »
 (26) *Sint*. Prætermittitur in editis et in plerisque mss.
 (27) Editi, « ministretur. »
 (28) Alias, « quædam; » al., « quæque; » al., « quoque; » al., « inter quæque. »

D (29) Ms. unus, « regii thalami. »
 (30) *Tamen*. Sic recte ms. unus; cæteri vero mss. et editi, « tunc. »
 (31) Editi, « aut agnoscat. » male.
 (32) Alias, « faceret innotescere. »
 (33) *Regi*. Deest in editis et in quibusdam mss.
 (34) *Et majorem*, etc. Editi, « majorem exercitum congreget regni, necessitatem patietur referre, » etc. Merlinus, « majorem exercitum congreget ob regni necessitatem, patietur referre, » etc. Sed omnes mss. ut in nostro textu.
 (35) Alias, « ordinatio atque ornatus » (al., « ordinis tamen atque ornatus) palatii et habitus occulta maneat dispensatio. »
 (36) Editi, « conclavis mysterium; » sed omnes mss. ut in nostro textu.

nostra atque animis ordinantes, nunc jam ad inspicienda et contuenda ea quæ in manibus habentur, pro viribus convertamur. Et primo videamus quomodo « per unum hominem peccatum introivit in hunc mundum, et per peccatum mors »²⁵. » Fortassis enim requirat aliquis, si ante Adam mulier peccavit, de qua dicitur, quia « seducta in prævaricatione facta est »²⁶; » et rursus ante ipsam peccavit serpens. Peccavit enim cum dixit mulieri: « Ut quid hoc dixit Deus, ut non manducetis de omni ligno paradisi »²⁷? » Et iterum peccavit, cum Deus dixerit (37), quia « quacunque die manducaveritis ex eo, morte moriemini »²⁸, » et ille dixerit ad mulierem: « Non morte moriemini; sed sciebat Deus quia quacunque die manducaveritis ex eo, aperientur oculi vestri, et eritis sicut dii scientes bonum et malum »²⁹. » Si ergo ante Adam mulier peccavit, et ante mulierem serpens, et in alio loco dicit Apostolus, quia « Adam non est seductus, mulier autem seducta est »³⁰, » quomodo per unum hominem, et non magis per unam mulierem videbitur introisse peccatum? A muliere enim initium peccati, et ante mulierem a serpente, sive a diabolo, de quo dicitur in Evangelio, quia « ille homicida erat ab initio »³¹. » Sed vide in his Apostolum naturæ ordinem tenuisse, et ideo quoniam de peccato loquebatur, ex quo mors in omnes homines pertransierat »³², successionem posteritatis humanæ quæ huic mortui succubuit ex peccato venienti, non mulieri ascribit, sed viro. Non enim ex muliere posteritas, sed ex viro nominatur, sicut et ipse Apostolus (38) in aliis dicit: « Non enim est vir ex muliere, sed mulier ex viro; » et iterum: « Sicut enim mulier ex viro, ita et vir » non ex muliere, sed « per mulierem »³³; » et ob hoc mortalis posteritas, et corporalis successio, viro potius tanquam (39) auctori, et non mulieri deputatur. Sed ut adhuc evidentius fiat quod dicimus, addemus etiam hoc quod idem Apostolus ad Hebræos scribit »³⁴: « Sed et Levi qui decimas accepit, decimatus est. Adhuc enim in lumbis patris erat » (Abrahæ) « cum obviavit ei Melchisedech regresso a cæde regum. » Si ergo Levi, qui generatione quarta post Abraham nascitur, in lumbis Abrahæ fuisse perhibetur, multo magis omnes homines qui in hoc mundo nascuntur, et nati sunt, in lumbis erant

A Adæ, cum adhuc esset in paradiso; et omnes homines cum ipso vel in ipso expulsi sunt de paradiso, cum ipse inde depulsus est; et per ipsum mors, quæ ei ex prævaricatione venerat, consequenter et in eos pertransiit qui in lumbis ejus habebantur; et ideo recte Apostolus dicit: « Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificantur »³⁵. » Neque ergo ex serpente qui ante mulierem peccaverat, neque ex muliere quæ ante virum in prævaricatione facta est »³⁶, sed per Adam ex quo omnes mortales originem ducunt, dicitur introisse peccatum, et per peccatum mors. Sed hic nimirum est unus homo per quem peccatum introivit, et per peccatum mors »³⁷, quem et alibi ipse Apostolus (40) dicit primum hominem de terra terrenum, secundum vero de cælo cælestem, cum exhortatur nos abjecta imagine terreni, imaginem portare cælestis »³⁸; id est ut secundum verbum Dei viventes renovemur, et reformemur secundum interiorem hominem ad imaginem Dei qui creavit eum »³⁹. Hic ergo homo qui jam reformatur et reparatur ad imaginem Dei, neque terrenus, neque in hoc mundo est, sed in cælis esse dicitur conversatio ejus »⁴⁰: et ideo secundum eum qui dixit, « Vos autem non estis de hoc mundo »⁴¹, » mors in eum non potest pertransire. Qui autem adhuc in hoc mundo est, et terrenus est, ac terreni (41) imaginem portat, de ipso dicitur, quod per eum peccatum in hunc mundum introivit, et per peccatum mors »⁴². Quod si peccatum et mors in hunc mundum (42) introivit, et in hoc mundo habitat, certum est alienos a morte et a peccato esse eos qui per Christum vel cum Christo mortui sunt huic mundo, et cum ipso resuscitati, cum ipso etiam sedere in cælestibus meruerunt »⁴³, conversationem non jam (43) in hoc mundo, sed in cælis habentes »⁴⁴. Unde et pari consequentia ostenditur, quod omnis homo primo « de terra terrenus » est, sicut idem Apostolus alibi »⁴⁵ dicit; cum imaginem terreni portat, et secundum imaginem terreni ambulat (44), carnem cogitat, et quæ carnis sunt sapit, et vix aliquando est ut convertatur ad Dominum, et spiritu Dei agatur, atque effectus spiritualis fiat « novissimus Adam in Spiritum vivificantem »⁴⁶ (45). » Require sane, quoniam per unum hominem in hunc mundum di-

²⁵ Rom. v, 12. ²⁶ I Tim. ii, 14. ²⁷ Gen. iii, 1. ²⁸ Gen. ii, 17. ²⁹ ibid. 4, 5. ³⁰ I Tim. ii, 14. ³¹ Joan. viii, 44. ³² Rom. v, 12. ³³ I Cor. xi, 8, 12. ³⁴ Hebr. vii, 1, 9, 10. ³⁵ I Cor. xv, 22. ³⁶ I Tim. ii, 14. ³⁷ Rom. v, 12. ³⁸ I Cor. xv, 47, 49. ³⁹ Coloss. iii, 10. ⁴⁰ Philip. iii, 20. ⁴¹ Joan. xv, 19. ⁴² Rom. v, 12. ⁴³ Ephes. ii, 5, 6. ⁴⁴ Philip. iii, 20. ⁴⁵ I Cor. xv, 47, 49. ⁴⁶ ibid. 45.

(37) Ita mss. nostri et Rabanus, nisi quod primo habeant alius « dixit, » alius « dixerat; » secundo, alius iterum « dixit, » alius « diceret: » sed rectius unus codex Regius num. 1639 habet utrobique, « dixerit. » Editi vero, « et iterum peccavit cum dixit: Scit enim Deus quia quacunque manducaveritis ex eo, aperientur, » etc., omissis cæteris.

(38) *Apostolus*. Deest in editis.

(39) *Tanquam*. Desideratur in libris antea editis.

(40) Alias, « idem Apostolus. »

(41) Alias, « in mundo est, terrenus est, ac terreni, » etc.

(42) Ms. unus, « Quod si peccatum mors, et per peccatum mors in hunc mundum, » etc.

(43) *Jam*. Deest in editis.

(44) Alias, « cum in imagine terreni ambulat, et secundum imaginem terreni ambulat. »

(45) Editi, « in Spiritu vivificante. »

et introisse peccatum, et certum est quia hic « mundum » terrenum hunc appellat locum in quo homines habitant, si in nullo alio loco introivit peccatum, neque in illis locis invenitur, ubi « spiritalia nequitiae in caelestibus »⁴⁷ nominantur. Sed et illud apud temetipsum pertracta, unde in hunc mundum introivit peccatum, aut ubi erat priusquam huc introiret, aut si omnino erat, vel si fuit ante illum ad quem dicitur: « Usquequo inventae sunt iniquitates in te, et propter hoc projecit te in terram »⁴⁸. Nobis autem de his non est tutum plura disserere, cum videamus Apostolum vix singulis haec perstrinxisse sermonibus (46). « Per unum » ergo « hominem peccatum introivit in hunc mundum »⁴⁹. Mundus autem, ut diximus, intelligendus est (47) vel locus in quo habitant homines, vel terrena et corporalis vita, in qua mors habet locum; cui mundo, hoc est terrenae vitae, crucifixos se dicunt sancti⁵⁰, et mortuos. « Et per peccatum, » inquit, « mors, » illa sine dubio mors de qua et propheta dicit, quia « anima quae peccat ipsa morietur »⁵¹; « cuius mortis hanc corporalem mortem umbram merito quis dixerit. Quocumque enim illa inceserit, hanc necesse est subsequi, velut umbram corpus. Quod si objiciat quis quia Salvator peccatum non fecit, nec mors in eo fuit animae per peccatum »⁵², et tamen mortem sustinuit corporalem, respondebimus ei quia Salvator sicut cum ipse peccatum non fecerit, pro nostra tamen salute per assumptionem carnis ipse dicitur factus esse peccatum »⁵³: ita et eum mortem istam nulli deberet, nec ei esset obnoxius, pro salute tamen nostra hanc velut umbram illius susceptae dispensationis, quam supra diximus, sponte, non necessitate suscepit, sicut ipse dixit: « Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam »⁵⁴. Sed videamus quomodo « in omnes homines pertransiit mors, in quo omnes, » inquit, « peccaverunt. » Absoluta sententia pronuntiavit Apostolus in omnes homines mortem pertransisse peccati, in eo in quo omnes peccaverunt, sicut et alibi. « Omnes enim, » inquit, « peccaverunt, et egent gloria (48) Dei »⁵⁵. Et ideo etiam si Abel illum justum dixeris, non potest excusari. « Omnes enim peccaverunt. » Cur enim « post dies » obtulit, et post Cain (49) obtulit hostiam ex primogenitis »⁵⁶, et non ante ipsum, et non statim? Etiam si Enos dicas, qui « speravit invocare nomen Domini »⁵⁷. Cur speravit, et cur non statim

invocat, sed dissimulat et moratur? Etiam si Enoch dicas: non scribitur placuisse, usquequo generaret Mathusalam »⁵⁸. Mathusalam autem interpretatur *emissio mortis*. Ex quo ostenditur quia mors ista quae in omnes homines pertransiit, etiam in ipsum transierit: sed vix aliquando sensit esse intra se mortem (50), et conversus ad Dominum emisit eam a se, et abiecit per poenitentiam: et ideo Mathusalam dicitur genuisse, quod a se mortem quae eum obsederat abjecisset. Recte ergo quod iam morti non esset obnoxius, sed abjecisset eam a se et effugasset, dicitur quod transtulerit illum Deus, uti ne videret mortem »⁵⁹. Sed et de Noe si requiras attentius, invenies quod quingentesimo demum anno (51) scribitur de eo, quia « Noe invenit gratiam in conspectu Domini Dei, » et quia « justus erat in generatione sua, » et quia « placuit Deo »⁶⁰; quod utique si prius meruisset, nunquam id, opinor, Scriptura divina siluisset. Sed et si quis velit quod bibit vinum, et inebriatus est ac nudatus »⁶¹ reputare, inveniet ex his omnibus non immerito ab Apostolo dici, « In quo omnes peccaverunt, » etiam si evigilavit Noe a vino suo. Quid autem dicam et de Abraham cui dicitur: « Exi de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui »⁶²? Quod utique non diceretur, si in domo patris Deo placere potuisset. Sed non opus est cum ingenti periculo in his singulos quosque enumerare sanctorum, cum sufficiat et Apostoli sententia quae mortem dicit in omnes homines pertransisse, et illius qui dixit: « Nemo mundus a sorde, etiamsi unius diei fuerit vita ejus »⁶³. Sed ista mors peccati quae in omnes pertransiit, cum venisset ad Jesum, et tentasset eum perforare aculeo suo (« aculeus enim mortis peccatum est »⁶⁴) repulsa est et contracta (52). « Vita » enim « erat »⁶⁵, et mors necessario exterminabatur a vita; et tunc ad eam dicitur: « Ubi est, mors, aculeus tuus? ubi est, mors, victoria tua »⁶⁶? Idcirco enim quia omnes vicerat, hic dicitur ad eam: « Ubi est, mors, victoria tua? » Sed et quod peccatum quidem non dixit in omnes homines, sed « in mundum » introisse: mortem vero non in mundum, sed « in omnes homines, » et non introisse, sed pertransisse: non puto quod frustra hac diversitate usus sit Paulus. Arbitror quod « mundum » hic terrenos quosque, et in terrena conversatione permanentes designet; « homines » vero eos dicat qui iam se incipient agnoscere, et scire quod ad imaginem Dei facti sunt. In illos ergo

⁴⁷ Ephes. vi, 12. ⁴⁸ Ezech. xxviii, 17. ⁴⁹ Rom. v, 12. ⁵⁰ Galat. vi, 14. ⁵¹ Ezech. xviii, 4. ⁵² Isa. liii, 9. ⁵³ II Cor. v, 21. ⁵⁴ Joan. x, 18. ⁵⁵ Rom. iii, 23. ⁵⁶ Gen. iv, 5, 4. ⁵⁷ ibid. 26. ⁵⁸ Gen. v, 22. ⁵⁹ ibid. 24; Hebr. xi, 5. ⁶⁰ Gen. vi, 8, 9. ⁶¹ Gen. ix, 21. ⁶² Gen. xii, 1. ⁶³ Job xiv, 4, 5. ⁶⁴ I Cor. xv, 56. ⁶⁵ Joan. i, 4. ⁶⁶ I Cor. xv, 55.

(46) Sic potiores mss. Rabanus vero, « vix de singulis haec perstrinxisse sermonibus. » Editi et ms. unus, « vix singulis haec pertransisse sermonibus. Per unum hominem, » etc., omisso « ergo, » qui nec in plerisque ms. nec apud Rabanum reperitur.

(47) Est. In editis omittitur.

(48) Editi et mss. plerique, « gratia, » male.

(49) Editi, « et prius Cain. »

(50) Ms. unus, « sed vix aliquo modo sensit intrare mortem. » Caeteri vero mss. et editi ut in nostro textu.

(51) Ms. unus, « quingentesimo decimo anno, » etc.

(52) Ita mss. Editi vero, perperam, « aculeus tum mortis repulsus est et contractus. »

qui mundus appellantur, id **548** est, terrenos (53), A intrasse dicit peccatum, et nusquam ejus exitum ponit. In eos vero quos jam homines vult intelligi, dicit pertransisse peccatum, id est fuisse quidem, sed per poenitentiam conversionis (54) depulsum esse, et pertransisse, nec ultra in eis stetisse. Unde apparet, in Litteris Pauli ne unam quidem syllabam vacuum sentiri debere mysteriis. Videamus nunc quomodo dictum est : « Usque ad legem enim peccatum in hoc mundo; peccatum autem non imputatur, cum lex non est. » Hoc in loco secundum eam similitudinem quam supra exposuimus, videtur mihi Paulus per alium aditum ingressus, et per alium egressus. Quis enim eum potest sequi per istam aditum quo pluribus videtur ingressus, ut de lege Moysi dicere intelligatur quia « usque B ad legem peccatum in hoc mundo : peccatum autem non imputatur, cum lex non est? » quasi ante legem peccatum non fuerit, et nemo peccaverit, nec reputatum fuerit ulli peccatum (55) antequam lex Moysi daretur, cum legamus et Cain, et Lamech reputatum esse peccatum, et (ne per singulos immoremur) in tantum pro peccatis hominum exacerbatum esse Deum, ut diluvium mundo introduceret, et diceret : « Delebo omnem carnem quæ super terram est ⁶⁷; » et rursus Sodomitas igneus imber et sulphurea flamma vastaverit ⁶⁸. Quomodo ergo in his, vel in hujuscemodi (56) peccatis dici potest non fuisse peccatum, vel in vindictis talibus negabitur reputatum esse peccatum? Et ideo occultiore aditu digressus nobis requirendus est Pauli in eo quod dicit, « Usque ad legem enim peccatum in hoc mundo : peccatum autem non imputatur, cum lex non est. » Invenimus eum et in (57) posterioribus hujus Epistolæ dicentem hoc modo : « Sine lege enim peccatum mortuum erat : ego autem vivebam sine lege aliquando ⁶⁹. » In quo unus mihi atque idem sensus videtur utriusque capituli. Quod enim hic deerat in sermone, ibi adimplevit. « Usque ad legem enim peccatum in hoc mundo, » deest « mortuum, » quod ibi evidentius expressit. Si ergo etiam hic jungamus istum sermonem, et dicamus : « Usque ad legem enim peccatum erat in hoc mundo » mortuum : « peccatum autem non imputatur, cum lex non est, » vide quia integre stare po- D

⁶⁷ Gen. vi, 7. ⁶⁸ Gen. xix, 24. ⁶⁹ Rom. vii, 8, 9. ⁷⁰ Exod. xxi, 15. ⁷¹ ibid. 17. ⁷² Rom. vii, 9. ⁷³ Philip. iii, 5.

(53) Alias, « terreni. »

(54) Alias, « conversationis, » male.

(55) Editi, « nec reputatum [al., « nec peccatum »] fuerit illi peccatum. »

(56) Alias, « Quomodo ergo vel in hujuscemodi, » etc., absque « vel in his. »

(57) Editi, « Invenimus eum in, » etc.

(58) Sic recte ms. unus Regius num. 1639. Cæteri vero mss. et editi, perperam, « usque ad legem enim naturalem, quæ certo ætatis tempore, » etc.

(59) Sic omnes mss. nostri. Editi vero, « pro eo quod est cum intrinsicus lex quæ vetat, ratio ostendat non esse faciendâ. »

(60) Si (ut fieri solet) indignatus virga percutiat. Sic recte ms. unus; cæteri vero, « sicut

terit sensus. Sed et illud sæpe jam diximus, in hac Epistola Paulum de multis quidem legibus, sed de naturali lege frequentius disputare, quod et in hoc loco præcipue deprehenditur. Usque ad legem enim naturalem peccatum mortuum est (58). Ergo certo ætatis tempore ubi rationis capax esse quis creperit, et justus injustique, æqui et iniqui habere discrimen, tunc peccatum, quod prius intra hominem velut mortuum habebatur, reviviscere dicitur, pro eo quod est jam intrinsicus lex quæ vetat, et ratio quæ ostendat non esse faciendum (59). Sed ut apertius intelligatur quod dicimus, evidenti utamur exemplo. Scriptum est : « Qui percussit patrem, vel matrem, morte moriatur ⁷⁰; » et : « Qui maledixerit patri, aut matri, morte moriatur ⁷¹. » Puer ergo parvulus quatuor fere aut quinque annorum si, ut fieri solet, indignatus virga percutiat (60) patrem aut matrem, quantum ad præceptum mandati spectat mortem debet (61). Sed quia lex in illo nondum est naturalis, quæ eum doceat non debere injuriam facere patri aut matri, nec scit in hoc crimen impietatis admitti (62) : est quidem species peccati quod facit; quia percutit patrem vel matrem, aut maledicit (63); sed mortuum est in eo peccatum, quia per absentiam naturalis legis, quæ in eo nondum est, peccatum ei non potest reputari. Nondum est enim intra eum ratio tanta, quæ eum doceat hoc quod facit, fieri non debere : et ideo etiam a parentibus non solum non reputatur ad culpam, sed ad gratiam jucunditatemque suscipitur. Et hoc modo consequenter, ut ego arbitror, intelligi potest quod Apostolus dicit : « Usque ad legem enim peccatum in hoc mundo, » ut subaudiatur, mortuum. « Peccatum autem non imputatur, cum lex non est. » Convenit enim secundum hanc expositionem etiam illud intelligi (64) quod dicit Apostolus : « Ego autem vivebam sine lege aliquando ⁷². » Nam quomodo Paulus sine lege Moysi invenitur aliquando vixisse, cum ipse de se dicat ⁷³ quia Hebræus ex Hebræis sit, et octava die circumcisis statim a nativitate in Moysi legis observantia fuerit? Sed constat eum aliquando, hoc est in puerili ætate, antequam rationis capax fieret, sine naturali lege vixisse. Nondum enim ei in illa ætate inerat justus injustique distinctio, nec recti

fieri solet indignatus virga percutiat. » Editi omitunt « virga. »

(61) Ita omnes mss. nostri. Editi vero, « mori debet. »

(62) Ita recte ms. unus Regius num. 1639. Alter vero Regius num. 1641 habet, « non est in hoc crimen impietatis : eminet quia et est quidem species peccati, » etc. Cæteri vero mss. et editi habent, « vel sciat in hoc crimen impietatis admitti : et est quidem species peccati, » etc.

(63) Sic ms. unus Regius num. 1641. Cæteri vero mss. et editi, « matrem enim percutit, vel maledicit. »

(64) Intelligi. Deest in editis.

pravique patebat examen. Quod de naturali lege A
dici in sequentibus evidenter ostendit, cum di-
cit ⁷⁴: « Sed ubi venit mandatum, peccatum revixit :
549 ego autem mortuus sum. » Per quod decla-
rat illius ætatis peccata fuisse quidem, sed mortua
habita, quia non reputabantur ad culpam. Ubi vero
cæpi, inquit, scire quid agendum sit, quid cavend-
um et vitandum (65), et mandatum legis intra me
vigentis accipere; tunc in me revixit peccatum,
quod prius per absentiam legis mortuum videbatur,
et « ego, » inquit, « mortuus sum ⁷⁵ : » cæpit enim
jam mihi reputari peccatum. Sed hæc Basilides non
advertens de lege naturali debere intelligi, ad ine-
ptas et impias fabulas sermonem apostolicum traxit,
et in μεταστροφώσεως dogma (66), id est, quod
animæ in alia atque alia corpora transfundan-
tur, ex hoc Apostoli dicto conatur astruere. « Dixit
enim, inquit, Apostolus, quia « Ego vivebam sine
« lege aliquando ⁷⁵ : » hoc est, antequam in istud
« corpus venirem, in ea specie (67) corporis vixi,
quæ sub lege non esset; pecudis scilicet, vel avis. »
Sed non respexit ad id quod sequitur, id est: « Sed
ubi venit mandatum, peccatum revixit. » Non enim
dixit se venisse (68) ad mandatum, sed ad se ve-
nisse mandatum; et peccatum non dixit non fuisse
in se, sed mortuum fuisse, et revixisse. In quo uti-
que ostendit quod de una eademque vita sua utrum-
que loqueretur. Verum Basilides, et si qui cum
ipso (69) hoc sentiunt, in sua impietate relinquantur.
Nos autem Apostoli sensum secundum pieta-
tem ecclesiastici dogmatis advertamus. Sed et hoc
ipsum quod dicit, « Peccatum erat in hoc mundo
⁷⁶, » et non dixit, in hominibus, cum utique sicut in
mundo et pecudes, et cætera animalia, et arbores,
vel ex quibuscunque hic mundus constat, nec tam-
en in his creditur esse peccatum, quale sit re-
quiramus. Videtur mihi quod hic Apostolus (70) ho-
mines illos sentiat qui jam rationis capaces sunt,
et naturalibus legibus parent: illam vero ætatem
quæ nondum ad capacitatem rationis accessit, non
tam homines quam mundum appellaverit, pro eo
quod partes quidem mundi sint, nondum tamen in
hoc venerint ut imaginem in se Dei, ad quam ho-
mo factus esse dicitur ⁷⁷, capacitatem rationis ex-
presserint. Sed et illud velim (nisi plus justo curio-
sum videtur) inquirere, ne forte, secundum eos
qui Moysi legem in his intelligi volunt, per hoc
quod dicit, « Peccatum autem non imputatur, cum
lex non est, » videatur etiam diabolus et angeli
ejus absolvi, si ubi lex non est, peccatum non re-

putatur. Et quomodo ante legem Moysi vel serpens
condemnatus est, vel invidia diaboli mors introivit
in orbem terrarum? Quomodo etiam quod Judas
apostolus in Epistola catholica dicit, poterit expla-
nari? Ait enim ita: « Angelos quoque qui non ser-
vaverunt principatum suum, sed dereliquerunt do-
micilium suum, in judicium magni diei æternis vin-
culis constrictos sub caligine reservavit ⁷⁸. » Ex
quibus omnibus magis ac magis constat de ea lege
hæc Apostolum dicere, quam unusquisque sive (71)
hominum, sive etiam angelorum, divina quadam
dispensatione vel munere intra se naturaliter gerit:
cujus tanta vis est, et tanta potentia, ut etiam an-
gelos arguat, nec personam ullius dignitatis exci-
piat, et ipsa fecerit hoc quod superius apostolus
B Judas dicit, ut angeli qui non servaverunt principa-
tum suum, sed dereliquerunt domicilium suum, ad
judicium magni diei æternis astricti vinculis serva-
rentur. Ipsa est lex, quæ etiam diabolum et angelos
ejus in ignem æternum, qui eis preparatus est ⁷⁹,
pertrahit. Et sicut certum est quia neque illi angeli
æternis astricti vinculis ad judicium servarentur,
neque isti in ignem æternum qui eis preparatus est
mitterentur, nisi quia positam sibi a Deo legem non
servaverant, neque ad judicium venirent, nisi contra
legem aliquid commisissent, ita certum videtur
quia si custodissent positam sibi legem, neque isti
in ignem æternum, neque illi sub æterna caliginis
vincula decidissent. Superest ut etiam illud pro vi-
ribus discutiamus quomodo dictum sit: « Sed re-
gnavit mors ab Adam usque ad Moysen in eos qui
peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ,
qui est forma futuri ⁸⁰. » Tertio nunc Apostolus de
morte commemorat. Primo ait quod « per pecca-
tum mors introivit in hunc mundum; » secundo,
« In omnes homines, » inquit, « mors pertransiit ⁸¹. »
Nunc vero, « Regnavit, » inquit, « mors ab Adam
usque ad Moysen ⁸². » Et sciens esse per hæc sin-
gula aliquas differentias, quando (72) quidem in-
troierit, et quando regnaverit, indicavit. Tunc, in-
quit, introivit, cum primus homo deliquit. Et quo-
modo introierit dixit. « Per peccatum (73), » inquit.
Et nunc regnare ejus tempus « ab Adam usque ad Moy-
sen » designat: quomodo autem (74) in omnes ho-
mines pertransierit non ostendit. Videtur ergo mi-
hi in his describere Apostolus velut tyranni alicujus
ingressum, qui voluerit regnum legitimi regis
invadere, et primo quidem fauces ipsas et aditus
regni **550** occupaverit prævaricatione custodis:
tunc deinde cunctorum animos ad se inclinare ten-

⁷⁴ Rom. vii. 9. ⁷⁵ ibid. 10. ⁷⁶ ibid. 9. ⁷⁷ Rom. v. 13. ⁷⁸ Gen. i. 27. ⁷⁹ Jud. i. 6. ⁸⁰ Matth. xxv. 41. ⁸¹ Rom. v. 14. ⁸² ibid. 12. ⁸³ ibid. 14.

(65) *Et vitandum.* In editis omittitur.

(66) *Et in μεταστροφώσεως dogma.* Sic mss. nostri. Editi vero, « in Pythagoricum dogma, » omisso « et. » Codices quidam perperam habent, « et in αἰρετώσας αἰατοσέως dogma. »

(67) Editi, « in eam speciem. »

(68) Editi « sed advenisse. »

(69) Alias, « et qui cum ipso, » etc.

(70) *Apostolus.* Desideratur in libris antea editis.

(71) *Sive.* Deest in editis.

(72) Ita recte editi. Mss. vero nostri: alii, hic et infra, « quoniam; » alii, « quomodo. »

(73) *Per peccatum.* Al., « Peccatum, » omisso « per. »

(74) Alias, « quando autem. » Deinde, « in omnes homines » omittuntur in editis.

taverit, et maxima ex parte potuerit, et ita indubitum sibi vindicaverit regnum. Hoc ergo per tyrannidem regnante, mittitur dux electus a rege legitimo Moyses, qui occupatos ab eo populos ad civilis imperii jura revocaret, et veri regis uti legibus edoceret. Ille tunc tyrannus, id est mors peccati, qui per prævaricationem primi custodis irrepserat, regnabat super omnes illos qui ad eum simili, ut ille primus, prævaricatione declinaverant. Sed iste legitimi principis dux agit omnia quatenus aliquos ex peccati et mortis regno diripiat; et obtinuit tandem ut unam gentem, et si quis se huic voluit sociare, converteret: et ex præcepto regis primus (75) sacrificia instituit, quibus certa solemnitate oblatis sicut deceret, remitteretur eis peccatum (76). Et ita demum ex parte aliqua homines cœperunt de regno peccati mortisque liberari. Nam tyrannus ille qui dicitur mors, ab Adam qui primus prævaricatione sui ingressum ei dederat ut in omnes homines pertransiret, regnabat usque ad Moysen istum (77) quem diximus ducem, qui missus a Deo omnium rege regnum ejus cœpit infringere, et sub lege (78) justi principis revocare. « Regnavit » ergo « mors ab Adam usque ad Moysen »⁸³, » secundum eam speciem quam supra posuimus, non super omnes, sed « in eos qui peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ. » Nam introivit quidem mors in mundum, et in omnes pertransiit, non tamen in omnes regnavit. Aliud est enim pertransire, et aliud regnare (79). Peccatum enim pertransiit etiam in justos (80), et levi quadam eos contagione perstrinxit. In prævaricatoribus vero, id est his qui se ei tota mente ac devotione subjiciunt, regnum tenet, et omni potestate dominatur. « Regnavit » ergo « mors ab Adam, » qui primus transitum peccato in hunc mundum prævaricando patefecit, « usque ad Moysen, » id est usque ad legem. Per legem enim purificatio peccatorum cœpit aperiri, et ex parte aliqua tyrannidi ejus obsisti per hostias, per expiationes varias, per sacrificia, per præcepta. Sed quoniam tanta ejus erat dominatio, quæ vires legis excederet, mittuntur in auxilium legis prophetæ (81). Sed et ipsi pervidentes supra vires suas esse tyranni potentiam, adventum præsentiamque ipsius regis exorant, clamantes ad Deum⁸⁴: « Emitte lucem tuam, et veritatem tuam; » et iterum⁸⁵: « Inclina cœlos tuos, et descende; » et rursum⁸⁶: « Exsurge, Domine, ser opem nobis. » Adfuit ergo Jesus Christus Filius Dei, et « in quo » lex « infirma-

batur per carnem, Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, de peccato damnavit peccatum in carne⁸⁷, » et mundum quidem reconciliavit Deo⁸⁸: exiit autem principatus et potestates tyranni triumphans eas in semetipso⁸⁹. Verum in hæc per excessum quemdam prolapsi videntur, sed ad propositum redeamus. Igitur mors peccati regnavit ab Adam usque ad Moysen, id est usque ad adventum Christi. Moyses enim lex appellatur, et lex, sicut scriptum est, usque ad Joannis baptismum habuit locum⁹⁰, ex quo cœpit Jesus regnum Dei prædicare. Quod autem excepit certos quosque in quibus mors regnaverit, cum dicit: « Regnavit mors in eos qui peccaverunt (82) in similitudinem prævaricationis Adæ, » non mihi videtur dici absque mysterii alicujus indicio (83). Ne forte ergo fuerint aliqui usque ad illud tempus, quo sub lege velut sub pædagogo homines habebantur, qui tale aliquid egerint quale Adam (84) in paradiso egisse describitur, et contigisse ex ligno sciendi bonum et malum, et erubuisse nuditatem suam, atque ab habitatione paradisi decidisse⁹¹. Aut magis simpliciter accipiendum videtur, et similitudo prævaricationis Adæ absque aliqua discussione recipienda, ut hoc sermone omnes qui ex Adam prævaricatore nati sunt indicari videantur, et habere in semetipsis similitudinem prævaricationis ejus non solum ex semine, sed ex institutione susceptam (85). Omnes enim qui in hoc mundo nascuntur, non solum nutriuntur a parentibus, sed et inbuuntur, et non solum sunt filii peccatorum, sed et discipuli. Ubi vero ætas adoleverit, et agendi quæ sentit libertas accesserit, ibi jam aut pergit quis in viam patrum suorum, sicut de nonnullis regibus scribitur⁹², aut certe incedit in viam Domini Dei sui. Denique de Abel tale aliquid mihi indicari videtur in eo quod scriptum est: « Obtulit autem post dies Abel hostiam Deo ex primogenitis ovium, et ex adipibus earum »⁹³. Quod ergo dixit, « post dies, » hoc ostendit, quia primis quidem vitæ suæ diebus paternæ prævaricationis institutionibus tenebatur; post illos vero dies ubi resipuit, ubi respexit ad Deum naturæ lege commonitus, dicitur tunc obtulisse hostiam Deo. Potest ergo vel hoc modo locus iste simpliciter exponi, vel occultatum, **551** in eo quod dicit, « in similitudinem prævaricationis Adæ, » sacramentum, et prope ineffabiliter reconditum subtili quadam intelligentiæ linea colligi: ut si quis ponat mortem hic (86), quæ

⁸³ Rom. v, 14. ⁸⁴ Psal. XLII, 3. ⁸⁵ Psal. CXLIII, 5. ⁸⁶ Coloss. II, 15. ⁸⁷ Luc. XVI, 16. ⁸⁸ II Cor. V, 19, 25. ⁸⁹ III Reg. XV, 26 seq. ⁹⁰ Gen. IV, 4.

(75) Ms. unus, « primis, » editi, « primi. »

(76) Sic ms. unus Regius num. 1641. Cæteri vero mss. et editi habent, « quibus certa solemnitate oblatis, diceret: Et remitteretur ei peccatum. »

(77) Editi, « justum, »

(78) Editi, « et sub legem. »

(79) Ms. unus, « aliud est enim transire, aliud pertransire: aliud pertransire, aliud regnare. »

(80) *In justos*. Editi, « justos, » omisso « in. »

(81) Editi, « regis prophetæ. Sed et ipsi prævi-

dentes, » etc.

(82) Alias, « in eos etiam qui non peccaverunt, » male.

(83) Mss. nostri, « indicio. » Editi, « indicatione, » al., « indictione, » al., « indicione. »

(84) Editi, « quod Adam. »

(85) Alias, « non solum ex genere, sed... suscepta. »

(86) Sic mss. editi vero, « mortem hanc. »

regnasse dicitur ab Adam usque ad Moysen, id est usque ad legis finem et principium Christi, illam dici (87) de qua in propheta scribitur tanquam ex persona Domini dicentis: « De manu inferni eripiam eos, et de morte liberabo eos ⁹⁴; » aut certe quod sint excepti aliqui, et occultiore mysterio designati, qui ad similitudinem prævaricationis Adæ peccasse memorantur, in quos solos regnaverit mors. Si vero, ut in nonnullis exemplaribus habetur, « etiam in eos qui non peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ, » mors ista, id est, quæ in inferno animas detinebat, regnasse dicatur, intelligimus et sanctos quosque sub ista morte, etiam si non peccandi, at certe moriendi lege decidisse: Christum vero idcirco in infernum descendisse, non solum ut ipse non teneretur a morte, sed ut et eos qui inibi non tam prævaricationis, ut diximus, crimine, quam moriendi conditione habebantur, abstraheret (88): sicut scriptum est: quia « multa corpora sanctorum dormientium surrexerunt cum illo, et ingressi sunt in sanctam civitatem ⁹⁵. » In quo et Prophetæ dicta complentur quibus ait (89) de Christo: « Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem ⁹⁶. » Et hoc modo per resurrectionem suam mortis quidem jam regna destruxit, unde et captivitatem scribitur liberasse. Ipsum vero inimicum et tyrannum, cujus regna dissolvit (90), audi quomodo dicat Apostolus destruendum: « Novissimus, » inquit, « inimicus destructur mors ⁹⁷. » Regnum vero jam mortis destructum est, et captivitas quæ sub ea tenebatur abducta est. Sed quia ipse inimicus et tyrannus adhuc in novissimo et in fine sæculi destruendus est (91), idcirco etiam nunc videmus eum non tam regnare, quam latrocinari; et depulsum regno, per deserta et avia circumeuntem querere sibi infidelium manum; et ideo clamabat Apostolus: « Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore ad obediendum desideriis ejus ⁹⁸. » Verum nos contenti perstrinxisse paucis ea quæ Apostolus oblecta (92) esse voluit, sequentia requiramus. Addidit post hæc: « Qui est forma futuri. » Quod quidem ambiguum mihi videtur, utrum ex eo tempore quo hæc scribebat Apostolus, Adam futuri forma dicitur, quod est sæculi venturi; an a semetipso, id est, ab Adam futuri, ut in Christo accipiatur: quod tempus Apostolo hæc scribenti futurum non erat, sed præteritum: quamvis et in alio loco cum de Adam et Eva loqueretur idem Apostolus, dixerit: « Mysterium hoc magnum est: ego autem dico in Christo et in Ecclesia ⁹⁹; » in quo videtur hoc magis nobis ad intelligendum dedisse, quod forma futuri dicatur Adam in eo quod adve-

nit Christus ad Ecclesiam sibi sociandam. Nescio sane quomodo quis possit et prævaricationem ejus, et peccatum, et hoc quod mors per ipsum in omnes homines pertransiit, in formam Christi coaptare, nisi forte ex contrariis, ut idem Apostolus in superioribus exponit, cum dicit: « Sicut enim per unum hominem mors, ita et per unum resurrectio mortuorum ¹; » et iterum: « Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, ita et per unius obedientiam justii constituentur multi ². » Si vero intelligamus Apostolum a suis temporibus quibus hæc scribebat, dixisse Adam futuri esse formam, ita magis intelligitur, quod sicut in hoc sæculo mors regnavit per unum Adam, et mortale effectum est omne hominum genus, ita et in futuro sæculo vita regnabit per Christum, et immortalitate donabitur omne hominum genus. Similiter autem ut in hoc ambiguum diximus esse sermonem quo ait, « Qui est forma futuri ³, » invenimus et ad Colossenses ambiguum scriptum, ubi dicit: « Non ergo vos judicet quisquam in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniis, aut Sabbatis, quæ sunt umbra futurorum ⁴. » Et item alibi idem Apostolus dicit: « Umbram enim habet lex honorum futurorum ⁵. » In quibus utique similis dubitatio (95) est, utrum cibus, et potus, et dies festi, et neomeniæ, et Sabbata, ita habeant umbram futurorum, ut in adventu Christi veritas umbræ ipsius adimpleta sit; an in futuro sæculo sit implenda. Sed et quod dicit Apostolus, totam legem umbram habere futurorum honorum, utrum in adventu Christi, an in futuro sæculo umbræ istius explenda sit veritas, incertum est; quia et in alio loco scribitur etiam de his quæ sub lege sunt, quod formæ et umbræ deserviant cœlestium ⁶. Qui ergo vult astruere quod in adventu Christi ista completa sint, cibi et potus rationes confirmabit expletas in eo ubi Petrus per visionem vidit in linteo omne genus animalium deponi, et audivit vocem: « Quod Deus mundavit, tu commune ne dixeris ⁷; » quod ad diversos utique hominum **552** mores refertur: et poculum dicit esse calicem Novi Testamenti: diem quoque festum probabit, ubi « pascha nostrum immolatus est Christus ⁸, » et diem festum celebramus « non in fermento veteri, sed in azymis sinceritatis et veritatis ⁹. » Similiter et neomenias, hoc est novos menses fieri ostendet per Christum Solem justitiæ ¹⁰, et apostolos ejus. Sed et Sabbata observari docebit, non portando onera peccati, sed stando unumquemque stabiliter in loco suo, non accendentem ignem ¹¹, de quo per prophetam dicitur: « Ite in lumine ignis vestri, et flammæ quam ac-

⁹⁴ Osee xiii, 14. ⁹⁵ Matth. xxvii, 52, 53. ⁹⁶ Ephes. v, 32. ¹ I Cor. xv, 21. ² Rom. v, 19. ³ VIII, 5. ⁴ Act. x, 15. ⁵ I Cor. v, 7. ⁶ ibid. 8.

(87) *Dici*. In antea editis omittitur.

(88) *Abstraheret*. Sic rectius Rabanus. Editi vero et mss. nostri, « absolveret. »

(89) Editi, « qui ait. »

(90) Editi, « dissolvuntur. » Deinde ms. unus,

Psal. lxxvii, 19. ⁹⁷ I Cor. xv, 26. ⁹⁸ Rom. vi, 12. ⁹⁹ ibid. 14. ⁴ Coloss. ii, 16. ⁵ Hebr. x, 1. ⁶ Hebr. ¹⁰ Malaeh. iv, 2. ¹¹ Exod. xvi, 29; xxxv, 5.

« audi quando dicat Apostolus, » etc.

(91) *Est*. Deest in editis.

(92) Editi, « objecta, » male.

(93) Editi, « disputatio. »

condistis vobis ¹³. » Alius vero qui formas istas et A umbram legis ad futurum seculum transfert, et ministeriorum cœlestium has esse ducit (94) imagines in illa cœlesti Jerusalem complendas, de cibo et potu conabitur assignare secundum ea quæ Dominus dicit ¹⁴: « Donec bibam illud novum vobiscum in regno Patris mei. » Sed et diem festum dicit secundum prophetæ dictum: « Quid facietis in die solemnitatis, et in die festo Domini ¹⁴? » Neome-nias vero, id est novos menses, in illis æternis an-nis requiret de quibus dicit Propheta: « Memoratus sum annos æternos, et meditatus sum ¹⁵; » et iterum in cantico Deuteronomii: « Recordamini dies æternos ¹⁶; » et de Sabbato dicitur: « Relinquitur ergo sabbatismus populo Dei ¹⁷. » Et astruet, quia sicut hæc singula formam futuri sæculi tenent, ita potest etiam Adam de quo dicitur, « Qui est forma futuri ¹⁸, » conferri ad futuri sæculi rationem: et propterea cum præmissum esset de his « qui peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ, » additum est: « Qui est forma futuri. »

2. « Sed non sicut delictum, ita et donum. Si enim unius delicto multi mortui sunt, multo magis gratia Dei et donum in gratia unius hominis Jesu Christi in plures abundavit. Et non sicut per unum peccatum (95), ita et donum. Nam iudicium quidem ex uno in condemnationem: gratia autem ex multis delictis in justificationem ¹⁹. » Cum in superioribus dixisset Apostolus de Adam: « Qui est forma futuri, » videns requiri posse (96), quia si Adam forma Christi est, ergo et in eo quo peccavit necesse est ut formam Christi habuerit, et in eo quo regnavit mors ab Adam usque ad Moysen: hoc autem de Christo sentire videbatur absurdum, continuo subjungit: « Sed non sicut delictum, ita et donum: » et incipit ex hoc sermone veluti semetipsum explanare quomodo formam Christi dixerit esse Adam. « Si enim, » inquit, « unius delicto multi mortui sunt, » in Adam videlicet, « multo magis gratia Dei et donum in gratia unius hominis Jesu Christi in plures abundavit: » id est, si in uno peccante locum mors inveniens in plures potuit diffundi (97), multo magis gratia Dei, quæ in Christo copiosius et latius abundavit quam mors in Adam, in plures diffunditur; et in tantum non est eadem conditio delicti, quæ et doni, ut cum iudicium habitum sit de Adam, ex uno ipso (98) delinquente condemnatio in omnes homines venerit; e contrario vero per Christum ex multis delictis, quibus omne genus hominum tenebatur, justificatio data sit in

omnes: ut sicut mors per unum regnaverat in delictis, ita et per unius obedientiam vita regnaret per justitiam. Igitur non sine profunda arte dicendi Apostolus formam Christi esse Adam posuit, quæ sit per genus similis, per speciem contraria. Per genus namque similis est forma in eo quod sicut ab uno Adam in plures homines diffunditur, ita et ab uno Christo in plures homines diffundatur. Per speciem vero contraria, quod ex Adam prævaricatione cœpta, et peccatores constituti sunt multi; Christi vero « obedientia justis constituentur multi ²⁰. » Quia ergo quatenus forma Christi fuerit Adam, sive in similibus, sive in contrariis, secundum rationem eloquii ipsius explanatum est, nunc etiam quid interioris sensus Apostolus indicet in his (99), vel potius contegat, videamus. Et quamvis periculosum videatur ea quæ occultius in Apostoli scriptis posita sunt patefacere, tamen, qua ex parte possibile est, indicia quædam ex his divinæ bonitatis colligere non puto absurdum videri. Proposuit Apostolus ostendere quid humano generi intulerit « primus Adam, » qui « factus est in animam vivam; » quid etiam « secundus Adam, » qui est « in spiritum vivificantem ²¹. » Ex illius, inquit, prævaricatione peccatum apparuit, et per peccatum mors ingressa est in omnes homines ²²: imo, ut servemus Pauli Litteris moderationem suam quam in præsentī loco tenuit, in multos homines mors pertransiit ²³. Per obedientiam vero Christi justificatio, et per justificationem vita multo magis in plures abundavit ²⁴. Et ostendere vult quod multo sit fortior vita quam mors, et justitia quam peccatum: et per hoc edocere quia si ita peccatum et mors (1) regnare in omnibus potuit, accipiens ex unius hominis inobedientia initium, quanto potentius et dignius per justitiam vita regnabit, initium accipiens per unius **553** obedientiam (2) Christi; Christi, inquam, qui ad hoc opus non conditionis necessitate, sed sola miseratione permotus accessit. « In forma » enim « Dei » erat, et videns unius hominis delicto mortem regnare per populos, creaturæ suæ non obliviscitur, « nec rapinam ducit esse se æqualem Deo ²⁵: » hoc est, non sibi magni aliquid deputat quod ipse quidem æqualis Deo et unum cum Patre est, opus vero suum depascitur mors unius hominis ingressa delicto. « Exinanivit » igitur « seipsum » de æqualitate et forma Dei, et « servi » suscepit « formam ²⁶, » et sit homo, ad quem tantandum auderet quidem venire ille qui regnabat in omnibus, sed intrare non posset. Mortem tamen istam communem suscepit, cum illam peccati, quæ

¹³ Isai. L, 11. ¹⁴ Matth. xxvi, 29. ¹⁵ Osee ix, 5. ¹⁶ Psal. lxxvi, 6. ¹⁷ Dent. xxxii, 7. ¹⁸ Hebr. iv, 9. ¹⁹ Rom. v, 14. ²⁰ ibid. 15, 16. ²¹ ibid. 19. ²² I Cor. xv, 45. ²³ Rom. v, 12. ²⁴ ibid. 45. ²⁵ ibid. 19. ²⁶ Philip. ii, 6. ²⁷ ibid. 7.

(94) Alias, « dicit. »

(95) Mss. plures, « Et non sicut per unum peccantem, » etc.

(96) Editi, « quia requiri posset. »

(97) Editi, « abundabit, id est, si uno peccante. » Deinde, « quæ in Christo est, copiosius et latius abundabit, quam mors Adam in plures diffundatur. »

(98) Alias, « et ex uno ipso. »

(99) Editi et mss. quidam, « quæ [al., « qui, » al., « quid] interior sensus Apostoli indicet in his, » etc.

(1) Alias, « si ita per peccatum mors, » etc.

(2) Editi, « Christi; Christus, inquam, ad hoc opus, » etc. Mss. quidam semel habent « Christi. »

regnabat in omnibus, non receperit: ut sicut et per hominam mors, ita et per hominem fieret et resurrectio mortuorum²⁷: et sicut et unius delicto multi mortui sunt, multo magis gratia Dei et donum in gratia unius hominis Jesu Christi in plures abundaret²⁸. Non autem absque profunda sapientia, quam Paulus inter perfectos loqui se dicit²⁹, in hoc loco sermones suos moderatus est, et quos alibi et omnes dixerat, hic et multos vel et plures appellavit, ubi comparisonem diffusi in omnes homines peccati et mortis ab Adam facit, et justificationis ac vitæ a Christo; ne forte si absolute pronuntiaret quia pari ratione atque eodem ordine quo ab Adam in omnes homines mors diffusa peccati est, etiam justificatio et vita, quæ a Christo est, in omnes homines diffunditur, resolveret auditores (3), et segniore fierent erga observantiam, certi de securitate vitæ quæ in omnes homines per Christi gratiam traderetur. Et ideo reprimat (4) sermonem, et non omnes homines (sicut solet in cæteris) ponit, sed multos, qui unius delicto peccatores constituti sunt: et rursum in gratia Dei donum per unum hominem Jesum Christum, non in omnes, sed in plures asserit abundare: quo et negligentiores metu suspendat ac sollicitos faciat, et perfectioribus divinæ bonitatis secreta non claudat. Bene autem quia plures posuit ad quos donum gratiæ pertinet, quam eos qui unius delicto constituti sunt peccatores. In quo arbitror quidem aliquid et latentis esse mysterii: quia et alibi³⁰ mortem dicit regnasse ab Adam usque ad Moysen, non in omnes, sed in eos tantum, qui secundum similitudinem prævaricationis Adæ peccaverunt. Tamen et simpliciore intellectu potest videri ideo plures dictos, quia quamvis qui ex Adam peccatores facti sunt multi sint, tamen qui per gratiam Christi vivificantur ideo plures dicti sunt (5), quia etiam ille ipse ex quo in cæteros mors peccati diffusa est, additur numero eorum, eo quod cum omnibus, quos ipse fecerat sub delicto, etiam ipse salvetur, sicut de Sapientia dicitur: et Hæc, inquit, et illum, qui primus factus est, patrem mundi, cum solus esset creatus, custodivit, et liberavit eum de peccato suo³¹. Quæ est autem hæc Sapientia quæ primum hominem liberavit de peccato suo, nisi Christus, qui est Dei virtus et Dei sapientia³²? Sic ergo plures Christus reducit ad vitam, quam Adam duxit ad mortem: quia etiam ipsum Adam, qui

²⁷ I Cor. xv, 21. ²⁸ Rom. v, 15. ²⁹ I Cor. ii, 6. ³⁰ Rom. v, 14. ³¹ Sap. x, 1. ³² I Cor. i, 24. ³³ Rom. v, 18. ³⁴ Matth. xxviii, 19.

(5) Editi, et resolverentur auditores.

(4) Editi, et imprimat.

(5) Alias, et dicti sint.

(6) Sic recte ms. unus. Editi vero et ceteri mss., et quia primus [al., et per unius] gratiam in omnes homines justificatione vitæ; [al., et in justificationem vitæ;] al., et justificatio est vitæ, et omnis cæteris.

(7) Alias, et quam discipulatu. Nam verbi causa, si, etc.

(8) *Idola*. Deest in antea editis.

cæteris causa exstitit mortis, Christus revocavit ad vitam: ut verum sit illud quod in consequentibus scribit Apostolus³³, quia et sicut per unius hominis delictum in condemnationem mortis in omnes homines, ita et per unius gratiam in omnes homines in justificationem vitæ (6). Homo autem est etiam Adam: ergo et in ipsum justificatio vitæ perveniet. Sed dices fortasse: Si uno peccante mors in omnes homines pertransiit, et rursus unius justitia in omnes homines justificatio vitæ pervenit, neque ut moreremur aliquid nobis gestum est, neque ut vivamus, sed est mortis quidem causa Adam, vitæ autem Christus. Diximus quidem jam et in superioribus, quod parentes non solum generant filios, sed et imbuunt; et qui nascuntur, non solum filii parentibus, sed et discipuli fiunt, et non tam natura urgentur in mortem peccati, quam disciplina. Verbi causa (7) enim, si quis a Deo recedens idola colat, nonne continuo etiam filios si genuerit docebit idola (8) venerari, et sacrificia offerre demoniis? Hoc secundum Adam facit, et in hoc regnat mors ab Adam, hoc est a nativitate, usque ad legis tempus, quo ad discretionem recti pravi que operis veniens, capax Christi gratiæ effici potest: et ibi relinquit Adam qui eum vel genuit, vel docuit in mortem, et sequitur Christum, qui eum et docet, et gignit ad vitam. Vis autem scire quia non solum nativitatis, sed et doctrinæ est, in quo mors regnavit ab Adam? Disce hoc ex contrariis. Etenim Dominus Jesus Christus cum venisset quæ perperam gesta fuerant emendare, pro eo quod in mortem generaret illa quæ ex Adam veniebat prima nativitas, introduxit secundam nativitatem, quam non tam generationem, **554** quam regenerationem appellavit (9), per quam sine dubio vitium primæ nativitatis aboleret: et sicut generationi substituit regenerationem, ita et doctrinæ (10) substituit aliam doctrinam. Mittens etenim ad hoc opus discipulos suos, non dixit tantum: Ite, baptizate omnes gentes; sed ait: et Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti³⁴. Sciens igitur utrumque esse in culpa, utriusque remedium dedit (11), ut generatio mortalis regeneratione baptismi mutaretur, et impietatis doctrinam doctrina pietatis excluderet (12). Non ergo nihil peccantibus nobis mors regnavit in nobis: sicut rursum non otiosis nobis, et nihil agentibus vita regnabit in nobis. Sed initium quidem

(9) Editi, et quam regenerationem appellavit. Mss. quidam, et quod non tam regenerari, quam regenerari appellavit.

(10) Editi, et et sicut generationem [al., et generationem] substituit, ita et doctrinæ, etc.

(11) Alias, et utrumque remedium dedit.

(12) Alias, et et impietatem doctrina pietatis excluderet; et male. Deinde Genebrardus, et Tunc ergo; et Salodanus et Merlinus, et Nunc ergo; sed mss. nostri omnes, et Non ergo. Postea vero alii habent, et regnavit, et alii, et regnabit.

vitæ datur a Christo, non invitis, sed credentibus, et pervenitur ad perfectionem vitæ perfectione virtutum, sicut et in mortem dudum prævaricationis similitudine et vitiorum expletione perventum est. Et quamvis tanquam prudens dispensator verbi Dei apostolus Paulus occulta hæc in Litteris suis esse voluerit et oblecta, inseruit tamen, nec siluit in eo ubi dicit: « Sed regnavit mors ab Adam usque ad Moysen in eos qui peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ ³⁵. » Videsne ut a peccato nullum Paulus excuset? Sed et peccati genus designat, similitudinem prævaricationis Adæ in unoquoque constituens, licet ubi, quando, aut quomodo ab unoquoque similitudo ista prævaricationis admissa sit, tutum non crediderit apertius proloqui. Sed qui eruditus est ex lege Domini, scit intelligere obscurum sermonem dictaque sapientium et ænigmata ³⁶. Ideo denique etiam de salute quæ in Christo est (13), occultius loquitur; et cum dixisset: « Sicut enim in Adam omnes moriuntur ³⁷, » non dixit, « ita et in Christo omnes » vivificantur, sed, « vivificabuntur: » et rursus cum dixisset: « Sicut enim unius peccato mors regnavit per unum, ita et per unius justificationem ³⁸, » non dixit, regnat vita, sed, « regnabit vita per unum Jesum Christum. » Scit enim, ut dixi, scriptum esse quia « fidelis spiritu celat negotia ³⁹; » et item alibi: « Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abscondisti timentibus te ⁴⁰. » Si enim interrogas quando vita regnabit per Jesum Christum, et quando justitia ejus in omnes homines in justificationem vitæ efficietur (14), quando in omnes ista beatitudo perveniet: ipsius Domini Jesu Christi sermonibus discere, quibus dicit ad discipulos: « Audistis hæc omnia? Dicunt ei: Etiam, Domine. Ait eis: Beati estis, si feceritis ea ⁴¹. » Tunc ergo beati erimus cum verbum Dei non solum audire et intelligere, sed et facere poterimus (15). Quamvis enim promittatur exeundum esse quandoque de carcere, tamen designatur non inde exiri posse, nisi reddat unusquisque etiam novissimum quadrantem ⁴². Quod si etiam quadrans, quod est minimi peccati pœna, non remittitur (16), nisi in carcere et per supplicia luatur, quomodo quis spe impunitatis resolvetur, aut donum gratiæ peccandi libertatem

A putabit? Igitur ex uno quidem Adam cœpit in hoc mundo regnare peccatum, et regnavit in eos qui secuti sunt prævaricationis Adæ similitudinem: et ideo « judicium ex uno in condemnationem ³⁵; » et rursus per unum Dominum nostrum Jesum Christum gratia regnare cœpit per justitiam; quæ et regnabit in omnibus qui obediunt ei, et custodiunt verba ejus, et per hæc ex multis delictis veniunt ad justificationem vitæ.

B 3. « Si enim unius delicto mors regnavit per unum, multo magis qui abundantiam gratiæ et donum justitiæ accipiunt, in vita regnabunt per unum Jesum Christum ³⁸ (17). » Si esset sicut delictum ita et donum, dixisset utique Apostolus, quia sicut unius delicto mors regnavit per unum, ita et per unius justitiam vita regnabit per unum Jesum Christum. Nunc autem dicit quia « mors » quidem « unius delicto regnavit per unum. » Qui autem abundantiam gratiæ (18), et donum justitiæ accipiunt, non solum ultra non regnat in eis mors (quod et ipsum utique non parvæ est gratiæ) sed et alia duo eis conferuntur bona: unum, quod pro morte vita in eis regnat Christus Jesus: aliud, quod etiam ipsi regnabunt per unum Jesum Christum. Cum ergo necessaria hæc in eos veniant bona, id est, ut regnum mortis effugiant, et pro morte regnet in eis vita, imo ut et ipsi regnent in vita per unum Jesum Christum, manifestum est quomodo « non » sit « ita delictum sicut et donum ³⁸, » et quomodo dicatur:

C **555** « Multo magis gratia Dei et donum in gratia unius hominis Jesu Christi in plures abundabit: » et illud: « Gratia autem ex multis delictis in justificationem: » sed et hoc quod dicit in præsentia: « Multo magis qui abundantiam gratiæ, et donum justitiæ accipiunt, in vita regnabunt (19) per unum Jesum Christum » Dominum nostrum ³⁸. Quod ergo ait, « Unius delicto mors regnavit per unum ³⁷, » ostendit quia per delictum morti regnum datur, nec potest regnare in aliquo, nisi jus regni (20) accipiat ex delicto. Per quod indicari videtur, quod cum libera a Deo creata sit anima, ipsa se in servitute redigat per delictum, et velut chirographa immortalitatis suæ, quæ a creatore suo acceperat, morti tradat. « Anima enim quæ peccat, ipsa mo-

³⁵ Rom. v, 14. ³⁶ Prov. i, 6. ³⁷ I Cor. xv, 22. ³⁸ Rom. v, 17, 18. ³⁹ Prov. xi, 13. ⁴⁰ Psal. xxx, 20. ⁴¹ Matth. xiii, 51; Joan. xiii, 17. ⁴² Matth. v, 26. ⁴³ Rom. v, 16. ⁴⁴ ibid. 17. ⁴⁵ ibid. 15. ⁴⁶ ibid.

(13) Est. Deest in editis.

(14) Alias, « justificationem vitæ efficiet. »

(15) Alias, « possimus; » al., « possumus. »

(16) Sic optime ms. unus Regius num. 1639. Editi vero, « quadrantis, quæ est minima peccati pœna, pœna non remittitur. » Cæteri mss., « quadrantis, quod est, » etc., ut in textu.

(17) Alias, « multo magis qui abundantiam gratiæ et donationis justitiæ accipientes erunt, in vita regnabunt per Jesum Christum. »

(18) Alias, « Omnes autem abundantiam gratiæ et dona justitiæ accipiunt, ut non solum ultra non regnet in eis mors (quod et ipsum utique non parvæ esset gratiæ), » etc. Al., « Qui autem abundant gra-

tia et dono justitiæ, accipiunt ut non solum ultra non regnet in eis mors (quod et ipsum utique non parvæ esset gratiæ), » etc. Al., « Qui autem abundantiam gratiæ et doni justificationem accipiunt, non solum ultra non regnat in eis mors (quod et ipsum non parvæ esset gratiæ), » etc.

(19) Sic recte ms. unus. Cæteri vero mss. et editi, « Multo magis abundabit gratia, et donum justitiæ accipitur, in vita regnabit, » etc. Al., « Multo magis qui abundat gratia, et donum justitiæ accipit, » etc. Al., « Multo magis qui abundantiam gratiæ, et donum justitiæ accipit, » etc.

(20) Alias, « ejus regnum, » male.

rictur ⁴⁸. » Ipsa denique anima clamat per Prophetam, dicens : « In pulverem mortis deduxisti me ⁴⁹. » Quod utique ei nisi ex delicto non potuisset accidere. Unde evidenter apparet eam per delictum chirographa sui conscripsisse cum morte, ut et libertate immortalitatis amissa, jugum peccati, et regnum mortis exciperet. Volens igitur Apostolus ostendere quanto majora per Christum anima recipit, quam amiserat per Adam, frequentat istos sermones, ut dicat, « Multo magis, » et, « abundantiam gratiæ, et donum justitiæ, » et, « regnabunt (21) per unum Jesum Christum ⁵⁰. » Quæ omnia utique declarant multo abundantiora esse dona quam damna. Sed requires, isti quos dicit regnatos in vita per Jesum Christum, super quos regnabunt. Videtur mihi quod sicut mortis regnum in eos ostendit fuisse quos sibi peccando fecit obnoxios, ita et eorum qui abundantiam gratiæ, et donum justitiæ accipiunt, et per unum Jesum Christum regnaturi dicuntur, regnum ostendat futurum super illos qui eis in eruditione regni Dei subditi fiunt, et, ut ita dicam, qui sapientiæ, et justitiæ, ac vitæ quæ in eis est, et per quam regnant, capaces fuerint inventi. Unde et non otiose videtur mihi Apostolus, qui in cæteris locis dixerat, quia « in omnes homines mors pertransiit ; » et iterum : « Gratia Dei (22) in plures abundavit ; » et iterum : « Gratia ex multis delictis in justificationem ⁵¹, » hoc in loco neque omnes, neque multos, neque plures posuisse ; sciens ad paucos pertinere istius beatitudinis summam, « qui abundantiam gratiæ, et donum justitiæ accipientes, in vita regnabunt per unum Jesum Christum ⁵². » Ipsius autem mortis hic describitur regnum, quæ alias ⁵³ dicitur (25) inimicus esse Christi ultimus vel novissimus destruendus. Destruetur autem in eo, ut ultra non regnet. Quod si non regnat, certum est jam nec delictum futurum esse, in quo solo mortis est regnum, tunc sine dubio cum ad eam dicetur : « Ubi est, mors, aculeus tuus ⁵⁴ ? » quoniam quidem, ut ipse Apostolus dicit, « aculeus mortis peccatum est, virtus autem peccati lex ⁵⁵. » Restat ergo tunc neque legem futuram, si quidem peccati virtus ipsa dicatur, ut peccati virtute sublata, merito possit et regnum mortis aboleri. Sed hæc in excessu nunc dicta sint : suis enim in locis opportunius requirentur. Velim tamen percontari (quoniam quidem mortem regnum usque ad præsentiam Christi, qui est vita, diximus tenuisse ; venisse

A vero Christum dicit Apostolus non solum ad mortem destruendam, sed et ad illum ipsum, qui habebat mortis imperium, id est diabolum, in medio hoc, id (24) est, antequam illud fiat quod scriptum est : « Deinde finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri ⁵⁶ ; ») quis regnat. Si enim dicamus id quod consequens videtur, quia vita regnat morte destructa ; potest nobis occurrere : Quomodo ergo peccatur ? Et manifestum est mortem regnare per peccatum. Si vero dicamus in quibusdam regnare Christum, hoc est vitam, et in quibusdam mortem : quos, aut ubi inveniemus, in quibus ita regnum sit vitæ, ut regnum mortis in eis non habeat potestatem, hoc est, qui penitus absque peccato sint ? Quæ mihi videntur magis ad futurum pertinere regnum, et ibi hæc esse complenda, ubi (25) dicitur quod « sit Deus omnia in omnibus ⁵⁷. » Idcirco enim et in oratione Dominica dicere docemur, « Adveniat regnum tuum ⁵⁸, » quasi quod nondum advenerit : et ipse Dominus in initio prædicationis suæ non dicit : Venit regnum cælorum ; sed, « Appropinquavit regnum cælorum ⁵⁹. » Præsens vero tempus non tam regni dixerim videri quam belli : per quod bellum futurum regnum quæretur, quamvis hoc ipso belli tempore, quia jam ex aliqua parte regnum mortis infringitur, et paulatim destruitur, quod prius in omnes homines fuerat dilatatum, Christus regnare dicatur, secundum illud quod scriptum est : « Oportet enim eum regnare, donec ponat omnes inimicos ejus sub pedibus ejus ⁶⁰ ; » et item alibi dicit : « Nunc autem necdum videmus subjecta esse ei (26) omnia ⁶¹. » Unde apparet quia hoc quod dicit, « Oportet enim eum regnare, » **556** pro regnum parare, posuerit. Certum est enim quia prius (27) pugnandum est, et alligandus est fortis, et sic vasa ejus diripienda sunt ⁶². Et ideo etiam ipse Salvator dicit : « Non veni pacem mittere, sed gladium ⁶³. » Tandem vero pugnandum est ab his qui regnare volunt in vita per Jesum Christum, donec « novissimus inimicus » destruat « mors ⁶⁴. » Sed et de abundantia gratiæ, et dono justitiæ sciendum est quia ad illud regnum, quod diximus præparari per bellum, non venit aliquis qui unam gratiam solum consecutus est, hoc est, qui in uno aliquo opere placuerit ; sed abundantia gratiæ ab eo requiritur, secundum eum qui dicit : « Abundantius autem quam omnes illi laboravi, non autem ego, sed gratia Dei mecum ⁶⁵. » Similia quæque (28) etiam his quos imbuat prece-

⁴⁸ Ezech. xviii, 4. ⁴⁹ Psal. xxi, 16. ⁵⁰ Rom. v, 17. ⁵¹ ibid. 12, 15, 16. ⁵² ibid. 17. ⁵³ I Cor. xv, 26. ⁵⁴ ibid. 55. ⁵⁵ ibid. 56. ⁵⁶ ibid. 24. ⁵⁷ ibid. 28. ⁵⁸ Matth. vi, 10. ⁵⁹ Matth. iii, 2. ⁶⁰ I Cor. xv, 25. ⁶¹ Hebr. ii, 8. ⁶² Matth. xii, 29. ⁶³ Matth. x, 34. ⁶⁴ I Cor. xv, 26. ⁶⁵ I Cor. xv, 10.

(21) Sic ms. unus Regius. Editi vero, « Multo magis et abundantia gratiæ, et donum justitiæ regnabit, » etc. Alter ms. « multo magis et abundantiam gratiæ, et doni, et justitiæ, et regnabunt, » etc. Alius Regius num. 1639 habet tantummodo, « regnabunt per unum Jesum Christum, » omissis cæteris.

(22) Gratia Dei, et iterum paulo post, gratia, desunt in editis, et in plerisque mss.

(23) Alias, « hoc describitur regnum, quæ in aliis dicitur, » etc.

(24) In medio hoc, id. Hæc desunt in editis. Ms. unus pro « in medio » habet « moriendo. »

(25) Ubi. In editis omittitur.

(26) Ei. Desideratur in editis.

(27) Prius. Nusquam in editis comparet.

(28) Alias, « similia quoque. »

tur, cum dicit: « Gratia vobis et pax multiplicetur ⁶⁶. » Multiplicatur ergo gratia et abundat, si et sermo noster semper in gratia sale sit conditus, et opus nostrum cum gratia humilitatis et simplicitatis fiat, et omnia quæ agimus ad gloriam Dei agamus. Similiter etiam de dono justitiæ accipiendum est. Nihil enim sine justitiâ agere debet qui justificatur a Christo, secundum eum qui dicit: « Beati qui custodiunt iudicium, et faciunt justitiam in omni tempore ⁶⁷; » et secundum quod Sapientia pronuntiat dicens, quia « et si perfectus sit quis in filiis hominum, si non adsit ei justitia a Deo, in nihilum reputabitur ⁶⁸; » et hoc modo qui habuerint abundantiam gratiæ et donum justitiæ, in vita regnabunt per unum Jesum Christum ⁶⁹.

4. « Itaque sicut per unius delictum in omnes homines in condemnationem, ita et per unius justitiam in omnes homines in justificationem vitæ ⁷⁰. » Jam et superius diximus quod per delictum Adæ velut aditus quidam datus est, quo in omnes homines vel peccatum, vel mors peccati, vel condemnatio perveniret. Econtrario ergo Christus aditum justificationis aperuit, per quem vita ingrederetur ad homines, et ideo dicebat de semetipso: « Ego sum ostium. Per me si quis ingressus fuerit, salvabitur ⁷¹. » Sed de his jam in superioribus satis est dictum. Illud tamen observandum est, quod non dixit: « Sicut in omnes homines in condemnationem » mortis, sed tantummodo, « in condemnationem, » quo scilicet in omnibus probet multo abundantius donum esse quam delictum. Quomodo sane, vel quæ condemnatio in omnes homines venerit videndum est. Et sufficere forsitan potest secundum simplicem expositionem, ut dicamus condemnationem esse delicti communem hanc mortem, quæ omnibus venit, et veniet, etiam si justii videantur. Quod si forte aliquis objiciat de Enoch et Elia qui translati sunt ne viderent mortem ⁷²: hoc modo hæc causa salvatur (29), quod non continuo falsa videantur ea quæ de omnibus dicuntur, si aliqua dispensatio Dei in uno vel duobus hominibus facta est. Sed et illud quis competenter, ut arbitrator, proferet in loco, quia cum deliquisset Adam, scriptum est ⁷³ quod ejecit eum Dominus Deus de paradiso, et constituit eum in terra hæc contra paradysum deliciarum; et hæc fuit delicti ejus condemnatio, quæ in omnes homines sine dubio pervenit. Omnes enim in loco hoc humiliationis et in convalle fletus effecti sunt; sive quod in lumbis Adæ fuerunt omnes qui ex eo nascuntur, et cum ipso pariter ejecti sunt: sive alio quolibet inenarrabili modo et soli Deo cognito unusquisque de paradiso trusus videtur, et excepisse condemnationem.

5. « Sicut enim per inobedientiam unius hominis

⁶⁶ I Petr. 1, 2. ⁶⁷ Psal. cv, 3. ⁶⁸ Sap. ix, 6. ⁶⁹ Rom. v, 17. ⁷⁰ ibid. 18. ⁷¹ Joan. x, 9. ⁷² Gen. v, 24; IV Reg. 11, 11. ⁷³ Gen. 3, 23, 24. ⁷⁴ Rom. v, 19. ⁷⁵ Math. viii, 11. ⁷⁶ Rom. v, 12. ⁷⁷ Job xiv, 4, 5.

(29) Alias, « id quod modo [at., « in hoc mundo, » al., « hoc modo »] excusabitur. » Sed rectius

A peccatores constituti sunt multi, ita et per unius obedientiam justii constituentur multi ⁷⁴. » Potest quidem fieri ut secundum ea quæ in superioribus observavimus, Paulus, volens mysteria secretiora contegere, quos alibi « omnes » dixerat, alibi multos ponat, ne forte si dixisset « per unius inobedientiam peccatores » factos esse omnes, et necessario subjunxisset, « ita et per unius obedientiam justii constituentur » omnes, videretur ex hujusmodi promissionis securitate resolvere animos eorum quibus expedit esse sub metu. Et ideo nos fidelis et prudentis in verbo Dei dispensatoris consilium servantes, pro eo magis satisfacere debemus quomodo per unius inobedientiam non omnes, sed multi sunt peccatores facti. Nam per unius obedientiam quomodo non omnes, sed multi constituentur, difficultatem non habebit intelligentiæ, secundum illud quod Dominus dicit in Evangelio ⁷⁵: « Multi enim venient ab Oriente et Occidente, et recumbent cum Abraham, et Isaac, et Jacob in regno Dei, » et non dixit, Omnes venient. Peccatores autem quomodo multi et non omnes videantur, cum idem Apostolus dicat quod « omnes peccaverunt, » debemus ostendere. Aliud est peccare ⁷⁶, aliud peccatorem esse. Peccator dicitur is qui multa delinquendo, in consuetudinem, et, ut ita dicam, in studium peccandi jam venit; sicut econtrario justus non dicitur is qui semel aut bis aliquid justitiæ fecerit, sed ille qui semper ^C **557** juste agendo, in usu et consuetudine justitiam habet. Nam si quis in cæteris fere omnibus injustus sit, semel autem vel bis aliquid justii operis egerit, iste quidem in eo opere in quo justitiam tenuit, juste egisse dicetur, non tamen ex hoc justus appellabitur. Ita et justus peccasse quidem dicitur (30) si aliquid commiserit aliquando quod non licet, non tamen ex hoc peccator appellabitur, qui peccandi usum et consuetudinem non tenet: sicut et medicus ille non dicitur qui aut leviter ruptæ capitis cuti scit imponere araneam, aut qui tumorem vulneris aqua calida foverit, quamvis etiam hoc medicinæ esse videatur: sed ille dicitur medicus qui usum, ac studium, et disciplinam habet medendi. Ex quibus omnibus puto sufficienter ostendi quod aliud sit peccare, aliud peccatorem esse. Omnes enim potest fieri ut peccaverint, etiamsi sancti fuerint, quia « nemo mundus a sorde, nec si unius diei fuerit vita ejus ⁷⁷. » Quis enim est qui non aut in facto, aut in verbo, aut qui cautissimus certe est, vel in cogitatione peccaverit? Et ideo, ut dixi, peccasse quidem omnes merito dicentur, peccatores autem facti non omnes; sed multi. Simili quoque forma et justii multi habebuntur, non omnes, etiamsi omnes justii aliquid operis agant. Bene au-

ms. unus ut in nostro textu.

(30) Alias, « dicitur. »

tem ab Apostolo etiam temporum ratio custoditur. Nam cum multos constitutos esse peccatores ad præteritum retulerit ⁷⁸, justos constituendos esse multos ad futurum transtulit tempus, sciens sine dubio quod processu prædicationis evangelicæ justorum multitudo major accresceret. Quod autem justi multi fuerint etiam ante Salvatoris adventum idem Dominus testatur in Evangeliiis, cum dicit ⁷⁹: « Multi prophetæ et justi cupierunt videre quæ videtis. » Sed aliter hic multos dicit Salvator justos, et aliter Apostolus posuit (31). Nam Salvator apostolorum numerum respiciens, ad ipsorum comparisonem multos dixit justos et prophetas: in præsentem vero loco Apostolus multos ad omnium quæ in hoc mundo nati sunt et nascentur comparisonem intelligendus est revocasse. Igitur « per unius inobedientiam peccatores constituti sunt multi ⁸⁰, » secundum eam observantiam multi peccatores intelligendi, quam supra de peccante et peccatore protulimus. Quod si quis nobis objiciat illud quod de se ipso dicit Apostolus: « Quia Christus Jesus venit in hunc mundum (32) peccatores salvos facere, quorum primus ego sum ⁸¹, » quasi etiam se peccatorem dicere videatur, dicemus quod aliud est ex persona Scripturæ, vel prophetæ, vel Domini aliquem peccatorem designari, aliud est justum ipsum sui fieri accusatorem, et humiliare semetipsum ut exaltetur a Deo; quamvis et Paulus in eo quod dicit persecutum se esse Ecclesiam Dei, et expugnasse eam, et traxisse viros ac mulieres, et in vincula coniecisse, licet ignorantia hæc fecerit, et misericordiam consecutus sit ⁸², tamen cum hæc faceret non immerito fortassis peccatorem se dici debuisse fateatur. Ut autem distinctionis hujus quam dedimus inter peccantem et peccatorem esse, evidentior adhuc (33) ratio clarescat, vide Cain, qui cum manifeste peccator sit, fecit tamen aliquid rectum: propter quod Dominus ad eum dixit: « Si recte offeras ⁸³. » Et Pharaonem cum dicit: « Dominus justus; ego autem et populus meus impii ⁸⁴: » justum aliquid fecit, sed non ex hoc justus dicitur. Et multa hujusmodi in Scripturis divinis invenies, ex quibus et justum peccasse aliquid, et peccatorem justum aliquid egisse deprehendas: nec tamen aut justum (34), quod in aliquo peccaverit, peccatorem dictum; aut peccatorem, quod aliquid justum egerit, justum invenies appellatum. Verum ne illud quidem intentum prætereat auditorem, quod ubi « inobedientiam unius » dicit, addit et « hominis, per quem peccatores con-

stituti sunt multi. » Ubi vero « obedientiam » ponit « unius, » non addit, hominis, « per quem justii constituentur multi (35). » Hic enim per quem justii fiunt, sine dubio ipsa justitia est, sicut et idem Apostolus dicit de Christo: « Qui factus est nobis justitia a Deo ⁸⁵. » Dedit ergo Adam peccatoribus formam per inobedientiam; Christus vero econtra justis formam per obedientiam posuit, sicut et alibi scriptum est ⁸⁶: « Obedistis autem ex corde in eam formam doctrinæ, in quam traditi estis. » Propterea enim et ipse « obediens factus est usque ad mortem ⁸⁷, » ut qui obedientiæ ejus sequuntur exemplum, justii constituentur ab ipsa justitia, sicut illi inobedientiæ formam sequentes constituti sunt peccatores.

B 6. « Lex autem (36) subintravit, ut abundaret delictum. Ubi autem abundavit peccatum, superabundavit gratia, ut sicut regnavit peccatum in mortem, ita et gratia regnet per justitiam in vitam æternam, per Jesum Christum Dominum nostrum ⁸⁸. » Si quidem antequam lex per Moysen daretur nemo peccasset, volentes accusare legem ex his Apostoli verbis Marcion et cæteri hæretici occasionem capere viderentur, tanquam **558** hæc fuerit causa datæ legis, ut peccatum, quod ante legem non fuerat, abundaret. Sed nescio quod tempus inveniant vacuum peccatis ante legem. Quando interficiebat Cain Abel, et terram fraterno sanguine polluebat, ita ut diceretur ad eum, « Maledicta terra in opere tuo (37), quæ aperuit os suum ut susceperet sanguinem fratris tui ⁸⁹, » non abundabat peccatum? Abundabat plane. Quid enim cum (38) et homines abundarent vel tunc cum dicebat Lamech: « Virum occidi in vulnere meo, et juvenem in livore meo? Et de Cain quidem vindicatum est septies, de Lamech vero septuagies septies ⁹⁰. » Noe vero temporibus in tantum abundavit delictum, ut « videns, inquit, Dominus quia multiplicatæ sunt malitiæ hominum super terram, et omnis homo cor suum diligenter apposuit in malitia omnibus diebus vitæ suæ, recogitavit Dominus quia fecerat hominem super terram, et pœnituit in corde suo, et dixit: Delebo hominem quem feci a facie terræ, ab homine usque ad pecus, et a reptilibus usque ad aves cœli, quoniam pœnit me quod fecerim eos ⁹¹. » Et iterum, cum dicitur: « Corrupta est terra in conspectu Domini, et repleta est terra iniquitatibus. Et vidit Deus terram, et erat corrupta valde, quia corruerat omnis caro viam suam super terram ⁹². » Quis ergo est ita sto-

⁷⁸ Rom. v, 19. ⁷⁹ Matth. xiii, 17; Luc. x, 24. ⁸⁰ Rom. v, 19. ⁸¹ I Tim. i, 15. ⁸² Galat. i, 15; Act. ix, 2. ⁸³ Gen. iv, 7. ⁸⁴ Exod. ix, 27. ⁸⁵ I Cor. i, 30. ⁸⁶ Rom. vi, 17. ⁸⁷ Philip. ii, 8. ⁸⁸ Rom. v, 20. ⁸⁹ Gen. iv, 11, 12. ⁹⁰ ibid. 25, 24. ⁹¹ Gen. vi, 5, 9. ⁹² ibid. 11, 12.

(31) Alias, « dicit. »

(32) Editi, « in hoc mundo, » male.

(33) Editi, « evidentiter adhuc. »

(34) Sic mss. Editi vero, « deprehendes; nec tamen justum, » etc.

(35) *Ubi vero obedientiam ponit unius, non addit, hominis, per quem justii constituentur [al., constituti sunt] multi. Hæc desiderantur in libris antea editis.*

(36) Sic omnes mss. nostri. Editi vero, perperam, « ut qui inobedientiæ formam sequentes constituti sunt peccatores, obedientiam Christi imitantes salvi fiant. Lex autem, » etc.

(37) *In opere tuo.* Hæc desunt in editis, et in plerisque mss.

(38) Sic rectius ms. unus. Alii vero, « et quidem cum, » etc.

lidus, qui in his omnibus neget abundasse peccatum? Vel certe cum de Sodomitis dicitur a Deo : « Descendi ut viderem si secundum clamorem Sodomitarum consummantur iniquitates eorum⁹³; » vel cum circumsteterunt domum Lot, impudicitiae suae scelus-etiam in angelos molientes⁹⁴? Aut tunc fortasse non abundabat peccatum, cum Pharao affligebat filios Israel in luto et latere, et natos eorum necari jubebat (39) in flumine⁹⁵? Et utique nondum Moysi lex subintraverat, cum hæc tanta peccatorum labes diffundebatur in terra. Ex quibus colligitur, hæreticos quos supra diximus, vel si qui sunt qui cum illis (40) hæc de Moysi lege dicta suscipiant, ne levi er quidem apostolicum sensum potuisse contingere. Magis ergo illud in hoc loco debet intelligi, esse, ut sæpe jam diximus, legem naturæ quæ « scripta » est « non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus; non atramento, sed spiritu Dei vivi⁹⁶; » quæ lex ab illo qui ab initio creavit hominem ita in principali cordis ejus ascripta est, ut opportuno tempore, cum jam pagine ipsæ menti (41) adoleverint, vel potius, ut Scriptura nominavit, ubi tabulæ cordis carnales cœperint augmento ætatis aperiri (42), diffandi incipiat per interna conscientiae, et replere rationibus sensus. Tunc ergo adversum præcepta quæ ex hujusmodi lege naturaliter suggeruntur, voluntas carnis exurgit, et alia suggerit desideria : et hoc est quod ipse Apostolus « legem in membris positam » nominavit, « resistantem legi mentis⁹⁷ (43). » Hanc ergo nunc legem membrorum posuisse in hoc loco videtur Apostolus, quam subintrasse dicit ut abundaret peccatum. Nam et ipse sermo quo usus est, plenissime mihi videtur hæc quæ dicimus indicare. Aliud namque est intrare, aliud subintrare; sicut aliud est ducere, et aliud subducere; aliud trahere, et aliud subtrahere. Subintrare namque hoc indicat, cum alio ingresso, sub obtentu illius alius ingreditur (44). In quo ratio, quam supra exposuimus, evidenter ostendit quod sub obtentu legis naturalis, quam legem mentis nominavit Apostolus, quæ legi Dei consentit, orta sit lex membrorum quæ desideria carnis suggerens, et captivum hominem ducens libidini ac voluptatibus inclinatum (45), facit in eo abundare peccatum. Sic ergo « lex subintravit, ut abundaret delictum. Sed ubi abundavit, inquit, peccatum, superabundavit gratia⁹⁸. » Sicut in superioribus docuimus, ubi per singula quæque comparationem facit eorum quæ ex prævaricatione

A Adam accidisse videntur adversa, et multo majora ostendit esse quæ per gratiam Christi ad medium collata sunt : et in presenti loco cum dixisset abundasse peccatum, sermone dignissimo usus est quo abundantiam vinceret, et superabundantiam poneret. Superabundavit autem gratia Christi in eo, ut non solum a præteritis peccatis absolveret hominem, verum etiam communiret a futuris. Siquidem duo quædam regna ostendit in homine : unum quo peccatum in mortem regnavit; aliud quo gratia per justitiam regnet in vitam. Gratia ergo est quæ de regno suo, id est, de membris nostris peccatum ejecit et expulit, cum quo necessario etiam mors exiit pariter et expulsa est (46), ut ita demum regnum sibi in nobis gratia per justitiam vindicaret, et ubi mors fuerat, æterna vita consisteret. Hoc autem est quod et alibi idem Apostolus dicit : « Non ergo jam regnet peccatum in vestro mortali corpore⁹⁹; » et idem alibi : « Sicut enim exhibuistis membra vestra arma iniquitatis peccato, ita nunc exhibete membra vestra arma justitiæ Deo¹. » Est ergo grandis superabundantia ex eo quod ubi peccatum fuit et mors, ibi nunc est gratia, et justitia, et vita æterna. Et hæc omnia sunt quidem supra cætera (47) per Dominum nostrum Jesum Christum. Potest autem fieri, ut sicut hæc omnia bona dixit existere per Dominum nostrum Jesum Christum (48), ita et illa mala intelligi voluerit existisse per diabolum, sed siluisse de auctoris eorum nomine, ut superabundantiam gratiæ in omnibus designaret (49). Nam sicut Christus unum quidem est per substantiam, multa autem virtutibus et operationibus designatur (nam et gratia ipse esse intelligitur, sicut justitia, sicut pax, sicut vita, sicut veritas, sicut Verbum), ita fortassis et diabolum in diversis significationibus sæpe potest intelligi (50). Nam et peccatum quod regnare dicitur, ipse putandus est; et mors ipse credendus est, de quo dicitur, quia « novissimus inimicus destructur mors². » Sed et perditio ipse intelligitur, secundum illud quod dictum est a propheta : « Perditio factus es, et non subsistes in æternum tempus³. » Sed et quod dicit Apostolus, « Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore⁴, » puto quod magis de ipso dictum sit. Ipse est enim auctor peccati, et mortis, et perditionis; et consequenter ab inventis rebus auctor inventi nominatur. Non ergo potest fieri ut sine rege aliquando sit anima; sed hoc providendum est ut Christum regem habeat, cujus jugum

⁹³ Gen. xviii, 21. ⁹⁴ Gen. xix, 4. ⁹⁵ Exod. i, 14, 52. ⁹⁶ II Cor. iii, 5. ⁹⁷ Rom. vii, 23. ⁹⁸ Rom. v, 20. ⁹⁹ Rom. vi, 12. ¹ ibid. 13, 19. ² I Cor. xv, 26. ³ Jerem. li, 26. ⁴ Rom. vi, 12.

(39) Alias, « volebat, » male.

(40) Editi, « vel si qui cum illis, » etc.

(41) Alias, « mentis, » male.

(42) Editi, « augmento tanto aperiri. »

(43) Editi, « quod ait Apostolus, legem in membris positam, resistantem legi mentis. »

(44) Mss. plerique, « quod cum alio, ingresso obtento, alius ingreditur. » Deinde editi et mss. quidam, « In qua ratione, quam supra exposuimus, evidenter ostenditur, etc. »

(45) Sic mss. nostri. Editi vero, « libidine ac vo-

luptatibus inquinatum, « al., « deditum. »

(46) Editi, « mors pariter exclusa est. »

(47) Alias, « sunt quod est super cætera. »

(48) *Nostrum Jesum Christum.* Desunt in antea editis.

(49) Alias, « in hominibus assignaret; » al., « assignasset; » al., « commendaret. » Deinde editi et mss. omnes : « multis autem virtutibus, » etc.

(50) Alias, « esse potest intelligi; » al. deest « sæpe, » et, « esse. »

suave est, et onus leve⁵; et non diabolum, cujus A regnum grave est. Iniquitas enim est quæ sedet super talentum plumbi⁶. Christus autem ubi regnat, ibi superabundant gratia et justitia in vita æterna.

7. « Quid ergo dicemus? Permanebimus in peccato, ut gratia abundet? Absit. Qui enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc vivemus in eo⁷? » Quoniam superius⁸ dixerat, quia « ubi abundavit peccatum, superabundavit gratia, » nascentem ex hoc questionem nunc sibi ipse proponit, quia si abundantia peccati gratiæ superabundantiam parit, ergo peccandum est, ut gratia plus abundet. Sed absolutionem citam (51) questionis ostendit cum dicit, « Absit: » et continuo subjicit rationem, mortuos dicens esse peccato eos in quibus abundaverit gratia. Certum est autem mortuum peccato peccatorem esse non posse (52). Non ergo permanere poterit in peccato qui mortuus est peccato. Verum hæc ut apertius clarescant, requiramus quid est vivere peccato, et quid est mori peccato. Sicut Deo vivere dicitur is qui secundum voluntatem Dei vivit, ita et peccato vivere dicitur is qui secundum voluntatem peccati vivit, ut idem designat Apostolus, cum dicit: « Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, ad obediendum desideriis ejus⁹. » In quo ostendit quod obedire desideriis peccati, hoc est vivere peccato. Quod si facere desideria peccati peccato vivere est; non facere desideria peccati, nec obedire voluntati ejus, hoc est mori peccato: quod tamen peccatum velut C sedem quamdam et solium regni sui in nostro corpore collocatum habere dicit Apostolus. Est enim familiarior ei pars ista substantiæ et amica quædam cum carnis voluptatibus societas (53), ex qua occasiones incitamenti naturalis assumens, parvo diverticulo in præcipitium mortis naturæ ordinem vergit. Sed ut quod dicimus adhuc apertius explanetur, exempli causam ponamus. Naturales appetentias habet caro cibi et potus, quæ intra certas mensuras sufficientiæ continentur; quas si quis excedat persuasionem peccati, jam non cibum et potum qui naturæ sufficit, caro, sed luxuriam temulentiamque deponit. Simili etiam modo inest carni incitamentum naturale, quo misceri feminæ causa reparandæ successione exposcat; sed si ex hac occasione per D suadente peccato declinetur a lege, et naturalis libidinis motus ad illicita concitentur, peccato vivit qui in his singulis non Dei legi, sed peccati persuasionibus paret. Si ergo communitus quis morte Christi

⁵ Matth. xi, 30. ⁶ Zach. v, 7, 8. ⁷ Rom. vi, 1, 2. ⁸ Rom. v, 20. ⁹ Rom. vi, 12. ¹⁰ Rom. v, 6. ¹¹ Coloss. i, 20. ¹² Hebr. ii, 9. ¹³ Rom. v, 12. ¹⁴ Rom. vi, 1. ¹⁵ 1 Tim. i, 19.

(51) Editi, « etiam, » male.

(52) Mss. plures, « mortuum peccare non posse; » al., « mortuum peccatorem esse non posse. » Sed rectius ut in nostro textu.

(53) Societas. Deest in libris antea editis. Ms. unus pro « societas » habet « obligatio, » et alter pro « voluptatibus » habet « voluntate. »

(54) Vere. In editis omittitur.

(55) Sic mss. nostri omnes. Salodanus vero, « et illud velut sine Deo sine dubio pro omnibus gusta-

ret mortem. » Cateri editi, et « illud velit quod sine dubio pro omnibus gustarit mortem. »

(56) Alias, « dicit, » male.

(57) Editi, « mortem. »

(58) A se. Alias, « in se. »

(59) Vide *Origenianorum* lib. ii, quæst. 41, num. 18.

(59') Cautè lege.

(60) Alias, « novissimam inimicam... destruendam. »

qui « pro impiis mortuus est¹⁰, » pœniteat in his omnibus, et velut pessimum regem regnantem in sua carne depellat, alienumque se ab ejus desideriis faciat ac præceptis, iste vere (54) per mortem Christi peccato mortuus esse dicitur. Hic autem peccatum ipsum peccati auctorem arbitror nominari. Si ergo moritur quis peccato, certum est quia per pœnitentiam moritur. Quomodo ergo quis permanebit in peccato ut gratia abundet, cum gratia ex eo abundet, quod peccato quis moritur? Si enim permaneamus, ut proponitur, in peccato, certum est quia non morimur, sed vivimus peccato: viventibus autem peccato gratia non potest abundare. Requiritur sane, si in solis hominibus superabundet gratia, in quibus abundavit aliquando peccatum; et an B in nullo superabundet gratia, nisi in quo abundavit peccatum; 560 an et in aliquibus potest superabundare gratia, in quibus nunquam vel abundaverit, vel fuerit peccatum. Et si quis illud aspiciat quod dicit Apostolus, quia « pacificavit Christus per sanguinem suum non solum quæ in terris sunt, sed et quæ in cælis¹¹; » et illud, « Ut sine Deo pro omnibus gustaret mortem¹² (55), » putabit et ibi similiter aliquam abundantiam fuisse peccati, ut nihilominus etiam gratiæ superabundantia fieret. Si vero ad hoc quod superior lectio commemoravit attendas, ubi peccatum in hunc mundum per unum hominem dicitur (56) introisse, et per peccatum mors (57), et ita in omnes pertransisse¹³; dices ex illo C initio prodire etiam ista quæ habentur in manibus, ut de his solis quæ in initio proposuit Apostolus, tractare videatur, id est, quæ ad homines tantummodo spectant. Observandum sane est quam librato sermone usus sit Apostolus ut diceret: « Permanebimus in peccato¹⁴? » Permanere namque, est a cæpto non desinere. Quod utique si quis faciat, certum est quod nec initium conversionis acceperit. Illud autem interdum accidit, ut non quidem permaneat quis in peccato, sed cum desierit, rursus redeat ad vomitum, et fiat infelicissimus, ut post depulsum a se (58) regnum peccati et mortis, et regnum vitæ justitiæque susceptum, iterum se dominationi peccati substernat et mortis. Et ista sunt quæ naufragia fidei appellat Apostolus¹⁵. Verumtamen (59) quamvis permaneat quis in peccato, quamvis sub D mortis regno et potestate perduret, non tamen ita æternum istud mortis esse arbitror regnum (59'), ut est vitæ atque justitiæ; maxime cum novissimum inimicum mortem ab Apostolo (60) audiam destru-

ret mortem. » Cateri editi, et « illud velit quod sine dubio pro omnibus gustarit mortem. »

(56) Alias, « dicit, » male.

(57) Editi, « mortem. »

(58) A se. Alias, « in se. »

(59) Vide *Origenianorum* lib. ii, quæst. 41, num. 18.

(59') Cautè lege.

(60) Alias, « novissimam inimicam... destruendam. »

dum ¹⁶. Et revera si eadem æternitas mortis ponatur esse, quæ vitæ est, jam non erit mors vitæ contraria, sed æqualis. Æternum namque æterno contrarium non erit, sed idem. Nunc autem certum est mortem vitæ esse contrariam; certum est ergo quod si vita æterna est (61), mors esse non possit æterna: unde et necessarium locum tenet resurrectio mortuorum. Cum enim mors animæ, quæ est novissimus inimicus, fuerit destructa, etiam hæc communis mors, quam illius velut umbram esse diximus, necessario abolebitur; et tunc consequenter resurrectioni mortuorum dabitur locus, ubi regnum mortis pariter cum morte destructam erit. Sed nos non expectemus quando iste novissimus inimicus destruetur, « qui semel illuminati » sumus, et gustavimus « donum cœlestis, ac participes facti » sumus « Spiritus sancti, et bonum » gustavimus « Dei verbum, virtutes quoque sæculi venturi ¹⁷; » sed permaneamus in gratia, nec expectemus ut iterum post lapsum renovemur « ad pœnitentiam, rursus crucifigentes » nobis ipsis « Filium Dei, et ostentui habentes, » sed regnum justitiæ in nobis fiat regnum æternum; nec iterum confugiamus in regnum mortis (62), ex quo liberati ad regnum vitæ æternæ pervenimus, ut « gratia per justitiam regnet » in nobis « in vita æterna per Jesum Christum Dominum nostrum ¹⁸. » Quod ergo dixit: « Mortui sumus peccato, » hoc est quod alibi ait, conformes nos Christi morti effectos, qui « semel peccato mortuus est ¹⁹. » Quod autem dicit « semel, » ex integro significat. Ex integro namque Christus peccato mortuus est, « qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus ²⁰. »

8. « An ignoratis quia quicumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus? Consepulti enim sumus illi per baptismum in mortem; ut quemadmodum surrexit Christus a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitæ ambulemus ²¹. » Observa diligentius ordinem dictorum et consequentiam. Comparat enim mortem quæ per Adam est, vitæ quæ per Christum est; et dicit: « Non sicut delictum, ita et donum ²²; » et item post hæc ait ²³ legem subintroisse ut abundaret peccatum; abundante vero peccato superabundasse gratiam; et in his solvit quod videbatur esse contrarium, et dicit: « Qui enim mortui sumus peccato, quomodo vivemus adhuc in eo ²⁴? » Nunc ergo volens rebus ipsis ostendere quid est mortuum esse peccato, dicit:

¹⁶ I Cor. xv, 26. ¹⁷ Hebr. vi, 4-6. ¹⁸ Rom. v, 21. ¹⁹ Rom. vi, 2, 5, 10. ²⁰ I Petr. ii, 22. ²¹ Rom. vi, 3, 4. ²² Rom. v, 15. ²³ ibid. 20. ²⁴ Rom. vi, 2. ²⁵ ibid. 3. ²⁶ Matth. iii, 11. ^{26a} Joan. iii, 5. ²⁷ Psal. cxlvi, 4.

(61) Sic recte ms. unus Regius num. 1659. Editi vero, « quia sic vitæ æternæ mors esse non possit æterna. » Cæteri mss.: alius, « quia si vitæ æternæ est mors contraria, esse non possit æterna; » alius, « quia si vitæ æternæ mors esse non possit contraria, mors esse non possit æterna; » male.

(62) Editi, « hoc interim fugiamus regnum mortis. »

(63) Vide tom. vi in Joannem, num. 26, ubi hic Scripturæ locus exponitur.

A « An ignoratis quia quicumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus? Consepulti enim sumus ei per baptismum in mortem ²⁵; » docens per hæc quia si quis prius mortuus est peccato, is necessario in baptismo consepultus est Christo; si vero non ante quis moritur peccato, non potest sepeliri cum Christo. Nemo enim vivus aliquando sepelitur. Quod si non consepelitur Christo, nec legitime baptizatur. Verum de ratione baptismalis, cum exponeremus Evangelium secundum Joannem, ubi ventum est ad eum locum in quo dicit Joannes de Jesu (63): « Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto ²⁶; » et item ubi ipse Salvator dicit: « Nisi quis renatus fuerit denuo ex aqua et **561** Spiritu, non potest introire in regnum Dei ^{26a}, » pro viribus nostris quæ occurrere potuerunt, iniquæ donavit Dominus diximus, ubi et sermonis ipsius vim quo dicitur (64): « Nisi quis renatus fuerit denuo, » altius aperire tentavimus. Quod enim nos Latini habemus « denuo, » Græci ἀνωθεν dicunt, qui sermo utrumque significat, et « denuo, » et « de superioribus. » In hoc ergo loco, quia qui baptizatur a Jesu, in Spiritu sancto baptizatur, non ita « denuo (65) » dicitur, ut de superioribus intelligi conveniat: nam « denuo » dicimus, cum eadem quæ gesta sunt repetuntur: hic autem non eadem nativitas repetitur vel iteratur, sed, terrena hæc ommissa (66), de superioribus suscipitur nova nativitas; et ideo rectius legeremus in Evangelio: « Si quis non fuerit renatus de superioribus, non potest introire in regnum Dei: » hoc enim est in Spiritu sancto baptizari. Cui rationi, ut de superioribus esse baptismum confirmetur, non immerito ad sanctum Spiritum junguntur etiam « aquæ quæ super cœlos sunt, et laudant (67) nomen Domini ²⁷. » Et quamvis secundum typum Ecclesiis traditum (68) omnes baptizati simus in aquis istis visibilibus, et in chrismate visibili, tamen qui mortuus est peccato, et vere baptizatur in morte Christi, et consepelitur ei per baptismum in mortem, iste vere in Spiritu sancto et aqua de superioribus baptizatur. Et intueri adhuc diligentius mystici ordinis consequentiam. Mori prius oportet te peccato, ut possis sepeliri cum Christo. Mortuo enim sepultura debetur. Si enim vivis adhuc peccato, consepeliri non potes Christo, nec in novo ejus sepulchro collocari, quia vetus homo tuus vivit, et non potest in novitate vitæ ambulare. Propterea namque curæ fuit Spiritui

(64) Alias, « ubi et sermonis id quod dicitur. » (65) Ms. unus omittit « denuo. » Deinde mss. plures habent « convenit. »

(66) *Terrena hæc ommissa.* Hæc desunt in editis et in plerisque mss.

(67) Alias, « junguntur... quæ sub cœlo sunt, et laudent, » etc.

(68) Editi, « Ecclesiæ traditum. » Al., « ecclesiasticæ traditionis. »

santo tradere per Scripturas quod et sepulcrum A
 novum fuerit in quo sepultus est Jesus, et quod in
 sindone munda obvolatus sit²⁸; ut sciat omnis qui
 consepeliri vult Christo per baptismum, nihil vetu-
 statis ad sepulcrum novum, nihil immunditiæ ad
 mundam sindonem deferendum. Ista est ergo beata
 mors, de qua dicit Apostolus, quia « semper mor-
 tem Jesu Christi in corpore nostro » circumferi-
 mus²⁹; et iterum: « Quotidie morior³⁰. » Sed et
 illud cum dicit: « Omnia vestra sunt, sive Paulus,
 sive Apollo, sive Cephas, sive hic mundus, sive vita,
 sive mors³¹, » mortem hanc qua peccato morimur,
 et Christo consepelinur enumerat. Verum potest
 quis in his locis requirere cur Apostolus de
 baptismo nostro (69) loquens et de Jesu, dixerit:
 « Consepulti ei sumus per baptismum in mortem³²; » B
 et item alibi³³: « Si commorimur ei, et convive-
 mus; » et item: « Si compatimur, et coregna-
 bimus; » et nusquam dixit: Christo conbaptizati
 sumus; cum utique sicut mors morti, et vita vitæ,
 ita et baptismus baptismo conferri debuisse videatur.
 Sed vide in Apostoli litteris quanta cautela sit; ait
 enim: « Quicumque baptizati sumus in Christo
 Jesu. » Nostrum ergo baptisma in Christo Jesu esse
 dicit. Ipse autem Christus a Joanne baptizatus (70)
 refertur, non eo baptismo quod in Christo est, sed
 eo quod in lege est. Ita enim et ipse ait ad Joan-
 nem: « Sine modo: sic enim decet nos adimplere
 omnem justitiam³⁴. » In quo ostendit, quod bap-
 tismus Joannis expletio erat veterum, non inchoatio C
 novorum. Denique refertur in Actibus apostolo-
 rum³⁵, quod quidam ex discipulis qui baptismo
 Joannis fuerant baptizati, apostolorum sententia re-
 baptizati sunt in nomine Domini Jesu. « Quicumque »
 ergo « baptizati sumus (71) in Christo Jesu, in morte
 ipsius baptizati sumus³⁶. » Requiras fortassis etiam
 hoc, quod cum ipse Dominus dixerit ad discipulos³⁷
 ut baptizarent omnes gentes in nomine Patris, et
 Filii, et Spiritus sancti, cur hic Apostolus solius
 Christi in baptismo nomen assumpserit (72) dicens:
 « Quicumque baptizati sumus in Christo, » cum uti-
 que non habeatur legitimum baptisma, nisi sub no-
 mine Trinitatis. Sed intueri prudentiam Pauli, quo-
 niam quidem in presenti loco non tam baptismatis
 rationem, quam mortis Christi discutere cupiebat, D
 ad ejus similitudinem etiam nos suaderet mori de-
 bere peccato, et consepeliri Christo. Et non erat
 utique conveniens (75), ut ubi de morte dicebat,

vel Patrem nominaret, vel Spiritum sanctum.
 « Verbum » enim « caro factum est³⁸, » et merito
 ubi caro est, ibi de morte tractatur. Nec convenie-
 bat ut diceret: « Quicumque baptizati sumus » in
 nomine Patris, vel in nomine Spiritus sancti, « in
 morte ipsius baptizati sumus. » Unde observanda
 est ex hoc loco etiam in cæteris (74) consuetudo
 Apostoli, quod non semper cum aliquid ex Scriptu-
 ris assumit, integrum textum verborum, ut in suo
 loco positus est, assumit; sed ea tantum, quæ præ-
 sentis causæ requirit assertio, sicut et in præsentis
 sermone, quia (75) de morte Christi docere cupie-
 bat, sufficit (76) ei dicere: « Quicumque baptizati
 562 sumus in Christo, in morte ipsius baptizati
 sumus. » Mihi vero ne illud quidem otiose præmi-
 sisse in hoc capitulo videtur Apostolus quod dicit:
 « An nescitis (77)? » Per quod ostendit, quia tunc,
 hoc est apostolorum temporibus, non, ut nunc fieri
 videmus, typus tantummodo mysteriorum his qui ba-
 ptizabantur, sed virtus eorum ac ratio tradebatur, et
 tanquam scientibus et edoctis quia qui baptizantur,
 in morte Christi baptizantur, et consepeliuntur ei
 per baptismum in mortem; et quia sicut Christus
 surrexit a mortuis per gloriam Patris, ita in novi-
 tate (78) vitæ ambulare debeant hi qui baptizati
 sunt³⁹. Hæc Apostolus scribit. Adhuc fortassis etiam
 hoc in præsentis capitulo requiratur: Si mortui su-
 mus peccato, et consepulti sumus Christo, et con-
 surreximus cum eo, necessarium videbitur secun-
 dum hanc formam ostendi quomodo etiam cum ipso
 tres dies, et tres noctes in corde terræ sepulti fece-
 rimus (79). Et vide si possimus tres dies consepulti
 Christo facere, cum plenam Trinitatis scientiam ca-
 pimus: lux est (80) enim Pater, et in lumine ejus
 qui est Filius lumen videmus Spiritum sanctum.
 Facimus autem et tres noctes, cum destruimus te-
 nebrarum et ignorantiae patrem una cum mendacio
 quod ex eo natum est, et « mendax est sicut et pa-
 ter ejus, » et cum loquitur mendacium, de suis pro-
 priis loquitur⁴⁰. » Sed et tertio loco spiritum erro-
 ris destruimus, qui inspirat pseudopphetas ut di-
 cant: « Hæc dicit Dominus, quos Dominus non mi-
 sit⁴¹. » Destruimus hæc et conculcamus, si conse-
 pulti sumus Christo, etiam secundum illud quod
 ipse dicit: « Ecce dedi vobis potestatem calcandi
 super serpentes et scorpiones, et super omnem
 virtutem inimici⁴². » Quæ singula ita sunt contra-
 ria Trinitati, ut nox diei, et tenebræ luci, et men-

²⁸ Matth. xxvii, 69, 59. ²⁹ II Cor. iv, 10. ³⁰ I Cor. xv, 54. ³¹ I Cor. iii, 22. ³² Rom. vi, 4. ³³ II
 Tim. ii, 11, 12. ³⁴ Matth. iii, 15. ³⁵ Act. xix, 5, 5. ³⁶ Rom. vi, 5. ³⁷ Matth. xxvii, 19. ³⁸ Joan.
 i, 14. ³⁹ Rom. vi, 3, 4. ⁴⁰ Joan. viii, 44. ⁴¹ Ezech. xiii, 6. ⁴² Luc. x, 19.

(69) Alias, « de baptismo novo [al., de bap-
 tismi nomine] loquens et de Jesu, [al. deest « et »],
 dixerit: consepulti enim sumus per baptismum;
 et iterum alibi. »

(70) *Baptizatus*. Deest in editione Genebrardi.

(71) *Sumus*. In antea editis desideratur.

(72) Editi, « quod ipse Dominus dixit... nomen
 assumpsit. »

(75) Editi, « et non utique conveniens. »

(74) Editi, « in hoc loco, et in cæteris. »

(75) Alias, « sicut in præsentis sermone diximus,
 quia, » etc.

(76) Alias, « sufficit. »

(77) *An nescitis?* Al., « aut nescitis. »

(78) Mss. plerique, « sicut Christus surgens a
 mortuis per gloriam Patris, in novitate. »

(79) Alias, « sepulti fuerimus. »

(80) *Est*. Deest in antea editis.

daecium veritati. Hæc interim nobis (81) in præsentia loco occurrere potuerunt. Si quis autem aliquid melius senserit, non pigeat his omissis illa recipere. Verumtamen hoc est quod colligitur ex his Apostoli dictis per altiore intelligentiam, quod sicut nemo vivus potest sepeliri cum mortuo, ita nemo qui adhuc vivit peccato, potest in baptismo consepeliri Christo qui mortuus est peccato: et ideo qui festinant ad baptismum, hoc prius curare debent ut moriantur ante peccato, et sic possint consepeliri Christo per baptismum, ut et ipsi dicant: « Semper mortem Jesu Christi (82) in corpore nostro circumferentes, ut et vita Jesu Christi manifestetur in carne nostra mortali ⁴³. » Quomodo autem manifestetur vita Jesu Christi in corpore, ipse Paulus ostendit cum dicit: « Vivo autem, jam non ego, vivit vero in me Christus ⁴⁴. » Hoc idem est quod apostolus Joannes in Epistola sua scribit, cum dicit: « Omnis spiritus qui confitetur Jesum Christum in carne venisse, ex Deo est ⁴⁵. » In quo utique non is qui syllabas istas pronuntiaverit et communi confessione protulerit (83), Dei spiritu agi videbitur, sed qui vitam suam ita formaverit, et ita fructus operis attulerit, ut Christum in carne venisse, et mortuum esse peccato, ac vivere Deo, ipsa operum suorum et sensuum religione monstraverit. Videamus nunc, posteaquam quid sit consepeliri Christo pro viribus aperuimus, etiam hoc quod ait: « Ut sicut currexit Christus a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitæ ambulemus ⁴⁶. » Si consepulti (84) sumus Christo, secundum ea quæ supra diximus, id est, secundum quod mortui sumus peccato, consequenter utique resurgente Christo a mortuis, et nos cum ipso simul resurgemus, et illo ascendente ad cælos, cum ipso simul ascendemus, et sedente ipso ad dexteram Patris, cum ipso simul in cælestibus sedere dicemur, secundum quod idem Apostolus in aliis dicit, quia « coexcitavit nos Christo, simulque fecit sedere in cælestibus ⁴⁷. » Surrexit Christus per gloriam Patris; et nos si mortui sumus peccato, et Christo consepulti, et omnes (85) qui vident opera nostra bona, glorificant Patrem nostrum qui in cælis est ⁴⁸, merito Christo consurrexisse per gloriam Patris dicemur (86), ut in novitate vitæ ambulemus. Novitas autem vitæ est, ubi « veterem hominem cum actibus suis » deposui-

mus, et induimus « novum, qui secundum Deum creatus est ⁴⁹, » et « qui renovatur in agnitione » Dei, « secundum imaginem ejus qui creavit eum (87). » Neque enim putes quod innovatio vitæ, quæ dicitur semel facta, sufficiat; sed semper, et quotidie (88), si dici potest, ipsa novitas innovanda est. Sic enim dicit Apostolus: « Nam et si is qui foris est homo noster corrumpitur, sed qui intus est renovatur de die in diem ⁵⁰. » Sicut enim vetus semper veterascit, et de die in diem vetustior efficitur, ita (89) et novus hic semper innovatur, et nunquam est quando non innovatio ejus augeat. Intuere denique **563** eos qui in fide proficiunt, et quotidie in virtutibus enitescunt, quomodo semper bonis operibus adjiciunt meliora, et honestis actibus honestiora conquirunt, quomodo in intellectu, in scientia sapientiaque ditescunt, et ea quæ ante minus plana ad intelligendum videbantur, aperta postmodum dilucidaque perspiciunt (90). Et vide si non rebus ipsis hujusmodi hominem quotidie dixeris innovari, sicut e contrario, ut diximus, si quis vetus effici cœperit, proficiet in pejus, et quotidie vetustior et semetipso deterior invenietur. In novitate ergo vitæ ambulemus, ostendentes nosmetipsos ei, qui nos cum Christo suscitavit, quotidie novos, et, ut ita dixerim, pulchriores, decorem vultus nostri in Christo tanquam in speculo colligentes, et in ipso gloriam Domini specularantes in eandem imaginem (91) transformemur ⁵¹, quia Christus surgens a mortuis ab humilitate terrena, ad gloriam paternæ majestatis ascendit. Sed adhuc quod dixit, « in novitate vitæ ambulemus ⁵², » vide ne forte mysterium illud ostendat, quod donec (92) proficiat quis, ambulare dicatur. Nec tamen putandum est quod sine fine ambulare dicatur (93), sed venire aliquando ad eum locum eos qui in his profectibus ambulant, ubi standum sit. Sic denique primo martyri Stephano qui jam ad perfectionis venerat gradum, stans a dextris virtutis apparuit Jesus Christus ⁵³; et ad Moysen, qui et ipse post multos profectus ad perfectionem pervenerat, dicit Dominus: « Tu autem hic sta mecum ⁵⁴. » Sed et Paulus ubi in semetipso consummationem perfectionis agnovit, dicit: « Cursum consummavi ⁵⁵. » His autem qui se putarent perfectos esse, nec tamen essent, dicit: « Qui se putat stare, videat ne cadat ⁵⁶. »

⁴³ II Cor. iv, 10. ⁴⁴ Galat. ii, 20. ⁴⁵ I Joan. iv, 2. ⁴⁶ Coloss. iii, 9, 10; Ephes. iv, 24. ⁴⁷ II Cor. iv, 16. ⁴⁸ Deut. v, 51. ⁴⁹ II Tim. iv, 7. ⁵⁰ I Cor. x, 12.

⁴⁶ Rom. vi, 4. ⁴⁷ Ephes. ii, 6. ⁴⁸ Matth. v, 16. ⁵¹ II Cor. iii, 18. ⁵² Rom. vi, 4. ⁵³ Act. vii, 55.

(81) Editi, « contraria veritati et Trinitati... ut tenebræ luci, ut mendacium veritati. Hæc interim quæ nobis, » etc.

(82) Editi, « mortem Domini nostri Jesu Christi. »

(83) Ms. unus, « et omnia hæc confessione protulerit. »

(84) Editi, « Sicut consepulti. »

(85) Alias, « quia omnes. » Deinde editi, « glorificent. »

(86) Editi, « dicimur. »

(87) Editi, « in agnitione Dei secundum imagi-

nem Dei, secundum imaginem ejus qui, » etc.

(88) Editi, « sed semper quotidie. »

(89) Editi, « vetustior fit, ita, » etc.

(90) Alias, « conquirant... ditescant... perspiciant. »

(91) Editi, « gloriamque in ipso Domino specularantes eadem imagine. »

(92) Editi, « videte ne forte mystice illud ostendat, ut doct. »

(93) Mss., « ambuletur; » al., « ambulent. »

Imperfectis vero et adhuc initia habentibus dicitur A ut ambulent post Dominum Deum suum; et de aliis dicitur: « Dimittere eos jejunos nolo, ne forte deficiant in via ⁸⁷. »

9. « Si enim complantati facti sumus similitudini mortis ejus, etiam resurrectionis erimus (94), hoc scientes, quia vetus homo noster simul crucifixus est ei, ut destruat corpus peccati, ut ultra non serviamus peccato. Qui (95) enim mortuus est, justificatus est a peccato ⁸⁸. » Omnia hæc ad illam respiciunt quæstionem, ne videatur locum dedisse peccandi in eo quod dixit (96): « Ubi autem abundavit peccatum, superabundavit gratia ⁸⁹. » Idcirco namque et mortuos nos dicit esse peccato, et quicumque baptizati sumus in Christo, in morte ipsius baptizatos nos dicit ⁹⁰; et nunc complantatos nos ad mortis ejus similitudinem scribit ⁹¹, addens quod si similitudinem mortis ejus, qua peccato mortuus est, geramus, etiam resurrectionis similitudinem sperare debeamus. Sed hoc quatenus possit fieri ostendit dicens, quia vetus homo noster con-crucifigi (97) debeat Christo ⁹². Vetus autem homo noster intelligendus est vita prior quam diximus in peccatis, cujus finem et interitum quemdam facimus ubi recipimus in nobis fidem (98) crucis Christi, per quam ita destruitur corpus peccati, ut membra nostra, quæ serviebant peccato, ultra ei non serviant, sed Deo. Sed nunc repetentes sermonem, videamus quid est complantari similitudini mortis Christi, in quo velut plantam alicujus arboris ostendit mortem Christi, cui nos complantatos vult esse, ut ex succo radicis ejus radix quoque nostra suscipiens producat ramos justitiæ, et fructus afferat vitæ. Quod si vis de Scripturis agnoscere quæ ista sit planta cui complantati esse debeamus, et cujus generis arbor, audi quid de Sapientia scribitur: « Arbor, inquit, vitæ est omnibus sperantibus in se; et qui confidunt in ea tanquam in Domino ⁹³. » Christus ergo Dei virtus, et Dei sapientia ⁹⁴, ipse est arbor vitæ, cui complantari debemus, et novo quodam atque amabili Dei dono mors illius nobis arbor vitæ efficitur. Bene autem Apostolus, sciens se in præsentis loco non de communi hæc, sed de peccati morte tractare, non dixit: « Si enim complantati sumus » morti ejus, sed,

« similitudini mortis ejus. » Christus enim ita semel mortuus est peccato, ut peccatum omnino non fecerit, nec dolus inventus sit in ore ejus ⁹⁵. Quod in alio homine ex integro inveniri omnino non poterit. « Nemo enim » mundus a peccato, nec

(94) Alias, « simul et resurrectionis erimus. »
(95) Qui enim mortuus est, justificatus est a peccato. Hæc verba desunt in omnibus mss. codicibus nostris, sed exstant in editis.

(96) Editi, « diximus. »

(97) Mss. plures, « crucifigi; » editi, « simul con-crucifigi. »

(98) Editi, « finem, » male.

si unius diei fuerit vita ejus ⁹⁶. » Idcirco ergo ipsa quidem morte qua Jesus mortuus est peccato, ut peccatum omnino non fecerit (99), nos non possumus mori ut omnino nesciamus peccatum: similitudinem tamen habere possumus (1), ut imitantes eum, et vestigia ejus sequentes abstineamus nos a peccato. Hoc est ergo quod recipere potest humana natura, ut in similitudinem mortis ejus fiat (2), dum ipsum imitando non peccat. Nam omnino ex integro nescire peccatum, solius Christi est. Sed hoc non intelligentes quidam hæreticorum, conati sunt ex hoc Apostoli loco asserere quod Christus

564 non vere mortuus sit, sed similitudinem mortis habuerit, et visus sit magis mori, quam vere mortuus sit. Quibus respondere quoniam perfacile

B est, non puto necessarium ex cæteris vel Apostoli, vel Evangeliorum dictis, ubi simpliciter mors ejus, et non similitudo mortis scribitur, testimoniorum pondus adhibere, cum possimus ad eos dicere: Si similitudo mortis fuit, et non vera resurrectio, et nos ergo videbimur resurgere, et non vere resurgemus: et videbimur mori peccato, et non vere moriemur. Et omne ergo quod gestum est, et geritur, visum est geri, sed non est gestum. Superest igitur ut et quod salvati sumus, visi simus salvari, sed non vere salvati simus. Unde quoniam hæc tam absurda sunt, ut non indigeant probationibus, nos ad explanationem eorum quæ habentur in sequentibus convertamur. Igitur complantari nos vult

C mortis ejus similitudini, qua peccato mortuus est semel, ut possimus et resurrectioni ejus esse complantati ⁹⁷. Ad utrumque enim subaudiri debet « complantati. » Et vide quam necessario formam plantationis assumpserit. Omnis etenim planta post hiemis mortem resurrectionem veris expectat. Si ergo et nos in Christi morte complantati sumus in hieme sæculi hujus et præsentis vitæ, etiam ad futurum ver inveniemur fructus justitiæ ex ipsius radice proferentes; et si complantati sumus ei, necesse est ut Pater agricola purget nos tanquam palmites vitis veræ, ut fructum plurimum afferamus, sicut et ipse in Evangeliiis dicit: « Ego sum vitis vera, vos palmites, et Pater meus agricola est. Omnem palmitem qui in me non manet, excidet illum Pater meus. Qui autem manet in me, purgabit eum, ut fructum plurimum afferat ⁹⁸. » Hoc ergo modo complantati sumus similitudini mortis ejus, ut et resurrectionis ejus similitudini complantati simus. Quid sit autem similitudini resurrectionis ejus esse complantatum Joannes aposto-

D illum Pater meus. Qui autem manet in me, purgabit eum, ut fructum plurimum afferat ⁹⁸. » Hoc ergo modo complantati sumus similitudini mortis ejus, ut et resurrectionis ejus similitudini complantati simus. Quid sit autem similitudini resurrectionis ejus esse complantatum Joannes aposto-

(99) Ut peccatum omnino non fecerit. Hæc desunt in editis, et in plerisque mss.

(1) Ut omnino nesciamus peccatum, similitudinem tamen habere possumus. Hæc desiderantur in libris antea editis.

(2) Editi plerique, « ut ad similitudinem mortis ejus hoc fiat. »

⁸⁷ Math. xv, 32. ⁸⁸ Rom. vi, 5-7. ⁸⁹ Rom. v, 20. ⁹⁰ Rom. vi, 2, 5. ⁹¹ Rom. vi, 5. ⁹² ibid. 6. ⁹³ Prov. iii, 18. ⁹⁴ I Cor. i, 24. ⁹⁵ I Petr. ii, 22. ⁹⁶ Job xiv, 4, 5. ⁹⁷ Rom. vi, 5, 10. ⁹⁸ Joan. xv, 1, 2.

lus docet : « Filioli (3), nondam scimus quid faturi sumus. Si autem revelatus nobis fuerit, similes illi erimus ⁶⁹. » Et iterum ipse Salvator dicit ⁷⁰ : « Pater, volo ut ubi ego sum, et isti sint mecum (4) ; » et iterum : « Sicut ego in te, et tu in me, ut et isti in nobis unum sint ⁷¹. » Quod utique de illis dicit, qui in præsenti vita complantati fuerint similitudini mortis ejus. Puto autem quod grate hoc et de illo latrone dici possit, qui simul in cruce pependit cum Jesu ; et per confessionem suam qua dixit, « Memento mei, Domine, cum veneris in regnum tuum ⁷², » et alium blasphemantem corripuit, complantari per hæc visus sit similitudini mortis ejus : sed et resurrectioni ejus complantatus sit per hoc quod ei dicitur : « Hodie mecum eris in paradiso ⁷³. » Digna namque erat planta paradisi, quæ arbori vitæ sociata est. Propterea ergo quod dixerat Apostolus complantari similitudini mortis Christi, alia rursus figura repetit (5), et dicit : « Quia vetus homo noster simul crucifixus est ei, ut destruat corpus peccati ⁷⁴. » In multis, et sæpe jam diximus, quid est concrucifigi Christo ; et de veteri homine sæpe tractavimus ; unde breviter in præsenti loco veterem hominem dicimus, qui secundum Adam vixit prævaricationi obnoxius et peccato, et cui dominata est mors peccati, de quo chirographa peccati tenuit ille qui habebat mortis imperium : quæ quia Christus sanguine suo delens cruci suæ affixit ⁷⁵, etiam nos secundum veterem hominem qui peccato obnoxius fuit, crucifixi esse debemus, « ut destruat corpus peccati, et ultra (6) non serviamus peccato ⁷⁶. » Observandum autem puto quod Apostolus ubi dicit destruendum esse « corpus, » ponit « peccati : » ubi autem non dicit destruendum, non « corpus peccati, » sed nos ipsos dicit esse qui non serviamus peccato, ut ostendat quia si destructum fuerit corpus peccati, jam nos non serviamus peccato, cui scilicet servivimus donec in nobis non erat destructum, nec erant mortificata membra nostra quæ sunt super terram ⁷⁷. Sed diligentius adhuc repetendum est quomodo dixerit « corpus peccati. » In quo duplex dari videtur intellectus, vel quia nostrum corpus peccati esse dixerit corpus (7) ; vel quia peccati ipsius dicat esse proprium aliquod corpus, quod destruendum sit his qui non debent ultra servire peccato. Quia ergo uterque sensus in hoc loco ad-

mitti potest, de utroque quid nobis videatur expenemus. Etenim si proprium corpus ponamus esse peccati, videbitur quod sicut de his qui in novum hominem reparati sunt dictum est, quia « vos estis corpus Christi, et membra ex parte ⁷⁸ (8), » ita et de his qui veterem hominem nondum crucifixerunt, dici posse quod sint corpus peccati et membra, cujus corporis (9) caput sit diabolus, sicut Christus caput est corporis Ecclesiæ non habentis maculam aut rugam ⁷⁹. Possunt autem membra ex quibus corpus istud peccati constat, illa videri quæ superius **565** enumeravit (10) Apostolus membra esse super terram, id est fornicationem, immunditiam, impudicitiam, avaritiam, contentiones, iram, dolos, rixas, dissensiones, hæreses, invidiam, comestiones ⁸⁰, et his similia : ex quibus omnibus membris digne dicatur corpus constare peccati, et hoc corpus vetus homo (11) appellari. Quod si quis per crucem Christi destruat (12), et in novum hominem qui secundum Deum creatus est commutetur ⁸¹, ultra non dicetur servire peccato, cui sine dubio servit donec alicui horum subjacet quæ supra exposuimus membra esse peccati. Si vero magis hoc corpus nostrum dixisse intelligatur Apostolus corpus peccati, secundum illam profecto accipietur intelligentiam, qua et David de semetipso dicit, quia « in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea ⁸². » Sed et ipse Apostolus in aliis dicit : « Quis me liberabit de corpore mortis hujus ⁸³ ? » et iterum « corpus humilitatis » nominat corpus nostrum ⁸⁴. Sed et de Salvatore quodam loco dicit, quia venerit « in similitudinem carnis peccati, » ut « de peccato » damnet « peccatum in carne ⁸⁵. » In quo ostendit quod nostra quidem caro peccati sit caro, Christi autem caro similis sit carni peccati. Non enim ex semine viri concepta est, sed Spiritus sanctus venit super Mariam, et virtus Altissimi obumbravit ei, ut quod nascebatur ex ea, Filius vocaretur Excelsi ⁸⁶. Sic ergo Paulus per ineffabilem Dei sapientiam, quæ data est ei, arcanum nescio quid intuens et reconditum, corpus nostrum « corpus peccati, » et « corpus mortis, » et « corpus humilitatis » appellat. Sed et David de eodem Spiritu secretorum cœlestium gnarus dicebat de corpore : « Et in pulverem mortis deduxisti me ⁸⁷ ; » et iterum : « Humiliata est in pulvere anima nostra ⁸⁸. » Jeremias quoque similis

⁶⁹ I Joan. iii, 2. ⁷⁰ Joan. xvii, 24. ⁷¹ ibid. 21. ⁷² Coloss. ii, 14. ⁷³ Rom. vi, 6. ⁷⁴ Coloss. iii, 5. ⁷⁵ Coloss. iii, 5. ⁷⁶ Ephes. iv, 24. ⁷⁷ Psal. l, 7. ⁷⁸ Luc. i, 55. ⁷⁹ Psal. xxi, 16. ⁸⁰ Psal. xliii, 25.

⁷² Luc. xxiii, 42. ⁷³ ibid. 43. ⁷⁴ Rom. vi, 6. ⁷⁵ I Cor. xii, 27. ⁷⁶ Ephes. v, 27. ⁷⁷ Rom. i, 29 ; ⁷⁸ Rom. vii, 24. ⁷⁹ Philip. iii, 2. ⁸⁰ Rom. viii, 5.

(5) Alias, « Quid est autem similitudini resurrectionis ejus esse complantatus ? Joannes apostolus dicit : Filioli, » etc.

(4) Sic mss. et editi. Ms. tamen quidam, « illic sit et minister meus, » male.

(5) Ita recte mss. unus. Cæteri vero mss. et editi, « aliam rursus figuram repetit. »

(6) Alias, « etiam nos qui peccato secundum veterem hominem obnoxii fuimus, crucifixi esse debemus.... ut ultra. »

(7) Alias, « vel quia nostrum corpus peccati ipsius dicat esse, vel proprium aliquod corpus. »

(8) Editi, « vos estis membra Christi, et corpus ex parte. »

(9) Corporis. Deest in libris antea editis.

(10) Alias, « memoravit. »

(11) Editi, « et hoc corpus peccati vetus homo, » etc. ; al., « et hoc corpus veteris hominis, » etc.

(12) Editi, « destruat. »

mysterii per Dei Spiritum conscius, in Lamentationibus suis dicit, quia vincti (15) terræ sint omnes homines, corporis scilicet causa, et ait: « Ut humiliet sub pedibus ejus omnes vinctos terræ, quia declinaverunt iudicium viri in conspectu Altissimi, et condemnaverunt hominem in iudicando⁸⁹. » Corpus ergo peccati est corpus nostrum; quia nec Adam scribitur cognovisse Evam uxorem suam et genuisse Cain⁹⁰, nisi post peccatum. Denique et in lege⁹¹ pro parvulo qui natus fuerit (14) jubetur offerri hostia, par turtorum, aut duo pulli columbini: ex quibus unus pro peccato, et alius in holocaustomate. Pro quo peccato offertur hic pullus unus? Nunquid nuper editus parvulus peccare jam potuit? Et tamen habet peccatum pro quo hostia jubetur offerri a quo mundus negatur quis esse, nec si unius diei fuerit vita ejus⁹². De hoc ergo etiam David dixisse credendus est illud quod supra memoravimus, quia « in peccatis concepit me mater mea⁹³. » Secundum historiam enim nullum matris ejus declaratur peccatum. Pro hoc et Ecclesia ab apostolis traditionem suscepit, etiam parvulis baptismum dare. Sciebant enim illi quibus mysteriorum secreta commissa sunt divinorum, quod essent in omnibus genuinæ sordes peccati, quæ per aquam et Spiritum ablui deberent; propter quas etiam corpus ipsum corpus peccati nominatur, non (ut putant aliqui eorum qui animarum transmigrationem in varia corpora introducunt [15]) pro his quæ in alio corpore posita anima deliquerit, sed pro hoc ipso quod in corpore peccati et corpore mortis atque humilitatis effecta sit; et sicut ille dixit, quia « humiliasti in pulvere animam nostram⁹⁴. » Hæc interim ad præsens de corpore peccati nobis occurrere potuerunt. Quæ autem e duabus expositione (16) sensui conveniat apostolico, aut si neutra, probet qui legit. Quod autem in aliis dicit Apostolus⁹⁵ consurrexisse jam nos Christo, et simul coexcitatos, simulque sedere in cœlestibus, et hic dicit: « Si enim complantati sumus similitudini mortis ejus, etiam resurrectionis erimus⁹⁶, » hoc est, quod alibi jam factum dixit, hic nunc futurum et sperandum dicit, illa est causa, quod duplex intelligitur resurrectio: una qua mente et proposito ac fide cum Christo a terrenis resurgimus ut cœ-

⁸⁹ Thren. III, 35, 36. ⁹⁰ Gen. IV, 1. ⁹¹ Levit. XII, 8. ⁹² Job XIV, 4, 5. ⁹³ Psal. L, 7. ⁹⁴ Psal. XLIII, 25. ⁹⁵ Ephes. II, 6. ⁹⁶ Rom. VI, 5. ⁹⁷ Coloss. III, 1, 2. ⁹⁸ Rom. VI, 8-10. ⁹⁹ Rom. VI, 5-5. ¹ ibid. 8. ² Coloss. III, 5, 4. ³ II Cor. IV, 12. ⁴ Math. XXVII, 50. ⁵ Luc. XXIII, 46. ⁶ Rom. X, 10. ⁷ Coloss. III, 5. ⁸ II Cor. IV, 10.

(15) Editi, « juncti, » male.

(14) Alias, perperam, « pro illo qui natus fuerit. »

(15) Mss. nostri, « qui metempsychosiam introducunt. »

(16) Alias, « Quæ autem e duabus expositionibus. »

(17) *jam*. Deest in antea editis.

(18) Mss. aliquot, « completur. »

pleta. Generalis autem illa carnis resurrectio quæ ad omnes pertinet, adhuc futura est: quia hæc in primo, illa in secundo Domini complebitur (18) adventu.

10. « Si autem mortui sumus cum Christo, credimus quia et convivemus ei (19), scientes quia Christus surgens a mortuis jam non moritur, mors ei jam ultra non dominabitur. Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel: quod autem vivit, vivit Deo⁹⁸. » In omnibus quæ supra dixit Apostolus, hoc ostendere voluit, quia si Christus mortuus est prior peccato, et nos mortui sumus peccato cum ipso. Et cum dicit: **566** « In morte ipsius baptizati sumus; » et, « Complantati sumus similitudini mortis ejus⁹⁹, » per hæc omnia ostendit quia mortui sumus cum Christo peccato, ex eo quod Christus quidem pro peccatis nostris mortuus est secundum Scripturas; et unicuique credentium mortem peccati ipsius tanquam munus quoddam fidei ex sua morte donavit, his scilicet qui cum ipso se mortuos et crucifixos et consepultos ei credunt, et per hæc, peccatum in eis tanquam in mortuis non potest operari, atque ita dicuntur (20) mortui esse peccato. Ideo ergo præsentem sermonem Apostolus conclusionem facit omnium quæ in superioribus astruxerat, et dicit: « Si autem mortui sumus cum Christo, » per hæc scilicet quæ superius ostendimus, « credimus quia et convivemus ei¹. » Non dixit: et conviximus, sicut dixit, « mortui sumus; » sed, « convivemus, » ut ostendat quia mors in præsentem operatur, vita autem in futuro, tunc scilicet « cum Christus manifestatus fuerit, qui est vita nostra abscondita in Deo². » Nunc « ergo, » ut ipse Paulus docet, « mors in nobis operatur³. » Sed et ipsa mors quæ operatur in nobis, videtur mihi aliquas habere differentias. Sicut enim in Christo aliud fuit tempus mortis, de qua dicitur: « Et exclamans voce magna expiravit⁴, » et aliud est cum in sepulchro positus clauso ostio jacuit⁵, aliud vero cum requisitus in monumento non est inventus, quia jam resurrexerat, cujus resurrectionis initium visibile nulli hominum fuit; ita etiam in nobis qui credimus ei (21), triplex ista ratio mortis habenda est. Et primo quidem confessione vocis ostendenda

in nobis est mors Christi, cum « corde quidem creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem⁶. » Secundo vero, in mortificatione membrorum quæ sunt super terram⁷, cum semper mortificationem Christi in corpore nostro nunc (22) circumferimus⁸; et hoc est quod dicit, quia « mors in

(19) *Convivemus ei*. Sic mss. Editi vero, « simul vivemus cum eo; » al., « simul etiam vivemus cum Christo. »

(20) Editi, « dicuntur. »

(21) *Ei*. Deest in editis.

(22) Mss. plures omittunt « nunc. »

nobis operatur⁹. » Tertio vero, cum jam resurgimus a mortuis, et in novitate vitæ ambulamus¹⁰. Et ut brevius ac lucidius explicemus, prima dies mortis est renuntiassse sæculo; secunda, renuntiassse etiam vitiis carnis; plenitudo vero perfectionis in lumine sapientiæ, tertia resurrectionis est dies. Quas tamen in unoquoque credentium differentias, et profectum gradus solus ille potest scire et discernere, cui soli patent cordis occulta. Verum tu vide Pauli in scribendo sapientiam, qui ad Timotheum scribens dixit, quia « si commorimur, et convivemus¹¹; » quique commorientibus Christo quasi consequens et necessarium cum junxit (23) quod convivant ei, hic addidit, « credimus, » ut ostenderet quia quamvis consequens et necessarium sit commorienti convivere, fide tamen hoc media et credulitate perficitur, certi, inquit, et « scientes quia Christus surgens a mortuis jam non moritur¹². » Si enim iterum moreretur, sicut consequens et necessarium ostendimus quod hi qui commoriuntur etiam convivent ei, ita sine dubio consequens videbatur (24), ut si post resurrectionem et vitam iterum moreretur, etiam hi qui convivent ei, iterum morienti commorerentur. Ideo igitur absoluta sententia definit Apostolus quod Christus jam non moritur (25), ut et hi qui convivent ei, de æternitate vitæ securi sint. Post hæc autem (ut et ego ipsius Apostoli verbis utar, quibus ait: « Isaias autem audet et dicit¹³), » et ego dico: Paulus autem audet et dicit: « Mors ei ultra non dominabitur¹⁴. » Hocine ausus es (26), o Paule, dicere de Christo, « Mors ei ultra non dominabitur, » quasi aliquando dominata sit? Cujus vox Evangelii fertur per omne corpus Ecclesiæ luce clarior (27), qua dicit: « Nemo tollit a me animam meam (28), sed ego pono eam, et potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo iterum sumendi eam¹⁵. » Huic ergo mortem dicis esse dominatam, qui animam non solum voluntate posuit, sed et potestate suscepit (29)? qui solus fuit inter mortuos liber¹⁶, » et quem solum mors tenere non potuit? Hæc, ut opinor, et his similia movebunt adversus Paulum hi qui (30) tenero erga Jesum tenentur affectu, et nihil de eo laudabile, nihil indignum patiuntur audire. Sed et nos cum respicimus ad Paulum, non putamus esse ali-

⁹ II Cor. iv, 12. ¹⁰ Rom. vi, 4. ¹¹ II Tim. ii, 11. ¹² Rom. vi, 9. ¹³ Rom. x, 20. ¹⁴ Rom. vi, 9. ¹⁵ Joan. x, 18. ¹⁶ Psal. lxxxvii, 5. ¹⁷ I Cor. ii, 16. ¹⁸ I Cor. xv, 5. ¹⁹ I Cor. xv, 42-44. ²⁰ ibid. 50.

²¹ Rom. vii, 24.

(23) Editi, « et necessarium sit, conjunxit, » etc.

(24) Editi, « videbitur. »

(25) Alias, « morietur; » al., « moreretur. »

(26) Sic Rabanus. Editi vero, « Hic in eo ausus es, » etc. Mss. nostri alii, « Hoc in eo ausus es; » al., « Hoc adeo ausus es; » al., « Hoc ausus es. »

(27) Sic recte ms. unus Regius num. 1659. Cæteri vero mss., Rabanus, Salodiani et Merlinus,

« cuius vox per Evangelium fertur omni corpore lucidior; » al., « collucidior; » al., « perlucidior. »

Editio vero Genebrardi, « omni sole lucidior. » Ms. Regius num. 1641, « omni eoruseo lucidior. »

(28) In editis omittuntur « meam, sed ego pono eam. »

(29) Sic recte ms. unus Regius num. 1659. Cæ-

quem qui eum possit in amore Christi superare: unde nec putandus est aliquid de eo contra quam ipso dignum est prolocutus esse (31). Et ideo indagemus subtilius per gratiam sancti Spiritus verbum sapientiæ quo sensum Pauli possimus advertere, imo sensum Christi qui in eo est, secundum quod ipse proficitur¹⁶: « Nos autem sensum Christi habemus. »

567 Potest ergo (32) quis compendiosius in his dicere quia hic mortem, communem hanc dicit et mediam qua « mortuus est, » sicut idem Apostolus dicit, « secundum Scripturas¹⁷, » et nihil absurdum videri, si is qui formam servi susceperat, dominatum pertulerit mortis, quæ sine dubio dominatur omnibus qui in carne positi sub servili forma censentur. Sed et illud assertioni huic adjacet, quod propterea forma hæc servi, id est ipsa (33) etiam nostra caro, seminatur in corruptione, ut surgat in incorruptione, et seminatur in infirmitate, ut surgat in virtute, et seminatur in contumelia, ut surgat in gloria, et seminatur corpus animale, ut resurgat corpus spiritale¹⁸, siue dubio ut mors ipsi ultra non dominetur, quæ dominata est ei dum esset in infirmitate, et contumelia, et corruptione. De tali enim carne quæ adhuc in his est passionum vitiis, ipse Paulus dicit: « Quia caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt, neque corruptio incorruptionem possidebit¹⁹. » Sed et quod alibi²⁰ idem Apostolus corpus « mortis » nominavit, is qui hæc asserit, hujus mediæ mortis intelligendum dicit, quæ hujuscemodi corpori dominatur donec animale est et corruptibile, et necdum per resurrectionis gloriam commutatum, atque ex corruptibili incorruptibile effectum, et ex ignobili gloriosum. Illud autem quod huic assertioni (34) valde contrarium est (id est, quod mortui sumus cum Christo, et consepulti sumus ei; quod utique nullo modo de communi hac morte potest intelligi), hoc modo explanare conabitur (35), ut sicut in superioribus, cum de diversitate legum exponeremus, ostendimus Apostolum in uno eodemque loco legem nunc naturalem, nunc Moysi, nunc etiam peccati nominare, et hoc in usu esse Scripturæ divinæ etiam ex aliis locis adhibitis docuimus testimoniis, ita et in præsentem nunc mortem communem, nunc peccati, nunc etiam ipsum auctorem mortis, qui et novissi-

²¹ Rom. vii, 24.

teri vero mss., Rabanus et editi, « qui eam non solum voluntate, sed et potestate suscepit? »

(30) Editi, « eos qui, » male.

(31) Ms. unus Regius, ms. Vallis-Clare et editio Veneta Salodiani, « unde nec putandum est aliquid de eo contra quia ut ipso dignum est prolocutus est. » Ita etiam Merlinus ac Genebrardus, nisi quod in fine habeant, « contra quam et ipso dignum est, prolocutum esse: Et ideo indagabimus. » Sed rectius cæteri mss. ut in nostro textu.

(32) Ergo. Desideratur in antea editis.

(33) Ipsa. Nusquam reperitur in editis.

(34) Editi, « quod addidit assertioni, » etc.

(35) Alias, « conabimur. »

mus destruendus dicitur inimicus²¹, nunc etiam A locum inferni, in quo mortis habere imperium diabolus dicitur, confirmet ab Apostolo nominari. Et hic ergo (36) quod ait: « Mors ei ultra non dominabitur²², » de ista morte dictum confirmabit, qua communiter mortuus creditur Christus. Quæ tamen assertio quam sit valida, probet qui legit. Alius vero qui profundior in his Pauli sensum in virtute Spiritus contuetur, dicit quia mors hic (37), de qua dicitur quod ultra non dominabitur Christo, ille ipse intelligendus est novissimus inimicus, qui figuram habuit (38) ceti illius qui absorberat Joannam, de quo in Job scriptum est: « Sed maledicat illam qui maledixit illam diem, ille qui magnum (39) cetum perempturus est²³. » In quam mortem tanquam Jonas (40) in ventrem ceti Christus ingressus est, in eum scilicet locum quem Salvator ipse cor terræ nominavit²⁴, in quo tres dies et tres noctes exemplo Jonæ facturum (41) esse Filium hominis dicit, ut eos qui inibi a morte detinebantur eximeret. Propterea enim formam servi suscepit, ut ad ipsum locum, ubi mors regnum tenebat, posset intrare, secundum quod et Propheta ex persona ipsius dicit: « Et deputatus sum cum his qui descendunt in lacum²⁵; » et iterum: « Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem²⁶? » Quod ut adhuc planius possit adverti, tali iterum similitudine utemur. Regem ponamus justum et nobilem, adversum injustum aliquem tyrannum ita bellum gerere (42) volentem, ne violento videatur eruentoque vicisse conflictu, quia C militantes sub tyranno sui erant, quos non perdere, sed liberare cupiebat. Consilio igitur meliore habitum sumit eorum (43) qui apud tyrannum erant, et specie per omnia fit similis eis, donec sub dominatione positus tyranni eos quidem (44) qui ei parebant suaderet abscedere, et ad regnum legitimum repedare, ipsum vero fortem tempore opportuno alligaret (45), et potestates ejus ac principatus exueret, et avulsam captivitatem quæ ab eo tenebatur, abstraheret. Hoc ergo modo etiam Christus voluntate quidem « exinanivit » tunc « semetipsum, » et « formam servi » accepit, passusque est dominatum tyranni, « factus obediens usque ad mortem²⁷: » per quam mortem destruxit eum qui ha-

lebat mortis imperium, id est diabolus, ut liberaret (46) eos qui tenebantur a morte. Illic enim alligato forte, et in cruce sua triumphato, perrexit etiam in domum ejus, in domum mortis, in infernum, et inde vasa ejus diripuit, id est animas quas tenebat abstraxit. Et hoc erat quod ipse per aenigmata loquebatur in Evangelio dicens²⁸: « Quis potest introire in domum fortis, et vasa ejus diripere, nisi 568 prius alligaverit fortem? » Prius ergo eum alligavit in cruce, et sic ingressus est domum ejus (47), id est infernum, et inde « ascendens (48) in altum, captivam duxit captivitatem²⁹, » eos scilicet qui cum ipso surrexerunt, et ingressi sunt sanctam civitatem Jerusalem cœlestem³⁰. Unde recte Apostolus in præsentis loco dicit³¹, quia « mors ei ultra non dominabitur. » Non enim dabit ultra semetipsum in dominationem tyranni, neque iterum exinaniet se ut formam servi accipiat, et fiat obediens usque ad mortem; ne (49) rursus in forma servi, quamvis voluntate et non necessitate positus, dominationem tamen tyranni mortisque patiat. Unde miror quosdam contra hanc evidentissimam Pauli sententiam velle asserere, quod in futuris iterum sæculis vel eadem vel similia pati necesse sit Christum, ut liberari possint etiam hi quos in præsentis vita dispensationis ejus medicina sanare non potuit. Aiunt enim: « Nunquid potest sæculum esse aliquod in futuro ubi neque boni aliquid, neque mali agatur, sed stupeant res, et maneant profunda silentia? » Absurdum hoc videri asserunt. Dabimus ergo agi aliquid. « Et ubi agatur aliquid, necesse est, aiunt, ut aliquid recte, aliquid etiam minus recte agatur, et in ipso actu alii proficiant, et meliores fiant, alii deteriores. Libertas enim arbitrii semper naturæ rationabili permanebit, et sicut possibile fuit etiam illum qui pro splendore gloriæ Lucifer erat (50), et propter lumen scientiæ mane oriebatur³², commutari de gloria sua, et effici tenebras propter malitiam quam recepit; et illum qui fuit immaculatus a nativitate sua, et habitavit cum cherubim, et in medio lapidum igneorum conversatus est, et indutus est omne ornamentum virtutum, nec fuit ulla in paradiso Dei arbor virtutum quæ ei comparari posset, post hæc inventæ sunt iniquitates in eo, et de cœlo in terram projectus est³³: ita

²¹ I Cor. xv, 26. ²² Rom. vi, 9. ²³ Job iii, 8. ²⁴ Math. xii, 40. ²⁵ Philip. ii, 7. ²⁶ Math. xii, 29. ²⁷ Ephes. iv, xiv, 12. ²⁸ Ezech. xxviii, 14-17.

²⁹ Math. xii, 40. ³⁰ Psal. xxvii, 1. ³¹ Psal. xxix, 8. ³² Math. xxvii, 52, 53. ³³ Rom. vi, 9. ³⁴ Isai.

(36) Editi, « et hæc ergo. » Deinde, « confirmabitur. »

(37) Alias, « continet, dicit quia mors hæc, de qua, » etc.; al., « contuetur, intelligit quod mors hic, » etc.

(38) Editi, « habuerat. »

(39) Editi, « sed maledicant illam qui maledicent diei illi qui magnum, » etc.

(40) *Jonas*. Deest in editionibus Merlini et Genebrardi.

(41) Sic omnes mss. nostri. Editi vero, « futurum; » Rabanus, « mansurum. »

(42) Editi, « bellum gerentem. »

(43) Editi, « habito sumit eos. » Deinde ms. unus Regius num. 1640, habet, « qui a parte tyranni

erant. »

(44) Alias, « donec sub dominatione tyranni positus, eis quidem, » etc.; al., « donec sub dominatione positus tyranni, eos quidem, » etc. Rabanus, « donec sub dominatione positi ejus tyranni, et eos quidem, » etc.

(45) Editi, « alligare. »

(46) Mss. quidam et editi, « et liberavit, » etc.

(47) Mss. plerique et editi omittunt « ejus. » Ms. unus, « et sic ingressus domuit infernum, et inde, » etc.

(48) Editi, « ascendit. »

(49) Sic mss. plerique et Rabanus. Editi vero, « neque. »

(50) *Erat*. In editis omittitur.

potest fieri ut in quocunque statu fuerit anima, et in quacunque perfectione virtutum, quoniam virtus mutabilis est, lapsum possit incurrere, ut sicut a vitiis ad virtutem, ita et a virtutibus inclinatur ad vitia. Quod si est, consequens videbitur requirere medicum ubi languor est, quia, secundum Salvatoris ipsius vocem, copus est medico his qui male habent³⁴. Hæc ergo et his similia proponentes, easdem etiam in futuris sæculis dispensationes a Christo repetendas esse arbitrantur. Sed ad hæc nos breviter prout possumus respondebimus. Manere quidem naturæ rationabili semper liberum arbitrium non negamus; sed tantam esse vim crucis Christi, et mortis hujus, quam in sæculorum fine suscepit, asserimus, quæ ad sanitatem et remedium non solum præsentis et futuri, sed etiam præteritorum sæculorum, et non solum humano huic nostro ordini, sed etiam cœlestibus virtutibus ordinibusque sufficiat. Secundum sententiam namque ipsius Pauli apostoli Christus pacificavit « per sanguinem crucis suæ » non solum « quæ in terra sunt, » sed et « quæ in cœlis »³⁵. Quid autem sit quod in futuris sæculis teneat arbitrii libertatem, ne (51) rursus corruat in peccatum, brevi nos sermone Apostolus docet, dicens: « Charitas nunquam cadit »³⁶. Idcirco enim et fide et spe major charitas dicitur³⁷, quia sola erit per quam delinqui ultra non poterit. Si enim in id anima perfectionis ascenderit, ut ex toto corde suo, et ex tota anima sua, et ex totis viribus suis diligat Deum, et proximum suum tanquam seipsam³⁸, ubi erit peccati locus? Idcirco denique et in lege hoc dicitur primum esse mandatum, et in Evangeliiis supra cætera omnia de charitate mandatur; et Petro cum summa rerum de pascendis ovibus traderetur, et super ipsum velut super terram fundaretur Ecclesia, nullius alterius ab eo virtutis confessio, nisi charitatis (52) exigitur³⁹; et Joannes cum multa de charitate, tum etiam hoc dicit, quia « qui manet in charitate, in Deo manet »⁴⁰. Et ideo merito charitas quæ sola omnium major est, omnem creaturam continebit a lapsu. Tunc erit Deus (53) omnia in omnibus⁴¹. Ad hunc namque perfectionis gradum ascenderat apostolus Paulus, et in hoc stans confidenter (54) dicebat: « Quis enim nos separabit a charitate Dei quæ est in Christo Jesu? Tribulatio? an angustia? an persecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius »⁴²? et iterum: « Certus sum enim

quia neque vita, neque mors, neque præsentia, neque futura, neque angeli, neque virtutes, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro »⁴³. Ex quibus omnibus evidenter ostenditur, quia si hæc omnia quæ enumeravit Apostolus, separare nos non possunt a charitate Dei, cum in illud quis culmen perfectionis ascenderit, multo magis libertas arbitrii nos ab ejus charitate separare non poterit. Quamvis enim sit etiam ista (54) virtus, et maneat in natura, tamen tanta charitatis vis est, ut ad se omnia trahat, omnesque sibi societ vindicetque virtutes, maxime cum charitatis causas prior nobis dederit Deus, « qui unico Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum », et « cum illo nobis omnia donavit »⁴⁴. Unde vel ille qui Lucifer fuit, et in cœlo oriebatur (55)⁴⁵, vel ille qui immaculatus erat a nativitate sua⁴⁶, et cum cherubim positus labi potuit antequam erga beneficia Filii Dei charitatis vinculis stringeretur, postea vero quam charitas Dei diffundi in cordibus omnium cœperit per Spiritum sanctum⁴⁷, certum erit illud quod pronuntiavit Apostolus, quia « charitas nunquam cadet »⁴⁸. Hæc prout potuimus ad ea quæ hoc loco commota (56) sunt diximus, ut manifestius claresceret quomodo semel Christus mortuus est peccato, et ultra jam non moritur; et quia quod vivit, vivit Deo. Vivere autem Deo ita intelligendum est, quasi expleto eo (57) quod in forma Dei positus exinanivit semetipsum, et formam servi accepit, et factus est obediens usque ad mortem⁴⁹, rursus permaneat in forma Dei, atque æqualis Patri. Unde et merito in consequentibus ponit (58): « Ita et vos existimate vos mortuos quidem esse peccato, viventes autem Deo in Christo Jesu Domino nostro »⁵⁰⁻⁵²; quæ scilicet imitatione Christi peccato moriamur alieni ab eo effecti, et Deo vivamus jungentes nos ei, et unus cum ipso spiritus facti (59). Non sine causa autem hoc dixit: « Existimate vos mortuos esse peccato; » quod melius quidem in Græco habetur: « Cogitate vos mortuos esse peccato. » Res enim de qua sermo est, in cogitatione magis, et ratione subsistit, quia hujusmodi mors non in effectu, sed in cogitatione habenda est. Qui enim cogitat vel existimat apud semetipsum mortuum se esse, non peccat. Verbi gratia: si me concupiscentia mulieris trahat; si

³⁴ Matth. ix, 12. ³⁵ Coloss. i, 20. ³⁶ I Cor. xiii, 8. ³⁷ ibid. 13. ³⁸ Matth. xxii, 37-39. ³⁹ Matth. xvi, 18; Joan. xxi, 15-17. ⁴⁰ I Joan. iv, 16. ⁴¹ I Cor. xiii, 13; I Cor. xv, 28. ⁴² Rom. viii, 35. ⁴³ ibid. 38, 39. ⁴⁴ ibid. 32. ⁴⁵ Isai. xiv, 12. ⁴⁶ Ezech. xxviii, 14. ⁴⁷ Rom. v, 5. ⁴⁸ I Cor. xiii, 8. ⁴⁹ Philip. ii, 7. ⁵⁰⁻⁵² Rom. vi, 11.

(51) Legendum videtur « nec; » attamen omnes mss. nostri et editi habent, « ne. »

(52) Editi, « charitas. »

(53) Editi, « maxima est... tunc cum erit Deus, » etc. Ms. unus, « mater est... cum erit Deus, » etc.

(54) Editi, « ascendebat Apostolus, et in hoc stans confidens, [ms. unus, « et in hoc stans et confidens] dicebat. »

(54) Ista. Desideratur in libris antea editis

(55) Editi, « operabatur. » Deinde « immaculatus fuit. »

(56) Editi, « commemorata sunt. »

(57) Quasi expleto eo. Hæc desunt in editione Genebrardi.

(58) Editi, « in consequenti hæc ponit. »

(59) Merlinus et Genebrardus, « ut unius cum ipso spiritus facti. »

argenti, si auri, si prœdii cupiditas pulset, et ponam in corde meo quod mortuus sim cum Christo, et de morte cogitem, extinguitur continuo concupiscentia et effugatur peccatum. Aut si odio vel ira inflammatus ad necem conciter inimici mei; si me existimem mortuum esse cum Christo, et cogitationes mortis ponam in animo meo, extinguitur sine dubio furor, cessat odium, conquiescit ira, peccato non datur locus, et hoc modo peccato quis mori invenitur, et vivere Deo. Sed et hoc quod ad-

A didit, « *Viventes Deo in Christo Jesu,* » non mihi otiosum videtur. Simile enim puto esse, quasi dixisset: *Viventes Deo in sapientia, in pace, in justitia, in sanctificatione, quæ omnia Christus est.* In his ergo vivere Deo, hoc est in Christo Jesu vivere Deo. Quod si sine justitia, sine pace, sine sanctificatione cæterisque virtutibus nemo vivit Deo, certum est quod nemo vivat Deo, nisi in Christo Jesu. Amen (60).

LIBER SEXTUS.

1. « Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, ad obediendum desideriis ejus (61), neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato: sed exhibete vos Deo, tanquam ex mortuis viventes: et membra vestra arma justitiæ Deo. Peccatum enim vobis non dominabitur: non enim sub lege estis, sed sub gratia ⁵³. » In superioribus ait: « Sicut regnavit peccatum in morte ⁵⁴. » Nunc autem non dixit: Non ergo regnet peccatum in morte; sed ait: « Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, ad obediendum desideriis ejus; » docens per hoc sedem quandam et regnum peccatum habere (62) **570** in corpore. Hoc est quod et alibi dixit ⁵⁵: « Prudentia carnis inimica est Deo; » et iterum: « Prudentia carnis mors est ⁵⁶. » Sed et omnia peccata Apostolus opera carnis esse pronuntiat ⁵⁷, quæ dicit esse fornicationem, immunditiam, passionem, concupiscentiam malam, impudicitiam, idololatriam, maleficia, inimicitias, certamina, zelum, furorem, contentiones, dissensiones, hæreses, invidiam, ebrietates, comessiones, et his similia. Sed si requiras quomodo etiam hæreses inter carnis opera numerentur, invenies eas de sensu carnis procedere. Sic enim dicit Apostolus de quodam: « Frustra, inquit, inflatus a sensu (63) carnis suæ, et non tenens caput ⁵⁸. » Hæc autem diximus ut manifestior fieret intellectus, quomodo peccatum regnet in corpore. Omnia namque illa quæ superius opera carnis esse enumeravimus, velut exercitus quidam armatus est (64) sub hoc rege peccati militans, et legi ejus parens, quæ in membris carnis inscripta est. Certum est enim, quia ex eo quod desideriis peccati caro obedientiam præ-

B bet, concupiscat (65) « caro adversus spiritum, et spiritus adversus carnem, et hæc sibi invicem » adversentur ⁵⁹. Illud tamen advertite, quod ostendens in nostra potestate positum ut non regnet in nostro mortali corpore peccatum (66), præceptum dat Apostolus, dicens: « Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, ad obediendum desideriis ejus ⁶⁰. » Nisi enim esset in nostra potestate ut non regnaret in nobis peccatum, præceptum utique non dedisset. Quomodo ergo possibile est ut peccatum in carne nostra non regnet? Si faciamus illud quod idem Apostolus dicit: « Mortificate membra vestra quæ sunt supra terram ⁶¹, » et si « semper mortem Christi in corpore nostro » circumferamus ⁶². Certum namque est, quia ubi mors Christi circumfertur, non potest regnare peccatum. Est enim tanta vis crucis Christi, ut si ante oculos ponatur, et in mente fideliter retineatur, ita ut in ipsam mortem Christi intentus oculus mentis aspiciat, nulla concupiscentia, nulla libido, nullus furor, nulla superare possit invidia; sed continuo ad ejus præsentiam totus ille quem supra enumeravimus peccati et carnis fugatur exercitus: ipsum vero peccatum nec subsistit, quippe cum nec substantia ejus usquam sit nisi in opere et gestis. Est ergo in nobis et concupiscentia peccati, quæ regnum habet in carne; est et concupiscentia spiritus, quæ regnum habet in mente, secundum id quod supra diximus, quia « caro concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem ⁶³. » Cum ergo concupiscimus quod non licet, vel quod non decet, vel quod non expedit, concupiscentia carnis est. Cum vero concupiscit et deficit anima nostra

⁵³ Rom. vi, 12-14. ⁵⁴ Rom. v, 21. ⁵⁵ Rom. viii, 7. ⁵⁶ ibid. 6. ⁵⁷ Galat. v, 19, seq. ⁵⁸ Coloss. ii, 18, 19. ⁵⁹ Galat. v, 17. ⁶⁰ Rom. vi, 12. ⁶¹ Coloss. iii, 5. ⁶² II Cor. iv, 10. ⁶³ Galat. v, 17.

(60) *Jesu. Amen.* Hæc desunt in libris antea editis. ⁵⁸ tamen plerique omittunt « Amen »

(61) Sic mss. Editi vero, « ut obediatis concupiscentiis ejus. »

(62) Editi, « per hæc sedem quandam regnum peccati habere, » etc.

(63) Editi, « frustra quod afflatus de sensu. »

(64) Alias, « damnatus est; » al. « clamatus est; » male.

(65) Editi, « concupiscit, » et paulo post, « adversantur. »

(66) In editione Genebrardi pro « peccatum, » legitur « ad obediendum. »

quando videat (67) salutare Dei ⁶⁴, ista concupiscentia spiritus est. Unde appareret mediam quodammodo esse animam inter carnem et spiritum; et si quidem junxerit se (68) carni ad obediendum desideriis peccati, efficitur cum ea unum corpus; si vero junxerit se Deo, efficitur cum eo unus spiritus, secundum illud quod dictum est: « Qui enim jungit se meretrici, unum corpus est; qui autem jungit se Domino, unus spiritus est ⁶⁵. » Nec mireris si carnem meretricem vocet, quæ illis omnibus quæ supra enumeravimus vitiis atque peccatis, tanquam turpissimis amatoribus subjacet. Requiro autem cur addiderit, « in corpore vestro mortali, » cum utique suffecisset dicere: « Non ergo regnet peccatum in vestro corpore. » Ut quid additur et « mortali (69), » quasi dubitaret aliquis corpus esse mortale? Sed mihi videtur quod non sine causa etiam hæc addiderit. Admonuit enim per hoc quomodo (70) possit in corpore non regnare peccatum, secundum quod et alibi ipse dixerat: « Corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus vero vita est (71) propter justitiam ⁶⁶. » Si ergo sciamus quia corpus nostrum mortificari potest, et mortuum esse peccato, potest fieri ut non regnet in eo peccatum. Secundum hoc namque quod mortuum est, justificatum dicitur (72) a peccato ⁶⁷. Neque enim mortuus concupiscit aut irascitur, aut furit (73), aut diripit aliena. Si ergo ab his omnibus concupiscentiis corpus reprimamus, mortuum peccato dicitur esse corpus. Et hoc est quod in præsentī loco ista Apostoli commonere videtur adjectio dicentis (74), « in corpore vestro mortali. » Alius fortasse dicet, quia ad distinctionem alterius corporis quod immortale est, hoc corpus in quo nunc sumus, mortale nominavit. Quid sit autem corpus immortale, idem Apostolus docet in aliis ⁶⁸, ubi ait: « Necessè est enim ut corruptibile hoc induat **571** incorruptionem, et mortale hoc induat immortalitatem; » et dubium non est quin dempta mortalitate (75) hoc ipsum quod nunc mortale est, immortale efficiatur corpus. Post hæc sequitur ⁶⁹: « Neque exhibeatis membra vestra arma iniquita-

lis peccato; sed exhibete vos Deo tanquam ex mortuis viventes, et membra vestra magis arma justitiæ Deo. » Intuere per singula sapientiam Pauli, quia (76) necessariis discrepationibus utitur. Ubi dicit arma non esse præbenda peccato vel iniquitati, non nos, sed membra nostra ponit: ubi vero suadet ut Deo nos exhibeamus, non ante membra (77), quam nos ipsos exhiberi vult Deo, hoc est animam, vel propositum nostrum, ut cum pie nos ipsos exhibuerimus Deo, et adhæserimus ei, ita demum etiam membra nostra efficiamus arma justitiæ Deo. Sicut enim manus sanctæ dicuntur, quæ sanctis operibus ministraverint, ut Apostolus dicit: « Levantes puras manus sine ira et disceptatione ⁷⁰; » et rursus manus dicuntur plenæ sanguine, quæ ad effundendum sanguinem ministraverint (78): ita et in præsentī loco membra quæ peccato deserviunt et iniquitati, arma iniquitatis appellantur: et rursus si peccati concupiscentiam mortificemus in corpore nostro mortali, et in opere justitiæ laboremus, atque omnibus membris nostris (79) justitiæ ministremus, efficiamur tanquam ex mortuis viventes, peccato scilicet mortui et justitiæ viventes; et consequenter etiam membra nostra fiunt arma justitiæ Deo. Bene autem metaphoram superius propositam custodivit, ut quia regnare dixerat peccatum, arma peccati membra nominaret, et rursus Deo regi arma justitiæ fierent membra nostra (80). Sequitur post hæc: « Peccatum enim vobis non dominabitur. Non enim sub lege estis, sed sub gratia ⁷¹. » Etiam hic intuere miram in Apostoli sermone cautelam. Cum de nobis loquitur, dicit (81): « Peccatum vobis non dominabitur: » cum de Salvatore loqueretur, non dixit: Peccatum non dominabitur (neque enim ita de eo dici decebat), sed ait: « Mors ei ultra non dominabitur ⁷². » Mortis enim in eo fuit locus, peccati nullus. At contra de nobis nec conveniebat dici: Mors vobis non dominabitur; hoc enim cavere non possumus; sed, « Peccatum vobis non dominabitur; » quod sine dubio sciret vitare nos posse (82), secundum ea quæ superius diximus, si mortificemus concupiscentias carnis, in quibus peccatum poterat dominari. Pro-

⁶⁴ Psal. LXXXIII, 5. ⁶⁵ I Cor. VI, 16, 17. ⁶⁶ Rom. VIII, 10. ⁶⁷ Rom. VI, 7. ⁶⁸ I Cor. XV, 53. ⁶⁹ Rom. VI, 15. ⁷⁰ I Tim. II, 8. ⁷¹ Rom. VI, 14. ⁷² ibid. 9.

(67) Alias, « quomodo videat; » al., « quando viderit. »

(68) Editi, « junxit se. »

(69) Editi, « Cur igitur additur mortali, » etc. Sed mss. ut in nostro textu.

(70) Editi, « quod. »

(71) Vita est. Editi, « vivit. »

(72) Editi, « quod mortuus est, justificatus dicitur. » Mss. quidam et Rabanus, « qui mortuus est, » etc. Sed rectius ms. unus ut in nostro textu.

(73) Alias, « aut furatur. »

(74) Ms. unus, « in præsentī capitulo Apostolus commonere videtur adiciens, » etc. Editi, « in præsentī loco ita Apostolus videtur commonere dicens: In corpore vestro mortuo. Alius fortasse diceret quod. » Deinde, « mortuum nominavit. » Sed potiores mss. ut in nostro textu.

(75) Editi, « adeptæ immortalitate. » Mss. quidam, « indeptæ immortalitate, » male. Sed recte ms. unus ut in nostro textu.

(76) Alias, « qua; » al., « quam. » Et paulo post editi perperam, « arma nostra præbenda peccato, » etc.

(77) Alias, « non tam membra. »

(78) Editi, « ad effundendum eum ministraverint. »

(79) Alias perperam, « atque in omnibus membris nostris. »

(80) Editi, « vestra, » male.

(81) Editi, « diceas. »

(82) Ms. unus, « Quod sine dubio scire et vitare non posse constat... si mortificemus, » etc. Alias, « Quod sine dubio scire et vitare non possumus... si non mortificemus, » etc.

pterea enim subjungit : « Non enim sub lege estis, sed sub gratia ; » et evidenter ostendit ex his nos non esse sub lege illa quam in membris positam repugnare dicit legi mentis ⁷³, quia qui mortificat membra sua, certum est quod non sit sub lege membrorum, sed sub gratia Dei. De hac lege et alibi dicit, quia « virtus peccati lex ⁷⁴. » Si quis vero (85) velit hæc accipere de lege Moysi, illud sine dubio dicet, quod non sumus sub lege litteræ quæ occidit, sed sub lege spiritus quæ vivificat ⁷⁵, quam hic gratiam nominavit.

2. « Quid ergo? Peccabimus, quia non sumus sub lege, sed sub gratia? Absit ⁷⁶. » Simile videtur hoc illi dicto, quod superius exposuimus : « Quid ergo dicemus? Permanebimus in peccato ut gratia abundet? Absit ⁷⁷; » et ideo una atque eadem utriusque loco sufficiat explanatio. Hoc solum est quod videtur habere differentiam, quod in superioribus ubi dicit : « Quid ergo? Permanebimus in peccato? » quasi his qui nondum discesserint a peccato dici videtur, ne permaneant in eo in quo esse adhuc videbantur : hic vero tanquam ab his qui jam (84) discesserint a peccato, fieri videtur interrogatio : et ibi, ut quasi gratia, quæ nondum erat, abundaret ; hic autem tanquam præsentem jam gratiam dicit, « quia non sumus sub lege, sed sub gratia ⁷⁸. »

3. « Nescitis quia cui exhibetis vos servos ad obediendum, servi estis ejus cui obeditis, sive peccati ad mortem, sive obedientiæ ad justitiam (85)? Gratias autem Deo quoniam fuistis servi peccati, obedistis autem ex corde in eam formam doctrinæ, in quam traditi estis. Liberati autem a peccato, servi facti estis justitiæ ⁷⁹ (86). » Videtur fortassis minus integra elocutio quod ait : « Servi estis (87) ejus cui obedistis, sive peccati ad mortem, sive obedientiæ ad justitiam ; » cum ratio poposcerit dici : Servi estis ejus cui obedistis, sive peccati, sive justitiæ per obedientiam. Sed in eo qui se imperiti sermonis sponte profitetur ⁸⁰ (88), artem compositionis verborum requirere superfluum puto, cum sensus evidens habeatur. Hoc est ergo quod in hoc loco Apostolus docet ; quia unusquisque in manu sua habet et in arbitrii potestate, **572** ut aut peccati servus sit, aut justitiæ. Ad quamcunque enim partem inclinaverit obedientiam (89), et

dicat servum. In quo, ut dixi, absque ulla cunctatione in nobis esse ostendit arbitrii libertatem. In nobis namque est exhibere obedientiam nostram vel justitiæ, vel peccato. « Nemo » autem « potest duobus simul dominis servire, » peccato et justitiæ. « Aut enim unum odio habebit, » peccatum scilicet, « et alium amabit, » id est justitiam : « aut patietur unum, » scilicet peccatum duntaxat, « et alium contemnet ⁸¹, » id est justitiam. Simile ergo est et quod dixit Apostolus : « Servi ejus estis cui obedistis, sive peccati, sive justitiæ ⁸². » Sed et quod dicitur : « Omnis qui (90) facit peccatum, servus est peccati ⁸³, » ad hoc respicit, quamvis etiam non adjecerit : Et omnis qui fecerit justitiam, servus est justitiæ. Quod fortassis putet alius idcirco subrelictum, ut quasi ex consequentibus debeat intelligi. Mihi tamen videtur (91) consulto non additum. Neque enim conveniebat dici, quia omnis qui facit justitiam, servus est justitiæ. Nam et Deus ipse facit justitiam, et non idcirco servus justitiæ dici potest, sed justitiæ Dominus (92). Non ergo ita omnis qui facit justitiam, servus est justitiæ, ut omnis qui facit peccatum, servus est peccati. Nam et ipse diabolus sine dubio peccati servus est, quippe qui discessit a servitute justitiæ, et in conspectu Domini omnipotentis rebellavit, propter quod et apostata appellatus est. Constat ergo ex his verbis quibus Paulus dicit (93) : « Quia cui exhibetis vos servos ad obediendum, servi estis cui obedistis, sive peccati, sive justitiæ ⁸⁴, » quia sponte nostra ipsi nos (94) exhibemus, nullo cogente, vel peccato servire vel justitiæ per obedientiam nostram : et ideo semper horum meminisse debemus, ne inanes querelas in peccati excusatione proferamus, quod diabolus fecerit ut peccaremus, aut naturæ necessitas, aut fatalis conditio, aut cursus astrorum (95). Sed audi apertam Pauli sententiam, qua dicit : « Cui vos exhibetis servos ad obediendum, servi estis cui obedistis, sive peccati, sive justitiæ. » Post hæc : « Gratias, inquit, Deo, quia fuistis servi peccati, obedistis autem ex corde in eam formam doctrinæ, in quam traditi estis ⁸⁵⁻⁸⁶. » Videtur hæc ad eos dicere, de quorum vita profectuque præsumit, et de quibus jam superius dixerat : « Gratias ago Deo per Jesum Christum pro omnibus vobis, quia fides vestra annuntiatur in universo mun-

⁷³ Rom. vii, 23. ⁷⁴ I Cor. xv, 56. ⁷⁵ II Cor. iii, 6. ⁷⁶ Rom. vi, 15. ⁷⁷ ibid. 4. ⁷⁸ ibid. 15. ⁷⁹ ibid. 16, seq. ⁸⁰ II Cor. xi, 6. ⁸¹ Matth. vi, 24. ⁸² Rom. vi, 16. ⁸³ Joan. viii, 34. ⁸⁴ Rom. vi, 16. ⁸⁵⁻⁸⁶ ibid. 17.

(85) *Verò.* Desideratur in antea editis.

(84) *Jam.* In editis omittitur.

(85) Ms. unus, « sive justitiæ in sanctificationem. »

(86) Editi, « servi autem facti estis justitiæ. »

(87) Alias, « quia ait : servi estis cui obedistis, sive peccati, sive obedientiæ (al. obeditionis) ad justitiam, cum ratio posceret : Servi estis (al. Ergo servi estis), » etc.

(88) Alias, « qui imperitiam sermonis sponte confitetur. »

(89) Editi, « Ad quamcunque enim potestatem inclinaverit obedientiæ. » Ms. unus, « Ad quamcunque

enim partem inclinaverit se homo obedientiæ. »

(90) Editi, « Nam omnis qui, » etc. Mss. plerique, « Sed et omnis qui, » etc., absque « quod dicitur. »

(91) Alias, « Mihi autem videtur. »

(92) Alias, « sed justus Dominus. »

(93) Editi, « ex his esse servos (al. ex his servis) quibus Paulus dicit, » al., « ex his verbis » (al., ex his sermonibus) Pauli, quibus dicit. »

(94) Editi, « quia sponte. Nam ipsi nos. »

(95) Alias, « quia » (al. « quod, » al. « quam) diabolus fecit ut peccatorem, aut naturæ... aut cursus astrorum efficiat, » al. « faciat. »

do ⁸⁷. » Tum deinde et illud ostendit, quod omnes A homines primo serviant peccato. Sic enim scriptum est: Quia « non est justus super terram qui faciat bonum, et non peccet ⁸⁸. » Primo enim necesse est in omni homine illud compleri quod scriptum est: « Sed ubi venit mandatum, peccatum revixit ⁸⁹. » Hoc vero quod sequitur ad paucos dicitur, et eos qui jam emendantur, scilicet quod dicit: « Gratias autem Deo, quia fuistis servi peccati, obediistis autem ex corde in eam formam doctrinæ, in quam traditi estis ^{90,91}. » Servi ergo fuimus omnes peccati; sed ubi tradita est nobis forma doctrinæ, et huic non utenque, neque solis verbis, sed ex corde, ex animo, ex tota devotione elegimus obedire, liberamur a servitute peccati, et efficiamur servi justitiæ. Unde vereor ne forte plures simus qui videamur suscepisse formam doctrinæ justitiæ, et verbis quidem vel professione justitiæ videamur obedire, corde vero obediamus peccato, carnis adhuc in nobis vitiis dominantibus. Et ideo ante omnia indigemus illa de qua superius docuit mortificatione membrorum. Quod autem dixit: « Formam (96) doctrinæ, in quam traditi estis, » requirendum puto quomodo unusquisque tradatur. Invenimus namque quod eos qui « non » probant « Deum habere in notitiam, » tradat « Deus secundum desideria cordis eorum in immunditiam, ut contumeliis afficiant corpora sua in semetipsis: » et alios qui « commutaverunt gloriam incorruptibilis Dei, » tradat « in passiones ignominie ⁹², » de quibus in locis suis prout potuimus diximus. Et hos ergo qui semetipsos exhibent servos justitiæ per obedientiam (97), Deus tradidit ut instituuntur et imbuantur secundum formam doctrinæ justitiæ. Movet autem me etiam hoc, quod non dixit, « Obedistis (98) ex corde » doctrinæ, « in quam traditi estis, » sed « formam doctrinæ » posuit. Nec puto quod unum esse senserit Apostolus doctrinam, et formam doctrinæ; sed mihi videtur quod formam doctrinæ minus esse scierit, quam ipsam doctrinam; et nunc quidem in præsentī vita dum in hoc corpore sumus, et « aggravat terreum hoc habitaculum sensum multa cogitantem ⁹³, » formam doctrinæ habeamus, non ipsam doctrinam, sicut idem Apostolus in **573** aliis dicit: « Nunc autem videmus per speculum in ænigmate; » ipsa autem doctrina sit de qua dicit: « Tunc autem videbimus facie ad faciem ⁹⁴. » Unde et in præsentī vita puto quod for-

mam atque umbram virtutum tenere possimus; ipsas vero virtutes, tunc cum venerint illa quæ perfecta sunt. Et ideo justus nunc (99) magis, ut mihi videtur, in umbra virtutum, quam in ipsis virtutibus vivit (1). Et ob hoc fortassis Jeremias in Lamentationibus dicit: « Spiritus vultus nostri Christus Dominus, cui diximus: In umbra ejus vivemus in gentibus ⁹⁵. » Quod si Christus est justitia, et sapientia, et veritas, et dicimus, « in umbra ejus vivemus in gentibus: » ergo in umbra justitiæ, et in umbra sapientiæ, et in umbra veritatis vivimus, etiam si justī, et sapientes (2), et veritatis amatores esse videamur. Propterea ergo dicitur: « Si quis se putat cognovisse, nondum cognovit quemadmodum oporteat scire ⁹⁶. » Fortassis enim etiam ipsum Verbum Dei, secundum hoc quod « Verbum caro factum est, et habitavit in nobis ⁹⁷, » aliter in præsentī vitæ statu, aliter cum venerit quod perfectum est ⁹⁸, cognoscetur; et aliter nunc in forma servi, tunc vero aliter in forma Dei, et in Patris æqualitate sentietur. Pro quibus omnibus, vel « in forma doctrinæ, » ut Apostolus dicit, et nondum in ipsa doctrina, vel « in umbra Christi, » ut Jeremias nominavit ⁹⁹, et nondum in ipso Christo, vivere videmur inter gentes. « Liberati autem a peccato, servi facti estis justitiæ ¹. » Expositio est in his eorum quæ superius dixit. Si enim ultra non serviatis peccato, certum est quia liberati ab eo servi facti estis justitiæ. Sed requiritur quis est qui liberat a peccato. Sine dubio veritatis agnitio. Sic enim dicebat Jesus ad Judæos qui crediderant ei: « Si credideritis verbo meo, agnosceitis veritatem, et veritas liberabit vos ². » Veritas est ergo quæ liberat a peccato, et veritatis agnitio. Certum est autem quod omnis qui liberatus fuerit a peccato, justitiæ serviat. Quod autem dicimus, justitiæ serviat, quoniam justitia una est ex virtutum choro, simile est ac si diceremus, quia si quis liberatus est a peccato, serviet veritati, et serviet sapientiæ, et serviet pudicitie, et serviet pietati (3). Sic enim ego audio et illud quod dictum est: « Aperite mihi portas justitiæ, et ingressus in eas confitebor Domino ³. » Non enim solius justitiæ portas ingreditur qui confiteri vult Domino, sed et veritatis, et sapientiæ, et pietatis, et pudicitie. Omnium namque una est aula virtutum, cujus sibi justitiæ nomine pandi januas postulat (4) justus.

⁸⁷ Rom. I, 8. ⁸⁸ Eccli. VII, 21. ⁸⁹ Rom. VII, 9. ^{90,91} Rom. VI, 17. ⁹² Rom. I, 28, 24, 25, 26.
⁹³ Sap. IX, 15. ⁹⁴ I Cor. XIII, 12. ⁹⁵ Thren. IV, 20. ⁹⁶ I Cor. VIII, 2. ⁹⁷ Joan. I, 14. ⁹⁸ I Cor. XIII, 10.
⁹⁹ Thren. IV, 20. ¹ Rom. VI, 18. ² Joan. VIII, 31. ³ Psal. CXVII, 19.

(96) Editi, « Quam autem dixit formam, » etc.

(97) Alias, « Et hic ergo qui [al. eo qui] semetipsos exhibent servos per obedientiam justitiæ; » et paulo post editi, « secundum formam justitiæ doctrinæ. »

(98) Editi, « obedientiæ. » Ms. unus. « obedientes. »

(99) Nunc. Deest in editionibus Merlini et Genebrardi.

(1) Editi, « vivit, » male.

(2) Ms. unus, « etiam si justitiæ, et sapientiæ, » etc. Deinde idem ms., « si quis se putat cognovisse Deum... oporteat sciri. » Al., « cum scire. »

(3) Editi, « et serviet pudicitie, prudentiæ, et pietati. » Sed omnes mss. omittunt « prudentiæ. » Quidam etiam non habent « serviet » ante « pietati. »

(4) Editi, « nomine Paulus » (al., Pauli) januas postulat aperiri. »

4. « Humanum dico propter infirmitatem carnis vestrae. Sicut enim exhibuistis membra vestra servire immunditiae, et iniquitati ad iniquitatem (5), ita nunc exhibete membra vestra servire justitiae in sanctificationem ⁴. » Pudorem quemdam per haec incutit Apostolus auditoribus, ut hoc saltem obsequii dependant justitiae et sanctificationi, quod prius immunditiae iniquitaeque detulerant. Quid ergo tam humanum, hoc est, quid tam leve, quid tam sine onere, et quod nulla prorsus possit carnis infirmitas excusare (6)? « Sicut, inquit, exhibuistis membra vestra servire immunditiae, et iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra vestra servire justitiae in sanctificationem. » Ingloriosum quidem est ut ita quis virtutibus sicut vitiis serviat. Multo enim amplius et multo intentius honoranda justitia est. Sed ego, inquit, humane et communiter ago: eadem postulo, similia requiro. Dudum currebant pedes vestri ad demonum templa, nunc carrant (7) ad Ecclesiam Dei. Currebant prius ad effundendum, nunc autem ad liberandum sanguinem currant. Protendebantur prius manus ut aliena diriperent, nunc protendantur ut propria largiantur. Circumspiciebant prius oculi mulierem, aut alienum aliquid ad concupiscendum, nunc circumspiciant pauperes, debiles, egenos ad miserandum. Aures delectabantur auditu vano, vel honorum derogationibus, nunc convertantur ad audiendum verbum Dei, ad explanationem legis, et ad capiendam sapientiae disciplinam (8). Lingua quae conviciis, maledictis, et turpiloquiis assueta est (9), convertatur nunc ad benedicendum Dominum in omni tempore ⁵: sermonem sanum proferat, et honestum, ut det gratiam audientibus, et veritatem loquatur cum proximo suo ⁶. Sed quid opus est haec singula persequi, cum pateat etiam tibi, uniuscujusque membri ministerium, quod exhibuit vitiis, aptare virtutibus, et actum quem exhibuit immunditiae, ad castitatem nunc sanctificationemque convertere? Videtur sane hic justitiam pro omnibus simul virtutibus nominasse, sicut econtrario iniquitatem pro omnibus simul vitiis posuisse. Addidit (10) sane, « justitiae in sanctificationem, » quo videlicet castitatis partem et generaliter cum caeteris, et per semetipsam specialiter commendaret. Sed et illud aspice, quod ubique per haec arbitrii libertatem designat, **574** et ostendit unumquemque habere in sua potestate, ut quae ante iniquitati ad iniquitatem servitia dependebat (11), haec, converso in melius proposito, justitiae sanctificationique depen-

A dat: quod utique fieri non posset, si aut natura (12), ut quibusdam videtur, repugnaret, aut astrorum cursus obsisteret.

5. « Cum enim servi essetis peccati, liberi eratis justitiae. Quem ergo fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis? Nam finis illorum mors est. Nunc vero liberati a peccato, servi autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam aeternam ⁷. » Quomodo (15) quis peccati servus sit, sufficienter jam in superioribus dictum est, cum exponeremus illum locum: « Nescitis quia cui vos exhibetis servos ad obediendum, servi estis ejus cui obedistis, sive peccati, sive justitiae ⁸? » Cum ergo quis peccato servit, justitiae liber est, hoc est, alienus a justitia. Hic enim liberum alienum dicit, et recte quidem. Nemo enim potest simul et peccato servire, et justitiae, sicut et Salvator dixit, quia « nemo potest duobus dominis servire ⁹. » Sed de his plenius supra diximus. Illud sane notandum est, esse et libertatem culpabilem, et laudabilem servitutem. Nam liberum esse justitiae, crimen est; servum vero esse, laudabile. Quod autem dicit justitiae servum fieri, simul intellige et sapientiae, et pietati, et pudicitiae, et omnibus una virtutibus: sicut econtrario qui peccata, servus est simul et concupiscentiae male, et irae, et furoris, et impudicitiae, et rapinae; et omnibus simul vitiis ac sceleribus servit. Unde nosmetipsos semper discutere debemus per singula quaeque quae gerimus, et in unoquoque actu considerare cuiam serviamus, peccato ad iniquitatem, an justitiae in sanctificationem. « Quem ergo, inquit, fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis? Nam finis illorum mors est ¹⁰. » Fructum et bonorum et malorum esse docet Scriptura divina, ut ipse Salvator in Evangeliiis dicit: « Aut facite arborem bonam, et fructum ejus bonum; aut facite arborem malam, et fructum ejus malum ¹¹. Non potest arbor bona fructus malos facere, neque arbor mala fructus bonos facere ¹². » In quibus propositum et voluntas hominis, arbor dici videtur vel bona, vel mala, fructus vero ejus opera. Si quis convertat animos et propositum ad justitiam, erubescit sine dubio, et ipse se notat (14) de prioribus gestis quae egit positus sub peccato, quia « finis illorum mors est. » Sed requiro quae mors? Certum est quia (15) non ista communis. Non enim quis post mortem convertitur ad justitiam, vel pro male gestis praeteritis erubescit. Quid ergo est? Nunquidnam peccati mortem dicere videtur, quoniam « anima quae pec-

⁴ Rom. vi, 19. ⁵ Psal. xxxiii, 2. ⁶ Zachar. i, 16; Ephes. iv, 25. ⁷ Rom. vi, 20, 22. ⁸ ibid. 16. ⁹ Matth. vi, 24. ¹⁰ Rom. vi, 21. ¹¹ Matth. xii, 33. ¹² Matth. vii, 18.

(5) Alias, « injustitiam. »

(6) Editi, « nulla ratione prorsus possit infirmitatis excusari. » Sed omnes mss. ut in nostro textu.

(7) Alias, « nunc autem concurrant. »

(8) Editi, « sapientiam et disciplinam. »

(9) Genebrardus, « erat assueta. »

(10) Editi, « Addit quoque, » ms. unus, « addidit quoque. »

(11) Editi, « dependebant, » et infra, « dependant. »

(12) Sic mss. et Rabanus. Editi vero, « si necessitas naturae. »

(13) Alias, « Quoniam; » al., « Quod. »

(14) Alias, « et ipse se renovat, » al., « et ipsa notat. »

(15) Quia. Deest in libris antea editis.

cat, ipsa morietur ¹³ ? » An illud magis potest intelligi quod istam mortem dicat (16) qua cum Christo peccato morimur, et vitiis ac sceleribus finem damus, ut propter hoc dixisse videatur, quia « finis illorum mors est ? Nunc vero liberati a peccato, servi autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam æternam. » Fructus fructibus comparat : et peccati quidem fructus pro quibus nunc, hoc est, postea quam liberati a peccato, et servi facti Deo, sancti erubescunt, pronuntiat morte finire : fructus vero justitiæ qui sunt in sanctificationem, finem dicit accipere vitam æternam. In quo illud primo non est omitendum, quod fructus quidem eos pro quibus nunc erubescimus (17), in quo sint noluit nominare : eorum vero fructum qui liberati sunt a peccato, et servi facti sunt Deo, dicit esse in sanctificationem. Bonorum enim frequentius quam malorum habenda memoria est. Quod autem prius de malis fructibus et sine eorum, postea vero de fructibus qui in sanctificationem sunt (18), et de fine eorum, quæ est vita æterna, memoravit, vide quia simile est hoc dicto prophetico illi quo ipse ait : « Ego occidam, et ego vivere faciam ¹⁴ ; » et iterum : « Percutiam, et ego sanabo ; » et rursum in Job : « Ipse dolere facit, et remedium dat : percutit, et manus ejus sanat ¹⁵. » Quæ omnia illuc aspiciunt, quod ante moriendum est cum Christo, et ita convivendum : et ante compatiendum, et ita conregnandum. Nisi enim prius per pœnitentiam peccato moriamur, non possumus per justitiam vivere Deo. Sed et hoc quod (19) superius dixit ¹⁶ : « Liberati autem a peccato, servi facti estis justitiæ : » nunc autem cum similiter dixerit : « Liberati autem a peccato ¹⁷, » non similiter dicit, « servi facti estis justitiæ, » sed, « servi facti estis Deo : » non est otiosa distinctio. Per hoc enim ostenditur, quod posteaquam quis liberatus a peccato fuerit, servire debet primo justitiæ et omnibus virtutibus simul, ut inde per profectum ascendat ad hoc, ut servus fiat Deo, quamvis et servire justitiæ, servire sit Deo. Christus est enim justitia, et servire Christo, servire Deo est. Est tamen ordo profectuum, et sunt

575 in virtutibus gradus (20) : et ideo dicitur Christus regnare, profecto secundum hoc quod justitia est, donec in unoquoque compleatur plenitudo virtutum, ubi vero mensura fuerit perfectionis expleta, tunc dicitur tradere « regnum Deo et Patri, » ut jam sit « Deus omnia in omnibus ¹⁸. » Sed et illud adhuc observandum puto (quoniam colla-

(16) Editi, « dicit. » Et paulo post, « ut post hæc » (ms. unus, « ut post hoc. » Rabanus, « ut Apostolus hæc) dixisse videatur, » etc.

(17) Editi, perperam, « non erubescimus. »

(18) Alias, « in sanctificatione sunt. »

(19) Editi, « quia superius dixerit. »

(20) Alias, « et sunt profectibus gradus ; » al., « et sunt profectibus et virtutibus gradus. »

(21) Editi, « Nam illi alieni sunt in nobis non se-

tionem diximus fructuum malorum, et fructuum bonorum fecisse Apostolum) quod ibi quidem ubi de malis fructibus dicebat, non dixit : Fructum vestrum habuistis « in quibus nunc erubescitis : » sed dixit : « Quem ergo fructum habuistis ? » ubi vero de bonis fructibus dicit, addit « vestrum. » Sic enim scribit : « Habetis fructum vestrum in sanctificationem : » per quod indicare mihi videtur quod fructus malus, fructus erubescendus et pœnitendus, non est noster fructus. Non enim malam in nobis arborem Deus plantavit quæ fructus malos proferret, sicut et ipse dicit per prophetam : « Ego te plantavi vitem fructiferam totam veracem, quomodo conversa es in amaritudine vitis alienæ ¹⁹ ? » Fructus ergo malos etiam si afferamus, non sunt nostri, sed alieni, id est peccati ; fructus vero bonos si afferamus in sanctificationem, nostri sunt fructus. Istos enim fructus ut afferret humana natura a conditore suo suscepit. Nam illi alieni non sunt in nobis seminati a Deo (21). Vis autem scire quia Dominus non seminat malos fructus ? audi eum in Evangelio dicentem : « Nonne bonum semen seminavimus in agro ? Unde ergo habet zizania ? Et respondens dixit (22) : Inimicus homo hoc fecit ²⁰. » Et adhuc vis amplius discere quia isti carnis fructus non sunt nostri, sed alieni ? Ipse iterum (23) Dominus in Evangelio dicit : « Si in alieno fideles non fuistis, quod vestrum est quis dabit vobis ²¹ ? » Sic ergo profundæ rationis mysterio in malo quidem fructu Apostolus non addidit « vestrum ; » de bono autem dicit : « Habetis fructum vestrum in sanctificationem. » Quod autem perfectiores dicat hos (24) quos servire Deo nominat, quam illos quos primo servire justitiæ dixerat, etiam ex hoc probatur, quod horum fructum in sanctificationem posuit ; qui intelligi possunt hi esse qui se castitati et continentiæ devoverunt ; illi autem quos servos dixit esse justitiæ, possunt etiam hi videri qui in conjugiiis positi, justitiæ tamen et omnibus virtutibus operam præbent. De vita autem æterna quamvis et in aliis locis sæpe a nobis dictum sit, tamen et in præsentibus breviter perstringendum est, quod æternitas in Scripturis aliquando pro eo ponatur ut finem nesciat, aliquando vero ut in præsentibus quidem sæculo finem non habeat, habeat tamen in futuro. Aliquando temporis alicujus, vel etiam vitæ unius hominis spatium æternitas appellatur, ut est illud in lege scriptum de servo Hebræo ²² : « Si dilexerit, » inquit, « uxorem suam, et filios suos, et permanere voluerit in servitute propter ipsos (25),

minati a Deo. » Ms. unus, « Nam illi sunt alieni [al., « alienati sunt] non sunt in nobis seminati a Deo. »

(22) Editi, « et respondentes dixerunt : » mss. quidam, « Et respondit. »

(23) Editi, « ipse etiam. »

(24) Mss. plerique, « dicat hic. »

(25) Sic ms. unus. Cæteri vero mss. et editi, « propter ipsam. »

sabula, inquit, pertundes aurem ejus in poste, et erit tibi servus in æternum. » Æternum hic sine dubio tempus vitæ hominis posuit. Et iterum in Ecclesiaste dicitur ²³: « Generatio vadit, et generatio venit, terra autem in æternum stat: » hæc æternum » præsentis sæculi tempus ostendit. Ubi vero dicit « vitam æternam, » ad illud aspiciendum est quod ipse Salvator dixit: « Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum ²⁴: » et iterum: « Ego sum via, et veritas et vita ²⁵. » Et ipse Apostolus in aliis dicit, quia « rapiemur in nubibus obviam Christo in aera, et ita semper cum Domino erimus ²⁶. » Sicut ergo semper cum Domino esse, finem non habet, ita et vita æterna nullum finem habere credenda est.

6. « Stipendia enim peccati mors: gratia autem Dei, vita æterna, in Christo Jesu Domino nostro ²⁷. » Simile est, hoc quod dixit, « Stipendia peccati mors, » illi quod superius dixerat, « Finis autem illorum mors ²⁸. » Quorum autem? Illorum sine dubio « pro quibus nunc erubescitis, » quorum fructus nec nominare quidem æstimat dignum (26). Et iterum: « Gratia autem Dei, vita æterna, in Christo Jesu Domino nostro, » simile est illi quod dixit: « Habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam æternam ²⁹. » Bene autem metaphoram, id est figuram militiæ ex initio propositam servat, ut militantibus sub peccato rege (27), imo potius tyrannidi ejus parentibus, stipendia debita mortem dicat exsolvi. Deum vero non erat dignum militibus suis stipendia quasi debitum aliquod dare, sed donum et gratiam, quæ est « vita æterna in Christo Jesu Domino nostro. » Ego non puto etiam hoc vacuum esse, quod ad vitam æternam addidit « in Christo Domino nostro; » sed quia fortassis sciri voluit aliud esse vitam æternam solum, et aliud vitam æternam in Christo Jesu. Et illi enim qui surgent in confusionem et opprobrium sempiternum ³⁰, habebunt quidem vitam æternam, non tamen in Christo Jesu, sed in confusione **576** et opprobrio æterno; justi vero qui surgent (28) in vitam æternam in Christo Jesu habebunt vitam æternam. Peccatum ergo (29) militibus suis in quibus regnat, stipendia digna largitur mortem. Mortem autem dicimus non hanc corporalem, sed illam

A de qua scriptum est, quia « anima, quæ peccat, ipsa morietur ³¹. » Et quamvis de diversitate mortis a nobis sæpe jam dictum sit, tamen quia præsens admonuit locus, apertius eadem repetere, et in unum quæ sparsim sunt dicta colligere neque mihi pigrum sit, neque legentibus onerosum. Mors in Scripturis unum quidem nomen est, sed multa significat. Etenim separatio corporis ab anima mors nominatur. Sed hæc neque mala (30), neque bona dici potest: est enim media, quæ dicitur indifferens. Et rursus separatio animæ a Deo mors appellatur, quæ per peccatum venit. Hæc aperte mala est, quæ et peccati stipendium nominatur ³². Hanc mortem Deus non fecit, neque lætatur in perditione vivorum: sed invidia diaboli mors hæc introivit (31) in orbem terrarum. Et iterum ipse auctor mortis hujus diabolus mors appellatur, et ipse est qui dicitur inimicus Christi novissimus destruendus ³³. Sed et inferni locus in quo animæ detinebantur a morte, etiam ipse mors appellatur. Dicitur vero et illa mors (32) laudabilis qua peccato quis moritur, et Christo consepelitur, per quam emendatio fit animæ et vita æterna conquiritur. Cum ergo tanta differentia in hoc uno nomine mortis habeatur, si audias Deum dicentem, « Ego occidam, et ego vivere faciam ³⁴, » intelligere debes quæ sit mors quam decet inferre Deum (33): illa sine dubio quæ conferat vitam, id est ut moriatur quis peccato, et vivat Deo. « Cum occideret eos, » inquit, « quærebant eum, et revertebantur ^{35,36}. » Apertissime docens per hoc, quia (34) quem Deus occidit, propterea occidit, ut peccato moriatur, et quærat Deum. Sic ego audio et illud quod scriptum est ³⁷, quia occidit Deus Her filium Judæ, quoniam malignus erat; et si quid aliud hujusmodi de Deo legimus scriptum. Sic et Apostolus peccatorem tradebat in interitum carnis, ut spiritum faceret salvum ³⁸, hoc est, ut moreretur peccato, et viveret Deo. Et in præsentem igitur loco stipendia quæ dat peccatum, mors esse dicuntur: non ista mors quæ separat corpus ab anima, sed illa qua per peccatum separatur anima a Deo. Et rursus nos in morte Christi dicimur baptizati, in illa sine dubio morte (35) qua peccato mortuus est semel, ut et nos separemur a peccato, et vivamus Deo ³⁹. Tali namque morte qui moritur (36) justificatus esse dicitur a peccato ⁴⁰. Sic ergo habenda distinctio

²³ Eccle. i, 4. ²⁴ Joan. xvii, 3. ²⁵ Joan. xiv, 6. ²⁶ I Thess. iv, 16. ²⁷ Rom. vi, 23. ²⁸ ibid. 21. ²⁹ ibid. 22. ³⁰ Jerem. xxiii, 40. ³¹ Ezech. xviii, 4. ³² Rom. vi, 23. ³³ I Cor. xv, 26. ³⁴ Deut. xxxii, 39. ^{35,36} Psal. lxxvii, 34. ³⁷ Gen. xxxviii, 7. ³⁸ I Cor. v, 5. ³⁹ Rom. vi, 3, 9, 10. ⁴⁰ Rom. vii.

(26) Editi, « quorum fructus ne nominare dignum. Et iterum: Gratia autem Dei in Christo, » etc., omissis vocibus, « vita æterna. »

(27) Ms. unus cum editis, « sub peccati rege. » Alter ms., « sub peccati lege. » Sed rectius ms. Regius num. 1639 et Rabanus ut in nostro textu.

(28) Alias, « surgunt; » et paulo post, « habent, » male.

(29) Editi, « Peccatum vero. »

(30) Neque mala. Hæc desunt in editione Genebrardi. Deinde ms. unus, « atque dicitur indifferens, » quibus verbis addunt editi, « id est communis, » quod omittitur in omnibus mss. nostris.

(31) Editi, « invidia diaboli mors introivit, » etc., absque « sed. » Al., « invidia autem diaboli mors introivit, » etc.

(32) Editi, « etiam ipsa mors appellatur. Dicitur etiam illa mors; » et postea ms. unus, « per quam emendatio fit animæ. »

(33) Editi et mss. quidam perperam habent, « quam dicit inferre Deum. »

(34) Alias, « Cum occideret eos, inquirebant eum. Apertissime dicens, quia, » etc.

(35) Morte. In editis omittitur.

(36) Ms. unus, « justificatus est a peccato, » male.

est, quod Deus etiamsi occidere dicatur et morti tradere, talis quædam sit mors quæ a Deo datur, ut conferat vitam. Nihil enim mali datur a bono (37), licet triste sit, licet doloris plenum, prospectu tamen medendi, et contemplatione sanitatis infertur, ut animam quam separaverat a Deo illecebra et dulcedo peccati, severitatis austeritas separet a peccato. Econtrario vero peccatum quidquid dederit, quidquid contulerit, animæ mors est, etiam si stipendia largiatur.

7. « An ignoratis, fratres (scientibus enim legem loquor) ⁴¹ quia lex dominatur in homine, quanto tempore vivit? Nam quæ sub viro est mulier, vivente viro alligata est legi. Si autem mortuus fuerit vir, soluta est a lege viri. Igitur, vivente viro, cognominabitur adultera, si fuerit cum alio viro. Si autem mortuus fuerit vir, liberata est a lege viri, ut jam non sit adultera si fuerit cum alio viro. Itaque, fratres mei, et vos mortificati estis legi per corpus Christi, ut sitis alterius qui ex mortuis resurrexit, ut fructificemus (38) Deo. Cum enim essemus in carne, vitia peccatorum (39), quæ per legem erant, operabantur in membris nostris, ut fructificarent morti. Nunc autem soluti sumus a lege mortui, in qua detinebamur, ita ut serviamus in novitate spiritus, et non in vetustate litteræ. » Latius in superioribus (40) de fide et lege disserens, per omnia esse præferendam ostendit fidem eorum duntaxat qui credunt « in eum qui suscitavit Jesum Dominum nostrum a mortuis ⁴². » Post hæc qualis etiam eorum conversio (41) deberet esse subjungit, in quibus et de peccato Adam, ac justitia Christi disseruit: sed et de servitute (42) ac libertate qua vel justitiæ quis servit et liber est a peccato, vel peccato servit et justitiæ liber est, disputavit. Nunc ergo post excessum quemdam latius habitum (43) redit **577** denuo ad tractatum legis et Christi, talia quædam in præsentī disserens loco: quæ paululum repetentes, secundum litteræ consequentiam prius aperire tentabimus: tum etiam pro viribus quid unusquisque sermo virtutis habeat, requiremus. Loquor, inquit, vobis qui scientiam legis habetis, et scitis sensum ejus non esse in vetustate litteræ, sed in spiritus novitate: hoc est, « scientibus legem loquor ⁴³, » et appello vos, propter hujus legis scientiam, « fratres; » et dico: Nunquid ignoratis quia lex unicuique mancipato et servienti sibi dominatur, sicut vir junctæ sibi (44) mulieri: et sicut in omni vita sua dominatur mulieri legibus sibi

junctæ, ita et homini qui sub lege est, quandiu vivit et valet, dominatur lex (45). Sed sicut viro, cui legibus subjuncta fuerat mulier, si accidat mori, libera efficitur mulier, et a viri potestate resolvitur, ita et is qui sub lege est, si accidat legem mori, ab operibus legis liber efficitur: et sicut mulier quæ prioris viri legibus absoluta est, habet libertatem ut alii viro jungatur, ita et is qui sub potestate legis vixit, ubi mortuam videt litteram, habet potestatem viventi Verbo tanquam viro sociari. Si vero viventem adhuc priorem virum voluerit mulier relinquere, et alii sociari, adultera sine dubio appellabitur. Quod simili forma etiam in eum cadit qui legem ut virum viventem (46) deserit, et alii jungitur. Hæc autem tanquam « scientibus, » ut dixi, « legem loquor, fratres, » ut intelligatis quia et vos legem tanquam virum mortuum reliquistis (47). Mors autem illius per adventum Christi et assumptionem corporis ejus est, per quod vos effecti estis alterius (48), id est juncti alii viro, illi scilicet qui a mortuis resurrexit, et ultra mortem non recipit, quam recepit prior ille vir, id est lex. Vos ergo nunc facti estis ejus viri qui a mortuis resurrexit sponsa: et ideo secundum voluntatem ipsius vivere debetis, quia jam non sumus in carne, sed in spiritu ⁴⁴, etiam si aliquando in carne positi peccati et carnis passionibus urgebamur; quæ passionibus per occasionem legis in membris nostris fructificabant, non Deo, sed morti, illi morti quam Deus non fecit. Nunc ergo sicut cum moritur vir, libera est et absoluta mulier a lege viri, ita et nos liberi facti sumus a lege quæ videbatur nobis dominari tanquam vir. Cui legi sine dubio etiam nos mortui sumus, et alieni a conditione ejus « in qua detinebamur, » ut jam post hæc « serviamus non in vetustate litteræ » sicut prius, sed « in novitate spiritus ⁴⁵: » quem spiritum a sponso nostro tanquam nuptiale pignus accepimus, sicut et alibi dicit: « Qui dedit nobis pignus Spiritus ⁴⁶. » Ille est ordo eloquii, et hæc apostolici compago sermonis. Sed nunc repetentes quæ dicta sunt, discutiamus per singula. « An ignoratis (49), inquit, fratres (scientibus enim legem loquor) quia lex dominatur in homine, quanto tempore vivit? » Hyperbaton statim in principio habet, quod ita redditur: « An ignoratis, fratres, quia lex dominatur in homine quanto tempore vivit? » et post hæc redditur illud quod in medio insertum est: « Scientibus enim legem loquor. » Quod autem dixit: « Scientibus legem loquor, » simile est illi

⁴¹ Rom. vii, 1-6. ⁴² Rom. iv, 24. ⁴³ Rom. vii, 1.

(37) Sic potiores mss. nostri. Editi vero, « a bono Deo. » Ms. unus, « ab illo, » et paulo post Genebrardus, « lenitatis » pro « sanitatis. »

(38) Alias, « ut fructificetis, » al., « ut fructificeremus. »

(39) Alias, « passionibus peccati, » al., « vitia peccati, » et postea, « absoluti sumus a lege mortis, » etc. Sed potiores mss. ut in textu.

(40) Editi, « in superiore. »

(41) Mss. quidam, « conversatio. »

(42) Editi, « virtute, » male.

(45) *Habitum*. Deest in editis, sed restituitur ex mss.

(44) *Sibi*. Deest in editis.

(45) Alias, « Sed sicut vir (al., « virum ») cui legibus subjecta, » etc.

(46) *Viventem*. Desideratur in libris antea editis.

(47) Editi, « tanquam mortuam reliquistis. »

(48) *Alterius*. Omittitur in editis et in quibusdam mss.

(49) Alias, « Aut ignoratis, » quod postea repetitur.

quod paulo post dicit : « Scimus autem quoniam lex spiritalis est. » Legem vero spiritalem esse non solus Paulus sciebat (50), sed et hi qui ab ipso imbuantur : qui tamen spiritales erant, de quibus dicit : « Spiritalis autem examinat omnia ⁴⁷. » Nam de Galatis non possum pronuntiare quod sciant legem spiritalem esse, de quibus dicit : « O insensati Galatæ (51) ⁴⁸ ! » Nisi forte tunc scierint cum spiritu cœperant : sed non permanserunt in hac scientia, quia carne consummati sunt. Apostolorum vero doctrina (52), et eorum qui ab ipsis instituebantur ad docendum, talis erat, quæ doceret homines servire legi « non in vetustate litteræ, » sed « in novitate spiritus ⁴⁹. » Quod non solum apostolos, sed et prophetas, et si qui erant tunc sapientes in populo Dei, sensisse arbitror, quia lex spiritalis est, licet multitudinis causa etiam carnalem viderentur observantiam custodire. Nec mirum, cum et ipse Paulus dicat : Quia « factus sum Judæis tanquam Judæus, ut Judæos lucrifacerem ⁵⁰. » Ita ergo multi in populo priore proficiebant in scientia spiritali, et videbant gloriam Verbi Dei, sicut Isaias vidisse scribitur gloriam Filii Dei, ut testatur Joannes cum dicit : « Hæc autem dixit Isaias, quando vidit gloriam ejus ⁵¹. » Scientibus ergo legem loquitur Paulus, id est scientibus quæ sit (53) in lege vetustas litteræ, et novitas spiritus; quod qui bene scit, novit sine dubio quia ita lex dominatur homini quandiu vivit, sicut vir mulieri; et sicut morte viri liberatur mulier a lege **578** conjugii, et sociandi se viro alii accipit libertatem, ita et anima cujus vir lex est, cum vetustatem litteræ in lege deprehenderit, quia quod veterascit prope exterminium est, veluti mortua sibi lege secundum litteram accipit nubendi alii viro, qui est spiritus legis : « Spiritus autem Dominus est ⁵². » Quod autem dixit, « Lex dominatur homini quanto tempore vivit, » non ad hominem, sed ad legem refertur. Hoc enim et in consequentibus indicat, ubi dicit : « Vivente viro alligata est legi; » et ipsius exempli quod assumptum est plenius idem ordo declarat : legem enim loco viri posuit, et de ipsa dicit : « Si autem mortuus fuerit vir,

A soluta est a lege viri. » Quæ tamen si de apostolis (54), vel de his qui ex circumcissione crediderunt dicta intelligantur, nil commovebitur quæstionis : clarum namque est quod hi legem velut virum habuerunt, sub ejus potestate vivebant. Sed ubi venit plenitudo temporum ⁵³, lex infirmari cœpit in carne, et infirmitatem mors consecuta est, et si qui (55) sub potestate hujus viri vixerant tanquam mulier, mortua littera spiritui nubunt Christo credentes. Hi vero qui ex gentibus Domino crediderunt, non videbuntur (56) sub hujus viri, id est sub legis potestate vixisse, nec habuisse virum legis sermonem. Testimonium autem hujus rei, id est quod hi qui ex circumcissione sunt sub viro fuerint, hi autem qui ex gentibus sine viro, Isaias declarat dicens (57) : « Lætare sterilis quæ non paris, erumpe et clama quæ non parturis; quoniam multi filii desertæ, magis quam ejus quæ habet virum ⁵⁴. » Multos filios dicit desertæ magis quam ejus quæ habet virum, quod multo plures ex gentibus quam ex circumcissione crediderint; et ostendit eam quæ habet virum, Synagogam esse (58) quæ habet legem; desertam vero, et vagam, ac sine ulla potestate legis viventem, gentium multitudinem, quæ et sterilis erat, nullius legitimi verbi proferens germen. Ponitur ergo in his ab Apostolo homo qui sub lege vivit, tanquam mulier quæ sub viro est. Virum autem ponit sermonem legis, quem tamen virum mortuum dicit (59), qui est secundum litteram sermo legis. Sed is quomodo sit mortuus, pervidendum est. Potest quidem etiam in hoc videri (60) mortuus, cum spiritalis intelligentia excludit et velut interimit corporalem, et ostendit refugiendam esse occidentem litteram, et sequendum vivificantem spiritum. Sed et hoc modo mortuus esse hic vir evidentius approbabitur. Etenim donec lex umbram gerebat futurorum bonorum ⁵⁵, et in Jerusalem terrena (61) cœlestis culturæ typus et imago gerebatur, et altare manebat, et sacerdotium, sermo legis, littera videlicet, vivere (62) videbatur. Nondum enim introierat in sancta non manufacta Christus ⁵⁶, nec accesserat ad velamen interius, quod ad He-

⁴⁷ I Cor. II, 15. ⁴⁸ Galat. I, 5. ⁴⁹ Rom. VII, 6. ⁵⁰ I Cor. IX, 20. ⁵¹ Joan. XII, 41. ⁵² II Cor. III, 17. ⁵³ Galat. IV, 4. ⁵⁴ Isai. LIV, 1; Galat. IV, 27. ⁵⁵ Hebr. X, 1. ⁵⁶ Hebr. IX, 24.

(50) Alias, « Legem vero spiritalem non solum Paulus sciebat. »

(51) Ms. unus Regius num. 1641 sic habet, « qui tamen spiritales erant. Nam id quidam carnales nesciebant, de quibus dicit : O insensati Galatæ ! » Cæteri vero mss. et editi ut in nostro textu.

(52) Ms. unus, « Apostolorum enim doctrina. » Deinde editi plerique, « instruebantur ad docendum, talis erat, quæ docet, » etc.

(53) Sic mss. plerique. Editi vero et ms. unus : « Hoc autem dicit Isaias quod (al., « quoniam ») vidit, » etc. Deinde mss. quidam cum editis, « Scientibus enim (al., « ergo ») legem loquor, inquit Paulus, id est scientibus quia sit, » etc.

(54) Ms. unus, « si de populis. » Al., « si de apostolorum, » etc., male.

(55) Ms. unus, « et sic qui, » etc. Deinde editi, « mulier, spiritui nubunt » Mss. quidam, « mulier,

D maritaliter spiritui nubent. » Sed rectius mss. nostri et Rabanus, « mulier, mortua littera spiritui nubunt. »

(56) Editi, « Hi vero qui ex gentibus crediderunt, Domino crediderunt, et non videntur, » etc.

(57) Ms. unus, « Isaias dabit dicens. » Rabanus, « Isaias clamabat dicens. »

(58) *Esse.* In editis omittitur.

(59) Sic ms. unus. Cæteri vero mss.; Rabanus et editi, « mortalem dicit, » male.

(60) Editi, « providendum est. Potest quidem in hoc videri, » omisso « etiam. »

(61) Editi, « et inhiabant in terrena; » Rabanus, « et in Hierusalem terrena. » Mss. quidam alius, « et inhiabat terrenis; » alius, et « inhiabant terrena. » Sed potiores mss. ut in nostro textu.

(62) *Videlicet vivere.* Hæc verba desiderantur in editis.

bræos scribens Apostolus ⁵⁷ carnem Christi esse interpretatur. Ubi vero « Verbum caro factum est, et habitavit in nobis ⁵⁸, » a præsentia ejus Jerusalem terrena cum templo (63) et altari, atque omnibus quæ ibi gerebantur, eversa est. Tunc mortuus est vir ejus, id est secundum litteram lex. An non jure dicitur in hac parte mortuus sermo legis, cui nulla sacrificia, nullum sacerdotium, nulla Levitici ordinis ministeria deferuntur? Homicidam punire non potest, nec adulteram (64) lapidare: hæc enim sibi vindicat Romanorum potestas: et dubitas adhuc si mortua sit secundum litteram lex? Ter in anno apparere Domino omnis masculus non ascendit (65): ovis in festivitate Paschæ in civitate quam elegisse putatur Dominus Deus nulla jugulatur; manipuli primitiarum non offeruntur, nulla celebratur oblatio; nulla lepra, nulla purgatur immunditia (66). Et dubitari potest in his omnibus mortuam esse litteram legis? Cum ergo claruerit per hæc omnia mortuum esse virum priorem, nulla prævaricatio est Christo tanquam viro alteri sociari, sicut mulieri crimen non est si viro priore defuncto suscipiat secunda connubia. Et propterea dicit: « Igitur vivente viro cognominabitur adultera, si fuerit cum alio viro, » ut ostendat quia et anima hominis, si jam venit ad Christum, et Christo velut secundo viro sociata est, nullo genere vivere ei debet vetustas litteræ, quæ est quasi prior vir, ne forte si **579** illum habeat in se viventem, efficiatur adultera, quæ ita secundo sociata est, ut ei adhuc viveret prior (67). Hoc est quod per aliam figuram et in superioribus dixit, quia mori prius oportet, et ita consepeliri Christo. Denique etiam hoc addit in posterioribus: « Itaque, fratres mei, et vos mortui estis legi per corpus Christi, ut sitis alterius qui ex mortuis resurrexit, ut fructificemus Deo ⁵⁹ (68). » Vides quomodo, licet figurarum diversitas videatur, ad unum tamen sensum cuncta revocantur. Nam et quod legem nobis mortuam dicit, hoc idem vult intelligi, quod et nos mortui sumus legi per

⁵⁷ Hebr. x, 20. ⁵⁸ Joan. i, 14. ⁵⁹ Rom. vii, 4. ⁶⁰ Isai. lxi, 4, 11. ⁶¹ Coloss. ii, 15. ⁶² Deut. xxv, 5.

(63) Sic ms. unus et Rabanus. Editi vero et mss. quidam, « a præsentia ejus lex cum templo, » etc. Alter ms. codex, « ac præsentia ejus Jerusalem terrena cum templo, » etc.

(64) Editi, « nec adulterum. »

(65) Editi, « litteræ lex. » Deinde ms. unus, « Ter in anno apparere Domino jubetur omnis masculus; non ascendit. »

(66) Sic ms. unus Regius num. 1659. Rabanus vero, « manipuli primitiarum efferuntur nulli . . . nulla expiatur immunditia, » etc. Cæteri mss. et editi, « manipuli primitiarum (al., « de manipulis primitiarum ») nulla celebratur oblatio: nulla lepra, nulla pecoris (al., « peccatoris ») immunditia, dubitari potest, » etc.

(67) Alias, « quia ita adhuc secundo sociata est, ut ei (al., « ut si ») adhuc viveret prior. »

(68) Editi: « Vides quomodo figurarum, » etc., omisso « licet. »

(69) Sic mss. unus Regius num. 1641. Alter ms. num. 1659: « Nam equidem legem nobis mortificatam dicit per corpus Christi, in quo corpore, » etc., omissis intermediis. Cæteri vero mss., Raba-

A corpus Christi, in quo corpore (69) « iniquitates nostras tulit, et peccata nostra portavit ⁶⁰, » et in quo exiit « principatus et potestates, triumphans eas in semetipso ⁶¹. » Festinandum est ergo ad istas secundas nuptias, quæ beatiore sunt multo quam primæ. Et vide si forte jam tunc lex tale nescio quid adumbrabat in eo, cum jubebat (70) ut mulier, mortuo priore viro, de quo semen non susceperat (talibus enim fuerat qui fructum non posset afferre) juberetur fratri ejus nubere ⁶². Frater enim videtur legis litteræ secundum spiritum lex, ut de ipso magis mulier afferat fructum. Sed hæc plenius in locis suis requirentur. Nunc autem, ut diximus, prius moriendum est legi litteræ, ut sic conjungi possimus Christo, qui ex mortuis resurrexit. Potest autem fieri ut hoc non solum de lege Moysi quæ est secundum litteram sentiatur, sed de omni homine (71): quoniam certum est quod quibuscunque institutis, quibuscunque moribus agatur, quasi sub lege hac qua utitur vivere credendus est: cui utique vel ipse mori debet, vel ipsa illi (72), ne forte sub alio viro posita anima ad Christum veniens, non tam nuptias ejus adire, quam adultera effici videatur, quippe si prioris (73) adhuc viri legibus vivit. Quod tamen Apostolus alia rursus figura ad eundem sensum (74) explanationis adducit. Subjungit enim: « Cum enim essemus in carne, vitia peccatorum quæ per legem erant, operabantur in membris nostris ut fructificarent morti. Nunc autem soluti sumus a lege mortui, in qua detinebamur, ita ut serviamus in novitate spiritus, et non in vetustate litteræ. » Apparet et in his, ut in superioribus per exemplum cujusdam similitudinis diximus (75), Paulum ex alio in aliud conclave incertis et occultis gressibus digredi. Cum enim in superioribus de lege litteræ disputasset, quod utique ad eos videretur tantum qui ex circumcisione crediderant, pertinere: nunc latenti quadam conversione carnis et vitiorum discutit legem,

nus, et editi: « Nam et quod legem nobis mortuam dicit, hoc idem libet (al., « videtur ») intelligi, quod et si (al., « et sic ») mortui sumus (al., « mortificati sumus ») legi per corpus Christi, » etc. Deinde, « principatum et potestatem, triumphans eos in semetipso. »

(70) Sic potiores mss. nostri, et Rabanus, nisi quod alius pro « jubebat, » habet « jubeat; » alius pro « juberetur, » habet « jubeatur, » et alius pro « qui fructum, » habet « quæ fructum. » Editi vero, « in eo cum juberet (al., « jubeat ») ut mulier, mortuo priore viro de quo semen non susceperat, fratri ejus nubere. » Mss. quidam, « in eo cum conjux, mortuo priore viro, de quo semen non susceperat, jubebatur fratri ejus nubere. »

(71) Sic recte ms. unus, et editi; Rabanus vero et mss. plerique, « sed omnis homo. »

(72) Editi plerique, « vel ipsa mori debet, vel ipse illi. »

(73) Merlinus et Genebrardus: « quippe quæ sub prioris, » etc.

(74) Editi plerique, « eum sensum. »

(75) Vide supra lib. v, num. 1.

ob id sine dubio ut etiam ad cæteros homines, non eos solos qui ex circumcissione sunt, tractatus iste pertinere videatur. Ait ergo : « Cum enim essemus in carne. » Et quidem, quantum ad rem spectat, in carne utique positus ista dicebat : sed « cum in carne essemus, » hoc est cum secundum carnem viveremus, « vitia peccatorum quæ per legem erant, operabantur in membris nostris. » Quænam lex ista est per quam vitia peccati operantur (76)? Nunquid lex Moysi etiam si secundum litteram observetur, vitia generat peccatorum? Sed in aperto est quod illam legem dicat in membris, quæ resistit (77) legi mentis, de qua et ante tractavimus, quomodo « lex subintroivit ut abundaret peccatum ⁶³. » Ipsa ergo lex est quæ facit in his qui secundum carnem vivunt, vitia peccatorum abundare ut fructificent morti (78). Ad hoc namque est illa lex in membris nostris, ut resistens adversum legem mentis captivos nos ducat peccato, et hos fructus offerat morti. « Nunc autem soluti sumus a lege mortui, in qua detinebamur. » Ab hac ergo lege, in qua detinebamur, nunc soluti sumus. « Nunc. » Quando? Sine dubio quando cum Christo mortui sumus, et consepulti ei (79) per baptismum, et crucifixi cum ipso : et ideo dicit : « Soluti sumus a lege mortui (80). » Nisi enim quis mortuus fuerit cum Christo, ab ista lege non solvitur. Scio et in aliis exemplaribus scriptum : « A lege mortis, in qua detinebamur ; » sed hoc, id est « mortui, » et verius est et rectius. Quod vero addit in conclusione : « Ita ut serviamus in novitate spiritus, et non in vetustate litteræ, » quod sine dubio **580** de lege litteræ dictum videtur, hoc modo consequente (81) intelligi poterit. In carne quidem positi, et secundum carnem viventes, propter peccatorum vitia, quæ lex illa, quæ erat in membris nostris, aiebat ut fructificarent morti, non poteramus servire novitati spiritus dum illa lex membrorum vivebat in nobis, imò, dum nos secundum illam vivebamus. Ubi vero Christus pro nobis mortuus est, et nos cum ipso mortui sumus peccato, liberati sumus (82) per ipsum a lege peccati in qua detinebamur, et possumus jam servire legi Dei ; servire autem

⁶² Rom. v, 20. ⁶³ II Cor. iii, 15-17. ⁶⁴ Rom. vii,

(76) Alias : « operabantur? »

(77) Ms. unus, et editi : « legem dicat membrorum, quæ, » etc. Rabanus : « legem dicat in membris operari, quæ resistat, » etc.

(78) Editi : « vixerint ; » et postea : « afferat morti. »

(79) Sic rectius ms. unus Regius num. 1639. Cæteri vero mss., Rabanus, et editi, « a lege, in qua mortui (al., « a lege mortis,») in qua detinebamur. Ab hac ergo lege nunc soluti sumus, quando sine dubio cum Christo mortui sumus et consepulti cum eo, » etc.

(80) Editi : « a lege mortis, » male.

(81) Editi, « consequenter, » deinde ms. unus, « quod in carne quidem positi, » etc., et postea editi, « ut fructificaret morti, non poteramus servire novitati Spiritus Domini : illa lex membrorum vivebat in nobis, in modum quo nos, » etc.

(82) Editi, « liberi sumus. » Deinde ms. unus et

A in novitate spiritus, non in vetustate litteræ. Non enim idcirco nos Christus abstraxit a lege peccati, ut vetustati litteræ serviamus, id est ut circumcissionem recipiamus, et Sabbata vel cætera quæ vetustas legis litteræ continet : sed ut legem Dei in spiritus novitate servemus, id est ex omnibus quæ in ea scripta sunt spiritalem sensum Spiritu donante capiamus, sicut et idem Apostolus in aliis dicit, quia « velamen est positum in facie Moysi : cum autem conversus fuerit quis ad Dominum auferetur velamen. Dominus enim spiritus est. Ubi autem spiritus Domini, ibi libertas ⁶⁴. » Novitatem sane spiritus scio quosdam male (83) intelligentes illuc traxisse, ut dicerent novum esse Spiritum, tanquam qui ante non fuerit, nec veteribus innotuerit : et nesciunt se in hoc gravissime blasphemare. Ipse enim Spiritus est in lege, ipse in Evangelio, ipse semper cum Patre et Filio est, et semper est, et erat, et erit, sicut Pater et Filius. Non ergo ipse novus est, sed credentes innovat, cum eos a veteribus malis ad novam vitam et novam religionis (84) Christi observantiam adducit, et spirituales ex carnalibus facit.

B 8. « Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit. Sed peccatum non cognovi, nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam nisi lex diceret : Non concupisces. Occasione autem accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Sine lege enim peccatum mortuum erat. Ego autem vivebam sine lege aliquando. Sed ubi venit mandatum, peccatum revixit. Ego autem mortuus sum : et inventum est mihi mandatum, quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem. Peccatum enim occasione accepta per mandatum seduxit me, et per illud occidit. Itaque lex quidem sancta, et mandatum sanctum, et justum, et bonum. Quod ergo bonum est, mihi mors est (85)? Absit. Sed peccatum, ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem, ut fiat supra modum peccator ipsum peccatum per mandatum ⁶⁵. » In his locis positos crebro nos necesse est de legum diversitatibus commonere (86). Hoc enim vult **581** Paulus qui sub uno legis nomine sensum de una ad 7 seqq.

D Rabanus, « possumus. » Alter ms. « ut possimus. »

(85) *Male.* Deest in libris antea editis. Postea vero pro « ut dicerent, » editi habent, « ubi dicerent. »

(84) Ms. unus, « Christianæ religionis. »

(85) Editi, « mihi factum est mors? » Ms. unus, « mihi malum est? » Sed cæteri mss. ut in nostro textu.

(86) *In his locis positos crebro nos necesse est de legum diversitatibus commonere, etc.* Huc referendum videtur fragmentum Græcum quod e parte nona in hanc Epistolam ad Romanos desumptum exhibet caput nonum *Philocaliæ*, unde iterum discere licet quam infida sit Rufini interpretatio : « Τί οὖν ; Ὁ νόμος ἁμαρτία ; Οὐχ ὡσπερ ὄνομα ἐν ἐστὶ νόμος. οὕτω καὶ εἰς ὁ περὶ νόμου πανταχοῦ τῆς Γραφῆς λόγος. Διὸ καθ' ἕκαστον χρῆ τόπον αὐτῆς ἐπιμελῶς ἐπιστήσαντα θεωρῆσαι, γυν μὲν τί σημαίνεται ἐκ τῆς νόμου φωνῆς, γυν δὲ τί χρῆ τὸ τοιοῦτον ἐννοεῖν. Ἄλλὰ

alteram tacitis iudiciis transfert, illo ut arbitror (87) A ea quæ inspirati divinitus (88) proloquuntur, inproposito, quo et Scripturæ prophetiæ constant, ne litis hominibus et minus adhuc vel fidei vel studii

καὶ περὶ ἄλλων πλειόνων, ὁμώνυμοι γὰρ καὶ ἐπὶ ἄλλων εἰσὶ κατὰ τὴν γραφὴν φωναί. Αἶτινες συγχέουσι τοὺς νομίζοντας, ὅτι ὡς ὄνομα ἐν ἐστίν, οὕτω καὶ τὸ σημαίνον ἐν, ὅπου ἂν τοῦτο ὄνομασθῆ. Ὅτι δὲ ἡ νόμος, φωνὴ οὐκ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπὶ πλειόνων τέτακται, τὰ πολλὰ παραλιπόντες καὶ δεόμενα κατασκευῆς, ἔχοντα ἀνθυποφορὰν λύσεως δεομένην, ἐκθησόμεθα τὰ πάνθ' ὄντινον δυσωπῆσαι δυνάμενα, ὡς τῆς, νόμος, φωνῆς κειμένης ἐπὶ πλειόνων, οἷον ἐπὶ ἂν ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας λέγεται· « Ὅσοι γὰρ ἐξ ἔργων νόμου εἰσίν, ὑπὸ κατάραν εἰσὶ· γέγραπται γὰρ· ἐπι-κατάρατος πᾶς ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου τοῦ ποιῆσαι αὐτά. » Σαφές ἐστὶ νόμος ὁ κατὰ τὸ γράμμα δηλοῦται Μωϋσέως τὸ προστακτικὸν μὲν ὧν ποιητέον, ἀπαγορευτικὸν δὲ ὧν οὐ ποιητέον τοῖς αὐτῷ ὑποκειμένοις. Τὸ δ' αὐτὸ δηλοῦται ἐν τῇ αὐτῇ Ἐπιστολῇ καὶ ἐν τῷ· « Ὁ νόμος γὰρ τῶν παραβάσεων χάριν ἐτέθη, ἄχρις οὗ ἔλθῃ τὸ σπέρμα ᾧ ἐπήγγελται, διαταγῆς δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ Μεσίτου· » καὶ ἐν τῷ· « Ὡστε ὁ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν γέγονεν εἰς Χριστὸν, ἵνα ἐκ πίστεως δικαιωθῶμεν· ἐλθούσης δὲ τῆς πίστεως οὐκέτι ὑπὸ παιδαγωγόν ἐσμεν, πάντες γὰρ υἱοὶ Θεοῦ ἐστε διὰ τῆς πίστεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Σημαίνεται καὶ ἡ παρὰ Μωϋσεὶ ἀναγεγραμμένη ἱστορία ἀπὸ τῆς, νόμος, φωνῆς, ὡς ἀπὸ τῆς αὐτῆς Ἐπιστολῆς ἐστὶ λαθεῖν ἐκ τοῦ· « Λέγετέ μοι, οἱ ὑπὸ νόμον θέλοντες εἶναι, τὸν νόμον οὐκ ἀκούετε; γέγραπται γὰρ ὅτι Ἀβραὰμ δύο υἱοὺς ἔσχεν, ἕνα ἐκ τῆς παιδίσκης, καὶ ἕνα ἐκ τῆς ἐλευθέρας· ἀλλ' ὁ μὲν ἐκ τῆς παιδίσκης, κατὰ σάρκα γεγέννηται· ὁ δὲ ἐκ τῆς ἐλευθέρας, διὰ τῆς ἐπαγγελίας. » Οἶδα καὶ τοὺς Ὑαλμοὺς ὀνομαζομένους νόμον, ὡς δηλον ἐκ τοῦ· « ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος ὁ ἐν τῷ νόμῳ αὐτῶν γεγραμμένος, ὅτι ἐμίσησάν με δωρεάν. » Ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ Ἠσαΐου προφητεία νόμος παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ λέγεται φάσκοντι· « Ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται· Ἐν ἑτερογλώσσοις καὶ ἐν χεῖλεσιν ἑτέροις λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ, καὶ οὐδ' οὕτως εἰσακούσονται μου, λέγει Κύριος. » Εὐρον γὰρ τὰ ἰσοδυναμοῦντα τῇ λέξει ταύτῃ ἐν τῇ τοῦ Ἀκύλου ἐρμηνείᾳ κείμενα. Λέγεται νόμος καὶ ἡ μυστικώτερα καὶ θειωτέρα τοῦ νόμου ἐκδοχή· ὡς ἐν τῷ· « Οἶδαμεν γὰρ ὅτι ὁ νόμος πνευματικός ἐστίν. » Παρὰ δὲ ταῦτα πάντα λέγεται νόμος, ὁ κατὰ τὰς κοινὰς ἐννοίας ἐνεσπαρμένος τῇ ψυχῇ, καὶ ὡς ὀνομάζει ἡ Γραφή, ἐγγεγραμμένος τῇ καρδίᾳ λόγος, προστακτικὸς μὲν ὧν ποιητέον, ἀπαγορευτικὸς δὲ ὧν οὐ ποιητέον· καὶ τοῦτο δὲ δηλοῦται ἐν τῷ· « Ὅταν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῶσιν, οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες ἑαυτοῖς εἰσι νόμος, οἷτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, συμμαρτυρούσης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως. » Ὁ γὰρ γραπτὸς ἐν ταῖς καρδίαις νόμος, καὶ ἐν ἐθνικοῖς φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῶσιν, οὐκ ἄλλος ἐστὶ τοῦ κατὰ τὰς κοινὰς ἐννοίας φύσει ἐγγεγραμμένου τῷ ἡγεμονικῷ ἡμῶν, καὶ τρανωτέρου μετὰ τῆς συμπληρώσεως τοῦ λόγου ὁσημέραι γενομένου. Τοῦτο τὸ σημαίνον ἐστὶν τοῦ νόμου καὶ ἐν τῷ· « Ἀμαρτία οὐκ ἐλλογεῖται μὴ ὄντος νόμου. » καὶ ἐν τῷ· « Τὴν ἀμαρτίαν οὐκ ἔγνων εἰ μὴ διὰ νόμου. » Πρὸ γὰρ τοῦ κατὰ Μωϋσέα νόμου ἐλλελόγηται ἀμαρτία καὶ τῷ Κάιν, καὶ τοῖς τὸν κατακλυσμὸν παθοῦσιν, ἐτι δὲ καὶ Σοδομίταις, καὶ ἄλλοις μυρίοις· πολλοὶ τε ἔγνωσαν τὴν ἀμαρτίαν καὶ πρὸ τοῦ Μωϋσέως νόμου. Καὶ μὴ θαυμάσης εἰ δύο σημαίνοντα τοῦ ἐνὸς ὀνόματος τοῦ νόμου ἐν τῷ αὐτῷ παρεῖληπται τόπων. Εὐρήσομεν γὰρ ταύτην τὴν συνήθειαν καὶ ἐν ἄλλαις Γραφαῖς· οἷον· « Οὐχ ὑμεῖς λέγετε ὅτι τετράμηγός ἐστι, καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχεται; ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ θεάσασθε τὰς χώρας, ὅτι λευκαὶ εἰσι πρὸς θερισμὸν ἤδη. » Δις γὰρ ὁ θερισμὸς ὀνομασθεὶς κατὰ μὲν τὸ πρότερον ἐπὶ τὸν σωματικὸν ἀναφέρεται· κατὰ δὲ τὸν δεύτερον, ἐπὶ τὸν πνευματικόν. Τὸ δὲ ὅμοιον εὐρήσεις καὶ ἐπὶ τοῦ ἀπὸ γενετῆς

τυφλοῦ θεραπευθέντος, ᾧ ἐπιφέρει σωματικῶς γενομένῳ τυφλῷ τό· « Εἰς κρίμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφοὶ γένωνται. » Οὕτω καὶ· « Νῦν χωρὶς μὲν νόμου τοῦ τῆς φύσεως, δικαιοσύνη Θεοῦ πεφανέρωται, μαρτυρουμένη δὲ ὑπὸ νόμου τοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν. » Εἶποιμι δ' ἂν πρὸς τοὺς ἐτι ὀκνοῦντας παραδέξασθαι τὸ διττὸν σημαίνον τοῦ νόμου, ὅτι εἴπερ ὁ αὐτὸς νόμος παρεῖληπται ἐν τε τῷ· « Νῦν δὲ χωρὶς νόμου δικαιοσύνη Θεοῦ πεφανέρωται. » καὶ ἐν τῷ· « Μαρτυρουμένη ὑπὸ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, » εἰ μὲν χωρὶς νόμου πεφανέρωται, οὐχ ὑπὸ νόμου μαρτυρεῖται· εἰ δὲ ὑπὸ νόμου μαρτυρεῖται, οὐ χωρὶς νόμου πεφανέρωται. Τῇ τοίνυν δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ φανερούμενη ὑπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ μαρτυρεῖ μὲν οὐδαμῶς ὁ τῆς φύσεως νόμος· μικρότερος γὰρ ἐστίν αὐτῆς· ὁ δὲ Μωϋσέως νόμος, οὐ τὸ γράμμα, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα, καὶ οἱ ἀνάλογον τῷ πνεύματι τοῦ νόμου προφήται. Καὶ οἱ ἐν αὐτοῖς πνευματικοὶ λόγοι διὰ χρηρῆ ἐπιμελῶς τὸν ἀναγινώσκοντα τὴν θείαν γραφὴν, τηρεῖν ὅτι οὐ πάντως ταῖς αὐταῖς λέξεσιν ἐπὶ τῶν αὐτῶν πραγμάτων χρῶνται αἱ γραφαί· τοῦτο δὲ ποιῶσιν, ὅτε μὲν παρὰ τὴν ὁμωνυμίαν, ὅτε δὲ παρὰ τὴν τροπολογίαν, καὶ ἐστὶ ὅτε παρὰ τὴν σύμφρασιν ἀπαιτοῦσαν ἄλλως τῇ λέξει χρῆσασθαι ἐν τοῖς δέ τισιν, ἢ ὡς κεῖται ἐν ἑτέροις. Καὶ τοῦτο ἐὰν ἐπιμελῶς φυλαττώμεθα, πολλῶν σφαλμάτων ἀπαλλαττώμεθα καὶ παρεκδοχῶν. Χρηρῆ οὖν εἶδέναι ὅτι τῇ· « ἑώρακεν, » οὐκ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ κεῖται ἀεί. Ἀλλ' ὅτε μὲν ἐπὶ τοῦ σωματικοῦ ὄραν, ὁ τὲ δὲ ἀντὶ τοῦ νθεῖν. Καθόλου γὰρ τοῦτο ἰστέον, ὅτι προκειμένου κρῦφαι, καὶ μὴ φανερώως ἐκθέσθαι τὰ νοήματα τῆς ἀληθείας τῷ ἐν τοῖς προφήταις πνεύματι, καὶ ἐν τοῖς ἀποστόλοις Χριστοῦ λόγῳ, πολλαχοῦ καὶ ὑπὸ τῆς φράσεως συγγεῖται, καὶ οὐχ ὡς ὑπὸ μίαν λέγεται ἀκολουθίαν, ἵνα μὴ καὶ ἀνάξιοι εἰς κρίμα τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς εὐρωσι τὰ συμφερόντως αὐτοῖς ἀποκεκρυμμένα· καὶ τοῦτο πολλαχοῦ αἰτιόν ἐστι τοῦ δοκεῖν μὴ ἔχειν σύνταξιν, μηδὲ ἀκολουθίαν τὴν ὅλην γραφὴν, καὶ μάλιστα, ὡς προσείπομεν, τὴν προφητικὴν καὶ τὴν ἀποστολικήν. Καὶ μάλιστα τῆς ἀποστολικῆς τὴν πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῆν, ἐν ἧ τὰ περὶ νόμου διαφόρως ὀνομάζεται, καὶ ἐπὶ διαφορῶν πραγμάτων κείμενα· ὥστε δοκεῖν ὅτι οὐκ ἔχεται ὁ Παῦλος ἐν τῇ γραφῇ τῆς Ἐπιστολῆς τοῦ προκειμένου αὐτῷ σκοποῦ. « *Quid igitur? Lex peccatum est? (Rom. vii, 7.) Non quomodo lex unum nomen est, sic unus est ubique de lege Scripturæ sermo. Quare in singulis locis opus est eam accurate persequi ac contemplari, et nunc quid significetur legis nomine, nunc vero quid illud sit perpendere. Sed et in aliis compluribus vocibus id tenendum est. Sunt enim in Scriptura aliis significandis rebus eandem sortite appellationem voces, quæ confundunt eos qui existimant, quemadmodum una vox est, ita unum esse significatum, ubicunque nomen id locum habuerit. Quod autem legis vox non eidem significando, sed pluribus ponatur, multis prætermisissis, quæ ad impeditos sensus quos continent solvendos, operam tum et studium efflagitent, exponemus ea quæ sedare quemlibet possunt, ut legis voce pluribus (significandis) posita: veluti cum in Epistola ad Galatas dicitur: *Quicumque enim ex operibus legis sunt, sub maledictione sunt; scriptum est enim: Execrabilis qui non adheret omnibus quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea (Galat. iii, 10).* Planum est his verbis significari*

Moyſis

(87) Sic omnes mss. nostri. Editi vero, « de uno ad alterum tacitis iudiciis transfert, illo ut arbitramur, » etc.

(88) Ita mss. omnes. At editi, « quæ inspirata divinitus prolocutus, » etc.

deferentibus in propatulo ponerentur, et pedibus, ut ita dixerim, conculcanda traderentur: sed ut, secundum ea quæ supra per quamdam similitudinem diximus, mysterium sui regis ad paucos et occultius perveniret. Ait itaque: « Quid ergo dicemus? Lex peccatum est ⁶⁶? » Putasti, inquit, me de lege Moysi dicere quia peccatum est? « Absit, absit. » Ad utrumque sufficiat quia neque de lege Moysi loquor, neque de ipsa dico quia peccatum est: sed, « Peccatum non cognovi nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: Non concupisces ⁶⁷. » Intellige, inquit, de qua lege loquar, quæ (89) nisi esset, peccatum nemo cognosceret. Nunquid Moysi lex est per quam Adam cognovit peccatum suum, et abscondit se a conspectu Domini ⁶⁸? Nunquid Moysi lex est per quam cognovit

A Cain peccatum suum et dixit: « Majus est peccatum meum, quam ut relinquar ⁶⁹? » Aut per quam Pharaon cognovit peccatum suum, et dixit: « Dominus justus est, ego autem et populus meus impii ⁷⁰? » Quod si hi omnes, alique innumeri ante Moysi legem cognoverunt peccatum suum, non **582** erit sine dubio Moysi lex de qua dicit Apostolus, quia « peccatum non cognovi nisi per legem ⁷¹; » et de qua dicit (90): « Concupiscentiam nesciebam nisi lex diceret: Non concupisces; » sed est illa lex de qua frequenter diximus, quæ in hominum cordibus « scripta est, non atramento, sed Spiritu Dei vivi ⁷², » et docet unumquemque quid agendum sit, quid cavendum. Ipsa est ergo per quam cognoscit homo peccatum suum. Aperte hic naturalem legem dicit tandiu ignorari a nobis, quandiu ætatis processu

⁶⁶ Rom. vii, 7. ⁶⁷ ibid. 7. ⁶⁸ Gen. iii, 8. ⁶⁹ Gen. iv, 13. ⁷⁰ Exod. ix, 27. ⁷¹ Rom. vii, 7. ⁷² II Cor. iii, 3.

Moysis legem, quæ imperat facienda iis qui ipsi subjacent. Hoc autem declaratur in eadem Epistola et his verbis: *Lex enim propter transgressiones posita est, donec venerit semen cui promissum est, ordinata per angelos in manu Mediatoris (Galat. iii, 19); et his: Adeo ut lex noster pædagogus fuerit in Christum, ut ex fide justificemur: at ubi venit fides, non jam sub pædagogo sumus. Omnes enim filii Dei estis per fidem in Christo Jesu ibid. 24 seq.)* Legis etiam nomine significatur historia apud Moysen descripta, quemadmodum ex ea ipsa Epistola discimus his verbis: *Dicite mihi, qui sub lege vultis esse, legi non auscultatis; scriptum est enim: Abraham duos filios habuit, unum ex ancilla, et unum ex libera; sed qui ex ancilla, secundum carnem natus est; qui autem ex libera, per promissionem (Galat. iv, 21 seq.)* Scio et Psalmos legem appellari, ut planum est ex iis: *Ut impleatur sermo qui in lege ipsorum scriptus est: Quia oderunt me gratis. (Joan. xv, 25).* Sed et Isaiaë vaticinium lex vocatur ab Apostolo dicente: *In lege scriptum est: Et in aliis linguis et labiis aliis loquar populo huic, et neque sic audient me, dicit Dominus (I Cor. xiv, 21).* Inveni enim in Aquilæ interpretatione, quæ huic dicto ex æquo responderent. Dicitur et lex, abstrusior et diviniore legis intelligentia, sicuti in hoc loco: *Scimus enim legem esse spiritalem (Rom. vii, 14).* Ad hæc, lex dicitur, quæ secundum communem sensum, animæ insita est, et, ut loquitur Scriptura, inscripta cordi, imperans quæ facienda, et vetans quæ non facienda, quod et his verbis declaratur: *Cum enim gentes quæ legem non habent, natura, quæ legis sunt, faciant: hi qui legem non habent, sibi ipsi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium perhibente ipsorum conscientia (Rom. ii, 14, 15).* Quæ enim in cordibus scripta est lex, et in gentibus natura quæ lex jubet facientibus, non alia est ab ea, quæ secundum communem sensum natura inscripta est principi parti nostræ, et quæ quotidie cum rationis perfectione ac consummatione adultior fit et solidior. Hic erat legis significatus et in hoc loco: *Peccatum non imputatur cum non est lex (Rom. v, 13); et in hoc: Peccatum non cognovi nisi per legem (Rom. vii, 7);* ante legem enim Moysis imputatum est peccatum et Cain, et qui dilavio absorpti sunt, et Sodomitis, et aliis innumeris. Et multi ante legem Moysis peccatum cognoverunt. Nec mireris quod duæ legis significationes vocis hujus in eodem loco accipiuntur. Hunc enim morem et in aliis Scripturis inveniemus; quemadmodum: *Nonne dicitis quatuor*

menses superesse et messis venit? Attollite oculos, et videte regiones, quia jam albæ sunt ad messem (Joan. iv, 35). Bis enim messis nominatur: prius quidem ad corpoream messem refertur; posterius vero ad messem spiritus. Simile autem invenies in cæco ab ipso natu curato, cui hæc loquitur corpore cæcutienti: *Ego ad iudicium in hunc mundum veni, ut qui non vident, videant, et qui vident, cæci fiant (Joan. ix, 39).* Sic et: *Nunc sine lege naturæ justitia Dei apparuit, testimonio legis Moysis et prophetarum prænuntiata (Rom. iii, 21);* dixerim vero iis qui dubitant duplicem legis significatum recipere, si lex eadem accipitur et in hoc loco: *Nunc autem sine lege justitia Dei illuxit, et in illo: A lege et prophetis prænuntiata.* Si absque lege apparuit, non a legis testimonio prænuntiatur: si vero legis testimonio comprobatur, non sine lege declarata est. Justitiam itaque Dei, quæ a Jesu Christo declarata est, nequaquam suo testimonio comprobatur naturæ lex: minor enim est ipsa. Lex autem Moysis, non littera, sed spiritus, et spiritui legis respondentes prophetae: et qui in ipsis sunt sermones spirituales. Quare diligenter observare oportet eum qui divinas Scripturas pervolutat, non eas semper iisdem vocibus, non iisdem rebus uti: quod interdum faciunt per cognominationem, quandoque per figuratam rationem, aliquando propter elocutionis contextum, qui exigit ut aliter in aliquibus dictio usurpetur, quam ut in aliis posita est. Quod si attente observemus, multos lapsus evitabimus et sinistras interpretationes. Sciendum est itaque non eodem semper significato poni, *vidit*, sed aliquando in visu corporis, idem interdum esse quod intelligere. Id enim universe sciendum est, quod cum decretum sit Spiritui qui in prophetis loquitur, abscondere, neque palam exponere sensa veritatis; quemadmodum Christi verbo, in apostolis; sæpe et sub locutione permiscetur, neque quasi sub unam seriem orationis contexitur, ne videlicet indigni ad animæ suæ iudicium inveniant quæ utiliter illis abscondita sunt. Quæ ut plurimum causa est, cur videantur Scripturæ non satis apta compositione et consecutione cohærere, maxime vero, uti superius diximus, prophetica et apostolica, Epistola præsertim ad Romanos, in qua quæ de lege dicuntur, diversis modis dicuntur, et diversis rebus imponuntur, ut videatur Paulus in illa Epistola rem propositam non exsequi.

(89) Editi, « quod, » male.

(90) Editi, « dicebat. »

noverimus inter bonum et malum discernere, et a conscientia nostra (91) audierimus. Loquitur enim nobis intra conscientiam (92), et dicit: « Non concupisces. » Sed quoniam non semper, nec ex initio ut nascitur homo, lex ista invenitur in homine, sed aliquandiu, dum ætas nondum patitur, sine hac lege vivitur, sicut et ipse Paulus fatetur qui dicit: « Ego autem vivebam sine lege aliquando, » in illo tempore quo sine lege viximus, concupiscentiam nesciebamus. Non dixit, non habebam, sed ait, « nesciebam, » tanquam quæ esset quidem, ignoraretur tamen quod esset concupiscentia. Ubi autem venit ratio, et lex naturalis locum in nobis processu ætatis invenit, docere nos cœpit quæ essent bona, et prohibere a malis. Hæc ergo dum dicit (93), « non concupisces, » quod ante nesciebamus, ab ipsa didicimus malam esse concupiscentiam. « Occasione autem accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. » Lex illa de qua dicit, quia « concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: Non concupisces, » ipsa etiam mandatum appellatur. Ait ergo quia occasione (94) mandati hujus quo concupiscere prohibemur, peccatum vehementius (95) exarsit in nobis, et omnem operatum est in nobis concupiscentiam. In eo namque (96) in quo concupiscit caro adversus spiritum, id est, adversus legem quæ dicit, « non concupisces, » etiam adversatur ei, et certamen quodammodo gerit, ut non solum concupiscentiæ satisfaciatur (97), sed etiam adversarium vincat. Hæc est ergo occasio quam dicit venire ex mandato. Nescio quo etenim pacto ea quæ prohibentur ardentius desiderantur; et ideo cum mandatum sanctum, et justum et bonum sit (quod enim prohibet malum, necessario bonum est), dum prohibendo concupiscentiam magis eam provocat et inflamat, per bonum mihi operatum est mortem. Indicat tamen Apostolus in his, quod origo peccati ex concupiscentia orta sit, dum prohibente (98) lege sive Moysi, quæ dicit: « Non concupisces »⁷³, » sive etiam, ut supra exposuimus, naturali, eo contentiosius quod prohibetur expetitur. Sciendum sane est quod concupiscentia hic culpabilis ponitur. Est autem in multis et laudabilis, sicut supra ostendimus (99). « Sine lege enim peccatum mortuum est. Ego autem vivebam sine lege

aliquando. Sed ubi venit mandatum, peccatum revixit. Ego autem mortuus sum; et inventum est mihi mandatum, quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem⁷⁴⁻⁷⁵. » De his pene omnibus jam in superioribus plene tractatum est; unde ne eadem sæpius revolvamus, breviter quæ dicta sunt in memoriam revocabimus. Sine lege autem peccatum mortuum esse in nobis, hoc est antequam per ætatem rationabilis intra nos sensus vigeret, ostendimus, cum etiam exemplum (1) pueri percutientis patrem aut matrem, vel maledicentis adduximus. In quo secundum legem quidem prohibentem percuti vel maledici patrem aut matrem⁷⁶, peccatum fieri videtur: sed istud peccatum mortuum esse dicitur, quia lex nondum adest in puero, quæ eum doceat hoc quod facit, fieri non licere. Sine hac autem lege et Paulum et omnes homines certum est aliquando vixisse, hoc est in ætate puerili. Omnes enim similiter per illud tempus nondum capaces hujus naturalis legis existunt. Nam utique non videretur de hoc Pauli vera esse confessio. Quomodo enim sine lege Moysi probabitur Paulus aliquando vixisse, cum ipse se Hebræum ex Hebræis, et octava die circumcisum secundum legis præcepta, fateatur⁷⁷? Sed hoc modo quo diximus, sine lege naturali vixit etiam ipse aliquando in pueritia. Quo in tempore non dixit non fuisse in homine peccatum, sed mortuum fuisse, et revixisse postmodum ubi lex naturalis adveniens prohibere concupiscentiam cœpit: quæ lex veluti mortuum suscitavit peccatum (2). Peccati namque natura hæc est, si fiat quod lex fieri vetat. Reviviscente ergo peccato, « ego, inquit, mortuus sum⁷⁸. Ego. » Quis? Anima sine dubio quæ fecerat **583** quod fieri lex vetabat: « Anima » enim « quæ peccat, » ut propheta dicit (3), « ipsa morietur⁷⁹. » Inventum est ergo mandatum quod datum fuerat ad vitam, animæ scilicet, ut eam doceret operavitæ, cessisse ei ad mortem, dum prohibita non tam refugit, quam ardentius expetit. Movet me tamen in his quomodo dixerit peccatum mortuum esse et revixisse (4). Videtur enim quia non possit dici mortuum nisi quod aliquando vixerit, et postmodum vita caruerit. Sed et hoc ipsum quod dicit, « revixit, » non nuper datam vitam, sed priorem redditam docet: ipse enim sermo, « revixit, » rur-

⁷³ Exod. xx, 16. ⁷⁴⁻⁷⁵ Rom. vii, 8-10. ⁷⁶ Exod. xxi, 15. ⁷⁷ Philip. iii, 5. ⁷⁸ Rom. vii, 10. ⁷⁹ Ezech. xviii, 4.

(91) Alias, « non novimus; » al., « non noverimus. » Deinde, « et non a conscientia nostra, » etc. Sed potiores mss. nostri et Rabanus omittunt « non. »

(92) Sic mss. et Rabanus. Editi vero, « Loquitur enim intra nos conscientia. »

(93) Editi, « Hoc ergo est dum dicit, » etc.

(94) Alias, « ipsa autem etiam, » etc. Mss. quidam et editi, « ipsam autem etiam mandatum appellat, cum ait, quia occasione, » etc. Manifeste redundat vox « autem. »

(95) Editi, « vehementer. »

(96) Editi, perperam, « Ideo namque. »

(97) Editi, « Certamen quoddam gerit, ut non solum concupiscentiæ non satisfaciatur, » etc. Salo-

dianus omittit « non » ante « satisfaciatur, » sicut et Rabanus et omnes mss. nostri.

(98) Editi male, « prohibetur. »

(99) Editi, « est autem et in multis laudabilis, sicut supra diximus. »

(1) *Cum etiam exemplum*, etc. Vide supra, lib. v, n. 1.

(2) Sic mss. et Rabanus, nisi quod habeat « quia lex, » pro « quæ lex. » Editi vero, « prohibuit concupiscentiam, cœpitque lex veluti mortuum suscitare peccatum. »

(3) *Ut propheta dicit*. Hæc verba desiderantur in editis.

(4) Editi, « Movet me tamen quomodo dixerit in his peccatum mortuum revixisse. »

sum vixisse significat. Si ergo in anima dicitur revixisse peccatum, quomodo hi de hoc sermone Apostoli quo ait, « Ego autem vivebam sine lege aliquando, » dogma μετενσωματώσεως introducunt, quod animas hominum prius in pecudibus, vel avibus, aut piscibus docet fuisse, et sic ad homines venisse: et propterea (5) dixisse Apostolum, « Ego autem vivebam sine lege aliquando, » quasi qui antequam in hoc corpus veniret humanum, vixerit in eo ordine (verbi gratia) aut avium, aut animalium, ubi lex nulla haberetur. Quomodo, inquam (6), ad hoc poterunt respondere, cum in anima non nuper exortum, sed quod erat mortuum dicat revixisse peccatum? Et certum est quod is qui reviviscit, vixit aliquando. Nunquam ergo anima in eo ordine fuisse videbitur, ubi peccatum sine lege nec fuisse potuit, nec vixisse. Hæc adversum illos dicta sint, qui Apostoli sermonem ad dogma impium trahunt. Nos autem mortem hanc peccati beneficio Dei datam dicimus tempore eo, quo sine lege vivebamus. Quod et si veniente mandato, quod « et sanctum, et justum, et bonum est, » reviviscit in nobis peccatum, et occidit nos (« peccatum enim accepta occasione per mandatum seduxit me, et per illud occidit ») non est accusatio mandati per hoc quod occasionem qua occidit me peccatum venisse dicit ex mandato, sed hæc est dicti hujus consequentia. Lex dicitur quæ docet quid fieri debeat, quid caveri; et necesse est ut illud quod caveri dicit, edoceat (7) quale sit, quo per hoc caveri facilius possit. Nemo enim potest vitare quod nescit. Si quis ergo edoctus per legem quale sit illud quod cavere debet, non tam caveat, quam faciat illud; occasione quidem legis non faciendæ rei scientiam videbitur accepisse: sed lex non idcirco eum docuerat ut faceret quod non debebat, et moreretur; sed ut non faceret, et viveret. Sic ergo « peccatum occasione accepta per mandatum seduxit me, et per illud occidit. » Aut certe quia dixit (8), « Peccatum per mandatum seduxit me, et per illud occidit, » potest hic « peccatum » vel ipsum auctorem dixisse peccati, de quo scriptum est: « Serpens seduxit me⁸⁰: » vel etiam personam finxisse peccati, quæ visa sit hominem seduxisse occasione mandati, ut suavem faceret concupiscentiam, et anima dum suavitate concupiscentiæ delectatur, prævaricando mandatum quod dicebat, « non concupisces, » mo-

⁸⁰ Gen. iii, 13.

(5) Sic mss. codices. Editi vero, « quomodo de hoc sermone Apostolus ait: *Ego autem vivebam sine lege aliquando.* Respondent Pythagorizantes hæretici qui docent animas hominum prius in pecudibus, vel avibus, aut piscibus fuisse, et sic ad homines fluxisse, propterea, » etc.

(6) Editi, « inquit, » male.

(7) Sic recte ms. unus Regius num. 1659. Alter vero Regius num. 1641, « et necesse illud quod caveri dicit, ut doceat, » etc. Editi et Rabanus, « et necesse est illud ut caveri dicat (Rabanus, « ut quod caveri dicit ») et doceat, » etc.

(8) Alias, « Aut certe quia (al., « quod ») frequenter dixit, »

A rereur. Sed ne quis (9) hoc mandato legis ascriberet, quod occasione præcepti a peccato (10) seducta est anima et occisa, subjungit Apostolus, et dicit: « Itaque lex quidem sancta, et mandatum sanctum, et justum, et bonum. » Bonum namque est mandatum, et lex sancta est. Bona enim præcipit, et bonorum observantiam mandat. « Quod ergo, » inquit, « bonum est, mihi mors est? Absit. » Objectionem refellit necessario consurgentem, et dicit: Non quod bonum legis et mandati mortem mihi intulerit; « sed peccatum, » inquit, « ut » quam iniquum sit « appareat, per bonum mihi intulit mortem (11). » Bonum namque est mandatum cum servatur: si vero non servetur, necessario malum erit illi qui perdiderit bonum. Fit ergo B « ipsum peccatum supra modum peccator » ex occasione mandati. Diximus et superius quod quasi personam finxerit peccati, et de ipsa dicat supra modum peccatorem effectum ipsum peccatum, de cujus persona loquitur, ex occasione mandati. Minus enim peccati est (12), si id quod non prohibetur admittas. Si vero vetita et interdicta commiseris, supra modum, ut ita dicam, peccator es: quia non solum commisisti quod non debuisti, sed et præceptum prævaricatus es. Quod autem diximus « peccatum peccator, » malimus vitium sermonis recipere, quam sensum Apostoli non integre exprimere: quia in Latino sermone angustavit nos nomen peccati, quod neutro genere declinatur: 584 in Græco vero femininum est; et ideo peccatorem eum nos appellavimus: nam ibi peccatrix appellari potest.

C 9. « Scimus enim quia lex spiritalis est: ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato. Quod enim operor, ignoro: non enim quod volo (13), hoc ago; sed quod odi, illud facio. Si autem quod nolo, illud facio, consentio legi, quoniam bona est. Nunc autem jam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Scio enim quia non habitat in me, hoc est in carne mea, bonum. Velle enim adjacet mihi: perficere autem bonum non invenio. Non enim quod volo facio bonum; sed quod nolo malum, hoc ago. Si autem (14) quod nolo, ego facio, non jam ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Invenio igitur legem, volenti mihi facere bonum, quoniam mihi malum adjacet. Condelector enim legi Dei secundum interiorem homi-

(9) Quis. Deest in editis. Alias, « Sed ne hoc mandato legis ascriberetur, » etc.

(10) A peccato. Desideratur in antea editis.

(11) Alias, « Non quod bonum legis et mandatum » (al. « Non quod bonum legis mandatum. » Al., « Quod non bonum legis et mandati ») intulerit; sed peccatum, inquit, ut eo quod iniquum sit, per bonum, » al., « ut quia iniquum sit, per bonum, » Al. « ut quam iniquum sit cognoscerem, per bonum, » mihi operatum est mortem. »

(12) Ms. unus, « Minus enim peccator es, » etc.

(13) Sic mss. plerique et Rabanus. Editi vero, « quod volo bonum; » deinde, « quod odi malum, »

(14) Editi, « Si enim, » male.

nem : video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, et captivum me ducentem in lege peccati, quæ est in membris meis. Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei (15) per Jesum Christum Dominum nostrum⁸¹. » Si cui forte illa expositio, quam de legum diversitate tenebamus, violenter præsumpta videbatur, advertat nunc in hoc capitulo, quomodo (16) non solum legum, sed et personarum diversitas introducit. Nam Paulus qui in aliis dixit⁸², « Nos enim in carne ambulantes non secundum carnem militamus (17), » in præsentem loco dicit se esse carnalem : et hic sub peccato dicit se esse venundatum, qui in aliis dixit (18) : « Pretio empti estis⁸³; » et iterum : « Christus nos redemit⁸⁴; » et rursum in aliis dicit : « Vivo autem, non jam ego, vivit vero in me Christus⁸⁵. » Et iterum qui ait, « Propter inhabitantem Spiritum ejus in » nobis⁸⁶, nunc dicit : « Quia non habitat in me, hoc est in carne mea, bonum. » Quod si non habitat in carne ejus bonum, quomodo dicit⁸⁷, quia corpus nostrum (19) templum est Dei, et templum Spiritus sancti? Sed et cætera in quibus (20) confitetur a lege quæ in membris suis est, et repugnat legi mentis suæ, captivum duci se in lege peccati⁸⁸, quomodo apostolicæ convenient (21) dignitati, et Paulo præcipue, in quo Christus et vivit et loquitur? Sed colligamus ex his quomodo moris est Scripturæ divinæ et personas latenter, et res, et causas de quibus dicere videtur, et nomina commutare, imo potius eisdem nominibus in aliis atque aliis rebus uti, ut in præsentem loco ait Apostolus : « Scimus enim quia lex spiritalis est. » Hoc adhuc (22) quod dixit : « Scimus quia lex spiritalis est⁸⁹, » apostolica auctoritate pronuntiat. Non enim scit legem spiritalem esse qui carnalis est, et sub peccato venundatus est; sed qui habet in se Spiritum Dei, ille scit quia lex (23) spiritalis est : quod de Moysi lege convenit dictum. Ipsa namque est quæ ei qui spiritaliter illam intelligit (24), lex spiritalis est, et Spiritus vivificans; qui vero carnaliter, lex litteræ et littera occidens esse memoratur (25).

⁸¹ Rom. vii, 14. ⁸² II Cor. x, 3. ⁸³ I Cor. vii, 23. ⁸⁴ Galat. iii, 13. ⁸⁵ Galat. ii, 20. ⁸⁶ Rom. viii, 11. ⁸⁷ I Cor. vi, 19. ⁸⁸ Rom. vii, 23. ⁸⁹ Rom. vii, 14. ⁹⁰ I Cor. ix, 22. ⁹¹ Matth. v, 37.

(15) Editi, « et captivantem me in lege peccati, » etc. Deinde, « Infelix ego homo quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei, » etc. Ms. unus, « nisi gratia Dei, » etc.

(16) Editi, « Si cui (Genebrardus, « sicut ») forte... præsumpta videatur, advertat nunc in Apostolo, quomodo, » etc.

(17) Sic recte ms. unus Regius num. 1639. Cæteri vero mss. Rabanus, et editi, perperam, « Non enim secundum carnem vivimus, nec (al., « sed ») secundum carnem militamus. »

(18) Editi, « qui in alio dixit. » Ms. unus et Rabanus, « qui aliis dixerat. »

(19) Alias, « inhabitat in carne bonum... quia corpora nostra, » etc.

(20) Editi et mss. quidam perperam habent, « Sed et certe in quibus, » etc.

(21) Alias, « convenient. »

(22) Editi, « Ille adhuc. »

Quod vero dicit, « Ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato, » hic jam tanquam doctor Ecclesiæ personam in semetipsum suscipit infirmorum; propter quod et alibi dixit : « Factus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrarem⁹⁰. » Et hic ergo infirmioribus quibusque, id est carnalibus, et qui sub peccato venundati sunt, efficitur Paulus carnalis et sub peccato venundatus, et loquitur ea quæ illis loqui moris est vel excusationis vel incusationis obtentu. Ait ergo de se (26) tanquam ex persona illorum loquens : « Ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato : hoc est secundum carnem vivens, et in peccati potestatem libidinis et concupiscentiæ pretio redactus. « Quod enim operor ignoro. Non enim quod volo facio; sed quod odi, hoc ago. » Quod ergo ait, quia « ignoro quod operor, » non tamen rem ipsam quam operatur quis ignorat, licet carnalis sit, sed causam rei quam agit dicitur ignorare (27). Quod vero dicit (28), « Non enim quod volo ago; sed quod odi, illud facio, » ostendit quod licet carnalis sit, et sub peccato venundatus qui hæc loquitur, tamen etiam resistere aliquantulum vitiis conetur, legis scilicet naturalis instinctu, sed vincatur a vitiis et opprimatur invitus (29) : ut sæpe accidit (verbi gratia) cum proponit quis patienter ferre instigantem se, et ad ultimum vincitur iracundia, et patitur hoc invitus : irascitur ergo etiam cum nolit irasci. Hoc idem etiam timoris vitio accidere solet, ut contra voluntatem quis metu et formidine terreatur; hoc et in elatione subiti vel inopinati honoris sæpe contingit, ut arrogantior fiat (29*) et tumidior quam vult. Vincitur ergo in his singulis qui nondum spiritalis est, etiam contra voluntatem : quia voluntas ista nondum ita fortis, et ita robusta est, ut definiat apud se usque ad mortem pro veritate certandum; nec talis est quæ dicat, « Est, est; non, non⁹¹; » et ideo non potest operari quæ vult, sed quæ non vult. Tamen ex ea parte qua non vult malum, consentit legi Dei quia bona est, quæ prohibet malum; et in consonantiam quamdam ad legem Dei lex naturalis adducitur (30), ut eadem velint, atque

(23) *Lex.* Desideratur in editis et in plerisque mss.

(24) Sic ms. unus. Alias vero, « quæ his (al., « quæ in his ») qui spiritaliter intelligunt. » Rabanus, « quæ hic a quibus spiritaliter intelligitur. »

(25) Alias, « lex litteræ occidens esse memoratur. » Al., « lex litteræ et lex occidens esse memoratur. »

(26) *De se.* Hæc verba desunt in libris antea editis.

(27) Mss. fere omnes, Rabanus et editi habent, « tam; » sed ms. unus recte legit, « tamen. » Alter ms. habet, « non dicit tanquam semetipsum qui jam operatur quis ignoret, » etc.

(28) Editi, « Quod enim dicit. »

(29) Mss. plerique, Rabanus et editi, « in vitiis, » male.

(29*) Alias, « sit; » al., « quis fiat. » Sed omnes mss. et Rabanus omittunt « quis. »

(30) Editi, « Adducit. »

eadem nolint. Quod si secundum voluntatem legi Dei consentimus, malum ergo quod facimus, non jam nos id, sed peccatum quod in nobis est, operatur, id est lex et voluntas carnis, quæ captivos nos ducit in lege peccati quæ in membris est (31). Et hic quidem Paulus carnalis dicit, quia « jam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. » Paulus vero spiritualis in aliis dicit, quia « abundantius quam omnes illi laboravi ; non autem ego, sed gratia Dei mecum ⁹². » Ut ergo iste labores suos non sibi, sed gratiæ Dei, quæ in ipso operabatur, ascribit, ita et ille carnalis opera non bona non sibi, sed peccato, quod in se habitat et operatur, adnumerat. Ideo ergo dicit : « Non jam ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Non enim habitat in me, hoc est in carne mea, bonum. » Nondum enim in eo Christus inhabitat, neque corpus ejus templum Dei est (32). Verumtamen non usquequaque hic, cujus persona proponitur, alienus est a bonis, sed proposito quidem et voluntate cœpit bona requirere, nondum tamen potest bona rebus et operibus obtinere. Est enim talis quædam infirmitas in his qui initia conversionis accipiunt, ut cum velit quis (33) statim facere omne quod bonum est, non statim voluntatem sequatur effectus. Nam et (34) meditatus apud semetipsum decernit (verbi causa) ut non irascatur, et hoc in voluntate definit : sed quoniam longo usu et consuetudine diutina vitium in eo iracundiæ dominatum est, obsistit etiam voluntati et proposito ; ac solito sibi usa itinere (35) vis furoris erumpit. Similiter agit et libidinis vitium. Pari quoque consuetudinis morbo et mendacium subripit, formido deterret ; et in his singulis iste qui jam initia conversionis accipit, competenter dicit, quia « velle adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio. Non enim quod volo bonum, hoc ago ; sed quod odi malum, illud facio. » Quod si judicium de bono habet voluntas, consuetudo autem carnalium vitiorum, quæ lex carnis vel lex membrorum appellata est, obsistit et subripit, ex eo quod boni voluntatem (36) gero, licet agam mala, tamen quia invitus ago, « consentio legi Dei quoniam bona est. » Odi enim mala, et cupio agere bona quæ lex jubet. Quod si contra voluntatem mala ago, victus consuetudine vitiorum usque peccandi, « non jam ego, » hoc est, interior homo, « quod bonum volo, hoc facio ; sed quod habitat in me peccatum. » Consuetudinem namque

⁹² I Cor. xv, 10.

(31) *Quæ in membris.* Hæc verba desiderantur in editis, qui postea habent, « Et hic, id est Paulus, » etc.

(32) Alias, « templum est Spiritus sancti. » Sed potiores mss. et Rabanus ut in textu.

(33) Alias, « initia conversationis accipiunt, ut cum velint quidem, » etc., male.

(34) Editi, « mediator apud semetipsum discernit ; » ms. unus, « meditatur apud semetipsum decernit ; » al., « decernitque. »

(35) Sic ms. unus Reginus num. 1639 ac Rabanus. Editi vero, « et insolita sibi rursus itinera. » Al.,

peccandi peccatum nominavit. « Invenio igitur legem, volenti mihi facere bonum, quia mihi adjacet malum. Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem. » Et in his, ut sæpe in superioribus (37) commonimus, non videntur elocutiones integre explicari, sed conjunctionum vel abundantia, vel proprietatibus impediri. Tali ergo quodam ordine legere debemus, ut intellectus lucidior fiat : igitur, quia malum mihi adjacet, volens facere bonum invenio legem Dei, et condelector ei secundum interiorem hominem. Per quod ostendit, quia interior homo, hoc est voluntas et propositum quo initium accipit converti ad Dominum, legi Dei consentit, et delectatur in ea. Sed, ut superius diximus, non statim ut voluntatem quis habuerit converti ad bona, etiam usus boni operis subsequutus est. Cita enim res est voluntas, et sine impedimento convertitur ; opus vero tardum est, quia et usum, et artem, et laborem requirit operandi. Quod ut evidentius fiat, utamur etiam similitudine exempli. Verbi gratia, vult quis sapiens fieri, nec tamen statim ut voluit, sapiens effectus est ; sed voluntas quidem præcessit, nec sine voluntate aliquis fieri sapiens potest ; sed tamen cum voluntas adfoerit, adhibendus est labor, studium, sollicitudo, vigiliæ, doctrina, institutio ; et vix aliquando usu longo et meditatione continua sapiens efficitur. Iste ergo ab initio quidem statim voluntatem habuit ut esset sapiens, sed non statim adfuit ei opus sapientiæ. Sed et in eo **586** ipso cum eruditur ut sapiens fiat, quanta stulte et contra sapientiam gessit (38) ! Qui tamen intelligere quidem potuit quam stulte gesserit : habebat enim (39) jam studium sapientiæ ; non tamen ita jam sapiens erat, ut cavere posset ne quid insipienter admitteret. Iste ordo et de pudicitia habendus est, quod non statim quis ut voluerit pudicitiam profiteri, etiam opere implebit ut nullis concupiscentiæ stimulis agitetur. Sic et de mansuetudine, et de patientia, et de singulis quibusque virtutibus sciendum est. In quibus omnibus dici convenit, quia « condelector legi Dei, » hoc est virtutibus, « secundum interiorem hominem. Video autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, et captivum me ducentem in lege peccati, quæ est in membris meis. » Quod supra dixerat « velle enim bonum adjacet mihi, » hic voluntatem boni lege mentis nominavit ; quæ lex mentis convenit cum lege Dei, et consentit ei. Sed rursus motus

« Ac solito sibi itinere. » Al., « ac solito sibi et assueto itinere. »

(36) Editi, « bona voluntate (ms. unus « bonam voluntatem ») gero. »

(37) Editi, « Et in his vero, ut superius, » etc. Deinde ms. unus, « vel improprietatibus. »

(38) Alias, « sed in eo ipso (al., « sed et in eo ipso ») eruditus ut sapiens fiat, quod ante stulte (al., « quanto stulte ; » al. « quanta stulte ») et contra sapientiam gessit ; quæ tamen intelligere potuit quod stulte gesserit. »

(39) *Enim.* Decet in editis.

corporis et (40) desideria carnis legem membrorum dicit, quæ captivam ducit animam, et peccati legibus subdit. Certum est namque quod desideria carnis animam trahant (41) ad peccatum, et eam legibus ejus subdant : et sicut lex mentis, quæ consentit cum lege Dei, si animam potuerit obtinere, adducit eam ad legem Dei, ita et lex quæ in membris est, et concupiscentia carnis, si seduxerit animam, peccati eam legibus subdet. Sed cum hæc Paulus, assumpta fragiliore persona, intra hominem haberi certamina (42) docuisset, et ostendisset quod etiam contra voluntatem per desideria carnis anima usu ipso peccandi in peccati jura raperetur, exclamatione utitur adhuc ex persona illius quem descripsit (43), et dicit : « Miser ego homo ! Quis me liberabit de corpore mortis hujus ? » Videt se miserum, intra quem tot leges sibi invicem repugnant, tot prælia commoventur : « Pugnat caro adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem⁹³ : » lex quæ in membris est repugnat legi mentis, et captiva ducitur anima in lege peccati, et sub jugo ejus efficitur, etiam cum interior homo Dei lege delectetur : quomodo in his tot et talibus malis non miserum se dicat homo, et in corpore mortis habitare ? Merito namque corpus mortis appellatur, in quo habitat peccatum quod mortis est causa. Fit ergo (44) exclamatio hæc ex persona illius quem initia quidem conversionis accepisse describit Apostolus, in eo quod voluntas ei (45) adjacet boni, sed nondum in effectum venerit boni. Non enim invenit perficere bonum quia nondum in eo usus inoleverat exercitiumque virtutum. Respondetur vero ei ad hoc quod dixerat : « Quis me liberabit de corpore mortis hujus ? » jam non ex illius persona (46), sed ex apostolica auctoritate : « Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum. » Unde apparet quod propterea hæc omnia descripsit Apostolus, et mala quæ intra nos agebantur (47) exposuit, ut ad ultimum ostenderet et doceret de quantis nos malis, et de quantis mortibus Christus eripuit. Quod autem moris sit in Scripturis divinis sanctos personas assumere peccatorum, et magistros suscipere in semetipsos infirmitates discipulorum, ex libro quidem Psalmorum plenissime perdoceatur cum dicit⁹⁴ : « Non est pax ossibus meis a facie peccatorum meorum, quia iniquitates superpositæ sunt capiti meo, et

A sicut onus grave gravatæ sunt super me. Computruerunt et exesæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ. Miseriis afflictus sum, et curvatus sum usque in finem (48), » et cætera quibus pene integer hic scribitur Psalmus. Quod si forte alicui videbitur hæc David magis de semetipso, pro his quæ acciderant ei, dicere potuisse, quam de aliis, quid etiam de Daniele dicemus, cujus peccatum quidem nullum refertur (49) exhomologesis tamen in jejuniis et cilicio et cinere describitur, et oratio hujusmodi, in qua inter cætera etiam hæc dicit : « Peccavimus, iniquitatem fecimus, injuste egimus, impietatem commisimus, et discessimus, et declinavimus a mandatis tuis et a judiciis tuis, et non audivimus servos tuos prophetas, qui loquebantur nobis in nomine tuo, et regibus, et principibus nostris (50), et patribus nostris, et omni populo terræ ? Et tibi, Domine, justitia, nobis autem confusio faciei⁹⁵. » Quis est qui in his verbis negare possit personam peccatorum a Daniele esse susceptam, pro quibus tanquam pro seipso hæc dicere videatur ? Unde conveniens est nos legentes dicta sanctorum, cum ab eis tale aliquid dici videmus, intelligere et sentire quia nostras in semetipsis passiones nostraque peccata describunt ; et propterea **587** hæc illi desilent, ut illorum fletibus nos invite-mur ad lacrymas. Considerabant enim neminem ita durum et ingratum (51) posse inveniri, qui cum ab aliis videat vulnera sua lugeri, ipse nullum de suis vulneribus sensum doloris accipiat. Ita ergo et in præsentī capitulo Apostolus ne quis nostrum erubesceret de his quæ intra se geri sentiret, aut etiam conversus ad Dominum, et mutata jam voluntate (52), ne hæc adhuc intra semetipsum moveri sentiens desperaret, ipse ea quasi in semetipso geri descripsit, ut exemplo Apostoli nec corporis naturæ pudeat quemquam, nec pro emendatione desperet, nec malorum suorum multitudines ignoret, ex quibus per Christi gratiam liberatur.

10. « Itaque ego ipse mente servio legi Dei, carne autem legi peccati⁹⁶. » Forte aliquis dicet quod Apostolus, qui nunc usque non quasi ipse, sed assumpta alterius persona locutus est, modo velut personæ immutationem designans dicat, « Ego ipse, » ut ostendat hæc quæ dicenda sunt, ad seipsum idem Apostolus pertinere (53). Dicit autem

⁹³ Galat. v, 17. ⁹⁴ Psal. xxxvii, 4-7. ⁹⁵ Dan. ix, 5 seq. ⁹⁶ Rom. vii, 25.

(40) Et. Desideratur in antea editis.

(41) Alias, « trahunt, » et postea, « subdunt. »

(42) Alias, « certamen habere. »

(43) Quem descripsit. Hæc verba in editis omit-tuntur.

(44) Editi, « Sit ergo. »

(45) Ei. Deest in editis.

(46) Persona. Nullibi in antea editis comparet.

(47) Alias, « gerebantur. »

(48) Alias, « quoniam iniquitates meæ super-gressæ sunt caput meum.... Putruerunt et corruptæ sunt (al. « exarserunt ») cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ. Miser factus sum (al. « Miser afflictus ») et curvatus sum usque in finem. »

(49) Editi, « refertur, sed vir desideriorum dicitur, tamen in jejuniis. »

(50) Alias, « Peccavimus, inique fecimus, injuste egimus, et impietatem.... et declinavimus a mandatis et judiciis (al. « a mandatis et a judiciis tuis ») et non obedivimus servis tuis prophetis... et regibus nostris, et principibus nostris, » etc.

(51) Editi plerique, « ignarum, » male.

(52) Alias, « et mutata quis jam voluntate. »

(53) Alias, « ut ostendat hæc dixisse (al., dicit « dixisse ») ad seipsum idem Apostolus pertinere. » Alias, « ut ostendat hæc qua dicenda sunt, ad seipsum, id est ad Apostolum pertinere. »

quia mente serviat legi Dei, carne autem legi peccati, quasi tanta sit peccandi vis, tanta carnis tyrannis, quam nec Apostolus possit effugere; et propterea in aliis dixerit, quia « macero corpus meum (54), et servituti subicio, ne forte cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar ⁹⁷. » Sed hæc qui ex persona Apostoli accipit dicta, desperationem mihi videtur inculcare omni animæ, quod nemo sit prorsus qui non peccet in carne. Hoc est enim carne servire legi peccati (55). Mihi ergo magis videtur illius adhuc tenere personam, quam supra in semetipso descripsit, quasi voluntate jam et proposito ad meliora conversi, et mente atque animo legi Dei servientis, nondum tamen id obtinuisse, ut etiam carnis obedientiam in consensum (56) mentis adduceret. Etenim quoniam in superioribus de mortificatione corporis disseruerat, et Christo commoriendum esse docuerat, in his nunc quam non sit otiosum hoc opus videtur ostendere, et docere quia non statim ut vult aliquis, et ut proposuerit bonum, continuo etiam facto adimpleretur, sed vel consuetudinis tanta vis, vel vitiatorum tanta dulcedo est, ut cum animus jam intendat ad virtutem, et legi Dei servire decernat (57), carnis tamen desideria servire peccato, et legibus ejus parere persuadeant.

11. « Nihil ergo nunc damnationis est his qui sunt in Christo Jesu (58). Lex enim spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me a lege peccati et mortis ⁹⁸. » Quæ esset diversitas in his qui velut in quodam certamine positi mente quidem secundum legem Dei vivunt, carnis vero desideriis aguntur in legem peccati (59), in superioribus docuit. Nunc vero de his dicit, qui non jam ex parte in carne, ex parte in spiritu, sed ex integro in Christo sunt: et pronuntiat in his nihil damnatione esse dignum (60), quia « lex spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit eos a lege peccati et mortis. » Lex autem spiritus vitæ una eademque est quæ et lex Dei: sicut rursum una atque eadem est lex peccati et mortis. Nihil ergo damnationis erit his qui a lege peccati, quæ est lex mortis, penitus liberantur, et legi Dei, quæ est lex spiritus, serviunt. Servire

A autem legi Dei, et esse sub lege spiritus, hoc est Christo servire. Christo autem servire, hoc est: servire sapientiæ, hoc est servire (61) justitiæ, servire veritati, omnibusque simul servire virtutibus. Unde non est putandum quod ad subitum (62) quis, et statim ut voluerit, a servitio legis peccati translatus efficiatur in Christo Jesu, ita ut nihil in eo jam obtentu peccati damnationis habeatur. Requirit autem (63) in unoquoque partes suas justitia: probat si ita jam emendatus est et correctus (64), ut nihil in eo injusti operis inveniat ex quo damnatio subsequatur. Similiter et veritas requirit in unoquoque partem suam, si translatus quis a lege peccati nulla jam ex parte inveniat obsequia veritatis contaminare mendacio (65). Similiter et pudicitia partem suam discutit, si nullis ab eo impudicis (66) desideriis maculatur. Sic pietas, sic sapientia partes suas in unoquoque discutunt, quas si recte et integre in eo constare repererint, tunc in Christo esse, et nihil damnationis habere putabitur. Quæ **588** utique dubium non est quin usu et meditatione longa et labore pervigili conquirantur (67). Et ideo non otiosis hæc accidere aut segnis certum est; sed paulatim proficundo, et primo pauca, tunc deinde minima, ad ultimum, si obtinere potuerint, nulla peccando. Et hoc sentiens videtur mihi idem Apostolus scripsisse in aliis: « Præterita oblivisces, ad futura me extendens ⁹⁹: » docens per hæc præterita debere esse ea in quibus culpabile aliquid fuerit, et oblivione dignum: futura vero esse quæ in Christo sunt, et hæc esse ad quæ nosmetipsos debemus extendere, eaque tota aviditate mentis expetere. Legem sane spiritus vitæ quod diximus ipsam debere intelligi legem Dei, secundum eam videlicet diximus partem qua lex dicitur esse spiritalis. Ideo addidit: « Lex spiritus vitæ. » Nam de lege litteræ dicere hoc non poterat, de qua in aliis pronuntiaverat, quia « littera occidit. » Hæc et in aliis « ministerium mortis » dicitur ¹ (68). Utrumque ergo continet lex, et litteram occidentem, et spiritum vivificantem. Unde considera ne forte hujus rei formam teneat et illud lignum de quo scriptum est:

⁹⁷ I Cor. ix, 27. ⁹⁸ Rom. viii, 1, 2. ⁹⁹ Philip. iii, 13. ¹ II Cor. iii, 6, 7.

(54) Editi, « et propterea in aliis dixit: Macero corpus meum, » etc.

(55) Editi, « Hoc est enim servire carnem legi peccati, » male.

(56) Alias, « legi deservientis, nondum tamen ita obtinuisse.... in consensu, » etc.

(57) « Est et jam » omittuntur in editis. Deinde mss. quidam, et editi, « legi deservire decrevit. » Al., « legi servire decreverit. »

(58) Editi post « qui sunt in Christo Jesu, » addunt, « qui non secundum carnem ambulant. » Sed hæc verba desunt in omnibus mss. nostris et apud Rabanum.

(59) Alias, « aguntur lege peccati. »

(60) Genebrardus, « qui jam non ex parte in Spiritu, sed ex integro in Christo sunt, pronuntiat in his nihil damnationis dignum, » etc.

(61) Hoc est servire. Hæc desiderantur in libris antea editis.

(62) Alias, « subito. » Sed plerique mss. et Rabanus ut in nostro textu.

(63) Editi, « Requirens autem; » al., « Requiret autem. »

(64) Ms. unus, « et correptus. » Deinde, « inveniat, » male.

(65) Alias, « inveniantur obsequia veritatis contaminari mendacio. »

(66) Editi, « impudiciæ. »

(67) Editi, « comparantur et comparentur. »

(68) Sic ms. unus Regius num. 1641. Editi vero et ms. quidam, « Lex est sane spiritus vitæ. Nam de lege litteræ quod diximus ipsam debere intelligi legem Dei, secundum eam videlicet partem qua lex esse dicitur spiritalis. Ideo addidit: Lex spiritus

« Sciendi bonum et malum ². » Utrumque enim in uno sicut et in lege continetur (69). Sed et illud non omittamus, quod hic quidem qui liberat a lege peccati et mortis, « spiritus vitæ » dicitur ; in Evangelio autem secundum Joannem scriptum est, Domino dicente : « Si manseritis in verbo meo, agnosceitis veritatem, et veritas liberabit vos ³. » In quo mihi quidem videtur, quod quamvis opere hæc a se diversa videantur vel nomine, tamen re ipsa unum sint. Christus enim vita est, et ipse est qui liberabit ; et hic spiritus vitæ liberat. Et quomodo non in utroque una libertas est ? Quæ enim agit Spiritus, hæc et Christus agit, et quæ Christi sunt, Spiritus agit (70). Sicut enim quos sanctificat Spiritus sanctus, sanctificat Christus : ita et quos liberat spiritus vitæ, liberat et vita. Tantum est ut liberati a lege spiritus vitæ, in Christo maneamus, nec ultra inveniamur servire legi peccati : quia sicut is qui liberatur a lege spiritus vitæ, permanet in Christo qui est vita ; ita qui servit legi peccati permanet in morte quæ venit ex condemnatione peccati.

12. « Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, et de peccato damnavit peccatum in carne, ut justificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum. Qui enim secundum carnem sunt, quæ carnis sunt sapiunt : qui vero secundum spiritum, quæ sunt spiritus. Prudentia enim carnis, mors est : prudentia autem spiritus, vita et pax : quoniam prudentia carnis inimica est Deo : legi enim Dei non est subjecta : nec enim potest. Qui autem in carne sunt (71), Deo placere non possunt. Vos autem in carne non estis, sed in spiritu : si tamen Spiritus Dei habitat in vobis ⁴. » Cum in superioribus tot leges nominaverit (dixit enim et legem Dei, et legem mentis, et legem spiritus vitæ), econtrario quoque cum legem quæ in membris est, et legem mortis, et legem peccati commemoraverit (72), hic nunc de qua harum lege dicat, « Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur (73) per carnem, » non est parvæ deli-

² Gen. ii, 9. ³ Joan. viii, 31, 32. ⁴ Rom. viii, 3 seq. ⁵ Coloss. ii, 13. ⁶ II Cor. iii, 6. ⁷ Levit. xiii, 14.

vita. Dicere hoc non poterat, de qua in aliis pronuntiaverat, quia *littera occidit*. Hæc et in aliis *ministerium mortis* dixerat. » Alter ms. Regius num. 1639: « Legem sane spiritus vitæ hic nominat. De lege litteræ per quam diximus ipsam debere intelligi legem Dei, secundum eam videlicet partem quæ lex esse dicitur spiritalis. Ideo enim addit : *Lex spiritus vitæ*. Dicere hoc non poterat de qua in aliis pronuntiaverat, quia *littera occidit*; quam et in aliis *ministerium mortis* dixerat. »

(69) Editi, « Utrumque ergo in uno sicut in lege continetur. »

(70) Editi, « et quem sibi Christi Spiritus agit. »

(71) Alias, « Qui enim in carne sunt. »

(72) Alias, « dixit enim et legem mentis, et legem spiritus vitæ : econtrario quoque legem in membris esse, et legem mentis, et legem peccati

berationis eligere. Puto tamen quod legem Moysi etiam hic, sicut et in aliis sæpe diximus, in duas partes Apostolus dividat, et aliud in ea carnem, aliud spiritum nominet : et illam quidem observantiam quæ secundum litteram geritur, sensum carnis appellet, sicuti dicit de hujusmodi Judæo ⁵, « Frustra inflatus a sensu carnis suæ (74) : » illam vero quæ accipitur spiritaliter, spiritum nominet (75), sicut et alibi dicit ⁶ : « Littera occidit, spiritus autem vivificat. » Et in hoc ergo loco quod dicit « impossibile legi, » et « in quo infirmabatur per carnem, » intellectus qui secundum litteram est accipi potest. Ipse enim et impossibilis erat, et infirmus, si secundum carnem, id est secundum litteram sentiretur. Quid enim tam impossibile quam Sabbati observatio secundum litteram legis, ut in multis sæpe jam diximus ? Jubetur enim non exire (76) de domo sua, non se movere de loco suo, nihil oneris levare. Quæ quia impossibilia vident Judæi (77) qui secundum carnem legem observant, ineptia quædam et ridicula commentantur, quibus impossibilitatem legis sarcire videantur. Quid **589** autem dicam de sacrificiorum ratione, quæ simul omnis ex integro impossibilis (78) facta est ? Quippe ubi nec templum est, nec altare, nec ullus prorsus sacrificando locus. In quibus singulis lex non dicam impossibilis et infirma, sed et plane jam mortua est. Nam ante hanc mortem infirmabatur (79) tunc cum sanguine vitulorum et hircorum conabatur, nec tamen poterat, auferre peccata (80) : et infirmabatur in legibus lepræ ⁷, quas nec explanare unquam potuit, nec implere. In his ergo omnibus aliisque innumeris et impossibilis erat lex, et infirmabatur, quantum ad carnis intelligentiam spectat : et ideo « Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, et de peccato, » vel, ut verius habetur apud Græcos, « et pro peccato damnavit peccatum in carne. » Quod dixit, « in similitudinem carnis peccati, » ostendit nos quidem habere carnem peccati, Filium vero Dei similitudinem habuisse carnis peccati, non carnem peccati. Omnes enim nos homines qui ex semine viri cum muliere convenientis concepti sumus, illa necessario utimur voce qua (81)

D cognominaverit ; » al., « commemoraverit. »

(73) Alias, « legis quæ infirmabatur, » etc.

(74) Sic plerique mss. et Rabanus. Ms. vero unus, « Judæos frustra inflatos a sensu carnis suæ. » Editi, « Judæis frustra inflatos sensu carnis suæ. »

(75) Editi, « nominat. »

(76) Ms. unus, « Jubet enim lex non exire, » etc. Sed cæteri mss., Rabanus et editi habent ut in nostro textu.

(77) Alias, « videntur, Judæi. »

(78) Editi, « Quid autem de sacrificiorum ratione, quæ simul omnis facta est impossibilis ? » Ms. unus, « Quid autem dicent, » etc., ut in nostro textu.

(79) Editi, « Nam ante mortem infirmabatur. »

(80) *Peccata*. Deest in libris antea editis.

(81) Editi, « necessaria utimur voce qua ; » 21., « quam. »

dicit David, quoniam « in iniquitatibus concepit me mater mea ⁸. » Verum qui ex nulla viri contagione, sed solo Spiritu sancto super Virginem veniente (82), et virtute Altissimi obumbrante venit ad corpus immaculatum, naturam quidem corporis nostri habuit, pollutionem tamen peccati quæ ex concupiscentiæ motu conceptis traditur, omnino non habuit. Idcirco ergo « in similitudinem carnis peccati » venisse dicitur Filius Dei. « Et pro peccato, » inquit, « damnavit peccatum in carne. » Quod hostia pro peccato factus sit Christus, et oblatus sit pro purgatione peccatorum, omnes Scripturæ testantur, et præcipue Paulus ad Hebræos scribens, cum dicit ⁹ : « Hoc enim fecit semel, semetipsum offerendo hostiam; » et iterum : « Qui proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum ¹⁰. » Per hanc ergo hostiam carnis suæ, quæ dicitur « pro peccato (83), » damnavit peccatum in carne, sicut idem Apostolus in aliis dicit ¹¹, quia « apparuit in novissimis diebus ad destructionem peccati : » et iterum propheta dicit : « Ipse peccata nostra tulit, et iniquitates nostras portavit ¹². » Pro peccato ergo, hoc est per hostiam carnis suæ quam obtulit pro peccato, « damnavit peccatum in carne sua, ut justificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum. » Per hanc (84) etenim hostiam carnis, quæ oblata est pro peccato, et damnavit peccatum, hoc est fugavit peccatum, et abstulit, ut justificatio legis impleretur in nobis qui legem secundum spiritum custodimus, et non secundum carnem : in qua parte, secundum ea quæ supra exposuimus, impossibilis erat lex et infirma. « Qui enim secundum carnem sunt, quæ carnis sunt sapiunt : qui vero secundum spiritum, quæ sunt spiritus. » Hic jam apertius quasi (85) inter nos et Judæos in medio statuens legem Moysi dicit, « Qui secundum carnem sunt, quæ carnis sunt sapiunt, » hoc est, Judæi, quos dicit secundum carnem Israel, quæ (86) carnis legis sunt sapiunt, in eo quod secundum carnem legem intelligunt : « qui vero secundum spiritum (de his dicens quos Judæos dicit spiritu, non littera), « quæ sunt spiritus (87). » Et adhuc satiat eundem sensum, et aperit evidentius, cum dicit : « Prudentia enim carnis, mors est : prudentia autem spiritus, vita et pax. » Nunquid non unum atque idem est quod dicit, « Prudentia carnis mors est, » et illud :

⁸ Psal. L, 7. ⁹ Hebr. vii, 27. ¹⁰ Rom. viii, 52. ¹¹ Joan. xix, 7. ¹² Isai. I, 13, 14. ¹³ Galat. iv, 25.

(82) Ms. unus, « super virginem descendente. »

(83) Editi, « æque dicitur, pro peccato, » etc.

(84) Editi, « Post hanc. »

(85) In editis deest « quasi. »

(86) Alias, « quia quæ, » etc. al., « qui ea quæ, » etc. Sed utraque vox deest in editis et in mss. plerisque.

(87) Alias, « quæ sunt spiritus sapiunt; » al., « sentiunt. » Et paulo post ms. unus et editi, « et sapit evidentius. »

(88) Alias, « Cujus mors est? »

A « Littera occidit ¹³? » Igitur « prudentia carnis mors est. » Cui mors est (88)? Animæ sine dubio. Qui enim legem secundum carnem, id est secundum litteram, intellexerit, non venit ad Christum qui est vita, et ideo « prudentia carnis, mors est : prudentia vero spiritus, vita et pax. » Vitam namque et pacem, quæ est Christus (89), habet qui spiritualiter intelligit legem. « Quoniam sapientia carnis inimica est Deo : legi enim Dei non est subjecta : nec enim potest. » Videtur adhuc idem intellectus evolvi. Quomodo enim sapientia carnis, hoc est carnalis intelligentia, non sit inimica Deo, quæ adversatur Christo; quæ non recipit eum quem misit Deus; quæ dicit : « Nos legem habemus, et secundum legem debet mori, quia Filium Dei se fecit ¹⁴? » Quomodo ergo hæc talis sapientia, et talis intelligentia in lege Deo non dicatur inimica, et legi ejus? Ei scilicet quæ secundum spiritum est, non est subjecta, nec potest subjici : quia sicut (90) contraria sibi sunt mors et vita, ita contraria sunt sibi littera legis occidens (91) quæ et sapientia carnis est, et spiritus vivificans qui vere lex Dei est. « Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt. Vos autem in carne non estis, sed in **590** spiritu : si tamen Spiritus Dei habitat in vobis. » Eadem perdurat intelligentia. « Qui in carne sunt, » inquit, hoc est, qui secundum litteram sequuntur legem, « Deo placere non possunt. » Hoc enim et olim per Isaiam pronuntiatum est a Deo, cum dicit : « Jejunia, et ferias, et diem magnum vestrum non sustineo : neomenias et Sabbata vestra odit anima mea ¹⁵. » Sed et « vos, » inquit, in quibus Spiritus Dei habitat, si tamen habitat (92), « in carne non estis, sed in spiritu, » hoc est, non intelligentiam carnalem legis sequimini, sed spiritalem, per quam venistis ad Spiritum vivificantem, si tamen actus vestri tales sint et conversatio, ut Spiritum Dei in vobis habere mereamini. In duas ergo, ut diximus, partes dividens legem Moysi, id est, in spiritum, et carnem, quæ sunt spiritus, quam et spiritalem legem appellavit, nobis tradidit : quæ vero carnis sunt, carnalibus Judæis reliquit. Sic denique et illud interpretatus est de Abraham cum dixit : « Sed is quidem qui de ancilla, secundum carnem natus est : qui autem ex libera, per repromissionem. Et sicut tunc is qui secundum carnem natus est, persequabatur eum qui secundum spiritum; ita et nunc ¹⁶. » Certum est

¹³ Hebr. ix, 26. ¹⁴ Isai. LIII, 4. ¹⁵ II Cor. iii, 6.

(89) Alias, « quod est Christus. »

(90) Sic ms. unus et Rabanus. Editi vero, « in lege Dei non dicatur inimica Deo et legi ejus? Ei quæ secundum spiritum ejus non est subjecta, nec posset subjici, quia sicut, » etc. Mss. duo, « in lege Dei non dicatur inimica Deo et legi ejus, ei scilicet quæ secundum spiritum est non esse subjecta, nec posse subjici, quia sicut, » etc.

(91) *Legis occidens.* Hæc desunt in editis.

(92) Alias, « in quibus habitat Spiritus, si tamen habitat. »

enim quia illi (93) qui secundum carnem sunt Judæi, persequuntur nos qui sumus non in manifesto, sed in occulto Judæi, et legem secundum spiritum, non secundum carnem custodimus. Illi ergo qui secundum carnem sapiunt, consequenter etiam repromissiones legis carnaliter sperant. Nos vero eas spiritaliter expectamus secundum sermonem Pauli dicentis : « Ut repromissiones Spiritus accipiamus ¹⁷; » et iterum : « Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spiritali in cœlestibus in Christo ¹⁸. » Ex quibus omnibus et quæ sit lex secundum carnem, et quæ secundum spiritum, vel quæ spes repromissionis carnalis, vel quæ spiritalis (94) ostenditur. Potest et secundum aliam expositionem, si repetamus ab initio, « Quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, » et de lege mentis intelligi, quam supra dixit (95) velle facere bonum, sed per infirmitatem et fragilitatem carnis implere non posse, et propterea misisse Deum Filium suum in similitudinem carnis peccati, et de peccato, hoc est per hostiam pro peccato oblatam, damnasse peccatum. Data enim nobis remissione (96) peccatorum fugatum est et exterminatum de carne nostra peccatum, et cœpit in nobis justificatio legis impleri, illius duntaxat legis quæ condelectatur legi (97) Dei, quæ impletur cito cum jam non resistit ei lex peccati quæ erat in membris nostris, si tamen non secundum carnem ambulemus, sed secundum spiritum. Nam donec in carne est quis, et secundum carnem vivit, quæ carnis sunt sapit; cum vero converterit se ad spiritum, et mortuus fuerit legi peccati et carnis, quæ sunt spiritus sapit. Nam secundum carnem sapere, mors est animæ; secundum spiritum vero, vita et pax est; quia « sapientia carnis inimica est Deo, » hoc est, dum caro resistit spiritui, et non est subjecta legi mentis quæ lex Dei est, inimica est Deo: et ideo qui carnaliter vivunt, Deo placere non possunt. Sed « vos, » inquit, « non estis in carne, » hoc est non secundum carnem vivitis (98), sed secundum spiritum, « si tamen Spiritus Dei habitat in vobis. » Hæc possunt et secundum aliam, ut diximus, expositionem in hoc (99) loco coaptari. Eligat tamen qui legit, et quod aptius probaverit, si tamen probaverit (1), hoc sequatur.

13. « Si quis autem Spiritum Christi non habet,

¹⁷ Galat. III, 14. ¹⁸ Ephes. I, 3. ¹⁹ Rom. VIII, 9 seq. ²⁰ II Cor. I, 6. ²¹ Rom. VIII, 9. ²² Joan. XV, 26; XVI, 14. ²³ Joan. XVII, 10; XVI, 15. ²⁴ Psal. XLIX, 10.

(95) Quia illi. Hæc verba desunt in libris editis.
(94) Vel quæ spiritalis. Hæc desiderantur in antea editis, et in pluribus mss.

(95) Ms. unus, « impossibilitas legis, in quo infirmabatur per carnem, de lege membrorum intelligi, quam supra diximus, » etc.

(96) Ms. unus, « Tanta enim nobis remissione; » editi, « Tanta enim repromissione. »

(97) Editi, « delectatur legi; » al., « leg. »

(98) Hoc est, non secundum carnem vivitis. Hæc in editis omittuntur.

(99) Deest « hoc » in editis.

A hic non est ejus. Si autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus vero vita (2) propter justificationem. Quod si Spiritus ejus qui suscitavit Jesum a mortuis habitat in vobis; qui suscitavit Jesum Christum a mortuis vivificabit et mortalia vestra corpora propter inhabitantem Spiritum ejus in vobis ¹⁹. » Quod constantibus et dialectica arte collectis utatur syllogismis apostolus Paulus vel in hoc loco, vel in aliis Epistolis suis, non mihi nunc (3) exponendum videtur, ne forte non tam scientiæ (4) ejus, quam sermonis in quo non vult se peritum dici ²⁰, assertores videamur esse: et ideo propositi magis capituli sensum discutere properabimus. In superioribus ubi dixit: « Vos autem in carne non estis, sed in spiritu; si tamen Spiritus Dei habitat in vobis ²¹: » duplici modo quid est in Spiritu (5) esse explanavimus, id est, vel legem non secundum litteram, sed secundum spiritalem sensum intelligere; vel etiam mortificato corpore, spiritus, et non carnis legibus vivere. Et nunc ergo quod dicit, « Si quis autem Spiritum Christi **591** non habet, hic non est ejus; » et subjungit. « Si autem Christus in vobis est, » requirendum est utrum diversum sit Spiritum Dei esse in aliquo, an Spiritum (6) Christi: vel etiam ipsum Christum, aut Spiritum ejus qui suscitavit Jesum a mortuis. Sed quantum vel consequentiam (7) loci presentis intueor, vel illud quod Salvator in Evangelio de Spiritu sancto dicit, quia « a Patre procedit, » et, « De meo accipiet ²², » et hujus verbi explanationem in consequentibus jungit, dicens: « Pater, omnia mea tua sunt, et tua mea: propterea dixi quia de meo accipiet ²³ (8): » cum, inquam, tantam hanc unitatis inter Patrem et Filium aspicio rationem (9), Spiritus Dei et Spiritus Christi unus atque idem mihi Spiritus dici videtur. Possumus tamen et hoc modo intelligere quod dixit, « Si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus » (quia et revera abrupte pronuntiatum videtur), ut, si quis non tantus et talis esse meruerit qui Spiritum Christi habere dignus sit, continuo Christi esse denegetur, cum in Psalmis dicat: « Meæ sunt omnes feræ silvarum, jumenta in montibus, et boves ²⁴. » Et si feræ et jumenta ejus sunt, quomodo homines non sunt ejus? Sed potest, ut dixi, hoc sic intelligi, ut illud in Evangelio: « Qui non tollit

(1) Si tamen probaverit. Hæc desiderantur in editis.

(2) Vita. Alias, « vivit. »

(3) Deest « nunc » in editis.

(4) Editi, « sententiæ, » deinde, « et ideo propositi magis Apostoli sensum discutere properabimus. In posterioribus ubi dixit, » etc.

(5) Alias, « quidem in Spiritu. »

(6) Editi, « ac Spiritum. »

(7) Editi, « consequentia. »

(8) Editi, « Pater omnia tua mea sunt, et mea tua omnia, propterea dixi quod de meo accipiet. »

(9) Editi, « hanc audio unitatis inter Patrem et Filium aspirationem. »

crucem suam, et sequitur me, non est me dignus²⁵. » **A** Et hic ergo qui non habet Spiritum Christi (10), hoc est, qui non eodem Spiritu agitur, ut pro justitia, pro veritate, pro verbo Dei annuntiando, pro regno eorum prœdicando, pro littera legis abjicienda et spiritum ejus aperiendo, pro resistendo adversum peccatum, pro his omnibus qui non usque ad mortem venire paratus est, non est ejus discipulus (11). Qui ergo non est talis, nec talem in se Spiritum gerit, hic creatura quidem ejus est sicut feræ silvarum, et jumenta in montibus, et boves, sed discipulus ejus non est. Sic ergo, « Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus; si autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, Spiritus vero vita (12) propter justitiam, » Spiritum Christi, et Christum, in hoc loco unum mihi atque idem dicere videtur. In quo ergo Christus est, ipse dicit, quia « semper mortem Christi in corpore nostro circumferimus²⁶. » Mors autem corpori peccati causa, id est, ne peccet, imponitur. Quod si corpus peccato mortuum est, necessario spiritus ad faciendam justitiam vivit. Qui enim in corpore mortuus est, nec servit peccato, necesse est ut in spiritu vivat et justitiæ serviat. Sic et idem Apostolus in quodam loco²⁷ dicit tradidisse se quemdam in interitum carnis, ut spiritus salvus fiat. « Quod si Spiritus ejus qui suscitavit Jesum a mortuis, habitat in vobis; qui suscitavit Jesum Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra propter inhabitantem Spiritum ejus in vobis. » Quoniam supra dixerat de his qui ad similitudinem mortis Christi corpora sua mortificant ne peccent, necessario nunc mentionem facit ejus qui suscitavit Christum a mortuis, ut simili modo et pari ratione qua (13) commortui sunt et consepulti, sciant se per Spiritum ejus qui suscitavit Jesum a mortuis vivificandos esse, et ad Christi similitudinem resuscitandos a mortuis. Et quatenus id fiat ostendit, dicens: « Propter inhabitantem Spiritum ejus in vobis. » Si enim Spiritus Christi habitat in vobis, necessarium videtur Spiritui reddi habitaculum suum, templumque restitui. Velim tamen hoc ipsum (14) quod dicitur

vel Spiritus Christi, vel Spiritus Dei, vel etiam ipse Christus in nobis habitare, quale sit intueri (15): utrumnam ex initio omnibus iste Spiritus datur, et postmodum pessimis et a Deo alienis actibus effugatur, secundum illud quod scriptum est: « Non permanebit Spiritus meus (16) in hominibus istis, quia caro sunt²⁸, » an vitæ merito, et fidei gratia postmodum datur, secundum ea quæ in Actibus apostolorum docentur²⁹, quia Spiritus sanctus tanquam linguæ igneæ venit super unumquemque eorum; vel certe sicut in Evangelio docemur, cum ipse Salvator posteaquam resurrexit a mortuis ad discipulos dixit: « Accipite Spiritum sanctum, et insufflavit in unoquoque eorum³⁰. » Unde mihi videtur quod et meritis conquiratur hoc donum, et vitæ innocentia conservetur, et unicuique secundum profectum fidei augeatur et gratiæ; et quanto purior anima redditur, tanto largior ei Spiritus infundatur. Quod autem dixit, « Non permanebit Spiritus meus in hominibus istis, quia caro sunt, » illuc respicit ut, quoniam anima eorum, repudiata Spiritus servitute, ad carnis servitia se tota convertit, **592** etiam ipsa ejus cui se conjunxit carni, et cum qua unum effecta est, nomen accipiat (17). Diversis ergo modis haberi potest Spiritus. Vel Spiritus Christi habetur, secundum id (18) quod supra diximus, ex inspiratione divina, ubi ait: « Accipite Spiritum sanctum, et insufflavit in eis³¹; » et rursus eo modo quo in Actibus apostolorum dicitur gestum (19), ut diversis linguis loquerentur apostoli³². Est et ille modus, qui in Regnorum libris refertur, cum dicit Scriptura: « Et insiluit Spiritus super Saul, et cœpit prophetare³³. » Est et ille adhuc alius modus, ut, cum Salvator post resurrectionem cum Cleopha et alio discipulo iter agens et aperiens eis Scripturas, ignovit (20) eos spiritu oris sui, ita ut illi dicerent: « Nonne cor nostrum erat ardens intra nos, cum aperiret nobis Scripturas³⁴? » Vis autem scire quia non solum Jesus loquens tradidit audientibus Spiritum suum, sed et qui in nomine ejus loquitur verbum Dei, tradit audientibus Spiritum Dei? Vide in Actibus apostolorum (21) quomodo loquente Petro ad Corne-

²⁵ Matth. x, 38. ²⁶ II Cor. iv, 10. ²⁷ I Cor. v, 5. ²⁸ Gen. vi, 3. ²⁹ Act. ii, 3. ³⁰ Joan. xv, 22.
³¹ ibid. ³² Act. ii, 4. ³³ I Reg. x, 10. ³⁴ Luc. xxiv, 32.

(10) Ms. unus, « Et hic ergo quod dixit: Qui non habet Spiritum Christi. » Deinde editi, « hoc est, eodem Spiritu, » omisso, « qui non. »

(11) Sic ms. unus et Rabanus. Editi vero et cæteri mss., « et Spiritu ejus amplectendo » (al., « aperiendo; » al., « appetendo), adversum peccatum, pro his omnibus qui non usque ad mortem ejus venire paratus, non est ejus discipulus. »

(12) Alias, « Spiritus autem vivit. »

(13) Editi, « ut similitudine et pari ratione, qua, » etc.; mss. aliquot, « ut simili et pari ratione qua; » al., « ut simili modo quo, » omissa « et pari ratione. » Sed Rabanus ut in nostro textu.

(14) Editi, perperam, « restitui, vel Jesum. Tamen hoc ipsum, » etc.

(15) Editi, « intueri. »

(16) Spiritus meus. Desunt in libris antea editis.

D (17) Alias, « ad carnis servitia tota convertitur, (al., « convertit ») etiam ipsa ei (al., « ipsa eis; » al., « ipse ejus) cui se conjunxit carni » (al., « carne), et cum qua unum effecta est (al., « effectus est ») non accedat » al., « non accedit, » al., « nomen accepit, » al., « nomen accipit. »

(18) Ms. unus, « Diversis ergo modis accipi potest Spiritus Dei, vel Spiritus Christi: secundum id, » etc.

(19) Alias, « dixit gestum. » Deinde, « Et illo modo quo in Regnorum, » etc., et postea, « et item adhuc alio modo, ut cum Salvator, » etc. Sed mss. duo ut in nostro textu.

(20) Editi, « afflavit. »

(21) Editio Veneta Salodiani, « Unde in Actibus apostolorum conscripsisse. » Merlinus, « Unde in Actibus apostolorum habetur. » Genebrardus, « lo

lium repletur Spiritu sancto ipse Cornelius, et qui cum eo erant ³⁵. Unde et tu si loquaris (22) verbum Dei, et loquaris fideliter ex conscientia pura, nec ipse redarguaris ex verbis tuis quasi qui aliter doceas et aliter agas, potest fieri ut loquente te auditorum corda sancti Spiritus ignis inflammet, et continuo concalescant (23) et ardeant ad complenda universa quæ doces, ut rebus impleant quæ sermonibus didicerint, et « quæ sursum sunt » quærant, « ubi Christus est in dextera Dei sedens : quæ sursum sunt » sapiant, « non quæ super terram ³⁶. » Sed et sic unusquisque habere in se probatur Spiritum Christi. Christus sapientia est : si sit quis sapiens secundum Christum, et quæ Christi sunt sapiat, habet in se per sapientiam Spiritum Christi. Christus justitia est : si quis habeat in se justitiam Christi, per justitiam habet (24) in se Spiritum Christi. Christus pax est : si quis habeat in se pacem Christi, per Spiritum pacis habet in se Spiritum Christi. Sic et charitatem, sic et sanctificationem, sic et singula quæque, quæ Christus esse dicitur qui habet, hic Spiritum Christi (25) in se habere credendus est, et sperare quod mortale corpus suum vivificabitur propter inhabitantem in se Spiritum Christi.

14. « Ergo, fratres, debitores sumus, non carnis, ut secundum carnem vivamus. Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini ; si autem spiritu actus carnis (26) mortificetis, vivetis ³⁷. » Spiritum Christi habitare in nobis, et dona Spiritus nobis collata, superius docuit. Consequenter ergo nunc addit quia « debitores sumus, » eorum sine dubio quæ a Spiritu Christi consecuti sumus. « Carnis » autem, inquit, « debitores non sumus. » Non enim propterea nos fecit Deus ad imaginem suam, ut carnis servitio essemus obnoxii, sed potius ut creatori suo anima deserviens, ipsa servitio ac ministerio carnis uteretur. Sed fortasse dicat aliquis : Quomodo carnis non sumus debitores, cum et victum ei et indumentum providere naturæ necessitate cogamur ? Sed ut ostendat non carni aliquid conferre, sed ipsam vitam carni mancipare culpabile haberi, ideo addit : « Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini. » Quid autem sit (27) secundum carnem vivere sæpe jam dictum est. Hoc est

A carnis desideriis indulgere. In hoc ergo negat nos esse carnis debitores, sicut et alibi dicit : « Et carnis curam ne feceritis in concupiscentiis ³⁸ (28) : » non utique negans curam carnis habendam in necessariis, sed in concupiscentiis. Ita ergo et hic, « Si enim, inquit, secundum carnem vixeritis, moriemini. » Et addit : « Si autem spiritu actus carnis mortificaveritis, vivetis (29). » Et de hoc jam supra dictum est ³⁹, quomodo corpus quidem mortuum esse debeat propter peccata, spiritus vero vita propter justificationem. Qui ergo secundum spiritum agens mortificat actus carnis, vivet propter inhabitantem in se spiritum vitæ. Mortificat autem quis actus carnis hoc modo. Fructus est Spiritus charitas ⁴⁰, odium carnis est actus : odium ergo per charitatem mortificatur et extinguitur. Gaudium similiter fructus est spiritus, tristitia vero hujus sæculi, quæ mortem operatur ⁴¹, carnis est actus : hæc ergo extinguitur, si sit in nobis gaudium spiritus. Pax fructus est spiritus ; dissensio et discordia carnis est actus : sed certum est discordiam mortificari posse per pacem. Sic et patientia spiritus, impatientiam carnis (30) extinguit, et bonitas malitiam perimit, et mansuetudo ferociam, et continentia intemperantiam (31), **593** et castitas impudicitiam necat, talique ordine qui per spiritum actus carnis mortificaverit (32), vivet. Intuendum sane est, quod sicut mortem non istam communem, sed illam peccati dicit, « Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini, » ita et vitam non hanc communem, sed illam dicit æternam, ad quam perveniet omnis qui secundum ea quæ supra exposuimus, perfectus spiritu mortificaverit (33) actus carnis. Sed et illud scire debemus, quod ista mortificatio actuum carnis per patientiam fiat, et non ad subitum, sed paulatim. Primo languescere eos necesse est in his qui incipiunt (34) ; tum deinde cum ardentius proficere cœperint, et abundantiore spiritu repleti, actus carnis non solum languescere, sed et tabescere incipient : ubi vero ad perfectum jam venerint, ita ut nulla in eis prorsus vel in facto, vel in dicto, vel in cogitatu peccati oriantur indicia, tunc plane actus carnis (35) mortificasse, et ad integrum morti tradidisse credendi sunt.

³⁵ Act. x, 44. ³⁶ Coloss. iii, 1, 2. ³⁷ Rom. viii, 12, 13. ³⁸ Rom. xiii, 14. ³⁹ Rom. viii, 10. ⁴⁰ Galat. v, 22. ⁴¹ II Cor. vii, 10.

Actibus apostolorum habetur. » Sed rectius mss. nostri ut in nostro textu.

(22) Editi, « loqueris. »

(23) Editi, « conualescant ; » tum paulo post, « et rebus impleant. »

(24) Editi, « Si quis habet in se justitiam, per justitiam Christi habet, » etc.

(25) Editi, « et singula quæcumque Christus esse dicitur, qui habet hæc, Spiritum Christi, » etc.

(26) Actus carnis. Sic mss. Editi vero, « facta carnis. »

(27) Alias, « Quid enim sit, » etc.

(28) Editi, « ne feceritis in desideriis et in concupiscentiis. »

(29) Editi, « mortificetis, vivetis. Sed de hoc, » etc.

(30) Editi, « violentiam carnis. »

(31) Alias, « incontinentiam. »

(32) Editi, « mortificat. »

(33) Editi, « mortificet. »

(34) Alias, « in his quæ incipiunt. »

(35) Editi, « tandem actus carnis ; » al., « tunc actus carnis ; » al., « tum plane actus carnis. »

LIBER SEPTIMUS.

1. Sicut diversas commemorari leges in hac A Epistola a Paulo sub uno vocabulo legis ostendimus, et diversas mortes sub una mortis appellatione nominari, ita et diversos spiritus nunc videmus sub uno nomine Spiritus indicari. Ait ergo in præsentis capitulo: « Quicumque enim Spiritu Dei aguntur, hi filii sunt Dei⁴²; » in quo utique ipsum Dei Spiritum dicit. Et iterum in sequenti: « Non enim accepistis, inquit, spiritum servitutis iterum in timore⁴³. » In hoc ostendit spiritum servitutis alium esse quam illum quem supra dixit Spiritum Dei. Et propterea subjungit: « Sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus: Abba [Pater]. » In hoc spiritum adoptionis ostendit ipsum esse quem dixit supra Spiritum Dei, de quo et repetit: « Ipse enim Spiritus testimonium reddit spiritui nostro⁴⁴, » hoc est, ipse Spiritus Dei, in quo Patrem Deum clamamus, testimonium reddit spiritui nostro. Qui spiritus noster alius sine dubio est quam vel ille spiritus servitutis, qui datur in timore, vel hic qui ei de invocatione Patris testimonium reddit (36). Omnes ergo homines, ut videtur, aguntur aliquo spiritu, sicut ipse Paulus scripsit: « Scitis autem et vos, cum essetis gentes, quomodo ad idola muta agebamini⁴⁵. » In hoc ostendit quia etiam gentes ad idola aguntur aliquo spiritu. Est ergo Spiritus Dei idem qui est et Spiritus Christi (37), idemque ipse et Spiritus sanctus est. Sed et spiritus adoptionis idem dici videtur, sicut præsens apostolicus declarat (38) sermo. David quoque qui dicit, « Spiritum sanctum tuum ne auferas a me⁴⁶; » et, « Spiritu principali confirma me⁴⁷, » de eodem dicere videtur: quemque principalem Spiritum propterea arbitror nominatum, ut ostenderetur esse quidem multos spiritus, sed in his principatum et dominationem hunc Spiritum sanctum, qui et principalis appellatur, tenere. (39) Sicut enim multi sunt filii Dei, ut Scriptura dicit: « Ego dixi: Dii estis, et filii Excelsi omnes⁴⁸, » unus tamen est natura Filius et Unigenitus de Patre, per quem omnes filii appellantur, ita et spiritus multi quidem sunt (40), sed unus est qui vere ex ipso Deo procedit, et cæteris omnibus vocabuli ac sanctificationis suæ gratiam donat. Quod autem plures sint

spiritus, declarat idem Apostolus ad Hebræos scribens et dicens: « Nonne omnes sunt ministeriales spiritus ad ministerium missi propter eos qui hereditatem capiunt salutis⁴⁹? » Sed et David dicit: « Qui facit angelos suos spiritus⁵⁰. » Et Daniel nihilominus testatur, et dicit: **594** « Benedicite, spiritus et animæ justorum, Dominum⁵¹. » Et in præsentis loco Paulus, « Ipse Spiritus, inquit, testimonium reddit spiritui nostro; » et in aliis⁵²: « Ut integer spiritus vester, et anima, et corpus in die Domini nostri Jesu Christi servetur. » Quæ omnia dubium non est quin de rationabilibus spiritibus dicta sint. Appellantur præterea spiritus mali et angeli mali, sicut et David dicit⁵³: « Emisit es iram indignationis suæ, emissionem per angelos malos; » et ut (41) in Regnorum libris scriptum est de Saul⁵⁴: « Et Spiritus Domini discessit a Saul, et suffocabat eum spiritus malignus a Domino; » utque in libro Judicum (42) refertur: « Et immisit Deus spiritum malignum inter medium Abimelech, et inter medium virorum Sichimorum⁵⁵. » Ille ergo spiritus malignus, qui dicitur vel exisse ut suffocaret Saul, vel Abimelech Sichimosque ut dirimeret, et a Domino exisse ac missus esse memoratur, tanquam carnifex quidam intelligendus est missus ad exigendas de peccatoribus pœnas. Et quamvis mali propter propositum suum voluntatemque dicantur, in his tamen qui pœna digni sunt divinæ voluntati exhibent ministerium, sicut et ille, de quo refert Michæas propheta, spiritus mendax, qui, cum a Deo dictum fuisset, « Quis seducet mihi Achab? » respondit: « Ego seducam. Et dixit Dominus: In quo? At ille: Ero, inquit (43), spiritus mendax in ore omnium prophetarum, » et dicam ut ascendat in Galaad, et ibi cadet. « Et dixit Dominus: Vade; seduces, et quidem poteris⁵⁶. » Sic ergo etiam hi qui dicuntur mali spiritus, officium Deo erga pœnarum exhibent ministeria. Sunt præterea et alii spiritus, de quibus dicit David: « In spiritu violento (44) conteres naves Tharsis⁵⁷; » et « spiritus procellæ » dicuntur⁵⁸, et « spiritus ardoris⁵⁹. » Quos tamen ego materiales D magis quam rationabiles spiritus dixerim.

2. Tali igitur de appellatione spiritus distinctione

⁴² Rom. viii, 14. ⁴³ ibid. 15. ⁴⁴ ibid. 16. ⁴⁵ I Cor. xii, 2. ⁴⁶ Psal. l, 15. ⁴⁷ ibid. 14. ⁴⁸ Psal. lxxxii, 6. ⁴⁹ Hebr. i, 14. ⁵⁰ Psal. ciii, 4. ⁵¹ Dan. iii, 86. ⁵² I Thess. v, 25. ⁵³ Psal. lxxvii, 49. ⁵⁴ I Reg. xvi, 14. ⁵⁵ Judic. ix, 23. ⁵⁶ III Reg. xxii, 20. ⁵⁷ Psal. xlvii, 8. ⁵⁸ Psal. cv, 25. ⁵⁹ Isai, iv, 4.

(36) *Reddit*. Alias, « præbet; » al., « perhibet. »

(37) Sic ms. unus Regius num. 1659. Cæteri vero mss., Rabanus et editi, « qui idem est et Spiritus Christi, » etc.

(38) Ms. unus, « sicut præsens Apostoli locus declarat. »

(39) Vide tom. v, in *Joannem*, pag. 99.

(40) Ms. unus Regius num. 1659, « et Unigenitus a Patre, per quem omnia, et a quo filii appellantur

multi; ita et spiritus quidem multi sunt; » al., « ita et spiritus si quidem sunt multi. »

(41) *Ut*. Deest in editis.

(42) Alias, « atque in libro Judicum. »

(43) Alias, « Ait ille, Ero, inquit, » etc. Et postea editi, « equidem poteris. »

(44) In libris antea editis deest « David, » et « violento. »

præmissa, nunc quod dixit, « Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus: Abba [Pater ⁶⁰ (45)], » quale sit videamus. Scriptum est et in Malachia propheta ⁶¹: « Filius honorificat patrem, et servus dominum suum: et si Pater sum ego, ubi est honor meus? et si Dominus ego sum, ubi est timor meus? » dicit Dominus omnipotens. » Certum est autem quod filius quis Dei per adoptionis spiritum fiat, servus autem Dei per spiritum servitutis. Initium ergo serviendi Deo, quia « initium sapientiæ timor Domini » est ⁶², per spiritum timoris impletur, cum parvulus adhuc quis dicitur. Et parvulis quidem pædagogus est timor. Unde et Apostolus de tali parvulo dicit: « Quandiu hæres parvulus est, nihil differt a servo, cum sit dominus omnium; sed sub tutoribus et procuratoribus est usque ad præfinitum tempus a patre; ita et nos, cum essemus parvuli, sub elementis hujus mundi eramus servientes ⁶³. » Vides secundum concessam sibi a Deo sapientiam Paulus quomodo spiritus qui dantur in timore (46), hic tutores parvulorum ac procuratores appellaverit, qui unumquemque nostrum donec parvulus est, secundum interiorem hominem in timore custodiant (47), usquequo ad id ætatis veniat quo spiritum adoptionis filiorum mereatur accipere, et sit jam filius ac dominus omnium. « Omnia enim, inquit, vestra sunt ⁶⁴, » et cum Christo nobis Deus omnia donavit ⁶⁵ (48). Hoc ergo est quod docet Paulus, quia posteaquam commorui sumus Christo, et Spiritus ejus factus est in nobis, non iterum spiritum servitutis accepimus in timore, hoc est, non rursus parvuli et initia habentes effecti sumus, sed quasi perfecti semel jam accepimus spiritum adoptionis, « in quo » spiritu « clamamus: Abba Pater. » Neque enim patrem alius quis nisi filius vocat. Quod vero addit, « Abba, » patriæ linguæ vocabulo id ipsum iteravit, velut si dixisset: Pater, pater.

5. « Ipse enim Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei. Si autem filii, et hæredes; hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi: si tamen compatimur, ut et conglorifice-

⁶⁰ Rom. viii, 15. ⁶¹ Malach. i, 6. ⁶² Eccli. i, 16. ⁶³ Galat. iv, 1-3. ⁶⁴ I Cor. iii, 22. ⁶⁵ Rom. viii, 32. ⁶⁶ ibid. 16, 17. ⁶⁷ Gen xxv, 5. ⁶⁸ Rom. viii, 17. ⁶⁹ Coloss. ii, 3. ⁷⁰ Philip. iii, 21. ⁷¹ Joan. xvii, 24. ⁷² Joan. v, 22. ⁷³ Matth. xix, 28. ⁷⁴ Rom. viii, 17.

(45) Sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus: Abba, Pater. Hæc desunt in mss. codicibus nostris, sed exstant in editis.

(46) Editi, « Vides (al., « Vide) secundum concessam a Deo sapientiam Pauli, quomodo spiritum (al., « spiritus ») servitutis qui datur in timore, » etc.

(47) Editi, « custodiat. »

(48) Editi plerique, « Omnia enim nostra sunt, et cum Christo omnia nobis donavit. »

(49) Ipse enim Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, etc. usque ad, et conglorificemur. Hæc desunt in mss. codicibus nostris.

(50) Editi, « qui adoptatur, » male.

(51) Cum jam nihil inest timoris, id est, nihil propter metum pænæ gerimus. In omnibus mss.

mur ⁶⁶ (49). » Ipse ergo spiritus adoptionis per quem in filium quis adoptatur (50), reddit testimonium, et confirmat spiritum nostrum quia sumus filii Dei, posteaquam a spiritu servitutis in adoptionis spiritum venerimus, cum jam nihil inest timoris, id est nihil propter metum pænæ gerimus (51), sed propter amorem patris cuncta perficimus. Bene autem non animæ, sed spiritui, qui melior (52) in homine pars est, dicitur reddere testimonium **595** Spiritus Dei. Potest autem ad discretionem eorum qui spiritu servitutis aguntur in timore, et eorum qui spiritu filiorum, etiam illud assumi, quod Abraham hæreditatem quidem suam dedit Isaac, filiis vero ancillarum vel concubinarum non hæreditatem, sed dona dicitur dedisse vel munera ⁶⁷.

In quo sine dubio hoc adumbratur (53), quod nec illi quidem penitus spernuntur qui adhuc in timore serviunt Deo, sed sunt illis dona, sunt et munera, hæreditas tamen per quam Christo conglorificantur, eorum est qui adoptionis spiritum merentur accipere. Post hæc jam ex consequentibus syllogismum necit Apostolus, et dicit: Si spiritum adoptionis accepimus, ergo filii sumus. Quod si filii sumus, sine dubio et hæredes (54). Mercedem namque servus exspectat, hæreditatem filius sperat. Et rursus aliud addit (55) conclusionis augmentum: « Hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi ⁶⁸. » Hæres quis efficitur Dei, cum quæ Dei sunt meretur accipere, id est incorruptionis et immortalitatis gloriam, thesauros sapientiæ et scientiæ reconditos ⁶⁹: cohæres (56) vero Christi, cum « transformabit corpus humilitatis nostræ conforme corpori claritatis suæ ⁷⁰, » sed et (57) cum illud adipisci meruerit quod dicit ipse Salvator: « Pater, volo ut ubi ego sum, et isti sint mecum ⁷¹. » Est præterea (58) et illa dignitas cohæredum Christi, quod Pater quidem « omne iudicium dedit Filio ⁷². » Sed et Filius dicit ad cohæredes suos: « Sedebitis et vos super duodecim thronos, judicantes duodecim tribus Israel ⁷³. » Et hoc modo cohæredes suos Christus non solum in partem hæreditatis, sed etiam in consortium potestatis adducit. « Si tamen, » inquit, « compatimur, ut et conglorificemur ⁷⁴. » Com-

nostris, apud Rabanum et Salodanum vox « inest » omittitur. Deinde editi, « propter pænæ gerimus. »

(52) Alias, « quæ melior. » Deinde ms. unus, « Postea autem ad discretionem eorum qui... etiam illud assumit, quod Abraham, » etc.

(53) Alias, « obumbrabatur » (al., « adumbrabatur »), et mox, « spernerentur; » al., « spernentur. »

(54) Quod si filii sumus, sine dubio et hæredes. Hæc nullibi in editis comparent.

(55) Addit. Deest in libris antea editis. Deinde ms. unus habet « augmentum » pro « augmentum. »

(56) Alias, « cohæredes. »

(57) Et. In editis omittitur.

(58) Editi, « et ipsi sint mecum; » qui postea habent cum ms. quibusdam, « Est ergo præterea, » etc.

patitur Christo qui dicit: « Christo con crucifixus sum; » et: « Vivo autem, jam non ego (59), vivit vero Christus in me ⁷⁵; » et iterum qui dicit: « Si commortui sumus, et convivemus: si contoleramus (60), et conregnabimus ⁷⁶; » vel etiam qui dicere potest, quia « quod deerat passionum Christi, repleo in corpore meo ⁷⁷. » Sicut autem Christum, quia humiliaverat « se factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis, superexaltavit Deus, et donavit illi nomen, quod est super omne nomen ⁷⁸; » ita et eos qui Christo compatiuntur, et passionum ejus imitantur exemplum, Deus cum illo exultat in gloria. Hæc namque via est, quam coheredibus suis Christus aperuit, ut neque ex fortitudine, neque ex sapientia, sed ex humilitate exaltentur, et ex tribulationum patientia æternæ hæreditatis consequantur gloriam.

4. « Existimo enim quoniam non sunt condignæ passiones hujus temporis ad superventuram gloriam (61) quæ revelabitur in nobis. Nam expectatio creaturæ revelationem filiorum Dei expectat. Vanitati enim creatura subjecta est non volens, sed propter eum qui subjecit eam in spe: quoniam et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei. Scimus enim quoniam omnis creatura congemiscit (62) et condolet usque adhuc ⁷⁹. » Si quis intueatur quod pro eo quod quis efficiatur filius excelsi Dei, et hæres bonitatis ejus et gloriæ (63), Christique unigeniti Filii Dei coheres, etiamsi in omnium mandatorum observantia et justificationibus Domini sine querela permaneat, et pervigili in his mente perduret; si omnia etiam poenarum genera quæ inferri humanæ intrinsecus naturæ vel extrinsecus possunt; aut etiam si quis illa sustineat quæ de Job scripta esse memorantur ⁸⁰ (64), ubi non solum ea quæ extra ipsum in facultatibus ac liberis esse videbantur Satan exstinxit, verum etiam ossa et carnem ipsius contigit, et percussit eum vulnere pessimo a pedibus usque ad caput, ita ut testam sumens raderet saniem de ulceribus suis fluentem: si, inquam, his adhuc possunt esse graviora quæ perferat is qui in hac vita brevissima in omnibus tribulationem patitur, qui animo et corpore cruciatur, et conferat hæc « ad futuram gloriam quæ revelabitur » in san-

ctis, et his quæ « oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit ⁸¹, » intelligere potest quomodo Paulus alius (65) ista considerans dicit: « Existimo enim quoniam non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis ⁸². » Nihil enim dignum (66) inveniri vel comparari ad futuram gloriam potest. In quo enim mortale immortalibus conferas? aut invisibilibus visibilia? aut æternis temporalia? aut caduca perpetuis? Si quæ tamen in præsentī vita velut quædam possunt semina gloriæ colligi futuræ, ista, inquam (67), semina ex tribulationibus et passionibus colliguntur, **598** sicut et in aliis dicit identem Apostolus: « Quod enim in præsentī (68) momentaneum est, et leve tribulationis nostræ, supra modum in immensum æternæ gloriæ pondus operatur nobis, non respicientibus quæ videntur, sed quæ non videntur ⁸³. » Ostendit enim per hæc quod qui illa respicit quæ non videntur (69), et æterna sunt, omnem tribulationem quæcunque acciderit ei, quamvis sæva (70), quamvis longa videatur, momentaneam ducit et levem: etiam si tormentis subjiciatur, et aculeis, et unguis, eo tempore quo supplicii corpus affligitur, si aspiciat ad futuram gloriam quæ revelanda est, et consideret quomodo post tanta tormenta (71) corpus hoc humilitatis suæ transformabitur, ut fiat conforme corpori gloriæ Filii Dei ⁸⁴, tribulationem præsentem momentaneam ducit, et levem; pondus autem futuræ gloriæ grave, hoc est, magnum deputat, et æternum (72): et quanto magis multiplicari sibi tribulationum viderit poenas, tanto amplius intelligit (73) sibi pondus et magnitudinem gloriæ cumulari. Quod autem ex tribulationum quantitate mensura quædam et magnitudo gloriæ colligatur, puto etiam David prophetam indicare cum dicit (74): « Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ lætificaverunt animam meam ⁸⁵. » Unde puto quod in præsentī vita consolatio quæ datur justis, secundum mensuram cruciatuum et vulnere detur: futura vero gloria (75), de qua Apostolus dicit quia « revelabitur in nobis, » non secundum mensuram passionum: « non enim condignæ sunt passiones hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in » sanctis ⁸⁶: sed sicut (76) ad Corinthios di-

⁷⁵ Galat. II, 19, 20. ⁷⁶ II Tim. II, 11, 12. ⁷⁷ Coloss. I, 24. ⁷⁸ Philip. II, 8, 9. ⁷⁹ Rom. VIII, 18, seq. ⁸⁰ Job I, 2. ⁸¹ I Cor. II, 9. ⁸² Rom. VIII, 18. ⁸³ II Cor. IV, 17. ⁸⁴ Philip. III, 21. ⁸⁵ Psal. CXIII, 19. ⁸⁶ Rom. VIII, 18.

(59) Alias, « compatitur ergo qui dicit: Christo confixus sum. Vivo, ait, jam non ego, » etc.

(60) Alias, « si toleramus. » Rabanus, « si compatiuntur. »

(61) Alias, « ad futuram gloriam. »

(62) Editi et mss. quidam, « Scimus enim quod omnis creatura ingemiscit et dolet; » al., « parturit. »

(63) Alias, « quod pro eo ut quis, » etc.; et postea editi, « bonitatis ejus gloriæ. »

(64) *Intrinsecus*. Deest in editis. Deinde ms. unus, « quæ de Job gesta memorantur. »

(65) *Alius*. Desideratur in antea editis.

(66) Alias, « Nihil quidem dignum, » etc.

(67) Editi, et Rabanus, « inquit. » Sed omnes mss. nostri, « inquam. »

(68) Ms. unus, « in præsentī vita. »

(69) Alias, « vidit; » al., « vidit. » Deinde, « accidit ei. »

(70) *Quamvis sæva*. Hæc desiderantur in libris antea editis.

(71) Editi, « tot tormenta. » Ms. unus et Rabanus, « ista tormenta. »

(72) Editi, « deputat in æternum. »

(73) Alias, « intelliget. »

(74) Editi, « puto affirmet etiam David propheta cum dicit, » etc.

(75) Alias, « futuræ vero gloriæ. »

(76) Alias, « sunt hæc passiones ad futuram gloriam, sed sicut, » etc.

etiam protulimus, ex momentaneo et levi tribulationum nostrarum labore ⁸⁷ semina quædam collecta supra modum in immensum nobis æternæ pondus gloriæ (77) præparabunt. Quod vero etiam in præsentī vita justis secundum mensuram passionum suarum etiam consolatio divina tribuatur, confirmat idem Apostolus in secunda ad Corinthios scribens ⁸⁸ : « Quia sicut abundant passiones Christi in nobis, ita abundat et consolatio nostra. » Et non dixit : Supra modum abundat, aut in immensum (78); sed quantum passiones sunt, tantum et consolationes. Quod autem dicit, « Ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis ⁸⁹, » supra jam puto quod sufficienter ostendimus de differentia gloriarum, quæ sit gloria quæ jam revelata est, et quæ sit quæ revelanda sit; et quomodo quæ nunc videmus, « per speculum videmus et in ænigmate, tunc autem, » cum venerit Filius hominis in gloria Patris et sanctorum angelorum, videbimus: facie ad faciem ⁹⁰, » sicut et Joannes dixit : « Quia videbimus eum sicuti est ⁹¹. » Sed et illa potest videri (79) gloria quæ revelanda est, cum de singulis quibusque rationibus mundi, vel eorum quæ supra mundum sunt, cœperit doctrina cognosci, et thesauri sapientiæ ejus ac scientiæ revelari ⁹². Post hæc dicit : « Nam expectatio creaturæ revelationem filiorum Dei expectat. » Volens ostendere Apostolus quanta qualisque sit gloria quæ revelanda est in ipso, vel in his qui agones Christi integre desudaverint, ait etiam creaturam, utpote rationabilem, habere expectationem quamdam, et spem gerere temporis illius quo revelanda est gloria filiorum Dei, hoc est, cum revelabuntur ea quæ præparata sunt his qui filii Dei esse merebuntur (80), aut certe cum ablato ab his velamine quo obteguntur, manifestati fuerint ipsi quia filii Dei sunt. Quæ autem est creatura quæ « revelationem filiorum Dei expectat? » Hæc, inquit, quæ nunc « vanitati subjecta est : » subjecta autem « non volens, » nec sponte propria, sed voluntate ejus qui dispensat universa. Propter ipsum ergo (81) subjecta est; subjecta autem non ea conditione ut maneat semper subjecta vanitati, sed cum quadam spe. Quæ autem sit spes ista, commemorat, dicens : « Quoniam et ipsa, » inquit, « creatura liberabitur a servitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei. » Ait autem Paulus scire se et similes sibi, « quoniam omnis creatura

alis habetur exemplaribus, « congemiscit et parturit usque adhuc. » Congemiscere autem et condolere est cum alio dolente vel gemente genere vel dolere, hoc est, cum ipse quidem causam gemendi non habeat vel dolendi, gemit tamen pro eo qui causam habet gemendi vel dolendi. Hoc autem dicit facere creaturam pro eo quod vanitati subjecta est, et in servitute corruptionis posita est. Hæc, quantum ad ipsius apostolici sermonis ordinem pertinet, explanata sint. Nunc repetentes discutiamus intentius quæ est ista vanitas cui creatura dicitur esse subjecta, et quæ est ista corruptio de cujus servitute liberandam se **597** sperat. Mihi videtur quod de hac materiali et corruptibili corporis substantia ista dicantur. Neque enim corruptio alii cuiquam (82) nisi corpori dominatur. Nam ille interior homo qui secundum Deum creatus est, et ad imaginem Dei factus, incorruptibilis est et invisibilis, et secundum propriam sui rationem (83) etiam incorporeus dici potest. Exterior vero homo et corporeus et corruptibilis (84) dicitur; propter quod et Paulus dicebat ⁹³ : « Nam et si is qui deforis est homo noster corrumpitur, sed qui intus est renovatur. » Interioris autem hominis renovatio (85), utpote qui est rationalis et (86) mens, in agnitione Dei et capacitate sancti Spiritus constat. Verum ut aliqua de tam profundis rebus breviter ac strictim (87) etiam chartulis committamus, ex ipsa interioris hominis, hoc est, animæ mentisque substantia colligamus imaginem, quomodo « vanitati creatura subjecta est non volens, sed propter eum qui subjecit eam in spe ⁹⁴; » et ipsam, si videtur, Paulum ponamus in medio, cujus utique anima vel mens, qui est interior ejus homo, supergreditur et ascendit omne quod corporeum est, quod visibile, quod sensui subjacet et aspectui, et ipsius divinæ naturæ efficitur capax. Sed hæc tanta et talis (88) animæ ejus substantia quæ rationes et intelligentiam cælestium divinorumque sensuum tenet (quibus ex causis, Deus viderit), subjecta est servituti corporis corruptibilis, et vanitati ejus devincta est. Considera enim necessitates corporis, appetentiam cibi, digestionum pudorem (89), posteritatis reparandæ verecundiam, ut serviatur soboles, ut editur, ut nateatur; et vide in his quanta vanitas habeatur, quanta corruptio, cui creatura animæ nobilis et rationalis licet non volens subjecta est, subjecta

⁸⁷ II Cor. iv, 17. ⁸⁸ II Cor. i, 5. ⁸⁹ Rom. viii, 18. ⁹⁰ II Cor. iv, 16. ⁹¹ Rom. viii, 20.

(77) Alias, « in immensum nobis æternum gloriæ pondus, » etc.

(78) Sic recte ms. unus Regius num. 1639. Cæteri vero mss. et editi, « aut in mensura. »

(79) Alias, « Sed etiam illa potest, » etc., al., « sic et illa potest, » etc.

(80) Editi, « vocari merebuntur. »

(81) Ergo. Editi, « autem. »

(82) Editi, « alicui quidquam, » male.

(83) Editi, « sibi rationem. »

(84) Editi, perperam, « et corpore corruptibilis. »

(85) Sic Rabanus et ms. unus Regius. Editi vero,

⁹⁰ I Cor. xiii, 12. ⁹¹ I Joan. iii, 2. ⁹² Coloss. ii, 3.

« Interioris autem hominis in his renovatio. » Mss. quidam, « Interioris autem hominis cujus renovatio, » male.

(86) Et. Deest in editis.

(87) Editi, « statim, » male. Deinde mss. quidam et Rabanus, « et ipsam interioris hominis, hoc est, animæ mentisque substantiæ, » etc. Sed melior videtur lectio codicis Regii num. 1639 et editorum, quam in textum retinimus.

(88) Editi, « Sed et tanta et talis, » etc.

(89) Sic ms. unus Regius num. 1639 et Rabanus. Editi vero et mss. plerique, « digestionum pudorem. »

tamen in spe; tempus videlicet sperans quo liberetur, cum filiorum Dei (90) tempus libertatis advenit. Hoc est ergo quod et in aliis apertius jam de se ipse dicebat Apostolus, quia (91), » dum sumus in habitaculo hoc, ingemiscimus ⁹⁵. » Hoc et Sapientia per Salomonem dicebat, quia « corruptibile corpus aggravat animam, et deprimit terrena habitatio sensum multa cogitantem ⁹⁶; » et idem Paulus: « Dum enim sumus in corpore, peregrinamur a Domino ⁹⁷, » et cupit magis peregrinari a corpore et adesse ad Dominum. Hoc indicat, et multo apertius exponit etiam in eo loco ubi dicit: « Coarctor autem ex vobis; desiderium habens reverti, et cum Christo esse; multo enim melius: permanere autem in carne magis necessarium propter vos ⁹⁸ (92). » In quo aperte ostendit quod non volens, quantum ad ea spectat quæ animæ suæ conscius erat, corruptioni huic vanitati serviret, sed propter eum qui hæc ita voluit, et propter nos, ut salvi esse possimus. Permanet ergo in carne (93) propter nos: ut autem revelati fuerint filii Dei, et congregati in unum per Ecclesiam quam statuit « uni viro, virginem castam exhibere Christo ⁹⁹, » tunc et ipse liberabitur a servitute corruptionis, sicut et ipse dicit: « Ego autem jam immolor, et tempus resolutionis meæ instat. Cursum consummavi, fidem servavi: de cætero reposita est mihi corona justitiæ ¹. » Hoc est liberatum esse a servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei. Sed ab his, si videtur, exemplis etiam ad superiora conscende, et vide ipsius solis, et lunæ, ac stellarum cæli, et totius mundi ministeria quomodo subjecta sunt vanitati, corruptionique deserviunt. Ad usus namque hominum alunt segetes, arborum fructus (94) producant, herbamque camporum: atque eosdem in se revertentes anni circulos volvunt. Reparant enim quæ prætereunt, et præterire rursum quæ reparata sunt, sinunt. Ipsos quoque angelos, si ad sententiam Pauli respicias quæ dicit, quia « omnes ministeriales sunt spiritus ad ministerium missi propter eos qui hæreditatem capiunt salutis ², » intelliges tale aliquid gerere, et huic corruptioni esse subjectos (95): credo etiam ipsos non volentes, sed propter eum qui subjecit eos in spe ³. « Voluntati enim illius quis resistit ⁴? »

A Ego etiam de archangelis tale aliquid intelligere propheticis inquit eloquiis. Quid enim tantæ vanitatis et tantæ corruptionis invenias, quam bella gerere in hoc mundo, pugnare adversum se regum et gentium commovere? Vide ergo quod et in his præcipuum archangelici operis habetur officium (96), sicut Daniel propheta testatur ⁵ cum dicit, quia archangelus loqueretur ad eum, qui diceret ei quod pugnaverit **598** adversum principem Persarum, « et nemo, » inquit, « fuit mihi adjutorio, nisi (97) Michael princeps vester ⁶. » Per hæc ergo singula deprehenditur rationalis « creatura vanitati » esse « subjecta non volens, sed propter eum qui subjecit in spe ⁶. » Spes namque est ab his rebus corporeis et corruptibilibus aliquando cessandum. B Hanc enim habet expectationem creatura ista rationalis, ut revelatio fiat filiorum Dei propter quos angeli mittuntur in ministerium, ut et ipsi cum his quibus ministraverunt hæreditatem capiant salutis ⁷, ut terrestrium et cælestium fiat unus grex et unus pastor ⁸, et « sit Deus omnia in omnibus ⁹. » Et ut evidentius de his quæ dixerat confirmaret, addidit: « Scimus enim quoniam omnis creatura congemiscit, et condolet usque adhuc ¹⁰. » Superius dixerat: « Existimo enim quoniam non sunt condignæ passionibus hujus temporis ad futuram gloriam ¹¹; » et cum ibi se existimare dixerit, in his scire se dicit quod omnis creatura congemiscat et condolet (98), quo scilicet nihil in hoc sensu dubitationis habeatur. Creatura enim, licet non volens subjecta sit, tamen quoniam voluntati cedit ejus qui subjecit, etiam affectum (99) quemdam et charitatem circa eos exhibet, pro quibus videtur esse subjecta, et pro doloribus eorum dolet, et pro gemitibus gemit. Si vero, ut in aliis exemplaribus invenitur, ita legamus, « congemiscit et parturit, » secundum illum sensum accipiemus « parturit, » quo dicit Apostolus genuisse se per Evangelium eos quos per fidem Christi produxit ad lucem ¹²; vel sicut de aliis alibi (1) dixit: « Filioli mei quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis ¹³. » Parturit ergo et creatura eos quos (2) regenerat ad salutem. Quod si etiam hoc legentibus visum fuerit requirendum, cur in superioribus lectio nominaverit creaturam, et nusquam dixerit om-

⁹⁵ II Cor. v, 4. ⁹⁶ Sap. ix, 15. ⁹⁷ II Cor. v, 6, 8. ⁹⁸ Philip. i, 23. ⁹⁹ II Cor. ii, 2. ¹ II Tim. iv, 6-8.
² Hebr. i, 14. ³ Rom. viii, 20. ⁴ Rom. ix, 19. ⁵ Dan. x, 13. ⁶ Dan. x, 21. ⁷ Rom. viii, 20. ⁸ Hebr. i, 14. ⁹ Joan. x, 16. ¹⁰ I Cor. xv, 28. ¹¹ Rom. viii, 22. ¹² ibid. 18. ¹³ I Cor. iv, 15. ¹⁴ Galat. iv, 19

(90) Editi, « quo liberetur in filiis Dei, cum tempus libertatis, » etc.

(91) Quia. Desideratur in editis.

(92) Editi, « permanere in carne magis propter vos. »

(93) Editi, « Permanet autem in carne, » etc. Deinde mss. quidam, « ut autem revelati sunt; » et postea, « liberatur. »

(94) Editi, « arbores, fructus. »

(95) Alias, « tale quid gerere, et huic rationi esse subjectos; » male.

(96) Officium. Deest in libris antea editis.

(97) Editi, « et nemo, inquit, fuit in adjutorium » (al., « fuit mihi adjutor) nisi, » etc.

(98) Editi, « et in his scire se dixit quod omnis creatura congemiscit et condolet usque adhuc. »

(99) Editi plerique, « qui subjecit eam, affectum, » etc.

(1) Alibi. Desideratur in editis, qui postea habeat, « Filioli mei quos adhuc parturio; » sicut et eis. unus Regius.

(2) Sic ms. unus Regius num. 1639, Rabanus et editi. Mss. vero duo habent, « Parturit ergo et creat eos, quos, » etc.

nis creatura ; ad ultimum vero dicat : « Scimus A enim quoniam omnis creatura congemiscit, et con- dolet ¹⁴ (3) : » potest sic intelligi, quia non omnis quidem (4) creatura est quæ ingemiscit et dolet, hoc est quæ necessitati corporis corruptibilis sub- jacet : omnis autem creatura est quæ dolentibus condolet, et quæ gementibus congemiscit. Omnis autem creatura superior agones et certamina no- stra spectat, et dolet cum vincimur, cum vero vin- cimus gaudet (5) ; et multo plus quam nobis, illis (6) inest gaudere cum gaudentibus et dolere cum do- lentibus ¹⁵.

5. « Non solum autem, sed et nos ipsi primitias Spiritus habentes, etiam ipsi intra nos gemimus adoptionem filiorum (7) expectantes, redemptionem corporis nostri. Spe enim salvi facti sumus. B Spes autem quæ videtur, non est spes. Quod enim videt quis, quid sperat ? Sed si quod non videmus speramus, per patientiam expectamus ¹⁶. » Con- suetudinem apostolicæ elocutionis esse sæpe docui- mus, cum dicit, « Non solum autem, » et nihil sub- jungit cui aptari debeat, superioribus dictis esse referendum, sicut et in præsentī capitulo intelligi datur. Tale namque est quod dicere videtur : Non solum omnis creatura congemiscit et condolet ; sed et nos ipsi primitias Spiritus habentes, intra nos gemimus. Et nos enim expectamus adoptionem fi- liorum Dei, et redemptionem corporis nostri. Quam- vis hoc ipso jam quod Christo credimus, salutem nobis præstitam noverimus, tamen in spe adhuc C est salus ista, non in aspectu visibilium (8). Si enim jam videretur, non utique speraretur. Sperat enim quis ut videat. Si vero videat quæ sperabat, super- fluum est ultra sperare quæ videt (9). Nos autem spem non habemus in his quæ videntur, ne inanis sit spes nostra, sed in his quæ non videntur. Et ideo quia quæ non videntur speramus, et tam ma- gna sunt tamque gloriosa, ut multis laboribus, multisque tribulationibus et periculis capiantur, idcirco ea per patientiam expectamus, tanquam vix aliquando ventura. Hæc diximus directum quemdam, et lucidiorem sermonibus ipsis apostoli- cis ordinem dantes. Nunc, si videtur, quid est quod novo hoc sermone indicet videamus, quo dixit : D

« Sed et nos ipsi primitias Spiritus habentes. » Scimus enim scriptum esse in lege ¹⁷ (10) : « Primitias aræ, et primitias torcularis non fran- dabis : » et ¹⁸ : « Primitias omnium frugum tua- rum inferes in domum Domini Dei tui. » Quid er- go ? Sicut primitiæ aræ et primitiæ torcularis ejusdem frugis sunt, cujus est et reliqua arca, vel ejusdem (11) liquoris cujus est torcular, itane vi- debitur **599** et quod dicit primitiæ Spiritus ex multis reliquis spiritibus sanctis et beatis unus ali- quis esse præcipuus ? An illud potius intelligemus, quod, secundum ea (12) quæ superius disseruimus, multi sint spiritus ministeriales ministrantes in ministerio propter eos qui hæreditatem capiunt salutis ¹⁹, sub quibus agens unusquisque creden- tium velut sub tutoribus et procuratoribus insti- tuitur usque ad præfinitum tempus a Patre ²⁰, hoc est, usquequo ad legitimam ætatem animæ per- fectionis advenerit, ubi quis jam supergressus (13) spiritum servitutis quem acceperat in timore, a quo velut pædagogo servaretur, dignus efficiatur accipere adoptionis spiritum primitias Spiritus (14), per quem adoptatus in filium possit etiam primiti- vorum Ecclesiæ quæ in cœlis est sociari ? Et sicut multo differt filium esse quam servum, ita multo differt a ministerialibus spiritibus Spiritus sanctus, cujus primitias Paulus cum suis similibus habere se dicit. Unus hic modus sit quo sermonis hujus intelligentiam potuimus indagare. Videamus nunc et alium. Legimus apud ipsum apostolum Paulum dona vel gratias sancti Spiritus multos spiritus no- minari, ut cum dicit : « Nunc autem quoniam æmu- latores estis spirituum, ad ædificationem Ecclesiæ quærite ut abundetis ²¹ ; » et item alibi : « Spiritus prophetarum prophetis subjecti sunt ²² ; » subjectos dicens spiritus (15) prophetarum, non quasi me- liori inferiores, sed pro eo quod habens quis pro- phetiæ spiritum non invitus loqui cogitur, ut illi qui habent spiritus immundos, sed cum vult et ratio postulat dicit : cum vero dicere opportunum non videbitur, silet, bene sciens quia tempus sit tacendi et tempus loquendi ²³. Et ideo non ad in- juriam dicitur, quia prophetis subjecti sunt spiri- tus, sed ad dispensationem, sicut et illud dictum

¹⁴ Rom. viii, 22. ¹⁵ Rom. xii, 15. ¹⁶ Rom. viii, 22-25. ¹⁷ Num. xviii, 27. ¹⁸ Exod. xxxiv, 26. ¹⁹ Hebr. i, 14. ²⁰ Galat. iv, 2. ²¹ I Cor. xii, 12. ²² ibid. 32. ²³ Eccle. iii, 7.

(3) Editi, « congemiscit et parturit, et condolet, » male.

(4) *Quidem*. In editis omittitur.

(5) Editi, « Cum ergo vincimus gaudet. »

(6) In editis deest « illis. »

(7) Editi, « et ipsi intra nos gemimus, adoptio- nem filiorum Dei, » etc., et postea, « Si autem quod non videmus, » etc.

(8) *Non in aspectu visibilium*. Sic mss. omnes, Rabanus et editi, nisi quod plerique omittant « in. » Sed tamen legendum videtur, « non in aspectu vi- sibili. »

(9) Editi, « non est ultra sperare quod videt. »

(10) Sic omnes mss. nostri et Rabanus. Editi vero, « Scriptum est enim, ut scimus, in lege. »

(11) Editi et ms. unus Regius num. 1639, « ejus- dem liquoris est cujus torcular ; itane videbitur, » etc., et deest, « frugis sunt, cujus est et reliqua arca, vel ejusdem, » etc.

(12) Editi et mss. quidam, « intelligimus quod cum, secundum ea. » Deinde ms. unus, « ministe- riales in ministerium missi. » etc., et paulo post editi, « instruitur, » pro « instituitur. »

(13) Sic editi et mss. fere omnes. Ms. tamen unus Regius num. 1639, « usquequo ad legitimam hæreditatem animæ perfectioris advenerit, ut gra- datim supergressus, » etc.

(14) *Primitias Spiritus*. Hæc verba desunt in ms. Regio num. 1639.

(15) *Spiritus*. Desideratur in editis.

accipimus de Salvatore (16), quia « tunc et ipse Filius subjectus erit ei qui sibi subdidit omnia ²⁵. » Et hic enim « subjectus » non quasi inferior dicitur. Quomodo enim inferior dici potest qui Filius est et omnia est quæ Pater (17)? « Omnia enim, » inquit, « Pater, tua mea sunt ²⁵. » Sed in Iis quos Patri subdit credentes in se, quoniam in unoquoque eorum se esse dicit, et se in eis dicit ²⁶ esurire, et silire, et nudum esse, seque pasci in eis et indui proficitur, ideo et in illis ipse dicitur esse subjectus (18). Sed hæc per excessum quemdam dicta sint. Nunc autem ad propositum quidem redeamus. Dona ergo diversa Spiritus a Paulo multi spiritus appellantur. Horum autem multorum donorum quidquid est summum et magnum sine dubio apostoli consecuti sunt, ut idonei essent, sicut et ipse Paulus dicit ²⁷, ministri Novi Testamenti, et ut replere possent Evangelium (19) ab Jerusalem in circuitu usque ad Illyricum ²⁸. Hoc ergo quod in eos præ cæteris sublimius et præclarior collatum est sancti Spiritus donum, merito primitias sancti Spiritus appellavit. Et ideo dicit, « sed et nos ipsi. » In quo specialiter designare videtur apostolicam dignitatem. « Nos » ergo, inquit, « ipsi, » hoc est apostoli, « primitias Spiritus habentes, » qui electi sumus ad hoc ut primitias Spiritus acciperemus, etiam « ipsi intra nos gemimus. » In tantum, inquit, nulla creatura est quæ doloribus et gemitibus vacet, ut etiam nos ipsi qui summa a Spiritu sancto et electa dona perceperimus, tamen expectantes (20) adoptionem filiorum, id est, perfectionem eorum quos docere et instituere missi sumus, donec videamus eos in tantum proficere, ut adoptari mereantur in filios, necessario dolemus et gemimus. Donec ergo nos, inquam, qui instituimur ab eis (21), negligimus, et moramur, et emendationis nostræ tempus longius protelamus, donec non invisibilia quærimus, sed visibilibus delectamur, dolores apostolis commovemus, ac luctum, ut ita dicam, universæ creaturæ et gemitus suscitamus. Universæ namque creatura ingemiscit et condolet duritiæ et dissimulationis nostræ damna suspirans. Alius hic nobis explanationis ordo de primitiis Spi-

ritus, videris si probandus occurrit. Adhuc autem addemus (22) et tertium. Idem ipse Apostolus iterum dicit (23) de Domino Jesu Christo, quia sit « primogenitus omnis creaturæ ²⁵. » Ne forte ergo ut ille « primogenitus (24) » dicitur « omnis creaturæ, » tali quadam ratione etiam multorum spirituum primitiæ dicatur Spiritus sanctus. Sit et iste expositionis tertius (25) modus. Probet autem qui legit, quid horum magis sensui conveniat **600** apostolico. Si vero quod dixit, « Et nos ipsi primitias Spiritus habentes, » de omnibus dictum qui gratiam baptismi consecuti videntur accipias, sperandum est illud quod idem Apostolus dixit ²⁶: « Quod si primitiæ sanctæ, et massa: et si radix sancta, et rami. » Quod et si ita sit, tamen ipsius massæ in qua videtur indicari multitudo fidelium, primitiæ necessario videbuntur (26) in apostolis collocatæ. Sic enim scriptum est ²⁷, quia « in Ecclesia posuit Deus primo apostolos, secundo prophetas, tertio doctores. » Isti ergo qui primo loco constituti sunt, competenter primitias sancti Spiritus gratiæ spiritalis habere credentur. Nunc jam videamus quomodo adoptionem filiorum expectare se dicat qui in superioribus dixit ²⁸, quia « ipse Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quia sumus filii Dei; » et iterum quomodo redemptionem corporis sperat qui in aliis dicit: « Christus nos redemit ²⁹. » Sed (27), ut mihi videtur, ipse hoc eo sermone qui in sequentibus habetur, absolvit. Ait enim: « Spe salvi facti sumus. » Quod ergo filii sumus, et redempti sumus, et quod salvati sumus, in spe consistit. « Nunc enim videmus per speculum, et in ænigmate; tunc autem facie ad faciem ³⁰: » per speculum ergo et in ænigmate accipimus (28) et adoptionem et redemptionem. « Advenit » enim « plenitudo temporum, » et « misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus ³¹. » Recipimus ergo (29) adoptionem, sed istam quæ est per speculum et in ænigmate. Cum autem venerint quæ perfecta sunt, tunc adoptionem « facie ad faciem » consequemur. Quod autem dixit, « redemptionem corpo-

²⁵ I Cor. xv, 28. ²⁶ Joan. xvii, 10. ²⁷ Matth. xxv, 36 seq. ²⁸ II Cor. iii, 6. ²⁹ Rom. xv, 19. ³⁰ Coloss. i, 15. ³¹ Rom. xi, 16. ³² I Cor. xii, 28. ³³ Rom. viii, 16. ³⁴ Galat. iii, 15. ³⁵ I Cor. xiii, 12. ³⁶ Galat. iv, 4, 5.

(16) Editi, « accepimus a Salvatore. »

(17) Editi, « poterat qui Filius et omnia est quæ Pater. »

(18) *Subjectus*. Deest in editis et in plerisque mss., sed restituitur ex codice Regio num. 1639.

(19) Sic ms. unus Regio num. 1639 et Rabanus. Cæteri vero mss. et editi, « et ut repleri (al., « replere ») possint Evangelio (al., « ab Evangelio, ») etc.

(20) Editi, « tantum expectantes. »

(21) Editi, « ab aliis. »

(22) Editi, « duritiæ dissimulationis nostræ damna suspirans. Alius hic nobis explanationis ordo de primitiis spiritus videtur, si probandus occurrit. Adhuc addemus; » ms. unus, « Adhuc tamen addemus, » etc.

(23) Mss. plerique, « Item ipse Apostolus dicit, » etc., et omittunt « iterum, » sicut et editi.

(24) Editi, « Ne forte ergo ubi ille primogenitus. »

(25) Editi, « Spiritus sanctus. Sit ergo iste expositionis (Genebrardus, « propositionis ») tertius, » etc.

(26) Sic editi et ms. unus. Cæteri vero mss. et Rabanus, « videbantur. »

(27) *Sed*. Editi, « Sic. »

(28) Editi, « Nunc autem videmus per speculum, videmus in ænigmate: per speculum et in ænigmate accipimus, » etc. Ms. unus Regio num. 1639, « Nunc enim videmus per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Ergo et ænigmata accipimus, » etc. Alii vero mss., « Nunc autem videmus per speculum et in ænigmate: per speculum ergo, » etc., ut in textu.

(29) Editi plerique, « Recipimus ergo. »

ris nostri, & ego arbitror quod totius Ecclesie iudicet corpus, sicut et alibi dicit: « Vos autem estis corpus Christi, et membra ex parte ³⁶. » Omne ergo corpus Ecclesie redimendum sperat Apostolus, nec putat posse quæ perfecta sunt dari singulis quibusque membris, nisi universum corpus in unum fuerit congregatum. Potest autem et sic intelligi, ut redemptionem corporis nostri dicat illam quæ in resurrectione futura est, cum non solum animæ, sed et corpora venient « ante tribunal Christi, ut reportet unusquisque propria corporis prout gessit ³⁷, » et secundum illud quod dictum est: « Timete magis eum qui potest et corpus et animam perdere in gehennam ³⁸. » Et ideo dolendum unicuique est in hoc sæculo et gemendum, ne forte per malos actus et præsentis vitæ negligentiam non mereatur redemptionem corporis sui consequi; sed inveniat eum ista sententia quæ corpus et animam gehennæ ignibus damnat (30). Post hæc dicit: « Spe enim salvi facti sumus. Spes autem quæ videtur, non est spes. » Sicut superius de creatura dixerat, quia « vanitati subjecta est propter eum qui subiecit in spe ³⁹; » ita et hic de semetipso vel quoscunque secum annumerari novit, dicit: « Spe enim salvi facti sumus: » sicut et gemitibus creaturæ suos quoque gemitus sociavit. Quomodo autem in spe sit salus (31): spes verò non sit in his posita quæ videntur, sed quæ non videntur, jam superius edocimus. Illud solum breviter addemus, quod et ex his sermonibus, et ex illis in quibus dicit, « Non respicientes illa quæ videntur, sed quæ non videntur ⁴⁰, » edocet nos in futuris bonis nihil eorum quæ nunc videntur, vel videri possunt, sperare debere, etiamsi cælum videas istud visibile, etiamsi terram. Audi de his, quia « cælum et terra præteribunt ⁴¹, »abilia enim sunt: et quod vides, quid speras ⁴²? Nihil ergo prorsus sperandum est in futuro de his quæ videntur. « Oculus » enim « non vidit quæ præparavit Deus his qui diligunt eum ⁴³. » Videt autem oculus cælum et terram; non ergo oportet hoc quod videtur, credi præparatum esse a Deo his qui diligunt eum; sed cælum quidem, imo potius cælos multo eminentiores et excelsiores, quam est illud firmamentum quod videri oculis potest. Sed et terra speranda est, non tamen hæc quæ arida dicitur et oculis subjacet, sed illa erit mansuetorum terra quam oculus non vidit. Evidens est enim Apostoli sententia, quæ docet non visibilia et corporalia speranda in futuris, sed spiritalia et æterna: quia « quæ videntur temporalia sunt, » et

³⁶ I Cor. xii, 27. ³⁷ II Cor. v, 10. ³⁸ Matth. x, 28. ³⁹ Rom. viii, 24. ⁴⁰ I Cor. ii, 9. ⁴¹ Rom. viii, 25. ⁴² Ibid. xxvi, 27. ⁴³ Rom. viii, 22. ⁴⁴ Ibid. 23.

(30) Editi, « sed inveniatur cum ista sententia . . . damnet. »

(31) Alias, « gemitus sociant. Quomodo autem in spe sit (al., « sit ») saluus, » etc.

(32) Editi, « secum labores gemitusque, » etc.

(33) Alias, « parum, » sicut et infra.

(34) Sic omnes mss. nostri et Rabanus. Editi vero, « miserationis affectus. Ipse enim, inquit, Spiritus

A cum tempore finiuntur, « quæ autem non videntur, æterna sunt, » quæ speranda Apostolus docet. Idcirco namque et ipsa corporis nostri reparatio ex corruptibili incorruptibilis, et ex mortali immortalis, et ex infirmitate in virtute restituitur, et ex animali corpore corpus efficitur spiritale, ut, cum spiritale factum fuerit, possit etiam invisibilibus perfrui bonis: quæ bona in præsentis sæculo non videntes, per spem speramus, et per patientiam expectamus ⁴⁴.

6. « Similiter et Spiritus adjuvat infirmitatem nostram. Nam quid oremus secundum quod oportet nescimus; sed ipse Spiritus pro **601** nobis interpellat gemitibus inenarrabilibus. Qui autem scrutatur corda, scit quid desideret Spiritus; quia secundum Deum interpellat pro sanctis ⁴⁵. » Cum in superioribus dixisset ⁴⁶, quia omnis creatura his qui in agone hujus vitæ sunt positi congemisceret et condoleret, hoc est collaboraret, viresque conferret, tum etiam seipsum Paulus ac sui similes proferre gemitus pro laborantibus memorasset ⁴⁷, ut per hæc solaretur in certamine positos, cum viderent omnes sanctos universamque creaturam affectu secum laborare, gemitusque (32) conjungere; addit nunc excelsius aliquid et sublimius. Ne, inquit, parvum (33) putetis quod omnis nobiscum congemiscit et condolet creatura: ne parvum videatur quod nos ipsi gemimus pro laboribus vestris. Etiam divinæ ipsi naturæ erga agones nostros (vobiscum enim me quoque conjungo) inest quidam miserationis affectus, et ipse « Spiritus adjuvat (34) infirmitatem nostram. » Denique quid nos orare, quid a Deo petere oporteat, ignoramus. Interdum enim quæ contraria salutis sunt cupimus, infirmitate cogente. Sicut enim quis in aegritudine corporis positus non ea quæ sanitati congruunt vel conducunt, sed ea quæ præsentis infirmitatis desiderium suggererit, postulat a medico: ita et nos in hujus vitæ (35) infirmitate languentes interdum a Deo petimus quod non expedit nobis. Denique ego ipse Paulus qui hæc loquor ad vos, cum mihi propter sublimitatem revelationum ne extollerer datus fuisset a Domino « angelus Satanae qui me » colaphizaret, « ter Dominum rogavi ut discederet a me ⁴⁸, » nesciens quid orarem: et ideo quia nesciebam secundum quod oportet orare, non me audivit Dominus, sed dixit mihi (36): « Sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur ⁴⁹. » Sic ergo « quid oremus secundum quod oportet nescimus; sed ipse Spiritus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. » Magnum nescio quid Paulus

adjuvat, » etc.

(35) Alias, « sanitati conducunt (al., « ad sanitatem conducunt; » al., « sanitatem adducunt ») sed ea quæ præsentis desiderium suggererit postulat a medico; ita et nos in hujus sæculi, » etc.

(36) Editi, « me audivit Dominus, et dixit mihi, » omisso, « non. »

lus in gemitibus sentit : ecce enim jam tertio gemitus ponit. Nam et « creatura, » inquit, « congemiscit, » et « nos ipsi gemimus, » et « ipse Spiritus gemitibus interpellat Deum pro sanctis. » Addidit sane in his gemitibus quos per Spiritum Deo dicit offerri, quod sint inenarrabiles. Hoc autem neque de totius creaturæ, neque de suis gemitibus dixit. Et vide si possumus in istis gemitibus multum fiducia et libertatis in conspectu Dei intelligere, quod oratio quæ cum dolore et gemitu offertur Deo, accipiat fiduciam a Spiritu sancto ascendendi ad Deum. Denique Adam cum peccasset, perdidit fiduciam, et abscondit se a facie Dei ⁵⁰. Sanctus autem David dicit, quia « gemitus meus a te non est absconditus ⁵¹. » Sed videamus quid est quod dicit : « Ipse Spiritus interpellat pro nobis ⁵². » Hoc enim et Joannes Jesum facere designat, cum dicit : « Filii, hæc scribo vobis, ut non peccetis : si autem et peccaverit aliquis nostrum, advocatum habemus apud Patrem justum Jesum, qui et interpellat pro nobis ⁵³. » Et hic, Spiritus interpellat pro nobis ⁵⁴. Hoc autem facit Spiritus juvans infirmitatem nostram. Quæ autem sit infirmitas nostra, ipse Dominus docet cum dicit : « Spiritus promptus, caro autem infirma ⁵⁵. » Igitur infirmitas nostra ex carnis infirmitate descendit. Ipsa est enim quæ concupiscit adversus spiritum ⁵⁶; et dum concupiscentias suas ingerit, puritatem spiritus impedit, et sinceritatem orationis offuscatur. Sed ubi viderit Spiritus Dei laborare spiritum nostrum (57) in adversando carni, et adhaerendo sibi, porrigit manum, et adjuvat infirmitatem ejus : et velut si magister suscipiens rudem discipulum (58), et ignorantem penitus litteras, ut eum docere possit et instituere, necesse habet inclinare se ad discipuli rudimenta, et ipse prius dicere nomen litteræ, ut respondendo discipulus discat (59), et sit quo lammodo magister ipse incipienti discipulo similis, ea loquens et ea meditans quæ incipiens loqui debeat ac meditari : ita et Spiritus sanctus (40) ubi oppugnationibus carnis perturbari nostrum spiritum viderit, et nescientem quid orare debeat secundum quod oportet, ipse velut magister orationem præmittit, quam no-

ster spiritus, si tamen discipulus esse sancti Spiritus desiderat, prosequatur : ipse offert gemitus, quibus noster spiritus doceatur (41) ingemiscere, ut repropitiæ sibi Deum. Si vero Spiritus quidem doceat, et noster spiritus, id est mens nostra non sequatur, suo vitio infructuosa ei fit magistri doctrina. Et istud Paulus mysterium (42) intra hominem geri sciens, dicebat ⁵⁷ : « Nam si linguis loquar, spiritus meus orat, sed mens mea sine fructu **602** est : » spiritum suum dicens gratiam sancti Spiritus quæ a Deo hominibus datur. Unde et cohortans nos ut non habeamus infructuosum hoc sancti Spiritus beneficium, addit et dicit : « Quid ergo est ? Orabo spiritu, orabo et mente : per alium dicam spiritu. psalmum dicam et mente ⁵⁸. » Igitur quamvis hæc inenarrabilia esse Paulus ipse signavit, et inenarrabilibus gemitibus geri (43), tamen prout possibile nobis fuit, imaginem quamdam rerum quæ divinitus geruntur, quasque ipse oblectus (44) profert, edidimus. Qui autem spiritualis est examinet omnia ⁵⁹, et si quid his altius investigare potuerit, habeat apud se : « Fidelis » enim « spiritu celat negotia ⁶⁰. » Admonendi tamen sunt qui prosperitatem sibi presentis vitæ, et sanitatem, vel divitias, vel honores postulant a Deo, quia qui dorent secundam quod expedit nesciunt ⁶¹. Sæpe enim fit ut ad damnum animæ vel opprobrium ejus sempiternam cedant (45) præsentia hæc lucra et dignitas sæcularis. Et ideo illud magis tenendum est, quod nos in oratione dicere (46) docuit Dominus : « Fiat voluntas tua ⁶². »

« Qui autem scrutatur corda, scit quid desideret Spiritus, quia secundum (47) Deum interpellat pro sanctis ⁶³. » Ostendit quidem a Deo non tam verba nostra in oratione, quam cor mentemque perpendi : ipse enim est qui scrutatur corda et renes ⁶⁴. Quod autem secundo dicit, quia « Spiritus interpellat, » hoc est quod edocet : non minimam dispensationem etiam (48) per Spiritum sanctum in hominibus geri. Quamvis enim unigenitus Filius Dei pro salute humani generis incarnatus et passus sit, et morte sua destruxerit mortem, et resurrectione reddiderit vitam, nihilo segnius (49) tamen absque

⁵⁰ Gen. iii, 8. ⁵¹ Psal. xxxvii, 40. ⁵² Rom. viii, 26. ⁵³ I Joan. ii, 1. ⁵⁴ Rom. viii, 26. ⁵⁵ Matth. xxvi, 41. ⁵⁶ Galat. v, 17. ⁵⁷ I Cor. xiv, 14. ⁵⁸ I Cor. xiv, 15. ⁵⁹ I Cor. ii, 15. ⁶⁰ Prov. xi, 18. ⁶¹ Rom. viii, 26. ⁶² Matth. vi, 10. ⁶³ Rom. viii, 27. ⁶⁴ Psal. vii, 10.

(57) *Nostrum*. Deest in editis, et in pluribus mss.

(58) Editi, « suscipiens ad rudimenta discipulum. » Mss. quidam, « suscipientem rudimenta discipulum. » Rectius vero ms. unus Regius num. 1639 et Rabanus, « suscipiens rudem discipulum. »

(59) Ms. unus, « dicat. » Deinde editi plerique, « et sit, » male.

(40) Mss. plerique et Rabanus legunt, « ita ergo et sanctus Spiritus, » etc. Sed redundare videtur vox « ergo, » quæ propterea omittitur in ms. Regio num. 1639 et in editis.

(41) Editi, « discat; » sed omnes mss. nostri et Rabanus, « doceatur. »

(42) Alias, « et istud Paulus in mysterium, » etc. Deinde vero editi habent : « Nam si linguis loquar, spiritus autem meus non oret, mens mea sine fructu est... quæ a Deo omnibus datur. » Sed omnes mss.

et Rabanus ut in nostro textu, nisi quod unus habet, « Nam si linguis hominum loquar. »

(43) Sic recte ms. unus Regius num. 1639. Cæteri vero mss. et editi, « et inenarrabilibus gemitibus gemere. »

(44) Editi, « objectus, » male.

(45) Editi perperam, « concedantur. »

(46) *Dicere*. Desideratur in editis.

(47) Editi omittunt « secundum. » Deinde, « Ostendit quidem Deum non tam... perpendere. » Mss. quidam, « Ostendit quidem ex eo non tam... perpendi. » Sed ms. unus Regius et Rabanus melius ut in textu.

(48) *Etiam*. In editis omittitur.

(49) Sic Rabanus et ms. unus Regius num. 1639. Cæteri vero mss. et editi, « insignius tamen. »

incarnatione magna geruntur etiam per Spiritum sanctum. Tantum est quod ille pro impiis (50) mortuus est (sic enim et ipse Paulus ostendit cum dicit: « Adhuc enim Christus, cum infirmi essemus, secundum tempus pro impiis mortuus est⁶⁵ »), sanctus autem Spiritus non pro impiis jam interpellat, sed « pro sanctis: » et interpellat non secundum carnem, sed « secundum Deum: » Christus autem non secundum Deum mortuus dicitur, sed secundum carnem. Ideo non verbis offerre dicitur Spiritus interpellationem pro sanctis, sed « gemitibus: » et non communibus istis gemitibus, sed « inenarrabilibus. » Quomodo enim enarrari potest quod Spiritus Dei loquitur Deo, cum interdum nec ipse quidem noster spiritus quod sentit et intelligit sermone possit exponere?

7. « Scimus autem quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, his qui secundum propositum vocati sunt sancti. Nam quos præscivit, et prædestinavit conformes fieri (51) imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus⁶⁴. » Si Spiritus, inquit, interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus, et universa creatura congemiscit, et condolet usque nunc, quæ liberabitur tunc deum a servitute corruptionis, cum libertas gloriæ filiorum Dei advenerit, quomodo non competenter pronuntiabitur quia (52) « scimus quod diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum? » In tantum enim omnia cooperantur in bonum (55), et collaborant his qui diligunt Deum, ut et ipse Spiritus adjuvet, nec dedignetur divina natura dux esse itineris ad bonum. Verumtamen (54) si sunt aliqui habentes spiritum servitutis in timore, alii vero sunt superiores his, qui spiritum adoptionis accipiunt, ex eo quod non jam timore Deum, sed amore venerantur, et quod « perfecta » in eis « charitas foras mittit timorem⁶⁷: » videndum est ne forte non omnia cooperentur in bonum his qui adhuc in spiritu permanent servitutis; sed aliqua quidem cooperentur etiam ipsis, non tamen omnia; et nescio si ad ipsum bonum, seu potius, ut ita dixerim, ad januas boni perducant. His vero qui diligunt Deum, et toto ei inhærent charitatis affectu, omnia (55), ut diximus, collaborant et juvant, atque aliquid sui studii conferunt, quatenus eos in ipso

⁶⁵ Rom. v, 6. ⁶⁶ Rom. viii, 28, 29. ⁶⁷ I Joan. iv, 18. ⁶⁸ Coloss. i, 13, 15. ⁶⁹ Philip. ii, 6, 7. ⁷⁰ Galat. iv, 19. ⁷¹ I Cor. ii, 6. ⁷² Prov. ix, 10.

(50) Ita recte ms. unus Regius num. 1639. Cæteri vero mss., « Tamen quia ille pro impiis, » etc. Rabanus, « quia et ille pro impiis, » etc., omisso « tamen. » Editi, « Tamen quia (al., « quod) et ille pro impiis, » etc.

(51) Hic et infra in ms. Regio num. 1639 omittitur « fieri. »

(52) Quia. Deest in editis. Alias, « quoniam. »

(53) In bonum. Hæc verba desunt in editis et in quibusdam mss., necnon apud Rabanum.

(54) Ms. unus Regius habet « verum » pro « verumtamen. »

(55) Omnia. Deest in editis.

(56) Editi, « dicuntur, » et postea, « in forma servi esse propositum. »

A bono, quod nunquam potest permutationem recipere, constituent. Quod si alii sunt qui diligunt Deum, et alii qui spiritum servitutis accipiunt, videndum est ne forte et hoc quod dicit, « His qui secundum propositum vocati sunt, » et, « Quos præscivit, et prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui, » non conveniat illis qui in spiritu servitutis sunt. Possunt enim et illi vocati quidem dici, non tamen « secundum propositum » vocati: et pro eo quod adhuc in spiritu servitutis sunt, non possunt statui inter multos fratres quorum primogenitus est filius charitatis, et « imago invisibilis Dei, » ac « primogenitus omnis creaturæ⁶⁸. » Sed et hoc quod dixit: « Conformes **603** imaginis Filii sui, » volo requirere

cujus formæ conformes fieri dicantur (56). Legimus enim Filium Dei aliquando in forma Dei, aliquando in forma servi esse positum⁶⁹. Cui ergo formæ harum duarum conformes dicat futuros Apostolus eos qui diligunt Deum, et quibus omnia cooperantur in bonum, non otiosi mihi videtur esse discriminis. Arbitror ergo secundum ea quæ in aliis idem Paulus designat, ubi dicit: « Filioli mei quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis⁷⁰, » formari in his qui ad perfectionem tendunt Christum dicat (57), secundum hoc quod Verbum est, ut in eis Verbi Dei sinceritas ad purum informetur; et secundum hoc quod veritas est, ut veritas in eis absque ullius sui admistione consistat; et secundum hoc quod sapientia est, ut sapientia Dei in eis illa quam inter perfectos loquitur Paulus⁷¹, pura et absque

C ullo erroris diverticulo conservetur. Sic et secundum omnia quæ Christus est, vel justitia, vel sanctificatio, vel cæteræ quæque virtutes (58), si in eis formantur ad liquidum, isti videbuntur ad illam formam, qua in forma Dei est, conformes imaginis esse effecti. Si vero adhuc in initiis quis conversetur (« initium » autem « sapientiæ timor Dei (59) » est), et in timore⁷² adhuc positus prima cultus Dei elementa suscipiat, secundum formam servi, quam suscepit ad hoc ut rudes et ignaros (60) timorem Dei doceret, conformes fieri intelligendi sunt hi qui prima initia in Dei timore suscipiunt. Quia, inquit, « quos præscivit, et prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui. » Non omitteremus nec de eo quod dixit: « Præscivit et prædestinavit (61). » Puto enim

(57) Editi, « quod formari in his qui ad perfectionem tendunt Christus dicatur. » Sed omnes mss. et Rabanus ut in textu.

(58) Editi, « vel certe quæque virtutes. » Deinde ms. unus, « quæ in forma, » etc.

(59) Sic omnes mss. nostri et Rabanus. Editi vero, « timor dicitur. » Al., « timor Domini, et in timore, » etc.

(60) Editi, « ut rudibus et ignaris. » Sed omnes mss. et Rabanus ut in textu. Deinde ms. unus, « intelligi possunt, » etc.

(61) Sic ms. unus Regius num. 1639. Cæteri vero mss. et editi omittunt: « Non omitteremus de eo quod dixit, Præscivit et prædestinavit, » et vocem « enim » post « Puto. »

quod sicut non de omnibus dixit qui prædestinati sunt, ita nec de omnibus quos præscit. Non enim secundum communem vulgi opinionem putandum est bona malaque præscire Deum, sed secundum Scripturæ sanctæ consuetudinem sentiendum est (62). Observet enim qui studiosus est in Scripturis, sicut invenit Scripturam dicere, quia malos præscierit Deus, sicut in præsentī loco de bonis manifeste dicit, quia « quos præscivit, et prædestinavit conformes fieri (63) imaginis Filii sui. » Si enim quos præscivit, hos et prædestinavit conformes esse imaginis Filii sui, nullus autem malus conformis potest imaginis esse Filii Dei, manifestum est quia de bonis tantum dicit: « Præscit quos et prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui; » ceteros vero non modo præscire, sed nescire quidem dicitur Deus. « Novit » enim « Deus eos qui sunt ejus ⁷³; » ad eos autem qui non sunt digni ut sciantur a Deo, Salvator dicit: « Discedite a me, quia nunquam cognovi vos (64), operarii iniquitatis ⁷⁴. » Sic ergo etiam in hoc præsentī loco « quos præscivit » Deus, ipsos « et prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui. » Ceteri autem præsciri non dicuntur: non quod aliquid latere possit illam naturam quæ ubique est, et nusquam deest; sed quia omne quod malum est, scientia ejus vel præscientia habetur indignum. « Quos » ergo « præscit, et prædestinavit. » Sed et hoc intueri, si præscire et prædestinare dici potest Deus de his qui nondum sunt; an de his (65) qui sunt quidem, nondum tamen conformes sunt imaginis Filii sui: et si præscientiam in hoc esse magis convenit, quam in eo quod futurum sit id quod nondum est. In hoc enim voluntas magis est quam præscientia conditoris. Nam præscientia in quo videbitur, cum id quod futurum est, pendeat in factoris arbitrio? Videbitur fortassis ab attentis lectoribus etiam hoc requiri, cur non dixerit, conformes Filii sui; sed, « conformes imaginis Filii sui. » Dicit enim qui hæc excitat, quia sicut ipse Filius qui « imago Dei invisibilis » dicitur ⁷⁵, quantum ad personam spectat (66), alius est ab illo cujus imago est: ita et hic quæ dicitur imago Filii ejus, alia debet esse ab illo (67) cujus imago est. Et quamvis ardua hæc videantur et difficilia, tamen vide si possumus illud dicere, quia, quamvis omnis

A qui se ad eam formam quam supra posuimus excoluerit, imago sit Dei, hoc est imago Filii Dei, tamen specialis ac propria imago ejus quæ eum totum atque ex integro suscepit, et in semetipsa formavit, ipsa Jesu anima dicenda est, quæ se per omnia Verbo ac Sapientiæ Dei ita coaptavit, ut in nullo prorsus ab ejus similitudine decolor haberetur, ita ut quicumque summam perfectionis ac beatitudinis consecutur, ad illius se imaginem ac **604** similitudinem (68) tendat, quæ primo loco et super omnes ceteros Filii Dei imago est; ita « ut sit ipse primogenitus in multis fratribus, » in his videlicet quorum in conformatione imaginis Filii Dei primatum tenet.

B 8. « Quos autem prædestinavit, illos et vocavit; et quos vocavit, illos et justificavit; quos autem justificavit, illos et glorificavit ⁷⁶ (69). » Supra dixit ⁷⁷; « Quos præscivit, hos et prædestinavit, » et nunc addit: « Quos autem prædestinavit, illos et vocavit; et quos vocavit, illos et justificavit. » Et si « præscivit » et « prædestinavit » communi opinione sentiamus, videbitur utique qui justificatus est, propterea justificatus esse quia vocatus est; et qui vocatus est, propterea justificatus esse (70) quia prædestinatus est; et qui prædestinatus est, propterea prædestinatus esse quia præcognitus est. Et rursus contrario intelliges (71): si quis autem justificatus non est, ideo non est justificatus quia non est vocatus; et qui vocatus non est, ideo vocatus non est quia non est prædestinatus; et qui prædestinatus non est, ideo non est prædestinatus quia non est præcognitus. Et vide (72) in quam absurdam sententiam decidant hi qui præscientiam Dei in hoc tantum accipiunt, quasi qui ea quæ postmodum futura sunt, ante prænoscat. Invenitur enim secundum hoc quod supra exposuimus (73), non præscisse Deum quos non prædestinavit. Et rursus si ad communem referatur intelligentiam hoc quod dicit, quia « quos vocavit, illos et justificavit ⁷⁸, » ingentem fenestram patefaciemus his qui negant esse in hominis potestate ut salvus fiat. Ajunt enim: Si Deus quos præscivit, illos et prædestinavit; et quos prædestinavit, illos et vocavit; et quos vocavit, illos et justificavit; nihil culpæ habent hi qui non justificantur, quia nec vocati sunt, nec prædestinati, nec præcogniti. Tum etiam illud aperte nobis adversa-

⁷³ II Tim. II, 19. ⁷⁴ Matth. VII, 25. ⁷⁵ Coloss. I, 15. ⁷⁶ Rom. VIII, 30. ⁷⁷ ibid. 29. ⁷⁸ ibid. 30.

(62) Editi, « sciendum est. »

(63) Fieri. Deest in mss. codicibus nostris, et apud Rabanum, sed existat in editis.

(64) Sic mss. et Rabanus. Editi vero, « Discedite a me vos, operarii iniquitatis, quia non cognovi vos. Sic ergo et in hoc, » etc.

(65) Editi, alii: « Unde his, » alius, « vel his, » Et postea, « imaginis Filii ejus, et præscientiam in hoc esse, » etc.

(66) Sic recte ms. unus Regius num. 1659. Ceteri vero mss., « quantum ad personam specialius (editi, « specialis) est ab illo, » etc.

(67) Ab illo. Hæc duo verba desunt in libris antea editis.

(68) Mss. nostri et Salodanus, « ad illius se imaginem ac similitudinem tendat. » Sed tamen vox

« se » redundare videtur, et eam omittunt ceteri editi.

(69) Editi, « magnificavit. »

(70) Quia vocatus est; et qui vocatus est, propterea justificatus esse. Hæc desiderantur in antea editis.

(71) Alias, « intelligis. » Et postea editi, « et quia non est vocatus, ideo non est prædestinatus; et quia prædestinatus non est, ideo non est præcognitus. » Sic etiam mss. nostri nisi quod habeant « qui » pro « quia. » Sed Rabanus ut in nostro textu, et recte quidem.

(72) Et vide. Editi, « Vide, » et mox, « quasi qui et quæ, » etc.

(73) Editi, « secundum hæc postea quæ supra exposuimus. » Ms. unus, « secundum hæc per ea quæ supra exposuimus. » Sic etiam Rabanus, nisi quod omittat « secundum. » Sed ceteri mss. ut in nostro textu.

tur, quod non omnes qui vocantur, etiam justificantur. Nam et Judas apostolus vocatus est, sed non est justificatus. Quod et si justificatum eum contendat aliquis eo ipso quo vocatus est; non est certe glorificatus. Sed et illi de quibus dicit Apostolus, quia « naufragaverunt a fide ⁷⁹, » vocati quidem fuerunt, sed non sunt justificati. Et secundum Evangelii parabolas ⁸⁰, illi ad quos missi fuerant servi, et excusaverunt se, vocati fuerunt; sed non sunt justificati: et ille qui ingressus convivium regis non habuit vestem nuptialem ⁸¹, vocatus est; sed non est justificatus. Cum ergo hæc singula ita se habeant, quomodo videbitur verus esse sermo Apostoli, quem vel de prænoscendo, vel de prædestinando, vel de vocando, vel etiam de justificando memoravit? Sed ego secundum ea quæ supra exposuimus, quomodo noscat vel prænoscat Deus, ad consuetudinem Scripturæ redeundum puto, quæ vernacula quadam appellatione in hoc sermone, id est in cognoscendo uti solet: velut cum dicit: « Et cognovit Adam Evam uxorem suam (74), » pro eo ut dicat ⁸², admistus est uxori suæ. Et iterum de Rebecca dicit: « Virgo erat, vir non cognoverat eam ⁸³. » Sed et de filiis Levi dicitur, cum prævaricatores punirent, quia non cognoverit unusquisque patrem suum aut matrem suam ⁸⁴. In quo sine dubio hoc ostenditur, quia non junxit affectum suum et amorem cum patre vel matre. Sed et multa secundum hunc sensum in Scripturis de cognoscendo invenies dicta: et ideo etiam in præsentī loco constat Apostolum secundum Scripturæ sacræ consuetudinem cognoscendi posuisse sermonem, ut illos ostenderet præcognitos a Deo, in quibus, sciens quales essent, amorem suum Deus affectumque posuisset, secundum quod etiam illud scriptum est: « Cognovit Dominus eos qui sunt ejus ⁸⁵; » cum unque, quantum ad istam communem scientiam pertinet, Deus non solum eos qui sui sunt, sed et eos qui errant a se non ignoret. Sed cognovisse suos dicitur (75), hoc est in dilectione habuisse, sibi que sociasse. Ita ergo « quos præscivit » Deus, « illos et prædestinavit: et quos prædestinavit, illos et vocavit; et quos vocavit, illos et justificavit. » Superest nobis adhuc illius quæstionis absolutio, quomodo « quos vocavit, illos et justificavit, » cum secundum ea quæ supra diximus, constet multos esse vocatos, paucos autem electos ⁸⁶. Sed videtur mihi esse quadam vocationis differentia, secundum illud quod in superiori capitulo exposuimus, quia omnes quidem vocati sunt, non tamen omnes « se-

undum propositum » vocati sunt ⁸⁷. Nam hi qui secundum propositum bonum, et bonam voluntatem quam circa Dei cultum gerunt, vocantur, ipsi sunt qui « secundum propositum » vocati dicuntur, et isti sunt qui vocati justificantur. Bono enim eorum proposito deerat sola vocatio. Hi vero qui **605** non habent bonum fixumque propositum vel erga divinum cultum, vel erga opus bonum, vocantur quidem et ipsi, ne eis excusatio relinquatur, et hæc ipsa possint causari cum judicantur: Quia et nos si vocati fuissetus, potuissemus utique justificari; et non solum justificari, sed et glorificari. Ideo ergo vocantur quidem et ipsi; sed quasi si in terra petrosa seminetur semen, cito quidem exoritur; crescente autem tribulationum sole, quia non habent altam radicem boni propositi, continuo are-scunt et pereunt ⁸⁸. Et ipsi sunt de quibus dicit Apostolus, quia « naufragaverunt a fide ⁸⁹. » Quos ergo vocavit, id est, quos secundum propositum vocavit boni, illos et justificavit. Quod etsi « secundum propositum ⁹⁰, » ad Deum referatur, hoc est, ut secundum Dei propositum, qui sciens in eis religiosam mentem, et salutis inesse desiderium, vocati dicantur, non videbitur his quæ exposuimus etiam hoc esse contrarium. Hoc ergo pacto neque in præscientia Dei vel salutis vel perditionis nostræ causa consistit; neque justificatio ex sola vocatione pendebit; neque glorificari de nostra penitus potestate sublatum est. Nam et si communi intellectu de præscientia sentiamus, non propterea erit aliquid, quia id scit Deus futurum: sed quia futurum est, scitur a Deo antequam fiat. Nam et si, verbi gratia, finger mus (76) Deum non prænoscere aliquid, futurum sine dubio erat quod est, ita ut est: ut puta, Judas proditor factus est, et hoc ita futurum prophetæ prædixerunt. Non ergo quia prophetæ prædixerunt, idcirco prodidit Judas; sed quia futurus esset proditor, ea quæ ille ex propositi sui nequitia gesturus erat prædixerunt prophetæ: cum utique Judas in potestate labuisset ut esset similis Petro et Joanni, si voluisset: sed elegit pecuniæ cupiditatem magis quam apostolici consortii gloriam: et hanc ejus voluntatem futuram prævidentes prophetæ, librorum tradidere monumentis. Ut autem scias quia non in præscientia Dei unicuique salutis causa ponitur (77), sed in proposito et actibus suis, vide Paulum verentem ne forte cum aliis prædicaverit, ipse reprobus efficiatur, macerare corpus suum, et subicere servituti ⁹¹. Adhuc adversum eos qui nobis hujusmodi quæstiones objiciunt (78),

⁷⁹ I Tim. I, 19. ⁸⁰ Luc. XIV, 17. ⁸¹ Matth. XXII, 11. ⁸² Gen. IV, 1. ⁸³ Gen. XXIV, 16. ⁸⁴ Deut. XXXIII, 9. ⁸⁵ II Tim. II, 19. ⁸⁶ Matth. XX, 16. ⁸⁷ Rom. VIII, 28. ⁸⁸ Matth. XIII, 5, 6. ⁸⁹ I Tim. I, 19. ⁹⁰ Rom. VIII, 28. ⁹¹ I Cor. IX, 27.

(74) Sic ms. unus Regius num. 1659. Cæteri vero mss. et editi omittunt « Evam. » Rabanus, « Cognovit autem Adam uxorem suam, pro eo quod ut dicat, » etc.

(75) Editi et ms. unus, « Sed cognovisse eos dicitur. »

(76) Alias, « fingimus. » Deinde editi, « aliquid, futurum sine dubio erat, quod ita, ut puto (al., ut puta) Judas, » etc.

(77) Editi, « Ut autem scias non in præscientia Dei unicuique salutis causam poni. » Sed omnes mss. et Rabanus ut in nostro textu.

(78) Alias, « et subicere servituti. Hoc adversus

etiam hæc possumus dicere : Si quos præscivit, illos et prædestinavit ; non autem omnes prædestinavit ; ergo non omnes præscivit : et secundum eos erunt aliqua quæ ignoret Deus. Si vero prænoscere secundum hoc accipiatur quod supra diximus, hoc est, in affectum recipere sibi sociare, verum erit quia sicut non omnes prædestinavit, ita neque omnes præcognovit. Sic enim et Jesus (79) dicitur non cognovisse peccatum⁹². Nunquidnam dicemus quia nescierit Jesus quid esset peccatum, hoc est, quia nescierit homicidium peccatum esse, vel adulterium, vel furtum, et his similia ? An hoc est quod dicitur nescire peccatum, quia peccato se non miscuit, neque adhæsit ei peccatum ? Sic et alibi (80) scriptum est⁹³ : « Qui servat mandatum, non cognoscet malum verbum, » hoc est non recipiet verbum malum, non credet, non libenter audiet, neque admittet ingredi mentem suam. « Quos » ergo secundum hunc modum « præscivit » Deus, « illos et prædestinavit ; et quos prædestinavit, illos et vocavit, » ea vocationis distinctione qua diximus : « et quos vocavit, illos et justificavit : et quos justificavit, illos et glorificavit. » De glorificatione possumus et in præsentī sæculo secundum (81) illud intelligere quod dicit Apostolus⁹⁴ : « Nos autem omnes revelata facie gloriam Domini speculantes, eadem imagine transformamur a gloria in gloriam, tanquam a Domini Spiritu. » Est ergo et hæc gloria quam justificati quique in præsentī vita percipiunt : est et illa quæ speratur in futuro, cum corpus hoc humilitatis nostræ quod « seminatur in contumelia, surget in gloria⁹⁵ : » et cum « sicut alia est gloria solis, et alia gloria lune, et alia gloria stellarum, et sicut stella a stella differt in gloria, ita erit et resurrectio mortuorum⁹⁶ (82). »

9. « Quid ergo dicemus ad hæc ? Si Deus pro nobis, quis contra nos ? Qui etiam proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non etiam cum illo omnia nobis donabit⁹⁷ ? » Deus quomodo pro nobis sit, manifestum est ex his quæ supra exposuit, id est quod Spiritus

⁹² II Cor. v, 21. ⁹³ Eccl. viii, 5. ⁹⁴ II Cor. iii, 18. ⁹⁵ I Cor. xv, 43. ⁹⁶ ibid. 41. ⁹⁷ Rom. viii, 31, 32. ⁹⁸ ibid. 9. ⁹⁹ ibid. 10. ¹ ibid. 11. ² ibid. 14, 15. ³ ibid. 17. ⁴ ibid. 23. ⁵ ibid. 26. ⁶ ibid. 22. ⁷ ibid. 28. ⁸ ibid. 2), 50. ⁹ ibid. 31. ¹⁰ I Petr. v, 8. ¹¹ Psal. xxvi, 1. ¹² ibid. 2. ¹³ Rom. viii, 32. ¹⁴ ibid. 15, 16.

eos, qui nobis hujusmodi quæstiones suscitant, » D al., « movent, » etc.

(79) Sic recte ms. unus Regius num. 1639. Cæteri vero mss., Rabanus et editi hic et infra habent « is, » al., « his, » pro « Jesus. »

(80) Editi, « Sicut et alibi. »

(81) Secundum. Deest in libris antea editis.

(82) Sic recte ms. unus Regius num. 1639 et Rabanus. Editi vero et mss. alii, « cum corpus hoc humilitatis nostræ seminatur in contumelia, et » (al., deest) « surget in gloria ; et est alia gloria » (al., « et cum alia gloria ; » al., « et sicut alia gloria).... et stella a stella differt in claritate » (al., « a claritate) sic erit in resurrectione mortuorum. »

(83) Et quod Spiritus Christi, vel Christus in nobis est, vel quod Spiritus ejus qui suscitavit Christum a mortuis, habitat in nobis. Hæc nusquam comparent in libris antea editis.

A Dei habitat in nobis⁹⁸, et quod Spiritus Christi, vel Christus in nobis est⁹⁹, vel quod Spiritus ejus qui suscitavit Christum a mortuis **606** habitat in nobis¹ (83), vel quod Spiritu Dei agimur, vel quod spiritum adoptionis accepimus² ; vel quod sumus filii Dei et hæredes et cohæredes Christi³ ; vel quod primitias Spiritus accipimus⁴ ; vel quod ipse Spiritus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus⁵ ; vel quod universa creatura nobis congemiscit et condolet⁶ ; vel quod omnia nobis cooperantur in bonum diligentibus Deum⁷ ; vel quod secundum propositum vocati sumus, et præcogniti, et prædestinati, et justificati, et glorificati⁸. Horum etenim omnium veluti epilogum faciens (84), et simul omnia repetens ait : « Quid ergo dicemus ad

B hæc⁹⁹ » hoc est, ad hæc omnia quæ supra diximus : quia si sic Deus pro nobis est, ut hæc nobis cuncta concesserit, quis esse adversum nos poterit ? Non quo omnino neminem nobis esse dicat adversarium : alioquin quomodo stabit illud (85) quod dictum est a Petro : « Adversarius vester diabolus sicut leo rugiens circuit quærens quem transvoret¹⁰ ? » Sed hoc est quod ostendit, quia Deo agente pro nobis, contemptibilis et nullus efficitur (86) adversarius noster. Similiter autem et David dicit¹¹ : « Dominus illuminatio mea, et Salvator meus, quem timebo ? Dominus protector vite meæ, a quo trepidabo ? » Non ergo nullam dicit esse quem metuat, et qui adversetur ei, sed quamvis, inquit, « appropient super me ut edant carnes meas qui tribulant me inimici mei¹², » tamen Domino defendente vitam meam, « infirmati (87) sunt, et ceciderunt. » Dat præterea indicium maximum ingentis erga nos amoris Dei, qui in tantum, inquit¹³, nos dilexit, ut nec « proprio Filio suo » pepercerit, « sed pro nobis omnibus » ad passionem tradiderit « eum (88). » Et ut majore nos admiratione constringeret, addidit sermonem ingentis arcani consciuum dicens, quia « proprio Filio suo non pepercit. » Dixerat enim superior¹⁴, quia etiam nos qui spiritum adoptionis accipimus, filii Dei sumus. Ne ergo communi ista

(84) Epilogum faciens. Omnes mss. nostri et Rabanus, « anacephalicosin faciens. » Quod Græce idem est ac Latine « epilogum, » seu « rerum collectionem. »

(85) Editi, « Quomodo enim stabit illud, » etc., ommissa voce, « alioquin, » quam præferunt omnes mss. et Rabanus.

(86) Editi plerique, « Sed hoc ostendit, quia.... et nihil » (al., « et nihili) efficitur, » etc.

(87) Sic plerique mss., Rabanus et editi. Ms. tamen unus Regius num. 1639, « sed cum, inquit, appropiant super me nocentes ut edant carnes meas, qui.... ipsi, meam Domino defendente vitam, infirmati, » etc.

(88) Editi, « tradidit eum. » Deinde ms. unus Regius num. 1639, « Et ut ad majorem nos admirationem constringeret, addit, » etc. Sed cæteri ms., Rabanus et editi ut in nostro textu.

appellatione filiorum unum aliquem ex his tradidisse putaretur qui in filios videbantur adsciti, addidit « proprio Filio, » ut eum qui solus ex ipso Deo ineffabili nativitate generatur, ostenderet. « Pro nobis ergo omnibus tradidit eum, » non illa traditione qua scriptum est ¹⁵ : « Tradet autem frater fratrem in mortem, et parentes filios, » sed tradidisse eum dicitur hoc ipso, quod cum in forma Dei esset, passus est cum exinanire seipsum, et formam servi suscipere, et usque ad mortem crucis pervenire ¹⁶ : ut in ipso omnibus exemplum obedientiæ poneret, et viam resurrectionis mortuis aperiret (89). « Pro omnibus ergo tradidit eum. » Non solum pro sanctis, non solum pro magnis, sed et pro minimis, et pro omnibus (90) omnino qui sunt in Ecclesia tradidit Filium proprium Pater : et ideo etiam si minimorum aliquem et infirmorum ledat quis, percutiens ejus infirmam conscientiam, in Christum peccare dicitur, quoniam quidem scandalizat animam pro qua Christus mortuus est. Quia ergo pro omnibus nobis tradidit Filium Pater, nullus omnino, ne minimus quidem qui est in Ecclesia, contemnendus est : et ideo Dominus ipse dicebat : « Si quis scandalizaverit unum ex pusillis istis minimis, expedit molam (91) asinariam ligari circa collum ejus, et præcipitari eum in mare, quam ut scandalizet unum ex his ¹⁷. » Deus ergo, qui nos pretiosos proprii Filii pro nobis pretiosum fundendo sanguinem fecit, « quomodo non cum ipso omnia nobis donabit? » Nihil est enim sive visibile, sive invisibile (92) creaturæ, quod Filio possit adæquari : nullo enim pacto creatori suo creatura potest conferri ; et si creator ipse donatus est nobis, quomodo non cum ipso nobis omnis (93) creatura donabitur? Quamvis sermo hic dupliciter possit intelligi, id est, quod « cum illo nobis omnia donabit. » Nam et hoc potest videri quod si habeamus in nobis Christum secundum hoc quod Verbum et sapientia, et veritas, et justitia, et pax est, et cætera omnia quæ de eo scripta sunt, cum hac plenitudine virtutum nobis omnia donabuntur, ut jam non unum ex omnibus creaturis, et parvum terræ hunc locum quem nunc videmur habitare, teneamus (94), sed omnia quæcumque creavit Deusabilia et invisibilia, occulta et manifesta, temporalia et æterna cum Christo pariter habeamus. Potest autem et alio modo sic intelligi quod dixit : « Cum ipso om-

¹⁵ Matth. x, 21. ¹⁶ Philip. ii, 6, 7. ¹⁷ Matth. xviii, 6; Luc. xvii, 2. ¹⁸ Rom. viii, 33, 34. ¹⁹ I Petr. ii, 22. ²⁰ Joan. xiv, 50. ²¹ Isai. xliv, 22. ²² Isai. i, 18. ²³ Rom. viii, 26. ²⁴ ibid. 34. ²⁵ ibid. 32.

²⁶ Joan. xiv, 6. ²⁷ Isai. v, 20. ²⁸ Psal. l, 6.

(89) Editi, « et viam resurrectionis a mortuis, » etc. Ms. unus, « spem etiam resurrectionis mortuis, » etc.

(90) *Et pro omnibus.* Hæc verba desunt in plerisque mss. et in editis, et apud Rabanum; sed restituntur ab uno ms. Regio.

(91) Editi, « melius est molam, » etc.

(92) Editi, « dedit. Nihil est visibile, sive invisibile, » etc.

(93) *Omnis.* Omittitur in antea editis.

(94) Editi, « ut jam non in unum ex omnibus creaturis, et parvum terræ hunc locum quem non

nia nobis donabit : » hoc est, ipsi quidem ut hæredi, nobis vero ut cohæredibus ejus pariter cum ipso perfrui universa dabitur creatura.

10. « Quis accusabit adversus electos Dei? Deus qui justificat; quis est qui condemnet? **607** Christus Jesus qui mortuus est, imo autem qui resurrexit, qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis ¹⁸. » Videtur mihi quod ait : « Quis accusabit adversus electos Dei? » de diabolo dicere. Nullus enim ita electus et ita magnus (95), quem ille non audeat accusare, nisi illum solum « qui peccatum non fecit ¹⁹, » qui et dicebat (96) : « Nunc venit princeps hujus mundi, et in me nihil invenit ²⁰. » Sed quamvis ille exerat (97) nequitiam propositi sui, Deo justificante et delente sicut nubem iniquitatem electorum suorum ²¹, et sicut caliginem peccata eorum, et a prioribus delictis eos dealbante ut nivem, et sicut lanam candidam faciente ²², quid proficiet accusator? Sed et cum Christus pro eis mortuus sit, imo potius a mortuis resurrexerit, et stet a dextris Patris, et interpellat pro his, quis eos poterit condemnare? In superioribus sanctus « Spiritus interpellat, inquit ²³, pro nobis gemitibus inenarrabilibus ²⁴ : » hic « Christus Jesus qui mortuus est et resurrexit, » ipse « interpellat pro nobis ²⁵. » Deus qui proprium Filium tradidit pro nobis, ipse justificat electos : quis erit ultra qui audeat condemnare? Sed diligentius intueri quomodo Apostolus nusquam in sermonibus suis ab insita sibi cautela discedat.

Non dixit : « Quis accusabit » adversum vocatos, sed « adversum electos? » Nisi enim fueris electus, nisi in omnibus te exhibueris probabilem Deo, habebis accusatorem. Si enim causa tua mala est, si te crimen tuum astringit, quid tibi proderit advocatus, etiamsi Jesus sit qui interpellat? Jesus enim veritas est ²⁶ : non potest ergo pro te veritas fallere. In hoc tibi opitulabitur (98) advocatus, ne accusatoris calumniis involvaris, ne tibi præterita peccata, quæ per baptismum deleta sunt, imputentur. Si vero post hæc iterum delinquas, nec ullis hæc pœnitentiæ lacrymis diluas, accusatori tuo criminandi te materiam dabis : et quamvis Jesus interpellat pro nobis, non potest tamen (99) dicere

Jesus tenebras lucem esse, neque amarum dulce ²⁷. Si ergo vis vincere cum judicaris ²⁸ (1), fac quod de

justo scriptum est : « Dispose sermones tuos in ju-

videmus, habitare timeamus. »

(95) Sic mss. plerique, Rabanus et editi. Ms. tamen unus, « Nullus enim est electus ita magnus, » etc.

(96) Editi, « nisi ille solus . . . qui dicebat hæc, » etc. Deinde ms. unus, « et in me non invenit quidquam. »

(97) *Exerat.* Genebrardus, « exerceat, » male.

(98) Sic omnes mss. et Rabanus. Editi vero, « In quo tibi opitulabitur, » etc.

(99) *Tamen.* Desideratur in editis.

(1) Editi, « quod judicaris. »

dicio : Præpara opera tua ad exitum : Memento novissimorum tuorum, et in æternum non peccabis (2)³⁹ : » ne tibi contingat illud quod de quodam scriptum est³⁰ : « Cum judicatur, exeat condemnatus. » Vide autem quomodo audias quia Jesus « interpellat pro nobis. » Ipse est enim de quo et alibi scriptum est, quia « Pater neminem judicat, sed omne iudicium dedit Filio³¹, » et sicut ipse est hostia et sacerdos, et ipse est in forma servi et in forma Dei, sic ipse est et advocatus et iudex³².

11. « Quis ergo separabit nos a charitate Dei? Tribulatio? an angustia? an persecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius? (sicut scriptum est : Quia propter te mortificamur tota die : æstimati sumus sicut oves occisionis.) Sed in his omnibus superamus per eum qui dilexit nos³³. » Pro his, inquit, omnibus quæ supra enumeravimus, id est, quod jam non sumus in carne, sed in spiritu; et quod Spiritus Dei habitat in nobis; et quod Christus in nobis est³⁴, per quem corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus autem vita (3) est propter justificationem; et quod jam non sumus debitores carnis ut secundum carnem vivamus, quia spiritu actus carnis mortificavimus; et quod per spiritum adoptionis filii effecti sumus Dei, et si filii, etiam hæredes Dei, cohæredes autem Christi; et quod universa creatura congemiscit nobis et condolet, revelationem filiorum Dei expectans; et quod diligentibus nobis Deum omnia cooperantur in bonum; et quod præcivit et prædestinavit nos conformes imaginis Filii sui qui secundum propositum vocati sumus³⁵ : cum pro his, inquit, omnibus beneficiis quæ consecuti sumus, fixi et radicati sumus in charitate Dei, quis nos ab ea poterit separare? Tribulatio si venerit, dicemus ad Deum, « In tribulatione dilatasti me (4)³⁶. » Angustia si fuerit mundi, et ex necessitate (5) corporis veniens, sapientiæ Dei, et scientiæ latitudinem requiremus, in qua nos angustare non potest mundus. Redibo enim ad Scripturarum divinarum amplissimos campos : intellectum verbi Dei spiritalem requiram, et nulla me in eo coaretabit angustia. Per largissima (6) enim spatia intelligentiæ mysticæ et spiritualis equitabo. Persecutionem

A si patiar, et confitear Christum meum coram hominibus, certus sum quia et ille me confitebitur coram Patre suo (7) qui in cœlis est³⁸. Fames si adfuerit, turbare me non potest : habeo enim panem vitæ qui de cœlo descendit³⁷ et reficit animas esurientes; nec aliquando potest panis iste deficere : est enim perfectus et æternus. Nuditas me non confundit : indutus sum enim Dominum Jesum **608** Christum³⁸, et habitaculum nostrum quod de cœlo est, superindui spero³⁹ : « Oportet enim mortale hoc induere immortalitatem, et corruptibile hoc induere incorruptionem⁴⁰. » Periculum non timebo : « Dominus enim illuminatio mea, et salus mea, quem timebo (8)? » et « Dominus defensor vitæ meæ, a quo trepidabo⁴¹? » Gladius terrenus terrere me non potest : habeo enim fortio-rem mecum « gladium Spiritus, quod est verbum Dei⁴²; » et mecum est « vivens et efficax sermo Dei, » qui est « penetrabilior omni gladio utrinque acuto (9)⁴³. » Si ergo gladius mundi venerit super cervices meas, majorem mihi ad Deum conciliat charitatem. Dicam namque ad eum, quia, « sicut scriptum est : Propter te mortificamur tota die : æstimati sumus (10) ut oves occisionis⁴⁴. » Non enim mihi sufficit una hora mori pro Christo, vel cruciari, sed « tota die, » hoc est omni vitæ meæ tempore. Si enim totam vitam meam in persecutionibus et periculis agam, dicam quia « non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis⁴⁵. » Breve est enim hujus vitæ tempus, et exiguum quod in persecutionibus ducimus; æternum vero et perpetuum quod expectamus in gloria. Et ideo « in his, inquit, omnibus superamus » non nostra virtute, sed « per eum qui dilexit nos⁴⁶. » Dum enim in illius amore pendemus, sensum doloris non recipimus. Illius enim charitas qua nos dilexit, et nostrum ad se rapuit affectum, cruciatum corporis, et dolorem non sentire nos facit. Ideo ergo « in his omnibus superamus. » Tale aliquid et in Canticis sponsa dicit ad Verbum, quia « vulnerata, inquit, charitate ego sum⁴⁷. » Ad hunc ergo modum et anima nostra a Christo vulnere charitatis (11) accepto, etiamsi tradat gladio corpus, non sentiet vulnera carnis præ vulnere charitatis.

³⁹ Psal. cxi, 5; Prov. xxiv, 7; Eccli. vii, 40. ³⁰ Psal. cviii, 7. ³¹ Joan. v, 22. ³² Philipp. ii, 6, 7. ³³ Rom. viii, 35-37. ³⁴ Rom. viii, 9, 10, 12, 13, 15, 17, 22, 23, 28, 29. ³⁵ Psal. iv, 2. ³⁶ Matth. x, 32. ³⁷ Joan. vi, 51. ³⁸ Rom. xiii, 14. ³⁹ II Cor. v, 2. ⁴⁰ I Cor. xv, 53. ⁴¹ Psal. xxvi, 1. ⁴² Ephes. vi, 17. ⁴³ Hebr. iv, 12. ⁴⁴ Rom. viii, 36; Psalm. xliii, 22. ⁴⁵ Rom. viii, 18. ⁴⁶ ibid. 37. ⁴⁷ Cant. ii, 5.

(2) Alias, « et non peccabis, » absque « in æternum. »

(3) Sic omnes mss. et Rabanus. Editi vero, « Spiritus autem vivit. »

(4) Editi, « dilatati sumus. » Ms. unus, « dilatasti mihi. »

(5) Editi, « necessitatibus. » Deinde mss. plerique, Rabanus et editi, « Redeo enim, » etc. Sed recte ms. unus, « Redibo enim. »

(6) Sic ms. unus Regius num. 1659 et Rabanus. Cæteri vero mss. et editi, « latissima. »

(7) Editi, « coram Patre meo. »

(8) Editi, « Periculum enim non timebo. Dominus illuminatio mea, quem timebo? » omissis verbis, « et salus mea, » quæ omittunt etiam mss. plures.

(9) Mss. duo, « gladio ancipiti. » Sed postea editi, male, « cervices nostras. »

(10) Editi, « existimatus sum (al., æstimatus sum) ut ovis, » etc.

(11) Omnes mss. et editio Salodiani, « pro vulnere charitatis; » sed legendum videtur « præ vulnere charitatis. » Deinde editi, « Certus sum enim, » etc. Sed omnes mss., « Confido enim, » etc.

12. « Confido enim quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque præsentia, neque futura, neque virtutes, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro ⁴⁸. » Duos videtur ordines Apostolus ostendisse eorum quæ hominibus tentationes suscitare consueverunt. Et in his quidem quæ prius descriuimus, humanarum tentationum intelligitur ordo descriptus: de quibus etiam Corinthiis dicebat, utpote qui majora ferre non poterant: « Tentatio vos non apprehendat, nisi humana: fidelis autem Deus, qui non permittet vos tentari supra id quod potestis ⁴⁹. » Nunc vero in his sermonibus quos habemus in manibus, non humanas tentationes indicat, sed majores humanis. Et ideo puto quod in prioribus cum enumerasset singula quæque, ad ultimum dicit: « Sed in his omnibus superamus. » In his vero secundi ordinis tentationibus non ita confidenter dicit, « Superamus, » sed valde tenuiter ait, quia nihil horum « poterit nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu. » De humanis enim tentationibus tanquam parvis et levibus confidenter nos eas superare pronuntiat: illas vero superiores, et plus quam humanas, etiamsi superare et prosternere non valemus (hoc enim solius Christi opus est, qui « exiit principatus et potestates, triumphans eas in semetipso ⁵⁰), » tamen et hoc in victoriae loco est (12), si cum omnes in nos impugnationum suarum machinas torserint, a charitate tamen Dei nos separare non valeant. Sed jam tentemus singula discutere, et quid de unoquoque sermone Apostoli sentiendum sit pro viribus aperire. Quamvis altiora in his contegisse videatur Apostolus, quam expositionis nostræ ferre sufficiat virtus, vel ratio brevitatis admittat (13); requiramus tamen si omnia ista quæ enumeravit Apostolus, an quædam ex ipsis, hoc studii vel intentionis gerunt, ut humanas (14) animas a charitate Dei separare contendat, et propterea moliantur in nos cuncta quæ patimur (15). Videtur enim posse quidem hoc agere, ut a charitate Dei separemur, mors fortassis, et angeli, et principatus, et virtutes adversantes nobis sine dubio, et præsentia quæ sunt utique lubrica et caduca. Sed et profundum potest similiter intelligi. Vita

A hyperbolice hæc Apostolum dicere, hoc est, non solum per ea quæ accidere possunt, sed ne per ea quidem quæ evenire omnino non possunt, ullo pacto a Dei charitate deflectimur: verbi causa, ut si alia nobis daretur vita, quam hæc quæ a Deo data est, aut si futurorum spes alia nobis promitteretur, vel altitudo, vel etiam creatura alia quam est illa quæ pro nobis congemiscit et condolet⁵¹, quod fieri utique non potest, ne hæc quidem a charitate Dei separare nos possent. Est ergo hic unus expositionis modus. Videamus tamen ne forte possit etiam iste intellectus admitti. « Mors » quam hic dicit (16), ille accipiendus est quem supra exposuimus inimicum Christi destruendum novissimum dici ⁵². Qui utique propterea mors dicitur, quia sicut hæc communis mors animam separat a corpore, ita et ille contendit animam separare a charitate Dei: et hæc utique est animæ mors. Potest ergo fieri ut sit et aliqua vita de parte illius, quæ cum ipso agit ut nos a charitate separet Dei: quæ vita est peccati. Nisi enim mala esset hæc vita, nunquam nos suaderet Apostolus ut moreremur peccato, et in morte Christi baptizaremur, et consepeliremur ei ⁵³. Potest ergo fieri ut hæc vita peccati sit, quæ nos cupit separare a charitate Dei. Ego autem puto quod et singula quæque peccata habeant aliquam vitam suam intra nos: nam unumquodque vitium vita peccati est. Quanto ergo plura intra nos vitia deprehenduntur, tanto plures esse peccatorum vitæ videbuntur in nobis. Et propterea forte dictum sit: quia « melior est misericordia tua super vitas ⁵⁴. »

« Neque angeli, neque principatus, neque virtutes ⁵⁵. » In promptu est illos angelos intelligere, quibus ignis æternus a Salvatore cum diabolo dicitur præparatus ⁵⁶: principatus autem et virtutes, illas sine dubio adversum quas nobis certamen est ⁵⁷: vel illos principatus et potestates, de quibus dicit: « Cum autem destruxerit omnem principatum, et potestatem (17), et virtutem ⁵⁸. » Ex quibus et princeps hujus mundi appellatur ⁵⁹. Post hæc, « Neque præsentia, » inquit, sive « instantia. » Potest hoc de his dictum videri, quos in aliis ⁶⁰ idem Apostolus « rectores mundi hujus et tenebrarum » nominavit: vel etiam quod præsentium rerum voluptas et delectatio, et vana hujus mundi gloria studeat nos « a Dei charitate » deducere, « quæ est in Christo Jesu Domino nostro ⁶¹. » Post hæc videamus quæ sint « futura, » quæ volunt quidem,

⁴⁸ Rom. viii, 38, 39. ⁴⁹ I Cor. x, 13. ⁵⁰ Coloss. ii, 15. ⁵¹ Rom. viii, 22. ⁵² I Cor. xv, 26. ⁵³ Rom. vi, 2-4. ⁵⁴ Psalm. lxxii, 4. ⁵⁵ Rom. viii, 38. ⁵⁶ Matth. xxv, 41. ⁵⁷ Ephes. vi, 12. ⁵⁸ I Cor. xv, 24. ⁵⁹ Joan. xii, 31. ⁶⁰ Ephes. vi, 12. ⁶¹ Rom. viii, 39.

(12) Editi, et mss. plures, perperam, « tamen adhuc victoriae locus est; » deinde editi, « etiamsi omnes in nos . . . torserint, quando a charitate Dei nos minime separamur. » Et postea, « quamvis altiora contigisse » (ms. unus « congegisse »), etc. Sed potiores et Rabanus ut in nostro textu.

(13) Sic ms. unus Regius num. 1639. Cæteri vero mss. et Rabanus, « quam expositionis nostræ sufficit virtus . . . admittit. » Editi plerique, « expo-

sitioni vel nostra sufficit virtus . . . admittit. »

(14) Editi, « an quædam ex ipsis (hoc enim studiosi quærent) humanas. »

(15) Ms. Regius num. 1639, « quæ potuerint. » Deinde editi, « hæc agere. »

(16) Sic editi; at vero mss. omnes, « Mors quod dicit. »

(17) Et potestatem. Hæc desunt in libris antea editis.

sed non possunt Paulum et similes ejus (18) separare a charitate Dei. Dupliciter mihi etiam hoc intelligendum videtur. Possunt enim « futura (19) » intelligi ab eo tempore quo hæc scribebat, ut hoc dicere videatur: Si qua tentamenta, si quæ tribulationes supervenerint, a charitate Dei me separare non poterunt. Vel etiam « futura » intellige ea quæ de mundo hoc recedentibus (20) occurrunt, cum princeps hujus mundi⁶², aliæque virtutes quæ sub ipso sunt, retinere certabunt animam de corpore proficiscentem (21), sed non poterunt retinere eas quibus « perfecta charitas, » quæ est in Christo Jesu, « foras mittit timorem⁶³. » Videbitur (22) autem hunc sensum confirmare et illa Scriptura quæ dicit: « Dum enim sumus in corpore, peregrinamur a Domino: cupimus enim (23) magis peregrinari a corpore, et adesse ad Dominum: » et, « continetur autem sive absentes, sive præsentibus placere ei⁶⁴ (24): » absentes nos dicens in corpore positos, præsentibus autem de corpore recedentes: et ostendit quod studeant sancti etiam de corpore recedentes placere Deo. Si ergo in eis perfecta sit charitas, nec ulla quæ futura sunt, in quibus placendum est Deo, poterunt eos ab ipsa separare, cum utique non placebunt Deo hi qui tam mobiles erunt in charitate Dei, ut possint ab ea separari. Hæc nobis duplici modo dicta sint de futuris. Potest autem fieri, ut sit et aliquis tertius modus his superior (25), quem qui investigare potuerit, dignum iudicet his præferre. Subjungit deinde: « Neque virtutes. » Species videtur esse una ex pluribus rationabilibus creaturis, non in corpore mortali vitam ducens, sed ut angeli, ex alio tamen ordine quam sunt angeli. Et ipsæ ergo virtutes habent certamen separare nos a charitate Dei; sed nec ipsæ, inquit, poterunt, si radicata sit et fundata. Similiter et « altitudo, » et « profundum » impugnat nos, sicut et David dicit⁶⁵: « Multi qui debellant me de alto, » sine dubio cum a spiritibus nequitiae⁶⁶ de cælestibus urgeretur (26): et sicut iterum dicit: « De pro-

A fundis clamavi ad te, Domine⁶⁷: » cum ab his qui in inferno deputati sunt, et gehennæ spiritibus impugnaretur. Sed ne hæc, inquit Paulus, separare nos poterunt a charitate Dei. « Neque, inquit, creatura alia. » Potest intelligi aliam creaturam dixisse præter hanc quam videmus: est enim alia nobis invisibilis nunc. Potest autem et sic accipi: Præter illa quæ superius enumeravi; hoc est, angelos, et virtutes, et si qua est alia creatura, ne singula per species enumerando longum sermonem trahere videretur **610** et superfluum. Aut et alio modo. Quoniam quidem sciebat Paulus multas esse et innumeras Dei creaturas, quarum etiam ipse non omnem, sed ex parte scientiam ceperat, quarumque non solum species, sed et nomina in præsentis sæculo ignorentur: de quibus et in aliis idem Apostolus (27) dicit Salvatorem sedisse (28) « super omnem principatum, et potestatem, et virtutem, et dominationem, et omne nomen quod nominatur non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro⁶⁸; » propter hæc ergo quæ scit non solum posse in præsentis sæculo, sed etiam in futuro (29) nominari, dixisse videbitur: « Neque ulla creatura alia poterit nos separare a charitate Dei⁶⁹. » Verumtamen ex his omnibus ostendit Paulus salutis suæ confidentiam, cum jam neque angelis adversantibus, neque virtutibus impugnantibus, neque præsentibus, neque futuris sibi oblectantibus (30), neque ulla prorsus creatura adversante, a charitate Dei dicit se posse divelli, nec ullum tot adversariorum capere metum, ut vere ostenderet (31) quod perfecta charitas et ex ipso (32) foras jam misit timorem⁷⁰. Habuit enim aliquando etiam ipse metum, et timuit ne forte caderet: et iste qui modo cælestium virtutum adversum se si commoveantur bella non timuit, aliquando carnem suam timuit, et ex ea consurgentes insidias formidavit, quando dicebat scribens ad Corinthios: « Macero corpus meum, et servituti subicio, ne forte cum aliis prædicaverim (33), ipse reprobus efficiar⁷¹. » Et ideo præ cæ-

⁶² Joan. xii, 31. ⁶³ I Joan. iv, 18. ⁶⁴ II Cor. v, 6, 8. ⁶⁵ Psalm. lv, 3. ⁶⁶ Ephes. vi, 12. ⁶⁷ Psalm. cxxix, 1. ⁶⁸ Ephes. i, 21. ⁶⁹ Rom. viii, 39. ⁷⁰ I Joan. iv, 18. ⁷¹ I Cor. ix, 27.

(18) Editi, « et similem ejus. »

(19) Futura. Desideratur in antea editis.

(20) Sic rectius ms. unus Regius num. 1639. Cæteri vero mss. et editi, « Vel etiam futura intelligi ea quæ mundum hunc excedentibus, » etc.

(21) Genebrardus, « proficientem, » male.

(22) Editi, « Videbatur autem. » Ms. unus, « Videtur autem. »

(23) Enim. Alias, « autem. »

(24) Alias, « contendimus autem... placere Deo. »

(25) Editi, « ut sit et aliquis alius tertius horum superior. » Sic etiam mss. quidam nisi quod omitant « alius. » Sed ms. unus Regius num. 1639 recte addit « modus. »

(26) Alias, « a spiritalibus nequitiae. » al., « ab spiritibus nequitia, » al., « a spiritualibus nequitis. » Deinde editi, « et iterum: De profundis, » etc. Mss. quidam, « et iterum dicit: De profundis, » etc. Sed ms. Regius num. 1639, optime ut in nostro textu.

(27) Editi, « multas et innumeras creaturas Dei, quarum etiam non omnem, sed ex parte scientiam

D ceperat, quarumque species et nomina in præsentis loco ignorentur: de quibus et in aliis item Apostolus, » etc.

(28) Sic ms. Regius num. 1639. Cæteri vero mss. et editi, « ascendisse; » al., « audisse. » Deinde « omnem » deest in libris ante editis.

(29) Editi, « Propterea ergo quoniam scit hæc non posse in præsentis sæculo, sed in futuro, » etc. Mss. quidam, « Propterea ergo hæc quæ scit non posse in præsentis sæculo, sed in futuro, » etc. Sed recte ms. unus Regius ut in textu.

(30) Editi, « oblectationibus. » Mss. quidam, « oblectantibus, » male.

(31) Editi, « nec ex ullo tot adversariorum capere metum, ut verum ostenderet, » etc.

(32) Et ex ipso. Hæc desiderantur in editis, sed restituuntur ex mss.

(33) Sic ms. unus. Editi vero, « et in servitum redigo, ne forte cum aliis prædicaverim, » etc. Mss. alii, « et servituti redigo, ne forte aliis prædicans, » etc.

teris omnibus carnis insidiæ formidandæ sunt, et ille qui de nobis procedit hostis ipse cavendus est, donec in tantum profectum veniat anima, ut dulcedine charitatis Deo astricta, corporis blandimenta et carnis illecebras abhorrescat unus cum Deo spiritus facta.

13. « Veritatem dico in Christo, non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea in Spiritu sancto, quoniam tristitia est mihi magna, et continuus dolor cordi meo. Optabam enim anathema esse ipse ego a Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israelitæ, quorum adoptio est filiorum, et gloria, et testamenta, et legislatio, et obsequium, et promissiones, quorum patres, et ex quibus (34) Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula ⁷². » Videns Paulus quod si secundum ea in quibus supra exposuit (35), nulla vi, cœlestibus vel terrestribus, præsentibus vel futuris adversantibus sibi, possit a Christi charitate separari, contrarium et incredibile videretur quod nunc dicere proponebat, optare se a Christo quem tam inseparabiliter diligebat, anathema fieri, hoc est, alienum effici; ne mendacii notam (36) subire videretur, satisfactionem præmittit, ut nequaquam de ejus sermone dubitetur, et dicit: « Veritatem dico in Christo, non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea in Spiritu sancto. » Sed videamus quare dixerit, « veritatem dico in Christo, » quasi ostendens esse aliquam veritatem quæ non sit in Christo. Et vide si possimus tali quodam modo veritatem quæ in Christo est, ab ea quæ non est in Christo, distinguere: quia et alibi idem Apostolus dicit: « Est veritas Christi in me, quia non mentior ⁷³. » Veritas ergo Christi esse credenda est ibi, ubi sunt (37) et reliquæ virtutes quæ Christus esse describuntur: id est, ubi justitia, ubi pax, ubi est verbum Dei, ibi est et veritas Christi. Est autem veritas et in injustitia ⁷⁴: ut si, verbi causa, dicamus, demonium illud Pythonis, quod in Actibus apostolorum ⁷⁵ refertur in ancilla quadam habitasse, et clamasse post apostolos, quia « hi servi Dei summi sunt, qui annuntiant hominibus viam Dei ⁷⁶, » erat veritas in his verbis: verum enim erat quod dicebatur: sed non erat ista veritas in Christo; et propterea conversus ad eam Paulus dixit: « Obmutesce, et exi ab ea ⁷⁷. » Sed et illud veritas fuit quod dixit Caiphas (38): « Expedi vobis ut

unus moriatur homo pro populo, et non universa gens pereat (39) ⁷⁸: » sed tamen ista veritas non fuit in Christo. Et ideo Apostolus, ad distinctionem veritatis ejus quæ extra Christum est, se dicit in Christo loqui veritatem. Sed et hoc quod dicit: « Testimonium mihi perhibente conscientia mea in Spiritu sancto, » similem mihi habere videtur intelligentiam. Redditemini **611** testimonium conscientia etiam gentibus; secundum quod in superioribus idem Apostolus ait ⁷⁹: « Testimonium reddente eis conscientia, et inter se invicem cogitationum accusantium, aut etiam defendentium. » In illis ergo in quibus cogitationes suæ habent aliquid quod accusent, et conscientia ad testimonium venit, non potest dici quod pro malis actibus (40) in Spiritu sancto conscientia testimonium reddat. In Apostolo vero ubi cogitatio jam non habet quod accuset, recte conscientia in Spiritu sancto testimonium reddit. Vide tamen magnitudinem pectoris apostolici. A Dei charitate non potest separari: quod loquitur, in Christo loquitur (41): quod in conscientia habet, Spiritu sancto continetur. Qui, quæso, cœli, qui throni, quæ amplissimæ virtutum cœlestium mentes tam amplis sedibus totam poterunt capere Trinitatem? « Quoniam, inquit, tristitia est mihi magna, et continuus dolor cordi meo. » Esto, habeas tristitiam: esto, dolorem capias de perditione fratrum tuorum « qui sunt cognati secundum carnem: » nunquid eo usque ut optes anathema fieri a Christo? Et quid tibi prodest illorum salus, si tu a salute separeris? et quid salvabis alios (42), si ipse pereas? Non, inquit, ita est (43): sed ego didici a Magistro et Domino meo, quia « qui vult animam suam salvam facere, perdet eam; et qui perdidit eam, inveniet eam ⁸⁰. » Quid ergo mirum si Apostolus pro fratribus suis anathema fieri velit, qui sciat eum qui erat in forma Dei, exinanisse se de ea, ac suscepisse formam servi ⁸¹, et factum esse pro nobis maledictum ⁸²? Quid ergo mirum si cum Dominus pro servis maledictum factus sit (44), servus pro fratribus anathema fiat? Hec autem arbitror esse quod et Moyses, cum peccasset populus, dicebat ad Dominum ⁸³: « Et nunc si quidem remittis eis peccatum, remitte: sin autem, dele me de libro vitæ quem scripsisti. » Quid ergo? Inferiorem vis Moyse Paulum videri? Ille se deleri petit de libro vitæ pro fratribus suis; Paulus non debet optare anathema esse pro fratribus suis?

⁷² Rom. ix, 1 seq. ⁷³ II Cor. xi, 10. ⁷⁴ Rom. i, 18. ⁷⁵ Act. xvi, 16. ⁷⁶ ibid. 17. ⁷⁷ ibid. 18. ⁷⁸ Joan. xi, 50. ⁷⁹ Rom. ii, 15. ⁸⁰ Marc. viii, 34. ⁸¹ Philip. ii, 6, 7. ⁸² Galat. iii, 13. ⁸³ Exod. xxxii, 31, 32.

(34) Editi, « et testamentum, et legislatio, et obsequium, et promissa, quorum patres ex quibus. » Et post « in sæcula » addunt « sæculorum. Amen, » quæ postrema verba omittuntur in mss. nostris.

(35) Ms. unus, « secundum ea quæ supra posuit. » Deinde editi perperam, « nulla in cœlestibus... adversantibus sibi, creatura possit... separari, » etc.

(36) Editi, « et mendacii notam. »

(37) Sunt. Deest in editis et in plerisque mss.

(38) Editi, « erat quod dixit Caiphas. »

(39) Sic ms. unus, editi et Rabanus. Mss. vero

quidam, « tota gens pereat. »

(40) Editi, « pro quot malis actibus. »

(41) Sic ms. unus et Rabanus. Editi vero et mss. plerique perperam habent, « Quod loquor, in Christo loquor, » et postea, « in Spiritu sancto continetur. »

(42) Editi, « et cur salvabis alios. » Mss. quidam et Rabanus, « et quod salvabis alios. »

(43) Editi, « Nunquid ita est? » male.

(44) Editi, « sit factum. » Et postea, « Hec autem arbitror quod, » etc.

Sed fortasse dicat aliquis, quia Moyses hoc offerens, salutem populo meruit impetrare : Paulus vero optat quidem, sed non est auditus. Quid si ostendam tibi magis Paulum auditum esse, quam Moysen ? Omnes enim illi qui per Moysen exierant de Ægypto (45), ceciderunt in deserto. Posteriores vero eorum qui terram repromissionis acceperunt, etiam nunc vagantur (46) ab ea exsules et exterres. Paulus vero audi quid dicat de Israel : « Nolo vos, inquit, ignorare, fratres, mysterium hoc, quia cæcitas ex parte Israeli contigit (47), donec plenitudo gentium subintraret, et sic omnis Israel salvus fieret ⁸⁴. » Vides ergo quia exauditus est Paulus et quia se obtulit anathema, salutem meruit fratribus. Et ideo mihi videtur illa omnia præmississe, quod nulla vi possit a Dei charitate divelli (48), ut cum se offert anathema pro fratribus suis, non lapsum ejus possibilem iudices : sed sicut ille qui inseparabilis a Patre est per naturam, et immortalis in mortem venit, et in inferna descendit ; ita et iste imitando magistrum, cum separari a Christi charitate non possit, a Christo anathema fiat pro fratribus suis, devotione utique, non prævaricatione. Quod autem « cognati secundum carnem ⁸⁵ » sint Paulo Israelitæ, expositione non indiget. « Quorum, inquit, adoptio est (49) filiorum ⁸⁶. » Adoptati etenim sunt filii Israel a Deo tunc « cum divideret Excelsus gentes, et dispergeret filios Adam secundum numerum angelorum Dei (50), et facta est portio Domini Jacob, et funiculus hæreditatis ejus Israel ⁸⁷. » Ista est ergo adoptio filiorum. « Et gloria, et testamenta (51), et legislatio. » De gloria late legis sæpe jam dictum est, sicut et ipse Apostolus dicit : « Si enim quod evacuatur, per gloriam est, » hoc est Vetus Testamentum, « multo magis quod manet, in gloria est ⁸⁸, » Evangelii scilicet prædicatio. Sed quod dicit, « Testamenta et legislatio, » unum fortasse dicere videatur. Lex enim quæ lata est, ipsa etiam Testamentum appellatur. Sed ego hanc esse distinctionem puto, quod legislatio quidem fuerit una, et semel habita per Moysen ; testamenta vero (52) frequenter statuta sunt. Quoties enim peccaverunt, et abjecti sunt, toties exheredati videntur. Et rursus, quoties re-

⁸⁴ Rom. xi, 25, 26. ⁸⁵ Rom. ix, 5. ⁸⁶ ibid. 4. ⁸⁷ Deut. xxxii, 8, 9. ⁸⁸ II Cor. iii, 11. ⁸⁹ Galat. iii, 7. ⁹⁰ Ose. ix, 12. ⁹¹ Luc. ii, 34. ⁹² Psal. xlv, 5. ⁹³ I Cor. viii, 6. ⁹⁴ Psal. xcix, 5.

(45) *De Ægypto.* Hæc verba desunt in editis et in plerisque mss., necnon et apud Rabanum, sed restituntur ex uno ms. Regio num. 1659.

(46) Editi, perperam, « jactantur. »

(47) Ms. Regius num. 1659 et Rabanus, « in Israel contigit, » etc.

(48) Sic mss. et Rabanus. Editi vero, « quod nulla vis possit eum a charitate Dei divellere. » Deinde omnes mss., Rabanus, et editi, « possibilem ; » sed tamen legendum videtur « possibilem. »

(49) *Est.* Deest in antea editis.

(50) *Dei.* Omittitur in editis et in plerisque mss., sed restituitur ex uno ms. Regio.

(51) Editi, « Et gloriæ testamentum. » Mss. plerique etiam « testamentum ; » sed legendum « te-

propitiatus Deus (53) revocavit eos, et in hæreditatem suæ possessionis adduxit, toties reparasse testamenta, et hæredes eos scripsisse credendus est. « Et obsequium, et promissiones. » Obsequium sacerdotalia dicit officia : **612** « promissiones, » quæ patribus factæ sunt, et sperantur dandæ his qui per fidem filii dicuntur Abraham ⁸⁹. Certum est tamen quod etiam secundum carnem ex ipso genere, hoc est ex Israelitico, fuerint non solum patres, sed et Christus, sicut et per prophetam dicit (54) : « Væ illis, quia caro mea ex ipsis est ⁹⁰. » Cur autem « væ illis ? » Quia natus est Jesus « in ruinam et in resurrectionem multorum ⁹¹, » et quia ab illis quorum caro erat, repudiatus est, et a gentibus a quibus ignorabatur, susceptus est,

sicut et per David dicit : « Populus, quem non cognovi, servivit mihi ⁹². » Ex ipsis ergo est et Christus secundum carnem. « Qui est super omnia Deus benedictus in sæcula ⁹³. » Christum aliud secundum carnem esse, et aliud secundum spiritum, jam et in prioribus hujus Epistolæ partibus designavit, ubi dicit : « Qui factus est ex semine David secundum carnem, qui destinatus est Filius Dei in virtute, secundum spiritum sanctificationis ⁹⁴. »

Et quomodo secundum spiritum Filius Dei sit, et secundum carnem filius David, ibi (55) plenius pro viribus exposuimus. Quem ergo ibi secundum spiritum Filium Dei dixit, hic procedente doctrinæ ordine, proficientibus utpote auditoribus, Deum « qui est super omnia benedictus ⁹⁵ (56) » ipsum esse pronuntiat. Et miror quomodo quidam legentes quod idem Apostolus in aliis dicit : « Unus Deus Pater, ex quo omnia : et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia ⁹⁶, » negent Filium Dei Deum debere profiteri, ne duos deos dicere videantur. Et quid de hoc loco Apostoli facient, in quo aperte Christus « super omnia Deus » esse perhibetur (57). Sed non advertunt qui hæc ita sentiunt, quod sicut Dominum Jesum Christum non ita unum esse Dominum dixit, ut ex hoc Deus Pater Dominus non dicatur : ita et Deum Patrem non ita dixit esse unum Deum, ut Deus Filius non credatur. Vera est enim Scriptura quæ dicit : « Scitote quoniam Dominus ipse est Deus ⁹⁷. » Unus autem

⁹⁷ Deut. xxxii, 8, 9. ⁹⁸ II Cor. iii, 11. ⁹⁹ Galat. iii, 7. ¹⁰⁰ Ose. ix, 12. ¹⁰¹ Luc. ii, 34. ¹⁰² Psal. xlv, 5. ¹⁰³ I Cor. viii, 6. ¹⁰⁴ Psal. xcix, 5.

testamenta : cum ms. uno Regio.

(52) *Vero.* Deest in editis et in plerisque mss.

(53) Editi, « repropitiatus est Deus, » etc. Et postea, « toties reparasse testamentum. » Mss. quidam, « toties reparasse testamento. »

(54) Sic mss. Editi vero, « sicut per prophetam dicitur. » Rabanus, « sicut et propheta dicit, » qui deinde omittit, « Væ illis, quia caro mea ex ipsis est. Cur autem. »

(55) *Ibi.* Omittitur in editis. Vide lib. i in hanc Epistolam, num. 5.

(56) Ita editi. Mss. vero duo, « Deum qui est super omnia regnantem, » etc. Alter ms. omittit et « benedictus » et « regnantem. »

(57) Alias, « perscribitur. »

uterque est Deus, quia non est aliud Filio divinitatis initium quam Pater; sed ipsius unius Paterni fontis, sicut sapientia dicit, « purissima » est « emanatio »⁹⁸ Filius. Est ergo Christus « Deus super omnia. » Quæ « omnia? » Illa sine dubio quæ et paulo ante diximus, « super principatus, et potestates, et virtutes, et omne nomen quod nominatur non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro »⁹⁹. Qui autem super omnia est, super se neminem habet. Non enim post Patrem est (58) ipse, sed de Patre. Hoc idem autem Sapientia Dei etiam de Spiritu sancto intelligi dedit, ubi dicit: « Spiritus Domini replevit orbem terrarum: et qui continet omnia, scientiam habet vocis¹. » Si ergo Filius « Deus super omnia » dicitur, et Spiritus sanctus continere omnia memoratur, Deus autem Pater est « ex quo omnia, » evidenter ostenditur naturam Trinitatis et substantiam unam esse, quæ est super omnia.

14. « Non autem excidit verbum (59) Dei. Non enim omnes qui sunt ex Israel, hi sunt Israelitæ: nec qui sunt semen Abraham, omnes filii: sed in Isaac vocabitur tibi semen: id est, non qui filii carnis, hi filii sunt Dei: sed qui filii promissionis sunt, deputantur in semen². » Quoniam supra dixerat³ quod pro fratribus suis, « qui sunt cognati secundum carnem, qui sunt Israelitæ, » optaret etiam anathema fieri, eo quod ipsorum esset et adoptio filiorum (60), et legislatio, et promissiones; de his nunc dicit quia verbum Dei non excidit, hoc est, promissio quæ eis (61) facta est, non evanuit. Qui enim verus fuerit Israel, non ex carnali genere tantum de Abraham genus ducens (« Non enim qui filii carnis » sunt, « hi et filii Dei » sunt), sed qui secundum repromissionem fidei de Abraham descendit, ipse etiam Dei promissa consequitur. Nam de genere Israel multi sunt, sed non omnes Israel appellantur. Israel namque Deum videndo nominatus est. Sic enim et ipse Jacob dicit: « Vidi Dominum facie ad faciem, et salva facta est anima mea⁴. » Ergo quia vidit Deum, Israel appellatus est. Qui vero non videt eum qui dixit, « Qui me videt, videt et Patrem⁵, » Israel non potest dici. « Nec quia semen sunt Abraham, omnes etiam filii » sunt. Hoc videlicet jam tunc (62) designabatur in Abraham, cum ei multos filios habenti, quos Apostolus filios carnis appellat,

A in solo Isaac qui erat repromissionis filius, seminis sui posteritas poneretur. Et nunc ergo qui secundum Isaac filii repromissionis sunt, id est fidei illius per quam promissionem Abraham meruit futuræ hæreditatis accipere, ipsi tantum deputantur in semen: in ipsis enim hæreditatis successio declaratur (63).

15. « Promissionis enim verbum hoc est: Ad hoc tempus veniam, et erit Saræ filius. 613 Non solum autem, sed et Rebecca ex uno concubitu habens, Isaac patris nostri (64). Nam cum nondum nati fuissent, aut aliquid egissent boni vel mali, ut secundum electionem propositum Dei maneat, non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei, quia major serviet minori, sicut scriptum est: B Jacob dilexi, Esau autem odio habui⁶. » Proposuit Apostolus persequi, quod licet repudiatus sit populus Israel per infidelitatem, non tamen eæ promissiones Dei quæ erga eos habitæ fuerant, deciderint et frustratæ sint (65): docetque quod cum multi filii fuerint Abraham, in solo Isaac sit facta promissio. « Non » enim, inquit, « qui filii carnis sunt, hi sunt filii Dei. » Et contendit ostendere, quomodo Isaac non sit filius carnis, sed sit filius Dei; et redit ad ea quæ de ipso in Genesi scripta sunt. « Promissionis, » inquit, « verbum hoc est: Ad hoc tempus veniam, et erit Saræ filius⁷. » Non ergo, inquit, per ordinem nativitatis carnalis Isaac nascitur; quippe cum et Abraham emortui jam corporis haberetur, et vulva Saræ esset jam emortua⁸, sicut supra dictum est; sed per virtutem ejus qui dixit, « Ad hoc tempus veniam, et erit Saræ filius⁹. » Merito igitur non carnis, sed Dei filius dicitur, qui ex adventu et sermone nascitur Dei. Hæc ergo, inquit, ratio non solum de Isaac, sed et de Jacob recipienda est. Nam et Rebecca, inquit, non secundum carnalis (66) nativitatis ordinem protulit partum. Cum enim ex uno concubitu Isaac geminos concepisset, nondum partu edito, neque ullis actibus puerorum bonis malive inter homines habitis (67), erga Jacob divina habetur electio (68), et dicitur, « quia major serviet minori, » et, « Jacob dilexi, Esau autem odio habui. » Cur autem hæc ita dicta sint, docet (69): « Ut secundum electionem, inquit, propositum Dei maneat, non ex operibus, sed ex vocante dictum est; » hoc est, ut non qui filii carnis, sed qui filii Dei sunt, ipsi deputentur in semen. Sicut enim ibi ex multis filiis

⁹⁸ Sap. vii, 25. ⁹⁹ Ephes. i, 21. ¹ Sap. i, 7. ² Rom. ix, 6-8. ³ ibid. 3, 4. ⁴ Gen. xxxii, 30. ⁵ Joan. xiv, 9. ⁶ Rom. ix, 9 seq. ⁷ Genes. xviii, 10. ⁸ Rom. iv, 19. ⁹ Rom. ix, 9.

(58) Omittitur « est » in editis. Deinde iidem editi, « Hoc autem (id est sapientia Dei) etiam de, » etc.

(59) Editi, « evidenter ostenditur natura Trinitatis, et substantia una, quæ est super omnia. Non autem quod exciderit verbum, » etc.

(60) Editi, « sed qui filii promissionis æstimantur in semine. Quoniam supra dixerat pro fratribus... qui Israelitæ, optare se anathema fieri, quorum esset adoptio filiorum, » etc.

(61) Editi, « quæ ex eis. »

(62) Editi, « Hæc discretio jam tunc, » etc.

(63) Editi, « et ipsis hæreditatis successio declaratur. » Ms. unus, « collocatur » pro « declaratur. »

(64) Ms. Regius num. 1639, « sed et Rebocæ ex uno concubitu habens Isaac patri nostro. »

(65) Editi, « deciderunt et frustratæ sunt. » Et postea, « facta est repromissio. »

(66) Editi, « non solum secundum carnalis, » etc.

(67) Editi, « partu editi, neque ullis actibus puerorum boni malive inter homines habitis »

(68) Editi, « dilectio. »

(69) Editi, « Cur autem ita sint, doce

carnis Isaac eligitur a Deo qui adoptetur in filium Dei (70), ita et hic ex duobus minor eligitur Jacob, qui adoptetur in filium Dei; et sic verum fit quod promissiones Dei non in filiis carnis, sed in Dei filiis constant. Sed hæc omnia eo spectant, ut illud probet Apostolus, quod si vel Isaac vel Jacob pro his meritis electi fuissent a Deo quæ in carne positi acquisierant (71), et per opera carnis justificari meruissent, posset utique meriti eorum gratia ad posteritatem carnis quoque et sanguinis pertinere. Nunc vero cum electio eorum non ex operibus facta sit, sed ex proposito Dei, et ex vocantis arbitrio, promissionum gratia non in filiis carnis impletur, sed in filiis Dei, hoc est, qui similiter ut ipsi ex proposito Dei eliguntur, et adoptantur in filios. Comple-

tur namque etiam in his illud quod jam supra exposuimus quia « quos præscivit, illos et prædestinavit: et quos prædestinavit, illos et vocavit: et quos vocavit, illos et justificavit, illos et glorificavit ¹⁰. » Quæcunque autem de his sermonibus supra exposuimus, eadem etiam ad præsentis loci explanationem satis abundeque sufficiunt, ne iterando eadem fastidium (72) legentibus generemus.

16. « Quid ergo dicemus? Nunquid iniquitas est apud Deum? Absit. Moysi enim dicit: Miserebor cujus misereor, et misericordiam præstabo cui miserebor. Igitur non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei. Dicit enim Scriptura Pharaoni: Quia ad hoc ipsum te suscitavi, ut ostendam in te virtutem meam, et ut annuntietur (73) nomen meum in universa terra. Ergo cui vult miseretur, et quem vult indurat. Dicis itaque mihi: Quid ergo adhuc queritur? Voluntati enim ejus quis resistit ¹¹ (74)? » Legentem hæc meminisse attentius convenit similitudinis illius, quam in superioribus libris de apostolici sermonis dispensatione posuimus, quod tanquam in regia quadam domo, quæ multiplicibus sit ingressibus egressibusque distincta, ex uno in aliud conclave ita transeat, ut vix ingredientis indicia, aut egredientis appareant: ita etiam Paulus divinarum secreta paululum quidem subaperiens videatur, non tamen plane aperteque pandens (75). Denique cum pro his quæ superius dixerat de Isaac et Jacob, quod per electionem et ex proposito Dei, antequam aliquid operis boni malive gessissent, Deus dixerit (76) vel de illo: « Ad hoc tempus veniam,

et erit Saræ filius; » vel de hoc: « Jacob dilexi, Esau autem odio habui ¹²⁻¹³, » cum in præsentis capitulo introduxisset aliquam personam velut contradicentem sibi et quæstionem moventem, et diceret: « Nunquid iniquitas est apud Deum? » respondissetque, « Absit (77), » sed « non volentis, neque **614** currentis, sed miserentis (78) Dei est: » et si Pharaonem propterea elegit, ut in ipso potentiam suæ virtutis ostenderet: et si ipse cui vult miseretur, et quem vult indurat: ut quid de hominibus, inquit, queritur (79)? et cur qui peccat culpatur, cum talis de unoquoque ipsius voluntas habeatur? Hæc ergo et his similia commoventi, atque in hujus se mysterii cubiculum protervius et importunius ingerenti, cum increpatione dignissimæ exclamationis occurrit, et dicit: « O homo! tu quis es qui contra respondeas Deo? » Quasi diceret: Tu quis es qui te in aulam regis immergis, et interioris cubiculi ausus es secreta penetrare? Idcirco igitur et nos in talibus suspensio pede tanquam in aula regia positi, paucis sermone, plura silentio transeamus, ipso nobis apostolo Paulo magistro et duce hujus itineris facto. Igitur ex persona contradicentis sibi dicit Apostolus: « Nunquid iniquitas est apud Deum? » et statim in initis respondet: « Absit; » ut ad omnia cætera quæ ex persona contradicentis objicienda sunt, ab Apostolo semper responderi videatur, « Absit. » Iste ergo qui contradicit, utitur et Moysi verbis, quibus dicit ad eum Dominus: « Miserebor cujus misereor, et misericordiam præstabo cui miserebor ¹⁴. » Quod si est, inquit, non ergo volentis neque currentis est salus, sed ejus cui miseretur Deus. Nam et Pharaoni (80), inquit, dicitur, « quia ad hoc ipsum te suscitavi, ut ostendam in te virtutem meam, et ut annuntietur nomen meum in universa terra ¹⁵; » ut ex hoc videatur ostendi, quia si ad hoc electus est Pharaon, ut per eum virtus Dei hominibus declaretur, non fuit in sua potestate quod periret. Et addit (81) post omnia: « Ergo cui vult miseretur, et quem vult indurat. » Hoc est, inquit, quod asseveras tu qui contradicis, quia sine causa conqueritur et arguit homines Deus. Si enim ipse quem vult eligit, et quem vult abjicit, voluntati illius quis resistit (82) per quem omnia? Illud sine dubio contradictio ista molitur, quod in homine non sit libertas arbitrii, nec habeat unusquisque

¹⁰ Rom. viii, 29, 30. ¹¹ Rom. ix, 14 seq. ¹²⁻¹³ Genes. xviii, 10; Malach. i, 2. ¹⁴ Exod. xxxiii, 19; Rom. ix, 15, 16. ¹⁵ Exod. ix, 16; Rom. ix, 17.

(70) Ita Rabanus hic et infra. Mss. vero plerique et editi, « in filios Dei. » Ms. Regius num. 1639, « in filio Dei. »

(71) Editi, « ad ea quæ in carne positi quæsierant. »

(72) Editi, « dispensationem.... ne iterato fastidium, » etc.

(73) Editi, « ut ostendam in te virtutem, et annuntietur. » Mss. quidam, « annuntiem, » etc.

(74) Editi, « Dicitis itaque mihi: Quid adhuc queritur? Voluntati enim ejus quis resistet? »

(75) Editi, « ut tanquam regia cujusdam domus quæ multiplicibus ingressibus.... et ex uno in aliud

conclave, ita transeat. » Deinde iidem editi et mss. quidam, « ita etiam Paulum subaperientem videri.... aperteque pandentem. »

(76) Editi, « dixerat. »

(77) Respondissetque, Absit. Hæc desiderantur in antea editis, et in ms. Regio num. 1639, qui postea habet, « si non volentis, » etc.

(78) Editi, « misericordia, » et « misericordiæ. »

(79) Editi, « queritur, » male.

(80) Editi, « neque currentis salus, sed ejus cui miseretur. Nam Pharaoni, » etc.

(81) Editi, « in ejus potestate.... Et addidit. »

(82) Editi, « resistet. »

in sua potestate ut aut salvetur (85), aut pereat. De quibus plenius quidem a nobis in eo libello ubi de arbitrii libertate disseruimus, pro viribus singula quæque discussa sunt (84), quæ ad instructionem satis superque sufficient. Paucis tamen etiam nunc de his quæ ibi dicta sunt, admonebimus. Quod dixit, « Non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei, » ita accipitur, sicut et David dicit in Psalmo ¹⁶ : « Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam. Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam. » In quo ostendit non quia is qui domum ædificat, nihil agat, et otiosus sit, et ita eam ædificet Dominus ; sed ipse quidem quantum est in homine sollicitudinis et laboris expendat ; Dei autem sit, ut obstaculis omnibus amotis, opus perveniat ad effectum (85). Cum ergo per hoc doceatur quod homo quidem laborem impendat et sollicitudinem, Deus autem successum operi tribuat et effectum, pium utique et religiosum est ideo et homini quod in se est operis, summam Deo magis quam homini deputare (86). Sic et eum Paulus plantabat, et Apollo rigabat, Deus dare dicitur incrementum ¹⁷ : et additur : « Itaque neque qui plantat, neque qui rigat est aliquid, sed qui incrementum dat Deus ¹⁸. » Ita ergo etiam in præsentī loco possumus dicere ; itaque neque qui currit est aliquid, neque qui vult ; sed qui effectum dat Deus. Qui enim vult, et qui currit, hoc videntur esse quod est ille qui plantat, et ille qui rigat ; sed eum qui plantat (87) et eum qui rigat nihil dicit esse Apostolus : non quod nihil agant ; sed quod ad comparationem Dei qui incrementum dat operi, vel effectum, illi nihil esse dicantur. Sed et hoc quod dicitur ad Pharaonem, « Quia ad hoc ipsum te suscitavi, ut ostendam in te virtutem meam ¹⁹, » quale sit videamus. Certum est Deum non solum scire uniuscujusque propositum ac voluntatem, sed et præscire. Sciens autem et prænosens, tanquam bonus dispensator et justus, uniuscujusque motibus et proposito nititur ad ea opera efficienda (88) quæ uniuscujusque animus ac voluntas eligit. Velut si, verbi causa, dicamus : Paterfamilias si quis sit sapiens, et justus, et habens multa servitia, nonne, quanta fieri potest

A sagacitate, contemplabitur quorum ex his animus aptus sit ad rus colendum, et ipsos ruri deputabit ? cujus vero ad negotiandum, cujus etiam ad nutriendum pecus (89), cujus vero ad ministerium, et observandi **615** cubiculi sui aptum probabit (90) ingenium, et ita unumquemque competentibus officiis, utpote sapiens, mancipabit ? Verum quoniam non latet eum, sive paterfamilias, sive rex iste sit, quod necesse est interdum rebellare subjectos, et disciplinæ jura corumpere, et ob hoc correptione ac verberibus indigere, necesse est ergo ut eligat ex omnibus apta et ad hoc ingenia, si qua illa sunt atrocius incitata, quæ suis quidem motibus ferantur, emendationem tamen delinquentibus necessariam conferant. Ponamus ergo vel patremfamilias istum, vel regem vidisse tempus, quo emendari debent hi qui contra mores et disciplinam multa commiserint, et elegerit dirissimum (91) aliquem, et his ipsis qui corripiendi sunt multo diriorem (92), qui pro sceleribus suis jam non sit dignus emendatione, sed morte. Volens vero interitum ejus ad emendationem proficere cæterorum, mittit eum ad illos quos morte ejus corrigi cupit, et dicit ei : « Quia ad hoc ipsum te suscitavi, ut ostendam in te virtutem meam, et ut annuntietur nomen meum in universa terra ²⁰. » Vide enim quia non dixit : « Quia » ad hoc ipsum te feci : alioquin ad conditorem referri culpa videretur : sed ait : « Ad hoc ipsum te suscitavi : » hoc est, ut per animi tui malitiam quam tibi infrenis (93) et sine Dei timore vivendo quæstisti, et in alios irrogetur utilis et fructuosa correctio, et in te ipsum ad posteritatis exemplum famosissimus conferatur interitus. Quod autem dicit, « Ergo (94) cui vult miseretur, et quem vult indurat, » ex his quæ in Exodo scripta sunt videtur assumere. Ibi enim dicit : « Indurabo cor Pharaonis, uti ne dimittat populum ²¹. » Indurabatur autem (95) cor Pharaonis hoc modo. Noluit Deus in eum subitam et plenam dare vindictam. Quamvis enim esset consummata malitiæ, tamen per patientiam suam Deus (96) nec ipsi facultatem conversionis excluderat : et ideo primo lenioribus, tum etiam paulatim ingravescentibus in eum verberibus utitur (97). Sed quod Deus gerebat per patientiam, ex hoc ille indu-

¹⁶ Psal. cxxvi, 1. ¹⁷ I Cor. iii, 6. ¹⁸ ibid. 7. ¹⁹ Rom. ix, 17; Exod. ix, 16. ²⁰ ibid. ²¹ Exod. iv, 21.

(85) Alias, « nec habeat unusquisque sui potestatem ut salvetur, » etc.

(84) Vide lib. in *Περὶ ἀρχῶν*, cap. 4.

(85) Editi, « quantum est in homine, vim sollicitudinis et laboris expendat ; sicut obstaculis omnibus amotis.... ad perfectum. »

(86) Editi, « pium et religiosum est, ideo et bonum quod in se est operis summa... putare. » Ms. unus Regius, « pium utique et religiosum est de eo et homine quod in se agitur opere, summam Deo magis, » etc. Ms. codex Vallis-Claræ, « Deo et homini quod in se est operis summam... imputare. » Sed cæteri mss. et Rabanus ut in nostro textu.

(87) *Et ille qui rigat ; sed eum qui plantat.* Hæc desunt in editis.

(88) Editi, « perficienda. »

D (89) Editi et mss. plures, « nutriendi pecoris. » Rabanus, « ad nutriendum pecora. »

(90) Editi, « cubiculi sui aptum probat, » al., « probarit, » etc.

(91) Alias, « debuissent... commiserunt... durissimum. »

(92) Alias, « duriores. » Et postea, « Volens ergo interitum ejus, » etc.

(93) Editi, « infruite ; » sed omnes mss. et Rabanus, « infrenis. »

(94) *Ergo.* Non reperitur in antea editis.

(95) Deest « autem » in editis.

(96) « Deus » omittitur in editis. Deinde mss. quidam, et Rabanus, « lenioribus, » pro « levioribus. »

(97) Alias, « utebatur. »

rabatur ad contemptum, majorem sibi iram recon-
dens, ita ut ad ipsum dici conveniat illud quod scri-
bit Apostolus ²² : « An divitias bonitatis ejus, et pa-
tientiae (98), et longanimitatis contempnis, ignorans
quoniam patientia Dei ad poenitentiam te adducit?
Secundum duritiam autem tuam et cor impoenitens
thesaurizas tibi ipsi iram in die irae. » Non ergo
quem vult Deus indurat, sed qui patientiae (99) ob-
temperare noluerit, induratur. Superfluum ergo est
quod dicit Apostolo, o tu qui adversaris (1) : « Quid
ergo adhuc queritur? Voluntati enim ejus quis resi-
stit? » Voluntati quidem Dei certum est quod nullus
obsistat; sed voluntatem ejus justam rectamque
esse scire nos convenit (2). Ut boni enim aut mali-
simus nostrae voluntatis est : malus autem ad ejus-
modi verbera, et bonus ad ejusmodi gloriam desti-
netur, voluntatis est Dei.

17. « O homo, tu quis es qui contra (3) respon-
deas Deo? Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit :
Quid me fecisti sic? Annon habet potestatem figu-
lus luti ex eadem massa facere aliud quidem vas in
honorem, aliud vero in contumeliam ²³? » Legimus
et in Evangeliiis ²⁴, eos (4) qui proterve et infideli-
ter inquirebant a Domino in qua potestate haec fa-
ceret quae faciebat, et quis ei dedisset potestatem
hanc, ne responsione quidem dignos habitos. Simi-
liter quoque et in praesenti loco motum quidem (5)
videmus Apostolum et adversum insolentes quæstio-
nes, ac per ea quae respondit (6), proponentis con-
tumaciam confudisse. Ait enim : « O homo, tu quis
es qui contra respondeas Deo? » Hoc est enim homo
apud Deum, quod apud figulum lutum. Et sicut ser-
vus nequam, si forte videbitur domino fieri debere
aliquod opus quod et rationis et utilitatis plenum
sit, ille autem operari nolens, ea quae dominus ju-
bet discutere incipiat, et requirere a domino :
Uiquid hoc opus fieri jubes? Cui prodest? Cui ne-
cessarium est? contumaci servo quae erit (7) tam
digna responsio, nisi ut dicatur ei : « Tu quis es,
qui contra respondeas domino? ita placet; ita do-
mino videtur. Non puto autem quod si fidelis servus
et prudens interroget, volens intelligere et mirari
sapientiam domini (8), quod dicatur ei : « Tu quis
es? » Denique cum Daniel propheta voluntatem
Domini desiderasset agnoscere, unde et « vir deside-
riorum ²⁵ » appellatus est, non est (9) ei dictum :
« Tu quis es? » sed missus est angelus, qui eum de

A omnibus Dei dispensationibus **616** et judiciis edo-
ceret ²⁶. Et nos ergo si aliquid de secretis Dei et re-
conditis (10) desideramus agnoscere, si desiderio-
rum et non contentionum (11) viri sumus, occultius
in divinis litteris inserta Dei judicia fideliter et hu-
militer requiramus. Propterea namque et Dominus
dicebat : « Scrutamini Scripturas ²⁷, » sciens haec non
ab his qui in aliis negotiis occupati transitorie vel
audiunt vel legunt, sed his qui recto et simplici
corde, jugi labore, continuisque vigiliis altius Scri-
pturas divinas scrutantur, aperiri : ex quibus me
non esse ego bene novi. Si quis tamen sit qui ita
quærat, inveniet. Verum et nos pro viribus ad ea
quae habentur in manibus convertamur. « Nunquid
dicit figmentum, inquit, ei qui (12) se finxit :
B Quid me sic fecisti? Annon habet potestatem figu-
lus luti ex eadem massa facere aliud quidem vas ad
honorem, aliud vero ad contumeliam? » Et apud
Jeremiam prophetam tale aliquid legimus, ubi jube-
tur a Deo introire in domum figuli, et videre eum
figentem : utique vas collapsum de manibus suis
recolligens rursus finxit illud secundum volunta-
tem suam. « Et factus est, inquit, sermo Domini
ad eum dicens : Nunquid ego non possum facere
domum Israel sicut figulus iste ²⁸? » Et Sapiaentia
dicit ²⁹ : « Vasa figuli probat fornax, et homines
justos tentatio. » Habet ergo nostri Deus potesta-
tem sicut et figulus luti, ut faciat ex massa eadem
vasa ad honorem, et vasa ad contumeliam. Tibi
ergo qui insolenter respondes Deo, haec audisse suffi-
ciat. Qui vero opera sapientiae Dei in dispensationi-
bus (13) ejus desiderat contueri, audiat in alio loco
de his ipsis Paulum divinorum secretorum conscium
disputantem. « In domo autem magna non sunt,
C inquit, tantummodo vasa aurea et argentea, sed
et lignea et fictilia, et alia quidem ad honorem,
alia autem ad contumeliam. Si ergo quis emunda-
verit semetipsum ab his, erit vas ad honorem san-
ctificatum, et utile Domino, ad omne opus bonum
paratum ³⁰. » Audis Paulus in his in quibus non
habuit protervum contradictorem, quomodo vaso-
rum diversitates aperuit? Nam ibi ubi auditor non
erat dignus, sed contradictor erat, sola fictilia
vasa commemorat; hic autem et aurea dicit esse,
D et argentea, et lignea, et fictilia : et alia quidem
dicit (14) esse ad honorem, alia vero ad contume-
liam fieri. Similiter et ubi memoravit (15) rationem

²² Rom. II, 4, 5. ²³ Rom. IX, 20, 21. ²⁴ Marc. XI, 28; Luc. XX, 2. ²⁵ Dan. IX, 23. ²⁶ ibid. 21 seq.
²⁷ Joan. V, 39. ²⁸ Jerem. XVIII, 5, 6. ²⁹ Eccli. XXVII, 6. ³⁰ II Tim. II, 20, 21.

(98) Editi praetermittunt « ejus et patientiae. »

(99) Editi, « patienter. » Ms. unus et Rabanus, « patientiae. » Caeteri mss., « poenitentiae. »

(1) Editi, « quod dicit, tu qui Apostolo adversaris. » Rabanus, quod dicit Apostolus, tu qui, » etc. Sed caeteri mss. ut in nostro textu.

(2) Editi post « convenit » addunt, « Attende quid dicit. » Sed haec verba nusquam comparent in mss. nec apud Rabanum.

(3) Contra. Deest in editis.

(4) Eos. Omittitur in editis.

(5) Quidem. Desideratur in antea editis.

(6) Editi, « per ea quae respondet. » Mss. quidam, « per eas quae responsiones, » etc.

(7) Editi, « contumacis ergo quae erit, » etc.

(8) Editi, « et admirans sapientiam domini. »

(9) Omittitur « est » in editis.

(10) Editi, « Si aliquid secreti Dei et reconditi. »

(11) Editi, « contemptionum, » male.

(12) Editi, « figulus ei inquit qui, » etc.

(13) Editi, « opera Dei sapienter in dispensationibus, » etc.

(14) Dicit. Deest in editis.

(15) Editi, « Similiter et hic memoravit, » etc.

quare alia ad honorem, alia vero ad contumeliam fiant: ibi siluit, hic aperuit. « Si enim quis emundaverit semetipsum, inquit, ab his, » sine dubio peccati sordibus, « erit ad honorem vas sanctificatum, et utile Domino, ad omne opus bonum paratum ³¹. » Restat igitur ut qui se non emundaverit, nec per poenitentiam peccati maculas abluerit (16), sit vas ad contumeliam. Quod et si auxerit malitiam, et converti per duritiam mentis et cor impoenitens omnino contempserit, erit jam non solum vas contumeliæ, sed et vas iræ. Ita ergo rationem quam ibi indigne poscentibus claudit, hic digne desiderantibus pandit: per quam etiam illud quod paulo ante de Jacob et Esau proposuit (17), apertius explanatur. Ut enim Jacob esset vas ad honorem sanctificatum, et utile Domino, ad omne opus bonum paratum, anima ejus emundaverat semetipsam: et videns Deus puritatem ejus, et potestatem habens ex eadem massa facere aliud vas ad honorem, aliud ad contumeliam, Jacob quidem qui, ut diximus, emundaverat (18) semetipsum, fecit vas ad honorem; Esau vero cujus animam non ita puram nec ita simplicem vidit, ex eadem massa fecit vas ad contumeliam. Ut autem scias quod pro puritate et simplicitate animæ Jacob factus fuerit vas ad honorem, audi quale ei divina Scriptura simplicitatis testimonium perhibet. « Et erat, inquit, Jacob homo simplex, habitans domum ³². » Ideo ergo Apostolus dicit de eis, quia priusquam nascerentur dicitur de eis: « Jacob dilexi, Esau autem odio habui ³³. »

18. « Quod si volens Deus ostendere iram, et notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia vasa iræ apta in perditionem, ut notas faceret divitias gloriæ suæ in vasis misericordiæ, quæ preparavit in gloriam suam: quos et vocavit nos non solum (19) ex Judæis, sed etiam ex gentibus, sicut in Osee dicit: Vocabo non plebem meam, plebem meam; et non dilectam, dilectam; et non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam. Erit: In loco, ubi dictum est eis: Non plebs mea vos: ibi vocabuntur filii Dei vivi ³⁴. » Saepè de incompositis elocutionibus Apostoli defectibusque earum commovimus, quod et in præsentī loco nihilominus invenitur. Non enim redditur ad aliquid hoc (20) quod ait in principio capituli: « Quod si volens Deus. » Verbi causa, ut et in aliis ipse dixit ³⁵: « Quod si primitiæ sanctæ, et massa (21): »

A 617 hic nihil tale reddit, sed quasi vagam conjunctionem istam reliquit; quæ etiam si non assumatur, lucidior absque ea dabitur intellectus: verbi causa, ut ita legamus: « Volens Deus ostendere iram, et notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia vasa iræ apta in perditionem, ut notas faceret divitias gloriæ suæ in vasis misericordiæ. » In quo hoc videtur intelligi, quia dum sustinet Deus et patienter fert incredulos et infideles, notam facit hominibus et patientiam et potentiam suam: patientiam, dum diu sustinet, si forte resipiscant, et convertantur; potentiam, dum aliquando punit, et flagitia non usquequaque inulta derelinquit. Et rursum « in vasis misericordiæ, » hoc est, qui semetipsos emundaverunt ab omni sorde peccati, ex qua « mundus non est quisquam, etiamsi unius diei fuerit vita ejus ³⁶ (22), » notas facit divitias gloriæ suæ: quæ vasa non irrationali aliqua, aut fortuita gratia, sed quoniam ipsa a supradictis (23) sordibus se expurgaverant, præparavit in gloriam. Quod autem subjungit: « Quos et vocavit nos (24); » pro eo ut si dixisset: Sicut nos quos vocavit « non solum ex Judæis, sed etiam ex gentibus. » Superiora enim quasi de Pharaone qui fuit vas iræ, et de filiis Israel qui erant vasa misericordiæ, prosecutus videtur. Hic ergo quod subjungit, « Quos et vocavit nos, non solum ex Judæis, sed etiam ex gentibus, » similitudinem videtur assumere: hoc est, ut ita dictum videatur: Sicut et nos sumus vasa misericordiæ, quos vocavit non solum ex Judæis, sed etiam ex gentibus. Hæc, quantum ad ipsius apostolici sermonis ordinem explanationemque verborum pertinet, dicta sint. Nunc breviter repetentes, aliqua etiam de intellectu interiore requiramus. Quomodo ergo Deus notam facit (25) iram suam? Per vasa, inquit, iræ aptata in perditionem. Obstupesco ego apud memetipsum (26) sancti Spiritus consilium in divinis voluminibus contuens. Nam iram quidem Dei quæ est a natura ejus extranea, notam fieri hominibus dicit, sicut præsens hic Apostoli indicat locus: bonitatem vero ejus, et dulcedinem, quod nature ejus est proprium, abscondi memorat, et occultari, sicut David dicit: « Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abscondisti timentibus te ³⁶! » Quid ergo causæ dicemus quod Deus iram manifestat hominibus, et dulcedinem cælat?

³¹ II Tim. II, 21. ³² Gen. xxv, 27. ³³ Malach. I, 2; Rom. ix, 13. ³⁴ ibid. 22 seq. ³⁵ Rom. xi, 16. ³⁶ Job xiv, 4, 5. ³⁶ Psal. xxx, 20.

(16) Editi, « maculam abluerit. »

(17) Alias, « proponit. »

(18) Alias, « emundavit. »

(19) Editi, « sustinet in multa patientia vasa iræ apta ad interitum, ut ostenderet divitias gloriæ suæ in vasa ... quæ preparavit in gloriam, quos et vocavit non solum, » etc.

(20) Sic mss. plerique, Rabanus, et editi. Ms. vero Regius num. 1659, « Non enim reddidit aliquid ad hoc, » etc.

(21) Alias, « et massæ. »

(22) Editi post « vita ejus » addunt « super terram, » quæ verba desunt in omnibus mss. nostris et apud Rabanum.

(23) Editi, « sed cum ea supradictis, » etc. Ms. unus, « sed quoniam se supradictis, » etc. Rabanus, « sed quoniam ecce quæ a supradictis, » etc. Sed mss. duo recte ut in nostro textu.

(24) Deest « nos » in editis.

(25) Editi, « notam faciet. »

(26) Editi, « intra memetipsum. »

Scit sine dubio fragile esse hominum genus, et ad lapsum proclive per negligentiam, quibus expediat magis esse sub metu iræ, quam spe benignitatis Dei et dulcedinis relaxari, sicut et Sipientia Dei dicit ³⁷: « Qui parcat baculo, odit filium suum. Si enim percusseris eum virga, non morietur: animam autem ejus salvam facies a morte. » Notam facit (27) ergo potentiam suam Deus, dum impios castigat et corripit, ut secundum Scripturæ sententiam « dum flagellatur pestilens, innocens astutior fiat ³⁸. » Notas autem facit etiam « divitias gloriæ suæ in vasis misericordiæ, quæ præparavit in gloriam. » Innotescunt divitiæ (28) Dei cum erga eos qui inter homines spernuntur, et humiles sunt, misericordia ejus ostenditur, qui non in divitiis suis, nec in potentia sua, sed in Domino sperant. Sicut et tunc Hebræorum gens desperata inter homines et abjecta, a Deo misericordiam consecuta est; ita ergo (29) et nunc populus gentium qui spernebatur, et desperabatur ab his qui in circumcissione gloriantur, misericordiam consecutus est. Sed illud est quod acrius debemus intendere, quia et illi consecuti sunt misericordiam, et plebs Dei appellati sunt, et dilecti Dei fuerunt; sed quoniam servare (30) acceptam gratiam nescierunt, dicitur ad eos: « In quibus mœchabatur commoratio Israel (31), dimisi eam, et dedi ei libellum repudii in manus suas ³⁹; » et item alibi: « Facti estis mihi in satietatem (32), jam non dimittam peccata vestra. » Et per Jeremiam Dominus dicit: « Sicut spelunca hyænæ facta est mihi hæreditas mea ⁴⁰. » Ne forte etiam nos qui non fuimus plebs (33) Dei, sed per divitias gloriæ suæ vocavit nos plebem suam, et qui non fuimus dilecti, sed facti sumus dilecti, et filii Dei vivi, si non ut filii lucis et filii Dei ambulemus, si non ut plebs Dei ita agamus, « ut videntes homines opera nostra bona, magnificent Patrem nostrum qui in cœlis est ⁴¹, » verendum est ne illum sermonem incurramus Apostoli, quo ait: « Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, nec tibi parcat ⁴². Sicut in Osee dicit (34): Vocabo non plebem meam, plebem meam; et non dilectam, dilectam; et non misericordiam consecutam,

³⁷ Prov. xiii, 24; xiiii, 13, 14. ³⁸ Prov. xix, 23. 16. ³⁹ Rom. xi, 21. ⁴⁰ Rom. ix, 25. ⁴¹ Ose. i, 10. ⁴² Rom. ix, 26. ⁴³ Philip. iv, 7.

(27) Sic ms. unus et Rabanus. Editi vero et cæteri mss. « percusserit.... Notam faciet. »

(28) Ms. Regius num. 1639, « ut innotescant divitiæ, » etc.

(29) Ergo. Desideratur in libris antea editis. Deinde ms. Regius num. 1639, « despiciabatur » pro « desperabatur. »

(30) Editi, « observare. »

(31) Editi, « commemoratio Israel, dimisi eam, dedi ei, » etc.

(32) Facti estis mihi in satietatem, etc. Hunc scripturæ locum nec in Vulgata reperi, nec apud Septuaginta.

(33) Editi, « qui non sumus plebs Dei. »

(34) Hic Apostoli contextus, « Sicut in Osee dicit, »

misericordiam consecutam. Et erit: In loco ubi dictum est eis: Non plebs mea vos, ibi vocabuntur filii Dei vivi ⁴³. » Testimonium sane hoc quod de Osee assumit Apostolus, quantum ad locum ipsum prophetæ (35) pertinet, non videtur de gentibus, **618** sed de ipso populo Israel dici. Sed, ut in superioribus diximus, ex simili Paulus sumit exemplum, ut ostendat quia sicut illis quondam cum abjecti essent et desperati, dictum est primo: « Vos non populus meus, et ego non sum vester Deus ⁴⁴; » et additur post hæc (36): « Et erit: In loco in quo dictum est eis: Non mea plebs vos: vocabuntur et ipsi filii Dei vivi ⁴⁵; » ita, inquit, et « nos quos vocavit non solum ex Judæis, sed etiam ex gentibus, » qui ante non eramus plebs ejus, nunc plebem suam nos (37) vocavit, « et non dilectam, dilectam; et in loco ubi dictum est nobis, « Non plebs mea vos; ibi » vocabimur « filii Dei vivi. » Sed fortassis requirant a nobis hi qui ex circumcissione sunt, et dicant: Ubi enim ad vos dictum est, quia non sitis plebs Dei vos, ut ibi vocemini filii Dei vivi? Asserent enim quod Deus hæc in Judæa locutus est (in ipsa enim tantummodo notus est Deus ⁴⁶), et nihil hæc ad nos spectant, quia « lex ad eos qui in lege sunt loquitur ⁴⁷. » Imo ego ostendam locum multo digniorem, ubi Deum loqui et decuit et possibile fuit. Neque enim consequenter Deus loqui in montibus, et rupibus, et quibuscunque terrenis locis dicitur (38): sed in mente hominis loquitur Deus, in sensu rationabili, et in principali cordis, et ibi cum indigni et alieni a Deo actus conscientia redarguente culpantur, ibi, inquam, pronuntiatur, ibi dicitur ad singulos quosque, quia « non plebs mea vos ⁴⁸. » Si vero emundet se quis ab his et purificet, et « pax Dei, quæ exsuperat omnem mentem ⁴⁹, » cor ejus incipiat custodire, ibi, hoc est, in cordis secreto, pacificus effectus, filius Dei conscientia astipulante vocabitur.

19. « Isaias autem clamat pro Israel: Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, reliquæ salvæ fient. Verbum enim consummans et brevians in æquitate: quia verbum breviatum faciet Dominus super terram: et sicut prædixit

³⁹ Jerem. iii, 8. ⁴⁰ Jerem. xii, 9. ⁴¹ Matth. v, 9. ⁴² Rom. ix, 26. ⁴³ Rom. ix, 25. ⁴⁴ Rom. ix, 26. ⁴⁵ Rom. ix, 26. ⁴⁶ Psal. lxxv, 2. ⁴⁷ Rom. iii, 19.

usque ad, « ibi vocabuntur filii Dei vivi, » nec in editis, nec in mss. nostris comparet; sed restituitur ex Rabano. Et restituendum eum esse sequentia verba indicant, « Testimonium sane hoc quod de Osee assumit Apostolus, » etc., quæ verba nullatenus referri possunt ad præcedentem contextum « Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, » etc., utpote qui ex Osee minime assumitur.

(35) Editi, « ipsius prophetæ; » et postea, « sed de ipso Israel dici. »

(36) Sic ms. Regius num. 1639. Editi vero et mss. quidam, « Et addit post hæc, » etc. Rabanus, « Et addidit propheta, et dicit: Et erit, » etc.

(37) Nos. Deest in editis.

(38) Editi, « dicitur. »

Isaias : Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, et sicut Gomorrha similes fuisset. Quid ergo dicemus? Quod gentes, quæ non sectabantur justitiam, comprehenderunt justitiam; justitiam autem quæ ex fide est. Israel autem sectans legem justitiæ, in legem non pervenit. Quare? Quia non ex fide, sed quasi ex operibus offenderunt in lapidem offensionis, sicut scriptum est : Ecce pono in Sion lapidem offensionis, et petram scandali : et qui credit in eum, non erubescet ⁵⁹. » Posteaquam per Dei sapientiam quam loquitur (59) Paulus inter perfectos ⁶¹, secreta et abscondita divinæ dispensationis exposuit, et ostendit qua ratione quove ordine vel iram Deus ostendat in vasis iræ, vel divitiis gloriæ suæ in vasis misericordiæ : et docuit quod vas iræ fiat unusquisque ex eo quod per duritiam suam et cor impœnitens thesaurizet (40) sibi ipsi iram in die iræ ⁶²; vasa autem misericordiæ sint hi qui se emundaverint ab his, et ad omne opus bonum præparaverint ⁶³ : nunc ut hæc ipsa majore auctoritate confirmet, etiam in prophetis docet hæc esse præscripta (41) : « Isaias, inquit, clamat pro Israel : Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, reliquæ salvæ fient. » Providens etenim de futuris propheta, videbat quod plurimi ex Israel, et hi maxime qui arenæ maris comparantur, per duritiam suam et cor impœnitens ⁶⁴ futuri erant « vasa iræ aptata ad perditionem, » non credentes vitæ suæ, sed Dominum majestatis crucifigentes ⁶⁵. « Si ergo, inquit, fuerint tanquam arena maris, reliquæ salvæ fient. » Ili qui non salvantur, tanquam arena maris sunt; reliquæ vero quæ salvæ fient, tanquam stellæ cœli sunt. Utrumque etenim promissionis, quæ ad Abraham facta est, continet sermo (42) : « Erit, inquit, semen tuum sicut arena maris, et sicut stellæ cœli ⁶⁶. » Et hoc est quod dicit : « Verbum enim consummans et brevians in æquitate : quia verbum brevium faciet Dominus super terram. » Verbum brevium, ubi multi vocati sunt, pauci autem electi ⁶⁷. Possumus autem et totius doctrinæ verbum dicere brevium, ut quod prius Lex et Prophetæ continebant in latitudine præceptorum, veniens Dominus pronuntiaret, et diceret : « Dili-

ges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex totis viribus tuis : et proximum tuum sicut teipsum. In his duobus mandatis omnis Lex pendet et Prophetæ ⁶⁸; » in quo evidenter Prophetas et Legem duobus his sermonibus brevavit. Potest et « verbum brevium » dici fides symboli quæ credentibus traditur, in qua totius mysterii summa paucis connexa sermonibus (43) continetur. « Et sicut prædixit, inquit, Isaias : Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, et sicut Gomorrha similes fuisset. » Quod semen Isaias a Domino dicit derelictum? Illud sine dubio quod idem Apostolus exponit in aliis, cum dicit ad Abraham dictum esse : « Tibi dabo terram hanc, et semini tuo. » Non dixit : Et seminibus, quasi in multis; sed, semini tuo, tanquam in uno, qui est Christus ⁶⁹. » Hoc est ergo quod (44) dicit Isaias : **619** « Nisi Dominus reliquisset nobis semen, » id est, nisi dedisset nobis Christum ut ex nobis nasceretur, « sicut Sodoma fuisset ⁶⁰, » quantum ad impietatis magnitudinem spectat, nisi quia et gravius aliquid apud Israelitas gestum est. Nam Sodomitæ in hospites incesti referuntur (45) et impudici ⁶¹; populus vero Israel in eum sacrilegus existit qui cum Dominus majestatis sit, frater eorum (46) et dici voluit et esse. Nisi ergo semen istud Dominus reliquisset, per quod reliquæ salvæ fierent, et vasa misericordiæ salvarentur, interisset populus ille ut Sodoma. Et tamen non otiose Isaias « semen » nominavit quod relictum est. Semen namque dicitur quod seminatur in terra, et fructum multiplicem reddit : docens per hoc, etiam Christum seminandum esse, id est sepeliendum esse in terra, et inde resurgentem fructum plurimum totius Ecclesiæ multitudinis prolaturum, sicut et ipse Dominus dicit : « Nisi granum frumenti in terram ceciderit, et mortuum fuerit, fructum non affert (47); si autem mortuum fuerit, fructum plurimum affert ⁶². »

« Quid ergo dicemus? Quod gentes quæ non sectabantur justitiam, comprehenderunt justitiam (48); justitiam autem quæ ex fide est ⁶³. » Videatur fortassis hoc contrarium esse vel illis de quibus supra diximus, quod unusquisque emundet se et expurget, ut fiat vas utile, et vas misericordiæ : vel illis

⁵⁹ Rom. ix, 27 seq. ⁶¹ I Cor. ii, 6. ⁶² Rom. ii, 5. ⁶³ II Tim. ii, 21. ⁶⁴ Rom. ii, 5. ⁶⁵ I Cor. ii, 8. ⁶⁶ Gen. xii, 17. ⁶⁷ Matth. xii, 14. ⁶⁸ Deut. vi, 5; Matth. xii, 57, 59, 40. ⁶⁹ Galat. iii, 16. ⁶⁰ Isai. i, 9. ⁶¹ Gen. xix, 5. ⁶² Joan. xii, 24. ⁶³ Rom. ix, 30.

(59) Salodrianus, « Postea quæ per Dei sapientiam quam loquitur, » etc. Merlinus, « Postea quæ per Dei sapientiam loquitur, » etc. Genebrardus, « Posteaquam per Dei sapientiam locutus, » etc.

(40) Editi, « thesaurizat, » et omittunt cum mss. plerisque, « ipsi, » et, « in die iræ. » Deinde iidem editi habent, « sunt hi qui se emundaverunt ab his, et... præparaverunt. »

(41) Ms. unus, « etiam in propheta docet hoc esse scriptum. » Editi vero, Rabanus et alii mss. ut in nostro textu, nisi quod editi habeant « scripta » pro « præscripta. »

(42) Sic mss. et Rabanus. Editi vero, « Utrasque enim promissiones quæ ad Abraham factæ sunt,

continet sermo. »

(43) Editi, « paucis nexa sermonibus, » etc.

(44) Editi, « quod est Christus. Non ergo est aliud, quod, » etc.

(45) Alias « fuerunt. »

(46) Editi, « pater eorum. »

(47) Ms. unus Regius, « ipsum solum manet. » Alter Regius num. 1639, « fructum non afferet fructum plurimum afferet. » Sed ceteri mss., Rabanus et editi ut in nostro textu.

(48) Mss. duo, « consecutæ sunt justitiam. » Editi et ms. unus, « apprehenderunt justitiam. » Sed Rabanus ut in nostro textu.

quæ in superioribus disserimus, quod naturali lege, in qua sine dubio est et justitia, utantur etiam gentes. Quomodo ergo hic dicit quia « gentes quæ non sectabantur justitiam, comprehenderunt (49) justitiam? » Vide ergo si hoc modo possumus respondere. Aliud est sectari, aliud insitum habere (50). Sectari dicitur ille qui per doctrinam et lectionem multam assequi aliquid cupit: unde et a sectando sectæ appellatæ sunt hujusmodi doctrinæ quæ hominum traditione discuntur. Gentes ergo (51) quia legem tabulis vel libris sic scriptam non habuerunt, non dicuntur sectatæ esse justitiam: habuerunt tamen insitam, quam lex eos naturalis edocuit. Idcirco ergo proximi fuerunt justitiæ ei quæ ex fide est, id est, Christo. « Israel vero sectans legem justitiæ, in legem non pervenit ⁶⁴. » Et hic locus, sicut supra observandum diximus, in uno eodemque versiculo diverse nominat legem (52). Certum est enim quia Israel sectabatur legem justitiæ secundum litteram, sed in legem non pervenit. Quam legem? Sine dubio spiritus. Neque enim hoc diceret Apostolus, quia legem quam sectabatur, et quam tenebat, et quam habebat, in hanc non pervenerit. Reddit ergo rationem, cur in legem Israel non potnerit pervenire. « Quia non ex fide, inquit, sed (53) quasi ex operibus ⁶⁵. » De fide Christi et operibus legis, abunde in initiis hujus Epistolæ disserimus (54): et ideo ne eadem sæpius iteremus, præsentem locum paucis ipsius Apostoli sermonibus explicemus, quibus dicit: « Ignorantes enim Dei justitiam, et suam quærentes statuere, justitiæ Dei non sunt subjecti. Finis enim legis Christus, ad justitiam omni credenti ⁶⁶. » Quia ergo legem sectabantur non secundum opera justitiæ Dei, sed secundum opera suæ justitiæ, idcirco « offenderunt in lapidem offensionis, de quo scriptum est (55): Ecce pono in Sion lapidem offensionis, et petram scandali: et qui credidit in eum, non erubescet ⁶⁷. » Sciendum autem est, quod in Isaia propheta hoc testimonium ita scriptum est: « Ecce ego immitto in fundamenta Sion lapidem pretiosum, electum, angularem, præclarum in fundamenta ejus; et qui crediderit

⁶⁴ Rom. ix, 31. ⁶⁵ Rom. ix, 32. ⁶⁶ Rom. x, 5, 4. 14. ⁷⁰ Psalm. ix, 24; alias x, 3. ⁷¹ Matth. xxiii, 13, 15. ⁷⁵ Ose. ii, 6.

(49) Editi, « Quomodo ergo hic dicit gentes ... D comprehendisse, » etc. Mss. duo habeant « comprehensas, » pro « comprehendisse. » Sed rectius ms. unus et Rabanus ut in nostro textu.

(50) Libri antea editi, « Aliud sectari, aliud insectari habere. » Mss. duo omittunt « insitam, » quod restituunt codex Regius num. 1639, et Rabanus.

(51) Editi, « vero. » Et postea, « habuerunt tamen insita quæ lex, » etc.

(52) Sic recte ms. Regius num. 1639. Ita etiam alii duo mss. Regii, nisi quod pro « nominat, » habeant « nominari. » Editi vero perperam, « Et hic locus sicut supra observandus. Diximus enim in uno eodemque versiculo diversæ nominari leges. »

(53) Editi, « Quare? Quia non ex fide, sed, » etc.

A in eum, non erubescet ⁶⁸. » Apostolus autem, « lapidem offensionis, et petram scandali, » de alio loco ipsius Isaia propheta huic testimonio inseruit, in quo ita scriptum est: « Et non tanquam lapidi offensionis occurretis ei, neque ut lapidi ruinæ ⁶⁹; » et ex utroque loco excerpens quæ assertionibus suis commoda videbantur aptavit (56). Verumtamen Dominus Jesus, quem plurimis, sed bonis et salutaribus nominibus compellari invenimus, mirum fortasse videatur cur in hoc loco quem de Isaia propheta sumpsit Apostolus, lapis offensionis et petra scandali nominetur; cum utique bono Domino, et boni Patris Filio quæcunque bona et salutaria (57) videntur aptanda sint, ut pax, et justitia, et veritas, et ostium quo intratur ad Patrem, et pastor, et leo de tribu Juda, vel catulus leonis qui excitatur a somno, vel sanctificatio, vel redemptio, et cætera hujusmodi quæ dignationi ejus convenire videantur. Sed vide si possumus etiam « lapidem offensionis et petram scandali » ostendere quatenus ei **620** competenter possit aptari. Offensio et scandalum unum prope atque idem significat. Scandalum etenim dicitur cum in via obex aliquis invenitur, qui gressum incedentis vel scandentis impedit. Inde ergo scandalum tractum est. Quia igitur hi qui erant in Sion, vias non bonas incedentes iter perditionis concito pede currebant, malis suis faventes invicem, sicut Propheta dicit ⁷⁰, quia « laudatur peccator in desideriis animæ suæ, et qui iniquus est (58) benedicitur: » veniens Dominus et Salvator noster, arguere cœpit vias eorum, et dicere: « Væ vobis Scribæ et Pharisei ⁷¹; » et iterum: « Væ vobis divitibus ⁷²; » et iterum: « Væ tibi, Jerusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te missi (59) sunt ⁷³. » Sed et multa his similia dicens, et arguens eos, impedire cœpit vias perditionis eorum, et effectus est eis lapis offensionis et petra scandali, non sinens eos ingredi viam latam quæ ducit ad mortem ⁷⁴. Sic denique et in Osee propheta scriptum est de his qui peccati iter incedunt: « Propter hoc, inquit, ecce ego sepiam viam ejus sudibus (60), et obstruam vias ejus, et semitam suam non inveniet ⁷⁵. » Ponamus

⁶⁷ Rom. ix, 32, 33. ⁶⁸ Isai. xxviii, 16. ⁶⁹ Isai. viii, 72. ⁷² Luc. vi, 24. ⁷³ Matth. xxiii, 37. ⁷⁴ Matth. vii,

(54) Vide supra, lib. iii, num. 9.

(55) Editi, « Offenderunt enim in lapidem offensionis, sicut scriptum est. » etc.

(56) Sic mss. duo. Editi vero et ms. unus, « Apostolum ... inseruisse ... excerpentem quæ assertionibus suis ... aptasse. » Rabanus, « Apostolus ... inseruisse videtur ... excerpendo ... aptasse. »

(57) Editi, « et Patris bono Filio quæcunque salutaria, » etc.

(58) *In desideriis animæ suæ, et qui iniquus est.* Hæc desunt in editis ubi legitur, « laudatur peccator, usque benedicetur: veniens ergo Dominus, » etc.

(59) Ms. Regius num. 1639, « et lapidas missos ad te. »

(60) Editi, « spinis. »

ergo iterum, si videtur, in medio ipsum Paulum, qui acceptis quondam epistolis a sacerdotibus, Damascum pergebat ut omnes viros ac mulieres Christo credentes vinctos perduceret in Jerusalem ⁷⁶. Cum ergo ageret istud iter peccati, occurrit ei Dominus Jesus in via, et ad tempus eum cæcitate percussit : et factus est illi, quantum ad ipsum pro-

positum spectat quo illuc pergebat (61), lapsis offensionis et petra scandali, ut illud iter peccati quod tenebat, explere non posset, sed conversus crederet ei qui viam suam excluserat, et quibusdam sudibus (62) comminationis obstruxerat; et credens in eum non erubesceret.

LIBER OCTAVUS.

1. « Fratres, voluntas quidem cordis mei, et obsecratio apud Deum sit pro illis in salutem. Testimonium enim perhibeo illis, quod æmulationem Dei habeant, sed non secundum scientiam. Ignorantes enim Dei justitiam, et suam justitiam quærentes constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti ⁷⁷. » Et ex initio, et procedente (63) textu Epistolæ, diximus Paulum nunc pro gentibus, nunc etiam pro Israel facere sermonem. Quia ergo in his quæ nuper exposita sunt, multis testimoniis adversum Israel usus est prophetarum, ita ut proferret de Isaia : « Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, et sicut Gomorrha similes fuissetis ⁷⁸; » et iterum ⁷⁹ : « Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, reliquæ salvæ fient : » et his addit (64-65), quia « Israel sectans legem justitiæ, in legem non pervenit ⁸⁰; » propterea nunc consolari rursus populum suum volens, et per hoc invitare ad fidem, dicit : « Fratres, voluntas quidem cordis mei, et obsecratio apud Deum sit pro illis in salutem ⁸¹. » Et causam cur voluntas sua et obsecratio pro illis apud Deum (66-67) habeatur ostendit. « Testimonium enim, inquit, perhibeo illis, quod æmulationem quidem Dei habeant, sed non secundum scientiam ⁸². » Quamvis, inquit, tot et tantis involuti sint peccatorum suorum malis, tamen est eis ineffabilis zelus et æmulatione Dei. Et hæc me commovit causa obse-

crare Deum pro ipsis (68), ut vel in fine aliquando perveniant ad salutem. Habent enim zelum **621** Dei, sed non secundum scientiam. Et probat quomodo non secundum scientiam zelum Dei habeant : quia « ignorant, inquit ⁸³, Dei justitiam (69), » justitiæ suæ obtemperant. Non multum ergo prodest habere zelum Dei, et non habere scientiam zeli (70). Denique Judæi putantes se zelo Dei agere, sacrilegi exstiterunt in Filium Dei : quia non secundum scientiam zelati sunt sicut Phinees filius Eleazari, qui secundum scientiam zelatus interemit Madianitem pariter et Israelitam fornicantem cum ea ⁸⁴ : et sicut Elias qui dixit : « Zelans zelatus sum Domino omnipotenti Deo Israel, quia dereliquerunt te filii Israel (71), prophetas tuos occiderunt, et altaria tua subverterunt ⁸⁵; » et sicut Mathathias, de quo in primo libro Machabæorum, scriptum est ⁸⁶, quia « zelatus est in lege Dei, et intremuerunt renes ejus, et ascendit furor ejus secundum judicium. » Horum omnium zelus et æmulatione secundum scientiam fuit. Judæorum vero zelus non erat secundum scientiam, idcirco quia ignorantes Dei justitiam, propriam conabantur, id est, quæ hominibus justitia videbatur, implere; cum utique ipsos magis Dei justitiæ, quæ est Christus (72), convenerit obedire. Sed vide nunc ne forte non illis solis dici sermo iste videatur, quia (73) « zelum Dei habeant, sed non secundum scien-

⁷⁶ Act. ix, 2, 3. ⁷⁷ Rom. x, 1-3. ⁷⁸ Rom. ix, 29; Isai. 1, 9. ⁷⁹ Rom. ix, 27; Isai. x, 22. ⁸⁰ Rom. ix, 31. ⁸¹ Rom. x, 1. ⁸² ibid. 2. ⁸³ Rom. x, 3. ⁸⁴ Num. xxv, 7, 8. ⁸⁵ III Reg. xix, 10. ⁸⁶ I Mach. II, 24.

(61) Sic editi et mss. plerique, nisi quod posteriores habeant, « quo illud pergebat. » Ms. Regius num. 1659, « quantum ad illud propositum spectat quo pergebat. » Deinde editi, « explere non posset. Sed conversus credidit ei qui, » etc.

(62) Editi, « sentibus; » et postea, « non erubescet. »

(63) Sic omnes mss. nostri. Editi vero, perperam, « precedente. » Loca hic citata ab Origene reperiuntur supra, tom. III, num. 1, 2, 9, tom. VI, num. 8.

(64-65) Editi, « et hic addit. » Deinde mss. quidam, editi et Rabanus, « in legem justitiæ non pervenit. » Male. Nam supra vox « justitiæ » in omnibus mss. et apud ipsum Rabanum omittitur, et hic etiam deest in ms. Regio num. 1659.

(66-67) *Apud Deum.* Hæc verba desunt in editis, qui postea habent, « ostendit dicens : Testimonium perhibeo illis, quod, » etc.

(68) Editi, « tamen ineffabilis zelus et æmula-

lio Dei, hæc me commovit causa, ut obsecratio fieret pro ipsis ad Deum. » Rabanus, « tamen quia ineffabilem zelum, et æmulationem Dei habent, hæc me commovit causa obsecrasse Deum pro ipsis. » Ms. unus Regius num. 1639, « tamen inest illis zelus et æmulatione Dei. Hæc me commovet causa obsecrare Deum pro ipsis. » Cæteri vero mss. ut in nostro textu.

(69) Sic omnes mss. nostri et Rabanus. Editi vero, « habent, dicens : Ignorantes enim Dei justitiam, et suam quærentes statuere, justitiæ Dei non sunt subjecti. »

(70) Editi, « scientiam Dei, » qui postea cum duobus mss. habent, « putantes zelum se Dei habere. » Sed ms. Regius num. 1659 et Rabanus rectius ut in nostro textu.

(71) Editi, « quia dereliquerunt pactum Domini filii Israel. »

(72) Editi, « qui est Christus. »

(73) Editi, « qui. »

tiam ⁸⁷. » Similiter enim potest dicere Apostolus et de aliis, quia « testimonium perhibeo eis » quod timorem Dei habeant, sed non secundum scientiam : et de aliis, quia (74) charitatem Dei habeant, sed non secundum scientiam. Si enim habeat quis affectum erga Deum, ignoret autem quia charitas patiens (75) debet esse, benigna, non invidens, non perperam agens, non inflata, non ambitiosa, non quærens quæ sua sunt ⁸⁸ : et hæc et his similia si in charitate non habeat, sed in solo affectu diligat Deum, competenter et ad ipsum dicetur quia charitatem Dei habet, sed non secundum scientiam. Similiter autem dici potest et de alio, quia fidem Dei habet, sed non secundum scientiam, si ignoret quia « fides sine operibus mortua est ⁸⁹ : » et quia fides Dei non in solis verbis est, quæ interdum ab alio composita vel scripta discuntur, sed in affectu mentis tali quodammodo (76), qualem habuit illa quæ dixit intra se : « Si tetigero fimbriam vestimenti ejus, salva ero ⁹⁰. » Si quis ergo non ita habeat fidem ut ex actibus suis bonis cui credit ostendat, potest et ad ipsum dici quia fidem Dei habet, sed non secundum scientiam. Potest et de alio dici quia castitatem Dei habet (77), sed non secundum scientiam. Et alius curam pauperum habet, sed non secundum scientiam (78) : quippe si ab hominibus laudari vult. Et alius abstinens potest dici, sed non secundum scientiam, si propterea jejunat ut hominibus pareat ⁹¹. Et sic per singula quæque quæ gerimus, nisi secundum scientiam et intellectum geramus (79), potest ad nos dici, quia habemus zelum operis boni, sed non secundum scientiam. Et ideo danda præcipue est opera scientiæ, ne res nobis infeliciter accidat, ut in fide positi frustremur a fide, et zelum habentes honorum decidamus a bonis. Vis autem scire quia potest quis, si scientiam non habeat (80), evanescere in fide? Audi ipsum Paulum quibusdam dicentem : « Nisi sine causa credidistis ⁹². » Accidit ergo sine causa credidisse, his qui scientiæ operam non dant, ut in eo quo crediderunt etiam intellectum veritatis accipiant. Denique et apostoli hanc esse differentiam fidei simpliciter traditæ, et fidei quæ est secundum scientiam pervidentes, dicebant ad Salvatorem : « Auge nobis fidem ⁹³, » hoc est, ut habentes eam fidem quæ non est secundum scien-

tiam, habeamus et eam quæ est secundum scientiam. Itaque (81) Judæis testimonium perhibet Paulus, quod æmulationem Dei habeant, licet non secundum scientiam. Tamen quia utcumque habent æmulationem Dei, causam dederunt Apostolo qua obsecrationem pro illis offerret Deo. Melius enim est habere zelum Dei, licet non secundum scientiam, quam penitus non habere. « Qui enim habet, » sicut scriptum est, « dabitur ei ⁹⁴ » vel in novissimis cum omnis Israel salvus fiet ⁹⁵ ; « qui autem non habet, etiam quod habet auferetur ab eo ⁹⁶. »

2. « Finis enim legis Christus, ad justitiam omni credenti. Moyses enim scribit, quia justitiam quæ ex lege est qui fecerit homo, vivet in ea. Quæ autem ex fide est justitia, sic dicit : Ne dixeris in corde tuo : Quis ascendit in cælum? hoc est, Christum deducere : Aut quis descendit in abyssum? hoc est, Christum **622** a mortuis reducere. Sed quid dicit Scriptura? Prope est verbum in ore tuo, et in corde tuo : hoc est verbum fidei, quod prædicamus. Quia si confitearis in ore tuo Dominum Jesum, et credideris in corde tuo quod Deus illum suscitavit a mortuis, salvus eris. Corde enim creditur ad justitiam, ore autem confessio fit in salutem. Dicit enim Scriptura, quia omnis qui credit in eum, non erubescet (82) ⁹⁷. » Finis enim legis Christus : hoc est, perfectio legis, et justitia Christus est, sed credentibus. Non credentes vero, quia non habent Christum (83), perfectionem non habent legis ; et ideo nec ad justitiam poterunt pervenire. « Moyses enim scribit, quia justitiam quæ ex lege est qui fecerit homo, vivet in ea. Quæ autem ex fide est justitia, sic dicit. » Jam et in superioribus Apostolus duarum justitiarum fecerat mentionem, ubi dicit, quia ignorans Dei justitiam, suam justitiam statuere quærebat Israel : et hic nunc duas iterum justitias dicit, unam quæ ex lege est, et aliam quæ ex fide est. Sed mihi videtur quod illa, quam superius dixit ignorari ab Israel Dei justitiam, ipsa sit justitia hæc quæ ex fide est ; illa vero de qua dicit : « Suam justitiam quærentes statuere (84). » ipsa sit de qua et hic Moysi verbis insinuat, quia « justitiam quæ ex lege est qui fecerit, homo, vivet in ea. » Sed vide justitiarum differentiam, pariter et vitarum. Illa enim justitia Dei, id

⁸⁷ Rom. x, 2. ⁸⁸ I Cor. xiii, 4, 5. ⁸⁹ Jacob. ii, 20. ⁹⁰ Matth. ix, 21. ⁹¹ Matth. vi, 16. ⁹² I Cor. xv, 2. ⁹³ Luc. xvii, 5. ⁹⁴ Matth. xiii, 12. ⁹⁵ Rom. xi, 26. ⁹⁶ Matth. xiii, 12. ⁹⁷ Rom. x, 4 seqq.

(74) Editi, « qui. »

(75) Editi, « ignorat autem quia charitas patiens est, debet esse benigna. »

(76) Sic ms. Regius num. 1659. Ita etiam cæteri mss. nostri, nisi quod habeant « quodam, » pro « quodammodo. » Editi vero, « sed in affectu mentis. Talem quondam habuit illa quæ dixit : Si tetigero. » etc. Rabanus, « sed in affectu mentis sunt aliquando, qualem habuit, » etc.

(77) Editi, « charitatem Dei habet, » male. Ms. Regius num. 1659, « castitatem quidem habet. »

(78) Et alius curam pauperum habet, sed non secundum scientiam. Hæc desiderantur in editioni-

bus Merlini et Genebrardi.

(79) Editi, « nisi scientiam et intellectum geramus. »

(80) Editi, « qui scientiam non habet. »

(81) Ms. unus Regius num. 1659, « interim. » Rabanus vero, « itaque. » Mss. duo et editi, « in tantum. »

(82) Prope est verbum, etc. usque ad, non erubescet, desunt in libris antea editis.

(83) Editi, « qui non habent Christum. » Deinde ms. Regius num. 1659, « potuerunt pervenire. »

(84) Editi, « volentes statuere. »

est, Christus « qui factus est nobis justitia a Deo ⁹⁸, » et pax, vide quomodo dicit : « Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum ⁹⁹. » Hæc ergo justitia non tantum vitam præbet, sed æternam vitam. Illam vero legis justitiam (85) « qui fecerit homo, » non dixit in æternum vivet, sed tantummodo « vivet in ea : » quoniam si finis legis, ut Apostolus dicit ¹, Christus est, nec ipsam quæ ex lege est justitiam sine Christo adimplere poterit qui finem legis non suscipit Christum. Hæc ergo quæ ex fide est justitia, quæ est Christus, tanquam vivens et subsistens, hæc, inquit, dicit : « Ne dixeris in corde tuo : Quis ascendit in cælum? hoc est, Christum deducere : Aut quis descendit in abyssum? hoc est, Christum a mortuis reducere ². » Nec mireris quod cum Christus ipse sit justitia, quasi de alio ita de se hæc dicere videatur. In multis enim locis invenies Salvatorem quasi de alio ita de se loqui ; ut in Evangelio dicit ³ : « Et statuet oves a dextris ; hœdos autem a sinistris (86) : et dicet his qui a dextris sunt, et iterum qui a sinistris sunt, » ea quæ scripta sunt. Quod ergo ait : « Ne dixeris in corde tuo : Quis ascendit in cælum, aut quis descendit in abyssum? » exceptis his quæ media interserit, « hoc est, Christum deducere, vel a mortuis reducere : » sed et, « Prope est verbum in ore tuo, et in corde tuo, » de Deuteronomio videtur assumptum, ubi hoc modo scriptum est : « Mandatum hoc, quod ego mando tibi hodie, non est superexaltatum a te, neque longe a te. Non est in cælo ut dicas : Quis ascendet nobis in cælum, et accipiet illud nobis, ut audientes faciamus illud? Neque trans mare est, ut dicas : Quis transibit nobis trans mare, et accipiet illud, ut audientes faciamus illud? Juxta te est verbum valde in ore tuo, et in corde tuo, et in manibus tuis, ut facias illud ⁴. » Cum ergo hæc ex Deuteronomio assumpta sint, et Apostolus scribat quia justitia, quæ ex fide est ⁵, ipsa hæc dicit, quæ est Christus ; sine dubio (87) quæ in Deuteronomio dicuntur Apostolus a Christo dicta esse pronuntiat. Ipse est ergo qui dicit : « Mandatum hoc, quod ego do tibi hodie, non est super-

⁹⁸ I Cor. i, 30. ⁹⁹ Joan. xvii, 3. ¹ ibid. 4. ² ibid. 6, 7. ³ Matth. xxv, 33, 34, 35, 41. ⁴ Deut. xxx, 11-14. ⁵ Rom. x, 6. ⁶ Deut. xxx, 41. ⁷ Joan. iii, 13. ⁸ Rom. x, 6. ⁹ Rom. x, 8-10.

(85) Editi, « Illa vero legis justitia, quam qui fecerit homo, non dixit in æternum, sed tantummodo, vivet in ea : quod finis legis (ut Apostolus dicit) Christus est, nec ipsa quæ ex lege est justitia, sine Christo adimpleri potuit, quia finem, » etc. Mss. duo Regii : « Illa vero legis justitia qui fecerit homo... quod finis (al., « quod si finis) legis, » etc. Sed ms. Regius num. 1659 et Rabanus recte ut in nostro textu, nisi quod alius habeat, « quoniam finis legis ; » alius vero, « quod si finis legis, » etc.

(86) Alias, « qui a dextris sunt, et a sinistris, ea, » etc.

(87) Editi, « ordine pio, » male.

(88) Ms. Regius num. 1659, recte, « tibi ; » cæteri vero ms., Rabanus et editi perperam, « vobis. » Deinde editi, « non est superexaltatum, neque longe, et cætera quæ, » etc.

(89) *Non dixit qui fuit, sed, qui est in cælo. Hæc*

exaltatum a te, neque longe a te ⁶ (88), » et cætera quæ sequuntur. Quid ergo est quod per hoc Apostolus docet? Ne scilicet dicamus in corde nostro, et putemus quod Christus in loco aliquo continetur, et non ubique est, ac per omnia ipse diffunditur : quippe qui cum esset in terris, dicebat quia esset et in cælo. Sic enim loquebatur ad apostolos suos : « Nemo ascendit in cælum, nisi qui de cælo descendit, Filius hominis qui est in cælo ⁷ (89). » Non dixit, qui fuit, sed, « qui est in cælo. » Et rursus ne putemus cum in cælo esse tantummodo, vacare autem ejus præsentia abyssum, ideo justitia quæ ex fide est dicit : « Ne dixeris in corde tuo : Quis ascendit in cælum ⁸? » Et quasi simile sit hoc dicenti, Christum de cælo deducere, ita addidit Apostolus : « Hoc est, Christum deducere. » Et rursus si quis mente et cogitatione descendat in abyssum, putans ibi tantum contineri Christum, quasi simile sit Christum revocare a mortuis, ita subjungit : « Hoc est, Christum reducere a mortuis. » Sed ita, inquit, debes sentire de Christo, tanquam de Verbo, et veritate, et sapientia, et justitia Dei. Hæc autem omnia non in loco quærentur, sed ubique adsunt : neque ab infernis locis (90) evocantur, **623** sed mentes sola intellectuque capiuntur. Tanquam Verbum ergo et sapientia prope est in ore tuo et in corde tuo. Et « hoc est, inquit, verbum fidei (91) quod prædicamus. Quia si confitearis in ore tuo Dominum Jesum, et credideris in corde tuo quod Deus illum suscitavit a mortuis, salvus eris. Corde enim creditur ad justitiam, ore autem confessio fit in salutem ⁹. » Debemus etiam hoc scire, quod aliud est possibilitatem esse in aliquo, aliud efficaciam vel efficientiam (92), quod Græci δύναντον et ἐνεργειαν (93) vocant. Verbi causa : Parvulus nuper natus possibilitate rationalis homo est : potest enim esse rationalis si adoleverit. Et possibilitate etiam faber, et gubernator, et grammaticus dicitur ; possibile enim est ut horum aliquid sit. Efficacia vero vel efficientia, hoc est, re ipsa atque effectum, nihil horum est dum est parvulus : sed si cœperit vel rationis jam capax esse, vel aliquid fabrilis artis, aut cujuslibet alterius efficere, tunc jam efficacia rationalis dicitur, vel faber, vel sicut illud est (94) quod

desiderantur in editione Genebrardi.

(90) Sic ms. Regius num. 1659 et Rabanus. Cæteri vero mss. et editi, « neque ab inferni locis, » etc.

(91) Editi, « Tanquam Verbum ergo et Sapientia. Prope est verbum in ore tuo et in corde tuo, et hoc est verbum fidei, » etc.

(92) Sic editi et ms. Regius num. 1659. Cæteri vero mss. et Rabanus, « quod aliud est possibilitate esse in aliquo, aliud efficacia vel efficientia. »

(93) Sic ms. Regius num. 1659 et Rabanus. Editi vero, « endelechiam et energiam vocant. » Mss. quidam, « didami, et energia vocant. »

(94) Rabanus et editi, « vel si quid aliud est, » etc. Mss. plerique, « vel si quid illud est, » etc. Sed rectius ms. unus Regius num. 1641 ut in nostro textu.

effectu operis agit. Hoc ergo modo etiam Christus, qui est Verbum Dei, possibilitate quidem juxta nos, hoc est, juxta omnem hominem, esse credendæ est tanquam ratio parvulis : efficacia vero tunc (95) in me esse dicitur, cum in ore meo confessus fuero Dominum Jesum, et in corde meo credidero quod Deus illum suscitavit a mortuis. Vis autem scire quia adest ubique, et medius est etiam eorum qui ignorant eum, et non consententur? Audi quomodo Joannes Baptista de eo hæc ipsa testatur : « Medius, inquit (96), vestrum stat quem vos nescitis, qui post me venit ¹⁰. » Est ergo medius etiam inter eos qui eum nesciunt, sed possibilitate eis medius est, non efficacia. Possunt enim eum capere, sed nondum capiunt. Efficacia vero vel efficientia inter illos medius est quibus dicebat : « Ubique fuerint congregati duo vel tres in nomine meo, ibi sum in medio eorum ¹¹. » Isti enim confitebantur in ore suo Dominum Jesum, et credebant in corde suo quod Deus illum suscitavit a mortuis. Alioquin absurdum videtur (97) si et inter eos qui in nomine ejus congregantur, medius esse dicitur, et inter eos qui eum nesciunt : nisi hujusmodi differentia teneatur, quod inter ignorantes et nondum credentes possibilitate medius dicitur; inter credentes vero efficacia, id est rei ipsius et operis effectus. Verum et illud observa quod ait : « Quia si confitearis in ore tuo Dominum Jesum, et credideris in corde tuo quod Deus illum suscitavit a mortuis, salvus eris. » Videbitur enim quibusdam per hoc, quia etiamsi desint alicui boni operis privilegia, etiamsi virtutibus operam non dederit, hoc ipso tamen quod credidit, non pereat, sed salvetur, et habeat salutem, etiamsi beatitudinis gloriam habere non poterit (98). Sed vide ne magis illud intelligi debeat, quod qui vero et non falso confitetur ore Dominum Jesum, et corde credit, pariter confiteatur se dominatui subjectum esse sapientiæ, et justitiæ, et veritatis, et omnibus quæ Christus est : nec sibi ultra esse dominum mammonam, id est, neque avaritiam sibi ultra, neque injustitiam, neque impudicitiam, neque mendacium dominari. Semel enim Jesum Chri-

¹⁰ Joan. 1, 26. ¹¹ Matth. xviii, 20. ¹² Rom. x, 11; Isa. xxviii, 16. ¹³ Gen. iii, 8. ¹⁴ Rom. x, 12. ¹⁵ Coloss. ii, 5. ¹⁶ Prov. 1, 28.

(95) *Tunc*. Deest in editis.

(96) *Inquit*. Desideratur in editis.

(97) *Videtur*. Omittitur in editis.

(98) Editi, « non potuerit. »

(99) Editi, « certum est quia suscitavit eum ad justificationem sui » omisso « credit. » Ita etiam Rabanus, qui habet « credit » in fine. Sic etiam ms. unus, qui habet « cordis » pro « credit. » Sed cæteri mss. ut in nostro textu, nisi quod unus habeat « suscitantem » pro « suscitatum. »

(1) Ita editi. Sed omnes mss. nostri et Rabanus, « Ego si non in novitate, » etc. Deinde mss. duo et editi, « et vetustatis peccandi consuetudinem; » sed Rabanus et ms. unus Regius num. 1659 ut in nostro textu.

(2) Ms. unus Regius num. 1659, « qui ad hunc ruborem, » etc. Rabanus, « qui adhuc eum ruborem peccati incurrerit, » etc.

(3) Sic mss. plerique et editi. Ms. vero Regius num. 1659, « Nam idem Dominus omnium, » etc.

stam Dominum confessus, nulli horum se servire proficitur. Sed et credens in corde suo quod Deus illum suscitavit a mortuis, certum est quia suscitatum eum ad justificationem sui credit (99). Alioquin, quid proderit scire me et credere quod Jesum Deus suscitavit a mortuis, si in me ipso eum non habeam suscitatum? Ergo si non in novitate (1) vitæ ambulo, et vetustam peccandi consuetudinem non fugio, nondum mihi Christus resurrexit a mortuis. Ad hunc autem sensum etiam ea conveniunt quæ sequuntur, quando ait : « Dicit enim Scriptura, quia omnis qui credit in eum, non erubescet ¹². » Hoc autem apud Isaiam scriptum est. Quod si omnis qui credit in eum, non erubescet : erubescit autem omnis qui peccat, sicut Adam peccavit, et erubuit, et abscondit se ¹³ : qui adhuc ruborem (2) peccati incurrit, credere non videtur.

3. « Non enim est distinctio Judæi et Græci. Idem enim ipse Dominus omnium (3), dives in omnes qui invocant illum. Omnis enim quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit ¹⁴. » Quomodo non sit distinctio in fide Judæi et Græci, supra jam frequenter ostendimus. Quod autem idem sit Dominus omnium, secundum hæc accipies quæ nuper edidimus; hoc est, si justitia nobis, et veritas, **624** et sanctificatio, et sapientia, quod totum est Christus Dominus, dominetur. Hæc enim sunt ejus divitiæ (4), utpote « in quo thesauri sapientiæ et scientiæ sunt absconditi ¹⁵. » Quas tamen divitias non dixit largiri eum omnibus hominibus, sed omnibus quicumque invocaverint nomen ejus. Sed et in hoc similis videtur quæstio ut in prioribus oboriri. Neque enim omnes qui quoquo modo invocaverint nomen Domini (5) salvi esse possunt, etiamsi non egerint opera invocati nominis digna, maxime cum et Sapientia Dei in Proverbiis dicat : « Erit enim cum invocaveritis (6) me : ego autem non exaudiam vos ¹⁶. » In quo videtur mihi Sapientia cohortari (7) et perurgere eos qui salvari volunt, ut citius invocent Sapientiam, nec morentur, neque differant : ne forte cum statutum tempus excesserit, hoc est, in quo (8) poenitendi facultas est, tarde post hæc in-

Deinde, « Quomodo non est distinctio, » etc.

D (4) Ms. Regius num. 1659, « Hæc enim sunt ejus divitiæ. » Mss. quidam omittunt « enim. » Rabanus omittit « ejus. »

(5) Editi, « Neque enim omnes quicumque invocaverint nomen ejus. »

(6) Editi, « Erit enim tempus cum invocabitis, » etc. Sed omnes mss. nostri omittunt « tempus; » et alius habet « invocetis; » alii vero omittunt « autem. »

(7) Editi, « coarctari, » alias, « coarctare. » Sed omnes mss. ut in nostro textu.

(8) Editi, « Ne forte cum statutum tempus acceptabileque præterierit, in quo. » Codex Vallis-Claræ, « ne forte cum statutum tempus excesserint hoc, in quo. » Sed cæteri mss. ut in nostro textu, nisi quod duo omittant « est » post « hoc ». Deinde editi, « tarde hi post hæc; » et postea mss. quidam et editi, « et tunc dicit quia invocabitis, » etc. Sed ms. Regius num. 1659, rectius, « et hinc dicit. »

vocent ubi pœnitentiæ locus non est. Et hinc dicit A
quia « invocabitis me, et ego non exaudiam vos. »
Sermo tamen hic quem ponit Apostolus, id est :
« Quicumque invocaverit nomen Domini, salvus
erit, » apud Joel prophetam hoc modo scriptus est :
« Et dabo prodigia in cœlo sursum, et in terra
deorsum, sanguinem, et ignem, et vaporem fumi.
Sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem,
prius quam veniat dies Domini magnus et nobilis (9).
Et erit : Quicumque invocaverit nomen Domini, sal-
vus erit ¹⁷. » Videtur tamen mihi grande aliquid in
Scripturis divinis sub hoc invocationis nomine de-
signari. Non enim (10) de qualibuscunque viris, sed
de ingentibus et præcipuis scribitur quia « Enos pri-
mus speravit (11) invocare nomen Domini ¹⁸; » et
in Psalmis : « Moyses et Aaron in sacerdotibus ejus, B
et Samuel in his qui invocant nomen ejus. Invoca-
bant Dominum, et ipse exaudiebat eos : in columna
nubis loquebatur ad eos ¹⁹. »

5. « Quomodo ergo invocabunt, in quem non cre-
diderunt? Aut quomodo credent ei, quem non au-
dierunt? Quomodo audient sine prædicante? Quomodo
vero prædicabunt nisi mittantur? Sicut scriptum est :
Quam speciosi pedes evangelizantium bona ²⁰ (12)! »
Manifeste in his per hoc quod dicit :
« Quomodo ergo invocabunt, in quem non credide-
runt? » illud quod superius posuit de propheta dic-
tum, quia « omnis quicumque invocaverit nomen
Domini, salvus erit, » ad Christum Dominum do-
cuit referendum. Postquam enim dixit : « Omnis
quicumque invocaverit nomen Domini, salvus
erit (13), » subjungit : « Quomodo ergo invocabunt,
in quem non crediderunt? » Christo enim Judæi non
crediderunt, et ideo nec invocant eum cui non cre-
diderunt. Sed et in principio Epistolæ quam ad Co-
rinthios scribit, ubi dicit : « Cum omnibus qui in-
vocant nomen Domini nostri (14) Jesu Christi in omni
loco ipsorum et nostro ²¹, » eum cujus nomen in-
vocatur, Dominum Jesum Christum (15) esse pro-
nuntiat. Si ergo et Enos, et Moyses, et Aaron, et
Samuel « invocabant Dominum, et ipse exaudiebat

eos ²², » sine dubio Christum Jesum Dominum in-
vocabant : et si invocare nomen Domini, et orare
Dominum, unum atque idem est ; sicut invocatur
Deus, invocandus est Christus ; et sicut oratur Deus,
ita et orandus est Christus ; et sicut offerimus (16)
Deo Patri primo omnium orationes, ita et Domino
Jesu Christo ; et sicut offerimus postulationes Pa-
tri, ita offerimus postulationes et Filio ; et sicut
offerimus gratiarum actiones Deo, ita et gratias
offerimus Salvatori. Unum namque utrique hono-
rem deferendum, id est Patri, et Filio, divinus
edocet sermo cum dicit : « Ut omnes (17) honorifi-
cent Filium, sicut honorificant Patrem ²³. » Quod
modo (18) autem de Epistola ad Corinthios propo-
suimus, ubi Apostolus primo quidem dicit : « Ecce-
siæ Dei, quæ est Corinthi, sanctificatis in Christo
Jesu, vocatis sanctis ²⁴, » et post hæc, quasi alterius
gradus et alterius ordinis sint (19), ita subjungit
quosdam, de quibus dicit : « Cum universis qui
invocant nomen Domini nostri (20) Jesu Christi
in omni loco ipsorum et nostro ²⁵ : » videbitur
fortassis habere aliquid differentiæ, quod illos
quidem Ecclesiam Dei nominat, et sanctificatos
et vocatos sanctos : istos autem tantum, « qui
625 invocant nomen Domini nostri Jesu Christi. »
Et vide ne forte ista diversitas tale aliquid osten-
dat, quale et præsens videtur habere capitulum, in
quo docet non posse invocari (21) nomen Domini,
nisi prius credatur in Christum ²⁶. Cum autem cre-
diderit quis Christo, etiamsi nondum sanctificatus
sit, et Ecclesiæ corpori sociatus, tamen necesse est
ut jam invocet eum cui credidit. Christus enim ve-
nit mundum reconciliare Deo, et credentes sibi of-
ferre Patri. Quos autem offert Patri, Spiritus san-
ctus suscipit, ut sanctificet eos, et tanquam cœles-
tis (22) Ecclesiæ primitivorum ²⁶ membra vivificet,
atque in soliditatem totius corporis perfectionem-
que restituat, et ita demum Ecclesia Dei non ha-
bens maculam neque rugam ²⁷ (23) appellari me-
reantur. Prius ergo quam ad gradum istius perfe-
ctionis accedant (24), tanquam mediatoris Dei et

¹⁷ Joel. ii, 30-32. ¹⁸ Gen. iv, 26. ¹⁹ Psal. xcvi, 6. ²⁰ Rom. x, 14, 15. ²¹ I Cor. i, 2. ²² Psal. xcvi, 6. ²³ Joan. v, 23. ²⁴ I Cor. i, 2. ²⁵ ibid. ²⁶ Rom. x, 14. ²⁷ Hebr. xii, 23. ²⁸ Ephes. xv, 27.

(9) Sic mss. plerique et editi. Ms. tamen quidam et Rabanus, « horribilis. » Deinde ms. Regius num. 1639 et editi, « et omnis quicumque, » etc.

(10) Editi et mss. quidam omittunt « enim. » Ms. unus Regius num. 1639, « Non enim de qualibuscunque verbis, sed ingentibus et præcipuis Scripturis, Enos primus, » etc. Male.

(11) Editi, « prius speravit, » etc.

(12) Sic omnes mss. nostri. Editi vero habent, « evangelizantium pacem, evangelizantium bona ! Manifeste apparet in his per hoc quod dicit, » etc.

(13) Ad Christum Dominum docuit referendum. Postquam enim dixit : Omnis quicumque invocaverit nomen Domini salvus erit. Hæc in editis nusquam reperiuntur.

(14) Deest « nostri » in antea editis.

(15) Editi, « Deum Jesum Christum. »

(16) Editi, « et adorare Deum unum atque idem est, sicut invocatur Christus, et adorandus est Christus, et sicut offerimus, » etc. Ms. unus Regius

D num. 1639 et Rabanus, « et orare Dominum . . . sicut invocatur Christus, ita et orandus Christus. » Rabanus tamen omittit « ita. » Sed cæteri mss. ut in nostro textu, nisi quod initio omnes perperam habeant « Dominum, » cum necessario legendum sit cum editis « Deum. »

(17) Omnes. Deest in libris antea editis.

(18) Modo. Restituitur ex ms. Regio num. 1639.

(19) Deest « sint » in editis.

(20) Nostri. Omittitur in editis.

(21) Editi et Rabanus, « invocare, » male.

(22) Editi, « Spiritus suscipit, ut sanctificet eos, tanquam cœlestis, » etc.

(23) Editi, « ut ita demum Ecclesia Dei non habens maculam aut rugam, » etc.

(24) Ita Rabanus. Ms. Regius num. 1639, « Prius enim quam . . . ascendat, » etc., ut in textu. Cæteri mss. et editi, « Prius ergo ad gradum istius perfectionis accedant . . . invocent nomen Domini, » etc.

hominum invocant nomen Domini nostri Jesu Christi : postea vero quam Spiritus Dei fuerit in corde eorum clamans, « Abba pater ²⁸, » ipse Spiritus eos etiam nomen Patris edocet invocare. Ideo ergo « quomodo, » inquit, « invocabunt (25), in quem non crediderunt? » et in hoc acutissima eos conclusione constringit. Salus, inquit, non est nisi invocanti. Nemo vero invocat qui non credit. Ergo quia non creditis, non invocatis; et quia non invocatis, non salvamini. Sed « quomodo, » inquit (26), « credent ei, quem non audierunt? » Quod non audierunt possumus sic intelligere, quia vel ipsum in carne positum, vel apostolos ejus (27) prædicantes de eo audire noluerint. Sic enim et ipse Dominus dicit ²⁹ : « Qui vos audit, me audit : et qui vos spernit, me spernit. » Potest autem et hoc intelligi, quod etiam et nunc et semper Christus tanquam Verbum et Ratio unicuique loquatur in corde, et de pietate doceat, de justitia suadeat, de castitate, de pudicitia et de omnibus simul virtutibus protestetur, sicut et ipse dicit ³⁰ : « Oves meæ vocem meam audiunt. » Sic denique et in corde Pauli loquebatur, ita ut ille diceret : « An experimentum ejus quaeritis qui in me loquitur Christus ³¹? » Sequitur : « Quomodo autem audient sine prædicante? » In hoc magis per prædicantium sermonem Christum ostendit audiri (28), in quibus, secundum ea que supra diximus, Christus loqui et docere monstratur. « Quomodo autem prædicabunt, nisi mittantur? » Difficultas mihi quædam in hoc sermone videtur exurgere. Si enim ita intelligamus quod propterea non prædicent, quia non mittuntur (29); nullo autem prædicante non audient; non audientes vero non credent (30); non credentes autem non invocabunt; non invocantes non salvabuntur : colligitur ex his, ut causa qua non sunt salvati, ad vitium (31) redeat auctoris, qui non miserit prædicantes. Sed magis ad illum nos, qui rector est, intelligentiæ tramitem deflectamus : et quod dixit, « Quomodo prædicabunt, nisi mittantur, » sic acci-

piamus quasi dicat Apostolus : Nos præcones et prædicatores Christi non possemus prædicare, nec annuntiandi nobis virtus ulla subsisteret, nisi adesset nobis ipse qui misit (32). Quod si prædicantibus nobis audire non vultis, vestra jam culpa est, et si audientes non creditis, et non credentes non invocatis, et non invocantes salvi esse nequitis. Quia ergo missi sunt ad prædicationem, ideo de his qui ab ipso missi sunt scriptum est : « Quam speciosi pedes evangelizantium bona ³²! » Quod pedes hic speciosos non corporales, sed spiritales dicat, puto quod quamvis amicus sit quis litteræ, negare non possit. Neque enim in id ridiculi deducet apostolicum sensum, ut evangelistarum pedes qui corporeis oculis videri possunt, putet (33) ab eo decoros dici et speciosos; sed illi sunt decori et speciosi pedes, qui ambulant per viam vitæ. Secundum illum enim (34) qui dixit, « Ego sum via ³³, » intellige decoros et speciosos evangelizantium pedes, qui per talem viam (35) merentur incedere. Isti sunt pedes quibus et Paulus cucurrisset cursum se dixit, et sic currere ut comprehendat ³⁴, id est vigor animæ quo tenditur et properatur ad cælum. Gratificæ autem pedes istos esse firmabis (36), quos Jesus discipulis lavat, et linteo quo præcinctus est tergit ³⁵. Et quamvis corporali tunc specie fuerit impletum, tamen **626** Petro hoc solum quod fieri videbat intelligenti (37), et quasi honoris causa ne sibi servo pedes lavaret Dominus excusanti, audi quam profundi mysterii proditur sermo. « Si te, » inquit, « non laverò, non habebis partem mecum ³⁶. » Et iterum aliam similem huic vocem tanquam de secretis scientiæ profert thesauris ³⁷, et dicit : « Quod ego feci vos nescitis modo : scietis autem postmodum; » et addit, quia « sicut ego Dominus (38) et magister lavi pedes vestros : et vos invicem (39) lavate pedes alterutrum. Exemplum enim dedi vobis ³⁸. » Videamus ergo quod sit istud exemplum, quo magistri discipulorum lavare debeant pedes, aut de qua aqua lavare. Si quis inveniat aquam vi-

²⁸ Rom. viii, 15. ²⁹ Luc. x, 16. ³⁰ Joan. x, 27. ³¹ I Cor. ix, 24, 26. ³² Joan. xiii, 5. ³³ Joan. xiii, 8.

³⁴ II Cor. xiii, 3. ³⁵ Isa. lii, 7. ³⁶ Joan. xiv, 6. ³⁷ ibid. 7. ³⁸ ibid. 14, 15.

(25) Mss. quidam, « Ideo, inquit : Quomodo ergo invocabunt, » etc. Sed ms. Regius num. 1639, Rabanus et editi ut in nostro textu.

(26) *Inquit.* Deest in editis.

(27) *Ejus.* In editis omittitur.

(28) Editi, « In hoc magis prædicantium sermonem Christum ostendit audire. » Sed omnes mss. et Rabanus ut in textu.

(29) Editi, « intelligimus . . . quia non mittantur. »

(30) *Non audientes vero non credent.* Hæc restituantur ex ms. Regio num. 1639.

(31) Sic recte editi. Mss. vero nostri omnes et Rabanus, perperam, « ad initium. » Deinde editi, « Sed magis ad illum nos qui rector est intelligentiæ tramitem continet, deflectamus. »

(32) Ms. Regius num. 1639, « non possemus prædicare, nec annuntiare vobis, nisi ipse nos misisset. »

(33) Editi, « videri possint, putem, » etc.

(34) *Enim.* Deest in editis.

(35) Sic mss. nostri omnes et editi. Rabanus vero, « qui per spiritalem viam, » etc. Deinde mss. duo Regii, et editi, « Isti sunt ergo pedes quibus . . . sed et sic currere » (editi, « cucurrisset) ut comprehendat, id est, animæ vigor » (editi, « animo) quo tenditur, » etc. Sed ms. Regius num. 1639 et Rabanus ut in nostro textu.

(36) Editi, « Gratificæ autem pedes istos esse firmavit. » Rabanus vero, « Speciosos autem pedes istos esse firmabitur. » Deinde editi, « et quamvis corporaliter specie, » etc., omisso « tunc, » quod etiam deest in pluribus mss., sed exstat in ms. Regio num. 1639 et apud Rabanum.

(37) Mss. duo, perperam, « non intelligenti. »

(38) Editi, « tanquam de se credentis scientiæ profert thesaurus, » (Ms. Regius num. 1639, « de tam secretis scientiæ profert thesauris) et dicit : Quod ego feci vobis, nescitis modo; scietis autem postea : et addit, quia si ego Dominus. » Ms. unus Regius omittit « quia » ante « sicut. »

(39) *Invicem.* Deest in editis.

vam, et si quis accipiat bibere a Jesu, et aqua illa fiat in eo fons aquæ salientis in vitam æternam³⁹, iste de hac aqua doctrinæ spiritualis potest lavare pedes discipulorum, et omnes ex anima ipsorum immunditias sordesque diluere: et hoc faciens datum a magistro implebit exemplum. « Speciosi » ergo « sunt pedes evangelizantium bona. » De ipsis puto pedibus etiam (40) in Canticis canticorum Sponsa dicit ad Verbum Dei: « Lavi pedes meos, quomodo inquinabo eos⁴⁰? » Et de ipsis nihilominus dicitur: « Tibiæ tuæ sicut columnæ marmoreæ cum basibus argenteis⁴¹. » Et fortassis quia hæc pulchritudo est in pedibus evangelistarum, propterea non vult eos Dominus Jesus calceamentis operire, et occultare speciem pulchram; sed præcipit eis neque calceamentum habere in via⁴². Quæ autem bona sint quæ evangelizant, hoc est, quæ annuntiant, videamus. Quamvis hoc ipsum quod dicit evangelizare, interpretetur « bona annuntiare, » quæ sint tamen bona quæ bonis addidit, requiramus. Unum et verum bonum est Deus⁴³, cujus imago bonitatis est Filius⁴⁴, et Spiritus ejus, qui dicitur bonus⁴⁵. Istud ergo (41) unum bonum, quia in Deo Patre, et Filio, et Spiritu sancto est, « bona » nominavit. Hoc est enim quod annuntiant evangelistæ, secundum præceptum Domini et Salvatoris nostri dicentis: « Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti⁴⁶. » Hæc sunt ergo evangelizantium bona⁴⁷. Sed quoniam et ipse bonus nuntius dicitur, et nuntiare de bonis, illa sit ratio quod non solum bona nuntiant, sed et bene bona nuntiant. Sunt enim nonnulli qui annuntiant quidem (42) et prædicant de Patre, et Filio, et Spiritu sancto; sed non sincere, non integre: ut sunt omnes hæretici, qui Patrem quidem, et Filium, et Spiritum sanctum annuntiant; sed non bene, neque fideliter annuntiant. Aut enim male separant Filium a Patre, ut alterius naturæ Patrem, alterius Filium dicant: aut male confundunt, ut vel ex tribus compositum Deum, vel trine tantummodo appellationis in eo esse vocabulum putent. Qui autem bene annuntiat bona, proprietates quidem Patri, et Filio, et Spiritui sancto suas cuique dabit; nihil autem diversitatis esse confitebitur in substantia vel natura. Qui ergo ita annuntiant Evangelium, non solum bona annun-

tiant, sed bene et integre annuntiant bona. Exemplum vero hoc de Isaia (43) videtur assumptum: sed ibi propheta ad ipsum Dominum evangelizandi officium retulit. Ita enim ait: « Quoniam ego ipse qui loquebar, adsum, tanquam aura in montibus, ut pedes evangelizantis (44) auditum pacis, ut evangelizans bona⁴⁸. » Verum videtur mihi Paulus, quia propheta dixerat, « ut pedes evangelizantis auditum pacis, ut evangelizans bona, » et hoc quasi ex alterius comparatione memorasse; velut si diceret: Ita adero ut homo qui evangelizat pacem, et evangelizat bona. Hoc autem facient apostoli: idcirco de semetipsis hoc dictum, id est, de apostolis, accepisse videtur (45), ad quorum comparationem adfuturum et evangelizaturum bona per prophetas se dixerat Christus.

6. « Sed non omnes obediunt Evangelio. Isaïas enim dicit: Domine, quis credidit auditui nostro? Ergo fides ex auditu; auditus autem per verbum Christi. Sed dico: Nunquid non audierunt? In omnem terram exiit sonus eorum; et in fines orbis terræ verba eorum. Sed dico: Nunquid Israel non cognovit? Primus Moyses dicit: Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem, in gentem insensatam, in iram vos inducam. Isaïas autem audent et dicit: Inventus sum a non quærentibus me: palam apparui inter eos qui me non interrogabant. Ad Israel autem quid dicit? Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, et contradicentem⁴⁹ (46). » Neque omnes (47) ex gentibus Evangelio crediderunt, neque omnes ex Israel: **627** plures tamen, et multo plures ex gentibus, quam ex Israel. Quod ergo ponit Apostolus quia Isaïas dixerit: « Domine, quis credidit auditui nostro⁵⁰? » *Quis*, pro raro dictum est: et observare debemus quod sermo hic in Scripturis interdum pro raro, interdum pro nullo omnino ponitur; verbi gratia, ut cum dicit: « Quis sapiens, et intelliget hæc⁵¹? » et, « Quis ascendet in montem Domini⁵²? » et, « Quis est homo qui vult vitam⁵³? » in his omnibus rarum *quis* (48) significat. Ubi vero dicit: « Quis ascendit in cælum? hoc est, Christum deducere: vel quis descendit in abyssum? hoc est, Christum a mortuis reducere: » hic *quis* nullus intelligitur. Nullus est enim qui ascendit in cælum Christum inde deducere. Nunc ergo, « Do-

³⁹ Joan. iv, 14. ⁴⁰ Cant. v, 3. ⁴¹ ibid. 15. ⁴² Matth. x, 10. ⁴³ Matth. xix, 17. ⁴⁴ Sap. vii, 26. ⁴⁵ Psal. cxlii, 10. ⁴⁶ Matth. xxviii, 19. ⁴⁷ Isa. lii, 7. ⁴⁸ Isa. lii, 6, 7. ⁴⁹ Rom. x, 16 sqq. ⁵⁰ Isa. liii, 1; Rom. x, 16. ⁵¹ Osee xiv, 10. ⁵² Psal. xxiii, 3. ⁵³ Psal. xxxiii, 13.

(40) Editi, « De istis, ut puto, etiam pedibus, » etc.

(41) Ms. Regius num. 1639, « et qui Spiritus ejus dicitur. Istud ergo, » etc.

(42) Ms. unus Regius num. 1639, « sed et bene nuntiant. Bona sunt enim quæ nonnulli annuntiant quidem. » etc. Sed cæteri mss., Rabanus et editi ut in nostro textu.

(43) Editi, « Exemplum vero de Isaia, » etc.

(44) Editi, « tanquam ora in montibus, ut pedes evangelizantium, » etc. Ms. Regius num. 1639, « tanquam ora.... ut pedes evangelizantis.... et evangelizantis, » etc.

(45) Videtur deest in omnibus mss. et editis, sed supplendum videtur. Deinde editi, « futurum. » Et paulo post ms. Regius num. 1639, « per prophetam. »

(46) *Domine quis credidit*, etc. usque ad, *non credentem, et contradicentem*, desunt in editis, sed restituantur ex omnibus mss. nostris.

(47) Editi et Rabanus, « Neque enim omnes, » etc. Sed omnes mss. nostri omittunt « enim. »

(48) *Quis*. Ita recte ms. unus Regius num. 1639. Cæteri vero mss., Rabanus et editi, « quemque. » Sic et paulo infra.

mine, quis credidit auditui nostro ⁵⁴? » quod dicit A
 Isaias, rarum *quis* significat. Scire tamen nos con-
 venit, quod « Domine, quis credidit auditui nostro? »
 in Hebræis exemplaribus *Domine* non habeat, sed
 in interpretatione Septuaginta Seniorum sit: et
 Apostolus (49) hoc probans quod apud illos est,
 posuit *Domine*. Videtur tamen Isaias hæc ex persona
 apostolorum prophetare, quibus creditum fuerat
 prædicationis officium: et ipsi cum raritatem cre-
 dentium præcipue de populo Israel viderent (50),
 dicunt ad Dominum: « Domine, quis credidit au-
 ditui nostro ⁵⁵? » sicut et illud ex persona ipsorum
 dicitur, quia « annuntiavimus (51) sicut puer ante
 ipsum, sicut radix in terra sitiens ⁵⁶. » Et ipsi sunt
 nihilominus qui dicunt velut cum ipso positi et vi-
 dentes eum in habitu humano, quia « vidimus eum,
 et non habebat speciem neque decorem ⁵⁷, » et reli-
 qua. Sed et si ad personam ipsorum prophetarum
 referantur hæc verba, quasi qui apud Dominum
 conquerantur quod his quæ de Christo prophetave-
 rint, nemo aut admodum pauci ex populo illo (52)
 crediderint, non videbitur alienum. Aut non est
 putandum quia Moyses dicat ad Dominum: Domine,
 nemo credidit auditui meo? Si enim credidissent
 litteris meis, credidissent utique et Christo: de ipso
 enim ego scripsi: « Ergo fides ex auditu; auditus
 autem per verbum Christi. » Illic « verbum Christi »
 prædicationem de Christo significat. Neque enim
 illi soli crediderunt: qui verbum ab ipso Christo
 Jesu (53) Domino loquente audierunt; sed multo C
 plures sunt, qui aliis eum prædicantibus audierunt,
 sicut et ipse Dominus prædixerat loquens ad Tho-
 mam ⁵⁸: « Quia vidisti me, » inquit, « credidisti;
 beati non videntes et credentes (54). » Omne ergo
 verbum quod apostoli, et si qui alii ab ipso ac-
 cepta gratia de Christo prædicaverunt, verbum
 Christi esse pronuntiat. Sed et in Ecclesia si quis
 sapientiam quæ ex Deo est, et veritatem Dei lo-
 quatur, si quis viam Dei, quæ Christus est, doceat,
 et justitiam ejus exponat, sine dubio quod loquitur,
 verbum Christi est. « Sed dico: Nunquid non au-
 dierunt? In omnem terram exivit sonus eorum, et
 in fines orbis terræ verba eorum. » Hæc de psalmo
 octavo decimo assumitur, ubi ait: « Non sunt lo-

quele neque sermones, quorum non audiantur (55)
 voces eorum. In omnem terram exivit sonus eorum,
 et in fines orbis terræ verba eorum. » In quo pro
 linguarum et sermonum varietate gentes sine du-
 bio intelliguntur: et dicitur quia apostolorum
 Christi in omnem quidem terram sonus exierit: in
 fines vero orbis terræ non sonus, sed verba perve-
 nerint. Quod ita intelligi potest, quia « terram »
 imperitos quosque et indocibiles homines dicat (56),
 ad quos non verba, in quibus ratio fidei continetur
 et explanatio sapientiæ, sed sonus fidei communi et
 simplici prædicatione pervenerit: finem vero orbis
 terrarum eruditores quosque et prudentiores ap-
 pellaverit. Finis enim perfectionem indicat rerum.
 Ad hos ergo tales non sonum vocis, sed (57) verba
 et rationem pervenisse pronuntiat, qui utique au-
 dientes sermonem fidei, etiam perscrutari possunt
 et perquirere Scripturas divinas, ut cognoscant
 eorum verborum, quæ eis per apostolos annuntiata
 sunt, veritatem. Et hanc esse in his differentiam
 sciens Apostolus, id est in sono et verbis, quodam
 loco ita dicit: « Et sermo meus, et prædicatione mea
 non fuit in suasoriis (58) sapientiæ verbis, sed in
 ostensione Spiritus et virtutis ⁵⁹; » ut ostenderet
 verbum quidem esse quo per virtutem Spiritus sa-
 pientia Dei lucidius explanatur: prædicationem
 vero hanc esse de qua dicit Propheta, quia « in
 omnem terram exivit sonus eorum ⁶⁰: » in qua sci-
 licet simplex annuntiatio est (59) fidei, et simpli-
 cioribus quibusque sufficiens. Sed et alibi ⁶¹ de
 semetipso dicit, quia sit « prædicator et **628** apo-
 stolus, et magister gentium. » In quo apostolus
 quidem generale indicat nomen officii, qui non so-
 lum prædicet, sed et doceat: prædicet quidem sim-
 plicem fidem, ut illis quibus ait: « Nihil enim ju-
 dicavi me scire inter vos, nisi Jesum Christum, et
 hunc crucifixum ⁶²; » doceat vero eos quibus dice-
 bat: « Sapientiam autem loquimur inter perfe-
 ctos ⁶³. » In quibus ostenditur quod illis quidem
 sonum prædicationis protulit, his vero sapientiam
 Dei per verba disseruit. « Sed dico: Nunquid
 Israel non cognovit? Primus Moyses dicit: Ego ad
 æmulationem vos adducam in non gentem, in gen-
 tem insensatam; in iram vos inducam (60). » Vide-

⁵⁴ Isa. LIII, 1; Rom. x, 16. ⁵⁵ Joan. XII, 38. ⁵⁶ Isa. LIII, 2. ⁵⁷ ibid. ⁵⁸ Joan. xx, 29. ⁵⁹ I Cor. II, 4. ⁶⁰ Psal. XVIII, 5. ⁶¹ II Tim. I, 11. ⁶² I Cor. II, 22. ⁶³ ibid. 6.

(49) Editi, « Domine, non habetur, sed juxta in-
 terpretationem LXX Seniorum: sic et Apostolus, »
 etc. Sed omnes mss. et Rabanus ut in nostro textu,
 nisi quod alius habeat « ex interpretatione, » et
 alii omittant particulam « in » vel « ex. »

(50) Editi, « vident. »

(51) Editi plerique, « ex persona illorum dicitur;
 qui » (al., « quia) annuntiamus, » etc.

(52) Deest « illo » in libris antea editis.

(53) *Christo Jesu*. Hæc verba desiderantur in edi-
 tis.

(54) Sic mss. et Rabanus. Editi vero, « beati qui
 non viderunt et crediderunt. » Deinde ms. Regius
 num. 1659 et Rabanus, « Omne ergo verbum quod
 apostoli, et si qui, » etc. Sed cæteri mss. et editi

D habent « apostolus » pro « apostoli. »

(55) Ms. Regius num. 1659, « quibus non au-
 diantur, » etc.

(56) Ms. unus Regius num. 1659 habet « indicat »
 pro « dicat. »

(57) Ms. Regius num. 1659, « non solum voces,
 sed, » etc. Deinde idem ms. et Rabanus, « qui uti-
 que. » Cæteri vero mss. et editi, « quia utique. »

(58) Editi, « non sunt in suasoriis, » etc. Deinde
 ms. unus Regius num. 1659 addit « humanæ » ante
 « sapientiæ; » sed vox « humanæ » deest in reliquis
 mss. necnon in editis, et apud Rabanum.

(59) *Est*. Omittitur in editis. Rabanus, « sit. »

(60) Editi, « insipientem, in iram vos mittam, »
 sed omnes mss. ut in textu.

tur ea quæ superius dixit, de gentibus prolocutus; A nunc vero, ut sibi moris est, etiã de Israel subjungere: et vult quod inexcusabilis sit Israel testibus idoneis comprobare. Ipse, inquit, Moyses dicit ex persona Dei: « Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem: » de Christianis sine dubio dicens, qui a Deo ad æmulationem prioris populi increduli et contemptoris assumpti sunt. Sed videatur fortassis gentem a Deo fidei merito et devotionis electam Moyses injuriosius compellasse, cum dicit, « In non gentem, » et (61) ita nihili ducere, ut nec gentem eam appellare dignetur; aut si appellet, insipientem (62) nominare. Sed non est injuriosus Moyses, utpote amicus Dei, erga electos ejus: nec contumelia videbitur in sermone, si ratio sermonis appareat. Unaquæque gens, verbi causa, Ægyptiorum, aut Syrorum, aut Moabitarum, pro eo quod propriis terminis, et lingua, et habitu, et moribus atque institutis discernitur, gens illa vel illa appellatur: et neque Syri, Ægyptii aliquando dicuntur: neque Moabitæ, Idumæi appellantur; aut Arabes Scythæ (63). Christiani vero non est una gens, sed ex omnibus gentibus unus populus: et ideo Moyses pro summo honore « non gentem » eam nominavit, quia non erat una gens, sed, si ita dici potest, omnium gentium gens (64). Verum excludi videbimur in his quæ subsequuntur, ubi dicit: « In gentem insensatam, in iram vos inducam: » quod et gentem eam, et insipientem nominaverit. Verum ne in hoc quidem famulus Dei Moyses contumeliam facit populo Dei; sed prævidebat in spiritu quoniam si quis vult sapiens esse in hoc mundo, insipiens fieri debet, ut sit sapiens apud Deum ⁶⁵; et « quia non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes ⁶⁶: » et quia per prædicationem crucis Christi, quæ est stultitia gentibus ⁶⁶, congregabitur populus qui fiat in hoc mundo stultus, ut sit sapiens apud Deum. Irascuntur ergo (65) Judæi quod ipsis excusantibus et refutantibus, ad convivium regis invitati sunt gentes, non aspicientes ad ea quæ dudum de hoc mysterio « Isaias audet et dicit: Inventus sum (66) a non quærentibus me: palam apparui inter eos qui me (67) non interrogabant. Ad Israel autem quid dicit? Tota die expandi manus meas ad populum non credentem et contradicentem. » Sicut in superioribus sæpe ostendimus apostolum Paulum nunc de genti-

bus, nunc de Israel facere sermonem, nec tamen evidenter et palam immutationem declarare personæ (68); ita et Isaias in his sermonibus facit, quos ad exemplum Apostolus protulit; et primas quidem partes, id est, « inventus sum a non quærentibus me; palam apparui inter illos qui non interrogabant me, » sine dubio de gentibus dicit: et ubi ille personam latenter immutat, Apostolus evidentem distinctionem sermonibus suis dedit in eo quod addidit: « Ad Israel autem quid dicit? » et superiora quidem ad gentes; sequentia vero exponit ad Israel esse referenda, in quibus ait: « Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, et contradicentem. » Sed primo omnium quod ait, « Isaias audet et dicit, » videamus quid audeat, vel quæ hic prophete doceatur audacia. Si intendamus (69) verbis beati Stephani dicentis ⁶⁷: « Quem enim prophetarum non persecuti sunt patres vestri, qui annuntiabant de adventu Justi? » tunc Isaie intelligimus audaciam, qui persecutionibus et morte proposita ausus est tamen de adventu Justi prædicare, et pro bono audet etiam mori ⁶⁸. In quo tamen simul et illud ostenditur, quia non, ut aliqui putant, prophete nesciebant quid dicerent, et quasi alienato sensu suo prophetabant. Quod enim dicit Apostolus de Isaiâ, quia « audet et dicit, » hoc indicat, quia mortem contemnens et persecutiones quæ inferebantur, quamvis sciret sibi imminere periculum, audet tamen et prædicat verbum Dei, sicut et ipse Paulus dicebat: « Scio quia vincula et carceres manent me in Jerosolymis; sed ego non facio chariorem animam meam mihi ⁶⁹. » Sic ergo (70) et Isaias sciebat quidem secundum se esse et interficiendum **629** ab impiis, audet tamen, et ex persona Christi dicit: « Inventus sum a non quærentibus me ⁷⁰. » Certum est autem quod gentes erant quæ Christum nec quærere noverant, nec de eo interrogare didicerant. Invenerunt tamen quem non quæsierunt, quia ipse eos prior quæsivit. Pastor est enim bonus ⁷¹, et ovem quæ perierat requisivit ⁷²; et sapientia est quæ drachmam perditam quæsivit, et quærens invenit ⁷³. Judæi autem usque adhuc quærunt de Christo, et interrogant Scripturas de eo, et non inveniunt; quia crux ejus Judæis est scandalum ⁷⁴ (71): et ideo dicit ad eos: « Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, et contradicentem ⁷⁵: » hoc est, cum penderet in cruce, illi non solum non invenerunt eum, sed in-

⁶⁵ I Cor. iii, 18. ⁶⁶ I Cor. i, 21. ⁶⁶ ibid. 23. ⁶⁷ Act. vii, 52. ⁶⁸ Rom. v, 7. ⁶⁹ Act. xx, 23, 24. ⁷⁰ Isa. lxxv, 1. ⁷¹ Joan. x, 14. ⁷² Luc. xv, 4. ⁷³ ibid. 8. ⁷⁴ I Cor. i, 23. ⁷⁵ Isa. lxxv, 2.

(61) Deest « et » in editis.

(62) Editi, « insipientes, » male.

(63) Ms. unus Regius num. 1639 habet « Getæ. » Sed cæteri mss. et Rabanus, « Scythæ. »

(64) Editi, « omnium gentium gentes. »

(65) Sic Ms. Regius num. 1639 et Rabanus. Editi vero et mss. plerique, « irascuntur ergo, » etc.

(66) Editi, « de hoc mysterio. Isaias autem audet et dicit: Inventus sum, » etc. Sed omnes mss. et Rabanus ut in nostro textu.

(67) Editi, « apparui his qui me, » etc.

(68) Editi, « in mutationem declinare personæ. » Sed omnes mss. ut in nostro textu.

(69) Sic ms. Regius num. 1639 et Rabanus. Editi vero et Mss. plerique, « videamus. Quid audet? vel quæ hic Prophete audacia? Si intendamus, » etc.

(70) Ms. unus Regius num. 1639, « animam meam, quam me. » Deinde editi, « Si ergo, » etc.

(71) Editi, « quia crux ejus eis est scandalum. »

super dixerunt : « Si Filius Dei es, descende nunc de cruce, et credimus tibi ⁷⁶. » Sed audi quid etiam in Sapia Salomonis dicatur ⁷⁷, quia « non invenietur ab his qui tentant eum : apparebit vero his qui non sunt increduli ad eum. » Sed ne hoc quidem a nobis convenit ignorari, quod in exemplaribus Hebræorum non habetur « et contradicentem. » Apostolus autem secutus est Septuaginta Interpretum veritatem in suis scriptis, et sicut illi interpretati sunt ponit (72).

7. « Dico igitur : Nunquid repulit Deus plebem suam ? Absit. Nam et ego Israelita sum (73) ex semine Abraham, et tribu Benjamin. Non repulit Deus plebem suam quam præscivit. An nescitis in Elia quid dicit Scriptura : quomodo interpellat Deum adversum Israel ? Domine, prophetas tuos occiderunt, altaria tua suffoderunt, et ego relictus sum solus, et quærent animam meam. Sed quid dicit illi responsum divinum ? Reliqui mihi septem millia virorum qui non curvaverunt genua Baal. Sic igitur et in hoc tempore reliquæ secundum electionem gratiæ salvæ factæ sunt. Si autem gratia, jam non ex operibus : alioquin gratia jam non sit gratia ⁷⁸. » Quoniam ex his quæ supra dicta sunt, videretur forsitan populus Judæorum repulsus esse a Deo, nec aliquid spei gerere, si quidem in æmulationem induxerit eum Deus in non gentem, et in iram, in gentem insensatam ⁷⁹, et manifestus factus (74) sit his qui eum non quærebant, et inventus sit ab his qui de eo non interrogabant (75) : propterea Apostolus, volens ista curare, et ostendere quia supersit salutis via populo (76) Israel si credant, et quia non ideo repulsi sunt quia genus sint Israel (77), sed quia increduli fuerint, ait : « Non repulit Deus plebem suam quam præscivit. » Et ut hoc præsentem probaret exemplo, subjungit : « Nam et ego Israelita sum ex semine Abraham, et tribu Benjamin, » et tamen fidem Jesu doceo, et annuntio quia ipse est Christus. Quod si mihi non obfuit quia sum Israelita ex semine Abraham, quo-

minus Christo crederem, et ex fide ejus justificarer ; certum est quia « non repulit Deus plebem suam quam præscivit. » Quomodo autem « quos præscivit, illos et vocavit ; et quos vocavit, illos et justificavit ⁸⁰, » supra jam dictum est : et quod præscire Deus, non tantum (78) prænoscere futura (quod nec dubitari potest), sed probare, et scientia sua digna ducere, in Scripturis ponatur. Verum ne parvum videretur quod exemplo sui (79) non esse repulsam plebem Dei docebat Apostolus, validiora requirit exempla, et dicit : « An nescitis in Elia quid dicit Scriptura ? Quomodo interpellat Deum adversum Israel ? Domine, prophetas tuos occiderunt, altaria tua suffoderunt, et ego relictus sum solus, et quærent animam meam. Sed quid dicit illi responsum divinum (80) ? » In quibus docetur propheta aliquando zelo Dei repletus, cum apud Deum (81) querelam populi prævaricatoris exponeret, qui non solum prophetas occidisset, et altaria subvertisset, verum et Eliam qui videbatur solus superesse et prophetis Domini, conaretur extinguere. Et hoc Elia apud Deum deplorante, audi quid ad eum oracula divina respondeant : « Reliqui mihi (82) septem millia virorum qui non curvaverunt genua Baal. » Baal idoli nomen est, ad cuius cultum populus ille, relicta Dei lege, deciderat. Hæc sunt quæ Apostolus ad exemplum temporis præsentis adducit. Et addit : « Sic igitur et in hoc tempore reliquæ secundum electionem gratiæ (83) salvæ factæ sunt. Si autem gratia, jam non ex operibus : alioquin gratia jam non sit gratia. » Ostendendum ergo pro viribus nobis est, quomodo sicut factum est sub Elia, ubi omnem populum **630** propheta simul putaverat refutatam (84), inveniuntur septem millia viri, qui permanserint in testamento Dei ; sic factum est etiam in adventu Christi, et his temporibus quibus prædicabat Paulus. Et vide si forte possumus Joannem Baptistam, qui Salvatoris præcessit adventum, ponere loco Eliæ : quandoquidem et Evangelium (85) tale ei testimo-

⁷⁶ Matth. xxvii, 40, 42. ⁷⁷ Sap. i, 2. ⁷⁸ Rom. xi, 1, seq. ⁷⁹ Rom. x, 19, 20. ⁸⁰ Rom. viii, 50.

(72) Editi, « scriptis : sicut illi interpretati sunt, exponit. »

(73) « Nam et ego Israelita sum, » etc., usque ad, « alioquin gratia jam non sit gratia, » omittuntur in editis ; sed restituuntur ex omnibus mss.

(74) *Factus*. Deest in editis, et in pluribus mss., sed exstat in ms. Regio num. 1639 et apud Rabanum.

(75) Editi, « ab eo qui non interrogabat. »

(76) Editi, « quantum supersit salutis populo, » etc. Codex vero Vallis Clariæ, « quam supersit salutis suæ populo, » etc. Rabanus : « quæ supersit salutis suæ a populo, » etc. Sed recte ms. unus Regius num. 1639, « quia supersit salutis via populo, » etc. Cæteri mss. habent itidem « quia, » sed « suæ » pro « via. » Deinde mss. plerique et editi habent, « et non ideo, » etc., omisso « quia, » quæ vox restituitur ex ms. Regio num. 1639 et Rabano.

(77) Editi, « quia gens sit Israel. »

(78) Editi, « Deum, non tantum, » etc. Omnes mss. nostri, « Deus, non tam, » etc.

(79) Editi, « ne parum videretur quod exemplo suo, » etc.

(80) *Sed quid dicit responsum divinum ?* Hæc in mss. nostris non comparent. Deinde mss. plerique, et editi : « In quibus docet quod propheta, » etc. Sed rectius ms. Regius num. 1639 ut in nostro textu.

(81) Editi, « cum aliquando apud Deum, » etc. Sed vox « aliquando » deest in mss. nostris.

(82) Mss. plerique, « Reliqui mihi, inquit, » etc. Deinde iidem mss. et editi, « genua sua ante Baal. » Sed ms. Regius num. 1639 ut in textu.

(83) Editi, « secundum electionem gratiæ Dei, » etc. Sed omnes mss. nostri et Rabanus omittunt « Dei. » Deinde iidem editi, et mss. plures, « jam non est gratia, » sed ms. Regius, num. 1639 ubique habet « sit » pro « est. »

(84) Rabanus, « repudiari ; » sed omnes mss. nostri et editi, « refutatam. »

(85) Ita ms. Regius num. 1639 et Rabanus. Cæteri vero mss. nostri et editi, « et Evangelista, » etc.

nium perhibet, quia « in spiritu et virtute » venerit
 « Eliæ ⁸¹; » et ipse Dominus dixerit de eo : « Et
 si vultis scire, ipse est Elias. Qui habet aures au-
 diendi, audiat ⁸². » Hic ergo qui in spiritu et vir-
 tute venerat Eliæ, in tantum desperaverat de populo
 illo, ut non eos diceret esse generationem Abra-
 hæ (86), sed generationem viperarum; et his ad-
 deret : « Nolite dicere quia patrem habemus Abra-
 ham. Dico enim vobis, quia potens est Deus de
 lapidibus istis suscitare filios Abraham ⁸³. » Huic
 ergo ista de populo conquerenti respondeatur a
 Domino et Salvatore nostro : « Ego scio quos ele-
 gerim ⁸⁴; » et iterum : « Oves meæ vocem meam
 audiunt, et ego præcedo eas, et sequuntur me
 meæ ⁸⁵; » et iterum : « Habeo alias oves quæ non
 sunt de hoc ovili : oportet me et illas adducere ⁸⁶. »
 Quid autem et ipse numerus septem millia virorum
 indicet videamus. Septenarius numerus (87) ad
 requiem pertinet. « In septima » enim « die requie-
 vit Deus ⁸⁷. » Audi ergo et Christus credentes sibi
 quomodo ad requiem invitat, et dicit : « Venite ad
 me omnes qui laboratis, et onerati estis : et inve-
 nietis requiem animabus vestris ⁸⁸. » Ad istum ergo
 septenarium numerum pertinet omnis qui veniens
 ad Christum deposuit onera peccati, et requiem
 salutis invenit (88). Recte ergo Apostolus dicit,
 quia « sic et in hoc tempore reliquiæ secundum
 electionem gratiæ salvæ factæ sunt; » reliquias di-
 cens eos qui ex circumcisione crediderunt, tam
 apostolos cum quibus se quoque annumerat, quam
 et cæteros qui cum ipsis secuti sunt fidem Jesu
 Christi. Sed quod dicit, « secundum electionem
 gratiæ » salvas factas esse reliquias, hæc mihi non
 videtur superflua esse electionis adjectio (89). Po-
 tuit enim dicere : « Reliquiæ » per gratiam « sal-
 væ factæ sunt; » sed ostendit per hæc esse gra-
 tiam et sine electione, et cum electione. Nam om-
 nes quidem qui per fidem salvantur, per gratiam
 sine dubio salvantur : qui autem per « electionem
 gratiæ » salvantur, perfectioris (90) animæ mihi
 videntur ostendi. Sicut enim Israel dicitur omnis
 qui descendit de genere Israel : ille autem verus
 Israel est, qui mente pura et corde sincero videt
 Deum : ita et de hoc accipere possumus (91), quod
 omnes quidem qui ad fidem veniunt Christi, per
 gratiam veniunt : qui vero donum gratiæ operibus
 virtutis et puritate cordis exornat, iste non solum

A per gratiam, sed per « electionem gratiæ » salvari
 dicetur (92) a Christo. Denique et ipse apostolus
 Paulus, si quis eum in verbis suis diligenter ob-
 servet videt quomodo hujusmodi distinctionibus
 utitur; alibi secundum carnem nominans Israel,
 alibi super eo carnis omnino non faciens mentio-
 nem, sicut in præsentī loco, ubi cum diceret, quia
 « non repulit Deus plebem suam, » et nobilitatem
 Israelitiæ animæ vellet exponere, ait : « Nam et
 ego Israelita sum. » In secunda vero ad Corinthios,
 ubi quibusdam de Israelitico genere secundum car-
 nem gloriantibus cogitur respondere, vide quæ præ-
 misit : « Quæ loquor, inquit, non secundum Deum
 loquor, sed quasi in insipientia in hac substantia
 gloriandi. Quoniam quidem multi gloriantur secun-
 dum carnem; et ego gloriabor ⁸⁹. » Et post ali-
 quanta dicit : « Hebræi sunt, et ego; Israelitæ sunt,
 et ego; semen Abraham sunt, et ego ⁹⁰. » Sic ergo
 ubi de Israel loquebatur, illo interiore homine (ta-
 lis enim est plebs illa quam præscivit Deus, et non
 repulit), non dicit « secundum carnem » Israel;
 ad eos vero qui in carnis genere gloriabantur præ-
 misit, quod de hujusmodi gloriatione neque « secun-
 dum Deum » loqueretur, neque in sapientia; sed,
 ut ipse dicit, « in insipientia. » Tales sunt ergo
 « reliquiæ » quæ « secundum electionem gratiæ
 salvæ factæ sunt. » Et addidit : « Si autem gratia,
 jam non ex operibus. » Sciendum est opera quæ
 Paulus repudiat, et frequenter vituperat, non esse
 opera justitiæ quæ mandantur in lege, sed ea qui-
 dem in quibus hi qui secundum carnem legem cus-
 todiant, gloriantur, id est, vel circumcisio carnis,
 vel sacrificiorum ritus, vel observatio sabbatorum
 et neomeniarum. Hæc et hujusmodi ergo (93) sunt
 opera ex quibus dicit neminem potuisse salvari, et de
 quibus in præsentī loco dicit, quia « non ex operibus :
 alioquin gratia, jam non sit gratia. » Si enim per
 hæc quis justificatur, non gratis justificatur. Qui au-
 tem per gratiam justificatur, ista quidem opera ab
 eo minime quærentur; sed observare debet ne ac-
 cepta gratia inanis fiat in eo, sicut et Paulus dicit,
 631 quia « gratia ejus in me inanis non fuit, sed
 amplius quam omnes illi laboravi ⁹¹. » Et iterum addit
 tanquam memor gratiæ : « Non ego, » inquit, « sed
 gratia Dei mecum. » Non facit ergo inanem gratiam
 ille qui digna ei opera subjungit, et gratiæ Dei non
 existit ingratus. Qui enim post consecutam gra-

⁸¹ Luc. i, 17. ⁸² Matth. xi, 14, 15. ⁸³ Matth. iii, 7, 9. ⁸⁴ Joan. xiii, 18. ⁸⁵ Joan. x, 27. ⁸⁶ ibid. 16. ⁸⁷ Gen. ii, 2. ⁸⁸ Matth. xi, 28, 29. ⁸⁹ II Cor. xi, 17, 18. ⁹⁰ ibid. 22. ⁹¹ I Cor. xv, 10.

(86) Editi, « quia in spiritu... ut non eos dice-
 ret filios Abraham... de lapidibus suscitare filios
 Abraham. »

(87) Editi, « Septimus numerus. » Deinde, « Se-
 ptima enim die, » etc.

(88) Sic omnes mss. nostri. Editi vero et Raba-
 nus, « inveniet. »

(89) Sic recte mss. plerique. Rabanus vero, ms.
 unus Regius num. 1641 et editi, « hæc mihi vide-
 tur superflua esse electionis adjectio, » etc. Deinde
 ms. Regius num. 1659, « et sine electione esse ele-
 ctionem. »

(90) Recte ms. Regius num. 1659, « perfectioris. »

Cæteri vero mss. Rabanus et editi, perperam,
 « perfectiores. »

(91) Editi, « et hoc accipere possumus, » etc.,
 omisso « ita. »

(92) Editi, « exornant, isti non solum... salvari
 dicuntur. » Deinde mss. plerique et Rabanus,
 « vide » (ms. Regius num. 1659 et editi, « videt)
 quomodo hujusmodi distinctionibus, » etc.

(93) « Ergo » omittitur in editis. Deinde iidem
 editi et mss. quidam, « et de quibus in ipso loco
 dicit, » etc., sed ms. Regius num. 1659 et Raba-
 nus, rectius, ut in nostro textu.

tiam peccat, ingratus sit ei qui præstitit gratiam. Si autem non inanem feceris gratiam, multiplicabitur tibi gratia, et tanquam mercedem boni operis gratiarum multitudinem consequeris, sicut et ipse scribit, et Petrus in Epistola sua dicit: « Gratia vobis et pax multiplicetur (94) in recognitione Dei »; et iterum alibi: « Ut boni dispensatores multiplicis gratiæ Dei ».

8. « Quid ergo est? Quod quærebat Israel, hoc non est consecutus: electio autem consecuta est: cæteri vero excæcati sunt; sicut scriptum est: Dedit illis Deus spiritum compunctionis (95); oculos ut non videant, et aures ut non audiant, usque in hodiernum diem. Et David dicit: Fiat mensa eorum in laqueum, et in captionem, et in scandalum, et in retributionem illis. Obscurentur oculi eorum ne videant, et dorsum illorum semper incurva ».

In his Apostolus Israel in duas dividit partes: quarum unam electionem vocat, quæ consecuta sit quod quærebat; aliam cæteros appellat qui non solum consecuti non sunt quod quærebant, sed excæcati sunt spiritu compunctionis. Quibus etiam Deum dedisse dicit « oculos, ut non videant, et aures ut non audiant, usque in hodiernum diem, » hoc est, usque ad consummationem sæculi. Sed quæstio nobis movetur quomodo de bono Deo digne dictum videatur (96) quod ipse dederit oculos residuo Israel quibus non videat, et aures quibus non audiat. Et vide ne forte hæc magis retributio sit et merces incredulitatis, secundum ea quæ in superioribus exposuimus, ubi dicitur (97), quia « non probaverunt Deum habere in notitiam, tradidit eos Deus in reprobum sensum ».

Et hic enim oculos et aures cordis, non corporis dicit, quibus excæcati sunt (98) et non audiant hi utique qui Christum videntes in corpore, et audientes doctrinam ejus (99), neque credere operibus quæ videbant, neque verbo quod audiebant obedire voluerunt. Verum de hac ipsa quæstione sufficienter a nobis in primis hujus Epistolæ partibus dictum est. Ubi tamen (1) scriptum sit hoc ipsum quod dicit Apostolus: « Sicut scriptum est: Dedit illis Deus spiritum compunctionis, oculos ut non videant, et aures ut non audiant, usque in hodiernum diem; » ego hactenus invenire non potui. Si quis vero diligentius quam nos intendit in Scri-

pturis divinis, si invenerit manifestet. Puto tamen hoc modo dixisse Apostolum: « Cæteri vero excæcati sunt; et sicut scriptum est de eis: Dedit illis Deus spiritum compunctionis; » ut suis verbis dicere videatur dedisse eis Deum (2) spiritum compunctionis, secundum ea quæ de cæcitate oculorum, et auditu aurium per Isaiam dicta sunt. Isaias enim ita dicit: « Vade, et dic populo huic: Auditum audietis, et non intelligetis: et videntes videbitis, et non videbitis. Incrassatum est enim cor populi hujus, et auribus suis graviter audierunt: et oculos suos clausurunt, ne forte videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur, et sanem eos ».

Nunc ergo (3) sensum Isaia videtur Apostolus suis quidem sermonibus protulisse; sed quia propheta sensum dicebat, addidisse: « Sicut scriptum est. » Similiter autem et de his facit quæ per David dicta esse pronuntiat. Ait enim (4): « Et David dicit: Fiat mensa eorum in laqueum, et in captionem, et in scandalum, et in retributionem illis. Obscurentur oculi eorum ne videant, et dorsum illorum semper incurva. » Quod enim dicit: « Fiat mensa eorum in laqueum, et in captionem, et in scandalum; » in captionem in Psalmo 97 non habetur scriptum, neque in nostris Septuaginta Interpretum exemplaribus, neque in Hebræorum. Et rursum in Psalmo habetur: « Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum; » Apostolus autem non posuit coram ipsis. Hæc de sermonum ordine et assumptorum testimoniorum qualitate memoravimus, ut ostendamus per singula, quod auctoritas apostolica nequaquam Hebræorum exemplaribus fidem facit, nec verbis semper interpretum servit (5), sed Scripturarum sensum verbis quibus competit explicat. Nunc ergo videamus quomodo propositi capituli sensus debeat explanari. Cæcitate cordis, qua reliquus Israel, hoc est, qui non credidit, excæcatus est, duobus propheticis testimoniis probat, vel quod ex Isaiâ, vel quod ex David videtur 632 assumptum; et in utroque unus quodammodo sensus exponitur (6). Nam et hic oculi 98 eis dantur quibus non videant, et aures quibus non audiant; et illic 99 optatur ut coram ipsis mensa eorum fiat in laqueum, et in captionem, et in retributionem, et in scandalum; et ut obscurentur oculi eorum ne vi-

94 Il Petr. I, 2. 95 I Petr. IV, 10. 96 Rom. XI, 7 sq. 97 Rom. I, 28. 98 Isa. VI, 9, 10. 99 Psal. LXVIII, 25, 24. 100 Rom. XI, 8; Isai. VI, 10. 101 Rom. XI, 9, 10; Psal. LXVIII, 25, 24.

(91) Editi, « multiplicabitur. »

(95) Dedit illis Deus spiritum compunctionis, etc., usque ad, et dorsum illorum semper incurva, desiderantur in libris antea editis, sed restituuntur ex omnibus mss.

(96) Ita ms. Regius num. 1659, Rabanus et editi, cæteri vero mss., « Sed quæstio nobis videtur exoriri quomodo de bono Deo digne dictum videatur, » etc. Ms. Regius num. 1659 et etiam omittunt « digne. » Deinde editi et mss. quidam habeat, « quibus non videant... quibus non audiant. »

(97) Dicitur. Omittitur in plerisque mss. necnon apud Rabanum, et in editis; sed restituitur ex ms. Regio num. 1659.

(98) Editi, « quia excæcati sunt. »

(99) Ejus. Deest in editis.

(1) Editi, « Ubi vero. »

(2) Deum. In editis prætermittitur. Deinde ms. Regius num. 1659, « Secunda ea quidem de cæcitate oculorum, » etc. Sed cæteri mss. Rabanus et editi ut in nostro textu.

(3) Sic mss. plerique et Rabanus. Editi vero et ms. unus Regius, « Hanc ergo, » etc.

(4) Editi omittunt, « Ait enim. » Mss. quidam omittunt, « Et David dicit. »

(5) Editi, « nec verbis semper interpretatum servet, » et, « servat. »

(6) Editi, « et in utroque quodammodo ideam sensus exponitur. »

deant. Et quomodo hæc digne credantur dici, et maxime ex persona Christi in psalmo, non otiosum videtur ostendere (7). Vide ergo si hoc modo possumus explicare quod quæritur. Sicut oculis corporeis utitur unusquisque ad videndum sive bona, sive mala, et in potestate habet vel elevare oculos ad cælum, et per id quod videt, conditorem ejus agnoscere, et collaudare creatorem, vel conferre ad spectacula circi, vel theatri, vel quarumlibet sordidarum oblectamenta visionum, quibus aut ad libidinem, aut ad rapacitatem, vel alia quæque vitia animus inflammatur: ita mihi intellige (8) etiam animæ oculos, quibus alii utuntur quidem ut verbum Dei et doctrinam veritatis agnoscant, ac sapientiæ ejus quotidie capiant profectum; alii vero utuntur his oculis in contrarium, exercentes scilicet semetipsos quotidie, et inquirentes (9) quomodo dogmata veritatis infringant, et fidem Christi quantum ipsis videtur impugnent. Ponamus ergo aliquem orare pro his qui perspicaces et argumentosi sunt in falsa scientia, et dicere: Det illis Deus « oculos ut non videant » perversi sensus acumina, « et aures ut non audiant » mendacii scilicet magistros, et « obscurentur oculi eorum ne videant; » non tibi videtur amplectendus is qui hæc optat eis per quæ eorum peccata minuantur? Multo enim melius est non sapere, quam male sapere. Non, inquam, tibi videtur quod Marcion, qui adversum creatorem Deum blasphema scripta composuit, vel Basilides, vel Valentinus, vel cæteri auctores (10) pravorum dogmatum, beati fuissent, si non illos, quibus male sapuerunt, cordis oculos habuissent? De his enim (11) Isaias dicit: « Vae scribentibus! Scribentes enim nequitiam scribunt. » Similiter autem et pro his qui male docent, et male loquuntur, orat David in Psalmis, et dicit: « Muta efficiantur labia iniqua, quæ loquuntur adversus justum, scelus in superbia et contemptu. » Sic ergo et de Israel dicitur: « Obscurentur oculi eorum ne videant », et, Det eis Deus « oculos ut non videant ». Hæc, quantum ad oculorum cæcitatem pertinet quæ male videnti incredulo Israel tanquam pro remedio quodam dari a Deo videtur (12), dicta sint. Nunc etiam de mensa quæ « in laqueum, et in captionem, et in scanda-

lum, et in retributionem eis » fieri dicitur, videamus. Sed primo ad eos pauca dicenda sunt qui allegorias in Scripturis divinis refutant, et ridere solent (13) eos qui non in omnibus sequuntur historicum sensum. Dicant ergo nobis si mensam hæc Judæorum illam dicit Propheta in qua prandere vel cœnare soleant, ut ipsa eis fiat in laqueum ut capiat eos: vel si ipsa mensa efficiatur eis in retributionem, ut ab ipsa pro his quæ deliquerunt recipiant ultionem: vel quomodo eis in scandalum sit exponant. Quod si de his singulis explicare se non valent (14), et risum suum in confusionem viderint versum, tunc nobiscum pariter veniant, et requirant de Scripturis divinis qualiter mensa hæc Israel possit intelligi. Nobis igitur pro captu sensus nostri ita videtur, quod omnes Scripturæ quæ ante adventum Domini erant apud Israel (« primis » enim « illis credita sunt eloquia Dei »), et omne quod appellatur Vetus Testamentum, mensa est Israel: in qua mensa si quis volebat edere verbum Dei, appositis sibi legis et prophetarum sermonibus pascebatur. Et hanc puto esse mensam de qua dicit Salomon: « Si sederis cœnare ad mensam potentis, intelligibiliter intellige (15) quæ apponantur tibi, et mitte manum tuam, sciens quia talia te parare oportet. » Sed et Salvator ubi dicit: « Cum manducaveritis et biberitis ad mensam meam »; quid aliud mensam ejus intelligimus, nisi ubi (16) dignos, et eos qui capere possunt verbum sapientiæ, et rerum scientiam, docet (17)? Hoc et in Proverbiis Salomon de Sapientia protestatur dicens: « Sapientia ædificavit sibi domum, et supposuit septem columnas: immolavit victimas suas, miscuit in cratere vinum suum, et paravit mensam suam. » Omnis ergo Scriptura mensa est Sapientiæ. Sed videamus quomodo hæc mensam orat David fieri Israelitis (18) incredulis in conspectu eorum **633** in laqueum, et in captionem, et in scandalum, et in retributionem. » Fit eis in laqueum Scriptura divina, cum legunt ea quæ de Christo prophetata sunt: « Ille ædificabit civitatem meam, et captivitatem populi mei convertet » et dicunt non esse hæc sub Jesu completa (19). Neque enim ædificavit, aiunt, civitatem Dei, neque captivitatem

¹ Isa. x, 1. ² Psal. xxx, 19. ³ Psal. lxxviii, 24. ⁴ Rom. xi, 8. ⁵ Psal. lxxviii, 23; Rom. xi, 9.
⁶ Rom. iii, 2. ⁷ Prov. xxiii, 1, 2. ⁸ Luc. xxii, 30. ⁹ Prov. ix, 1, 2. ¹⁰ Psal. lxxviii, 25. ¹¹ Isa. xlv, 15.

(7) Ms. Regius num. 1659, Rabanus et editi, « ostendere. » Cæteri mss., « exponere. »

(8) Editi, « quibus aut libidinem, aut rapacitatem, vel alia quæque vitia amans » (al., « amens) inflammatur: ita mihi intelligo » (al., « intelligi: » Rabanus, « intelligere »), ms. unus, « ita hic intellige, » etc.

(9) Editi, « semetipsos, quotidie inquirentes, » omisso « et. »

(10) Editi, « doctores. » Deinde iidem, et mss. quidam, « si nullos quibus male sapientes erant, » etc. Sed ms. Regius num. 1659 rectius ut in nostro textu.

(11) Enim. Deest in editis.

(12) Editi, « pertinent... viventi... videntur, »

male.

(13) Ms. Regius num. 1659, « Sed primo pauca dicenda sunt contra eos qui... refutantes ridere solent, » etc.

(14) Editi, « explicare non valeant. »

(15) Sic omnes mss. nostri et Rabanus. Editi vero, « diligenter intellige, » etc.

(16) « Ubi » deest in editis. Deinde mss. plures et Rabanus, « Verbum, sapientiam, et rerum scientiam, docet. » Sed ms. Regius num. 1659 rectius ut in nostro textu.

(17) Editi, « docere, » male.

(18) Alias, « Israeliticis. »

(19) Ms. Regius num. 1659, « a Jesu completa, »

populi revocavit. Sed hæc dicunt, quia sedentes ad mensam potentis non faciunt illud quod admonuit (20) Salomon ¹¹, ut intelligibiliter intelligant quæ apposita sunt eis. Non enim visibiliter hæc, sed intelligibiliter, hoc est, spiritaliter facturus prophetatus est Christus (21). Nam ædificavit vere civitatem Dei, sed ex lapidibus vivis, ex quibus (22) suscitavit filios Abrahamæ, et ex ipsis ædificavit Ecclesiam Dei; et convertit captivitatem populi, eorum quos in peccatis captos diabolus detinebat. Illis ergo non ita intelligentibus, mensa hæc Scripturæ diviniæ facta est « in laqueum, et in captivem. » Potest autem et illa captio mensæ hujus videri, qua Dominus eos cepit cum dixit ad eos: « Quid vobis videtur de Christo? Cujus Filius est? At illi responderunt: David. Et Dominus: Quomodo ergo (23), inquit, David Dominum eum vocat, dicens: Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis (24)? Et non poterant ei respondere verbum ¹². » Fit autem et « in retributionem » eis hæc mensa, ut breviter dicam, secundum verbum Domini quo ait: « Putatis quia ego accusam vos apud Patrem? Est qui vos accuset Moyses ¹³; » et secundum illud quod Apostolus dicit: « Quotquot per legem (25) peccaverunt, per legem judicabuntur. » Fit autem et « in scandalum » eis mensa hæc hoc modo. Ex Scripturis didicerant Judæi, quia « Christus in æternum manet ¹⁴; » Jesum vero videntes in carne, et non solum in carne, sed et in morte, et morte crucis, scandalizabantur in eum nescientes quia « etsi passus est ex infirmitate » ¹⁵ **C** carnis, « sed vivit ex virtute Dei ¹⁶. » Hæc ergo singula quia non intelligibiliter acceperunt, quæ apposita sunt eis ad mensam potentis, scandalizati sunt, et ipsa mensa Scripturarum divinarum facta est eis in scandalum, et obscurati sunt oculi eorum secundum ea quæ supra diximus, et dorsum eorum curvatum est semper ¹⁶. Neque enim deberent ultra cælum aspicere, qui in creatorem cæli peccaverunt, et in Dominum majestatis. Sed et unicuique nostrum verendum est ne forte hæc divinarum verborum mensa, ad quam videmur consedissee ut cibum verbi Dei pro possibilitate sumamus, fiat in laqueum, vel in retributionem, vel in scandalum, si non intelligibiliter, et ut dignum est, mundos ex ea, et puros ac spiritalis cibos sapientiæ capiamus: etiam illud pariter observantes ne

¹¹ Prov. xxiii, 4. ¹² Matth. xxii, 42 sqq. ¹³ Joan. v, 45. ¹⁴ Joan. xii, 34. ¹⁵ II Cor. xiii, 4. ¹⁶ Psal. lxxviii, 23, 24. ¹⁷ Matth. xxii, 12. ¹⁸ Rom. xi, 11, 12. ¹⁹⁻²⁰ Prov. xxiv, 16. ²¹ Mich. vii, 8.

(20) Alias, « commonuit, » (al., « monuit); Salomon quod intelligibiliter, » etc.

(21) Editi, « hoc est, spiritaliter facturus est Christus, et prophetatus est Christus. » Deinde ms. unus Regius num. 1659, perperam, « Qui non ædificavit vere, » etc.

(22) Ms. Regius num. 1659, omittit « ex quibus. » Editi vero habent, « in quibus; » et postea, « ut convertat captivitatem, » etc.

(23) Ergo. Deest in editis.

(24) Sede a dextris meis. Hæc desiderantur in antea editis.

(25) Ms. Regius num. 1659, « Quotquot in lege, »

immundis et sordidis vestimentis, id est, corpore aut corde (26) polluto ad mensam sapientiæ consideamus; sed speciem futuri in cælis convivii jam nunc meditates, per conversionem et pœnitentiam indumenta quotidie mundiora et nuptialia præparemus, quibus utentes, aulam sapientiæ, et thalamos filii regis intrare mereamur ¹⁷.

9. « Dico ergo: Nunquid sic offenderunt ut caderent? Absit. Sed illorum delicto salus gentibus, ut illos æmulentur. Quod si delictum illorum divitiæ mundi, et diminutio eorum divitiæ gentium: quanto magis plenitudo eorum ¹⁸? » Cum exposuisset Apostolus ea in quibus repudiatus est Israel, et introductæ sunt gentes; et enumerasset etiam prophetias quæ de cæcitate ipsorum, et laqueo, et retributione, scandaloque prædixerant (27): ne rursus gentibus insultandi causas et elationis materiam præberet, ipsum Israelis lapsum dicit talem fuisse, non ut illi caderent, sed ut delicto suo salutem gentibus darent: et ait: « Dico ergo: Nunquid sic offenderunt ut caderent? Absit. Sed illorum delicto, salus gentibus. » Et quomodo ex illorum delicto salus gentibus detur, ostendit: « Ut illos, » inquit, « æmulentur (28): » hoc est, ut conversionem gentium videntes, et testamentum Dei, quod ipsi prius acceperant, illis traditum, et legem ac prophetas apud eos majore et digniore haberi observantia, zelum capiant etiam ipsi in novissimis saltem temporibus: et sicut nunc illorum lapsus salutem gentibus dedit, ita gentium fides et conversatio Israeli æmulationem conversionis conferat et salutis. Observandum tamen est, quod aliud ponit Paulus (29) offendere ac delinquere, et aliud cadere: et offensioni quidem vel delicto remedium ponit: cecidisse autem eos, quasi desperatio in hoc sit aliqua, non recipit. Dicit **634** enim: « Nunquid sic offenderunt, ut caderent? Absit. Sed illorum delicto salus gentibus. » Et est mirum quomodo in tot et talibus quæ de eis omnis Epistolæ textus exponit, cecidisse tamen eos neget Apostolus. Sed videtur mihi quod Paulus cadendi differentias bene noverit, et aliud sciat esse cadere, secundum illud quod scriptum est: « Septies cadet justus, et resurget ¹⁹⁻²⁰; » et iterum: « Noli mihi insultare, inimica mea, quia cecidi: et resurgam ²¹; » et secundum quod Jeremias dicit: « Nunquid qui cadit, non adjiciet ut resurgat? aut qui

etc. Alias, « Quicumque per legem, » etc.

(26) Sic ms. Regius num. 1659. Editi vero, « ac corde, » etc. Mss. quidam et Rabanus, « et corde, » etc. Deinde iidem habent, alius, « aut speciem, » alii, « et speciem, » etc. Male.

(27) Sic omnes mss. nostri. Editi vero, « Prophetas qui de cæcitate ipsorum... et retributione scandali prædixerant. »

(28) Ut illos, inquit, æmulentur. Hæc desunt in editis, et in plerisque mss. et apud Rabanum: sed restituuntur ex ms. Regio num. 1659.

(29) Paulus. Deest in antea editis.

aversus est, non convertetur ²² (30)? » Sed et Job de semetipso dicit : « Tempore constituto paratum est ei cadere sub aliis, et domum ejus (31) diripi ab alienis ²³; » et in quarto Regnorum libro scriptum est : « Cecidit Ezechias ab elatione cordis sui ²⁴. » Et omnes hi casus de quibus in supradictis sermonibus Scripturam pronuntiasse memoravimus (32), habent utique resurrectionem; et aversio eorum habet conversionem. In presenti vero capitulo, quasi sciens Apostolus quia si cecidissent, resurgere omnino non possent, ita negat eos cecidisse, et valde excusat in eo quod dicit : « Nunquid sic offenderunt ut caderent? Absit. » Ne forte ergo ad alium casum respiciens Apostolus, Israel excuset et abneget cecidisse; illum fortasse (33) de quo dicebat Dominus et Salvator noster ²⁵, quia « videbam Satanam sicut fulgur cecidisse de cœlo : » sed et illum de quo Isaias dicit : « Quomodo cecidit de cœlo Lucifer, qui mane oriebatur ²⁶? » Hic ergo tali casu (34) negat cecidisse Israel. Illorum enim vel in fine sæculi conversio erit tunc cum plenitudo gentium subintraverit, et omnis Israel salvus fiet ²⁷; istius autem qui de cœlo cecidisse dicitur nec in fine sæculi erit ulla conversio. Hunc ergo casum quem superius diximus, id est, in quo qui cadet adjiciet (35) ut resurgat ²⁸, similem esse huic quem in ipso loco offensionem nominat Apostolus advertamus, et quem delictum appellat : quod mihi tale videtur esse. Si quando justus in uno aliquo victus, verbi causa, vel in fragilitate carnis, vel alio quolibet delicto ceciderit, non tamen ideo ab omni legis observantia discesserit (36), sed justitiam teneat, misericordiam colat, fidem, pietatem, mansuetudinem servet, et legem Dei meditari non negligat : de hoc possumus dicere, quia « Nunquid sic offendit ut caderet? Absit. » Ita et Israelitæ (37), quamvis redemptorem suum negaverint, et eos qui ab ipso missi sunt, lapidaverint et persecuti sint ²⁹ : tamen habent adhuc aliquid residui. Est apud illos meditatio legis, licet non credant (38), nec intelligant. Est apud illos et amulatio Dei, licet non secundum

scientiam ³⁰. Et propterea dicit Apostolus, quia non « sic offenderunt ut caderent; » hoc est, ut ab omni legis Dei observantia, vel meditatione penitus (39) declinarent. Et hujusmodi casum delictum nominavit, « Illorum » enim, inquit, « delicto salus gentibus. » Propterea ergo et David, sciens hujusmodi esse delicta, in quibus qui ceciderit surgat; et esse alia, in quibus qui ceciderit (40) non resurgat nec in consummatione sæculi, dicebat : « Delicta, » sive lapsus, « quis intelligit ³¹? » Sequitur post hæc : « Quod si delictum illorum divitiæ mundi, et diminutio eorum divitiæ gentium; quanto magis plenitudo eorum? » Considera in his Dei sapientiam, quomodo apud eum ne ipsa quidem delicta et lapsus inutilitati cedunt : sed cum unusquisque ex proposito sui libertate delinquat, dispensatio divinæ sapientiæ hoc ipso in quo illi damno suæ negligentiae pauperes fiunt, alios divites facit. Etenim « cum divideret Deus gentes, et dispergeret filios Adam, constituit terminos gentium juxta numerum angelorum Dei. Facta est tunc pars Domini Jacob, et funiculus hæreditatis (41) ejus Israel ³². Illis autem angelis, quibus pars gentium fuerat (42) distributa, seducentibus quodammodo singulos quosque de parte Domini ac depravantibus, fecerunt eos offendere, ita ut diceret Dominus per prophetam : « Facta est mihi portio mea desiderabilis in execratione ³³; » necessarium fuit ut illa refutata ac (43) repudiata, esset alia pars Domini super terram, quæ gloriam, et testamenta (44), et legislationem, et obsequia ³⁴ cultus Dei (quæ omnia divitiæ erant partis Domini) susciperet, et pars Domini pro illa parte quæ offenderat vocaretur. Idecirco « delictum illorum » fit « divitiæ mundi (45). » Nunc enim jam non una Hebræorum gens, sed totus mundus pars Domini effecta est. Si enim ipse

635 Salvator dicit : « Quia ego veni non ut judicem mundum, sed ut salvetur mundus per me ³⁵. » Et ne ambiguum videretur mundi nomen, quoniam quidem sæpe ad cælum et terram, sæpe ad solam terram, interdum vero etiam (46) ad omnes homi-

²² Jerem. viii, 4. ²³ Job xii, 5. ²⁴ IV Reg. xx, 17; II Paral. xxxii, 26. ²⁵ Luc. x, 18. ²⁶ Isa. xiv, 12. ²⁷ Rom. xi, 25, 26. ²⁸ Jerem. viii, 4. ²⁹ Matth. xxiii, 37; Luc. xiii, 34. ³⁰ Rom. x, 2. ³¹ Psal. xviii, 13. ³² Deut. xxxii, 8, 9. ³³ Jerem. xii, 10. ³⁴ Rom. ix, 4. ³⁵ Joan. xii, 47.

(30) Editi, « non revertetur. »

(31) Sic omnes mss. et Rabanus. Editi vero, « paratus est ei cadere sub aliis, et domum ejus, » etc.

(32) Ms. Regius num. 1639, « Et omnes hi casus quos supradictis sermonibus Scripturarum pronuntiare memoravimus, » etc. Sed cæteri mss., Rabanus et editi ut in nostro textu. Deinde « utique » deest in editis.

(33) Fortasse. Deest in editis.

(34) Sic Rabanus. Ms. vero Regius num. 1639, « Hoc ergo tali casu. » Cæteri vero mss. et editi, « Hunc ergo talem casum, » etc.

(35) Editi, « non adjiciet, » male.

(36) Editi perperam, « ceciderit. »

(37) Sic recte ms. Regius num. 1639. Cæteri vero mss. Rabanus et editi, « Quia et Israelitæ, » etc.

(38) Editi, « non credentes. »

D (39) Penitus et paulo post enim desunt in editis.

(40) Sic ms. Regius num. 1639. Cæteri vero mss., Rabanus et editi omittunt « surgat, et esse alia, in quibus qui ceciderit. »

(41) Juxta numerum angelorum Dei. Facta est tunc pars Domini Jacob, et funiculus hæreditatis. Hæc desunt in editis, et in plerisque mss. nec non apud Rabanum, ubi pro his verbis legitur : « et reliqua usque ad, Hæreditas ejus Israel. »

(42) Fuerat. In editis prætermittitur; sed restituitur ex ms. Regius num. 1639. Rabanus habet « fuerit. » Cæteri mss., « fuit. »

(43) Hæc verba, « refutata ac, » desunt in editis.

(44) Editi, « et testamentum. »

(45) Sic ms. Regius num. 1639. Cæteri vero mss., Rabanus et editi, « fiunt divitiæ mundi. »

(46) Etiam omittitur in editis.

nes mundi appellatio refertur : ideoque repetit Apostolus, et manifestius in quo dixerit mundum designat. At enim : « Et diminutio (47) eorum, divitiarum gentium. » Quod enim illis qui offenderunt diminutum est et ablatum, ad divitias gentium collatum est, qui per fidem pars Domini et hereditas ejus (48) effecti sunt. Bene autem ad diminutionem reddidit plenitudinem, et non sine profundo quodam sensu populum Israel Paulus plenitudinem vocat. In quo ego pro viribus meis tale aliquid intelligo : Nunc quidem donec omnes gentes veniant ad salutem, congregantur divitiarum Dei ex credentium multitudine : sed donec Israel in incredulitate persistit, nondum plenitudo portionis Domini dicetur (49) esse completa. Deest enim ad integrum populus Israel. Cum vero plenitudo gentium subintraverit³⁶, et Israel in novissimo tempore per fidem venerit ad salutem, ipse erit populus qui prior quidem fuerat ; sed novissimus veniens ipsam quodammodo hereditatis et portionis Domini plenitudinem complebit (50). Et ideo « plenitudo » appellatur, quia quod deerat in portione Dei, in novissimis ipse complebit : et ita omnipotentis et boni Dei dispensatio delicta aliorum fructuosa aliis efficit, sicut in presenti delicta Israel divitias mundi facit, et diminutionem eorum divitias gentium. Jam sane si et ex gentium delictis quæ necessario delinquant, tale aliquid faciat omnium dispensator, et aliquibus ex eis divitias conferat, ne hoc quasi speciale solius Israel fuisse videatur, sed æquitas apud justum et bonum Deum super omnibus habeatur, etiam tu apud te ipsum qui legis, requirito (51).

10. « Vobis enim dico gentibus : Quandiu quidem ego sum apostolus gentium, ministerium meum illustrabo, si quo modo in æmulationem immittam (52) carnem meam, et salvos faciam aliquos ex illis. Si enim amissio eorum reconciliatio est mundi, quæ est assumptio, nisi vita ex mortuis³⁷ ? » Sicut sæpe observavimus in hac Epistola Paulum aliquando pro Judæis, aliquando pro gentibus, interdum vero ad alterum horum, vel ad utrumque facere sermonem, sicut cum dicebat, « Si autem tu Judæus cognominaris³⁸, » quasi ad Judæum loquens : et iterum, « Judæo primum, et Græco³⁹, » loquens (57) quasi ad utrumque ; ita nunc vero aperte ad gentes, hoc est ad eos maxime qui in urbe Roma ex genti-

bus crediderant, dicit : « Vobis enim dico gentibus. » Quid ergo dicat gentibus videamus. « Quandiu quidem ego sum, inquit, apostolus gentium, ministerium meum illustrabo, si quo modo in æmulationem immittam carnem meam, et salvos faciam aliquos ex illis. » Dicit aliquis : Quod ait, « Quandiu ego sum apostolus gentium, » hoc videtur ostendere, quod non semper erit apostolus gentium ; sed completo ministerio, aliorum quorumlibet apostolus sit futurus. Sed quantum et ex ipsius sermonibus, et ex rerum gestarum ratione colligitur, quandiu in hoc mundo fuit, permansisse in fide et veritate apostolus gentium comprobatur. Quid ergo dicemus ? Nunquidnam, tanquam servus bonus et fidelis, qui in paucis fuerat fidelis⁴⁰, sciebat se super multa constituendum, et apostolum futurum etiam post exitum suum non solum gentium, sed et Israelitarum, et aliorum fortassis invisibilium, ibi ubi benedicunt spiritus et animæ justorum Dominum⁴¹, hymnum dicunt, et superexaltant eum in sæcula ? An potius simpliciter dictum (54) debemus accipere, « Quandiu ego sum apostolus gentium, » sicut et Dominus ad apostolos dicit : « Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi⁴² ? » non quod dicat se post consummationem sæculi non futurum cum eis, sed ut ostenderet se nunquam ab eis discessurum, « usque ad consummationem sæculi » dixit ; ita et Apostolus, « Quandiu ego sum apostolus, » dixisse (55) pro *semper* et *sine fine*. Quæ autem ex utraque recipi debeat expositio, relinquimus legentis arbitrio. Igitur quandiu apostolus est gentium Paulus ministerium suum illustrare se dicit : et quid tam dignum, quam ut unusquisque ministerium suum (56), quod per Dei providentiam suscipit, exornet ? Exornat autem et illustrat ministerium suum, qui bene ministrat, sicut econtrario dehonestat ministerium suum, et notabile facit, **636** qui negligenter et indigne ministraverit. Verbi causa, in ministerio Ecclesiæ « diaconus, inquit, qui bene ministraverit, bonum gradum sibi acquirit, et multam fiduciam in fide Jesu Christi⁴³. » Si vero non bene ministraverit ; hoc est, si non se talem exhibuerit qualem describit Apostolus⁴⁴, gravem, non bilinguem, non multo vino deditum, non turpis lucri appetitorem, sed habentem mysterium fidei in conscientia pura : non

³⁶ Rom. xi, 25. ³⁷ ibid. 13 seqq. ³⁸ Rom. ii, 17. ³⁹ Rom. i, 16. ⁴⁰ Matth. xxv, 23. ⁴¹ Dan. iii, 86.
⁴² Matth. xxviii, 20. ⁴³ I Tim. iii, 13. ⁴⁴ ibid. 8.

(47) Sic ms. Regius num. 1659. Cæteri vero mss., Rabanus et editi, « Hæc diminutio, » etc.

(48) Editi, « quæ, » et, « qui per fidem pars Domini effecta sunt hereditas ejus. »

(49) Alias, « dicitur. »

(50) Editi et Rabanus, « compleat, » male.

(51) Ita mss. Editi vero, « Jam sane fiet ex gentium delictis quæ necessario delinquant, tale aliquid : omnium enim dispensator, et aliquibus ex eis divitias confert : ne hoc quasi spiritale solius Israel... ista require. » Ms. Regius num. 1659 perperam habet, « non quia specialis alius Israel fuisse videatur ;

sed ; » cætera vero ut in textu.

(52) Editi, « honorificabo, si quo modo ad æmulandum provocem, » etc.

(53) *Loquens*, nec non et paulo post *ita*, desunt in editis, et in plerisque mss.

(54) *Dictum*. Desideratur in antea editis.

(55) Sic mss., et editio Veneta. Ms. tamen Regius num. 1659 habet « dixit » pro « dixisse. » Cæteri vero editi, « sæculi : dicatur ita et Apostolus. . . dixisse, » etc.

(56) *Suum*. Deest in libris antea editis hic et infra.

jam bonum gradum, sed malam sibi pœnam con-
 quirir (57), tanquam qui contumeliam fecerit divino
 ministerio. Similiter autem et qui presbyterii gra-
 dum suscipit in Ecclesia, satis agat illustrare mini-
 sterium presbyterii. Ad ipsum enim pertinent et
 illa quæ de presbyteris ad Titum scribit Aposto-
 lus ⁴⁵ : et ea quæ Isaias scribit, cum dicit : « Ipse
 Dominus in iudicio (58) veniet cum presbyteris po-
 puli, et cum principibus ejus iudicabitur ; » et addit :
 « Vos autem utquid succenditis vineam meam, et
 direptio pauperum in domibus vestris est? Ut quid
 injuriam facitis populo meo, et personas pauperum
 confunditis ⁴⁶? » Secundum hæc autem et episcopus
 illustrat ministerium suum in episcopatu, si sit se-
 cundum quod describit Apostolus ⁴⁷, irreprehensi-
 bilis, vigilans, prudens, ornatus, hospitalis, doctor,
 non vinolentus, non percussor, sed modestus; non
 litigiosus, non avarus, domum suam bene regens,
 filios habens in obsequio cum omni gravitate, non
 elatus superbia, ne in iudicium incidat diaboli. Qui
 talis est, illustrat ministerium episcopatus sui, ut
 et ipse audiat : « Euge, serve bone et fidelis ; super
 pauca fuisti fidelis, super multa te constituam ⁴⁸. »
 Similiter autem et vidua ⁴⁹ si permaneat in oratio-
 nibus et obsecrationibus nocte ac die, illustrat mi-
 nisterium viduitatis suæ. Si vero sit talis qualem
 Apostolus notat ⁵⁰, otiosa, et verbosa, et non solum
 verbosa, sed et curiosa, loquens quæ non oportet ;
 aut sit in deliciis degens (59), et vivens mortua ;
 hæc dehonora vit, et non illustravit ministerium vi-
 duitatis suæ. Eodem modo etiam virgo consecrata
 Deo illustrat ministerium virginitatis suæ, si sit
 sancta corpore et spiritu, et non cogitet quæ homi-
 num sunt, sed quæ Dei, quomodo placeat Deo ⁵¹. Si
 vero aliter agat, non solum (60) non illustrat mini-
 sterium virginitatis suæ, nec illustrat lampadem
 suam, sed econtrario lumen ejus exstinguitur, et
 efficitur una de insipientibus virginibus. Hæc eadem
 et unusquisque in Ecclesia positus apud semetipsum
 reputet, ut in quocunque loco stat, sive in clero,
 sive in plebe, illustret ministerium fidei (61) suæ,
 et tales faciat actus suos, « ut videntes » homines

A « opera » ejus « bona, magnificent Patrem qui in
 cœlis est ⁵². » Hoc enim faciebat et Paulus docendo
 gentes, quorum erat apostolus, et instruendo, in-
 firmos ⁵³ alere (62), parvulos lacte alendo ⁵⁴, robustis
 fortio rem verbi cibum præbendo, errantes, et in fide
 titubantes, ac velut in abortivum quoddam reda-
 ctos (63) materno affectu rursus parturiendo, donec
 Christus formaretur (64) in eis ⁵⁵ ; et per hæc om-
 nia illustrando ministerium apostolatus sui, in
 æmulationem fidei et zelum bonæ conversationis
 adducebat carnem suam (65), id est, secundum car-
 nem cognatos ; ut si non omnes, aliquos tamen sal-
 vos faceret ex illis. Sic ergo dum pervigilem curam
 et jugem sollicitudinem erga doctrinam gentium
 gerit, et conversationem eorum ac vitam valde pro-
 babilem facit, videntes hæc Israelitas (66) qui erant
 cognati ejus secundum carnem ⁵⁶, ad imitandos eos
 qui proficiunt in fide Dei invitât, et provocat : et
 est gloria ministerii ejus cum ex eruditione eorum
 etiam illis profectus (67) accesserit. « Si enim amis-
 sio eorum reconciliatio est mundi, quæ est assum-
 ptio, nisi vita ex mortuis? » Hoc mihi ostendere in
 his sermonibus videtur Apostolus, quod abjecto
 Israel, et ad gentes necessario prædicatione trans-
 lata, mundus (hoc est, universæ gentes [68]) re-
 conciliatus est Deo, secundum quod scriptum est :
 « Quia Deus erat in Christo mundum reconcilians
 sibi, non reputans illis delicta ipsorum ⁵⁷ ; » et ite-
 rum sicut Paulus dicit : « Qui posuit in nobis ver-
 bum reconciliationis ; » per quod verbum dicebat :
 « Rogamus pro Christo, reconciliamini Deo. » Si
 ergo, inquit, Israeliticæ gentis hujus abjectio recon-
 ciliationem præstitit mundo, et si tanta fuit erga gen-
 tem istam gratia, quæ sublata ab ea (69) universum
 mundum Deo reconciliare sufficeret, quantum putas
 tunc merebitur mundus, cum etiam gens ista reconci-
 liari meruerit Deo (70)? Et quid illud sit quod ex
637 reconciliatione Israel mundus acquirat, bre-
 viter ostendit dicens : « Vita ex mortuis. » Tunc
 enim erit assumptio Israel, quando jam et mortui
 vitam recipient, et mundus ex corruptibili incor-
 ruptibilis fiet, et mortales immortalitate donabun-

⁴⁵ Tit. I, 6 seq. ⁴⁶ Isai. III, 14, 15. ⁴⁷ I Tim. III, 2 seqq. ⁴⁸ Matth. xxv, 25. ⁴⁹ I Tim. v, 5.
⁵⁰ ibid. 6, 13. ⁵¹ I Cor. VII, 52, 31. ⁵² Matth. v, 16. ⁵³ Rom. XIV, 2. ⁵⁴ I Cor. III, 2. ⁵⁵ Galat.

IV, 19. ⁵⁶ Rom. IX, 3. ⁵⁷ II Cor. v, 19, 20.

(57) Ms. unus Regius num. 1641, « sed malum sibi acquirit. » Cæteri vero mss., Rabanus et editi ut in textu.
 (58) Ms. Regius num. 1639, « in iudicium ; » cæteri vero mss., Rabanus et editi, « in iudicio. » Deinde editi, « iudicabit, » et ita legendum videtur. Mss. tamen nostri omnes et Rabanus habent, « iudicabitur. »

(59) Editi, « sed in deliciis agens. »
 (60) *Illustrat ministerium virginitatis suæ, si sit sancta corpore et spiritu, et non cogitet quæ hominum sunt, sed quæ Dei, quomodo placeat Deo. Si vero aliter agat, non solum.* Hæc in editis non comparent, sed restituuntur ex mss. et Rabano.

(61) Editi, « ministerium suum fidei. »
 (62) Editi, « infirmos alere. »
 (63) Editi, et Rabanus, « in abortum quemdam redactos. »

D (64) Editi, « formetur. »
 (65) *Suam.* Deest in libris antea editis.
 (66) Sic ms. Regius num. 1639. Cæteri vero mss. et editi, « videntes hæc Israelitæ. » Rabanus, « videntem autem Israelitas. »
 (67) Editi, « cum ex eruditione etiam illis, » etc. Rabanus, « cum ex eruditione horum æquus illis profectus, » etc. Mss. plerique, « cum ex eruditionis honore etiam illis profectus, » etc. Sed rectius ms. Regius num. 1639 ut in nostro textu.
 (68) *Hæc est, universæ gentes.* Hæc desunt in editis, et in plerisque mss. necnon apud Rabanum ; sed restituuntur ex ms. Regio num. 1639.
 (69) Editi, « erga gentes ista gratia, quæ sublata ab eo. »
 (70) Editi, « reconciliari merebitur Deo. » Mss. Regius num. 1639, « reconciliata fuerit Deo. » Sed cæteri mss. et Rabanus ut in textu.

ur. Absurdum namque videretur si cum offensio (71) ipsorum reconciliationem mundo donaverit, assumptio ipsorum non majus aliquid mundo et præstantius largiretur.

11. « Quod si delibatio sancta est, et massa: et si radix sancta, et rami. Quod si aliqui ex ramis fracti sunt, tu autem cum esses oleaster, insertus es in illis, et socius factus es radicis et pinguedinis olivæ, noli gloriari adversus ramos. Quod si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te. Dicis ergo: Fracti sunt rami, ut ego inserar. Bene: propter incredulitatem fracti sunt. Tu autem fide stas: noli superbe sapere (72), sed time. Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, nec tibi parceret. Vide ergo bonitatem et severitatem Dei: in eos quidem qui ceciderunt, severitatem; in te autem bonitatem, si permanseris in bonitate. Alioquin et tu excideris, et illi, si non permanserint in incredulitate, inserentur. Potens est enim Deus iterum inserere illos. Nam si tu ex naturali oleastro excisus es, et contra naturam insertus es in bonam olivam, quanto magis hi secundum naturam, inserentur suæ olivæ? Nescio quomodo⁵⁸ hi qui de schola Valentini et Basilidis veniunt, nec ita a Paulo dicta non audientes, putant esse naturam animarum quæ semper salva sit, et nunquam pereat, et aliam quæ semper pereat, et nunquam salvetur: cum aperte Paulus dicat fractos esse ramos bonæ olivæ propter incredulitatem suam, et divinæ severitatis (75) indignis vindicta: et rursus oleastri ramos, quæ apud illos natura perdita ponitur, insertos esse radici et pinguedini olivæ. Sed illis quidem per hæc facile responsum sit (74). Nihilominus autem etiam nobis qui unam esse naturam omnium hominum, imo (75) omnium rationalium dicimus, et ad salutem æqualiter habilem, et ad perditionem si negligat, occurri potest et dici: Quomodo ergo Paulus olivam bonam et oleastrum ponit, cum utique si unam sciret esse naturam omnium, diversi generis arborum non introduxisset exemplum? Dicendum ergo ad hæc: Sicut omnis materia corporalis, cum sine dubio unius naturæ sit, per accidentes sibi qualitates diversas species profert vel corporum, vel arborum, vel herbarum: ita et cum omnium rationalium una natura sit, arbitrii proprii æqualiter libertate donata, uniuscujusque proprii motus ex arbitrii potestate prolatus, vel ad virtutem, vel ad libidinem subjectam sibi animam perducentes, vel in bonæ eam, vel in malæ arboris speciem formant: ut aut bona arbor dicatur, si per arbitrii potesta-

⁵⁸ Rom. xi, 16 sqq. ⁵⁹ Matth. xi, 33. ⁶⁰ Rom. viii,

(71) Editi, « sicut offensio, » etc.

(72) Editi, « noli alium sapere. » Sed ms. Regius num. 1639 ut in texto.

(75) Sic recte ms. Regius num. 1639. Editi vero, « et ibi severitatis, » etc. Mss. plerique, « et ibi ne severitatis, » etc.

(74) Editi, « pinguis olivæ. Sed illis per hæc facilis responsio sit. » Mss. quidam, « pinguedinis olivæ; » et paulo post omittunt « quidem, » sed ms. Regius num. 1639 ut in nostro textu.

(75) Sic ms. Regius num. 1639. Editi vero omit-

tem elegerit bona; aut mala dicatur, si elegerit mala: et sic unusquisque secundum propositi sui motus (76) aut bona oliva, si iter virtutis incedat, aut si contraria sectetur, oleaster nominabitur. Inde denique et Dominus in Evangelio dicebat: « Aut facite arborem bonam, et fructus ejus bonos; aut facite arborem malam, et fructus ejus malos⁵⁹; » ut ostenderet arborem bonam vel malam non nasci, sed fieri. Jam vero si accedat (77) aliquid ad arbitrii libertatem, quod extrinsecus vel ad mala provocet, vel hortetur ad bona per ineffabiles quasdam divinæ Providentiæ dispensationes, in nullo consequentiam propositæ absolutionis offendit. Habet enim in semetipsa (78) natura rationalis vigentem et ad hæc arbitrii libertatem, qua vel obedire, si velit, provocanti, vel, si nolit, spernere possit hortantem. Quod autem diximus, quia materiæ corporali accedentes extrinsecus qualitates reddunt species diversas, aliquas quidem ad multum tempus permanentes, aliquas ad breve, nonnullas vero non solum annis exiguis, sed interdum etiam mensibus aut diebus paucis vix durantes, ita intelligitur. Verbi causa: species cœli, et solis, aut lunæ, vel astrorum talibus quibusdam formatæ sunt qualitatibus quæ usque ad sæculi finem perdurare sufficiant, et usquequo liberentur « a servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei⁶⁰. » Aliæ vero sunt terrenorum corporum qualitates, et in ipsis est multa differentia. Nonnullorum enim animalium corpora, vel arborum, vel avium, multis admodum possunt durare temporibus; aliorum vero paucis, aut valde exiguis. Quod si hæc bene intellexisti, transeamus nunc ab exemplis corporeæ qualitatis ad naturæ rationalis qualitatem: et vide quomodo aliæ quidem in qualitatibus beatitudinis sæcula multa perdurant: et aliæ in qualitate malitiæ (79) nihilominus **638** sæcula multa consumunt: aliæ ex ipsis parvo tempore vel in virtutibus, vel in malitiis manent; aliæ perexiguo, aliæ admodum brevi. Quorum per singula notitiam nos quidem homines, utpote corruptibilis corporis (80) pondere prægravati, perexiguam, aut etiam nullam capere possumus. Qui vero scrutatur omnia, etiam alta Dei⁶¹, Spiritus sanctus universa novit, et nota facit cui ipse voluerit revelare. In his etenim præcipue, id est, in dispensatione rationalis naturæ apostolicum illud dicendum est: « O altitudo divitiarum sapientiæ, et scientiæ Dei, quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus⁶²! » Sic ergo unusquisque ex arbitrii potestate aut bona oliva,

21. ⁶¹ I Cor. ii, 10. ⁶² Rom. xi, 33. tant, « omnium hominum, imo. » Caeteri mss. habent « imo, » sed omittunt « omnium hominum. »

(76) Editi, « et unusquisque secundum proposita sui motus, » etc.

(77) Alias, « si accidit; » al., « si accedit. »

(78) Alias, « in semetipso. » Deinde editi, « vigentem (et hæc arbitrii) libertatem, quæ vel, » etc. Et postea, « accidentes extrinsecus. » etc.

(79) Sic mss. Editi vero, « et aliæ qualitate perfidæ vel malitiæ, » etc.

(80) Editi, « utpote corruptibiles corporis, » etc.

aut oleaster efficitur, aut Israelitici generis, aut al-
 terius culpabilis gentis, ut dicatur de eo: Quia
 « alienati sunt peccatores ab utero (81), erraverunt
 a ventre: locuti sunt falsa ⁶³: » ita ut sint pere-
 grini testamentorum, et hospites promissionum
 Dei ⁶⁴. Et alii in Deum jactantur ex utero, et dicunt:
 « In te jactatus sum ex utero, de ventre matris meæ
 Deus meus es tu ⁶⁵. » Sed quoniam, ut diximus,
 permanet semper naturæ huic libertas arbitrii,
 possibile est ut cum sit quis Israeliticæ gentis, et
 bonæ olivæ ramus, decidat in incredulitatem, et
 frangatur: et rursus alius qui elegerat gentis esse
 culpabilis (82) et peccatricis, et per hoc ramus
 oleastri dicebatur, si convertatur ad fidem (habet
 enim in se arbitrii sui (83) libertatem, qua converti
 possit ad bonum [84]), inseritur bonæ olivæ per fi-
 dem, et efficitur socius radicis, et pinguedinis oli-
 væ ⁶⁶. Radicem vero hanc alii Abraham nominant,
 alii Seth, alii aliquem unum ex patribus bene me-
 ritis ponunt (85). Ego autem radicem aliam quæ
 sancta sit, et sanctas primitias nescio nisi Dominum
 nostrum (86) Jesum Christum. Ipse est enim pri-
 mitiæ omnium, vel « delibatio, » ut in præsentī lo-
 co habemus Apostoli, secundum id quod alibi de eo
 dicitur: « Qui est primogenitus omnis creaturæ ⁶⁷. »
 Huic namque radici omnis qui salvatur inseritur,
 et ex hac delibatione sancta omnis massa humani
 generis sanctificatur: et vere sicut radix sancta
 manentibus in se ramis sanctitatis pinguedinem
 præbet, dum per Spiritum suum sanctum adhæren-
 tes sibi vivificat, verbo excolit, sapientia floridos
 reddit, et in omnium virtutum plenitudine afferre
 fructus uberes facit: ita ut et ipsa dicat de eis:
 « Ego autem sicut oliva fructifera in domo Dei ⁶⁸. »
 Etenim si rami qui fracti sunt, propter incredulitatem
 fracti sunt, et qui stant, fide stant: quis alius erit in quo
 stant nisi Jesus Christus? et quis est alius a quo per
 incredulitatem fracti sunt, nisi ipse cui non credide-
 runt? Semper ergo quicumque advenæ ad fidem,
 vel ad conversationem Israel (87) veniebant, Chri-
 sto qui erat verus Israel inserebantur. Præcipue
 tamen ex tempore adventus ejus multus oleaster
 inseritur (88) huic radici, vel ramis ejus, apostolis
 scilicet et prophetis Dei: ut qui inseruntur eis,
 socii fiant radicis et pinguedinis Christi. Post hæc

A docet nos Apostolus non extolli adversus radicem,
 vel fractos ramos Israelitas, neque insultare eis:
 quia non nos radicem portamus, sed radix nos.
 Non enim habemus (89) quod non accepimus. Si
 autem accepimus, quid gloriamur quasi non acce-
 perimus ⁶⁹? Tum deinde quasi quibusdam impu-
 dentius insultantibus et dicentibus: Si « fracti sunt
 rami (90): bene: propter incredulitatem fracti
 sunt, ut ego insererem » qui credebam: hos ergo
 reprimens Apostolus dicit: Illi quidem per incre-
 dulitatem fracti sunt, et tu insertus es per fidem,
 et in fide stas: sed memento quia « omnis qui se
 exultat humiliabitur ⁷⁰; » et ideo « noli superbe
 sapere (91), » noli alta et elata proloqui. Quamvis
 enim in radice stes, et bene stes, timeto tamen vi-
 dens quia et alii quibus insultas ibi steterunt ubi et
 tu stas: et tu cum ibi non esses, ad olivæ (92) hu-
 jus radicem aliunde translatus es, et possibile est
 etiam te peccare. Nam et hoc ipso quod superbis
 et exaltaris, jam peccas: et scito quoniam « si Deus
 naturalibus ramis non pepercit, nec tibi parceret. »
 Post hæc vero iste (93) qui superbit et insultat
 lapsis, altioribus ab Apostolo sensibus humilitatis
 imbuitur; et dicitur ad eum: Tu qui hæc dicis,
 « vide bonitatem et severitatem Dei: » et cum vi-
 des severitatem ejus erga defructos ramos, metu-
 endum tibi est ne forte et tu dum superbis et in-
 sultas lapsis, severitatem Dei quæ peccatores per-
 urget, incurras ipse peccando. Bonitas enim ejus
 permanet in his qui in bonitate permanserint. « Alio-
 quin » eodem ordine « et tu, » si in bonitate non perman-
 seris, « excideris: et illi si in incredulitate non per-
 manserint, inserentur. » Deo enim non est impossi-
 bile « iterum inserere illos » si recedant ab incredulitate
639 per quam fracti sunt: quandoquidem facilius
 videtur propriæ arboris ramos radici suæ reddere,
 quam inserere alienos. Quod autem dixit, « ex naturali
 oleastro, » et iterum: « secundum naturam inserentur
 suæ olivæ, » naturam olivæ vel oleastri secundum hoc
 debemus accipere quod supra exposuimus, quod (94)
 arbitrii libertas naturam fecerit unicuique vel olea-
 stri, vel bonæ olivæ. Observandum sane est quod
 hi quidem qui ex propria oliva deciderunt, fracti di-
 cuntur; hi vero qui ex oleastro inseruntur, si ite-
 rum peccaverint, non frangendi, quod utique esset

⁶³ Psal. LVII, 4. ⁶⁴ Ephes. II, 12. ⁶⁵ Psal. XXI, 11. ⁶⁶ Rom. XI, 17. ⁶⁷ Coloss. I, 15. ⁶⁸ Psal. LI, 10.
⁶⁹ I Cor. IV, 7. ⁷⁰ Luc. XVIII, 14.

(81) Editi, « a vulva, erraverunt ab utero, » etc.

(82) Editi, « genus esse culpabilis, » etc.

(83) Sui. Deest in editis.

(84) Editi, « ad fidem boni. »

(85) Editi, « bonæ mentis ponunt. » Ms. unus Re-
 gius num. 1639, « boni meriti ponunt. » Cæteri vero
 mss. et Rabanus ut in textu.

(86) Sic editi et Rabanus. Ms. Regius num. 1639,
 « meum. » Cæteri mss. omittunt vel « nostrum »
 vel « meum. »

(87) Mss. duo habent, « ad conversionem Israel. »

(88) Editi, « insertus. »

(89) Ms. Regius num. 1639, « Post edocet nos
 Apostolus non extolli adversum ramos fractos, id
 est Israelitas... Nihil enim habemus, » etc. Sed cæ-

teri mss., Rabanus et editi ut in nostro textu, nisi
 quod editi omittant « vel, » et Rabanus habeat « et »
 pro « vel. »

(90) Editi, « impudentibus... Sed fracti sunt ra-
 mi, » etc.

(91) Editi, « superba sapere. »

(92) Ms. Regius num. 1639, « et tu cum ibi stes,
 ad olivæ, » etc. Sed cæteri mss., Rabanus et editi
 ut in textu.

(93) Iste. Omittitur in editis; qui postea habent,
 « et dicit ad eum. »

(94) « Quod » omittitur in editis, sed restituitur
 ex ms. Regio num. 1639 et Rabano. Cæteri vero
 mss. habent « ut » pro « quod. »

levius, sed excidendi appellantur. In quo vehementior profecto Dei severitas indicatur, si posteaquam quis (95), cum esset oleaster, et ex peccatorum silva collectus, ad radicem fidei ac sanctitatis adductus est, rursus amarus malitiæ proferat succos. Sed ne hoc quidem lateat nos in hoc loco, quod non eo ordine Apostolus olivæ, et oleastri similitudinem posuit, quod apud agricolas habetur. Illi enim magis olivam oleastro inserere, et non olivæ oleastrum solent : Paulus vero apostolica auctoritate ordine commutato res magis causis, quam causas rebus aptavit (96).

12. « Nolo enim (97) vos ignorare, fratres, mysterium hoc, ut non sitis apud vosmetipsos sapientes : quia cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium subintraret : et sic omnis Israel salvus fieret, sicut scriptum est : Veniet ex Sion qui liberet et avertat impietates ab Jacob : et hoc illis a me testamentum, cum abstulero peccata eorum ⁷¹. » Adhuc ad eos qui ex gentibus crediderant, quasi elatos et superbientes adversum ramos qui fracti sunt, et putantes quod hoc non Dei bonitate (98) et ineffabili dispensatione sapientiæ ejus, sed suis meritis consecuti sunt, ut illis defractis, ipsi cum essent oleastri, insererentur in bonam olivam, dicit : « Nolo vos ignorare, fratres, mysterium hoc, ut non sitis apud vosmetipsos sapientes ; » quia insultare lapsis, et gloriari adversum ramos qui fracti sunt, non sit per Dei sapientiam, sed per humanam notabilem (99), et ignorantem mysterium Dei. Qui enim secundum Deum sapit, in beneficiis Dei non insultat abjectis, sed cum timore gratias agit misericordiæ largientis. Est ergo mysterium quod ignorabatur ab iis qui insultabant, hujusmodi ; quomodo in dispersione filiorum Adam cæteris quibusque gentibus secundum angelorum numerum distributis, propria quædam pars Dei (1) facta sit Israel ⁷², sicut et in aliis ubi oportuit, et in his ipsis paulo superius memoravimus, ad quos et repromissiones honorum, et testamenta, et legislatio facta est ⁷³. Manente ergo parte illa (2) Domini in statu

A suo, possibile non erat nos, qui eramus gentes, introire in hæreditatem Dei, et in sceptri ejus jura succedere. Ideirco igitur patitur Deus ex parte, id est non omnibus, sed aliquibus ex Israel fieri cæcitatem, ab illis sine dubio angelis obtentu invidiæ æmulationis illatam (3), qui cæterarum gentium sortiti fuerant principatum. Passus est ergo Deus, et cum posset prohibere, noluit, ut pro his qui cæcitate decepti, id est cordis obtusione prolapsi sunt, ipsorum qui istos deceperant portiones suam Deus faceret portionem, ut quodammodo in eo (4) ipso quo ceperant, caperentur. Avertentes enim ad se per peccati (5) illecebras Dei plebem, locum fecerunt gentibus ingrediendi in hæreditatem Dei, Deo cum ipsis communi quodam et æquissimo jure habente B judicium, ut donec illi plebem Dei in cæcitatibus (6) captivitate detinerent, quasi ad vicem eorum, quos ab initio ex portione Dei et segregata ejus hæreditate subtraxerant, gentium numerus redderetur : cum vero plenitudo gentium fuisset expleta, et æmulatione salutis eorum cœpisset Israel discutere a semetipso cæcitatem cordis, et elevatis oculis suis Christum verum lumen aspicere, ita secundum (7) præcedentes prophetias salutem quam obcæcatus amiserat Israel, quæreret instigatus, dicens apud semetipsum illud propheticum ⁷⁴ : « Revertar ad virum meum priorem, quoniam melius mihi erat ante, quam modo. » Quod autem hæc illis promissa sint per prophetas, in multis quidem propheticis voluminibus invenitur : ponemus tamen quod sufficiat ad præsens, unum de Jeremia testimonium **640** ita continens : « Si exaltetur cælum in excelsum, et terra humilietur deorsum, ego non reprobabo genus Israel pro omnibus quæ fecerunt ⁷⁵. » Si ergo pro eo ut introiret gentium plenitudo, cæcitas facta est in Israel pro omnibus quæ fecerunt, sine dubio cum ingressa fuerit gentium plenitudo, cæcitas cessabit (8). Quod si vis, inquit Apostolus, scire quomodo etiam post cæcitatem salvandus sit Israel, audi quomodo scriptum est : « Veniet ex Sion qui liberet, et avertat impietatem ab Jacob : et hoc illis

⁷¹ Rom. xi, 25 seq. ⁷² Deut. xxxii, 8. ⁷³ Rom. ix, 4. ⁷⁴ Osee ii, 7. ⁷⁵ Jerem. xxxi, 57 ; al. xxxviii, 57.

(95) Ita legendum videtur, Ms. Regius num. 1639, « si postea quis quam, cum, » etc. Cæteri mss. et Rabanus omittunt « quis. »

(96) Sic mss. fere omnes, Rabanus et editi. Ms. vero Regius num. 1636, « Paulus vero apostolica auctoritate spirituali huic et novæ agriculturæ novum ac spiritualem colendi ordinem posuit. »

(97) *Enim.* Desideratur in antea editis. Deinde iidem editi habent « intraret » pro « subintraret, » et « eripiat » pro « liberet. »

(98) Editi, « qui fracti sunt, putantes quod non Dei bonitate, » etc.

(99) Editi, « culpabilem. » Rabanus et ms. Regius num. 1639, « notabilem ; » et recte quidem, nam « notabilis » apud Quintilianum idem est ac « reprehensibilis. » Ms. Regius alter, « mutabilem ; » alter « nutabilem. »

(1) « Dei » omittitur in plerisque mss. et apud Rabanum ; sed exstat in editis, et in ms. Regio num. 1630. Deinde editi, « sicut in aliis, et sicut oportet in his

D ipsis... et repromissio honorum, » etc., sed mss. et Rabanus ut in textu, nisi quod quidam omittant « et » ante « in his ipsis. »

(2) *Ille.* Omittitur in editis.

(3) Sic ms. Regius num. 1639. Alter vero Regius num. 1640 et editi, « obtentu invidiæ et æmulationis illatam. » Cæteri mss. et Rabanus, « obtentu invidiæ æmulationis illatam. »

(4) Editi, « portionem suam Deus faceret, quodammodo in eo, » etc.

(5) Editi, « Avertentes enim ad se (mss. quidam, « Avertentes enim a se ») per peccati, » etc.

(6) Editi, « ut donet illis (al., « i/i ») plebem Dei quam (Salodanus omittit « quam ») in cæcitatibus, » etc.

(7) Mss. plerique et Rabanus, « aspiceret, ita secundum, » etc. Sed ms. Regius num. 1639 et editi, ut in nostro textu. Deinde mss. quidam, « quæreret instigatus diceret, » etc., male.

(8) Sic ms. Regius num. 1639. Cæteri vero mss., Rabanus et editi, « cessat. »

a me testamentum, cum abstulero peccata eorum : Sciendum sane est, quod in propheta Isaia, unde testimonium istud Paulus assumit, pro eo quod dixit Apostolus, « veniet ex Sion, » scriptum est, « veniet propter Sion ; » et quod ait hic, « cum abstulero peccata eorum, » ibi omnino scriptum non est, sed nec apud Hebræos quidem : Apostoli tamen auctoritate præsumptum est. Interim veniens Dominus ex Sion liberat, et avertit impietates ab Jacob. Avertit autem (9) impietates ab eo secundum illud quod scriptum est ⁷⁶ : Quia « diluet Dominus sordes filiorum et filiarum Sion, et sanguinem mundabit (10) de medio ejus in spiritu judicii, et spiritu ustionis (11) ; » et hoc ita fieri testamentum eis erat a Deo, ut sic ab eis averterentur impietates, et auferrentur peccata. Quis autem sit iste omnis Israel qui salvus fieret, vel quæ erit ista plenitudo etiam gentium, Deus solus novit, et Unigenitus suus, et si qui forte amici ejus sunt ; ad quos dicat ⁷⁷ : « Jam non dicam vos servos, sed amicos ; quia nota vobis feci omnia quæ audivi a Patre. » Hoc tamen potest etiam nostro sensui occurrere, quod sicut Israel, quandiu permanet secundum carnem Israel, et non etiam secundum spiritum factus fuerit Israelita verus mente videns Deum, pertinere (12) non potest ad salutem, ita nec gentes quidem omnes omnino salvari possunt, nisi quæ intra plenitudinem fuerint repertæ, quæcunque illa est quæ ab Apostolo plenitudo (13) nominatur. Ita ergo mysterium Dei ineffabili quadam sapientiæ ejus dispensatione tractatur, ut etiam cum sibi anima sortem malorum ipsa consciverit, ille qui novit universa disponere, abjectionem ejus et pœnam, aliorum faciat salutem. Sed et illud videtur mihi in hoc (14) loco diligentius contuendum, quod cæcitatem istam non dicit omni Israel contigisse, sed « ex parte. Reliquiæ » enim « secundum electionem gratiæ salvæ factæ sunt ⁷⁸. » De quibus reliquiis et Isaïas prophetaverat dicens : « Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen ⁷⁹. » Istæ ergo reliquiæ in beatitudine conferuntur cum plenitudine gentium : cæteri vero qui excæcati sunt ex Israel, conferuntur his gentibus quæ non potuerunt ad plenitudinem pervenire. Sic ergo (15) quæ inveniuntur in sermonibus prophetarum de repromissionibus scripta beatitudinem continentia, si de Israel, ad reliquias istas quæ electæ sunt, pertinent : si de gentibus, ad plenitudinem spectant. Si

A qua vero tristitia, si quidem de Israel dicuntur, ad illos sine dubio reliquos qui excæcati sunt referuntur : si vero de gentibus, illos profecto qui sunt extra plenitudinem stringunt. Omnia tamen finis perurget, et eos quidem qui beati sunt, sive illi ex Israel, sive etiam ex gentibus veniant, præsentis temporis (16) evangelicæ doctrinæ sermo purificat, ut sint tales sicut erant illi ad quos Dominus dicebat ⁸⁰ : « Ecce jam vos mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis. » Qui vero verbi Dei et doctrinæ evangelicæ purificationem spreverit, tristibus et pœnalibus purificationibus semetipsum reservat, ut ignis gehennæ in cruciatibus purget, quem nec apostolica doctrina nec evangelicus sermo purgavit, secundum illud quod scriptum est ⁸¹ : « Et purificabo te igni ad purum. » Verum in hac ipsa purificatione quæ per pœnam ignis adhibetur, quantis temporibus, quantisque sæculis de peccatoribus exigatur (17) cruciatus, solus scire potest ille cui « Pater omne judicium tradidit ⁸², » qui ita diligit creaturam suam, ut pro ipsa evacuaverit semetipsum de Dei forma, et servi formam susceperit, humilians semetipsum usque ad mortem ⁸³, volens « omnes homines salvos fieri, et in agnitionem veritatis venire ⁸⁴. » Verumtamen meminisse semper debemus, quod præsentem locum Apostolus quasi mysterium haberi voluit (18), quo scilicet hujusmodi sensus fideles quique et perfecti intra semetipsos velut mysterium Dei silentio tegant, nec passim imperfectis et minus capacibus proferant. « Mysterium enim regis, » ait Scriptura ⁸⁵, « celare bonum est. »

C
13. « Secundum Evangelium quidem inimici propter vos : secundum electionem autem charissimi propter patres. Sine pœnitentia enim sunt dona et vocatio Dei, Sicut enim vos aliquando non credidistis Deo, nunc autem **641** misericordiam consecuti estis propter ipsorum incredulitatem : ita et isti nunc crediderunt in vestri misericordia, ut et ipsi misericordiam consequantur : conclusit enim Deus omnes in incredulitate, ut omnibus miseretur. O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei : quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus ! Quis enim cognovit sensum Domini ? Aut quis illi consiliarius fuit ? Aut quis prior dedit ei, et retribuetur ei ? Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia : ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen ⁸⁶ (19). » Eadem per-

⁷⁶ Isa. iv, 4. ⁷⁷ Joan. xv, 15. ⁷⁸ Rom. xi, 5. ⁷⁹ Isa. i, 9. ⁸⁰ Joan. xv, 3. ⁸¹ Isa. i, 25. ⁸² Joan. v, 22. ⁸³ Philip. ii, 7. ⁸⁴ I Tim. ii, 4. ⁸⁵ Tob. xii, 7. ⁸⁶ Rom. xi, 28 seq.

(9) Editi, « liberet, et avertat impietates ab Jacob. Avertit autem, » etc.

(10) Sic ms. Regius num. 1639. Cæteri vero mss., Rabanus et editi, « delevit... mundavit. »

(11) Editi, « et spiritu ustionis. »

(12) Editi, « pertinere, » et ita legendum videtur ; Rabanus vero et mss. nostri omnes, « pertinere. »

(13) *Plenitudo*. Deest in antea editis.

(14) « Hoc » deest in editis, et restituitur ex duobus mss.

(15) Editi, « Si ergo »

(16) Editi, « sive et ex gentibus veniant, præsentis temporis, » etc. Ms. Regius num. 1639, « præsentis tempore. »

(17) Ita ms. Regius num. 1639 et Rabanus. Cæteri vero mss. et editi, « Et purificabo te igni ad purificationem. Verum hæc ipsa purgatio... de peccatoribus exigat, » etc. Hæc caute legenda. Vide *Origenianor.* lib. ii, quæst. 11, num. 16.

(18) Editi, « habere voluit. »

(19) Hæc verba, « conclusit enim Deus, » etc., usque ad, « in sæcula sæculorum, Amen, » desunt in editis, et restituuntur ex omnibus mss.

sequens adhuc de Israel et gentibus Apostolus, et ramis oleastri qui insultabant ramis olivæ defractis (20) imputans etiam hæc addit : Quia Israel secundum Evangelium quidem inimicus factus est Deo, quia non credidit Christo : quantum autem spectat ad honorificentiam patrum, electus est, et charissimus habetur apud Deum. Semel autem donata electione semini patrum, et dilectione concessa, servat sine dubio Deus dona et vocationem suam erga semen eorum quorum meritis id aliquando largitus est : nec pœnitudo incurrit in Deum, etiamsi minus digni videantur existere hi erga quos promissa patribus beneficia conferuntur. Verum, ut sæpe commonuimus, etiam in præsentī loco illa est observanda distinctio, quod Israel quidem qui inimicus est Deo, ille dicatur qui clamat de Christo : « Tolle, tolle, crucifige eum ⁸⁷. » Quomodo enim non dicantur inimici Dei (21), qui vel tunc, vel etiam nunc dixerint ista, vel dicant? Sed quod dicit, « propter vos, » hoc est (22), quorum salutē scilicet invident, prohibentes apostolos gentibus loqui, et persequentes eos qui annuntiant Christum. Secundum reliquias vero quæ salvandæ dicuntur, in quibus electio credentium secuta est ex Israel, « charissimi » sunt « propter patres : » quorum scilicet fidem sequentes, credunt « in eum qui suscitavit Christum (23) Jesum a mortuis ⁸⁸. » Et secundum hoc erga hujusmodi semen « sine pœnitentia sunt dona et vocatio Dei. » Post hæc vero etiam (24) latentes et profundiores incredulitatis eorum aperit causas, et dicit : Quia sicut vos gentes quondam non credebatis Deo, nec tamen idcirco penitus reliquit vos Deus, sed aliquando ad ultimum misericordiam consecuti estis : occasio tamen conferendæ in vos misericordiæ, populi Israel incredulitas existit : ita etiam hi qui nunc de populo Israel non crediderunt, et pro incredulitate sua derelicti sunt, ut ad vos Dei misericordia flecteretur (25), non usquequaque relinquuntur in incredulitate sua ; sed posteaquam plenitudinis gentium fuerit impleta

A dispensatio, etiam ipsi misericordiam consequentur. In quo volens Apostolus bonitatem Dei ostendere, qua incredulitate aliorum, aliorum salutem facit : « Conclisit, inquit, Deus omnes (26) in incredulitate, ut omnibus misereatur ; » non quo ipse eis injecerit incredulitatis propositum, sed ex ipsorum incredulitatis proposito credendi aditum aliis qui et ipsi (27) prius increduli fuerant, patefecit. In his autem positus locus Paulus, et altius intuens hujusmodi causas, quomodo Deus malum propositum non continuo resecat et excidat, sed patiatur et reservet (28) : prospiciens quia aliquid boni in aliis futurum sit per alterius propositum malum : ab his, opinor, de quibus loquebatur, retulit oculos cordis sui ad ipsam malitiæ originem, quod eam Deus ex initio (29) in his quibus oborta est, quicumque illi sunt, pullulantem, et arbitrii libertate crescentem utile non judicaverit resecat ; sed permiserit eos uti proposito suo, sciens et prospiciens quod multorum (30) profectus et utilitas ex malitiæ illorum occasione consurget, et intantum apud bonum (31) Deum virtuti locus est, ut et malitiæ opus quamvis illi perniciosum sit de quo procedit, beneficium tamen præstare dispensetur cui agones commovet, cum fuerit superata. Considerans igitur sanctus Apostolus tantas esse bonitatis Dei (32) divitias, et tantum divinæ sapientiæ opus erga rationabiles agi naturas, et quia tantum « Deus dives est in misericordia ⁸⁹, » et « dives in omnes qui invocant eum ⁹⁰, » et tanta est bonitatis ejus, et patientiæ, et longanimitatis **642** magnitudo, repente interioribus eas cordis oculis (33) intuens, immensitatemque earum perspiciens, stupore simul et pavore percussus exclamat et dicit : « O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus ! » Unde etenim humanæ mentis sensus ista posset opinari, ut servata unicuique arbitrii libertate, alterius malitiæ opus verteretur alteri ad salutem (34), et vincenti se malitia palmam conferret, quæ utenti se

⁸⁷ Joan. xix, 15. ⁸⁸ Rom. iv, 24. ⁸⁹ Ephes. ii, 4. ⁹⁰ Rom. x, 12.

(20) Editi, « et ramis ejus oleastri qui insultabat (al. insultabant) ramis olivæ fractis. »

(21) Editi, « Deo. »

(22) *Hoc est.* Restituitur ex ms. Regio num. 1639. Deinde editi, « invidentes prohibent apostolos, » etc.

(23) *Christum.* Omittitur in editis, sed restituitur ex omnibus mss.

(24) *Etiam.* Deest in editis. Deinde ms. Regio num. 1639, « latens et profundioris, » etc.

(25) Sic ms. Regio num. 1639, Rabanus et editi. Cæteri vero mss., « ut vos Dei misericordia amplecteretur. » Paulo post Rabanus, « sed posteaquam plenitudo gentium intraverit. » Sed omnes mss. et editi ut in textu.

(26) Sic recte ms. Regio num. 1639. Editi vero, « quia incredulitatem illorum salutem facit, inquit : Conclisit enim Deus omnia, » etc. Mss. duo Regii, « quia incredulitatem Israel aliorum salutem facit, » etc. Rabanus, « quia per incredulitatem aliorum salutem facit, » etc., ut in textu.

(27) *Et ipsi.* Omittuntur in editis, sed restituntur ex ms. Regio num. 1639. Cæteri vero mss. et

Rabanus habent « etsi. »

(28) Editi, « compatitur et reservat. » Deinde mss. plerique, Rabanus et editi, « prospiciens quia aliquid boni in aliis facturus sit per alterius propositum mali. » Sed rectius ms. Regio num. 1639 ut in nostro textu.

(29) Ms. Regio num. 1639, « quam Deus ex initio, » etc. Cæteri mss., Rabanus et editi, « quod eam ex initio, » etc.

(30) Sic ms. Regio num. 1639 et editi. Cæteri mss. habent, « quam multorum. » Rabanus, « quia multorum. » Deinde alter ms. Regio habet « consurgat » pro « consurget. »

(31) *Bonum.* Desideratur in antea editis.

(32) Editi, « tantæ esse bonitatis Dei, » etc.

(33) Sic mss. plerique et Rabanus, nisi quod ille omittat « magnitudo. » Editi vero, « tantæ est bonitatis, et patientiæ, et longanimitatis, repente interioribus eam cordis oculis, » etc. Ms. Regio num. 1639, « et tantæ sunt divitiæ bonitatis, » etc., omisso « magnitudo. »

(34) Sic recte ms. Regio num. 1639. Cæteri ve-

perniciem præbet? His igitur generali, quantum videtur, Apostolus ratione perspectis, exclamat et dicit, quia tanta est altitudo divitiarum Dei, et sapientiæ ejus tanta est altitudo, et scientiæ nihilominus tanta est altitudo (ad omnia enim hæc altitudinis sermo deservit [35]), ut scrutari judicia ejus, quibus unanquamque animam atque omnem naturam rationabilem dispensat, nemo sufficiat, nec vias Dei quibus providentia ejus incedit (36) investigare aliquis possit. Aliquis autem dicimus non solum hominum, sed et totius creaturæ. Neque enim inscrutabilia judicia ejus (37), et investigabiles viæ ejus dicerentur, nisi quia nulla est creatura quæ vel investigare valeat illa, vel scrutari. Solus est enim Filius qui noverit Patrem⁹¹, et solus est « Spiritus » sanctus qui « scrutatur omnia, etiam altitudinem Dei⁹² (38). » Et ideo hanc altitudinem Dei, quam et inscrutabilem dicit et investigabilem, creaturæ omni inscrutabilem et investigabilem dicit. De Filio vero et Spiritu sancto dicere ista non poterat, quia Filius in Evangelio dicit ad Patrem: « Pater, omnia mea tua sunt, et tua mea⁹³; » et de Spiritu sancto ipse Paulus pronuntiat dicens⁹⁴: « Nemo enim scit hominum quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est: ita et quæ in Deo sunt, nemo cognovit, nisi Spiritus Dei (39). » Vides ergo quod Paulus in præsentī capitulo in his quæ dicit: « Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis illi consiliarius fuit (40)? » de creaturis dicat; naturam vero Trinitatis excipiat: quippe cui nihil sit cum creatura commune, nisi beneficentiæ opus. Sed et quod ait: « Quis illi consiliarius fuit? » Non quasi minus ipse sufficiens consilio indigeret alterius, sed consilii participem nullum quidem inter creaturas (41) esse pronun-

tiat. Consilium vero sapienti necessario in sapientia sua est, qui est Christus, et in sanctitate, qui est Spiritus sanctus. Simili autem modo et « Quis prior dedit ei, et retribuetur ei? » intelligendum est. Nemo enim aliquid factori suo prior contulit: quippe cum etiam hoc ipsum quod est, unusquisque a conditore susceperit. « Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia. » Vides quomodo in ultimis ostendit, quod in omnibus quæ supra dixit, signaverit (42) mysterium Trinitatis. Sicut enim in præsentī loco quod ait: « Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia, » convenit illis dictis quæ idem Apostolus in aliis memorat locis cum dicit⁹⁵: « Unus Deus Pater ex quo omnia, et unus Dominus noster Jesus Christus per quem omnia; » et item in Spiritu Dei dicit revelari omnia⁹⁶, et per hæc designat in omnibus esse providentiam Trinitatis; ita et cum dicit: « Altitudo divitiarum, » Patrem, ex quo omnia dicit esse, significat: et sapientiæ altitudinem, Christum, qui est sapientia ejus, ostendit: et scientiæ altitudinem, Spiritum sanctum, qui etiam alta Dei novit⁹⁷, declarat (43). Verumtamen quod dicit: « Ex ipso, » hoc ipsum quod sumus indicat: « Per ipsum » autem, quod per ejus providentiam dispensamur invitā: « In ipso » vero, quod perfectio omnium et finis in ipso erit tunc cum erit Deus omnia in omnibus⁹⁸: et tunc « ipsi gloria in sæcula sæculorum (44): Amen. In sæcula, » propter hoc quod perfectio omnium (45) non intra unum sæculum concluditur, sed in multa protenditur, et vix aliquando adimplenda speratur. Jungit autem et « Amen, » ut intelligamus per illum ad istam beatitudinem veniendum, de quo scriptum est in Apocalypsi: « Hæc dicit qui est Amen⁹⁹. »

LIBER NONUS.

643 1. Cum per omnem textum Epistolæ in superioribus docuisset Apostolus quomodo a Judæis ad

gentes, a circumeisione ad fidem, a littera ad spiritum, ab umbra ad veritatem, ab observantia carnali

⁹¹ Matth. xi, 27. ⁹² I Cor. ii, 10. ⁹³ Joan. xvii, 10. ⁹⁴ I Cor. ii, 11. ⁹⁵ I Cor. viii, 6. ⁹⁶ I Cor. ii, 10. ⁹⁷ ibid. ⁹⁸ ibid. xv, 28. ⁹⁹ Apoc. iii, 14.

ro mss., Rabanus et editi, « incomprehensibilia... Unde enim... ista possit (editi, « ita possit ») opinari... verteretur (editi, « vertatur, » Rabanus, « verteret) ad salutem, » etc. »

(35) Editi plerique et ms. unus omittunt « ad, » sicut et Rabanus, qui in fine habet « disseruit » pro « deservit. »

(36) Sic ms. Regius num. 1639. Cæteri vero mss., Rabanus et editi, « nec vias Domini quibus providentia incedit, » etc.

(37) *Ejus*, et paulo post *illa*, desunt in plerisque mss. et apud Rabanum, necnon et in editis, sed restituuntur ex ms. Regio num. 1639.

(38) Ms. Regius num. 1639, « alta Dei. » Cæteri vero mss., Rabanus et editi, « altitudinem Dei. »

(39) Mss. quidam, Rabanus et editi, « nisi Spiritus Domini. » Sed rectius mss. Regii num. 1639 et 1640 ut in nostro textu.

(40) Editi, « aut quis consiliarius fuit, aut quis

prior dedit illi, et retribuetur ei? » Sed hæc postrema verba: « aut quis prior dedit illi, et retribuetur ei? » nec in mss. nostris nec apud Rabanum reperiuntur.

(41) Sic ms. Regius num. 1639 et Rabanus. Editi vero, « nullam in creaturis. » Mss. quidam habent etiam « nullam. » Deinde iidem editi, « in sapientia sua est quidem Christus, et in sanctitate quidem Spiritus sanctus. » Sed cæteri mss. et Rabanus ut in nostro textu.

(42) Editi, quibus consentiunt omnes nostri mss. codices, « segregaverit. » Sed rectius Rabanus, « signaverit. »

(43) *Declarat*. Prætermittitur in libris antea editis.

(44) *Sæculorum*. Deest in editis et in ms. Regio num. 1639.

(45) Editi, « perfectio omnis. »

ad observantiam spiritalem religionis summa (46) translata sit, et hæc ita futura prophetice ostendisset vocibus designata : jam nunc spiritualis hujus observantiæ, ad quam cultus Dei ritum docuit esse translatum, aggreditur mores et instituta (47) sancire, et ait : *Obsecro itaque vos, fratres, per misericordiam Dei, ut exhibeatis (48) corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum. Et nolite conformari huic sæculo : sed reformamini renovatione sensus vestri : ut probetis quæ sit voluntas Dei, quod bonum, et beneplacitum, et perfectum* ¹. Quoniam, inquit, ostendimus a sacrificiis carnalibus recedendum, secundum quod et Propheta dicit : *Hostias et oblationem noluisti, nec placita sunt tibi* ² : nunc, ait, doceo vos quibus hostiis delectetur Deus : et hæc doceo non quasi imperans, nihil enim proficit legis imperium, sed quasi qui officium susceperim reconciliandi vos Deo, *obsecro vos, fratres; et obsecro non per potentiam, sed per misericordiam Dei. Quia enim, sicut supra ostendi (49), omnes conclusi sunt sub peccato* ³, nunc jam non in meritis, sed in misericordia Dei salus humana consistit. Quid autem est quod vos obsecro? *Ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, ut sit (50) rationabile obsequium vestrum. Obsequium hic cultum Dei dicit. Qui cultus quoniam dudum in pecudum mutorum corporibus consistebat, nunc, inquit, in corpore rationabilis hominis offeratur, et corpora magis vestra quam pecudum fiant sacrificium Deo, atque in sacris altaribus collocentur. Hi enim qui membra sua mortificant ab incentivo libidinis et furoris, et actus corporis sui Deo placitos habent, hostiam viventem, sanctam, placentem, Deo rationabiliter offerunt, et legem sacrificiorum quæ in Levitico lata est (51) secundum spiritalem intelligentiam complent. Verbi causa, ut ibi offerebant vitulum primo loco, vel secundo arietem, aut tertio hircum, aut quarto turtures, vel etiam pullos columbarum, ut in his uniuscujusque anima purificaretur pro qualitate gestorum ; hæc nunc in suo corpore unusquisque purificans, et spiritali sensu discernens, rationabili obsequio viventem hostiam offert (52) Deo. De quibus singulis, cum*

¹ Rom. XII, 1, 2. ² Psal. XXXIX, 7; Hebr. X, 16. ³ II Cor. I, 3. ⁴ Colos. II, 3.

(46) Editi, *religio summa*.

(47) Ms. Regius num. 1639, *et statuta*.

(48) Hæc verba, *ut exhibeatis, etc.*, usque ad, *et beneplacitum, et perfectum*, desiderantur in libris antea editis, sed restituantur ex omnibus mss.

(49) Ms. unus, *sicut supra ostendit*.

(50) *Ut sit*. Hæc verba desunt in libris antea editis; deinde paulo infra post *cultum*, vox *Dei* omittitur itidem in editis, et in plerisque mss. nec non et apud Rabanum, sed restituitur ex ms. Regio num. 1639.

(51) Alias, *data est, al. collata est*. Deinde mss. quidam, *ut ubi offerebant vitulum primo in loco, etc.* Ms. Regius num. 1639, *ibi offerebant, etc.*, omisso *ut*.

(52) Mss. plerique, Rabanus et editi, *obtulit*. Sed rectius ms. Regius num. 1639, *offert*.

A in librum Levitici aliqua diceremus (53), pro viribus explanare tentavimus quomodo unusquisque rationabili obsequio cultus Dei, si superbiam (54) corporis sui vincat, imolet vitulum; si iracundiam superet, arietem jugulet; si libidinem vincat, in holocaustum offerat hircum; si vagos et lubricos cogitationum resecat volatus, columbas et turtures imolet (55). Sed hæc, ut dixi, si quis scire dignum putat, ibi latius disserta reperiet. Nunc autem Paulus obsecrat credentes in Christo, ut corpora sua exhibeant *hostiam viventem, sanctam, placentem Deo*. Viventem dicit hostiam, quæ vitam, hoc est, Christum in se gerit, et dicit : *Mortem Jesu in corpore nostro (56) circumferimus, ut et vita Jesu Christi in corpore nostro manifestetur* ⁴. Sanctam

B dicit, in qua sanctus Spiritus habitat, secundum quod in alio loco dixit ^{5,6} : *An nescitis quia 644 templum Dei estis, et Spiritus (57) Dei habitat in vobis?* Placentem Deo, utpote a peccatis et vitiis separatam. Hæc autem omnia rationabilis cultus est Dei. Potest enim pro tali cultu reddi ratio, et ostendi quia dignum est Deo tales hostias immolari (58) : arietes autem, et hircos, et vitulos immortali et incorporeo Deo offerri nulla ratio recta et honesta suscipiet. Hæc ergo ita facere, et ita colere Deum eos qui Christo crediderunt, non solum docet Apostolus, sed et obsecrat per misericordiam Dei : ut ostendat per hoc humano generi (quoniam proclive est ad delictum) hujuscemodi hostias Dei miseratione provisas : quibus si unquam lapsus acciderit, per rationabile obsequium et hostias eo modo quo supra diximus immolatas, reparari possit anima ac restitui ad salutem. Quod autem multæ sint misericordiæ Dei, designat Paulus in secunda ad Corinthios, dicens : *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi Pater misericordiarum* ⁷. Audis Deum, sicut (59) Christi Pater est, et sapientiæ pater est, et justitiæ pater est, quæ omnia Christus est, ita esse et misericordiarum patrem. Ergo Christus sicut cætera omnia est, et misericordiæ ipse est, misericordiæ multæ, non una (60) : hoc est, sicut thesauri sapientiæ et scientiæ in ipso sunt, sed sunt absconditi ⁸; ita et misericordiæ thesaurus

8. ³ Gal. III, 22. ⁴ II Cor. IV, 10. ^{5,6} I Cor. III,

D (53) Vide homil. II in Levitic., num. 2.

(54) Ms. unus, *cultus Dei faciat; si superbiam etc.*

(55) Sic ms. Regius num. 1639. Cæteri vero mss., Rabanus et editi, *immolaverit*.

(56) *Nostro*. Deest in editione Genebrardi.

(57) Editi, *Spiritus sanctus*.

(58) Sic ms. Regius num. 1639. Cæteri vero mss. et editi, *immolare*; et paulo post, *Hoc ergo ita fieri, etc.*

(59) Editi, *Audi Deum sicut, etc.*

(60) Sic omnes mss. nostri. Editi vero, *Ergo Christus sicut et cætera omnia, et misericordia est: ipse est misericordiæ multæ, non una*. Deinde mss. Regius num. 1639, *ita et misericordiarum thesaurus in ipso est, etc.*

in ipso est, sed est absconditus: ne forte si ad subitum et ante tempus proferatur, faciat me, et si quis mihi in desidia similis esse voluerit, negligentem. Videbitur ergo præcipue hostia vivens, et sancta, et Deo placens, corpus esse incontaminatum. Verum quoniam videmus nonnullos sanctorum, aliquos etiam apostolorum habuisse conjugia, non usquequaque possumus hoc (61) de sola virginitate sentire, quamvis in hujuscemodi hostiis habere primum ordinem possit (62): sicut et in lege alia erat hostia sacerdotis, alia principis, alia Synagogæ, et alia unius animæ⁹. Et quamvis in Ecclesia prima post apostolos hostia martyrum, secunda virginum videatur, tertia continentium; puto tamen quod neque illi qui in conjugis positi sunt, et ex consensu ad tempus vacant orationi¹⁰, velut Nazaræorum vota solventes, si in cæteris sancte agant et juste, negandi sunt corpora sua exhibere posse *hostiam viventem, sanctam, Deo placentem*; nec rursum corpora virginum vel continentium, si aut superbiæ macula, aut avaritiæ sordibus, aut linguæ maledicæ, vel mendacii immunditia polluantur, hostiam sanctam et Deo placentem putandi sunt ex sola virginitate (63) corporis obtulisse: quia et in lege hostia cum offerretur, inspiciebatur a sacerdote diligentius non solum si ex mundis esset animalibus, sed ne aut in oculo haberet vitium, aut in auribus, aut in pedibus, ne claudum, ne luscum, ne surdum animal (64) divino admove-retur altari¹¹. Sic ergo per omnia membra discuti-tur et pertractatur hostia vivens, sancta, Deo placens, quæ rationabiliter offerenda est. *Et nolite conformari huic sæculo; sed reformamini renovatione sensus vestri, ut probetis quæ sit voluntas Dei, quod bonum, et beneplacitum, et perfectum*¹² (65). Sciendum est quod in Græco habetur: *Ut probetis quæ sit voluntas Dei bona, et beneplacita, et perfecta*. Sed nos, quia unus in utroque potest sensus videri, consuetudinem sequimur Latinorum. *Nolite ergo* (66), inquit, *conformari huic sæculo*. In quo ostendit esse quandam formam hujus sæculi, et

aliam esse sæculi futuri: et si qui sunt qui amant præsens sæculum, et ea quæ sunt in hoc mundo, secundum formam sæculi præsentis aptantur: qui vero non respiciunt ea quæ videntur, sed quæ non videntur et æterna sunt¹³, transformantur et renovantur ad futuri sæculi formam: et inde fit ut eos non agnoscat hic mundus, sed odio habeat, et persequatur¹⁴. Sed agnoscunt (67) istam formam angeli Dei, qui sunt de illo sæculo venturo. Et simile mihi videtur esse hoc illi dicto quo ait: *Sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem cælestis*¹⁵. Vide ergo ne forte cum venit ira in cor tuum, conformem te faciat huic sæculo (68): similiter autem et concupiscentia mala, et avaritia, cæteraque vitia quibus præsens sæculum delectatur, formam tibi sæculi præsentis imponant. Si vero contrario mansuetudo, patientia, lenitas, continentia, fides, veritas, cæteræque virtutes habitent in sensu tuo, conformem te futuri sæculi facient, et ita pulchram animæ tuæ speciem reddent, ut Verbum Dei quod despondit eam sibi in misericordia¹⁶ et fide, dicat ad eam: *Tota es formosa, proxima mea* (69), *et macula non est in te*¹⁷. Intende autem diligentius quod ait: *Sed reformamini renovatione sensus vestri* (70), ut ostendat formam quidem culpabilem: prius enim formam malitiæ habuit omnis anima. Sed adhortatur ex hoc sermo apostolicus, ut, illa abjecta, ad singularum virtutum speciem reformemur, et ita demum possimus revelato vultu cordis gloriam Domini speculari ab hujusmodi imagine transformati. Quomodo autem in hæc transformemur ipse edocet dicens: *Renovatione sensus vestri* (71). Renovatur autem sensus noster per exercitia sapientiæ, et meditationem verbi Dei, et legis ejus intelligentiam spiritalem: et quanto quis quotidie ex Scripturarum proficit lectione, quanto altius intellectus ejus accedit, tanto semper novus et quotidie novus efficitur (72). Nescio autem si potest renovari sensus qui piger est erga Scripturas divinas et intelligentiæ spiritualis exercitia, quibus possit non solum intelligere quæ scripta

⁹ Levit. iv, 5, 15, 22, 27 seq. ¹⁰ II Cor. vii, 5. ¹¹ Levit. xvii, 21 seqq. ¹² Rom. xii, 2. ¹³ II Cor. iv, 18. ¹⁴ Joan. xv, 19, 20. ¹⁵ I Cor. xv, 46. ¹⁶ Osee ii, 19. ¹⁷ Cant. iv, 7.

(61) Deest hoc in editis.

(62) Editi, prius ordinem possit.

(63) Editi, putanda sunt ex sola virginitate, etc.

(64) Ms. Regius num. 1659, recte, ne surdum; et hanc lectionem confirmat quod supra dicitur, aut in auribus. Cæteri vero mss., Rabanus et editi alii, ne vulsum animal, al. ne avulsum animal, al. ne evulsum animal. Editi omittunt animal.

(65) Sed reformamini in novitate sensus vestri, ut probetis quæ sit voluntas Dei, quod bonum, et beneplacitum, et perfectum. Hæc verba desiderantur in libris antea editis. Paulo post vero ms. Regius num. 1659 habet, Sed nos signamus quidem quid sit in Græco; consuetudinem tamen sequimur Latinorum.

(66) Ergo. Omittitur in editis et in plerisque mss., necnon et apud Rabanum, sed restituitur ex ms. Regio num. 1659.

(67) Mss. plerique, Rabanus et editi, agnoscant.

D Rectius ms. unus, agnoscunt.

(68) Sic omnes mss. et Rabanus. Editi vero: Vide ne forte cum venerit ira... conformem te facias (editio Veneta facient; Rabanus faciunt)... similiter et concupiscentia mala... et cætera quibus præsens sæculum, etc.

(69) Editi, amica mea, male.

(70) Sic ms. Regius num. 1659. Editi vero et Rabanus, in novitate sensus vestri. Cæteri mss., renovatione in novitate sensus vestri. Deinde mss. nostri omnes et Rabanus, Ut ostendat quia formam quidem culpabilem prius formam malitiæ, etc. Rectius vero editi ut in nostro textu. Genebrardus, pro culpabilem, perperam habet probabilem.

(71) Editi, In renovatione sensus nostri.

(72) Editi, et quantum quis quotidie... quanto altius intellectus incedit, tanto semper novus magis et quotidie novior efficitur. Deinde mss. quidam, Nescio autem si renovari potest sensus qui piger est, etc.

sunt, verum et explicare apertius (73), et manifestare diligentius. Potest tamen fieri ut non omnis sensus in hoc possit renovari, ut agnitione scientiæ dilatetur. Potest enim renovari sensus ad justitiam, ad continentiam, ad misericordiam, fidem, patientiam. Sed vide quid in sequentibus huic renovationi sensus adjungat Apostolus. *Ut probetis*, inquit (74), *quæ sit voluntas Dei, quod bonum, et beneplacitum, et perfectum*. Et utique nisi ad omnem scientiam renovatus sit sensus, et totus Dei sapientia illuminatus, probare non potest quæ sit voluntas Dei. In multis enim putatur esse voluntas Dei, et non est. In quo hi utique qui sensum non habent renovatum, errant et falluntur. Est autem revera non cujuscumque sensus (75), sed valde renovati, et (ut ita dicam) ad Dei jam imaginem reformati, probare in singulis quibusque quæ agimus, quæ loquimur, quæ cogitamus, si sit voluntas Dei; et nihil omnino vel agere, vel dicere, vel cogitare quod voluntati Dei non senserit convenire. *Quæ sit*, inquit, *voluntas Dei, quod bonum, et beneplacitum, et perfectum*. Si secundum hoc legamus quod in Latinis codicibus invenimus, hic erit sensus: Quia voluntas Dei est quidquid bonum, et beneplacitum, et perfectum est (76): nec potest (77) aliud velle Deus, nisi quod bonum est: et utique quod bonum est et perfectum, sine dubio hoc Deo placeat. Si vero secundum hoc quod diximus apud Græcos haberi, id est *ut probetis quæ sit voluntas Dei bona, et beneplacita, et perfecta*, potest quidem idem quod supra diximus, videri, quod (78) omnis voluntas Dei bona sit, et beneplacita, et perfecta. Potest autem et tale aliquid in his sermonibus sentiri, quia Dei quidem voluntas semper bona est, sed non semper bona ejus voluntate dispensari memur, neque beneplacita et perfecta. Verbi causa, ut ungeretur Saul in regem fuit quidem voluntas Dei, sed non beneplacita, neque perfecta. Irascens enim populo, qui refutaverat Deum habere super se regem, regem eis hominem jussit institui¹⁸. Sed et Propheta ex persona Dei dicit: *Dimisi eos secundum desideria cordis eorum, ut irent in cupiditatibus suis*¹⁹. Sic ergo aliquando fit voluntas Dei in his in quibus concupiscimus et desideramus: sed qui renovatus est sensu, probare debet si voluntas

¹⁸ I Reg. vii, 7 seq. ¹⁹ Psalm. lxxx, 15. ²⁰ Rom. xii, 5 seq. ²¹ Rom. iv, 17. ²² Exod. iii, 14. ²³ I Cor. ii, 4.

(73) Editi, *ea applicare apertius*.

(74) *Inquit*. Deest in editis et in pluribus mss. necnon apud Rabanum, sed restituitur ex duobus mss. Regiis. Deinde mss. plerique et editi, *Et utique nisi ad omnes* (Rabanus, *ad omnia*) *renovatus sit sensus, et totus* (Rabanus, *et tota*) *Dei sapientia illuminatus, etc.* Sed mss. Regius num. 1659, ut in nostro textu, nisi quod pro *et totus Dei sapientia*, habeat *et ita Dei sapientia*. Paulo post vero idem ms. Regius et editi habent numero singulari, *in quo is utique qui sensum non habet renovatum, errat, et fallitur*; sed cæteri mss. et Rabanus pluraliter ut in nostro textu.

(75) Editi, *non cujusque sensus*.

(76) *Si secundum hoc legamus quod in Latinis codicibus invenimus, hic erit sensus: Quia voluntas*

A Dei hæc bona est, et beneplacita, atque perfecta; et non talis quæ magis desideriis nostris indulgeat, quam utilitatibus consulat. Sed jam ad sequentia convertamur.

2. *Dico enim per gratiam, quæ data est mihi, omnibus qui sunt inter vos: non plus sapere* (79) *quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem: unicuique sicut divisit Deus mensuram fidei. Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, membra autem omnia non eundem actum habent: ita multi unum corpus sumus in Christo; singuli autem alter alterius membra*²⁰. Sciendum primo est,

quod ubi nos habemus, omnibus qui sunt inter vos, in Græco habetur, *omni qui est in vobis*. Qui sermo utique ad eos indicat verbum fieri, qui cum ante non fuerint, nunc esse cœperunt. Deus enim, ut idem Apostolus (80) ait²¹, *vocat quæ non sunt, tanquam quæ sunt*. **646** Non sunt autem hi qui participes non sunt ejus qui vere est, qui dixit ad Moysen²²: *Dic filiis Israel* (81): *Qui est, misit me ad vos*. Quod ergo ait Paulus: *Dico enim omnibus qui sunt inter vos; vel, ut in Græcis haberi diximus, omni qui est in vobis*,²³ inile est ac si diceret: *Dico enim omni qui in Deo est, non plus sapere quam oportet sapere*. Verumtamen videndum est, quia Paulus, sicut et in aliis dicit, non in suaviori sapientiæ carnalis verbis²³, sed per gratiam quæ sibi data est loquitur. Est enim multa differentia per gratiam loquentis, et per humanam sapientiam. Denique et rebus ipsis sæpe compertum est, nonnullos eloquentes et eruditos viros non solum in sermone, sed et in sensibus præpotentes cum multa in Ecclesiis dixerint, et ingentem plausum laudis acceperint, neminem tamen auditorum ex his quæ dicta sunt compunctionem cordis accipere, nec proficere ad fidem, nec ad timorem Dei ex recordatione eorum quæ dicta sunt incitari; sed suavitate quadam, et delectatione sola auribus capta disceditur (82): sæpe autem viros non magnæ eloquentiæ, nec compositioni sermonis studentes, verbis simplicibus et incompositis multos infidelium ad fidem convertere, superbos inclinare ad humilitatem, peccantibus stimulum conversionis infingere. Et hoc utique signum est, sicut in præsentis Apostolus dicit, per gratiam loqui quæ data est eis (83). Ego

D *Dei est quidquid bonum, et beneplacitum, et perfectum est. Hæc desunt in libris antea editis.*

(77) Editi, *non potest, etc.*

(78) Rabanus, *potest quidem, ut supra diximus, videri, quod, etc.*

(79) Hæc verba, *non plus sapere, etc.*, usque ad, *alter alterius membra*, desunt in editis; sed restituantur ex omnibus mss.

(80) Editi, *cœperint. Deus enim, ut dicit Apostolus, etc.* Ms. Regius num. 1659 itidem *cœperint*; sed reliqua ipse et cæteri mss. necnon Rabanus habent ut in textu.

(81) Editi, *Hæc dices filiis Israel, male.*

(82) Sic ms. Regius num. 1659 et editi. Mss. vero plerique, *discitur*.

(83) Mss. plerique et editi, *signi est... quæ data*

autem puto, non solum in verbo Dei Ecclesiam do- A centibus adesse gratiam, si talis sit sermo qualem supra diximus, qui auditorem non tam delectet, quam stimulet, et ad profectum aliquem virtutis adducat; sed et in omnibus fere quæ aguntur in vita, ita esse deprehendes (84). Est enim aliquis qui et in eo quod agit et in eo quod loquitur, habet gratiam; et alius qui interdum et prudentius loquitur, et diligentius ac laboriosius agit, neque in verbis suis, neque in gestis invenit gratiam. Denique, sicut et in aliis jam diximus (85), scriptum est quia et Joseph invenit gratiam in conspectu principis carceris²⁴, et Esther invenit gratiam apud regem²⁵. Reperimus autem nos in quodam secretiore libello scriptum quasi angelum quemdam esse gratiæ, qui etiam vocabulum ex gratia traheret. Ananehel enim B dicitur (86), quod est interpretatum *gratia Dei*. Hoc ergo scriptura illa continebat, quod missus esset a Domino iste angelus ad Esther, ut ei gratiam daret apud regem. Sic ergo alia virtus est sermonis qui per gratiam dicitur, et alia vis doctrinæ potestas. Alius autem sermo (87) est ex eruditione communi, qui quamvis lautus sit et arte compositus, tamen si non per gratiam vel dicitur vel scribitur, delectare fortassis potest legentem, adducere autem ad profectum non potest auditorem. Paulus igitur non solum ipse quæ dicit (88) per gratiam dicit, sed et auditoribus suis precatur gratiam dari; et non solum gratiam, sed et multitudinem gratiæ. Sic enim scribit: *Gratia vobis multiplicetur*²⁶; et in omnibus Epistolis suis dicit: *Gratia vobis, et* C *pax*. Sed videamus quid (89) est quod per gratiam quæ data est sibi, Apostolus dicit omnibus qui sunt inter Romanos. *Non plus*, inquit (90), *sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem*. Videtur adhuc ad superbientes ramos oleastri, et insultantes ramis qui de bona oliva defracti sunt²⁷, etiam hunc (91) aptare sermonem, et dicere eis, non debere plus sapere quam oportet sapere: quod simile est illi sermoni quem dixit: *Noli superbe sapere*²⁸; hoc est enim plus sapere (92) quam oportet. Sciendum tamen est, quod et cæteri eruditi viri utuntur

hac definitione, ut naturam vel causam peccati in eo ponant, si aut addatur aliquid virtutibus, aut minuatur. Verbi gratia, justitia virtus est: et si quis minus aliquid facit (93) quam justitia patitur, sine dubio injustus est. Si quis vero sub specie justitiæ erga vindictas nimius fiat, et sævius agitet ultiones, in crudelitatem (94) ex justitia devolutus est. Unde et Salomon dicit²⁹: *Noli fieri justus multum*. Similiter et libertas, si intra temperantiam suam sit, virtus est; si minus habeat, timiditas: si amplius, temeritas nominatur. Pari modo et prudentia si in sua mensura sit, virtus est; si minus habeat, imprudentia; si plusquam oportet, malitia appellatur. Inde puto quod et serpens 647 in paradiso prudentior dictus sit cæteris B bestiis³⁰, hoc est excedens mensuram prudentiæ, et in partes malitiæ prolapsus. Inde et filii hujus sæculi prudentiores dicuntur quam filii lucis³¹; plus enim sapiunt quam oportet sapere. Et sic in singulis quibusque virtutibus potest aliquis plus sapere quam oportet sapere. Potest etiam in castitate aliquis plus sapere quam oportet sapere, ut sunt illi qui attendunt spiritibus seductoribus, et doctrinis dæmoniorum, in hypocrisi falsa loquentes, cauteriatam habentes conscientiam suam, prohibentes nubere, et abstinentes se a cibis quos (96) Deus creavit³². Isti plus sapiunt de castitate quam oportet. Minus autem sapit quam oportet luxuriosus et incestus. Ego autem dico quod et hæretici plus sapiunt de Christo quam oportet sapere, qui negant eum Dei creatoris esse Filium, sed alterius nescio cuius melioris Dei (97). Sed et illi plus de Christo sapiunt quam oportet sapere, qui negant eum in carne venisse, et natum esse ex Virgine, sed cœleste ei corpus assignant. In his ergo omnibus Paulus nos vult *non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem*, quod in Græco dicitur σωφροσύνη, in nostris autem codicibus, hoc est in Scripturis divinis, *sobrietas* a majoribus interpreta- tum est, ab aliis tamen eruditis viris *temperantia* ponitur, quæ temperantia una ex quatuor generalibus virtutibus habetur. Et in hoc ergo loco melius

²⁴ Gen. xxxix, 21. ²⁵ Esther. ii, 17. ²⁶ I Petr. i, 2. ²⁷ Rom. xi, 17. ²⁸ Rom. xi, 20. ²⁹ Eccle. vii, 17.

³⁰ Gen. iii, 1. ³¹ Luc. xvi, 8. ³² I Tim. iv, 1-3.

est ei. Sed rectius ms. Regius num. 1639 ut in D nostro textu.

(84) Editi, *deprehendet*. Deinde iidem et mss. plerique: *Est enim qui et quod agit et quod loquitur*. Sed ms. Regius num. 1639 ut in textu.

(85) Editi, *jam scriptum esse diximus*.

(86) Editi, *Reperimus autem in quodam... quasi angelum quemdam gratiæ, qui... Anahel enim dicitur*, etc. Mss. etiam plerique habent *Anahel*: sed rectius ms. unus, *Ananehel*. Ita etiam interpretatum reperies Anameel filium Salom, in *Jerem.* cap. xxxii. vers. 8, tom. iii.

(87) Ita omnes mss. nostri: ms. tamen Regius num. 1639, omittit *vis*. Editi vero, *et alia vis doctrinæ, quæ potestas vocatur. Alius sermo est*, etc., omisso *autem*.

(88) Sic omnes mss. nostri. Editi vero, *non solum ista quæ dicit*, etc.

(89) Editi, *quidem*.

(90) *Inquit*. Prætermittitur in editis.

(91) Editi, *et insultantes quidem bonæ olivæ, etiam hunc*, etc.

(92) *Hoc est enim plus sapere*. Hæc in editis non comparent.

(93) Editi, *et si quid minus aliquis facit*.

(94) Editi et mss. quidam, *et sævius agat, in ultionis crudelitate*, etc. Sed rectius ms. Regius num. 1639 et Rabanus ut in nostro textu.

(95) Editi, *in multo justus*. Et paulo post ms. Regius num. 1639 habet, *si minus habeat, formido*.

(96) Sic ms. Regius num. 1639. Cæteri vero mss., Rabanus et editi, *loquentium, cauteriatam habentes* (Rabanus, *habentium*) . . . *prohibentium nubere, et abstinere a cibis, quos*, etc.

(97) Ms. Regius num. 1639, *minoris Dei*; sed omnes alii mss., Rabanus et editi rectius ut in textu.

Apostoli dicta lacerent, si haberemus et nos scriptum secundum Græci sermonis virtutem, *sed sapere ad temperantiam*: hoc est, ut in omnibus vel quæ agimus, vel quæ loquimur, vel quæ sentimus, temperantiam teneamus. In his enim quæ supra enumeravimus neque amplius neque minus fieri debere, modum servare novit sola temperantia. Post hæc ait: *Unicuique sicut divisit Deus mensuram fidei*: hoc est, ut sciat unusquisque et intelligat quæ in eo sit mensura gratiæ Dei, quam consequi meruit per fidem. Interdum enim accipit quis a Deo ut sapiat in opere (98) charitatis, aut ut sapiat in officio visitandi, aut erga misericordias pauperum, aut circa debiliū curam, aut erga viduarum et pupillorum defensionem, aut erga hospitalitatis sollicitudinem. Hæc ergo singula divisit unicuique Deus secundum mensuram fidei. Sed si is qui accepit gratiam ut de uno aliquo horum saperet, non intelligat mensuram (99) gratiæ sibi datæ, sed velit sapere de sapientia Dei, de verbo doctrinæ, de profundioris scientiæ ratione, in quo gratiam non accepit, et non tam discere velit, quam docere quæ nescit; iste cum minus sapiat, plus vult sapere quam oportet. Non enim sapit ad temperantiam ut custodiat *unicuique sicut divisit Deus mensuram fidei*. Verum ut evidentius adhuc de his (1) Apostolus designaret, introducit exemplum, et dicit: *Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, membra autem omnia non eundem actum habent: ita multi unum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra*: ordinatissime per hæc componens omne corpus Ecclesiæ; ut sicut membra corporis singula quæque proprios habent actus, et officiis suis unumquodque deservit, nec tamen possibile est ut non consensu mutuo sibi invicem cedant: ita, inquit, et in Ecclesia quæ est corpus Christi, diversos singuli habemus actus. Verbi gratia: alius studium omne erga sapientiam Dei et doctrinam verbi adhibet, et in meditatione legis divinæ die ac nocte persistit; et est magni hujus corporis oculus. Alius, ut supra diximus, erga ministerium fratrum, et indigentium curat (2); et est sancti hujus corporis manus. Alius studiosus auditor est verbi Dei; et auris est corporis. Alius ad visendos decumbentes, et requirendos tribulantes, et positos in necessitatibus eruendos est impiger; qui pes sine dubio (3) ecclesiastici corporis appel-

⁹⁸ Rom. ix, 21. ⁹⁹ Joan. vii, 18. ¹⁰⁰ Rom. xii, 6-8

(98) Editi, *accidit, ut quis a Deo sapiat in opere*, etc.

(99) Editi, *non intelligit mensuram*, etc.

(1) *De his*. Deest in editis. Deinde mss. plerique et Rabanus pro *designaret* habent *assignaret*. Sed ms. Regius num. 1659 et editi ut in textu.

(2) Sic ms. Regius num. 1659. Cæteri vero mss. et editi, *et indigentium curam*. Rabanus, *et indigentium curam habet*.

(3) Editi, *et pes sine dubio*, etc. Deinde, *et ita invenies unumquemque pro posse erga unum aliquod officium spiritale operam dare*.

(4) Editi, *spiritale officium habet ut videat, verumtamen*, etc.

(5) Editi, *unum aliquod bonum spiritale meruit*.

latur. Et ita invenias unumquemque propensius erga unum aliquod officium, et specialius operam dare; cætera vero sequentia habere. Neque enim hoc dicimus quod unum sufficere debeat, sed secundum formam propositi exempli. Sicut, verbi gratia, oculus speciale officium habet ut videat, unum tamen (4) est ex omnibus et in omnibus membris, et cum singulis agit omnia, et cum ipso singula quæque agunt omnia; ita et qui per gratiam fidei unum aliquod donum speciale meruerit (5), illud quidem principaliter administrat; in omnibus vero actibus socius cum cæteris habetur et particeps. Quomodo autem corpus istud in Christo sit, id est in veritate, et sapientia, et justitia, et sanctificatione, quæ omnia Christus est, sæpe jam diximus. Jam 648 vero si in hoc corpore, verbi gratia, ut sit (6) aliquis oculus, quod est in corpore toto nobilius; vel manus, quod sequenti loco haberi potest; aut auris, aut lingua, aut cætera quæque quæ videntur honestiora esse: et rursus ut sit aliquod aliud membrum ex his quæ videntur inhonestiora esse; ipse aliquid causæ præstiterit (7), an Dei voluntate absque ullis omnino causis ille illud, vel ille (8) illud constitutus sit membrum, supra nostram esse intelligentiam puto. Verum ne hi qui naturas diversas asserunt animarum, et a diversis conditoribus institutas, locum confirmandi dogmatis sui invenire videantur, ea quæ nobis in superioribus de vasis honoris et vasis contumeliæ³³ disserta sunt, etiam in (9) præsentis sufficienti loco. Nunquam enim concedendum est, ut sive in præsentis, sive in præteritis, sive etiam in futuris sæculis, non ita unumquemque dispenset (10) divina Providentia, ut uniuscujusque meritum arbitrii libertate collectum materiam præbuerit dispensanti. Justus est enim Deus, et injustitia non est apud eum³⁴.

5. *Habentes enim (11) dona secundum gratiam quæ data est nobis, differentia, sive prophetiam secundum rationem fidei, sive ministerium in ministrando, sive qui docet in doctrina, qui exhortatur in exhortando, qui tribuit in simplicitate, qui præest in sollicitudine, qui miseretur in hilaritate*³⁵. Cum dixisset singulos quosque credentium membra esse unius corporis Christi; nunc quasi diversorum membrorum diversitatem operis enumerat; et verbi causa, velut oculo visum, ita menti, quæ est interior oculus, prophetiæ assignat officium; et alii

(6) Ms. Regius num. 1639 et editi, recte, *ut sit*, et paulo post, *et rursus ut sit aliquod aliud*. Cæteri mss. utrobique omittunt *ut*.

(7) Sic ms. Regius num. 1659. Ms. codex Vallis-Claræ addit *an post ipse*. Cæteri vero mss. et editi: *ipse aliquid causæ præstitit*.

(8) Deest *ille* in editis.

(9) Editi et ms. Regius num. 1639 omittunt *in*.

(10) Ms. Regius num. 1659, *in presentibus . . . aut non uniuscujusque . . . materiam præbuerit dispensandi*. Cæteri vero mss. ut in textu. Ita etiam editi, præter *præbeat* pro *præbuerit*.

(11) *Enim*. Deest in libris antea editis. Alias, *autem pro enim*.

tanquam manui ministerium adscribit; et alii tanquam linguæ doctrinam tribuit: similiter etiam cætera. Illud quoque quod nobis in superioribus ambiguum videbatur, absolvit, ubi quærebat utrum unumquodque membrum ad honesta, vel minus honesta corporis officia aliquid ex se causæ præbendo venerit: an nullis ex causis, sed sola Dei voluntate honestum, vel minus honestum esse membrum unicuique delegatum sit (12). Quod ergo ibi nobis minus clarum fuit, hic Apostolus evidenter aperuit dicens, *sive prophetiam* (13), *sive ministerium*, sive reliqua dona gratiarum *secundum rationem fidei* dari: quamvis sermo iste, hoc est, *secundum* (14) *rationem fidei*, apud Latinos minus proprie translatus videatur. *Ἀναλογία* enim in Græco, non tam ratio quam mensura competens dici potest, ut quia uno non potest, duobus sermonibus explicetur. *Secundum* (15) *mensuram ergo fidei* uniuscujusque diversitates dari pronuntiat gratiarum, ut, verbi causa, accepta quis gratia, illud vel illud membrum in Christi corpore fiat. Et hic quidem *mensuram fidei* causam capiendarum posuit gratiarum; ad Corinthios vero scribens ait: *Unicuique autem datur manifestatio Spiritus ad id quod expedit* ³⁶; et post pauca addit: *Omnia autem operatur unus atque idem Spiritus, dividens unicuique* (16) *prout vult* ³⁷. Unde mihi videtur, tam ad Romanos quam ad Corinthios scribens, tres capiendæ gratiæ modos docere, ut ex nobis in eo agi aliquid ostendat, plurimum tamen in Dei largitione consistere. Ponit ergo et *mensuram fidei* esse, per quam quis gratiam capit; ponit et *ad id quod expedit* dari; et Spiritum dividere *prout vult*. Ut ergo tanta in nobis fides inveniatur, quanta possit sublimiorem gratiam promereri, nostri operis videtur et studii: ut autem ad id detur quod expedit, et utile sit accipienti, Dei iudicium est; vel omnino si dari velit, in ipso est. Ideo et in aliis idem Apostolus dicit: *Nunc autem Deus posuit in corpore unumquodque membrum prout voluit* ³⁸. Voluit autem Deus *secundum rationem* vel *mensuram fidei* quæ est in nobis (17); vel voluit *ad id quod expedit*. Nisi forte ita aliquis et hoc velit intelligere, *Deus posuit in corpore unumquodque membrum prout voluit*, ut voluit ad membrum magis referatur, hoc est, *prout voluit*, prout elegit, prout operam dedit;

A ne videatur de homine arbitrii potestas auferri. Veruntamen ex hoc quod ait dari gratiam *ad id quod expedit*, potest fieri ut etsi sit (18) in aliquo mensura fidei tanta, quæ excelsiorem gratiam mereatur accipere, si sanctus Spiritus futura prospiciens expedire accipienti non iudicet, necessario dividat unicuique prout vult et expedit. Denique nonnullos videmus accepisse gratiam doctrinæ vel exhortationis ad plebem, et ex hoc ipso elatos atque in superbiam versos in iudicium incidisse diaboli: alios accepisse quidem gratiam, sed **649** negligentia animi et vitæ desidia corrupisse: unde erat et ille qui acceptum denarium in sudario colligavit, nec operari ex eo aliquid voluit ³⁹. Propterea denique et Apostolus scribit ad charissimum sibi filium dicens: *Noli negligere gratiam quæ in te est* ⁴⁰; tanquam sciens posse gratiam per negligentiam deperire. Quod autem dixit: *Secundum rationem* vel *mensuram fidei* ⁴¹, puto jam plene in superioribus expositum quæ sit fides quæ a nobis requiratur, et quæ sit quæ a Deo per gratiam datur secundum hoc quod idem Apostolus dicit: *Alii fides in eodem Spiritu* ⁴²; et item ubi (19) apostoli ad Dominum dicunt: *Auge nobis fidem* ⁴³: quod fides quidem quæ speret et credat, et absque ulla dubitatione confidat, in nobis est: ratio vero fidei ipsius, et scientia, et perfectus eorum quæ credimus intellectus, donatur a Deo. Sed et illud in loco non omittamus quod videtur secretioris esse mysterii. Si enim in præsentis sæculo dat Deus unicuique gratiam *secundum mensuram fidei*, sine dubio et in futuro dabit unicuique gratiam pro mensura meritorum; et si in præsentis sæculo talis est Dei dispensatio, et talis erit etiam in futuro; quomodo non et in præteritis sæculis (20), quæ fuerunt ante nos, similis Dei dispensatio erga omnem rationabilem creaturam fuisse credetur? Sed jam videamus quæ sint (21) dona quæ enumerat secundum gratiam data. Prophetia, inquit, et ministerium, et doctrina, et exhortatio, et tributio, hoc est præstatio, et præesse, et misereri. His jungit et charitatem, et cætera. De quibus dicat fortasse aliquis: Si hæc omnia per gratiam dantur (22), non erit in culpa si quis non prophetet, aut non ministret, aut non doceat, aut non exhortetur, aut non tribuat, aut non præsit, aut non misereatur, aut non dili-

³⁶ I Cor. xii, 7. ³⁷ ibid. 11. ³⁸ ibid. 18. ³⁹ Luc. xix, 20, 21. ⁴⁰ I Tim. iv, 14. ⁴¹ Rom. xii, 3. ⁴² I Cor. xii, 9. ⁴³ Luc. xvii, 5.

(12) Ms. Regius num. 1659, *unusquisque derelictus sit*. Sed cæteri mss. et editi ut in textu.

(13) Editi perperam, *sive prophetia*.

(14) *Secundum*. Omittunt in editis.

(15) Editi, *secundum ergo fidei mensuram unicuique diversitates dari*, etc.

(16) Alias, *singulis*, sed ms. Regius num. 1659 et editi, *unicuique*.

(17) Editi, *secundum fidei mensuram quæ est in nobis*.

(18) Ms. plures, *ut si sit*, etc. Deinde editi, *tantoque excellentiorem gratiam*, etc. Paulo post vero ms. Regius num. 1659 omittit *necessario dividat*, et habet, *unicuique prout vult expedit*.

(19) Ms. Regius num. 1659, *alibi*. Deinde Apostoli desideratur in antea editis.

(20) Editi, *talis erit etiam... quomodo non præteritis sæculis*, etc. Mss. plerique omittunt utrobique et; sed ms. Regius num. 1659 ut in textu.

(21) Editi, *crederetur*. Sed jam videamus quæ sunt, etc. Deinde, *Prophetia, inquit, est ministerium*, etc. Et paulo post ms. Regius num. 1659, *sed tribuere, hoc est, præstare, et præesse*, etc. Sed cæteri mss. ut in nostro textu.

(22) Editi, *dat pro dantur*. Deinde ms. Regius num. 1659, *non erit in culpa si quidem non prophetet... qui horum omnium gratiam non accipit*. Sed cæteri mss., Rabanus et editi ut in nostro textu.

gat; quia horum omnium gratiam non accepit. Sed ad hæc dicemus: Sicut est fides quam docuimus esse in nobis, et rursus est fides quæ per gratiam datur, sicut supra diximus scriptum esse: *Alii fides in eodem Spiritu* ⁴⁴; ita etiam in unoquoque horum quæ supra enumeravimus a Deo per gratiam dari, est (23) et in nobis aliquid, ad cuius unusquisque mensuram vel rationem gratiam promeretur. Neque enim de sola sapientia accipiendum illud quod scriptum est, quia *etsi sit* (24) *aliquis perfectus in filiis hominum, si desit ei sapientia quæ ex te est, ad nihilum reputabitur* ⁴⁵. Eodem namque modo possumus dicere: Etiam si sit aliquis perfectus in fide (25) in filiis hominum, si desit ei fides quæ ex tua gratia est, in nihilum reputabitur. Ita etsi perfectus sit quis in ministerio, si desit ei a Deo ministerii gratia, in nihilum reputabitur (26). Ita etsi perfectus sit in doctrina quis, et desit ei doctrinæ gratia (27) quæ ex Deo est, in nihilum reputabitur. Et ita in omnibus his quæ enumerata sunt, est quædam perfectio inter filios hominum quam labore et studiis propriis assequuntur, sive in sapientia, sive in doctrina, sive in aliis officiis: quæ tamen si non habeant a Deo gratiam datam, nihil erunt: quia si desit eis gratia Spiritus, nec membra esse Christi corporis possunt. Sed in his quæritur si potest esse aliqua in nobis vel ex nobis prophetiæ species, quæ non totum habeat ex Deo, sed aliquantulam etiam (28) ex humanis studiis capiat. Hoc quidem apud cæteros valde impossibile videbitur; apud Paulum tamen evidenter probatur dicentem: *Æmulamini autem dona majora, magis autem ut prophetetis* ⁴⁶. In quo sicut æmulatur quis ministerium (29), et doctrinam, et exhortationem, et cætera, per hoc quod adhibet erga hæc studium ac laborem, ita et erga prophetiam fieri debere ostendit Apostolus. Unde prophetia intelli-

⁴⁴ I Cor. xii, 9. ⁴⁵ Sap. ix, 6. ⁴⁶ I Cor. xii, 31; xiv, 1. ⁴⁷ Luc. xvi, 16. ⁴⁸ I Cor. xiv, 3. ⁴⁹ I Cor.

⁴⁹ I Cor. xiv, 3. ⁵⁰ I Cor. ii, 10. ⁵¹ Hebr. iv, 12.

(23) Sic ms. Regius num. 1639. Rabanus et editi, qui editi solummodo perperam habent *erit pro est*. Mss. vero duo Regii habent, *est et in nobis aliquid ad cuius meritum unusquisque mensuram vel rationem gratiæ* (al., *gratiam*) *promeretur*.

(24) Editi, *quia si sit*, etc. Deinde iidem editi, et mss. duo his, *quæ ex Deo est*. Sed ms. Regius num. 1639 et Rabanus, *quæ ex te est*, sicut et infra, *quæ ex tua gratia est*.

(25) *In fide*. Hæc duo verba desiderantur in editis. Ms. Regius num. 1639, *in fide et in filiis hominum*; sed cæteri mss. et Rabanus ut in textu.

(26) *Ita et si perfectus sit quis in ministerio, si desit ei a Deo ministerii gratia, in nihilum reputabitur*. Hæc nec in editis, nec apud Rabanum comparant.

(27) Editi, *doctrina gratiæ*, male.

(28) *Etiam*. Prætermittitur in editis.

(29) Editi, *in quo quis æmulatur in ministerium*, etc.

(30) *Stetit, secundum quod in Evangelio scriptum est: Lex et Prophetæ usque ad Joannem*. Hæc in editis frustra requiras, sed restituuntur ex omnibus mss. et Rabano.

(31) Editi, *sed illam*, etc. Omnes vero mss. et Rabanus, *sed illa*, etc.

genda est hæc quam docet Apostolus, non illam esse per quam dicitur: *Hæc dicit Dominus*; illa enim usque ad Joannem stetit, secundum quod in Evangelio scriptum est ⁴⁷: *Lex et Prophetæ usque ad Joannem* (30): sed illam (31) de qua idem Apostolus ait ⁴⁸: *Qui prophetat, hominibus loquitur* (32) *ad ædificationem, et exhortationem, et consolationem*. Prophetia ergo dicitur apud Paulum cum quis loquitur hominibus ad ædificationem, et cum loquitur ad exhortationem et consolationem; et ideo adhibere studium ad hujuscemodi **650** prophetiam possibile nobis est, et est in nostra potestate ut nobis in hæc operam dantibus, si secundum rationem vel mensuram fidei hæc facimus, addatur et illa quæ ex Deo est prophetia (33). Est autem secundum Apostolum etiam alia species prophetiæ, de qua dicit ⁴⁹: *Si vero prophetetis, intret autem quis infidelis, vel idiota, arguitur ab omnibus, judicatur ab omnibus, occulta quoque cordis ejus manifesta fiunt* (34), *et tunc cadens ir: faciem pronuntiabit quia vere Deus in vobis est* (35). Sicut enim Spiritus Dei omnia scrutatur ⁵⁰, ita et verbum Dei omnia etiam quæ in occulto sunt perscrutatur: maxime cum verbum vivens sit, et efficax, et penetrabilius omni gladio utrinque acuto, penetrans usque ad divisionem animæ et spiritus, compagum quoque ac medullarum ⁵¹. Etenim cum moralis in Ecclesia sermo tractatur (36), tunc uniuscujusque intra semetipsum conscientia stimulat, recognoscentis ex his quæ dicuntur propria peccata, et recordantis si qua forte in occulto commiserit. Interdum autem et æstimatio ipsa prudentium, vel ex vultu, vel ex moribus, vel ex motu uniuscujusque conscientiam (37) colligentium, prophetiæ speciem tenet. Hæc nobis de prophetiæ gratia dicta sint. Post hæc sequitur: *Sive ministerium in ministrando*. Possumus hæc omnia ad illam regulam revocare

(32) Editi, *omnibus loquitur*, etc. Deinde: *Prophetia autem*, etc. Ms. Regius num. 1639, *hominibus loquitur ædificationem, et consolationem*. *Prophetia ergo*, etc. Sed cæteri mss. et Rabanus ut in textu.

(33) Sic ms. Regius num. 1639 et Rabanus. Editi vero, *et in nostra potestate, ut nobis in Dei opere sudantibus secundum rationem et mensuram fidei, si hæc facimus, addat et illam quæ ex Deo est prophetiam*. Duo mss. Regii iidem, *ut nobis in Dei opere sudantibus*; sed cætera ut in textu.

(34) Sic mss. plerique et editi. Mss. vero quidam, *occulta quæque cordis ejus manifesta fiunt*; editi, *sunt*.

(35) Editi, *in nobis est*.

(36) Sic recte ms. Regius num. 1639. Cæteri vero mss. et editi: *Etenim cum oramus in ecclesia, et sermo tractatur*. Deinde editi, *perperam, tunc unusquisque... stimulat, recognoscente ex his quæ dicuntur propria peccata, recordante si qua*, etc. Sed omnes mss. ut in nostro textu, nisi quod alii habeant, *si quæ*; alius, *si quid*, et plerique omittant et ante *recordantis*.

(37) *Conscientiam*. Deest in editis et in plerisque mss., sed restituuntur ex ms. Regio num. 1639.

quæ superius dicta est; hoc est: *Non plus sapere quam oportet sapere*: ut, verbi causa, dicamus non debere eum qui ministrat, in ministrando plus sapere quam oportet sapere: et qui docet, in doctrina non plus sapere quam oportet sapere: et qui exhortatur, in exhortatione non plus sapere (38) quam oportet sapere. Multi enim accepto ministerio, vel accepta doctrina plus sapuerunt quam oportuit sapere (39): et elati in arrogantiam, vel in delicias resoluti, præcipites corruerunt. *Qui exhortatur in exhortando*. Exhortatio (40) species est doctrinæ et verbi, quo afflictæ animæ Scripturarum divinarum prudenter aptatis et in unum collectis sermonibus relevantur. Accidit enim sæpe animæ tribulationum nimietate desperatio; nec facile reparari, aut refici quibuscunque verbis potest, quamvis polita illa sint et plausibilia. Si vero sermo habens virtutem gratiæ Dei fuerit adhibitus, tunc cor ejus penetrat, et consolationem præbet, ac spem revocat desperatione submota, secundum illud quod per prophetam dictum est a Domino (41): *Sacerdotes, loquimini in corde Jerusalem* 52.

3. *Qui tribuit in simplicitate, qui præest in sollicitudine, qui miseretur in hilaritate* 53. Qui tribuit et præstat indigentibus, oportet, inquit, ut in simplicitate cordis hoc faciat (42); hoc est, ne videatur quidem benefacere indigentibus, corde vero laudem quærat ab hominibus. Non est ergo simplicitas (43) si aliud agi videatur in manibus, et aliud quærat in corde. Qui vero præest fratribus, vel qui præest Ecclesiæ, in sollicitudine esse debet non humanarum causarum, nec sæcularium rerum (hæc enim sollicitudo aliena debet esse ab his qui Ecclesiæ præsent): sed talem recipiat (44) sollicitudinem quam Apostolus dicit: *Concursus in me quotidianus, sollicitudo omnium Ecclesiarum. Quis infirmatur, et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non uror* 54? Qui ergo præest Ecclesiis talem sollicitudinem habere debet, et illam aliam sæcularem habere omnino non debet. *Qui miseretur in hilaritate*. Videatur (45) fortassis unum atque idem esse quod supra dixit: *Qui tribuit in simplicitate, et hoc: Qui miseretur. (46) in hilaritate*. Sed mihi videtur unum

52 Isa. XL, 2. 53 Rom. XII, 8. 54 II Cor. XI, 28, 29.

(38) Alias, *in exhortando non plus sapere, etc.*

(39) Editi, *perperam, quam oportet sapere*. Ms. unus, *quam oporteret sapere*.

(40) *Exhortatio*. Deest in editis.

(41) Ms. Regius num. 1639, *dicit Dominus*. Sed cæteri mss., Rabanus et editi ut in textu.

(42) Editi, *oportet, inquit, in simplicitate cordis hæc facere*.

(43) Mss. duo, *Non est ergo bona simplicitas, etc.* Sed bona amittitur in antea editis, et in plerisque mss. et apud Rabanum. Deinde ms. Regius num. 1639 omittit *præest fratribus, vel*.

(44) Recte ms. Regius num. 1639, *recipiat*. Cæteri mss., Rabanus et editi, *recipiant*.

(45) Sic ms. Regius num. 1639. Cæteri vero mss. et editi, *Videtur*. Deinde editi, *dixerat*.

(46) Ms. Regius num. 1639, *et hic, Qui miseretur, etc.* Editi, *et hoc, id est, qui miseretur, etc.* Sed cæteri mss. ut in textu.

A fortasse opus esse, non tamen et operis ipsius unus affectus. Aliud est enim dare indigenti, et aliud est affectu misericordiæ cum indigente partiri: et ideo non vult in tali opere esse tristitiam. Qui enim prærogat (47) pecuniam suam, si infidelis sit, et recepturum se desperet, necessario tanquam qui eam perdidit contristatur. Qui vero cum fide et spe hoc agit, in hilaritate et lætitia agit (48), certus quod parva hæc quæ pro mandato Dei expendit, ingentes sibi opes cœlestium divitiarum, insuper autem et æternam conferant vitam.

4. *Charitas sine simulatione* 55. Ego puto quod omnis charitas quæ non est secundum Deum, simulata sit, et vera non sit. Etenim creator animæ Deus idcirco ei cum cæteris virtutibus etiam affectum charitatis inseruit, ut diligat Deum, et ea quæ vult Deus. Cum ergo opus hoc in animam dederit charitatis, quicumque aliud aliquid (49) dilexerit quam Deum, et quæ Deo placent, charitas in eo ficta et simulata dicenda est. Sed et si quis proximum suum diligat, et cum errantem eum viderit non comoneat, non corrigat, simulata charitas ista dicenda est. Et ideo nihil habere adulatorium, nihil suatum charitas debet, sicut et alibi idem Apostolus dicit: *Charitas de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta* 56.

5. *Odientes malum, adherentes bono* 56. Mirum fortasse sit, quod inter cætera bona virtutum assumitur etiam odium, et tanquam necessarium ab Apostolo (50) ponitur. Unde certum est inesse animæ odii affectum: est enim laudabile odisse vitia, odisse peccata. Nisi enim quis odio habeat vitia, non potest amare, nec conservare virtutes. Verbi gratia, si quis pudicitiam custodire proponat, non potest eam tuto servare, nisi odium quoddam et execrationem adversum impudicitiam sumat. Difficilis enim, et valde difficilis est illa continentia, ubi desideratur illud a quo abstinetur, et cupiditas animi solo metu futuri iudicii refrenatur. Periculosa hæc, et valde periculosa sunt, nisi secundum consilium Apostoli odientes mala, et impacata quodammodo (51) adversum ea odiorum bella peragentes, sic adhæreamus bono. Observandum etiam hoc,

55 Rom. XII, 9. 56 I Tim. I, v. 56 Rom. XII, 9.

(47) Sic omnes mss. nostri. Rabanus vero et editi, *erogat*.

(48) Mss. duo, *hoc agit*; et postea editi, *certus et quod, etc.* Deinde iidem editi et mss. plerique, *expendit indigentibus, sibi opes, etc.* Sed ms. Regius num. 1639 et Rabanus ut in nostro textu.

(49) Sic ms. Regius num. 1639. Cæteri vero mss. et editi, *hoc opus anima dederit* (editi, *dedit*) *charitati, quicumque aliud aliquid, etc.* Rabanus, *hoc opus in anima dederit, charitate quicumque aliud, etc.*, omisso *aliquid*, quod etiam omittit ms. Regius num. 1639.

(50) Editi, *Mirum fortasse siquidem inter cætera... necessario ab Apostolo, etc.*

(51) Editi, *odientes malum, et peccata, et quodammodo, etc.* Rabanus, *in peccata, pro impacata*. Deinde ms. Regius num. 1639 addit sic ante *adhæreamus*.

quod sicut in aliis dicit : *Qui adhæret Domino, unus spiritus est* ⁵⁷, ita et hic dicit : Adhæreamus bono, sine dubio ut contingat nobis unum esse cum bono.

6. *Charitatem fraternitatis invicem diligentes* ⁵⁸. Hoc mandatum, ut diligamus invicem, sicut et Deus dilexit nos ⁵⁹, cum sit primum post primum (primum namque est diligere Deum; et inter homines iterum hoc primum est, ut invicem diligamus), nescio quomodo quasi ultimum et minus necessarium inter homines spernitur, et odium quod nobis insitum esse diximus ad hoc ut mala odio habeamus, præpostero ordine exercemus in bonis (52), et vitia carnis ac peccata diligentes fratres odio habemus. Nec aliter accidit odisse nos quæ non oportet (53), nisi quia diligimus quæ non oportet. Fratres ergo jubemur diligere, non judicare (54). Si enim putas aliquem impium esse, et ideo eum non judicas diligendum, audi quod *Christus pro impiis mortuus est* ⁶⁰. Aut si quia peccator est frater tuus, ideo eum non putas diligendum, audi quia *Christus Jesus in hunc mundum venit peccatores salvos facere* ⁶¹. Si vero justus est, multo magis dilectione dignus est, *Dominus enim diligit justos* ⁶².

7. *Honore invicem prævenientes* ⁶³. Hoc est quod et Dominus docuit, cum notaret Scribas et Phariseos prima sibi loca in convivii vindicantes ⁶⁴, et doceret, ut cum vocatus fueris tu ad cœnam, in novissimo loco recumbas (55).

8. *Sollicitudine non pigri* ⁶⁵. Superius eum qui præest, in sollicitudine debere esse commonuit: nunc vero omnibus dat hoc in commune mandatum, re quis nostrum audiat a Domino: *Serve male et piger* ⁶⁶.

9. *Spiritu ferventes* ⁶⁷. Et hoc ad impigrum et sollicitum spectat. Vult enim (56) ut nos, qui sub lege spiritus vivimus, nihil remissum, nihil tepidum habeamus in nobis, sed cum fervore spiritus, et calore fidei cuncta peragamus.

10. *Domino servientes* ⁶⁸. Ille Domino servit, qui potest dicere: *Nobis unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum* ⁶⁹, nec ultra ei aut libido, aut avaritia, aut inanis gloria domina-

tur. Scio autem in nonnullis Latinorum exemplaribus haberi, *tempori servientes*, quod non mihi videtur convenienter insertum, nisi si (57) quis forte ita dictum putet, ut in aliis idem Apostolus ait: *Tempus breve est, superest ut qui habent uxores, tanquam non habentes sint* ⁷⁰; vel ut illud dictum est: *Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt* ⁷¹.

11. *Spe gaudentes, in tribulatione patientes* ⁷². Spe gaudet qui non respicit ea quæ videntur, sed ea quæ non videntur exspectat ⁷³; et qui scit quia *non sunt condignæ passionis hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis* ⁷⁴. Idem ipse et in tribulatione patiens erit; quia *tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio vero spem* ⁷⁵, si tamen sermonem qui subsequitur impleamus, id est *orationi instantes* ⁷⁶. In quo enim non sufficit humana fragilitas, auxilium Dei orationibus implorandum est.

12. *Usibus (58) sanctorum communicantes* ⁷⁷. Memini in Latinis exemplaribus magis haberi: **652** *Memoriis sanctorum communicantes*: verum nos nec consuetudinem turbamus, nec veritati præjudicamus, maxime cum utrumque conveniat ædificationi. Nam usibus sanctorum honeste et decenter, non quasi (59) stipem indigentibus præbere, sed censum nostrum cum ipsis quodammodo habere communem, et meminisse sanctorum sive in collectis solemnibus, sive pro eo ut ex recordatione eorum proficiamus, aptum et conveniens videtur.

13. *Hospitalitatem sectantes* ⁷⁸. Quam digne hospitalitatem sectantis munificentiam (60) uno sermone comprehendit! Dicens enim sectandam esse hospitalitatem, non illud solum ostendit, ut venientem ad nos hospitem suscipiamus; sed et requiramus, et solliciti simus, et sectemur, ac perquiramus ubique hospites, necubi forte in plateis sedeant (61), ne extra tectum jaceant. Recordare Lot ⁷⁹, et invenies quod non illum hospites, sed ipse quæsierit hospites; et hoc erat hospitalitatem sectari.

14. *Benedicite persequentibus vos, benedicite, et nolite maledicere* (62). Moralem locum latius Apostolus exsequens, actus, mentem, propositum, os quoque ipsum discipulorum, linguamque componit.

⁵⁷ I Cor. vi, 17. ⁵⁸ Rom. xii, 10. ⁵⁹ Joan. xv, 12. ⁶⁰ Rom. v, 6. ⁶¹ I Tim. i, 15. ⁶² Psal. cxlv, 8. ⁶³ Rom. xii, 10. ⁶⁴ Luc. xiv, 7, 10. ⁶⁵ Rom. xii, 11. ⁶⁶ Matth. xxv, 26. ⁶⁷ Rom. xii, 11. ⁶⁸ ibid. ⁶⁹ I Cor. viii, 6. ⁷⁰ I Cor. vii, 29. ⁷¹ Ephes. v, 16. ⁷² Rom. xii, 12. ⁷³ II Cor. iv, 18. ⁷⁴ Rom. viii, 18. ⁷⁵ Rom. v, 3, 4. ⁷⁶ Rom. xii, 12. ⁷⁷ ibid. 13. ⁷⁸ Rom. xii, 13. ⁷⁹ Gen. xix, 1.

(52) Sic recte Rabanus et editi. Mss. vero nostri, *et infra* habet *necessitatibus pro usibus*.

(53) Editi, *quem non oportet*.

(54) *Fratres ergo jubemur diligere, non judicare*. Hæc desiderantur in libris editis.

(55) Editi, *et docet, ut cum vocatus fueris ad cœnam, in novissimo recumbas*. Mss. quidam et Rabanus itidem *et docet*. Ms. Regius num. 1639, *edocens*. Sed ceteri mss., *rectius, et doceret*.

(56) Sic ms. Regius num. 1639. Cæteri vero mss. et editi, *Et hoc ad integrum spectat. Vult enim, etc.*

(57) Deest si in editis. Mss. quidam, *si qui*.

(58) Sic omnes mss. et editi. Rabanus vero hic

(59) Rabanus, *nec consuetudine turbamur... Nam necessitatibus sanctorum honeste dicit, non quasi, etc.* Paulo infra ms. Regius num. 1639, *quoquo modo habere communem*. Deinde Rabanus, *id aptum et conveniens videtur*.

(60) Ms. Regius num. 1639, *hospitalitatis munificentiam*. Cæteri mss. et editi, *hospitalitatem sectantis magnificentiam*.

(61) Editi, *ne forte in plateis sedeant*.

(62) Sic editi et Rabanus. Mss. vero nostri omnes habent tantummodo, *Benedicite, et nolite maledicere*.

Non vult credentes Christo de ore suo proferre maledictum, sed bene loqui, bene dicere, bene precari, ut ex hoc et boni domini servi, et boni magistri credantur esse discipuli. Sciendum tamen est quod sermo hic benedictionis in Scripturis diverse positus invenitur. Nam et Deus benedicere vel homines, vel cætera quæ creaverat, invenitur⁸⁰; et homines (63), vel cæteræ creaturæ Deum benedicere jubentur⁸¹. Sed Dei quidem benedictio aliquid muneris (64) semper his qui ab eo benedicuntur impertit: homines vero Deum benedicere, pro eo quod est laudare, et gratias referre, dicuntur. Hic tamen Apostolus dicens (65), *Benedicite, et nolite maledicere*, quasi cum provocamur ab inimicis, vel cum instigamur injuriis, monet ne pro maledictis maledicta reddamus; sed faciamus quod ipse de semetipso scribit, ubi dicit⁸²: *Maledicimur, et benedicimus* (66).

15. *Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus*⁸³. Habenda est etiam in hoc competens (67) et apta distinctio. Non enim quibuscunque gaudiis Christianorum gaudia socianda sunt, nec quibuscunque fletibus lacrymæ nostræ jungendæ sunt. Neque enim si videam gaudere aliquem super questu pecuniæ, aut possessionum latitudine, aut sæcularis honoris eminentia, congratulari debco talibus, qui sciam quod hujusmodi gaudia luctus sequantur et lacrymæ. In tantum etenim (68) non est gaudendum de talibus, ut Dominus discipulis suis ne inde quidem gaudere concesserit quod dæmonia sibi videbant esse subjecta, sed ait eis: *Nolite gaudere quia dæmonia vobis subjecta sunt; sed gaudete, inquit, quia nomina vestra scripta sunt in libro vitæ*⁸⁴. Et nos ergo si videamus ab aliquo tale opus geri, quod in cælo scribi dignum sit, sive justitiæ opus, sive charitatis, sive pacis, sive misericordiæ; et ita gestum, ut in libro vitæ referri mereatur, debemus gaudere cum talibus (69). Sed et si quem videamus ab errore conversum, et relictis ignorantie tenebris ad lucem veritatis venisse, et remissionem peccatorum, et gratiam sancti Spiritus meruisse, debemus gaudere cum talibus. Similiter autem *flere cum flentibus*, non cum illis qui flent mortuos suos⁸⁵, jubemur, aut qui flent damna sæcularia, scientes quia *hujus sæculi tristitia mortem operatur*⁸⁶. Non sunt ergo lacrymæ nostræ jungendæ cum talibus; sed cum illis flendum est de quibus dicit Dominus: *Beati*

*A qui flent, quoniam ipsi consolabuntur*⁸⁷. Si quis fleret pro peccatis suis, si quis post delictum convertitur ad pœnitentiam, et errorem suum lacrymis lavat, si quis ingemiscit etiam in habitaculo isto positus, et ad Christum redire desiderat, et sanctum desiderium lacrymarum profusione solatur (70), jungamus cum talibus lacrymas nostras, et gemitus sociemus; nam (71) *tristitia quæ secundum Deum est, salutem stabilem per pœnitentiam operatur*⁸⁸.

16. *Idipsum invicem sentientes*⁸⁹. Sermo iste non natura sui, sed interpretatione obscurior factus est. Hoc est enim quod dicit, ut ita de fratre sentiamus, ut de nobis ipsis; et ita velimus proximo, sicut et nobis volumus: ut et Dominus in Evangelio dicit: *Quæ vultis ut faciant vobis homines, eadem et vos facite illis*⁹⁰.

17. *Non alta sentientes, sed humilibus consentientes*⁹¹. Superbiam per omnia (72) refugiendam docet; hoc enim dicit alta sentire. **653** Et merito superbia fugienda est, cum Scriptura dicat, quia *initium discedendi a Deo, superbia est*⁹². Bene autem uno sermone institutionem humilitatis exposuit; consentire enim humilibus, et amare humiles, atque inclinare se ad eos, hoc est consuescere imitari eum qui cum in forma Dei esset, formam servi suscepit, et humiliavit se usque ad mortem⁹³.

18. *Nolite esse prudentes apud vosmetipsos*⁹⁴. Qui sibi ipsi prudens esse videtur, hic cum arrogantia stultus est; nec potest veram sapientiam Dei scire, qui suam stultitiam quasi sapientiam colit. Denique in superioribus hanc fuisse incredulitatis causam Judæis, ipse Paulus edocuit, dicens de eis, quia *ignorantes Dei justitiam, et suam justitiam querentes statuere, justitiæ Dei non sunt subjecti*⁹⁵. Sic ergo et qui apud semetipsum sapiens est, non potest esse sapiens apud Deum.

19. *Nulli malum pro malo reddentes*⁹⁶. Si malum inferre peccare est, et reddere malum non, ut quibusdam videtur, justum est, sed simile peccatum est, aut, ut ego arbitror, etiam gravius. Nam ille qui malum prior intulit, forte (73) non sensit malum esse quod fecit. Qui autem reddidit malum, eo ipso quo ad viciscendum est motus, confessus est sensisse malum esse quod reddidit. Et ideo respiciendum semper est ad

⁸⁰ Gen. I, 22. ⁸¹ Dan. III, 57 seq. ⁸² I Cor. IV, 12. ⁸³ Rom. XII, 15. ⁸⁴ Luc. X, 20. ⁸⁵ Matth. VIII, 22. ⁸⁶ II Cor. VII, 10. ⁸⁷ Matth. V, 5. ⁸⁸ II Cor. VII, 10. ⁸⁹ Rom. XII, 16. ⁹⁰ Matth. VII, 12. ⁹¹ Rom. XII, 16. ⁹² Eccli. X, 14. ⁹³ Philip. II, 6. ⁹⁴ Rom. XII, 16. ⁹⁵ Rom. X, 3. ⁹⁶ Rom. XII, 17.

(65) Editi, *quæ creavit, invenitur, item homines, etc.*

(64) Ms. unus et Rabanus, *aliud muneris.*

(65) *Dicens.* Deest in antea editis, et in plerisque mss. Rabanus habet *ait pro dicens.*

(66) Editi, *sed benedicimus.*

(67) Editi, *etiam hic competens, etc.*

(68) *Etenim.* Deest in libris antea editis.

(69) Ms. Regius num. 1639, hic et infra, *de talibus.*

(70) Sic recte ms. Regius num. 1639. Cæteri vero mss. et editi, *et secundum desiderium lacrymarum profusione lavatur.* Rabanus, *et sanctum desiderium...*

lavat.

(71) *Nam.* Deest in editis et in plerisque mss., sed restituitur ex Rabano. Ms. Regius num. 1639, habet, *Tristitia enim pro Nam tristitia.*

(72) Sic omnes mss. et Rabanus. Editi vero, *Superbiam super omnia... hoc enim beneplacitum est Deo. Et merito superbia fugienda est, cum scriptum sit, Quia initium discedendi a Deo superbia est. Unde Apostolus in uno (Rabanus, in primo) sermone institutionem humilitatis commendat.*

(73) *Forte.* Deest in editis et in plerisque mss. necnon et apud Rabanum. Sed restituitur ex uno ms. Regio num. 1640.

eum qui dixit : *Mihi vindictam, ego retribuam, dicit Dominus* ⁹⁷.

20. *Providentes bona coram omnibus hominibus* ⁹⁸. Coram omnibus hominibus providet quis bona, si non placeat singulorum vel vitiis, vel moribus. Alioquin contraria erit (74) illa Apostoli ipsius sententia quæ dicit : *Ego si hominibus placere vellem, Christi servus non essem* ⁹⁹. Sed qui vitæ suæ, et morum, atque actuum tenet libram, ut non possit ab ullo hominum reprehendi, iste bona coram omnibus hominibus providet. Sed et hoc advertamus, quomodo non dixit Apostolus, ut omnibus placeamus (75), sed, ut provideamus bona coram omnibus hominibus, hoc est ut agamus nos bona coram omnibus hominibus sive illis placeant quæ bona sunt, sive non placeant.

21. *Si possibile est, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes* ¹. Sciens Apostolus pacem inter quos pax habetur, non ex una parte, sed ex utraque constare, ne nos alterius animus, si forte impacatus evenerit, a bono pacis impedire videretur, moderatissimum dedit præceptum : ut interim (76) noster animus semper sit paratus ad pacem, et discordiæ culpa non penes nos, sed penes alterum constet. Sed fortasse dicat aliquis : Quomodo potest fieri ut pacem cum omnibus hominibus habeamus? Et quid faciemus de Scriptura quæ dicit : *Furem videbas, et concurrebas cum illo, et cum adulteris portionem tuam ponebas* ²? Ideo ergo bene Apostolus addidit : *Quod ex vobis est*; hoc est, C quod proposito vestro et fidei vestræ convenit. Cum malis enim habere pacem et societatem, fidei nostræ (77) propositoque non convenit, quamvis et alia in loco possit haberi distinctio. Aliud est enim homines amare, aliud crimina diligere. Qui homines amat, amat creaturam Dei : qui crimina diligit, diaboli sectatur inventa (78). Qui ergo perfecti sunt, ipsos in quibus oderunt crimina homines amant : et odio habentes in eis illud quod peccant, illud quod Deus creavit amare non desinunt.

22. *Non vos vindicantes, charissimi, sed date locum iræ. Scriptum est enim : Mihi vindictam, ego*

⁹⁷ Dent. xxxii, 35. ⁹⁸ Rom. xii, 17. ⁹⁹ Galat. i, 10. ¹ Rom. xii, 18. ² Psal. xlix, 18. ³ Rom. xii, 19. ⁴ Rom. ii, 5, 6. ⁵ Rom. xii, 20. ⁶ Matth. v, 42; Luc. vi, 27 seq. ⁷ Isa. xlvii, 14.

(74) Sic omnes mss. et Rabanus. Editi vero, *Providentes bona, non tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus. Coram hominibus, contraria erit, etc.*, omissis intermediis, *omnibus hominibus providet quis bona, si non placeat singulorum vel vitiis, vel moribus. Alioquin, etc.*, mss. plerique, *non ut placeat* (al., *ut non placeat*) etc. Sed rectius ms. Regius num. 1639, ut in textu.

(75) Editi, *quomodo non dixit Apostolus, hominibus placeamus, sed, etc.*

(76) Sic ms. Regius num. 1639 et Rabanus. Cæteri vero mss. et editi, *ut inter inimicos, etc.*

(77) Editi, *vestræ, male*. Deinde iidem et mss. plerique, *quamvis et alio in loco, etc.* Sed recte ms. Regius num. 1639 et Rabanus ut in textu.

(78) Ita ms. Regius num. 1639 et Rabanus. Cæteri vero mss. et editi, *Diaboli sectator invenitur*. Deinde mss. plerique, Rabanus et editi, *hoc ipso quo* (al., *quod*) *oderunt crimina, etc.* Ms. unus, *hoc*

retribuam, dicit Dominus ³. Ii qui seipsos non vindicant, quomodo iræ locum dent, dupliciter mihi videtur intelligi. Nam et hoc ipso quod verbi causa manum manui non referunt (79), aut convicio convicium non reddunt, iræ illius qui fecit injuriam pertranseundi et evanescendi locum dederunt. Nemo enim ita rabidus invenietur, qui, illata injuria, si vicem non recipiat, iterum sæviat; sed quasi effuso ac digesto furore, necessario mitescit. Est ergo et grande lucrum ubi et peccantis multitudo compescitur peccatorum, et injuriam passi patientia (80) probabilis sit apud Deum. Est autem et hoc modo iræ locum dare, quando pro his quæ inferuntur injuriis qui peccant, secundum ipsius Pauli sententiam, iram sibi thesaurizant in die B iræ, tunc cum reddet Deus unicuique secundum opera sua ⁴. Si ergo nosmetipsos vindicemus, non est magnum quod pro injuria suscepta reddimus, verbi causa, aut palmam pro palma, **654** aut saxum pro saxo, aut pro contumelia sermonis (81) sermonis nihilominus contumeliam. Si vero reserve- mus ea vindictæ Dei, in eo (82) qui læsit nos locum damus iræ, illi sine dubio quam sibi ipse suis malis actibus thesaurizat, quæ de eo in iudicio Dei multo graviores quam nos inferre possumus, exigat pœnas.

23. *Sed si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitierit, potum da illi : hoc enim faciens carbones ignis congeres super caput ejus* ⁵ (83). Hæc quidem et Dominus in Evangeliiis præcipit ⁶. Et quamvis in propatulo sit intellectus iste, quo secundum ea quæ supra diximus, in quantum inimicis et lædentibus non solum vicem non reddimus, sed et bona præstamus, in tantum pœnas eorum in Dei iudicio cumulamur (est enim vere justa damnatio si arguantur ante Deum his intulisse mala a quibus ceperint bona), tamen videamus ne forte dignius aliquid mandati hujus contineat intellectus. Dicit enim et Jeremias propheta (84) ad peccatricem filiam Babylonis : *Habes carbones ignis, sede super eos, hi erunt tibi in adjutorium* ⁷. Fortassis ergo et hic isti carbones ignis qui congregantur super ca-

D *ipsum quod oderint crimina, etc.* Sed rectius mss. duo ut in nostro textu.

(79) Sic omnes mss. Editi vero, *manum manu non referunt*, Genebrardus, *referiunt*.

(80) Alias, *et injuriæ* (al. *injuriarum*) *passio patientia, etc.*; alias, *et injuriam passus patientia, etc.* Deinde ms. Regius num. 1639 et Rabanus omittunt *quando*, sed restituunt cæteri mss. et editi.

(81) *Sermonis*. Omittitur in editis, et in ms. Regio num. 1639, et apud Rabanum; sed restituitur ex cæteris mss.

(82) Alias, *Si vero servemus ea vindictæ... qui de eo, etc.*

(83) Sic ms. Regius num. 1639, Rabanus, et editi. Cæteri vero mss. *congregas super caput ejus*.

(84) *Dicit enim et Jeremias propheta*. Vel Origenes, vel Rufinus, vel fortassis uterque memoria lapsus est Jeremiæ ascribendo quod ex Isaia depromitur.

put inimici, in adiutorium ipsius congregantur. Potest enim fieri ut animus ferus ac barbarus inimici (85), si sentiat beneficium nostrum, si humanitatem, si affectum, si pietatem videat, compunctionem cordis capiat, commissi poenitentiam gerat, et ex hoc ignis in eo quidam succendatur, qui eum pro commissi conscientia (86) torqueat, et adurat; et isti erunt carbones ignis qui super caput ejus ex nostro misericordiae et pietatis opere congregantur. Caput vero, principale cordis appellatur: et merito caput dicitur, cujus intellectu et prudentia membra reguntur universa.

24. *Noli vinci a malo, sed vince in bono malum*⁸. Vincitur a malo, qui malis provocatus reddit malum. In bono autem vincit malum qui acceptis malis restituit bona. Certum est enim hanc esse mali naturam, ut ex similibus suis augeatur et crescat; sicut igni si ignem jungas; sicut si noctis tenebris aeris (87) nubilum societur. Bonum vero si adhibeas, exterminatur malum. Contraria namque contrariis perimuntur, sicut per aquam ignis exstinguitur, et per lucem tenebrae fugantur. Sed fortasse dicat aliquis Paulum per imperitiam sermonis a proposito decidisse; proposuit enim loqui de donis gratiarum quae per Spiritum sanctum dantur. Et quidem quod ait: *Sive prophetia, sive ministerium, sive doctrina, sive exhortatio*⁹, possent haec ad dona spiritalia pertinere. Fortassis et hoc quod sequitur: *Qui tribuit in simplicitate, qui praest in sollicitudine, qui miseretur in hilaritate*¹⁰, superioribus possit adjungi: ea vero quae post haec enumerat, ut sit *charitas sine simulatione, odientes malum, adherentes bono, charitate fraternitatis invicem diligentes, honore invicem praevinentes*¹¹, et caetera hujusmodi, praecipua potius dicat esse quam dona. Sed consideremus diligentius ne forte quoniam quidem in his omnibus moralem locum tractare instituit, et non solum in fide veritatis stabilem et immobilem, verum et in moribus ornatum (88) facere Christianum, ideo ad munera gratiarum etiam moralia praecipua jungat (89), ut ostendat Christianis etiam haec per Dei gratiam dari. Sunt enim et nonnulli gentilium compositis moribus et honeste institutis (90), qui tamen hoc ipsum quod habent, non ad Deum referunt, nec ab

A ipso sibi datam gratiam confitentur; sed aut propriae industriae ascribunt, aut super magistris et institutoribus gloriantur. Nobis autem ostendit Apostolus omne quod bonum est, a Deo esse, et per Spiritum sanctum dari, sicut et Jacobus apostolus dicit: *Omne datum bonum et omne donum perfectum desursum est descendens a Patre luminum*¹²; ut qui gloriatur, in Domino gloriatur¹³.

25. Videamus ergo nunc quid etiam in consequentibus adjungat Apostolus: *Omnis anima potestatibus sublimioribus subjaceat*¹⁴ (91). Videtur mihi in hoc valde laudabiliter animam nominasse, quam subjacere potestatibus jubet. Nunquam enim dixisset, omnis spiritus subjaceat potestati, sed, *omnis anima*. De qua differentia saepe jam diximus, quod interdum per animam, interdum per carnem, interdum per spiritum, homo nominatur. Sed cum a parte meliore nominandus est, quasi qui spiritalis intelligi debeat, spiritus dicitur: quando ab inferiore, anima: cum vero a **655** deteriore nominatur, caro dicitur: et horum testimonia de Scripturis saepe protulimus. Nunc ergo quoniam praecipua credentibus ponit Apostolus, vult nos quietem, quantum in nobis est, praesentis vitae pacemque servare. Et si quidem tales sumus qui conjuncti Domino unus cum eo spiritus simus¹⁵, Domino dicimur esse subjecti. Si vero nondum tales sumus, sed communis adhuc anima est in nobis quae habeat aliquid hujus mundi, quae sit ei aliquo alligata negotio (92), huic praecipua Apostolus ponit, et dicit ut subjecta sit potestatibus mundi: quia et Dominus dixit, ut hi qui habent in se superscriptionem Caesaris, reddant Caesari quae sunt Caesaris¹⁶. Petrus et Joannes nihil habebant quod Caesari redderent; dicit enim Petrus: *Aurum et argentum non habeo*¹⁷. Qui hoc non habet, nec Caesari habet quod reddat, nec unde sublimioribus subjaceat potestatibus. Qui vero habet aut pecuniam, aut possessiones, aut aliquid in saeculo negotii (93), audiat: *Omnis anima potestatibus sublimioribus subjaceat*¹⁸.

26. *Non est enim, inquit* (94), *potestas nisi a Deo*¹⁹. Dicit fortasse aliquis: Quid ergo? Et illa potestas quae servos Dei persequitur, fidem impugnat, religionem subvertit, a Deo est? Ad hoc breviter respondemus. Nemo est qui nesciat quod et visus

⁸ Rom. xii, 21. ⁹ ibid. 6, 8. ¹⁰ ibid. 8. ¹¹ ibid. 9 et 10. ¹² Jacob. 1, 17. ¹³ I Cor. 1, 31. ¹⁴ Rom. xiii, 1. ¹⁵ I Cor. vi, 17. ¹⁶ Matth. xxii, 21. ¹⁷ Act. iii, 6. ¹⁸ Rom. xiii, 1. ¹⁹ ibid.

(85) Editi, *ut amens, ferus, et barbarus inimicus*.

(86) Sic rectius ms. Regius num. 1639. Caeteri vero mss. et editi, *pro commissio* (al., *pro commissis*) *conscientiae*, etc.

(87) Alias, *sicut ignis* (al., *igni*) *si ignem jungas: sicut noctis tenebrae si aeris*, etc.

(88) Mss. plerique et editi, *stabilem, verum et immobilem, in moribus ornatum*, etc. Ms. Regius num. 1639, *stabilem, verum et in omnibus ornatum*, etc., omisso *immobilem*. Rabanus, *stabilem et immobilem, moribus ornatum*, etc., omisso *verum*. Sed legendum videtur ut in nostro textu.

(89) Editi, *conjungit*.

(90) Editi, *honestis institutis*; sed omnes mss. et Rabanus ut in textu. Fortasse legendum, *et honeste instituti*.

instituti.

(91) Editi, *videamus ergo nunc quid in consequentibus dicat Apostolus. Omnis anima... subdita sit. Videtur mihi in hoc valde laudabiliter*, etc. Sed omnes mss. nostri et Rabanus ut in textu, nisi quod habeant, *Videtur mihi in hoc non valde laudabiliter*, etc.: sed vox non redundare videtur.

(92) Editi, *in aliquibus alligata negotiis*. Rectius ms. Regius num. 1639, *ei aliquo alligata negotio*. Caeteri mss. et Rabanus, *in aliquo alligata negotiis*.

(93) *Negotii*. Omittitur in editis et in plerisque mss., sed restituitur ex ms. Regio num. 1639 et Rabano.

(94) *Enim, inquit*. Haec verba desunt in editis.

nobis a Deo donatus est, et auditus, et sensus. Cum ergo a Deo habeamus hæc, in potestate tamen nostra est ut visu vel ad bona vel ad mala utamur; similiter (95) et auditu, et motu manuum, et cogitatione sensus: et in hoc est justum iudicium Dei quod his quæ ille ad usus bonos dedit, nos abutimur (96) ad impia et iniqua ministeria. Ita ergo et potestas omnis a Deo data est *ad vindictam quidem malorum, laudem vero bonorum*²⁰, sicut idem Apostolus in subsequentibus dicit²¹. Erit autem justum iudicium Dei erga eos qui acceptam potestatem secundum suas impietates, et non secundum divinas temperant leges.

27. Et ideo dicit: *Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit; qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt*²² (97). Non hic de illis potestatibus dicit quæ persecutiones inferunt fidei; ibi enim dicendum est: *Deo oportet obtemperare magis quam hominibus*²³, sed de istis communibus dicit quæ non sunt timori boni operis, sed mali²⁴: quibus utique qui resistit, ipse sibi damnationem pro gestoribus suorum qualitate conquirat.

28. *Vis autem, inquit, non timere potestatem? fac quod bonum est, et habebis laudem ex illa; Dei enim minister est tibi in bonum. Si autem quod malum est feceris, time: non enim sine causa gladium portat: Dei enim minister est: vindex in ira ei qui quod malum est agit*²⁵. Movet me in his sermonibus Paulus, quod potestatem sæculi et iudicem mundi Dei ministrum dicit; et hoc non semel, sed secundo et tertio repetit. Velim ergo requirere quomodo iudex mundi Dei minister sit. Invenimus scriptum in Actibus apostolorum, quia convenientes in unum apostoli statuerunt decreta quæ observare deberemus nos qui ex gentibus credidimus Christo (98), in quibus hæc continentur: *Apostoli et presbyteri fratribus qui sunt apud Antiochiam, et Syriam, et Ciliciam, omnibus qui ex gentibus crediderunt, salutem. Quoniam quidem audivimus quosdam exisse a nobis et perturbare vos, quibus non mandavimus*²⁶. Et post aliquanta additur: *Placuit ergo* (99) *sancto Spiritui et nobis, nihil amplius superponi vobis ponderis, præter ea quæ necessaria sunt, ut abstineatis*

²⁰ I Petr. II, 14. ²¹ Rom. XIII, 3, 4. ²² ibid. 2. ²³ Act. XV, 23, 24. ²⁴ ibid. 28, 29. ²⁵ Rom. II, 12.

(95) Sic ms. Regius num. 1639. Cæteri vero mss. et Rabanus, cum ergo hæc a Deo sint, in potestate tamen nostra est uti visu vel ad bona, vel ad mala; similiter, etc. Editi, Cum hæc ergo a Deo in potestate nostra sint; tamen uti visu vel ad bona vel ad mala possumus.

(96) Editi, his quos ad usus ille bonos dedit, nos abutimur, etc. Mss. quidam habent abutamur.

(97) Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt. Hæc neque in mss., neque apud Rabanum reperiuntur; sed exstant in editis. Deinde ms. Regius num. 1639, Non hoc de illis, etc.

(98) Editi, credimus Christo. Deinde iidem editi et mss. quidam, qui sunt Antiochiæ, et Syriæ, et Ciliciæ. Sed ms. Regius num. 1639 et Rabanus ut in nostro textu, nisi quod Rabanus habeat per pro apud.

(99) Editi, autem. Sed omnes mss. et Rabanus, ergo.

*vos ab his quæ idolis immolantur, et sanguine, et suffocatis, et fornicatione, a quibus custodientes vosmetipsos bene ageris. Valet*²⁷. In his ergo præceptis in quibus dicit nihil amplius imponendum esse oneris his qui ex gentibus credunt, nisi ut abstineant se ab his quæ idolis immolantur, et sanguine, et suffocatis, et fornicatione, neque homicidium prohibetur, neque adulterium, neque furtum, neque masculorum concubitus, neque cætera crimina quæ divinis et humanis legibus puniuntur. Quod si illa sola quæ supra memoravit (1), observanda dicit esse Christianis, videbitur eis de cæteris dedisse licentiam. Sed vide ordinationem Spiritus sancti: quoniam quidem cætera crimina sæculi legibus vindicantur, et superfluum videbatur esse ea nunc divina

lege prohiberi, quæ sufficienter humana lege plectuntur; **656** illa sola de quibus nihil humana lex dixerat et quæ religioni videbantur convenire, discernit (2). Ex quo apparet iudicem mundi partem maximam Dei legis implere. Omnia enim crimina quæ vindicari vult Deus, non per antistites et principes Ecclesiarum, sed per mundi iudicem (3) voluit vindicari; et hoc sciens Paulus, recte eum ministrum Dei nominat et vindicem in eum (4) qui quod malum est agit. Quod autem dicit de potestate: *Fac quod bonum est, et habebis laudem ex ea*, altius requirendum mihi videtur. Non enim consuetudo est potestatibus sæculi laudare hos qui non fuerint criminosi. Nam peccantes quidem puniunt, non peccantes vero laudare eis mos nullus est. Sed videamus ne forte Paulus etiam cum moralia videtur docere, inserere semper etiam de mysteriis aliquid non omittat. Etenim sciens (5) quod omnes qui in lege peccaverunt, per legem iudicabuntur²⁸: unumquemque autem in iudicio illa lex sine dubio arguet secundum quod vixit (ostendimus autem sanctum Spiritum in multis humanæ legi locum dedisse) certum est ergo (6) quia in die iudicii habebit etiam ex istis legibus laudem apud Deum is qui nihil contra statutas commiserit leges, cum dicetur ei a Domino: *Euge, serve bone et fidelis, super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam*²⁹. Sciendum tamen est quod iusto lex non est posita, sed injustis

²³ Act. V, 29. ²⁴ Rom. XIII, 3. ²⁵ ibid. 3 et seq. ²⁶ Matth. XXV, 21.

D (1) Editi, memoravi.

(2) Editi, quoniam quidem cætera crimina sæculi legibus iudicantur, et superfluum videbatur ea nunc divina lege prohibere, quæ sufficienter humana lege plectuntur; illa sola de quibus nihil humana lex dixerat, religioni (ms. Regius num. 1639 hic addit tamen) videbatur convenire discernere (Rabanus, discerni).

(3) Alias, iudices.

(4) Editi, et iudicem in eum, etc. Deinde iidem editi et mss. quidam, Et hoc quod dicit de potestate, etc. Sed ms. Regius num. 1639 et Rabanus ut in nostro textu.

(5) Sic omnes mss. nostri et editi. Rabanus vero, etiam sciens, etc.

(6) Ergo. Deest in editionibus Erasmi et Genebrardi. Cæteri editi habent enim. Sed omnes mss. et Rabanus, ergo.

et non subditis, scelestis, homicidis, contaminatis, perjuris, et cæteris qui hujusmodi sunt ³⁰. Ipsi enim sunt qui timent legem. Qui autem facit bonum, hoc est qui non metu legis, sed amore boni facit quod bonum est, iste jam non sub lege litteræ, sed sub lege spiritus vivit.

29. Ideo necesse est subditos esse, non solum propter iram, sed et propter conscientiam (7). Ideo enim et tributa penditis. Ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum instantes ³¹. Ordinatur quidem per hæc Paulus Ecclesiam Dei, ut nihil adversi principibus et potestatibus sæculi gerens, per quietem et tranquillitatem vitæ, opus justitiæ et pietatis exercent. Si enim ponamus, verbi gratia, credentes Christo potestatibus sæculi non esse subjectos, tributa non reddere, nec vectigalia pensitare, nulli timorem, nulli honorem deferre, nonne per hæc rectorum et principum merito in semetipsos arma converterent, et persecutores quidem suos excusabiles, semetipsos vero culpabiles facerent (8)? Non enim jam fidei, sed contumaciæ causa impugnari viderentur: et esset eis causa quidem mortis digna, meritum vero (9) mortis indignum.

30. Hæc ergo Paulus per immensam sapientiam providens dicit: *Reddite omnibus debitum: cui tributum, tributum; cui vectigal, vectigal; cui timorem, timorem; cui honorem, honorem. Nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis* ³². Puto tamen quod etiam hæc Paulus non absque solitis sermonum suorum proferat sacramentis. Etenim omnem creaturam, omnesque spiritus sive bonos et rectos, sive etiam pravi malique propositi (10), Deo ministrare et exhibere unumquemque ad quod aptum se præbuerit ministerium in superioribus jam docuimus. De omnibus enim simul pronuntiavit Apostolus ubi dixit: *Nonne omnes sunt ministeriales spiritus, in ministerium missi propter eos qui hæreditatem capiunt salutis* ³³? Ministrant ergo omnes spiritus hominum vitæ; unusquisque tamen, ut diximus, pro dignitate et merito sui: nam (11) et illi ministri dicuntur quorum ministerio quæ ad mundum pertinent peraguntur. Unde et Apostolus, qui dixerat de se, quia mihi mundus crucifixus est, et ego

³⁰ I Tim. i, 9. ³¹ Rom. xiii, 5, 6. ³² Rom. xiii, 7, 8. ³³ Hebr. i, 14. ³⁴ Galat. vi, 14. ³⁵ I Cor. ii, 12. ³⁶ Rom. xiii, 5. ³⁷ Matth. xxi, 41. ³⁸ Matth. xvii, 25, 26. ³⁹ Joan. xiv, 30. ⁴⁰ Psal. lxxxvii, 6.

(7) Sic omnes mss. nostri. Editi vero et Rabanus, *Ideoque necessitate subditi estote... sed etiam propter conscientiam, etc.*

(8) Editi, *redderent*, male.

(9) Editi, *et esse eis causa quidem mortis, meritum vero, etc.*, ommissa voce *digna*, quam omittunt etiam plerique mss.

(10) Sic mss. Editi vero, *omnesque spiritus sive recti sive etiam pravi malique propositi*.

(11) Nam deest in editis et in plerisque mss., sed restituitur ex ms. Regio num. 1639. Deinde editi, *quorum ministeria quemadmodum pertinet peraguntur*.

(12) Editi, *et hoc mihi videtur, etc.*, omisso *ob*. Deinde iidem editi, *ideo necessitate subjec. i estote, etc.* Sed omnes mss. ut in nostro textu.

(13) Sic recte ms. Regio num. 1639. Cæteri vero mss. et editi, *conscientiæ quoque subditur, cum habet, etc.*

A mundo ³⁴, ait etiam hoc: *Nos autem non spiritum hujus mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est* ³⁵. Qui autem adhuc de mundo est, et quæ mundi sunt sapit, et quæ carnis sunt quærit, necessario subjectus est ministris mundi; subjectus autem propter iram, quam sibi thesaurizavit ex peccatis. Et ob hoc mihi videtur (12) dicere: *Ideo necesse est subjectas esse, non solum propter iram, sed et propter conscientiam* ³⁶; quoniam qui subditur, habet (13) in se quod accusetur a conscientia. His ergo etiam tributa quædam pendimus, dum adhuc secundum carnem vivimus, et quæ carnis sunt cogitamus. Nam si vineam Domini colamus, et vitem veram, quæ est Christus (14), exerceamus in nobis, de ista vinea non ministris sæculi pendemus tributa, sed ipsi Domino

B fructus in tempore reddemus: secundum quod ipse Salvator in Evangeliiis ³⁷ dicit, *quia colonis malis tollet vineam, et dabit eam aliis colonis qui reddant ei fructus in tempore*. Sed et hoc ipsum quod dicit: *Reddite omnibus debita; cui tributum, tributum; cui vectigal, vectigal*: ab eo quod in sequentibus additur: *Cui timorem, timorem; cui honorem, honorem*, divisum (15) mihi videtur: et ad eos quidem quos supra diximus ministros, pertinere tributa et vectigalia. Exigunt enim de nobis tributa terræ nostræ, et vectigalia negotiationis nostræ. Et quid dico, de nobis? Exactus est tributum etiam Dominus noster Jesus Christus in carne positus (16): quod idcirco se dicit exsolvere, non quod debitor sit, sed ne scandalizet eos ³⁸. Quod si ille qui nihil habebat in se Cæsaris (17), et in quo princeps hujus mundi veniens non invenit quidquam de suis ³⁹, cum liber esset, solvit tamen tributum (venit enim et in mortem ut esset *et inter mortuos liber* ⁴⁰) quanto magis nos necesse est ista tributa carnis expendere, et negotiationis nostræ, si tamen negotiamur margaritas regni cælorum, per diversas tentationes exigentibus nos (18) spiritibus vectigalia pensitare? Timorem vero et honorem ad illam potius referre debemus qui dicit per prophetam: *Nonne et Dominum, et Patrem vocatis me? Et si Dominus sum ego, ubi est timor meus? et si Pater sum ego, ubi est honor meus* (19) ^{41, 42}? Posteriora sane

(14) Editi, *qui est Christus*.

(15) Editi, *diversum*. Sed omnes mss. et Rabanus ut in nostro textu. Deinde ms. duo, *Exigunt enim nos tributa, etc.* Editi plerique et ms. Regio num. 1639, *Exigunt enim a nobis* (Rabanus, *de nobis*; editio Veneta, *nobis*) *tributa, etc.*

(16) Sic omnes mss. nostri, quibus consentire videtur Rabanus, licet in hoc loco vitiosus. Editi vero: *Et quid dico, de nobis? Exsolvit tributum etiam Dominus noster Jesus Christus in carne positus, etc.*

(17) Ms. Regio num. 1639, *Quod si ille in quo nihil habebat Cæsar, etc.*

(18) Ms. Regio num. 1639, *a nobis*.

(19) Sic mss. et Rabanus; editi vero, *ubi est amor meus, et honor?* Deinde mss. plerique, Rabanus et editi, *ut nemini quidquam debeamus; sed ms. Regio num. 1639 rectius ut in nostro textu.*

qua addidit, id est: *Nemini quidquam debeatis*; certum est ad ministros referri, quibus debitor quis efficitur cum peccaverit. Debitum enim peccatum esse in multis et (20) frequenter ostendimus. Vult ergo Paulus peccati quidem omne debitum solvi, nec remanere omnino apud nos debitum peccati, permanere tamen et nunquam cessare a nobis debitum charitatis: hoc enim et quotidie solvere, et semper debere expedit nobis (21).

51. Denique quantæ virtutis sit charitas, in consequentibus ponit. *Qui enim*, inquit (22), *diligit proximum, legem implevit. Nam non adulterabis, non occides, non furtum facies, non falsum testimonium dices; non concupisces, et si quod est aliud mandatum, in hoc verbo restauratur: Diliges proximum tuum tanquam teipsum* ⁴⁶. Et ad ultimum rationem tanti hujus boni (23) breviter colligens ait: *Dilectio proximi malum non operatur: plenitudo ergo legis est dilectio*. Supra dixerat quia *qui diligit proximum, legem implevit*; et quia difficile videbatur quomodo possit quis omnem legem in (24) uno sermone complere, plenissimam reddit rationem dicens: *Dilectio proximi malum non operatur*, et ideo *plenitudo legis est dilectio*. Pone enim per singula mandata legis dilectionem, et vide quam facile cuncta complentur. Nunquid qui diligit proximum, occidere eum potest? Certum est quod nemo quem diligit interficiat. Est ergo dilectio per quam impleatur mandatum quo præcipitur (25): *Non occides*. Et iterum, nunquid (26) qui proximum suum diligit, in uxorem ejus adulterium committit? Nunquam profecto. Si ergo diligas proximum, nec adulterium committes. Similiter et qui diligit proximum, quæ ejus sunt non furatur; et qui diligit proximum, falsum adversus eum testimonium non dicit. Similiter et cætera mandata legis, si sit erga proximum dilectio, absque aliquo labore servantur. Puto tamen quod et in hoc voluit nos Apostolus aliquid compendiosius discere (27). Nam si diligentius requiras quis sit proximus noster, disces in Evangelio ⁴⁷ illum esse proximum nostrum qui venit, et jacentes nos vulneratos a latronibus, et nudatos a dæmonibus jumento corporis sui superposuit, et ad stabulum Ecclesiæ detulit, et stabulario pro cura nostra et diligentia (vel ipsi Paulo, D

ac Veteris Testamenti ad nostræ curæ concessit expensas. Hunc ergo proximum si diligamus, omnem legem et universa mandata in ipsius amore complemus (28). *Finis enim legis Christus ad justitiam omni credenti* ⁴⁸; nec fieri ullo pacto potest, ut qui ex toto corde, et ex totis visceribus suis diligit Christum, faciat aliquid quod non placeat Christo. Ilum enim qui diligit, non solum non occidit, quod prohibet lex; sed nec irascitur fratri suo (29). Qui ita delectatur illo quem diligit, non solum non facit adulterium, sed nec mulierem respicit ad concupiscendum; sed dicit ad ipsum magis: *Concupiscit et deficit anima mea in Deum vivum* ⁴⁹. **658** Qui diligit Christum, quomodo de furto cogitet, qui etiam sua omnia quæcunque habet relinquit (30) ut sequatur Christum? Qui Christum diligit, quando falsum testimonium dicit, cum sciat ipsum quem diligit falso testimonio proditum (31)? Necessario autem qui diligit Christum, diligit et proximum suum ⁵⁰. Hoc enim solo indicio Christi esse discipulus designatur, si charitatem cum proximis habeat ⁵¹. Certum est enim quod qui non diligit proximum, nesciat Christum ⁵².

52. *Et hoc scientes tempus, quoniam hora est jam de somno surgere. Nunc enim propior est nostra salus, quam cum credidimus. Nox præcessit, dies autem appropinquavit. Abjiciamus ergo opera tenebrarum, induamus autem arma lucis, sicut in die honeste ambulemus* ⁵³. Cum post illas dissertationes quas vel de gentibus, vel de Judæis Apostolus persecutus est, introduxisset etiam moralem locum, quo magis ac magis auditores incitet ad conversionem, introducit nunc etiam perurgentem (32) temporis rationem, quod est in rebus omnibus summum. Nemo enim ita somnolentus et piger est, quem advenientis diei non excitet claritas, et cui sol oculis infusus non aperiat aspectum. Est ergo etiam animæ somnus quidam. Si enim sunt ei, ut saepe jam diximus, proprii oculi, et aures propriæ, et manus et pedes; quæ singula non tam membra corporalia inesse ei, quam virtutes quibus ad unumquodque movetur et incitatur reputandæ sunt, accidit sine dubio ei secundum oculos suos etiam somnus. Si enim non agat tempore opportuno quæ Dei sunt, sed desidia torpescat, merito dormire dicitur (33). Idcirco igitur Paulus præco Christi cir-

⁴⁶ Rom. XIII, 8, 9. ⁴⁷ Luc. x, 29 seq. ⁴⁸ Rom. x, 4. ⁴⁹ Psal. LXXXIII, 5. ⁵⁰ Joan. IV, 20, 21. ⁵¹ Joan. XIII, 35. ⁵² I Joan. IV, 8. ⁵³ Rom. XIII, 11-15.

(20) Deest et in editis.

(21) Mss. quidam, et quotidie debere expedit nobis.

(22) Inquit. Deest in editis.

(23) Sic ms. Regius num. 1659 et Rabanus. Cæteri vero mss. et editi, *tanti hujus præcepti*. Editi omittunt *hujus*.

(24) In. Omittitur in editis.

(25) Editi, quod præcipitur, male.

(26) Nunquid. Desideratur in libris antea editis.

(27) Editi, *puto etiam quod et in hoc voluit nos aliquid compendiosius docere*. Mss. aliquot, *Putas non et aliud in hoc voluit nos Apostolus*, etc., ut in textu. Sed rectius Rabanus et ms. Regius, num.

1659, *puto tamen quod et in hoc*, etc.

(28) Sic ms. Regius num. 1659 et Rabanus. Editi vero, et plerique mss., *et universa mandata ipsius complemus*.

(29) Sic recte ms. Regius num. 1659; cæteri vero mss. Rabanus et editi, *quia* (Rabanus, qui) *ita delectatur ille* (al., illo) *quem diligit, et non solum*, etc.

(30) Alias, *cogitat ... reliquit*.

(31) Editi, *perditum*. Male.

(32) Editi, *quo magis auditores ... introducit modo perurgentem*, etc.

(33) Editi, *sed desiderii* (Rabanus, *desiderio*) *torpescat, merito dormire dicitur*. Mss. plerique habent

cuiens mundum in somno desidiæ positum, annuntiat A
adesse jam lucem, et tempus esse ut surgatur e
somnia; noctemque, hoc est tempus illud quo
ignorantia hominibus dominata est, præcessisse (34),
et proximante justitiæ solis adventu, rarescentibus
tenebris, imminere jam agnitionis diem: atque
ideo clamat expergiscendum esse, ne per segnitiam
quis noctem patiat in luce; et abjicienda esse
opera tenebrarum, atque arma lucis induenda.
Opera tenebrarum sunt actus illi qui a Deo alieni
(35) sunt; *arma vero lucis*, assumptio virtutum. Et
sicut diximus dedecorosum esse die jam perurgente
dormire, multo est dedecorosius sub (36) tempore
diei et lucis opera gerere tenebrarum. Verum scien-
dum est, adventum lucis hujus et diei duplici modo
accipiendum: et generalem omnibus, et unicuique B
specialem (37). Generalis omnibus aderit lux et
dies, cum futuri sæculi tempus advenerit: ad cu-
jus comparationem præsentis hujus mundi spatium
tenebræ appellantur. Quod tempus labascentibus
quotidie diebus appropiat, et spatia quæ præteritis
augentur, futuris sine dubio minuuntur: et ideo
propior est (38), inquit, *nunc nostra salus, quam cum*
credidimus, et quotidie fit propior: sicut et Domi-
nus cum consummationis sæculi signa distingueret,
dixit ⁵⁴: *Cum autem videritis hæc omnia, allevate*
capita vestra, quoniam appropiat redemptio vestra.
Fit autem et per singulos diei hujus adventus. Et
nobis enim si Christus in corde sit (39), diem nobis
facit: si ignorantias nostras scientiæ ratio fuget,
et indignos actus declinantes pia quæque et honesta C
sectemur, in luce sumus positi, et quasi in die ho-
neste ambulamus.

33. Quæ sint autem opera tenebrarum quæ abji-
cienda sunt, consequenter enumerat, et dicit: *Non*
in comessionibus et ebrietatibus; non in cubilibus
et impudiciis; non in contentione et æmulatione ⁵⁵.
Ista sunt opera tenebrarum, quæ et carnis opera
appellantur, in his qui carnem suam luxuriæ et im-
pudiciæ, non sanctitati neque Domino mancipa-
runt. Comessiones enim, hoc est inhonesta ac
luxuriosa convivia, quibus necessario comes est
turpissima temulentia, quid aliud subsequetur, nisi
cubilia et impudiciæ? A fœdis cubitationibus cu-

⁵⁴ Luc. xxi, 28. ⁵⁵ Rom. xiii, 13. ⁵⁶ Rom. xiv, 1, 2. ⁵⁷ Rom. iv, 19.

eiam dicitur, sed ms. Regius num. 1639, et Raba- D
nus, dicitur.

(34) Editi, *processisse*, male.

(35) Mss. quidam, *alienati*.

(36) Deest *sub* in libris antea editis.

(37) Ms. Regius num. 1639, *Est et generale omni-*
bus, et unicuique speciale.

(38) Ita Ms. Regius num. 1639. Cæteri veromss.,
Rabanus, et editi, *et ideo propior est* (editi omit-
tunt *est*) *nostra salus*, etc., omisso *inquit*.

(39) Editi, *fit autem et per singulos dies hujus-*
modi adventus nobis: etsi Christus in corde sit, etc.

(40) Ms. Regius num. 1639, *A fœdis cogitationi-*
bus. Deinde editi, *cum non tam rationabilibus*, etc.

(41) Editi, *supra dixi*.

(42) Deest *simul* in libris antea editis.

(43) Alias, *in malis eorum est qui*, etc.

(44) Sic mss. plerique. Editi vero, *et inanem*

bilia appellata sunt, quæ non tam rationabilibus
(40) videantur hominibus, quam feris et belluis con-
venire. *Non in contentione et æmulatione*. Illa quæ
supra dixit (41) carnis sunt vitia: hæc jam et animi:
quamvis omnia simul (42) carnis opera dicantur,
et opera tenebrarum, quia revera contentio et æmu-
latio in animis eorum est qui (43) secundum carnem
vivunt, et qui in tenebris ambulant. Qui autem in
luce est, et sicut in die honeste ambulat, nihil per
contentionem, nihil per inanem gloriam gerit (44).
Hoc ergo modo abjicit quis (quod ait supra) opera
tenebrarum.

659 34. Quod vero dixit: *Induamus arma lucis*,
quomodo debeat fieri nunc exponit. *Sed induite*,
inquit, *Dominum Jesum Christum; et carnis curam*
ne feceritis in concupiscentiis (45). Frequenter dixi-
mus Christum sapientiam esse, et justitiam, et san-
ctificationem, et veritatem, et omnes simul virtu-
tes: quas utique qui assumpserit, Christum dicitur
induisse. Si enim hæc omnia Christus est, necessa-
rio qui hæc habet, habet et Christum. Qui enim
hæc habet, carnis curam (46) in concupiscentiis
non facit. Moderatione solita Apostolus utitur, cum
non per omnia carnis curam negat habendam. Cer-
tum est enim quod in necessariis habenda est; in
deliciis vero, et luxuria, atque omni concupiscen-
tia, penitus excludenda.

35. *Infirmum autem in fide assumite, non in di-*
sceptationibus cogitationum. Alius quidem credit
manducare se omnia: qui autem infirmus est, olera
manducet ⁵⁶. Et in superioribus de fidei infirmitate
mentionem fecit (47) Apostolus, ubi ait de Abra-
ham: *Cum fere centum annorum esset, non infirma-*
tus est fide ⁵⁷. De qua infirmitate fidei in illis locis
quæ occurrere potuerunt exposuimus. Sed et nunc de
infirmo in fide commemorat (48), quem in eo dicit
infirmum, quia non credit manducare omnia, sed
tam exigua est fides ejus, ut sola olera competen-
tem sibi esse existimet cibum. Quod potest qui-
dem (49) videri dictum ad eos qui ex gentibus cre-
diderunt, extollentes se in libertatem fidei, quia
nihil commune aut immundum esse crederent (50)
adversum eos qui ex circumcisione crediderunt,
observantes adhuc secundum traditionem legis ci-

gloriam gerit. Ms. Regius num. 1639, *neque per in-*
anem gloriam gerit, al. *quærit*.

(45) Editi, *exponitur. Sed induimini... in desi-*
deriis.

(46) Editi, *si enim hæc omnia Christus, necessa-*
rio qui hæc habet, habet Christum. Qui habet, carnis
curam, etc. Deinde mss. plerique, Rabanus et editi,
Moderatione sollicita Apostolus utitur, non per om-
nia, etc. Sed rectius ms. Regius num. 1639 ut in
nostro textu.

(47) Editi, *de fidei firmitate mentionem fecit*,
etc.

(48) Editi, *de infirmitate in fide commemo-*
ra. Male.

(49) Sic recte ms. Regius num. 1639. Cæteri vero
mss. et editi, *Quia potest quidem*, etc.

(50) Editi, *esse credunt*.

borum differentiam : ut eos reprimere videatur et monere ne insultent eis quibus longa consuetudo in observandis cibis discretionem adhuc aliquam et cunctationem movebat. Jubet ergo eum qui ita in hac fide infirmus est, assumi magis, et non abjici, nec quasi infidelem judicari. Aliud est enim infidelem esse, aliud infirmari in fide. Nam infidelis dicitur qui non habet fidem; infirmus autem in fide, qui dubitat in parte aliqua fidei.

36. Componens igitur Apostolus in pace corpus Ecclesiae, dicit (51) : *Qui manducat, non manducantem non spernat : et qui non manducat, manducantem non judicet ; Deus enim illum assumpsit. Tu quis es (52), qui judicas alienum servum ? Suo domino stat, aut cadit : stabit autem : potest enim Deus statuere illum* ⁵⁸; quo scilicet per hæc nulla esset inter credentes ciborum causa dissensio. Sed videtur hæc Paulus profundiore magis sensu elocutus. Neque enim ex circumcissione venientibus de edendis oleribus lex aliquid mandaverat, ut ipsis convenire videatur quod ait : *Qui autem infirmus est, olera manducet.* Unde constat eum de cibo verbi ista tractare, et infirmum dicere esse (53) in fide eum qui non ita perfectus est sensibus ut possit omnem cibum verbi Dei sumere, sicut et ipse Apostolus in aliis dicit : *Perfectorum autem est cibus solidus, eorum qui pro possibilitate sumendi exercitatos habent sensus ad discretionem boni et mali* ⁵⁹. Et iterum ad alios dicit : *Lac vobis potum dedi, non escam : nondum enim poteratis* ⁶⁰. Et nunquid ita inepti erimus, ut putemus Apostolum qui missus est prædicare verbum Dei, lac portasse secum quod Corinthiis potum daret (54) ? Sed manifestum est hæc eum de qualitate verbi proloqui, et propterea dicere : Si quis infirmior est sensibus, et non est ita perfectæ fidei, ut de secretioribus mysteriis capiat verbum, non debere ei per ea quæ intelligere non potest, disceptationes cogitationum moveri (55). *Alius enim, inquit, credit manducare omnia.* Non per hæc Paulus ad omnia comedenda discipulos hortatur; nec gulæ et gurgitis est magister : sed de illis sine dubio dicit, quorum fides perfecta est, et nullis in verbo Dei discretionibus impeditur (56) : quos idem Apostolus in aliis spirituales appellat eum dicit ⁶¹ : *Spiritualis autem examinat omnia.* Ipse est ergo de quo hic dicit : *Alius autem credit mandu-*

care omnia. Denique et apostolis, antequam Spiritum sanctum acciperent, dicebatur a Domino : *Multa adhuc habeo quæ loquar vobis ; sed non potestis illa modo audire. Veniet autem Paracletus Spiritus veritatis, et ipse vos docebit omnia* ⁶². Ista sunt ergo omnia quæ credit manducare is qui pro fidei perfectione per gratiam sancti Spiritus capax verbi secretioris exstiterit. Habet tamen et infirmus quod sumat ex verbo Dei, et est species quædam verbi quam hic Apostolus *olera* appellavit, quæ audientis sensum non tam robustum reddat et fortem, quam **660** sustentet et interire non faciat (57). In multis etenim de interioribus animæ sensibus Scriptura divina quasi de exterioribus corporis loquitur membris; et sicut sæpe docuimus interiori hominem vel videre, vel audire, vel ambulare nominari, ita et nunc ipse interior homo aut omnem cibum dicitur posse percipere si perfectus est, aut si infirmus est olera manducare. Sed ut perfectorum in Ecclesia concordiam et imperfectorum (58), tanquam inhonestorum in corpore membrorum honestorumque componat, nec habeatur in eis ulla dissensio, dicit ⁶³ : *Qui manducat, non manducantem non spernat : et qui non manducat, manducantem non judicet.* Hoc est quod et alibi dicit : *Quia non potest dicere oculus manui : Non es mihi necessaria ; et caput pedibus : Non desidero operam vestram. Sed multo magis quæ videntur membra corporis inhonestiora esse, necessaria sunt* ⁶⁴. Et his ergo quorum fides tanta est ut omnia possint manducare, et omnem verbi speciem capere ne superbiant et spernant eos qui inferiores sunt præcipit; et rursus his qui incapaces sunt perfectioris doctrinæ mandat ne judicent eos quorum sensus capacior est, et intellectus eminentior. Solent enim perverso ordine imperiti peritos judicare, et desides studiosos. Interdum tamen et hi qui scientiæ aliqua initia ceperint, inflantur et extolluntur adversum eos qui videntur minus capaces esse. Ideo igitur increpatione apostolicæ auctoritatis Paulus utriusque partis insolentiam reprimens dicit : *Tu quis es, qui judicas alienum servum ? Suo domino stat, aut cadit.* Quod dicit, *stat, aut cadit*, secundum sensum ejus quem increpat (59) dicit. Nam et imperitior si videat quempiam profundius aliquid, et ut ipse capere non potest (60), sentientem, cecidisse eum judicat a fidei statu; et rursus qui inflantur ex scientia, et non

⁵⁸ Rom. xiv, 5, 4. ⁵⁹ Hebr. v, 14. ⁶⁰ I Cor. iii, 2. ⁶¹ I Cor. ii, 15. ⁶² Joan. xvi, 12, 13. ⁶³ Rom. xiv, 5. ⁶⁴ I Cor. xii, 21, 22.

(51) Sic recte mss. Regius num. 1659. Cæteri vero mss., in pace corda ex his dicit. Ita etiam editi, nisi quod omittant ex his, et habeant, is qui manducat, etc.

(52) Hæc verba, *Tu quis es*, etc., usque ad, *statuere illum*, omittuntur in editis; sed restituuntur ex omnibus mss.

(53) *Esse.* In editis prætermittitur.

(54) Sic mss. Regius num. 1659, Rabanus, Salodjanus et Merlinus. Mss. vero quidam, *lac portasse, secundum quod ait ad Corinthios, ut potum daret.* Genebrardus, *lac portasse secundum quod Corinthiis*

potum daret.

(55) Editi, *non debere eum per ea quæ intelligere non potest, disceptationibus cogitationum moveri.*

(56) Editi, *impedita.*

(57) Editi, *non sinat.*

(58) Editi, *sed ut perfectorum et imperfectorum in Ecclesia concordiam, et imperfectorum, etc.*

(59) Editi, *increpabat, male.*

(60) *Et ut ipse capere non potest, etc.* Sic omnes mss. nostri et Rabanus. Editi vero, *quod ipse capere non potest, etc.*

cum charitate, sicut Paulus commonet, agunt (61), similiter de imperitioribus quibusque opinantur : et ideo potestatem fratri judicandi fratris exemit. Bene autem *alienum servum* ait, quia Dominus dicit : *Vos autem omnes fratres estis* ⁶⁵. Omnes, hoc est universa creatura, et unus est solus Dominus Jesus Christus, qui est *Dominus omnium, dives in omnibus* ⁶⁶. Simul et bonitatem Dei ineffabilem manifestat, cum dicit de eo qui cecidisse videtur, etiamsi vere ceciderit, quia *potens est Deus* (62) *statuere illum* ⁶⁷. *Dominus enim erigit elisos* ⁶⁸.

37. *Alter judicat alternos dies; alter autem* (63) *judicat omnem diem. Unusquisque in suo sensu abundet* ⁶⁹. Diximus superius secundum litteræ apostolicæ consequentiam videri hæc de ciborum (64) continentia, vel libertate tractari : quoniam vocatio quidem quæ in Christo est, nihil commune aut immundum ponit in cibis, sed continentia ratio suadet etiam a licitis abstinere. Non enim, ut et ipse in aliis dicit, quia omnia licent, ideo etiam omnia expediunt, vel omnia ædificant ⁶⁹. Ipsa tamen abstinentia ratio diversa est pro voto et proposito voventis (65). Alius namque hoc judicat, et ita apud animos suos decernit, ut omnem diem, hoc est continuum vitæ suæ tempus exigit in abstinentia. Alius vero tempus aliquod velut votiva professione decernit. In quo sive ut jugem, sive ut temporalem suscipiat continentiam, uniuscujusque sensibus dat liberam facultatem. Utrumque tamen acceptum fieri (66) apud Dominum pollicetur, et propterea subjungit :

38. *Qui sapit diem, Domino sapit; et qui manducat, Domino manducat : gratias enim agit Deo : et qui non manducat, Domino non manducat, et gratias agit Deo* ⁷⁰. Gratia ergo (67) Deo ab utroque referuntur : ab illo quidem pro fructu continentia; ab hoc vero pro libertate vescendi. Sed quoniam, ut in anterioribus ostendimus, profundior invenitur Apostoli sensus, quam ciborum carnalium ratio continet, in spirituali expositione, secundum ea quæ supra disseruimus de his quorum alius omnem diem, alius vero alternos judicat dies, possumus illud sentire, quod in Scripturis divinis unumquod-

⁶⁵ Matth. xxiii, 8. ⁶⁶ Rom. x, 12. ⁶⁷ Rom. xiv, 4. ⁶⁸ Psal. cxxiv, 14. ⁶⁹ Rom. xiv, 5. ⁶⁹ I Cor. vi, 12; I Cor. x, 23. ⁷⁰ Rom. xiv, 6. ⁷¹ Malach. iv, 2. ⁷² Matth. v, 18. ⁷³ Rom. xiv, 7-9. ⁷⁴ Rom. vi, 8.

(61) *Agunt*. Deest in libris antea editis.

(62) *Editi, quia potens est enim Deus, etc.*

(63) *Sic mss.* Editi vero et Rabanus, *Nam alius judicat diem inter diem; alius autem, etc.*

(64) *Editi, videri hic de ciborum, etc.*

(65) *Ms. Regius num. 1639, volentis, male.* Deinde editi, *et apud animum suum decernit.* Sed omnes mss. et Rabanus ut in textu.

(66) *Utrumque tamen acceptum fieri, etc.* Sic mss. Regii num. 1639 et num. 1640, et editi. Rabanus vero et cæteri mss., *Utrumque tamen in acceptum ferri, al. fieri.*

(67) *Ergo.* Deest in editis. Deinde *ms. Regius num. 1639, restituit quidem; et postea habet, sed quoniam in anterioribus ostendimus quod profundior, etc.* At cæteri mss., Rabanus et editi ut in textu.

que capitulum in quo dogma pietatis et fidei continetur, dies dicatur. Vere enim dies est (68) qui illuminat mentem, qui ignorantia tenebras fugat, qui Christum, qui sol est justitiæ ⁷¹, habet in sese. Si quis ergo sit qui ita divinis litteris operam impendat ac studium, ut omnem diem et omnem sensum Scripturæ divinæ discutiat et dijudicet, ita ut non cum transeat de lege iota unum vel unus apex ⁷², hic omnem diem videbitur judicare. Qui autem non est tantus ingenio, alternos, id est paucos

661 ex multis capiet sensus, qui si non ad plenitudinem scientiæ sufficiant, at certe qui ad summam fidei satis sint (69). Uterque ergo secundum apostolicum consilium gratias agat Deo (70); ille qui sapit omnem diem, et qui manducat omnia, id est qui agnoscit et intelligit omnia; et ille qui licet non omnia manducet, et non universorum intelligentiam capiat, brevi tamen fidei confessione salvatur. Et ideo etiam non manducans omnia, nec omnium scientiam sumens, agere tamen etiam ipse gratias dicitur Deo.

39. *Nemo enim nostrum sibi vivit, et nemo sibi moritur; sive etiam vivimus, Domino vivimus; sive morimur, Domino morimur. Sive igitur vivimus, sive morimur, Domini sumus. In hoc enim Christus et mortuus est, et vixit, ut et mortuorum et vivorum dominetur* ⁷³. Quid sit vivere in Christo, et quid sit mori in Christo, dictum saepe a nobis est in hujus Epistolæ expositione, et præcipue in eo loco ubi explanare tentavimus sermonem Apostoli quo ait : *Si autem mortui sumus cum Christo, credimus quia et convivemus ei* ⁷⁴. Si ergo meminimus quæ in hoc loco dicta sunt, ex ipsis etiam propositus in præsentis sermo Apostoli apertior et lucidior fiet, quomodo nemo (71) nostrum sibi vivat, et nemo sibi moriatur. Non enim unusquisque ipse sibi dat, sed a Christo sumit mortis exemplum, qui solus peccato mortuus est (72), ut et ipse imitatione ejus possit alienus et mortuus effici a peccato. Sed et vitæ exemplum non ipsi ex nobis habemus, sed ex Christi resurrectione suscipimus, ut ideam Apostolus dicit : *Ut sicut Christus resurrexit a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitæ ambule-*

D (68) *Ms. Regius num. 1639, quia illuminat... quia ignorantia... quia Christum, etc.* Sed cæteri mss., Rabanus et editi ut in nostro textu.

(69) *Sic ms. Regius num. 1640.* Cæteri vero mss., Rabanus et editi, *capiat (al., capiet) sensus, et si non qui ad plenitudinem scientiæ sufficiant, at certe qui ad summam fidei satis sint, editi, fiunt.*

(70) *Editi, secundum apostolicum sensum et consilium gratias agit Deo.* *Ms. Regius num. 1639, secundum Apostoli consilium, gratias agat Deo.* Cæteri vero mss. et Rabanus ut in nostro textu.

(71) *Editi, in præsentis sermone Apostolus apertior et lucidior fiet : quomodo nemo, etc.* Mss. quidam, *in præsentis sermo Apostoli videtur apertior, et lucidior fiet, etc.* Sed *ms. Regius num. 1639 et Rabanus ut in nostro textu.*

(72) *Editi, qui soli (al., solo) peccato mortuus est.*

mus⁷⁵. Novitas ergo vitæ qua in Christo per fidem resurrectionis ejus vivimus, Domino deputatur, quia non a nobis, sed ab ipso sumit exordium; et ideo: *Sive vivimus (73), Domino vivimus; sive morimur, Domino morimur. Sive igitur vivimus, sive morimur. Domini sumus*⁷⁶. Mortem etenim appellat illam, qua Christo, ut diximus, consepulti, et in morte ipsius baptizati⁷⁷, peccato mortui sumus, et vitam qua alieni effecti ab hoc mundo, et, ut ipse ait, *ex mortuis viventes*⁷⁸ (74), non nobis, id est non carni vivimus, sed Deo, secundum ea quæ in subsequentibus jungit. *In hoc enim, inquit, Christus mortuus est et vixit (75), ut et mortuorum et vivorum dominetur*. Mortuum dicit esse Christum dispensatione sine dubio passionis; vixisse autem per sacramentum resurrectionis. Unde et nobis primo passionis et mortificationis, postea etiam resurrectionis et vitæ novitatis reliquit exemplum. Sed moveat aliquem fortassis quod dicit Apostolus, idcirco mortuum esse et vixisse, ut mortuorum et vivorum dominetur; quasi qui hoc dederit intelligendum, quod nisi mortuus fuisset, mortuorum dominatum non habuisset; et nisi post mortem rursus vixisset, non tenuisset dominationem vivorum. Sed ad hæc ita respondendum puto. Duobus ex modis constat in omnem creaturam Christi dominatio. Uno, per quem ut Creator omnium et potestatem gerens universorum, vi majestatis et necessitate potentiae (76) habet cuncta subjecta, per quem modum non solum bonis et sanctis mentibus ac spiritibus dominatur, verum et nequam, et refugis, et his quos Scriptura divina⁷⁹ malignos angelos appellavit. Idcirco enim et omnitenens, vel omnipotens (77) dicitur, secundum quod Joannes designat in Apocalypsi, dicens: *Hæc dicit qui est, et qui erat, et qui venturus est, omnipotens*⁸⁰. Ille ergo unus est modus quo Christus omnibus dominatur. Alius vero est, quo tanquam bonus et boni Patris Filius non vult rationabiles spiritus ad obedientiam legis suæ violenter inflectere, sed expectat ut sponte veniant, ut voluntate et non necessitate bonum quærant, et docendo magis quam im-

perando, invitando potius quam extorquendo persuadeat (78). Inde denique est, quod usque ad mortem dignatur accedere, ut exemplum obedientiæ, et moriendi formam volentibus peccato et vitiis emori derelinquat. Et propter hoc in præsentī loco Apostolus scribit idcirco eum mortuum esse et vixisse, *ut et vivorum et mortuorum dominetur*; vivorum, profecto illorum qui resurrectionis ejus exemplo novam et cœlestem in terris exigunt vitam; mortuorum, illorum (79) sine dubio qui mortificationem Christi in corpore suo circumferunt⁸¹, et mortificant membra sua quæ sunt super terram⁸².

662 40. Quod si hæc ita se habent: *Tu, inquit, quare judicas (80) fratrem tuum? Aut tu quare spernis fratrem tuum*⁸³, cum sive mortificatio sit in te carnis et vitiorum, non ex te orta sit, sed Christi morte donata: sive tibi novitas vitæ est⁸⁴, et in terris ambulans conversationem habes in cœlis⁸⁵, Christi hoc resurrectione merueris? Bene autem utriusque vitii notam vernacula appellatione signavit, illi quidem dicens (81): *Quare spernis?* Et huic: *Quare judicas fratrem tuum?* Solent enim hi qui aliquantulum videntur in scientia (82) profecisse, spernere et nihili ducere eos qui altioris intelligentiæ minus capaces sunt; econtrario autem imperiti et indociles judicare, hoc est incusare et condemnare eos qui altiora et profundiora perquirunt, quam ipsi capere aut assequi possunt (83). Et ideo Apostolus, reseccare culpam volens ex utraque parte nascentem, illis quidem præcipit, ne inferiores spernant atque despiciant; his vero, ne superiores se judicent, cum peritiam non habeant judicandi. Quamvis ergo (84) utrumque reprehendat, et eum qui spernit fratrem inferiorem, et eum qui judicat superiorem, tamen ut ostenderet illum gravius in judicando, quam hunc in spernendo fratrem peccare, ommissa spernitionis culpa, præsumptionem judicantis (85) fratris exaggerat, et ideo in consequentibus jungit:

41. *Omnes enim stabimus ante tribunal Dei. Scriptum est enim: Vivo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu, et confitebitur omnis lin-*

⁷⁵ Rom. vi, 4. ⁷⁶ Rom. xiv, 8. ⁷⁷ Rom. vi, 5. ⁷⁸ ibid. 13. ⁷⁹ Luc. viii, 2. ⁸⁰ Apoc. i, 8. ⁸¹ II Cor. iv, 10. ⁸² Coloss. iii, 5. ⁸³ Rom. xiv, 10. ⁸⁴ Rom. vi, 4. ⁸⁵ Philip. iii, 20.

(73) Editi, *sive enim vivimus*, etc.

(74) Ms. Regius num. 1639, *velut mortui viventes*. Sed cæteri mss., Rabanus et editi ut in textu.

(75) Sic omnes mss. nostri, editi vero et Rabanus. *In hoc enim Christus mortuus est, et resurrexit*, etc.

(76) Ms. Regius num. 1639, *Unus est, per quem... suæ majestati ex necessitate potentiae*, etc. Sed cæteri mss., Rabanus et editi ut in nostro textu, nisi quod posteriores habeant *cætera subjecta*.

(77) Editi, *idcirco igitur et omnitenens, et omnipotens*, etc. Ita etiam ms. Regius num. 1639, nisi quod omittat *igitur*. Sed cæteri mss. et Rabanus ut in textu.

(78) Ms. Regius num. 1639, *Alius vero est tanquam bonus et boni Patris Filium non ultra... sed expectare... quam extorquendo persuadere*. Sed cæteri mss., Rabanus et editi ut in nostro textu.

D (79) *Illorum*. Deest in antea editis.

(80) Editi, *tu autem quid judicas*, etc. Deinde iidem editi et mss. quidam, *et in terris ambulans conversationem habens*, etc. Sed ms. Regius num. 1639 et Rabanus ut in nostro textu.

(81) Editi, *vernacula appellatio signavit, illi dicens*, etc., omisso *quidem*, quod etiam omittitur in ms. Regio num. 1639 et apud Rabanum; sed restituitur ex cæteris mss.

(82) *In scientia*. Desideratur in editis.

(83) Editi, *condemnare et incusare eos qui... quæ ipsi capere aut assequi non possunt*. Sic etiam Rabanus, nisi quod habeat, *incusare et contemnere*. Sed omnes mss. ut in nostro textu, nisi quod quidam habeant *accusare*, pro *incusare*.

(84) *Ergo*. Prætermittitur in editis.

(85) Sic ms. Regius num. 1639. Editi vero, *judicandi*. Cæteri mss. et Rabanus, *judicati*, male.

qua Deo. Itaque (86) unusquisque nostrum pro se rationem reddet Deo. Non ergo amplius invicem judicemus: sed hoc judicate magis, ne ponatis offensionem fratri, vel scandalum⁸⁶. Assumens Apostolus (87) causas ex his in quibus non recte judicant hi qui judicant fratres, recti et justi introducit divini judicii formam, et ait: *Omnes enim nos stare oportet ante tribunal Dei*; quo scilicet noverit is qui judicat fratrem, tantum se crimen elationis incurere, ut tribunal Dei sibi videatur assumere, et Unigeniti iudicium prævenire. Verum quid sibi velit hoc ipsum quod Apostolus *tribunal Dei* memorat, et quomodo intelligendum sit videamus. Non solum enim (88) in hoc loco, sed et ad Corinthios scribens, tribunalis facit nihilominus mentionem, ubi ait: *Propter quod studemus sive præsentibus, sive absentibus placere illi. Omnes enim nos (89) manifestari oportet ante tribunal Christi, ut recipiat unusquisque per corpus prout gessit, sive bona, sive mala*⁸⁷. Sed et apud Danielelem prophetam invenimus talia quædam de iudicandi specie descripta. *Videbam, inquit, et ecce sedes positæ erant, et Vetustus dierum sedebat, et indumentum ejus sicut nix candidum, et capilli capitis ejus sicut lana munda. Thronus ejus flamma ignis, rotæ ejus ignis inflammans, fluvius ignis currebat ante ipsum. Millies millia ministrabant ei, et decies millies dena millia assistebant ante eum. Iudicium constituit (90), et libri aperti sunt*⁸⁸. In duodecimo quoque prophetarum libro, sub mysterio dicitur⁸⁹ quia in valle Josaphat Dominus iudicet populum suum: ipsam autem vallem Josaphat paulo post vallem iudicii nominat. Sed de his nunc singulis, quæ similitudinis causa protulimus, disserere longum videtur. Ea tamen quæ ad Corinthios scripsisse Apostolum diximus, conferentes cum præsentibus loco, vel cæteris quæ apud prophetas (91) scripta memoravimus, declarari videmus ex omnibus certissime futurum esse iudicium Dei; cujus species ut notior hominibus fieret, iudicandi forma ex his quæ inter homines geruntur assumpta est, quo scilicet nosceremus, quia sicut iudex iste terrenus celsiorem quemdam locum quod tribunal appellatur, ascendit, ut ex eo

altior et eminentior cæteris qui iudicandi sunt, fiat, ne conspectum ejus lateant vel reorum (92) supplicia, vel allegationes innocentium; ita intelligamus et iudicem omnium Christum natura et majestate cunctis eminentem introspicere corda et conscientias singulorum, manifestare occulta, et oblecta revelare, ut et bonis actibus laudem tribuat, et mali pœnam quam merentur excipiant (93). Quod si manet **663** futurum iudicium Dei, et tale iudicium in quo non solum unusquisque recipiet pro actibus suis, sed et pro omni otioso verbo reddet rationem, secundum sententiam Domini⁹⁰: cogitationes quoque malæ (94) confutabuntur redarguente conscientia, et in omnibus *unusquisque nostrum pro se rationem reddet Deo. Non ergo, inquit, amplius invicem judicemus*, sicut et in aliis dicit: *Itaque nolite ante tempus quid iudicare, usquequo veniat Dominus qui illuminabit occulta tenebrarum, et manifestabit consilia cordium: et tunc laus erit unicuique a Deo*⁹¹ (95). Nudabitur enim universæ, ut ego arbitror, creaturæ rationabili cor nostrum, et revelabuntur occulta, vel etiam manifestabuntur. Est enim differentia. Videntur enim ea quidem quæ revelantur, ad malos pertinere, de quibus dicitur: *In igne enim revelabitur*⁹²; ea vero quæ manifestantur, ad bonos; et ideo dicitur: *Omne enim quod manifestatur, lux est*⁹³; et tanquam libri quidam descripti, vel tabulæ incisæ continentes litteras actuum cogitationumque nostrarum, ab omni, ut diximus, creatura rationabili relegentur. Et hoc est quod arbitror indicari per Danielelem ubi dicit: *Et libri aperti sunt*⁹⁴, qui scilicet in corde nunc involuti sunt et oblecti, continentes quidem scripta quæ gerimus (96), et notis quibusdam conscientia sulcati, nec tamen ulli nisi soli Deo cogniti. Isti ergo libri animæ nostræ, vel hæc cordis nostri pagina aperientur in conspectu throni flammei, et rotarum ignis ardentis, et fluminis ignei ac percurrentis ante Vetustum dierum⁹⁵. Videbunt hæc, et legent etiam angeli, et illa millies millia angelorum, et decies millies dena millia ministrorum⁹⁶, et ita criminum nostrorum in quibus nunc unum saltem testem pati confundimur, cæ-

⁸⁶ Rom. xiv, 10-13. ⁸⁷ II. Cor. v, 9, 10. ⁸⁸ Dan. vii, 9, 10. ⁸⁹ Joel. iii, 2, 12. ⁹⁰ Matth. xii, 36. ⁹¹ I. Cor. iv, 5. ⁹² I. Cor. iii, 13. ⁹³ Ephes. v, 13. ⁹⁴ Dan. vii, 10. ⁹⁵ ibid. 9. ⁹⁶ ibid. 10

(86) *Itaque unusquisque nostrum pro se rationem reddet Deo. Non ergo amplius invicem judicemus, sed hoc judicate magis, ne ponatis offensionem fratri, vel scandalum.* Hæc, quæ restituant mss. et Rabanus, in libris antea editis non comparent.

(87) *Apostolus.* Deest in omnibus mss. nostris, et apud Rabanum, sed exstat in editis.

(88) Deest enim in libris antea editis.

(89) *Enim nos.* Hæc verba desiderantur in editis.

(90) *Editi, rotæ ejus ignis accessus, fluvius igneus. Millies millia ministrant ei... assistebant ei, et ante eum iudicium constitutum,* etc. Deinde iidem editi et mss. quidam, *In duodecimo quoque,* etc.

(91) Ita ms. Regius num. 1659 et Rabanus. Cæteri vero mss. et editi, *prophetam.*

(92) *Editi, ne conspectui ejus lateant vel malorum,* etc. Ms. Regius num. 1659, *ne conspectus ejus lateat vel reorum* (Rabanus, *lateant vel rerum*) suppli-

cia, etc. Deinde editi omittunt *ita ante intelligamus;* et paulo post habent, *cæteris eminentem.*

(93) Sic Rabanus, ms. Regius num. 1659 et editi. Mss. vero plerique, *et malos pœna quam merentur excipiat.*

(94) Ita ms. Regius num. 1659. Editi vero, *recipiet pro actibus, sed pro omni verbo otioso reddetur ratio... cogitationesque malæ,* etc. Cæteri mss. et Rabanus, *redditur ratio... cogitationes quæque* (Rabanus, *quoque*) *malæ,* etc.

(95) *Sicut et in aliis dicit: Itaque nolite ante tempus quid iudicare,* etc., usque ad, *et tunc laus erit unicuique a Deo.* Hæc desiderantur in editis; sed restituantur ex mss. nostris. Ms. tamen unus pro his verbis habet, *sed hoc judicate magis, ne ponatis offendiculum fratri, vel scandalum,* quod minime coheret cum sequentibus.

(96) *Editi, quædam scripta quæ gerimus.*

lestium tunc virtutum testes catervas innumera-
biles patiemur. Cum autem Paulus dicat, quia
omnes stabimus ante tribunal Dei, et dum (97) se
cum his societ qui stabunt ante tribunal Dei,
quisnam est qui semetipsum ita decipiat et fallat,
ut ad iudicium se Christi, et ad tribunal cogniti-
onis ejus non putet esse venturum, aut manifestan-
dum se non putet in his quæ sive recte, sive etiam
minus recte commiserit? Quod vero in presenti
quidem loco *tribunal Dei*, ad Corinthios vero ⁹⁷
tribunal Christi posuit, ego quidem nullam puto
esse (98) differentiam quominus unam atque idem
tribunal Christi et tribunal Dei nominetur, secun-
dum quod ipse Salvator in Evangelio dicit: *Omnia*
quæ habet Pater, mea sunt ⁹⁸; et iterum: *Pater,*
omnia mea tua sunt, et tua mea ⁹⁹. Si quis tamen
putat in sermonibus Pauli, quia nulla in ejus litte-
ris otiosa vel syllaba est, causas varietatis hujus
esse requirendas, poterit fortassis tale aliquid
dicere: Christi vocabulum, quantum ad proprie-
tatem appellationis ipsius pertinet, Verbi in carne
positi et mundum Deo reconcilians indicium est,
sicut et idem Paulus dicit, quia *Deus erat in Christo*
mundum reconcilians sibi ¹; sed reconciliationis
hujus spatia conversionis nostræ dilatio et emen-
dationis negligentia distendit, et longiora consti-
tuit; et donec evacuet omnes principatus et pote-
states, et ponat omnes inimicos sub pedibus suis,
ac novissimum inimicum destruat mortem, ita eum
regnare oportet ², ut mysterium (99) susceptæ in
carne dispensationis exerceat, et bonos quidem
manifestet, culpabiles autem recipiant unusquisque
secundum opera sua: ubi vero ³ tradiderit regnum
Deo et Patri, id est conversos et emendatos om-
nes obtulerit Deo, et ad integrum mysterium mundi
reconciliationis expleverit, tunc ait ante tribunal
Dei astare omnes (1), ut impleatur hoc quod sequi-
tur: *Vivo ego, dicit Dominus, quia mihi flectetur*
omne genu, et confitebitur omnis lingua Deo. Flectet
autem genu omnis creatura Deo in nomine Jesu,
per quem reconciliata est ei, secundum quod idem
Apostolus dicit, quia *in nomine Jesu omne genu*
flectetur cælestium, terrestrium, et infernorum ⁴.
Flectere sane genu, et omnem linguam confiteri
Deo, de Isaïæ prophetæ sermonibus ⁵ assumpsit

⁹⁷ II Cor. v, 10. ⁹⁸ Joan. xvi, 15. ⁹⁹ Joan. xvii, 10. ¹ II Cor. v, 19. ² I Cor. xv, 24-26. ³ ibid. 24. ⁴ Philip. ii, 10. ⁵ Isaï. xlv, 24. ⁶ Psal. ciii, 4. ⁷ II Cor. v, 10. ⁸ Job xxxii, 8. ⁹ Matth. xxvii, 5, 4.

(97) Sic ms. Regius num. 1659. Cæteri vero mss., Rabanus, et editi omittunt *dum*.

(98) Ms. Regius num. 1659, *nullam causam puto esse*. Sed cæteri mss., Rabanus et editi ut in textu.

(99) Editi et Rabanus, *ut ministerium*, etc. Omnes vero mss. nostri, *ut mysterium*, etc. Deinde editi, *accipiant unusquisque secundum opera sua. Ubi ergo*, etc.

(1) Ms. Regius num. 1659, *tunc jam ante tribunal Dei astare dicantur*. Rabanus, *tunc, ait, ante tribunal Dei astare dicitur*. Sed cæteri mss. et editi rectius ut in nostro textu.

(2) *Credantur*. Deest in libris antea editis.

(3) Editi, *credantur? aut quæ linguæ in ignis spe-*

A Apostolus. Quod tamen non est carnaliter accipien-
dum, ut putemus quod etiam cœlestia, quæ dicit
genu flectere, carnalibus membris facere hæc cre-
dantur (2): verbi causa, ut potetur vel sol, vel
luna, vel stellæ, vel etiam angeli, et quæcunque
sunt quæ cœlestia nominantur, corporalibus inflexa
genibus adorare, aut etiam lingua carnali, et tali
membro quali nos homines loquimur, putentur con-
fiteri Deum, de quibus dicitur quia sint spiritus et
ignis, secundum quod Propheta dicit ⁶: *Qui facit*
angelos suos spiritus, 664 et ministros suos ignem
urentem. Et quæ genua in spiritibus esse credentur?
aut quæ lingua in ignis specie requiretur? Sed genu
flectere, subjecta esse cuncta, et cultui Dei obedire
declarat (5). Movet me (4) adhuc ex his quæ de

B Epistola ad Corinthios assumpsimus, ubi dicit: *Ut*
recipiat unusquisque propria corporis prout gessit,
sive bona, sive mala ⁷, utrum quia in omnibus ho-
minibus necesse est aliquid boni esse, et aliquid
mali; nec ullum in bonis inveniri, qui non aliquid
habuerit et mali; vel iterum aliquem in malis, qui
non habuerit aliquid et boni, propter Scripturam
quæ dicit: *Spiritus enim incorruptibilis in homini-*
bus est ⁸ (5), propterea dixerit ut unusquisque et
pro bonis suis bona, et pro malis suis recipiat
mala; an bonos illos dicat quibus nihil mali ascri-
bendum sit, et illos malos quibus boni nihil omnino
debeat. Sed si hoc novissimum putemus, videbi-
mur contra evidentem venire rationem. Nullus enim,
ut dixi, ita bonus invenietur, cui non aliquid insi-
tum sit mali (6), ut ex multorum sanctorum perfa-
cile colligi videtur exemplis; et rursus nemo est
pessimorum, etiamsi ipse Judas ponatur qui supra
omnem impietatem (7) impius fuit, ut non aliquid
etiam ipse boni habuisse videatur. Nam ut illa
omittam, quæ cum apostolis positus quasi unus ex
ipsis gerebat, quamvis et ibi jam bonis ejus misce-
rentur et mala (8) (erat enim pecuniæ cupidus) tamen
hoc ipsum quod *pœnitentia ductus reportavit tri-*
ginta argenteos ad sacerdotes, et dixit: Peccavi tra-
dens sanguinem justum ⁹, fuit aliquid boni. Ex
quibus omnibus videtur mihi, quoniam non potest
unus atque idem bona simul recipere et mala
(neque enim simul et in paradysum quis, aut in

D regna cœlorum, et in gehennam mitti potest) in

cie requirentur? Sed genuflectere... et cultu Dei obedire declarat.

(4) Ms. Regius num. 1659, *Movet me*, etc. Deinde mss. plerique et editi, *necesse est esse aliquid boni, esse et (al., et esse) aliquid mali*. Sed rectius mss. Regius num. 1659 et Rabanus ut in textu, nisi quod Rabanus in fine habeat, *aliquid et mali*.

(5) Ita editi; mss. vero nostri omnes et Raba-
nus, *Spiritus enim incorruptibilis in omnibus est*.

(6) Ms. Regius num. 1659, *inustum sit mali*.

(7) Editi, *etiamsi ipse Judas ponitur, qui super impietatem*, etc.

(8) Editi, *quamvis et ibi jam bonis misceret et mala*.

illis tantummodo rationem boni non haberi, in quibus valde præponderant mala (9); et in illis rationem mali non accipi, in quibus præponderant bona, et in quibus malorum vestigia pœnitentia conversionis abolevit. Ut autem ad propositi capituli finem conclusionemque redcamus, cum, inquit, tanta sit apud Deum et apud Christum ejus judicii veritas, tanta futuræ examinationis indagatio, non ergo, ait, amplius invicem judicemus. Sed hoc judicate magis, ne ponatis offensionem fratri, vel scandalum. Hoc judicate, id est hoc statuite ne per observantiam ciborum offensiones fratribus vel scandala generetis. De offensione vel scandalo jam supra diximus quod scandalum sit cum in via qua inceditur aliquid invenitur objectum, in quo offendant (10) scandentium vel incedentium pedes. Hoc est ergo quod patiuntur hi qui viam fidei nuper ingressi, priorum vel contentioneibus, vel negligentis, vel contemptu et elationibus offenduntur, atque exemplis eorum recussi (11) avertuntur a fide.

42. Scio et confido in Domino Jesu, quia nihil est commune per ipsum, nisi ei qui existimat quid commune esse, illi commune est. Si enim propter cibum frater tuus contristatur, jam non secundum charitatem ambulas. Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Christus mortuus est¹⁰ (12). Diximus et in aliis, quod in Scripturis sanctis vernacula quadam appellatione quod sanctum vel mundum non est, commune nominetur; quæ tamen appellatio in Novo Testamento frequentius invenitur (13), in Veteri vero non recordor sicubi nominata est, ut in Evangelio Salvator dicit, quia de corde procedunt cogitationes malæ, homicidia, fornicationes, adulteria, furta, falsa testimonia: et ista sunt quæ communicant (14) hominem. Non lotis autem manibus manducare, non communicat hominem¹¹. Quamvis in nonnullis exemplaribus Latini pro communicant, coinquinant posuerint, et licet eadem virtus sit, proprietas tamen sermonis communicat habet (15). Sed et in Actibus apostolorum Dominus dicit ad Petrum: Quod Deus mundavit, tu commune ne dixeris¹². Puto ergo inde usum hujus sermonis assumptum, ut quia, verbi gratia, vasa templi ministerio segregata, vasa sine dubio Domini appel-

labantur, ad horum autem distinctionem (16) reliqua vasa communia dicebantur; ita et ad ciborum distinctionem, eorum quos quasi mundos et secundum legem edendos Scriptura segregavit, reliqui omnes communes appellati sunt. Sed Judæi vim verbi ignorantes (17), unde communis diceretur homo, quem **665** communem appellabant, sermonis usum sine significationis intelligentia tenuerunt. Neque enim (18) cibi quos Deus creavit, aut ignoranter aut simpliciter sumpti communem facere hominem poterant et immundum; sed mens illa hominis quæ Deo soli segregata est, merito munda appellatur: quæ vero aliena a Deo est, quoniam non ab uno spiritu immundo, sed a plurimis possidetur, idcirco talis homo communis appellatur, quasi qui multorum sit (19) vel vitiorum, vel dæmonum servus, secundum illum qui interrogatus, Quod tibi nomen est? respondit, Legio: Multi enim sumus¹³; et secundum illud quod a Salvatore dicitur, quia cum exierit immundus spiritus ab homine, circuit loca arida, quærens requiem, et non inveniens redit: et intrantes habitat in eo (20)¹⁴. Et sine dubio iste talis homo communis dicitur, eorum videlicet servus effectus omnium spirituum malignorum qui habitant in eo. Merito ergo sciens sermonis hujus hanc esse rationem Paulus, dicit: Scio et confido in Domino Jesu, quia nihil est commune per ipsum. Nihil enim in creaturis Dei natura sui (21) immundum est (omnia namque a bono Deo creata, bona esse constat et munda) sed ei, inquit, qui existimat aliquid esse commune, ipsi commune est: hoc est, qui intentione cordis immundum aliquid cogitat, et observantiam diversitatis admittit, sicut et in consequentibus dicit: Qui autem discernit, si manducaverit, damnatus est; quia non ex fide. Omne enim quod non est ex fide, peccatum est¹⁵. Nec tamen in his distinctionem legis exclusit, ut absolute diceret nihil esse commune aut immundum eorum quæ lex definiit immunda. Præmisit enim causam cur per semetipsum nihil commune dicatur. Scio, inquit, et confido in Domino Jesu. In Domino ergo Jesu nihil commune per semetipsum, hoc est, natura sui

¹⁰ Rom. xiv, 14, 15. ¹¹ Matth. xv, 19, 20. ¹² Act. x, 15. ¹³ Luc. viii, 30. ¹⁴ Matth. xii, 45-46.
¹⁵ Rom. xiv, 23.

(9) Editi, ex quibus omnibus videtur mihi, quia non potest unus atque idem bona simul recipere et mala. Neque enim simul aut in paradysum quis, aut in regna cœlorum, aut in gehennam mitti potest. Respondemus in illis tantummodo rationem vitæ bonæ non haberi, in quibus valde præponderant mala, etc. Sed mss. nostri et Rabanus ut in textu.

(10) Editi, in quo offenduntur. Rabanus, in quod offendunt, etc.

(11) Editi et ms. unus, percussus. Sed rectius cæteri mss. nostri, et Rabanus, recussi.

(12) Si enim propter cibum frater tuus contristatur, jam non secundum charitatem ambulas. Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Christus mortuus est. Hæc desiderantur in editis. Mss. plerique contextum Apostoli prosequuntur, alter usque ad ver-

sum 19 inclusive, alter usque ad medium vers. 20. Sed cum tomus decimus incipiat a versu 16, recte usque ad hunc versum tantummodo prosequitur ms. Regius num. 1639.

(13) Invenitur. Deest in antea editis.

(14) Alias, coinquinant, male.

(15) Editi, et licet eadem istis sit proprietas, tamen sermo communicat habet.

(16) Editi, definitionem, male.

(17) Editi, vim verbi Dei ignorantes.

(18) Enim. Desideratur in editis.

(19) Deest sit in editis.

(20) Editi, et intrant in eum. Rabanus, et intrantes habitat in ea. Sed omnes mss. ut in textu.

(21) Editi, de natura sui.

dicitur; sed illi, inquit, qui existimat, et qui putat a'iquid esse commune, ipsi commune est. Et ne mireris quod cogitatio mentis cibum qui natura sui communis vel pollutus non est, faciat pollutum, cum econtrario cibum vere pollutum (vere enim pollutus est qui idolis immolatur) simplicitas mentis, et nulla cogitationis scrupulositas injecta (22), omni suspicione contaminationis absolvat. Et rursum etiamsi mundus sit cibus, suspensionem tamen aliquis patiatur quasi quod idolis immolatus sit, pollui dicitur pro conscientiae scrupulo. Si enim propter cibum frater tuus contristatur (23), non jam secundum charitatem ambulas. Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Christus mortuus est. Cum definisset apostolico dogmate per Dominum Jesum nihil commune aut immundum natura sui putandum, et dedisset erga usus ciborum fidelibus quibusque absolutissimam libertatem, rursus ad aedificationem fraterni amoris licentiam resecat libertatis, et dicit: Etiamsi commune nihil est, et usus omnium ciborum licenter admittitur, tamen tu si propter cibum quem licito putas sumen lum, fratrem tuum, qui nondum scientiae hujus capax est, scandalizas, jam non secundum charitatem ambulas, nec affectum in te fraterni amoris ostendis. Quid enim laederis, si ut fratrem tuum non contristes, etiam a licitis abstineas? Tibi enim abstinere a licitis crimen nullum est; illi vero in quibus discernit et putat non licere, condemnabilis usus est (24). Qui enira discernit, si manducaverit, damnatus est. Quod si facias, tu utique fratrem tuum perdis pro quo Christus mortuus est, et tu ei causas perditionis acquiris. Magnificentius autem de his idem Paulus ad Colossenses scribens, dicit: Nemo itaque vos judicet in esca, aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniis, aut Sabbato, quae sunt umbra futurorum, corpus autem Christi. Nemo vos seducat volens in humilitate cordis et religione angelorum quam non vidit extollens se, frustra inflatus a mente carnis suae (25), et non tenens caput ¹⁶; et post pauca: Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis mundi, quid velut viventes in hoc mundo decernitis? Ne tetigeris, ne gustaveris, ne attaminaveris (26): quae

¹⁶ Coloss. II, 16-18. ¹⁷ ibid. 20 seq. ¹⁸ Coloss. II, 21. ¹⁹ Philip. III, 19. ²⁰ Tit. I, 15.

(22) Sic ms. Regius num. 1659 et Rabanus. Mss. vero plerique, et nulla cogitatione scrupulositas injecta. Editi, et in cogitatione nulla scrupulositas injecta.

(23) Editi, frater tuus scandalizatur vel contristatur, etc. Deinde, cum enim definisset... per Christum Jesum, etc. Sed omnes mss. et Rabanus ut in textu.

(24) Mss. plerique, Rabanus et editi, contaminabilis usus est: sed rectior videtur lectio codicis Regii num. 1659, condemnabilis usus est.

(25) Sic ms. Regius num. 1659. Ita etiam caeteri mss., omisso a. Editi, inflatus sensu carnis suae.

(26) Ita mss. plerique. Editi vero et ms. Regius num. 1659, Ne tetigeritis, ne gustaveritis, ne attaminaveritis, etc.

(27) Ms. Regius num. 1659, non est praesentis temporis. De his nunc... conemur exponere, etc.,

sunt omnia in corruptionem ipso usu, secundum praeccepta et doctrinas hominum: quae sunt rationem quidem habentia sapientiae in observatione religionis, et humilitate per vexationem corporis, non in honore aliquo ad saturitatem carnis ¹⁷. De quibus per singula disserere non est praesentis operis; de his enim nunc quae ad Romanos scribit Apostolus conamur exponere (27). Hoc est tamen quod etiam praesenti asseritur exemplo: ne in cibo, vel in potu, vel in hujusmodi observantiis, quae apud Judaeos velut **666** angelorum religio putatur, judicemur ab aliquo. Extollunt enim se in his quae videntur, et inflati sunt de visibilibus rebus. Quae tamen elatio non est secundum sapientiam spiritus, sed secundum sensum carnis. Non autem de carnalibus rebus praecceptum est: Ne tetigeris, ne attaminaveris, ne gustaveris (28) ¹⁸. Haec enim omnia, hoc est carnalia, ad usum hunc corruptibilem data sunt; et quae potest esse in corruptione observantia puritatis? Sed cum lex haec de rationabilibus praecipit, quae, si immunda sunt, vere tangenda non sunt, neque gustanda, ne participes nos faciant peccati et immunditiae suae, praeccepta hominum et doctrinas relinquentes, hunc spiritalem (29) sensum ad carnalia haec et corporalia transtulerunt, quae rationem sapientiae habent in observatione religionis et humilitate corporis, non tamen ut occasione hujusmodi observantiae honor (30) aliquis apud homines et carnis deliciae requirantur, dum pro paucorum abstinentia multi cibi requiruntur et electi. Vera autem observantia est ubi ita sumitur cibus, et ita aguntur omnia, ut non de talibus dicatur: Quorum Deus venter est ¹⁹. Abstinerere enim (31) convenit ab omni cibo quem concupiscentia et libido praesumit, quem deliciae parant, quem luxus excogitat. Videndum namque est (32) non solum quali, sed et quanto cibo, et quo in tempore, et quam parco utamur. Sic enim omnia munda mundis mentibus fiunt; contaminatis autem, ut dicit Apostolus, et infidelibus nihil mundum ²⁰. In quo ostendit, quia etiam ea quae apud Judaeos munda nominantur in cibis, si quis contaminatus sit et infidelis, munda ei esse non possunt. Consequens igitur erit, ut si

omisso enim. Editi omittunt nunc, et habent etiam cum plerisque mss. conemur exponere. Sed rectior videtur lectio ms. Regii num. 1640, conamur exponere. Deinde editi, Hoc est tantum, etc.

(28) Ita omnes mss. nostri. Editi vero, ne tetigeritis, ne attaminaveritis, ne gustaveritis.

(29) Editi, et doctrinae (mss. plerique, et doctrinas) relinquentes, hunc spiritalem, etc. Ms. tamen unus Regius num. 1640 habet observantes, pro relinquentes.

(30) Editi, non tantum vero occasione hujus observantiae honorabilis, etc. Sed omnes mss. ut in nostro textu.

(31) Enim. Deest in libris antea editis.

(32) Editi, Videndum sane est. Deinde, Sic enim omnia mundis munda fiunt. Mss. plerique, Sic enim omnia munda mundis fiunt. Sed ms. Regius num. 1659 ut in nostro textu.

ea quæ munda sunt, contaminatis immunda efficiantur, etiam ea quæ dicuntur immunda, sanctis et fidelibus munda fiant. *Sanctificantur enim per verbum Dei (55) et orationem, quia omnis creatura Dei bona, et nihil abjiciendum quod cum gratiarum actione percipitur*²¹. Per orationem autem non cujuscunque sanctificantur, sed eorum qui levant *purus manus sine ira et disceptatione*²². Vis autem magnificentius adhuc de mundis et immundis, quod non de corporibus, sed de animis dicantur et mentibus, edoceri (34)? Audi ipsius Domini et Salvatoris in Evangelio sententiam dicentis : *Non quæ intrant in os, communicant (55) hominem, sed quæ ex ore procedunt; quoniam ab intus de corde exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria*²³, etc. Cogitatio ergo est et mens non recte sentiens quæ polluit hominem, non ciborum qualitas, quæ cujuscunque modi fuerit, pari eodemque exitu usum cor-

ruptionis explebit. Et nihil mirum si sanctus cibum quem sumit, verbo Dei, et oratione sanctificat, cum etiam ipsa quibus induitur sancta sint vestimenta. Sudaria denique Pauli²⁴ et semicinctia tantum ex ipsius puritate sanctificationis acceperant, ut ægris adhibita corporibus (56) fugarent morbos, et redderent sanitatem. Nam de Petro quid dicam, cujus etiam umbra corporis tantum sanctificationis gerebat²⁵, ut quoscunque præteriens non ipse, sed sola ejus umbra tetigisset, continuo ab omni ægitudine levarentur? Sed paulo latius excessimus de mundis cibis et communibus disserentes, ut Apostoli sensum, quantum possibile est, consideraremus excelsius. Sed memores propositæ brevitatis, in his noni voluminis conclusionem facta, decimi ejusdemque ultimi aggrediamur exordium (57).

LIBER DECIMUS.

667 1. *Non blasphemetur ergo bonum nostrum (38). Non enim regnum Dei est esca et potus, sed justitia, et pax, et gaudium in Spiritu sancto. Nam qui in hoc servit Christo, placet Deo, et probatus est hominibus*²⁶ (39). Require quomodo blasphemari possit bonum nostrum (40). Bonum est legem spiritualiter intelligere, et impia atque inepta hæreticorum, vel falsæ philosophiæ studentium dogmata tanquam immundos cibos pollutosque vitare. Hoc enim est quod spirituali lege sancitur. Tamen si quis ex Judæis, verbi causa, aut ex his qui Enekratitæ appellantur (41), velit Christo credere, putet tamen non parum inesse momenti in observantia continentiæ, vel eorum ciborum qui lege prohibentur, vel quos quasi castitati adversantes æstimant nonnulli etiam Scripturarum auctoritate declinandos: hujusmodi hominem si perurgeas ad communes omnium cibos, nec dicas eum aliter posse salvari, vel ad fidem Christi et gratiam pervenire, nisi sumptis his quos refugit cibis, tunc vere bonum spiritualis sententiæ (42) blasphematur, putante eo quem perurges hanc apud nos haberi fidem, ut salvum fieri nullum credamus, nisi

qui nullis vescatur carnibus, vel aliis hujusmodi communibus et indifferentibus cibis. Addit autem his : *Non enim regnum Dei esca et potus est, sed justitia, et pax, et gaudium in Spiritu sancto. In quo iterum vehementer admiror sapientiam Pauli, qui præsentis temporis culpas futuri sacramenti auctoritate compescit, et ut Ecclesiæ formam statuatur, regni cœlorum mysterium prodit. Ait ergo : Quid opus est tantopere pro cibis et escarum qualitatibus fraternam pacem charitatemque turbare, cum regnum Dei propter quod laboramus et currimus, neque per escas constet, neque per potum : sed aliena hæc sint a regno Dei (43), et ab illa conversatione futura? Ibi enim sicut neque nubunt, neque nubuntur, sed sunt sicut angeli Dei*²⁷; sic neque escam neque potum sumunt, sed sunt sicut angeli Dei. Igitur absolutissimo dogmate et evidenti ab Apostolo sententia (44) terminatum est in regno Dei neque escas corporales neque potum habere locum, sed justitiam et pacem in Spiritu sancto; et ideo hortatur ut in illis nos exerceamus, et illa bona jam hic habere meditemur, atque illam substantiam possidere, quæ

²¹ I Tim. iv, 5, 4. ²² I Tim. ii, 8. ²³ Matth. xv, 11, 19. ²⁴ Act. xix, 12. ²⁵ Act. v, 15. ²⁶ Rom. xiv, 15-18. ²⁷ Matth. xxii, 30.

(55) *Dei*. Desideratur in antea editis.

(54) *Edoceri*. Omittitur in editis, et in plerisque mss., sed restituitur ex ms. Regio num. 1659.

(55) Editi, *coinquinant*, male.

(56) *Corporibus*. In antea editis prætermittitur.

(57) Editi, *decimi ejusdem aggrediamur exordium*. Sed omnes mss. ut in nostro textu.

(38) Editi, *bonum nomen*.

(39) *Nam qui in hoc servit Christo, placet Deo, et probatus est hominibus*. Hæc in editis non comparant; et restituuntur ex mss. nostris.

(40) Editi, *bonum nostrum nomen*.

(41) Editi plerique, *tamen si quis Judæus, verbi causa, aut ex his qui Severiani Tatiani que appellantur, etc.* Sed omnes mss. et Rabanus ut in nostro

textu.

(42) Ita mss. plerique et editi. Ms. vero Regius num. 1659, *scientiæ*. Rabanus, *gratiæ*; qui paulo post habet, *suilla vescatur carne*.

(43) Editi, *sed aliena hæc sunt a regno Dei, etc.* Deinde iidem editi, Rabanus et mss. plerique, *neque nubent, neque nubentur... neque potum sument*, etc. Sed rectius ms. Regius num. 1659 ut in nostro textu.

(44) Sic recte ms. Regius num. 1659 et Rabanus. Ita etiam ceteri mss. nisi quod habeant, *ab Apostoli sententia*. Editi vero, *igitur absolutissimo et evidenti dogmate ab Apostoli sententia... neque escas carnales*.

nobiscum transire possit (45) ad regna cœlorum. Pax ergo, et justitia, et si qua hujusmodi sunt, quæ per Spiritum sanctum conquiruntur, ipsa nobis erunt cibus et substantia in regno Dei: et ideo per hæc docet non escarum corporalium rationes, quæ nullæ erunt in futuro, sed virtutum curam gerendam, quæ nobiscum et in præsentī vita, et in futuro permaneant in regno Dei. Et ideo dicit, quia qui in hoc servit Christo, placet Deo, et probatus est (46) hominibus²⁸. Hoc est quod et de seipso in aliis dicit: Sicut et ego, inquit, omnibus per omnia placeo, non querens quod mihi utile sit, sed quod multis²⁹. Ideo enim et cum esset apostolus Christi, fiebat Judæis Judæus, sine dubio ut placens Judæis salvaret eos: et his qui sine lege erant fiebat et ipse sine lege, ut placens 668 eis salvos faceret eos³⁰. Placere autem se hominibus ita dicit, non obsecundando vitiis, sed (47) infirmitates eorum per patientiam sustentando. Sed ne illud quidem otiose prætereamus quod ait: Nam qui in hoc, hoc est, in Spiritu sancto, servit Christo, placet Deo, et probatus est hominibus (48). In Spiritu sancto Christo servire secundum hoc dicit quod et alibi ait³¹: Nemo dicit Dominum Jesum (49), nisi in Spiritu sancto. Servit ergo Christo in Spiritu ipse Paulus, qui accepta gratia sancti Spiritus servit verbo Dei, servit sapientiæ, servit justitiæ, et omnibus simul virtutibus, quæ Christus esse memoratur. Et ideo placere in his dicitur Deo qui implet voluntatem Dei, secundum verbum quod ipse pronuntiavit, dicens: Hic est Filius meus dilectus in quo bene complacui (50), ipsam audite³². Qui ergo audit Deum, et servit Christo in quo complacuit Deus, placet Deo, et probatus est hominibus.

2. Itaque quæ pacis sunt sectemur, et quæ ædificationis sunt in invicem. Nolite propter cibum (51) solvere opus Dei³³. Supra³⁴ dixit: Hospitalitatem sectantes; et hic similiter, quæ pacis sunt, inquit, sectemur, et quæ ædificationis in invicem: et sicut ibi ostendimus qualiter sectanda sit hospitalitas, ita

²⁸ Rom. xiv, 18. ²⁹ I Cor. x, 35. ³⁰ I Cor. x, 20, 21. ³¹ I Cor. xii, 3. ³² Matth. iii, 17; Luc. ix, 35. ³³ Rom. xiv, 19, 20. ³⁴ Rom. xii, 13. ³⁵ Psal. xxxiii, 15. ³⁶ Rom. xiv, 20, 21. ³⁶ ibid. 14.

(45) Editi, nobiscum transferri possit, etc. Deinde iidem editi, Rabanus et mss. plerique, pacem ergo, et justitiam, etc. Sed rectius ms. Regius num. 1659 ut in textu.

(46) Sic editi et ms. Regius num. 1659, in singulari numero. Mss. vero plerique, quia qui in hoc serviunt.... placent.... probati sunt, etc.

(47) Sic ms. Regius num. 1659. Cæteri vero mss., Rabanus et editi, placere autem hominibus ita dicit, non obsecundando vitiis (al., non obsecundanda vitiis; al., non oblectando vitiis) sed, etc.

(48) Editi, Nam qui in hoc est, in Spiritu sancto servit, placet Deo, probatus hominibus.

(49) Ms. Regius num. 1659, quod et alibi dixit: Nemo dicit, Dominus Jesus, etc. Deinde editi, servit autem Christo in Spiritu ipse Paulus, quia, etc.

(50) Ita ms. Regius num. 1659. Rabanus addit mihi, sicut et editi. Cæteri vero mss. habent, in quo mihi bene complacuit, nec male. Deinde ergo deest in editis. Mss. quidam habent autem pro ergo.

A et hic qualiter pax sectanda sit intelligamus, quia et David similiter dicit³⁴: Inquire pacem, et sectare eam. Licet in Latinis codicibus habeatur, sequere eam, sectare tamen etiam ibi scriptum est. In quo hoc mihi videtur ostendi: quoniam quidem a multis, inquit, inquiete et insolenter agentibus turbata est (52) pax, et effugata velut subterfugit ab hominibus; econtrario ab his qui Christum didicerunt et ipsi serviunt, etiam fugitans consectanda est, et modis omnibus revocanda. Sectatur autem pacem, qui ea quibus pax constare potest, etiam cum labore suo, cum damno, cum opprobrio quoque, et si ita necesse sit, etiam cum periculo vite famæque custodit. Hæc enim non solum pacem, verum et ædificationem ad invicem servant (53). B Ædificatur enim is qui viderit te non quæ tibi soli, sed et quæ aliis expediunt requirentem; et sic crescit ædificium fidei (54), ac templum Dei ex lapidibus vivis per constructionem charitatis assurgit; et ideo addit: Nolite propter cibum solvere opus Dei. Solvit enim opus Dei, et ædificium destruit charitatis, qui propter ciborum intemperantiam scandalum fratribus ponit.

3. Omnia quidem munda sunt, sed malum est homini qui per offensionem manducat. Bonum est non manducare carnem, et non bibere vinum, neque in quo frater tuus offenditur³⁵ (55). Quod dixit, Omnia quidem munda, sed malum est homini qui per offensionem manducat, simile est illi quod superius dixit³⁶, quia nihil commune per seipsum, nisi ei qui existimat quid commune esse, illi commune est. Igitur secundum naturam sui et rationem creaturæ, quæ cuncta quæ sunt, a Deo facta sunt, omnia munda sunt (56); et immundum, vel quod commune dicitur, nihil est. Duas tamen causas posuit, quibus vel quæ munda sunt, immunda fiant, vel quæ bona sunt, mala. Ait enim in præsentī quidem loco: Sed malum est homini qui per offensionem manducat. Quod ergo sui natura bonum est, ex offensione efficitur malum, id est in eo quod offenditur frater te

(51) Editi et Rabanus, et quæ ædificationis sunt in invicem custodiamus. Noli propter cibum, etc. Sed omnes mss. ut in nostro textu, nisi quod plerique retineant custodiamus, quam vocem recte omittit ms. Regius num. 1659, utpote quæ paulo infra omittatur in omnibus mss. et editis, necnon et apud Rabanum.

(52) Inquit et est post turbata, desunt in plerisque mss. et in editis, necnon et apud Rabanum, sed restituuntur ex ms. Regio num. 1659.

(53) Editi, Hic enim non solum pacem, verum ædificationem.... servat.

(54) Editi, ædificium Dei. Deinde iidem editi ac mss. quidam, et per constructionem, etc. Sed recte ms. Regius num. 1659 et Rabanus omittunt et.

(55) Editi, offendiculum.... frater tuus scandalizatur. Sed omnes mss. et Rabanus hic et infra ut in nostro textu.

(56) Editi, et rationem creaturæ cuncta quæ a Deo facta sunt, omnia munda sunt, Rabanus, omnia a Deo munda sunt.

utente his cibis (57) in quibus ille scandalum patitur. Alia vero causa est qua commune vel immundum efficitur quod natura sui immundum non est, si existimet quis, et apud se ita habeat quod commune sit. Illi ergo ipsi tantummodo qui hoc ita existimat, commune efficitur vel immundum. Ex quibus evidenter (58) Apostolus edocet non in rebus vel in substantiis, sed in actibus et cogitationibus minus rectis immunditiam pollutionemque consistere; quamvis Moysi lex³⁷ quaedam munda, et quaedam immunda signaverit: in quibus distinctiones quasdam ponere voluit, ut populus qui sub lege censebatur, discerni per hujusmodi observantias a cæteris gentibus videretur. Et quandiu quidem populus ille sanctus et segregatus a cæteris nationibus habebatur, etiam discretio de mundis et immundis necessaria videbatur, **669** quæ segregaret et secerneret specialem populum Dei a nationibus quas ignorantia Dei et idolorum cultus faciebat immundas: ubi vero janua fidei gentibus aperitur, et invitantur omnes ad Deum, ostenduntur Petro omnia quadrupedia, et repentia, et volatilia exposita in linteo quod cælitus fuerat deductum, et dicitur ei: *Surge, Petre, occide et manduca*³⁸. Cumque legalis observantiae memor respondisset ad Dominum et dixisset: *Ab-sit, Domine, quia nunquam commune aut immundum introivit in os meum*, cælesti sententia pronuntiat: *Quod Deus mundavit, tu commune ne dixeris*. Ubi ergo omnes gentes per agnitionem fidei a contaminatione mundantur, ibi et omnis cibus verbo Domini et oratione purgatur: et ob hoc Apostolus dicit quia *omnia munda sunt*, tantum ut illud vite-tur quod in sequentibus ponit, ne per offensionem fratris manducanti rursus fiant immunda quæ munda sunt. Jam vero quod subjungit, *Bonum est non manducare carnem, et non bibere vinum*, nisi addidisset, *neque in quo frater tuus offenditur*, contrarium fortassis prioribus videretur. Manducare enim carnem et non manducare, vel bibere vinum aut non bibere, neque malum, neque bonum, sed medium haberi docuit et indifferens. Potest enim non manducare carnem et non bibere vinum etiam malus homo et a fide alienus, ut sæpe etiam nonnullos idolorum causa facere hoc certum est. Interdum etiam malarum artium fertur talis haberi observatio. Hæreticorum certe non paucis observare hæc moris est (59); et tamen non continuo dicimus: *Bonum est eis quia non manducant carnem, neque bibunt vinum*. Sed illo plane modo quo in conse-

A quentibus posuit, *in qua frater offenditur*, non manducare carnem et non bibere vinum, non jam medium aut indifferens, sed vere bonum est. Bonum est (60) enim non ponere offensionem fratri vel scandalum. Propter hoc enim et in aliis dicit: *Sine offensione estote et Judæis et Græcis, et Ecclesiæ Dei*³⁹. Et ideo videant si recte faciunt hi qui qualibet ex causa continentés a carnibus et vino, cogunt omnimodis degustare, quo scilicet per hoc (61) ab eis videatur auferri suspicio, qua superstitione putantur ciborum discretionibus inhærere. Considerent namque Apostolum non dixisse: *Bonum est manducare et bibere vinum; sed, non manducare carnem, et non bibere vinum*, si in eo frater offenditur. Noloit ergo ut pro his qui manducandum judicant, cogatur ille ad manducandum qui in hoc offenditur; sed pro illo qui non putat manducandum, abstinere præcipit etiam his qui judicant manducandum. Verendum namque est ne forte abrupto semel muro continentie, et accepta licentia, in gulæ procellam ac profundum luxuriæ decidatur, et pariter subsequantur naufragia castitatis. Omnia igitur fieri oportet ob hoc ne destruat opus Dei: et ideo et manducandum (62) est, si in hoc frater ædificatur; et non est manducandum, si per hoc non crescit opus Dei; et bibendum est, si per hoc proficit frater ad fidem; et non est bibendum, si per hoc frater damnum fidei, aut tu detrimentum charitatis incurras.

C 4. Post hæc dicit: *Tu fidem quam habes apud te-metipsum, habe coram Deo*⁴⁰. Fidem hic illam dicit qua credit quis manducare omnia, sicut supra dixit: *Alius credit manducare omnia*⁴¹, ille sine dubio qui credit quod nihil in creaturis Dei commune, nihil immundum sit. Sed (63) sufficit tibi, inquit, habere coram Deo hujusmodi fidem, non tamen ideirco cogendus est et (64) alius ut omnia manducet, qui nondum habet talem fidem ut credat omnia esse manducanda. Quod autem dixit, *habe apud te-metipsum*, jactantiam resecat, ne magis in ostentatione sit quod credimus, quam in virtuté. Addidit autem (65), *habe coram Deo*, ut doceret satisfacendum nobis, non ut apud homines fides nostra dif-fametur, sed ut apud Deum probetur. Multum est autem coram Deo habere probabilem fidem. Apud Deum enim etiam apostolorum fides parva (66) judicatur, unde dicitur ad Petrum: *Modicæ fidei, quare dubitasti*⁴²? Ideirco ergo vere magnus est qui coram Deo habet probabilem fidem.

³⁷ Levit. xi, 2 seq. ³⁸ Act. x, 13-15. ³⁹ 1 Cor. x, 32. ⁴⁰ Rom. xiv, 22. ⁴¹ ibid. 2. ⁴² Matth. xiv, 31.

(57) Editi, *super te utente his cibis*, etc. Deinde, *qua commune et immundum*.

(58) Editi, *qui hoc existimat ita commune efficitur et immundum*. Quibus evidenter, etc. Sed omnes mss. et Rabanus ut in textu.

(59) Editi, *hoc certum est: interdum etiam malarum artium. Fertur talis quoque haberi observatio hæreticorum, et non paucis observare hæc moris est*, etc. Sed omnes mss. et Rabanus ut in textu: qui omnes paulo post habent, *et non continuo dicimus* (al., *dicimus*) omisso tamen, quod præferunt editi.

(60) Est. Omittitur in editis.

(61) Editi, *omnimode degustare, quo scilicet per hæc*, etc.

(62) Editi, *etiam manducandum est*, etc. Deinde ms. Regius num. 1659, *aut detrimentum charitatis incurrat*. Sed cæteri mss., Rabanus, et editi ut in nostro textu.

(63) Sed omittitur in editis. Rabanus habet *et pro sed*.

(64) Deest et in editis.

(65) Autem. Prætermittitur in antea editis.

(66) Parva. Omittitur in editis.

5. *Beatus qui non iudicat semetipsum in eo quod probat. Qui autem discernit, si manducaverit, damnatus est, quia non ex fide. Omne autem quod non est ex fide, peccatum est* ⁴² (67). Beatus quis dicitur non solum si faciat ea quæ competit, sed et si non faciat ea quæ non competit: ut ille *beatus* dicitur *qui non abiit in consilio impiorum* ⁴³, et ille nihilominus *beatus* qui ambulat in lege Domini ⁴⁴. **670** Ille ergo, quia non ambulat in via peccatorum; hic, quia ambulat in lege Domini, *beatus* est (68). Ita et in presenti loco Apostolus: *Beatus, inquit, qui non iudicat semetipsum in eo quod probat. Sed cuius operis sit ista beatitudo videamus* (69). Multi enim sunt qui probant aliquid boni facere, verbi gratia, qui audientes de præmiis castitatis probant et statuunt caste vivere; sed processu temporis, vel subripiente negligentia, vel superante libidine, id quod observandum probaverant maculatur et corrumpitur: et est infelix iste, qui in eo quod observare decreverat victus, semetipsum iudicat et condemnat. Beatus vero ille est, qui in eo quod probat et statuit, ita permanet fixus et stabilis, ut in nullo semetipsum iudicet, in nullo reprehendat. Hoc autem et (70) in observantia ciborum, secundum eam regulam quam superius texuit, habendum dicit, ut si quis est qui per scientiam spiritualis legis probat omnia manducanda, et omnia esse munda, non rursus iudicet semetipsum, et dubitationem capiat utrum sumere debeat, necne: quia qui hoc modo discernit, hoc est (71), qui dubitat utrum vere mundum sit an immundum quod sumit, iste ex ipsa animi sui dubitatione conscientia arguente damnatur. Causam quoque hujus damnationis exponit, dicens: *Quia non ex fide sumitur* (72), sed utique ex dubitatione. Et post hæc generalem super omnibus sententiam proponit (73), dicens: *Omne autem quod non est ex fide, peccatum est. In hoc sermone credentium quorumque negligentes et desides animas vinculo acriore constringit* (74), ut nihil sine fide agant, nihil absque fide dicant, nec absque fide aliquid cogitent: quia sive quid gesseris sine fide,

A sive locutus fueris, sive etiam cogitaveris, peccas. Hoc idem est quod et in aliis dicit: *Sive manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia ad gloriam Dei facite* ⁴⁶. Sed requirat aliquis si et hæretici quæ faciunt, quia secundum hoc quod credunt faciunt, ex fide facere credantur: an quia fides apud illos mala est (75), omne quod faciunt peccatum pronuntiandum sit, quia non fit ex fide. Ego puto illorum credulitatem appellari magis quam esse fidem. Sicut enim pseudoprophetae falso nomine interdum prophetae appellantur; et falsa scientia, scientia dicitur; et falsa sapientia, sapientia abusive nominatur: ita et hæreticorum credulitas falso nomine fides appellatur. Unde videndum est ne forte etiam si quid boni operis apud illos geritur, videtur, quia non fit ex fide, convertatur in peccatum, sicut et de quodam dictum est: *Fiat oratio ejus in peccatum* ⁴⁷. Est interdum et castitas quæ non est ex fide, eorum duntaxat qui attendunt spiritibus seductoribus et doctrinis demoniorum in hypocrisi falsa loquentium, cauteriatam habentium conscientiam, prohibentium nubere, et abstinentium se a cibis quos Deus creavit ⁴⁸. Est ergo et falsa fides (76) eorum qui circa fidem naufragaverunt ⁴⁹; est et falsa sapientia, hujus scilicet mundi, et principum hujus mundi ⁵⁰, quæ destruetur. Sicut enim piratae solent in mari in locis vadosis occultisque scopulis, per obscurum noctis lumen accendere, quo navigantes sub spe confugiendi ad portum salutis, ad naufragia perditionis invitent; ita et istud lumen falsæ sapientiæ vel falsæ fidei a principibus mundi et spiritibus aeris hujus accenditur, non per quod evadant, sed per quod pereant homines mundi hujus fluctus et vitæ pelagus navigantes. De his, opinor, piratis dicebat et Job: *Sagittæ piratarum ejus super me venerunt* ⁵¹. Et ob hoc nimirum etiam ipse Paulus apostolus dicit, quia et ipse *Satanas transfiguratur se in angelum lucis* ⁵² (77). Propterea ergo navigantes vitæ hujus undas, non omni luminis, id est non omni sapientiæ credere debemus; sed sicut monet Apostolus, probare spiritus, qui ex

⁴² Rom. xiv, 22, 25. ⁴³ Psal. i, 1. ⁴⁴ Psal. cxviii, 1. ⁴⁶ I Cor. x, 31. ⁴⁷ Psal. cviii, 7. ⁴⁸ I Tim. iv, 2, 3. ⁴⁹ I Tim. i, 19. ⁵⁰ I Cor. ii, 6. ⁵¹ Job vi, 4. ⁵² II Cor. xi, 14.

(67) *Omne autem quod non est ex fide, peccatum est. Hæc desiderantur in editis, et restituuntur ex mss.*

(68) *Ille ergo, quia non ambulat in via peccatorum: hic, qui ambulat in lege Domini, beatus est. Hæc prætermittuntur in editis. Rabanus perperam habet, inutile beatus est qui non stat in via peccatorum, sicut ille qui meditatatur quotidie in lege Domini beatus est. Ms. Regius num. 1639, hic quia ambulat in via Dei. Sed ceteri mss. recte ut in nostro textu.*

(69) Ms. Regius num. 1639, Rabanus et editi habent, *Multi sunt qui probant, omisso enim, quod ferunt mss. plures.*

(70) *Deest et in editis.*

(71) *Hoc est. Omittitur in libris antea editis. Deinde idem editi, iste ex animi sui dubitatione conscientia urgente damnatur. Causam vero, etc. Mss. quidam habent etiam, conscientia urgente, sed*

D ms. Regius num. 1639 et Rabanus rectius ut in nostro textu.

(72) Editi et mss. plerique, *quoniam non ex fide dicitur. Ms. vero Regius num. 1639 rectius ut in textu. Deinde Rabanus restituit utique, quod omittitur in editis et in omnibus mss.*

(73) Editi alii, *super omnia sententiam exponit; alii, super omnium scientiam exponit. Mss. vero alii, super omnes (alii, super omnium) sententiam ponit. Sed rectius ms. Regius num. 1639 ut in nostro textu.*

(74) Editi, *quorundam.. animos vinculo acriore constringit.*

(75) Ms. Regius num. 1639, *nulla est. Paulo post editi, Et puto... quam fidem.*

(76) Merlinus et Genebrardus, *et illa fides, male.*

(77) Editi, *sicut angelum lucis. Paulo post omittunt ergo.*

Deo sunt ⁵³ (78). Et ideo debemus indesinenter precari auxilium Domini, et sperare quod ipse eripiet nos de laqueo venantium, ut et nos dicamus: *Quia anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium: laqueus contritus est, et nos liberati sumus. Adjutorium nostrum in nomine Domini, qui fecit cælum et terram* ⁵⁴ (79).

6. Debemus autem nos firmiores imbecillitates **671** infirmorum sustinere, et non nobis placere. Unusquisque vestrum proximo placeat in bono (80) ad ædificationem. Nam et Christus non sibi placuit; sed sicut scriptum est: *Impropéria improperantium tibi ceciderunt super me. Quæcunque enim scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiam et consolationem Scripturarum spem habeamus* ⁵⁵. Videtur in his Paulus firmum semetipsum pronuntiare, sicut et in prima ad Corinthios dicit, quia *factus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrarer* ⁵⁶. Et ibi enim non se dicit infirmum esse, sed fieri infirmum: et non utique, si infirmus fuisset, fieri potuisset infirmus. Sed non ex hoc accipias (81) eum quasi immemorem mandati illius loci quo dicitur: *Laudet te proximus tuus, et non tuum os; extraneus, et non tua labia* ⁵⁷. Non ergo pro laude propria, sed pro rerum consequentia firmum semetipsum pronuntiat. Si enim ipse humilitatis specie inter firmos vitasset enumerari, quis ex his qui aliorum infirmitates portare deberent, auderet subire istud officii, ut quasi firmus ipse fragilitates infirmorum ferre niteretur? Sed ideo commune facit istud officium, ut unusquisque nostrum in quo potest, etiamsi non in omnibus, tamen in quo videtur firmior proximo suo esse, portet infirmitatem ejus; sicut et in aliis dicit: *Invicem onera vestra portate* ⁵⁸. Sed videtur onera hic pro corporeis necessitatibus nominasse, ut si quis in facultatibus opulentior est, onus pauperioris portet, et penuriam soletur abundantia. In eo vero ubi dicit, ut firmiores infirmorum sustineant infirmitates, non aliud intelligi potest, quam ut ea in quibus alii per infirmitatem delinquant, robustiores quique patienter ferant, et non continuo spernant eos, abjiciant, abhorrescant, si forte in aliquo infirmitatis vitio vincuntur, neque sub (82) specie purioris vitæ, a con-

ventu fratrum et Ecclesiæ societate depellant. Qui enim hoc facit, non est imitator illius de quo Isaias dicit: *Ipse infirmitates nostras portat, et pro nobis dolet* (85); et nos putabamus eum in dolore esse, et in plaga, et in afflictione ⁵⁹. Quod si Christus portat infirmitates nostras, et Deus patienter fert delicta nostra, quomodo et nos eorum qui paulo inferiores (84) videntur nequaquam delicta et negligentias toleramus? Hoc est nimirum ipsum Christum avertere ab hoc affectu, ne portare velit infirmitates nostras. Nemo enim ita perfectus est, qui apud Deum in aliquo non inveniatur infirmus, et portetur a Christo; et ideo sympathiam magis in hoc docet, id est compati invicem (85) et condolere, sicut et in aliis scribit: *Donantes vobis invicem delicta vestra, sicut et Deus in Christo donavit vobis* ⁶⁰. Hoc autem non ideo præcipit, ut delinquentes nutriat, et infirmantes indulgentia laxiore (86) dissolvat: sed sciens quoniam si portetur infirmus, aut erubescit diutius portari, et corrigit vitium delinquendi; aut si emendare se non valet, erit certe fructus iste portantis eum, quod non proficit in pejus, nec semetipso deterior efficitur, sicut illi de quibus dicit Apostolus ⁶¹: *Nequam autem homines et seductores proficient (87) in pejus, seducentes et errantes. Debemus autem ad id quod infirmitates portamus infirmorum, addere etiam hoc, ut non nobis ipsis placeamus, sed proximo, in bono, tantum, et ad ædificationem* ⁶². Philautiæ vitium, id est sibi ipsi placendi et in aliis culpæ propheta cum dicit: *Væ his qui apud semetipsos sapientes sunt, et in conspectu suo eruditi* ⁶³. Similiter ergo et in hoc possumus dicere: *Væ his qui sibi ipsis placent, et in conspectu suo boni videntur. Oportet enim in conspectu Dei primo placere, secundo etiam proximis. Sicut enim primum est diligere Dominam Deum, et secundo proximum, ita et primum (88) placere Deo, secundo etiam proximis. Sed fortasse dicat aliquis contraria sibi Paulum dicere in eo quod jubet nos placere proximis, qui in aliis dixerit: *Ego si hominibus placerem, Christi servus non essem* ⁶⁴. Et utique huic sententiæ videtur esse contrariam, ut unusquisque nostrum proximo placeat, et quod in aliis dicit: *Sicut et ego omnibus per omnia placeo* (89),*

⁵³ I Joan. iv, 1. ⁵⁴ Psal. cxxiii, 7, 8. ⁵⁵ Rom. xv, 4 seq. ⁵⁶ I Cor. ix, 22. ⁵⁷ Prov. xxvii, 2. ⁵⁸ Galat. vi, 2. ⁵⁹ Isa. l.iii, 4. ⁶⁰ Ephes. iv, 52. ⁶¹ II Tim. iii, 15. ⁶² Rom. xv, 2. ⁶³ Isa. v, 21. ⁶⁴ Galat. i, 10.

(78) Editi, *probate spiritus quod ex Deo sunt*. Sed omnes mss. ut in nostro textu, nisi quod unus habeat, *si ex Deo sunt*.

(79) *Et nos liberati sumus. Adjutorium nostrum in nomine Domini, qui fecit cælum et terram*. Hæc desiderantur in editis et restituntur ex mss.

(80) *Unusquisque vestrum (al. nostrum) proximo placeat in bono, etc.*, usque ad *spem habeamus*, desunt in antea editis, sed restituntur ex mss.

(81) Editi, *aspicias*. Deinde ms. Regius num. 1639, *mandati illius et eloquii quo dicitur*, etc. Sed cæteri mss., Rabanus et editi, ut in textu.

(82) *Sub*. Deest in editis.

(83) Editi, *dolens*.

(84) Editi, *infirmiores*. Deinde, *Hoc enim nimirum ipsum Christum avertere est ab hoc*, etc. Sed omnes

mss. et Rabanus ut in nostro textu.

(85) Sic mss. et Rabanus. Editi vero, *et ideo magis in hoc decet iidem compati invicem*, etc.

(86) *Laxiore*. Sic mss. et Rabanus. Editi, *largiore*. Deinde iidem editi, *si non* (mss. quidam, *quod si non*) *proficit in pejus*. Sed rectius ms. Regius num. 1639 et Rabanus ut in textu.

(87) Editi, *Nequaquam autem homines seductores proficient*, etc. Ms. Regius num. 1639 et Rabanus, *proficiunt*.

(88) Editi, *Sicut primo est diligere... ita et primo*, etc.

(89) Editi, *Unusquisque proximo suo placeat, quod in aliis dicit: Sicut et ego per omnia hominibus placeo*, etc.

*non quærens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant*⁶⁵. Dicendum ergo ad hæc, quia aliud est studium habere placendi hominibus ut laudem ab eis quærat, et aliud est studium habere placendi hominibus in eo ut vita sua irreprehensibilis sit apud homines, et proficiant ex eo omnes qui vel vident talem vel audiunt. Ibi ergo placendum non est hominibus, ubi contra fidem (90), contra honestatem, contra religionem est in quo placeatur; et ideo dicit, *Quia si hominibus placerem, hoc est incredulis et infidelibus* **672** *Judæis, Christi servus non essem*⁶⁶. Si enim voluisset Paulus placere Judæis, Damascum cum epistolis missus traxisset utique viros et mulieres vinctos Jerosolymam, et visioni delatæ sibi in via⁶⁷, cœlestique vocis (91) minime credidisset. Sed et si quis nos aliquid agere exigit contra justitiam, contra sanctitatem, contra regulam Christianam, et nisi hoc agamus odia et inimicitias minuitur, tunc oportet nos meminisse hujus sermonis qui dicit: *Si hominibus placere vellem, Christi servus non essem*⁶⁸. Cum autem dicitur: *Unusquisque vestrum proximo placeat*⁶⁹, necessaria distinctio sociatur, quæ in quo (92) placendum sit proximo evidenter ostendit cum dicit: *In bono ad ædificationem*. Cum ergo bene agimus, et bene docemus, placemus proximo, et ædificamus eum. Non enim gloriam ab hominibus quærendam monet, sed ædificationem de actu et sermone nostro proximis dandam; sicut et in eo quod dicit Salvator⁷⁰, *ut luceat lux vestra coram hominibus, et videntes (93) opera vestra bona, glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est*. Per quod non utique ad quærendam ab hominibus gloriam discipulos adhortatur, sed ut recte honesteque viventes ædificationem videntibus præbeant (94), et glorificetur Deus qui hominibus viam emendationis et salutis aperuit. *Nam et Christus non sibi placuit, sed sicut scriptum est: Improperia improperantium tibi ceciderunt super me*. In hoc videtur ostendere, quia et Christus non sibi placens, nec rapinam arbitrans esse se æqualem Deo, semetipsum exinanivit⁷¹; sed volens hominibus placere, hoc est homines salvare, improperia improperantium pertulit, sicut scriptum est: *Improperia improperantium tibi* (95)

*ceciderunt super me*⁷². Quod evidentius fiet si ea quæ in Evangelio scripta sunt recolamus, quomodo ut prodesset hominibus, et salvos faceret eos, cum peccatoribus et publicanis manducabat et bibebat, et ad hæc improperantes Judæi dicebant: *Quare magister vester cum publicanis et peccatoribus manducat*⁷³? vel iterum cum peccatricem mulierem non prohibebat contingere pedes suos, et lacrymis suis (96) rigare, vel capillis detergere, ac myrrha perungere; et pro hoc improperantes et exprobrantes Judæi dicebant, quia *si hic propheta esset, sciret utique quæ et qualis est mulier quæ tangit eum, quia peccatrix est*⁷⁴. Quod si requiras cur exemplum quod de Psalmo protulit (97), ita habeat quasi improperia quæ improperentur Deo, ceciderint super Christum; ita possumus explanare; quia sicut dicit: *Qui me recipit, recipit eum qui me misit*⁷⁵, ita et hoc accipi potest: Quia qui mihi improperat, improperat ei qui misit me (98). Exemplum ergo quod assumpsit, in sexagesimo octavo psalmo hoc modo scriptum est: *Alienus factus sum fratribus meis, et hospes filiis matris meæ. Quia zelus domus tuæ comedit me, et improperia improperantium tibi ceciderunt super me*.

*Quæcunque enim scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt*⁷⁶. Simile est hoc illi quod ipse in aliis dicit: *Scripta sunt autem propter nos, in quos fines sæculorum devenerunt*⁷⁷. Quod si requiritur quomodo propter nos scripta sint (99) quæ scripta sunt, vide quia propter nos scriptum est: *Non obturabis os bovi trituranti; non enim de bobus cura est Deo, sed de nobis dicit*⁷⁸; et propter nos scriptum est, quia *Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, et unum de libera, ut nos sciamus quia hæc sunt allegorica, et hæc sunt duo testamenta*⁷⁹. Propter nos et illud scriptum est⁸⁰, quia populus manducavit manna in deserto, et bibit aquam de petra ut nos intelligeremus quia *spiritalem escam manducaverunt, et spiritalem potum biberunt, bibentes de sequenti petra, quæ petra erat Christus*⁸¹. (1) Et hæc, atque alia hujusmodi erant mysteria, quæ occulta sunt temporibus æternis⁸², manifestata autem nunc per Scripturas propheticas, et adventum Do-

⁶⁵ I Cor. x, 33. ⁶⁶ Galat. i, 10. ⁶⁷ Act. ix, 2 seq. ⁶⁸ Galat. i, 10. ⁶⁹ Rom. xv, 2. ⁷⁰ Matth. v, 16. ⁷¹ Philip. ii, 6. ⁷² Psal. lxxviii, 10. ⁷³ Marc. ii, 16. ⁷⁴ Luc. vii, 39. ⁷⁵ Luc. ix, 48. ⁷⁶ Rom. xv, 4. ⁷⁷ I Cor. x, 11. ⁷⁸ Deut. xxv, 4; I Cor. ix, 9. ⁷⁹ Galat. iv, 22. ⁸⁰ Exod. xvi, 35; xvii, 6. ⁸¹ I Cor. x, 4. ⁸² Rom. xiii, 25, 26.

(90) Editi, *Deum pro fidem*. Deinde ms. Regius num. 1639 et Rabanus, *in quo placetur*. Sed cæteri mss. et editi ut in textu.

(91) Editi, *cœlestique vitæ*. Deinde, *Sed et si quis nos aliud agere*. Et paulo post ms. Regius num. 1639, *tunc oportet nos meminisse sermonis hujus quo dicitur: Si, etc.* Sed cæteri mss. et editi ut in textu, nisi quod editi habeant, *Quia si, etc.*

(92) Ms. Regius num. 1639, *atque in quo, etc.* Paulo post Rabanus, *evidenter ostendat*. Deinde editi, *in bonum, etc.*

(93) Ita omnes mss., Rabanus, et editio Veneta. Cæteri editi, *ut videntes, etc.*

(94) Sic ms. Regius num. 1639 et Rabanus. Cæteri vero mss. et editi, *ad ædificationem videntibus*

D *placeant.*

(95) *Tibi*. In antea editis prætermittuntur.

(96) *Suis*. In editis omittitur.

(97) *Protulit*. Desideratur in libris antea editis.

(98) Sic omnes mss. et Rabanus. Editi vero, *exemplum enim, etc.*, deinde omittunt *octavo*, quod restituant omnes mss.

(99) Sic recte ms. Regius num. 1639. Cæteri vero mss., Rabanus et editi omittunt, *quæ scripta sunt*.

(1) Editi, *Hæc atque alia hujusmodi erant mysteria, quæ occulta sunt temporibus æternis: sed mss. et Rabanus ut in nostro textu, nisi quod alius habet occulta sunt; alius, occulta fuerunt; et alii, temporibus præteritis.*

mini et Salvatoris nostri Jesu Christi ⁸³. Sed ut adhuc manifestius fiat quomodo quæ scripta sunt, propter nos scripta sunt, de priori populo dicit propheta, quia *aure audietis, et non audietis; et videntes videbitis, et non intelligetis* ⁸⁴. De nobis autem dicitur, quia *quibus non est nuntiatum de eo, videbunt; et qui non audierunt, intelligent* ⁸⁵. Considera ergo ex hoc propter quod quæ scripta sunt scripta videantur (2). Quæ enim scribuntur, sine dubio propter eos scribuntur qui visuri et intellecturi sunt, non propter eos qui neque visuri neque intellecturi dicuntur. Qui autem intelligunt quæ scripta sunt, illud sine dubio invenient quod consequenter adjungitur: ⁸⁶ *Ut per patientiam, et consolationem Scripturarum, spem habeamus ad Deum* (5). **673** Consolationem namque ex Scripturis non ille qui neque credit, neque intelligit, sed ille qui et credit et intelligit, capit.

7. *Deus autem patientiæ et consolationis det vobis id ipsum sapere in alterutrum secundum Jesum Christum: ut unanimes (4) uno ore honorificetis Deum, et Patrem Domini nostri Jesu Christi. Propter quod suscipite invicem, sicut et Christus suscepit vos in honorem Dei* ⁸⁷. Si patientia virtus est, omnis autem virtus a Deo est; et patientia a Deo est. Cum ergo dicitur *Deus patientiæ*, hoc est quod videtur ostendi, quia Deus cum his est qui habent in se virtutem patientiæ: sicut cum dicitur *Deus justitiæ*, ostenditur in his esse Deus qui servant justitiam. Similiter et *Deus veritatis*, et *Deus sapientiæ* (5) intelligitur. Sed et *Deus consolationis* cum dicitur, cum illis esse ostenditur Deus qui ex divinis Scripturis per intelligentiam spiritalem consolationem Spiritus capiunt. *Deus ergo patientiæ* (6) *et consolationis det vobis*, inquit, *id ipsum sapere in alterutrum secundum Jesum Christum*. In hoc Paulus patriarcharum more et prophetarum, quorum benedictiones scriptæ referuntur, benedictiones tribuit Romanis, exorans eis dari a Deo ut id ipsum sapiant in alterutrum. Grandis est ista benedictio (7), ut unum sapiant omnes atque sentiant, et sicut sibi, ita (8) unusquisque velit et proximo suo. Vis autem scire quantum valeat unanimi gratia? Salvator in Evangeliiis ⁸⁸ pronuntiat, quia *si duo vel tres in unum consenserint, de omni re quamcumque petierint a Deo* (9), *fiet illis*; et iterum de semetipso dicit ⁸⁹, quia *ubi fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, hoc*

est, unum atque idem sentientes in nomine Jesu Christi, *ibi*, inquit (10), *ero in medio eorum*. Vis ei aliud accipere exemplum, quomodo unum sentientibus Christus medius fiat? Vide in Actibus apostolorum quomodo post ascensionem Domini, cum elevassent, inquit, undecim (11) apostoli cum cæteris vocem, et unanimiter orassent, motus est locus in quo stabant, et præsentiam sancti Spiritus meruerunt ⁹⁰. Ut autem adhuc quanta sit unanimi virtus, et quanta gratia clarius fiat, non puto absurdum videri, si ea quæ nobis de his etiam in Veteri Testamento a patribus rationabiliter tradita sunt, his scilicet qui ex Hebræis ad Christi fidem venerunt, in medium proferamus. Aiebant ergo tres (12) illos filios Core quorum nomina invenimus in Exodo ⁹¹, id est, Aser qui interpretatur *eruditio*, et Elchana qui in nostra lingua dicitur *possessio Dei*, et Abiasaph qui in Latino sermone indicat *congregationem patris*, cum pater eorum Core peccasset una cum Dathan et Abiron ⁹², et omnibus qui consenserunt eis, et divini ultionis in eos pararetur excidium, istos segregasse se a cœtu nefario (13), et ab impia conspiratione sequestratos unanimiter ad Deum precem pœnitentiæ profudisse: atque exauditos a Deo non solum veniam pœnæ, sed et prophetiæ gratiam meruisse; et hoc quoque eis a Deo poscentibus esse præstitum, ne quid triste aut exitiabile prophetare juberentur: et ob hoc omnes Psalmos quicumque nominibus eorum attitulati referuntur, nihil triste adversum peccatores aut asperum continere. Hoc autem protulimus, ut quanta sit unanimi virtus, et unum sentire, atque unum invicem sapere, magnificentius nosceretur. Ego etiam illud, quod Paulus in quibusdam Epistolis aliorum vocabula secum jungit, et dicit, *Paulus, et Sosthenes frater* ⁹³; et alibi, *Paulus, et Sylvanus, et Timotheus* ⁹⁴; puto non inaniter factum; sed per hoc ostendi, quia duobus vel tribus in uno positus Spiritus sanctus unum de eis sensum atque unum elicuerit sermonem: ut qui Ecclesias (14) docere cupiebant unum dicere omnes atque unum sapere, ipsi prius unum se dicere atque unum sapere demonstrarent, et *uno ore honorificarent Deum, et Patrem Domini nostri Jesu Christi*. Unum namque os dicitur, ubi unus atque idem per diversorum orasensus et sermo procedit. Bene autem Apostolus

⁸³ II Tim. i, 10. ⁸⁴ Isa. vi, 9. ⁸⁵ Rom. xv, 21; Isa. lxxviii, 19. ⁸⁶ Rom. xv, 4. ⁸⁷ Rom. xv, 5 sq. ⁸⁸ Matth. xviii, 19. ⁸⁹ ibid. 20. ⁹⁰ Act. i, 11. ⁹¹ Exod. vi, 24. ⁹² Num. xvi, 1 sq. ⁹³ I Cor. i, 1. ⁹⁴ I Thes. i, 1.

(2) Sic mss. et Rabanus. Editi vero, *Considera ergo ex hoc propter quod scripta sunt, videlicet ut scripta videantur*.

(3) *Ad Deum*. Desiderantur hæc in antea editis.

(4) *Ut unanimes*, etc., usque ad, *in honorem Dei*, desiderantur in editis; sed restituuntur ex omnibus mss.

(5) Editi, *et Deus patientiæ*, male.

(6) Editi, *Deus autem patientiæ*, etc.

(7) Sic mss. et Rabanus. Editi vero, *Gratia Dei est benedictio ista*.

(8) *Ita*. Deest in editis.

(9) *A Deo*. Omititur in libris antea editis.

(10) *Ibi*, inquit. Hæc duo verba desiderantur in

editis, et in pluribus mss., sed restituuntur ex ms. Regio num. 1639 et Rabano, qui tamen omittit *ibi*.

(11) Libri antea editi habent *duodecim*; Rabanus vero et omnes mss. nostri, *undecim*.

(12) Editi, *hi*. Mss. vero, *tres*, qui paulo post habent, *Asyr... Helchana* (unus, *Helchan*)... *et Abiasa*, *al.*, *Abysa*, *al.*, *Abyssa*.

(13) Editi, *ab actu nefario*.

(14) Editi, *Ecclesiam*, male. Deinde omittunt, *omnes*: et paulo post habent, *et uno ore honorificetis Deum*, etc. Sed omnes mss. ut in nostro textu.

ubi ait, *idipsum sapere in alterutrum*, addidit, *secundum Jesum Christum*. Posset enim fieri ut et in malitia aliqui unanimiter consentirent, et unum saperent in pejus. Ob hoc ergo addidit, *secundum Jesum Christum*. Qui autem secundum Jesum Christum sapit, sine dubio omne quod bonum est sapit. Post hæc ait: *Propter quod suscipite invicem, sicut et Christus suscepit vos in honorem Dei*. Quod dicit, *suscipite invicem*, ad illud referendum est quod primo proposuerat (15), ubi occasione mundorum vel immundorum ciborum **674** diversa sentientes ab invicem discrepabant; et ait: *Suscipite invicem, sicut et Christus suscepit vos*, qui nullius horruit immunditias, nec reputavit alicui delicta sua. Nihil ergo de immunditia (16) animalium judicetis, sicut nec ille immunditias credentium reputavit. Et qui in superioribus dixerat: *Qui autem manducat, non manducantem non judicet; Deus enim illum assumpsit*⁹⁵, hic dixit: *Sicut Christus (17) suscepit vos*: ut ostenderet unum atque idem esse a Deo suscipi, et a Christo. Addit autem et hoc, quod honor Dei sit suscipi a Christo. Quos enim suscipit Christus, docet eos ita agere debere, *ut videntes homines opera eorum bona, glorificent Patrem eorum qui in cælis est*⁹⁶.

8. *Dico enim Christum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad stabiliendas promissiones Patrum. Gentes autem pro misericordia honorare (18) Deum, sicut scriptum est: Propterea confitebor tibi in gentibus, et in nomine tuo cantabo. Et iterum dicit: Lætamini, gentes, cum populo ejus. Et iterum: Laudate Dominum, omnes gentes, et magnificate eum, omnes populi. Et Isaias rursus dicit: Erit radix Jesse, et qui exsurget regere gentes, in eo gentes sperabunt*⁹⁷. Quomodo Christus minister fuerit circumcisionis ad stabiliendas promissiones Patrum, duplici modo intelligi potest. Sive pro eo quod circumcisionem in carne sua ipse suscepit, ut manifestissime nosceretur quod ex semine Abraham veniens, cui promiserat Deus quod in semine suo benedicerentur (19) omnes gentes⁹⁸, compleret in semetipso quæ Patribus fuerant repromissa: et ut per hoc, secundum propositum totius Epistolæ ordinem,

⁹⁵ Rom. xiv, 3. ⁹⁶ Matth. v, 16. ⁹⁷ Rom. xv, 8 sq. ⁹⁸ Gen. xxii, 18. ⁹⁹ Rom. ii, 28. ¹ Coloss. ii, 11. ² Psal. xvii, 50. ³ Deut. xxxii, 43. ⁴ Isa. xi, 10.

(15) Ms. unus, *posuerat*. Sed cæteri mss., Rabanus et editi *proposuerat*.

(16) Editi, *Nihil enim de immunditia, etc.*

(17) Mss. plerique, Rabanus et editi, *hic dixit* (al., *dicit*) *quia Christus*, etc. Sed rectius ms. Regius num. 1639 ut in nostro textu. Deinde mss. quidam, *Addit et hoc, ut honor sit Dei, etc.* Sed melius ms. Regius num. 1639 et Rabanus ut in textu. Editi omittunt autem, sed habent quod pro ut.

(18) *Gentes autem pro misericordia honorare, etc.*, usque ad, *in eo gentes sperabunt*, desiderantur in antea editis, et restituuntur ex mss., quorum unus habet, *in eum pro in eo*.

(19) Editi, *quia in semine tuo benedicentur, etc.*

(20) *Exstiterit: sive alio modo, ut illius circumcisionis Christus minister*. Hæc præmittuntur in libris antea editis.

(21) Sic ms. Regius num. 1639 et Rabanus. Cæ-

quo nunc eos qui ex circumcisione crediderant, nunc etiam eos qui ex gentibus adversum se invicem superbientes erant refrenat ac reprimit, doceret non esse penitus judicandos eos qui in legis observationibus demorantur; quandoquidem etiam Christus in carne sua circumcisionis minister exstiterit: sive alio modo, ut illius circumcisionis Christus minister (20) fuisse dicatur, de qua idem Apostolus dicit⁹⁹: *Non enim qui in manifesto Judæus est, neque quæ manifesta in carne est circumcisio, sed qui in occulto Judæus est, (21) et circumcisio cordis in spiritu, non littera, cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo est*; et secundum quod idem Apostolus in aliis dicit¹: (22) *In quo etiam circumcisi estis circum-*

B *cisione non manufacta in exspoliatione corporis carnis, sed in circumcisione Christi, consepulti ei in baptismo*. Per hujusmodi ergo circumcisionem certum est Patrum promissiones esse completas. Quæ autem fuerint promissiones, subditis declarat exemplis quibus dicit: (23) *Propterea confitebor tibi in gentibus, et nomini tuo cantabo*. Quod ex septimo (24) decimo psalmo videtur assumptum, parva immutatione habita, non sensus, sed sermonum. Ibi enim dicit Propheta: *Propterea confitebor tibi in gentibus, Domine, et psallam nomini tuo*². Quod autem ait: *Lætamini, gentes, cum populo ejus*, eisdem verbis in Deuteronomii cantico scriptum est³: *Laudate vero Dominum, omnes gentes, et magnificate eum, omnes populi*, in centesimo sexto decimo psalmo legitur; tantum est quod ibi pro *magnificate*, *collaudate* positum est. Ultimum vero exemplum ipse Paulus de Isaia dicit esse assumptum, in cujus corpore ita scriptum est (25): *Et erit in die illa radix Jesse; et qui exsurget regere gentes, in eo gentes sperabunt. Et erit requies ejus honor*⁴. Omissis autem in primo quidem duobus sermonibus, id est, *in die illa*; et in ultimis, *et erit requies ejus honor*, cætera eisdem verbis posuit quibus Septuaginta Interpretes ediderunt. Unde sciendum est quod in omnibus pene Apostolus editionem Septuaginta Interpretum tenet, nisi si qua forte ei quam exsequitur assertioni minus necessaria videntur (26), aut si quando non tam verbis Interpretum, quam sensibus Scripturæ

C teri vero mss. et editi, *et circumcisione cordis quæ* (al., *qui*) *spiritu, etc.*

(22) Editi, *sed in circumcisione corporis Christi, consepulti ei in baptismum*.

(23) Sic mss. codices nostri; editi vero, *quibus dicit: gentes autem super misericordia honorare Deum, sicut scriptum est. Propterea, etc.*

(24) Editi, *octavo*; mss., *septimo*, et recte quidem.

(25) *Ultimum vero exemplum ipse Paulus de Isaia dicit esse assumptum, in cujus corpore ita scriptum est. In editis hæc prætermittuntur, quorum loco legitur, Et rursus Isaias ait: Et erit in die illa, etc.*

(26) Sic ms. Regius num. 1639. Cæteri vero mss. et editi, nisi quia forte... videtur, editi, videntur.

nti vult sua enuntiatione prolatis. Hunc autem sermonem de radice Jesse melius quidem in explanatione ipsius prophetæ Isaiaë visum est disseri. Et in præsentī tamen loco dicetur (27), quoniam Jesse interpretatur in nostra lingua, *est mihi*. In adventu ergo Christi omnis qui credidit ei, convenienter dixit: *Est mihi*. Ille enim, de quo Moyses dixit ⁵, *qui est misit* **675** *me ad vos*, ipse est mihi, hoc est, in ipsum credo qui est, non qui ex nihilo factus est, ut impiis placet (28), sed qui est, et semper est, et hoc ei nomen est: et ipse est qui surrexit ex radice Jesse, et in ipso gentes sperabunt. Pro qua misericordia, quam ab eo consecuti sunt, ut is qui semper erat nasceretur ex radice Jesse ad salutem gentibus dandam, pro hac, inquam, sibi collata misericordia gentes honorant et magnificent Deum.

9. *Deus autem spei repleat vos omni gaudio et pace in credendo, ut abundetis in spe et virtute Spiritus sancti*⁶. Quī superius dixerat quod in Isaia scriptum est: *Et in eo gentes sperabunt*⁷ gratanter adjecit, *Deus autem spei*; ut si scriptum fuisset, in ipso gentes credent, adjecisset sine dubio, *Deus autem fidei*, ut nunc a sperando gentes Deum spei invocat super eos qui sperant in eum, a quo eis benedictionis munus precatur augeri. Est autem benedictio hujusmodi: Ut repleantur omni gaudio, et omni pace. Similiter autem et Propheta in quodam loco dicit: *Et erit in diebus ejus justitia et multitudo pacis, usquequo auferatur luna*⁸. Sed quia hæc de Christo dicuntur, in illo recte possumus multitudinem pacis advertere, pro eo quod pacificavit per sanguinem crucis suæ non solum quæ in terra sunt, sed etiam quæ in cælis sunt⁹. In omnibus autem quomodo possit impleri (29) hoc quod precatur Apostolus, ut repleantur omni gaudio et omni pace, difficile mihi videtur exponi, maxime cum etiam ipse Apostolus in his quæ per gratiam Spiritus consecutus est, ex parte se dicat scire, et ex parte prophetare¹⁰. Sed ego puto in eo posse habere credentes plenitudinem pacis (30), cum reconcilianur Deo Patri per fidem, secundum verbum Pauli dicentis: *Rogamus pro Christo, reconciliamini Deo*¹¹; et cum in pacem redeunt (31) cum Filio Dei per sanguinem crucis ejus, et cum sancto Spiritui

⁵ Exod. III, 14. ⁶ Rom. xv, 13. ⁷ ibid. 12; Isa. xi, 10. ⁸ Psal. LXXI, 7. ⁹ Colos. 1, 20. ¹⁰ I Cor. XIII, 9. ¹¹ II Cor. v, 20. ¹² Rom. xv, 14. ¹³ ibid. 13. ¹⁴ I Cor. I, 5. ¹⁵ I Cor. XIII, 9. ¹⁶ Philip. III, 12.

(27) Ita ms. Regius num. 1639 et Rabanus. Cæteri vero mss. et editi, *visum est disseruisse. In præsentī tamen* (editi, *tantum*) *loco dicitur*, etc. Origenes homil. 3 in *Isaiam*, tom. III, p. 110, de radice Jesse fusius quidem disserit; sed non in hunc Isaiaë contextum, quem videtur Commentariis suis in hunc prophetam explanasse. Sed hæc modo non exstant.

(28) Sic ms. Regius num. 1639 et Rabanus. Editi vero, *qui non ex nihilo, ut impiis placet*, etc. Mss. quidam, *qui est, non ex nihilo factus est, ut impiis placet*, etc.

(29) Ita recte ms. Regius num. 1639 et Rabanus. Cæteri vero mss. et editi, *sed etiam quæ in cælis sunt in omnibus. Quomodo possit* (al., *Quomodo vero possit*) *impleri*, etc.

A sociantur cum se emendaverint ab omni inquinamento, et effecti fuerint vasa sancta, ut ita demum quis repletus videatur omni pace, si in plenitudine crediderit Trinitatis. Propter hoc denique subjungit Apostolus et dicit: *Repleat vos omni gaudio et pace in credendo, ut abundetis in spe et virtute Spiritus sancti*. Si enim qui credit, virtute sancti Spiritus munitur (32), certum est quod plenitudinem gaudii semper habeat, et plenitudinem pacis.

10. *Certus sum autem, fratres, et ego de vobis, quoniam et ipsi pleni estis bonitate, repleti omni scientia, ita ut possitis et alios monere*¹² (33). Eadem ratione qua supra diximus repleti omni gaudio et omni pace credentes¹³, etiam hic plenos esse bonitate et omni scientia eos ad quos sit sermo confirmat. Similiter autem et Corinthiis scribens dicit: *In omnibus divites facti estis in illo, in omni verbo et in omni scientia*¹⁴; qui, ut superius diximus, etiam de semetipso pronuntiat quod non omnem scientiam, neque omnem prophetiam habeat, sed ex parte¹⁵; de quo et in aliis quidem saepe nos dixisse memini. Et nunc nihilominus dicemus quod Paulus, et si qui sunt tales, ad comparisonem cæterorum perfecti dicuntur; ad illam autem summam scientiam, vel ad illam perfectionem quæ in cælestibus est ordinibus, nullus potest inter homines vel dici vel esse perfectus. Ut si dicamus: In puerilibus studiis, ad comparisonem illius qui nuper imbuitur, et prima litterarum suscipit elementa, magister ipse librarius perfectus appellatur; sed non est ita perfectus, ut est ille qui grammaticam docet. Ipse vero grammaticus quamvis sit perfectus, superior est tamen perfectio rhetoris (34); et his omnibus longe eminentior philosophicæ doctrinæ perfectio. Cumque in his omnibus litteraturæ doctrina (35) sit, diversus tamen gradus perfectionis et magisterii in unoquoque habetur. Ita ergo potest fieri ut et Paulus cum dicit: *Non quod jam assecutus sim, aut perfectus sim*¹⁶, ad illum apicem cælestis perfectionis aspiciens videatur hæc scribere. Cum vero dicit: *Quicumque ergo perfecti sumus, hoc sentiamus*¹⁷ (36), ad humanæ tantum perfectionis respicit gradum. Sic ergo et in præsentī loco intelligendi sunt vel pace, vel gaudio, vel etiam bonitate, vel

D (30) Ms. Regius num. 1639, Rabanus et editi, *plenitudinem pacis*. Mss. duo, *multitudinem pacis*.

(31) Editi, *in pace redeunt*, etc.

(32) Sic mss. plerique et editi. Ms. vero Regius num. 1639, *Si enim credit quis, et virtute Spiritus sancti muniatur*. Rabanus, *Si enim qui credit, ex virtute...*, *muniatur*.

(33) Editi et Rabanus, *dilectione...*, *alterutrum monere*. Mss. vero ut in textu.

(34) Sic mss. et editio Veneta Salodiani: Merlinus vero et Genebrardus, *superior est, et tamen perfectior rhetor*.

(35) Editi, *litteratura doctrina*.

(36) Ita mss. Editi vero, *Quicumque ergo perfecti sentiamus*.

etiam scientia (37) repleti sive Romani, sive Corinthii, in quantum possibile est repleti eos qui doceantur in Ecclesia, et sub perfectis doctoribus agunt (38). Designat autem et scientiæ ipsius mensuram, cum dicit: *Ita ut possitis et alios monere.* In quo ostendit, quia in eo quod didicit (39) unusquisque, debet etiam alium monere, et hujusmodi cum condiscipulis habere colloquia, quibus se et moneant invicem, **676** et ædificent. Potest enim conferre plurimum eruditionis alterna collatio si cum charitate habeatur (40), et de profundioribus quibusque vel obscurioribus expectet eruditorum perfectorumque sententiam, secundum quod et Moyses dicit: *Interroga patres tuos, et annuntiabunt tibi; presbyteros tuos, et dicent tibi*¹⁸.

41. *Audacius autem scripsi vobis ex parte, tanquam commemorans vos per gratiam datam mihi a Deo, ut sim ministrans Christo Jesu in gentibus, sanctificans Evangelium Dei, ut sit oblatio gentium accepta, sanctificata in Spiritu sancto*¹⁹. Tanquam qui conscius sit sibi in omni textu Epistolæ, dum ad eos interdum qui ex circumcisione sunt, interdum vero ad eos qui ex gentibus crediderunt faceret verbum, quod nonnulla etiam de secretioribus mysteriis et profundioribus contigerit (41), et studio reddendæ rationis plura que habebantur in occultis patefecerit, licet in singulis dispensationem verbi cauta moderatione servaverit, et ex aliqua parte indicans, ex multa rursus parte contexerit, idcirco dicit: *Audacius autem scripsi vobis ex parte, tanquam commemorans vos per gratiam quæ data est mihi.* **C** Audis (42) Apostolum dicentem: *Ex parte scripsi?* Unde neque nobis aliquis succenseat, si mysteriorum divinorum rationem explanare ad liquidum non valemus, cum audiat eum qui nobis hæc ipsa tradidit, ex parte tradidisse: neque quisquam sub scientiæ titulo ita inflatus incedat, tanquam universa cognoverit, cum ipse Paulus a quo scientiæ nobis sermo transfusus est, ex parte se dicat scribere, et ex parte cognoscere²⁰. Ego tamen arbitrator quod quamvis etiam ipse Paulus ex parte se

A scire fateatur, plura tamen et multo plura scierit, quam scripserit. Tanquam enim (43) qui ipse multa sciret, nec tamen auderet multa proferre, audaciam sibi fuisse dicit ut aliqua saltem scripturæ committeret. Quod vero ait, *commemorans vos per gratiam datam mihi*, indicat fuisse quidem sibi jam sermonem de talibus, et disseruisse se sæpe de mysteriis; sed quoniam quæ solo sermone dicta sunt facile (44) intercipere posset oblivio, per hæc, inquit, pauca quæ scripsi per gratiam datam mihi, illorum vobis memoriam revoco, quæ a me latius sæpe disserta sunt. De gratia autem quam sibi datam Paulus commemorat, supra jam diximus. Quam gratiam ob hoc sibi datam dicit, *ut sim, inquit, ministrans Christo Jesu in gentibus, sanctificans Evangelium Dei.* **B** Quod nos habemus, *sanctificans Evangelium Dei*, Græci magnificentius dicunt, *ἱεραουργοῦντα τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ*, quod licet non plene a nobis (45), posset tamen dici *sacrificans Evangelium Dei*; per quod ostenditur sacrificale opus esse annuntiare Evangelium. Idcirco denique subjungit: *Ut fiat oblatio gentium accepta, sanctificata in Spiritu sancto.* Sicut ergo pontifices cum offerebant, necessario eis erat providendam ne macula inesset hostiæ, ne vituperatio, ne vitium (46), ut posset accepta esse Deo et grata²¹; ita et qui Evangelium sacrificat, et verbum Dei annuntiat, curare omnimodis debet, ne qua in prædicando macula, ne quod in docendo vitium, ne qua in magisterio culpa nascatur; sed, ut ita dixerim, si fieri potest, semetipsum primo immolet, se primum vitiis jugulet, sua prius peccato membra mortificet, ut non solum doctrina, sed et vitæ exempla discipulorum salutem oblationem suam (47) acceptam faciat Deo. *Sanctificata, inquit, in Spiritu sancto.* Sanctificationis fons Spiritus sanctus est, et ideo oblatio gentium quæ Paulo sacrificante (48) offertur, non per observantiam legis, sed per Spiritum sanctum accepta fieri dicitur Deo.

42. *Habeo igitur gloriam in Christo Jesu ad Deum. Non enim audeo aliquid loqui eorum quæ per me*

¹⁸ Deut. xxxii, 7. ¹⁹ Rom. xv. 15, 16. ²⁰ ibid. 15, I Cor. xiii, 12. ²¹ Levit. xxi, 21; Deut. xv, 21.

(37) Sic mss. Editi vero, *vel bonitate, vel scientia*, **D** omisso *his etiam*.

(38) Editi, *aguntur*.

(39) Omnes mss., *dicit*; Rabanus, *didicit*; editi, *discit*.

(40) Mss. quidam, *si cum hilaritate habeatur*, Deinde ms. Regius num. 1659, *expectatur eruditorum perfectorumque sententia*. Et paulo post mss. aliquot, *Interroga patrem tuum*, etc. Sed potiores mss. Rabanus et editi ut in nostro textu.

(41) Ms. Regius num. 1659, *contexerit*. Paulo post editi, *patefecerit, licet in singulis dispensatione verbi moderationem servaverit, ex aliqua parte indicans, ex multa rursus parte contegens*, etc. Sed omnes mss. et Rabanus ut in textu; nisi quod quidam perperam habeant cum Rabano, *patefecerit luce*, al. *lucere*.

(42) Sic ms. unus et Rabanus. Caeteri vero mss. nostri et editi, *Audi*.

(43) Enim Restituitur ex ms. Regio num. 1659.

Paulo infra editi loco *proferre* habent *referre*. Ms. unus, *ferre*. Et post pauca ms. Regius num. 1659, *indicat fecisse quidem se jam sermonem*, etc.

(44) Editi, *de facili*. Mss. et Rabanus, *facile*.

(45) Sic Rabanus et editi. Omnes vero mss. nostri habent tantummodo *ἱεραουργῶν*, quod licet non plene a nobis. Deinde mss. duo, *posset*; Rabanus et editi, *possit*; ms. Regius num. 1659, *potest*. Et paulo post mss. et Rabanus, alii, *sacrificale opus*; alii, *pontificale opus*. Editi, *sanctificale opus*.

(46) Editi et mss. quidam, *ne vituperationis vitium*. Male. Deinde editi, *ut possit*, etc. Sed ms. Regius num. 1659 et Rabanus recte ut in nostro textu. Et paulo post editi, *sanctificat*: at omnes mss. et Rabanus, *sacrificat*.

(47) Sic mss. plerique et editi. Ms. vero Regius num. 1659, *discipulorum salute oblationem suam*, etc. Rabanus, *discipulorum salutem oblatione sua*, etc.

(48) Editi *sanctificante*. Mss. omnes et Rabanus, *sacrificante*.

non efficit Christus in obedientiam gentium, verbo et factis, per potestatem signorum et prodigiorum (49) in virtute Spiritus Dei; ita ut ab Jerusalem in circuitu usque ad Illyricum repleverim Evangelium Christi. Sic autem hoc prædicari Evangelium non ubi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem: sed sicut scriptum est: Quibus non est annuntiatum de eo, videbunt, et qui non audierunt, intelligent²². Vera quidem gloriatio ad Deum non est, nisi illa quæ est in Christo Jesu. Sine Christo autem gloriari in Deo tale est, quale si quis **677** dicat posse se habere gloriam apud Deum sine justitia, sine sapientia, sine veritate. Hæc enim omnia Christus est; et ideo in solo Christo vera gloriatio est ad Deum. Simile est hoc illi quod in aliis ipse dicit: Qui autem gloriatur, in Domino gloriatur²³. Quomodo autem culpabilis sit gloriatio omnis quæ extra Christum est, verbi causa, in divitiis, vel honoribus sæculi (50), vel sapientia mundi, vel cæteris artibus quæ extra Christum sunt, supra jam latius disseruimus (51). Sciendum sane est quod hic Latini *gloriam* (52) pro gloriatio posuerunt. Non enim, inquit, audeo aliquid loqui eorum quæ per me non efficit Christus in obedientiam gentium, verbo et factis, per potestatem signorum et prodigiorum in virtute Spiritus Dei. Quæ loquor, inquit, non sunt alieni operis verba, nec alienorum gestorum laudator efficiar; sed quæ scio Christum per me effecisse, hæc vobis scribo, quæ per obedientiam gentium verbo in me et opere explevit, verbo prædicationis, opere signorum et prodigiorum. Quæ autem sit differentia inter signa et prodigia, et in aliis jam latius diximus (53), et in præsentī loco compendiosius explicabimus. Signa appellantur, in quibus cum sit aliquid mirabile, indicatur quoque aliquid futurum; prodigia vero, in quibus tantummodo mirabile aliquid ostenditur. Signa vero (54) et prodigia quasi quæ utrumque contineant dixit. Scriptura tamen divina interdum tenet istas proprietates, interdum abusive et prodigia pro signis, et signa pro prodigiis ponit. Paulus ergo per potestatem signorum et prodigiorum, quæ tamen signa et prodigia in virtute Spiritus sancti faciebat, ab Jerusalem usque ad Ily-

A ricum replevit Evangelium Christi. Moysi et Aaron dederat Deus potestatem signorum et prodigiorum, sicut scriptum est²⁴: Posuit in eis verba signorum et prodigiorum in terra Cham, ut filios Israel castigata Ægypto liberarent: sed illi vix rarumque potuerunt (55) ex Ægyptiorum gente convertere. Paulus, accepta potestate signorum et prodigiorum non unam gentem, neque duos aut tres populos (56), sed omnes ab Jerusalem usque ad Illyricum nationes ac populos prædicatione verbi et operum virtutumque potentia ad Christi sacramenta convertit (57). Sic autem prædicavit hoc Evangelium, ut non alienis laboribus, neque alienæ prædicationi additamentum suis sermonibus insereret, ne ab aliis positīs fidei fundamentis ipse ædificium propriæ prædicationis imponeret, et alieni operis subripere gloriam videretur. Observanda hæc sunt Ecclesiarum rectoribus (58), et diligenti intentione servanda, ut neque loqui aliquid videantur eorum quæ per ipsos non effecerit Christus, neque alienos labores et studia decolorent. Loquitur autem quis ea quæ per se non efficit Christus hoc modo; si loquatur de continentia et doceat, cum ipse continens non sit; vel si loquatur de sobrietate, vel de justitia, vel de largiendis opibus, et contemnendis facultatibus pro regno Dei, et in ipso qui hæc docet, nihil horum effecerit (59) Christus. Et ideo formam sui Apostolus ponit, et dicit ea se loqui, et ea cæteris prædicare, quæ per ipsum Christus prius impleverit. Sed sicut scriptum est, inquit, Quibus non est annuntiatum de eo, videbunt, et qui non audierunt, intelligent. Observavit ergo diligenter Apostolus, ut secundum propheticum eloquium illis nuntiaret Christum, quibus a nullo fuerat nuntiatus, et ut illi de eo intelligerent, qui a nullo ante didicissent. Et ista, ut opinor, causa fuit, quæ eum frequenter proponentem Romam pergere prohibebat, sicut dicit: Propter quod impediabar plurimum venire ad vos (60); non, ut in aliis dicit²⁵, impeditus a Satana, sed fundandi Ecclesias occupatione detentus, et in his locis fundandi, ubi nullum fidei præcesserat fundamentum. Exemplum autem de Isaia sumptum est²⁶, et iisdem ex integro verbis quibus apud prophetam legitur, positum.

²² Rom. xv, 17 seq. ²³ I Cor. i, 51. ²⁴ Psal. civ, 27. ²⁵ I Thess. ii, 18. ²⁶ Isa. lii, 13.

(49) In obedientiam gentium verbo et factis per potestatem signorum et prodigiorum, etc., usque ad, et qui non audierunt, intelligent, nusquam reperiuntur in editis, sed restituantur ex mss.

(50) Editi, et honoribus hujus sæculi.

(51) Vide supra, lib. iv, num. 9.

(52) Editi, gloria.

(53) Vide tom. xii, in Joan., num. 60.

(54) Rabanus, signa ergo, etc. Paulo post mss. quidam, Paulus autem per potestatem, etc.

(55) Editi, sed illi vix rarumque aliquem potuerunt, etc. Ms. Regius num. 1659, sed illi vix rarum quemque potuerunt, etc. Cæteri mss. et Rabanus ut in textu.

(56) Editi, aut duos aut tres populos.

(57) Editi post hæc verba, sacramenta convertit, addunt: Sic autem prædicavi Evangelium hoc non

D ubi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem, sicut scriptum est; sed hic Apostoli contextus in mss. nostris codicibus non reperitur.

(58) Sic omnes mss. et Rabanus. Editi vero, Ecclesiarum principibus et rectoribus, etc.

(59) Editi, et ipse qui docet hæc, nihil horum effecerit. Deinde ms. unus, et ideo formam sui apostolatus ponit, etc. Sed cæteri mss., Rabanus et editi ut in textu.

(60) Editi post hæc verba, Propter quod impediabar plurimum venire ad vos, addunt, et prohibitus sum usque adhuc. Sed hæc posteriora Apostoli verba neque in mss. nostris, neque apud Rabanum comparent, et desunt etiam in plerisque Scripturæ exemplaribus Græcis.

15. *Nunc vero ulterius locum non habens in his regionibus, desiderium autem habens venire ad vos jam ex multis præcedentibus annis, cum in Hispaniam proficiscar, spero quod prætergrediens videam vos, et a vobis deducar illuc, cum primo ex parte fructus fuero vobis* ²⁷. Videtur hæc in Achaia positus dicere apud Corinthum, sicut et in primis Epistolæ partibus jam pro viribus demonstravimus (61) : quæ utique Achaia vicina et cohærens est Macedoniæ. In quibus locis degens, cum singula quæque peragrasset Evangelium prædicans in his duntaxat finibus in quibus Christus ante non fuerat prædicatus (62), et agnitione Dei repletus universa, dicit ulterius se locum non habere in his regionibus, hoc est, locum nullum **678** sibi superesse Christi prædicationis vacuum, et tempus jam adesse designat quo desiderium suum videndi eos qui Romæ sunt debeat adimplere : quod conceptum ex multis annis gerebat, dilatatum autem fuerat et dissimulatum, donec omnem locum in quo Christus non fuerat prædicatus, agnitione Evangelii ejus replet. Quod autem dixit, *Cum in Hispaniam proficiscar, spero quod prætergrediens videam vos*, non ita accipiendum est quasi tam parvo amore Paulus erga Romanos teneretur, ut eos in transitu tantummodo et aliorum pergens judicaret visendos. Vide enim in subsequentibus quid adjungit. *Cum primo*, inquit, *ex parte fructus fuero vobis*. In quo utique in ipsorum videtur ponere potestate, quando ab eis iter propositum debeat relaxari : et per hoc quodam modo amorem ipsorum erga se invitat et nutrit, ut si ipsi insatiabiliter erga affectum teneantur Apostoli, sciant (63) etiam ipsum id habere propositi non prius ab eis discedere, neque alio proficisci (64), quam charitatis ipsorum gratia perfruatur. Quam tamen charitatem tantam præsentit futuram, cui nec possit ex integro satisfieri, sed *ex parte*, inquit. Præmonet (65) enim quod in omnibus evangelizandi necessitas præferenda sit. Bene autem his quos nondum secundum carnem viderat, et ad quos nondum in corpore advenerat (66), præsentiam sui et remotionem moderatius pollicetur. Desiderabilis enim suscipimus bona quæ cito metumus auferenda : securius vero negligimus quod retenturos (67) nos diutius credimus. In-

A tantum autem erga se Romanorum nutrit affectum, et remotionem suam in ipsorum arbitrio collocat, ut dicat se ab ipsis deducendum ad Hispaniam, et tunc deducendum, cum ipsis prius in amore satisfecerit : in quo utique si propensiores exstiterint, demorandi diutius causas ipsi Apostolo dant.

14. *Nunc vero proficiscar in Jerusalem ministrare sanctis. Placuit enim Macedoniæ et Achaia (68) collationem aliquam facere in pauperes sanctorum qui sunt in Jerusalem. Complacuit enim, et debitores sunt eorum (69) : quoniam si spiritualium eorum participes factæ sunt gentes, debent et in carnalibus ministrare eis. Hoc ergo cum consummavero, et assignavero eis fructum hunc, proficiscar per vos in Hispaniam. Scio enim quoniam veniens ad vos, in abundantia benedictionis Christi veniam* ²⁸. Quoniam placuerit Macedoniæ et Achaia collationem aliquam facere in pauperes sanctorum qui sunt in Jerusalem, possumus et de secunda Epistola ad Corinthios plenius discere, in qua hoc modo scribit (70) : *Notam autem facio vobis, fratres, gratiam Dei quæ data est mihi in Ecclesiis Macedoniæ, quia in multa probatione tribulationis abundantia gaudii eorum, et profunda paupertas eorum abundavit ad divitias simplicitatis eorum : quoniam secundum virtutem (testimonium perhibeo eis) et supra virtutem sua sponte, multis precibus (71) obsecrantes nos gratiam et communionem quæ fit in sanctos* ²⁹, et reliqua. Et sicut in his testimonium reddit Macedonibus, ita rursus cohortatur et Corinthios, dicens : *Sed sicut in omnibus abundatis fide, et verbo, et scientia, et nostra in vos charitate, ita et in hac gratia abundetis* ³⁰, et reliqua. Sed et in aliis collaudans Corinthios quia erga communionem pauperum qui sunt in Jerusalem prompti fuerint, dicit : *Et consilium in hoc do : hoc enim vobis expedit, qui non solum fecere, sed et velle cœpistis ab anno priore : nunc autem et facto perficite* ³¹. Sed et in reliquis de hac eadem sanctorum (72) communionem prosequitur, et post aliquanta addit : *De ministerio autem quod sit in sanctos, superfluum est vobis scribere. Scio enim promptam voluntatem vestram, pro qua gratulor de vobis Macedonibus, quia Achaia parata est ab anno priore, et vestra æmulatio provocavit multos* ³².

²⁷ Rom. xv, 23, 24. ²⁸ Rom. xv, 25, sq. ²⁹ II Cor. ii, sq. ³⁰ ibid. 7. ³¹ ibid. 10. ³² II Cor. ix, 1, 2.

(61) Vide Præfat. in hanc Epist.

(62) Ms. Regius num. 1659, in quibus Christi ante non fuerat prædicatio. Sed cæteri mss. Rabanus et editi ut in textu.

(63) Ms. Regius num. 1659, ut sint ipsi insatiabiles erga affectum Apostoli, sciant, etc. Sed cæteri mss., Rabanus, et editi ut in textu.

(64) Ita editi et plerique mss. Ms. vero Regius num. 1659, neque alias (Rabanus, neque ad alios) proficisci.

(65) Sic editi, et Rabanus. Mss. vero nostri alii, Præmonit; alii, Proponit.

(66) Editi, in carne advenerat.

(67) Editi, securius vero et negligentius quod retenturos, etc. Mss. duo, retenturos, pro retenturos. Et paulo post editi, ut morationem suam... collocet.

Male.

(68) Editi, Probaverunt enim Macedonia et Achaia, etc.

(69) Hæc verba, Complacuit enim, et debitores sunt eorum, etc., usque ad, possumus et de secunda Epistola ad Corinthios, etc., desiderantur in editis, sed restituantur ex mss.

(70) Sic omnes mss. et Rabanus. Editio autem Veneta, in qua hæc ibi scribit. Cæteri editi, in qua hæc scribit.

(71) Ita mss. plerique, Rabanus et editi. Ms. vero Regius num. 1659, et supra virtutem suam spontanei fuerunt, multis precibus, etc., quod rectius videtur; sed nihil immuto.

(72) Sanctorum. Deest in libris antea editis.

Quod autem post hujusmodi Macedoniae et Achaiae ministerium (75), quod sit in sanctos qui sunt in Jerusalem, proposuisse: Apostolus etiam Romanos videre, indicatur in Actibus apostolorum hoc modo: *Cum autem expleta essent haec, posuit Paulus (74) in Spiritu sancto, ut cum perambulasset Macedoniam et Achaiam, proficisceretur Jerosolymam, dicens: Quia postquam fuero ibi, necesse est me et Romanos videre*³³. Ex his autem omnibus verbis colligitur, quia non solum prima ad Corinthios, sed et secunda ante scripta est, quam haec ad Romanos quam habemus in manibus; simulque illud advertitur, quod quanto posterior Paulus in unaquaque invenitur Epistola, tanto et perfectior: ut verus sit ille ejus sermo quem dixit, quia *praeterita obliviscens, ad futura me extendo, ad perfectum sequens palmam supernae vocationis*³⁴. Quod autem dicit, *Placuit Macedoniae et Achaiae (75) collationem aliam quam facere in pauperes sanctorum*, subtiliter et verecunde dum Corinthios laudat, hortatur Romanos. Facilius enim devotae mentes ad benefaciendum exemplis, quam sermonibus invitantur. Sed et in eo quod addit: *Placuit enim, et debitores sunt eorum*, quid aliud sentire vult Romanos, nisi ut si Achaivi (76) et Macedones debitores sunt pauperibus sanctorum qui sunt in Jerusalem, eadem ratione qua unam eandemque, quam illi, fidem (77) Christi etiam Romani tenent, advertant et semetipsos his eisdem factos esse debitores? Neque enim soli Macedones et Achaivi in spiritualibus participes sunt facti sanctis qui sunt in Jerusalem, ut et in carnalibus eis debeant ministrare; sed et Romani; et ideo pari conditione debitores sunt: sed de illis tantum pronuntiat, ut et isti se noverint simili sententiae subjacere (78). Haec quidem secundum communem litterae dicta sunt intellectum. Verum magnificentiam solitam requiramus in litteris Pauli. Non enim puto quod ita senserit, ut intra solam Jerusalem, unam duntaxat Palaestinae urbem, pauperes sanctorum concluderet (79), quos et spirituales

³³ Act. xix, 21. ³⁴ Philip. iii, 13, 14. ³⁵ Galat. vi, 1. ³⁶ Matth., v, 3. ³⁷ Act. iii, 6. ³⁸ Prov. ix, 2, 5.

(75) Editi, *post hujus et Achaiae ministerium*, D etc.

(74) Editi, *Cum autem expleta esset haec, proposuit Paulus*, etc.

(75) *Et Achaiae*. Haec duo verba desiderantur in editis, et in plerisque mss.; sed restituntur ex ms. Regio num. 1639 et Rabano.

(76) Sic omnes mss. nostri. Editi vero, *nisi Achaivi*. Rabanus, *nisi ut si Achaivi*, etc.

(77) Ita legendum videtur. Sed ms. codex Vallis-Clarae, et unus Regius num. 1640, *eadem ratione qua unamquamque illi fidem*, etc., ut in textu. Editi, *eadem ratione qua unam fidem*, etc. Ms. Regius num. 1641, *eadem ratione qua unam quam fidem*, etc. Rabanus habet, *eadem ratione etiam Romani, qui fidem Christi tenent, advertant et semetipsos*, etc. Ms. Regius, num. 1639, *eadem ratione qua unam eandemque fidem Christi quam Romani teneant, advertant et semetipsos*, etc.

(78) Editi, *ubi (al., uti) et isti se noverunt sententia subjacere*; omisso *simili*, quae vox deest etiam in plerisque mss. et apud Rabanum; sed restituitur ex

A appellavit; reliquos vero qui in omni terra sunt, gentes dixerit, qui habitantibus Jerusalem tanquam solis spiritualibus ministrare in carnalibus debeant: cum utique liceat et extra Jerusalem spirituales inveniri, quos non locus, sed conversatio sancta, et fidei ac scientiae perfectio fecerit spirituales, sicut et ipse Paulus scribens dicit (80): *Fratres, et si praevocatus fuerit quis in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, instruite hujusmodi in spiritu mansuetudinis*³⁵. Quid ergo est quod in his sentire nos convenit? Quod omnis qui spiritualis est, id est qui spiritu Deo servit, et qui non secundum carnem vivit, sed secundum spiritum, iste in Jerusalem, hoc est, in loco pacis habitat, et in pacis visione consistit: et iste est pauper sanctorum, ex illis scilicet beatis pauperibus ad quos dicitur: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum*³⁶. Ita est ergo beata paupertas quae dicit: *Aurum et argentum non habeo; sed quod habeo, hoc tibi do* (81). *In nomine Jesu Christi Nazareni surge et ambula*³⁷. Iste talis pauper in Jerusalem semper habitat, divitias possidens spirituales. Aurum ejus sapientia est (82), argentum sermo scientiae: indumenta ejus Christus est, dapae ejus et deliciae mensa est sapientiae, et cibus affluens in verbo Dei: vinum letitiae bibit, quod in cratere suo miscuit Sapientia³⁸, et de intelligentiae ejus victimis edit (83) cibos solidos, et Verbum carnem factum. Istae sunt spirituales divitiae (84), quibus gentes in carne adhuc positae communicare festinant. Videtur ergo mihi his quos nominat gentes, imperfectiores quasque animas indicare, quae perfectorum magisterio indigeant: et si forte dignae habitae fuerint ut participes eis fiant (85) in intellectu et scientia spiritali, ipsae debeant in carnalibus ministrare eis: hoc est, cum spiritus eorum imbui coeperit ad scientiam celsiorem (86), debet etiam caro continentiae et castitatis frena suscipiens spiritualibus ministrare praecipis; ne forte si adhuc in carnalibus lasciviat, sessorem suum Dei Verbum incauta et effrenata dejiciat. Sed et ipsa

D mss. duobus.

(79) Sic recte ms. codex Regius num. 1639. Caeteri vero mss. *collegerit*: editi, *collocet*.

(80) Ms. Regius num. 1639, *scribens Corinthiis dicit*. Et paulo post, *Id ergo est quod in his sentire nos convenit*.

(81) Editi, *hoc dabo tibi*.

(82) Editi, *Aurum enim (ms. unus, aurum ei) sapientiae est*, etc. Deinde omnes mss. et editi, *dapae ejus et divitiae*: sed tamen legendum videtur *deliciae pro divitiis*.

(83) Editi, *et de intelligentiis ejus victimis edit*, etc.

(84) Ita editi et ms. Regius num. 1639. Caeteri vero mss., *deliciae*. Deinde editi, *Videtur ergo mihi hic... indicare imperfectiones quasque animas in carne, quae*, etc. Editio Veneta omittit *indicare*. Sic etiam mss. plerique, nisi quod habeant *esse pro indicare*, et *indigent*, pro *indigeant*. Sed rectius ms. Regius num. 1639 ut in nostro textu.

(85) Editi, *ut participes ejus fiant*, etc.

(86) Ms. Regius num. 1639, *a scientia celsiore*.

differentia sermonum qua erga utramque partem usus est (87) Paulus, non mihi videtur otiosa. In spiritalibus enim communionem vel participationem posuit; in carnalibus vero ministerium; et hoc debitum esse, illud vero communicari dicit: ut ostendat quia perfectiora quæque tanquam cœlestia terrenis non tam debeantur, quam commodantur; terrena vero et carnalia (88) tanquam pro debito exiguntur. Debitores enim effecti sumus secundum illum qui primitus acceptum immortalitatis et incorruptibilitatis censum in paradiso perdidit persuasionem serpentis; et ideo debitores efficitur omnes quotquot in similitudinem Adæ sorte prævaricationis astringimur. Ideo ergo et præcepta donantur, ut debita persolvamus. Denique et in Evangelio Salvator ita dicit: *Cum autem feceritis omnia quæ præcepi vobis* (80), *dicite quia servi inutiles sumus; quod debuimus facere, fecimus*³⁹. Ea vero quæ supra debitum facimus, non facimus ex præceptis. Verbi causa, virginitas non ex debito solvitur: neque enim per præceptum expetitur, sed supra debitum offertur. Audi denique Paulum **630** dicentem: *De virginibus autem præceptum Domini non habeo*⁴⁰. Sic ergo de spiritalibus et perfectioribus communionem (90), dixit: de inferioribus vero et carnalibus debitum ministerium nominavit. Ego autem per hujusmodi ministerium etiam illud advertendum puto quod est in Psalmis: *Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis*⁴¹, ut scilicet angelos bonos, spiritus appellaverit tanquam spirituales, eos vero qui præsumunt ministeriis pœnarum, et flammam peccatoribus parant, ministros flammæ ardentis nominaverit (91). Hæc quamvis per excessum quemdam dicta esse videantur, tamen quia locus admonuit, non omisimus. Post hæc dicit: *Hoc ergo cum consummavero et assignavero eis fructum hunc, proficiscar per vos in Hispaniam. Scio enim quoniam veniens ad vos, in abundantia benedictionis Christi veniam. Vide eum* (92) quanta cautela consignaturum se fructum offerentium repromittit. Quo putas signaculo fructum sancti operis consignat Apostolus? Illo puto quo imago Dei exprimitur, hoc est, ut in complendo opere nulla sit alienæ cogitationis admistio, non laus ab hominibus quaeratur, sed ut in simplicitate cordis qui tribuit tribuat, *et non ex tristitia: hilarem enim datorem diligit*

³⁹ Luc. xvii, 10. ⁴⁰ I Cor. vii, 25. ⁴¹ Psal. ciii, 4; Hebr. i, 7. ⁴² II Cor. ix, 7. ⁴³ Rom. xv, 50 sq.

⁴⁴ Rom. xv, 29.

(87) Ms. Regius num. 1659, *erga utrumque usus est, etc.*

(88) Editi, *terrena vero et temporalia, sive carnalia*. Sed omnes mss. ut in nostro textu.

(89) Mss. plures, *quæ præcipio vobis*.

(90) Editi, *commune*. Paulo post ms. Regius num. 1659, *Ergo per hujusmodi ministerium, etc.*

(91) Editi, *nominavit, male*.

(92) Sic Rabanus. Mss. vero et editi omittunt *cum*. Paulo post Rabanus, *nulla sit alienæ conversationis admistio*.

(95) Sic mss. nostri textum Apostoli exhibent. Editi vero hunc tantummodo prosequuntur usque ad, *et per charitatem Spiritus, et ipsis Vulgate ver-*

A *Deus*⁴². Et cætera his similia qui observat in opere Dei, opus suum signaculo divinæ imaginis signat. *Cum ergo, inquit, hoc consummavero, tunc per vos ad Hispaniam proficiscar*. Promittit sane grande munus Romanis, et dicit: *Scio enim quoniam veniens ad vos, in abundantia benedictionis Christi veniam: quod non nisi per Spiritum sanctum et prophetiæ gratiam pollicetur*. Supra hominem namque est hæc scire de futuris, quod non solum in benedictione Christi, verum etiam et in abundantia benedictionis venturus sit ad eos. In quo et venientis gratia, et suscipientium pariter merita designantur.

B 15. *Deprecor igitur vos, fratres, per Dominum nostrum Jesum Christum, et per charitatem Spiritus* (93), *ut adjuvetis me in orationibus ad Deum, ut liberer ab incredulis qui sunt in Judæa, et ministerium hoc meum acceptum fiat sanctis in Jerosolyma, ut veniens ad vos in gaudio cum voluntate Dei, requiescam vobiscum*⁴³. Licet in superioribus dixerit, *Scio enim quoniam veniens ad vos, in abundantia benedictionis Christi veniam*⁴⁴, nihilominus tamen sciebat etiam in his quæ manifeste futura cognoverat, orationem esse necessariam: quæ utique si, verbi causa, non fuisset adhibita, sequeretur sine dubio non impleri quod fuerat prophetatum. Quis ergo est qui hæc legens, quod Paulus deprecetur eos qui Romæ sunt fratres orare pro se, contemnat vel despiciat orationes Ecclesiæ postulare, etiamsi inferiores meritis esse videantur hi a quibus oratio postulatur? Ecce enim Paulus apostolicis præditus meritis non solum Romanos orare pro se, sed et Corinthios adhortatur. Vide autem et quam validis eos astringit religiosisque sacramentis. *Per Dominum, inquit, nostrum Jesum Christum, et per charitatem Spiritus deprecor vos ut adjuvetis me in orationibus ad Deum* (94). Quod nostri posuerunt, *adjuvetis me in orationibus*, magnificentius legitur apud Græcos, *συναγωνίσασθαι* (95): in quo hoc est quod indicatur, *ut adjuvetis me in agone orationum ad Deum*, ostendens quasi agonem habeat ipse et certamen orationis, adversantibus sibi sine dubio illis de quibus dicebat: *Non enim nobis certamen est adversus carnem et sanguinem, sed adversus principatus et potestates, adversus mundi hujus rectores tenebrarum, adversus spiritalia nequitiæ in cœlesti-*

C *bus utuntur, quemadmodum et Rabanus.*

D *bis utuntur, quemadmodum et Rabanus.*

(94) Editi, *Per Dominum nostrum, et per charitatem Spiritus, ut adjuvetis me in orationibus ad Dominum*. Sed mss. et Rabanus ut in textu; nisi quod quidam omittant, *inquit, et plerique omittant etiam deprecor vos, quæ verba restituantur ex ms. Regio num. 1659.*

(95) Mss. nostri, Rabanus et Genebrardus habent tantummodo *συναγωνίσασθαι*, licet corrupte. Sed editio Veneta Salodiani et Merlinus, ejus sequax, omisso hocce verbo, habent, *ἐν ταῖς προσευχαῖς ὑπὲρ ἐμοῦ*. Deinde editi et mss. quidam *quando hæc est quod indicatur.*

bus⁴⁶. Et certum est quod isti omnes sicut adversantur fidei et resistunt pietati, sicut contrarii sunt iustitiæ, et veritati, et omnibus bonis, ita sine dubio resistunt et adversantur orationi. Et ideo ostendit Paulus esse non minimum etiam (96) in oratione certamen, si quidem in hoc certamine etiam auxilium eorum qui Romæ sunt crediderit implorandum. Obsistent enim vere demones et contrariæ potestates in oratione primo per illud, ne talis inveniatur is qui in orationis agone desudat, ut leveat puras manus sine ira⁴⁶. Quod etsi hoc quis obtinere potuerit (97) ut sine ira sit, vix est ut effugiat esse sine disceptatione, hoc est sine superfluis et vanis cogitationibus. Vix enim invenies ut oranti cuiquam non aliquid inanis et alienæ cogitationis occurrat, et intentionem qua in Deum mens dirigitur, declinet ac frangat, atque eam per ea quæ non competit rapiat (98). Et ideo agon magnus⁶⁸¹ est orationis, ut obsistentibus inimicis, et orationis sensum in diversa rapiantibus, fixa ad Deum semper mens stabili intentione contendat, ut merito possit etiam ipse dicere (99): *Certamen bonum certavi, cursum consummavi*⁴⁷. Nunc ergo orat Apostolus ajuvari se in agone orationum, ut liberetur ab incredulis qui sunt in Judæa, a quibus non tam pati timet, neque perferre ea quæ ad apostolatus ejus gloriam pertinent, quam impediri veretur ne diutius obstaculis eorum retentus, vel minus gratum exhibeat sanctis ministerium, quod et ipsum orationibus indiget ut fiat acceptum (1): vel ne desiderium ejus quod erga Romanos habet visendos, diutius differatur. Si, inquit, hoc ita cesserit ut et ministerium meum acceptum fiat sanctis in Jerosolyma (2), et liberatus ab incredulis qui sunt in Judæa, venire ad vos non impediar, pro bene gestis rebus gaudens profecto ad vos veniam cum voluntate Dei, et requiescam vobiscum. Non corporalem utique requiem querit Paulus, sed illam quæ consolationem habet ex Deo, sicut et ipse in primis Epistolæ hujus partibus dixit⁴⁸: *Consolari in* (3) *vobis per eam quæ invicem est fidem vestram atque meam.*

16. *Deus autem pacis sit cum omnibus vobis. Amen*⁴⁹. Ingenti benedictione muneratur Romanos,

⁴⁶ Ephes. vi, 12. ⁴⁶ I Tim. ii, 8. ⁴⁷ II Tim. iv, 7. ⁴⁸ Rom. i, 12. ⁴⁹ Rom. xv, 55. ⁵⁰ Philip. iv, 7. ⁵¹ Rom. xvi, 1, 2. ⁵² Gen. xix. ⁵³ Gen. xviii. ⁵⁴ Rom. xvi, 5, 4, 5.

(96) *Etiam.* Dæst in antea editis.

(97) Editi, *Quod et si quis obtinere potuerit ut,* etc.

(98) Editi, *neque eam per quæ (al., per quam) non competit rapiat.* Deinde ms. Regius num. 1659, *Et ideo quia agon magnus est orationis, obsistentibus,* etc., omisso *ut.* Sed cæteri mss., Rabanus et editi ut in textu.

(99) Ms. Regius num. 1659, *etiam ipsa dicere,* etc.

(1) Ita mss. nostri. Editi vero, *quod et ipsis orationibus indigentium fiat acceptum.*

(2) *Et.* Omittitur in editis, qui postea habent in *Jerosolymis.*

(3) *In.* Desideratur in editis, et paulo post *Amen* omittitur in omnibus mss. nostris, sed exstat in editis et apud Rabanum.

ut Deus pacis sit cum eis, id est, ut *pax Dei, quæ exsuperat omnem mentem, custodiat corda eorum in Christo Jesu* (4) qui *pax est nostra*⁵⁰.

17. *Commendo autem vobis Phæben sororem nostram, quæ est in ministerio Ecclesiæ quæ est in Cenchris,*⁵¹ *ut eam suscipiatis in Domino digne satis, et assistatis ei in quibuscunque indigerit vestri. Nam ipsa quoque astitit multis et mihi ipsi* (5). Et hic locus apostolica auctoritate docet etiam feminas in ministerio Ecclesiæ constitui. In quo officio positam Phæben apud Ecclesiam quæ est in Cenchris, Paulus cum laude magna et commendatione prosequitur, enumerans etiam gesta ipsius præclara, et dicens: Quia in tantum omnibus astitit, hoc est, in necessitatibus præsto fuit, ut etiam mihi ipsi in necessitatibus meis apostolicisque laboribus tota devotione mentis astiterit. Simile autem opus ejus dixerim (6) hospitalitati Lot, qui dum semper hospites suscepit, meruit aliquando et angelos hospitio suscipere⁵². Similiter et Abraham, dum semper occurrit hospitibus, meruit ut et Dominus cum angelis diverteret ad tabernaculum ejus⁵³. Ita et hæc religiosa Phæbe dum astat omnibus et omnibus obsequitur, assistere et obsequi etiam Apostolo meruit. Et ideo locus hic duo pariter docet, et haberi, ut diximus, feminas ministras in Ecclesia, et tales debere assumi in ministerium, quæ astiterint multis, et per bona officia usque ad apostolicam laudem meruerint pervenire. Hortatur etiam illud, ut qui bonis operibus in Ecclesiis dant operam, vicem recipiant a fratribus et honorem, ut in quibuscunque necessarium fuerit sive carnalibus officiis, honorifice habeantur.

18. *Salutate Priscam et Aquilam, adjuvatores meos in Christo Jesu (qui pro anima mea suas cervices posuerunt: quibus non solum ego gratias ago, sed et universæ Ecclesiæ gentium)*⁵⁴, *et domesticam eorum Ecclesiam* (7). Videntur mihi ipsi esse, de quibus in Actibus apostolorum ita scriptum est: *Post hæc autem discedens Paulus ab Athenis, venit Corinthum; et invento ibi quodam Judæo nomine Aquila, Pontico genere, qui nuper venerat de Italia* (8), *et Priscilla, uxore ejus, propter quod præceperat Claudius discedere Judæos omnes a Roma, accessit ad eos; et quia*

(4) *In Christo Jesu.* Hæc prætermittantur in editis, qui postea legunt *pax vestra.*

(5) *Ut eam suscipiatis in Domino digne satis, et assistatis ei in quibuscunque indigerit vestri. Nam ipsa quoque adstiterit multis, et mihi ipsi.* Hæc desiderantur in antea editis, et restituuntur ex mss. et Rabano.

(6) Mss. plerique, Rabanus et editi, *dixit;* sed rectius ms. Regius num. 1659, *dixerim.*

(7) Ms. Regius num. 1659 et Rabanus, *et domestica eorum Ecclesia.* Sed cæteri mss. et editi ut in textu; et ita legendum esse demonstrat conclusio hujus articuli.

(8) Ms. Regius num. 1659, *et invenit ibi quemdam Judæum nomine Aquilam, Ponticum genere, qui nuper venerat ab Italia; et Priscilla, uxor ejus, etc.*

erant consimilis artificii, mansit apud eos, et operabantur simul. Erant enim artifices tabernaculorum⁵⁵, hoc est, sutores. Nec mirum si Priscam Paulus in Epistola scribit, quæ in Actibus Priscilla scripta est, cæteris concordantibus. Potest autem fieri ut quia (9) illo tempore, pulsus ex urbe Judæis per præceptum Cæsaris, Corinthum venerant, rursus edicti cessante sævitia, Romam regressi (10) salutentur a Paulo. Quos tamen apparet Judæorum insidiis Paulo periclitante semetipsos objecisse, ut ille liber abscederet: hoc autem et Jason quidam fecisse in Actibus apostolorum refertur⁵⁶: et hanc eorum laudem Apostolus non silet, sed omnibus cum Ecclesiis admirandam tradit, et ideo dicit: *Quibus non solus ego gratias ago, sed et universæ Ecclesiæ gentium.* Unde apparet eos officiosos et hospitales existisse erga omnes fratres fideles, non solum qui ex Judæis, sed etiam qui ex gentibus credidissent. Magna enim gratia in hospitalitatis officio non solum apud Deum, sed et apud homines invenitur. Quæ tamen res quoniam non solum in voluntate et proposito **682** dominorum, sed et grato ac fideli constitit (11) ministerio famulorum, ideo omnes qui ministerium istud cum ipsis fideliter adimplebant, *domesticam eorum nominavit Ecclesiam.*

19. *Salutate Ephenetum dilectum meum, qui est initium Asiæ in Christo*⁵⁷. Hic Ephenetus videtur mihi omnium primus ex Asia credidisse; unde et *initium* eum Ecclesiæ appellavit, vel, ut in Græco habeatur, *primitias Asiæ*: nisi aliquid profundius (12) sermo iste significet, ut intelligamus angelos Dei, qui Ecclesiis præsent, offerre singulos quosque primitias Deo ex his qui credunt; primitiæ autem apud illos judicentur non in his qui tempore primi sunt, sed qui virtutibus et meritis præcellunt. Quorum sciens per Spiritum Paulus electionem erga Ephenetum, et quod (13) ipsum ex omni fidelium numero, qui erant in Asia, electio invenerit angelorum, appellavit eum *primitias Asiæ*. Sed et in alia Epistola⁵⁸ dicit de quibusdam, *Quia sint primitiæ Achaïæ*; eandem sine dubio sacramenti rationem etiam in illis aspiciens.

20. *Salutate Mariam, quæ multum laboravit in vobis*⁵⁹ (14). Docet et in hoc debere etiam feminas

A laborare pro Ecclesiis Dei. Nam et laborant cum docent adolescentulas sobrias esse, diligere viros, filios enutrire, pudicas esse, castas, domum bene regentes, benignas, subditas viris suis⁶⁰, hospitio recipere, sanctorum pedes lavare⁶¹, et cætera omnia quæ de officiis mulierum scripta referuntur, in omni gerere castitate (15).

21. *Salutate Andronicum et Juniam, cognatos meos et concaptivos meos, qui sunt nobiles in apostolis, qui et ante me fuerunt in Christo*⁶². Potest quidem fieri ut et secundum carnem isti cognati fuerint Pauli, et ante ipsum crediderint, et nobiles habiti sint in apostolis Christi; de quibus possibile est et illud intelligi, quod fortassis ex illis septuaginta duobus qui et ipsi apostoli nominati sunt, fuerint, et ideo nobiles eos in apostolis dicat, et in his apostolis qui ante eum fuerunt. Sed et illud me movet quod ait; *concaptivos meos*. Quæ enim erat Pauli captivitas, in qua sibi etiam Andronicum et Juniam concaptivos esse testatur (17)? nisi forte profundiore mysterio ad illam respiciamus captivitatem, quam Christus venit absolvere, de qua scriptum est⁶³, venire et dare eum captivis remissionem, cæcis visum. In qua captivitate videntur una atque eadem ratione isti esse, qua et Paulus erat. Verbi enim gratia si dicamus: Cum captivus esset populus Israel apud Assyrios vel Babylonios, omnes quidem videbantur esse captivi; sed alia ratio in cæteris captivitatis (18), alia in Daniele, et Anania, atque Azaria vel Misael. Illi enim captivi erant pro peccatis suis; isti vero pro consolatione captivorum erant etiam ipsi captivi: et ideo si diceret Daniel de aliquo uno ex plebe: *Concaptivus meus*, non ita convenienter dici videbatur, ut si diceret de Anania, et Azaria, et Misael, *concaptivi mei*. In istis enim una captivitatis est ratio, quæ longe a reliqui populi ratione diversa est (19). Ita ergo et Paulus tale aliquid de se et Andronico, ac Junia, secundam occultioris sacramenti intuens rationem, *concaptivos* eos sibi in hoc mundo nominat, et *nobiles in apostolis*.

22. *Salutate Ampliatum dilectum meum in Domino*⁶⁴. Huic quamvis nihil egregium præ cæteris in laude videatur ascribere, tamen hoc ipso quod di-

⁵⁵ Act. xviii, 1-3. ⁵⁶ Act. xvii, 5 sq. ⁵⁷ Rom. xvi, 5. ⁵⁸ I Cor. xvi, 15. ⁵⁹ Rom. xvi, 6. ⁶⁰ Tit. ii, 4. ⁶¹ I Tim. v, 10. ⁶² Rom. xvi, 7. ⁶³ Luc. iv, 19. ⁶⁴ Rom. xvi, 8.

(9) Rabanus, *ut qui, male.*

(10) Editi, *Romam ingressi, male.*

(11) Ms. Regius num. 1639, *consistit*. Paulo post editi, *adimpleverit, et, adimpleverunt*. Deinde *eorum* restituitur ex ms. Regio num. 1639.

(12) Ms. Regius num. 1639, *nisi si aliquid profundius*. Deinde omnes mss. et editi, *sermo iste significat*; sed rectius Rabanus, *significet*. Paulo post editi, *judicentur* (ms. Regius num. 1639, *judicantur*) *non hi qui tempore primi sunt*.

(13) Sic omnes mss. et editi. Rabanus vero, *eo quod, etc.*

(14) Editi et ms. Regius num. 1639, *in vobis*.

(15) Ita ms. Regius num. 1639. Sed cæteri mss., Rabanus et editi, *in omni genere castitatis*.

(16) Sic mss. Regius num. 1639. Ita etiam editi plerique, qui habent in fine, *in Christo Jesu*. Sed cæteri mss., *et qui ante fuerunt in Christo*, omissis *me et Jesu*, quæ voces omittuntur etiam a Rabano et in editione Veneta.

(17) Editi, *cognatos et concaptivos esse testatur?*

(18) Editi, *Verbi enim gratia sic dicamus quod cum captivus esset populus Israel apud Assyrios vel Babylonios, omnes quidem erant captivi, sed alia ratio in cæteris captivis, etc.* Sed mss., Rabanus, et editio Veneta hunc locum restituant ut in nostro textu. Ms. tamen Regius num. 1639 et Rabanus habent ut in editis, *sed alia ratio in cæteris captivis, etc.*

(19) Editi, *que longe a reliquis ratione diversa est*.

lectus est Pauli, laudabilis et salutatione dignus esse
ficitur.

25. *Salutate Urbanum adiutorem meum* (20) *in Christo, et Stachyn dilectum meum* ⁶⁵. Stachyn in salutatione conjungit, sed Urbanum in laudibus prætulit. Illum enim adiutorem in Christo; Stachyn vero dilectum tantummodo sibi, sicut Ampliatum nominavit. Adjutor autem Apostoli in Christo, non aliud intelligitur quam apostolici operis particeps.

25. *Salutate Apellem probum in Christo* ⁶⁶ (21). Puto hunc Apellem per multas tribulationes transisse patienter et fortiter sustentatas, et ideo pronuntiarum ab Apostolo *probum*, secundum ea quæ ipse in aliis dixit, quia *tribulatio patientiam operatur, patientia vero probationem, probatio vero spem* ⁶⁷. Videndum sane est ne forte ipse sit hic qui in Actibus apostolorum ⁶⁸ Apollo nominatur, Alexandrinus, in Scripturis eruditus.

25. *Salutate eos qui sunt ex Aristobuli domo* ⁶⁹. Quoniam nihil otiose in litteris Apostoli vel additur vel minuitur, istos qui **683** sunt vel de domo, vel de familia Aristobuli, non frustra neque dilectos, neque probos, neque adiutores in Christo nominat: sed forte quia nihil tale habebant in meritis, idcirco eos solo titulo salutationis honoravit.

26. *Salutate Herodionem cognatum meum* ⁷⁰. Et hic, similiter ut Andronicus et Janias, cognatus Pauli dicitur: sed neque conceptivus ut illi, neque nobilis in apostolis, in his qui ante Paulum fuerunt in Christo, nominatur. Unde intelligendum est etiam in his quod cognatos suos Paulus appellat, esse multam differentiam, secundum illam, ut ego arbitror, rationem, quam superius aperire tentavimus.

27. *Salutate eos qui sunt ex Narcissi domo, qui sunt in Domino* ⁷¹. Videntur quidem plures fuisse ex domo vel familia Narcissi, sed non omnes in Domino fuisse: et ideo addidit eos salutandos esse qui sunt in Domino.

28. *Salutate Triphænam, et Tryphosam, quæ laborant in Domino* ⁷². Bonum de his dat testimonium, quarum laborem non hujus mundi (22), neque communis vitæ, sed in Domino esse testatur. Multi enim laborant, sed non omnium laborem constat esse in Domino.

⁶⁵ Rom. xvi, 9. ⁶⁶ ibid. 10. ⁶⁷ Rom. v, 5, 4. ⁶⁸ Act. xviii, 24. ⁶⁹ Rom. xvi, 11. ⁷⁰ ibid. xvi, 11. ⁷¹ ibid. ⁷² ibid. 12. ⁷³ ibid. ⁷⁴ ibid. 13. ⁷⁵ II Cor. xiii, 3. ⁷⁶ Matth. xxii, 14. ⁷⁷ Joan. xix, 26. ⁷⁸ Rom. xvi, 14. ⁷⁹ Eccli. viii, 6. ⁸⁰ Rom. xvi, 15. ⁸¹ ibid. 16.

(20) Editi, *adiutorem nostrum*. Deinde mss. plerique, Rabanus et editi, *Et istos in salutatione conjungit*; sed rectius ms. Regius num. 1639 ut in nostro textu.

(21) Ms. unus, *in Domino*. Paulo post editi, *sustentatum*: mss. plerique, *sustentatus*; Rabanus, *sustinuisse*. Deinde iidem habent, *pronuntiatum*; sed rectius ms. Regius num. 1639 ut in textu.

(22) *Mundi*. Omittitur in libris antea editis.

(23) *In Domino*. Prætermittitur in editis. Deinde iidem editi, Rabanus et mss. plerique, *Et hic Rufus, etc.*, omisso *sicut*, quod restituit ms. Regius num. 1639.

(24) Editi, *pariter haberet matris affectum*. Sed omnes mss. et Rabanus ut in textu, nisi quod qui-

29. *Salutate Persidam charissimam, quæ multum laboravit in Domino* ⁷³. Videtur hæc magis laudari quam Tryphæna et Tryphosa, quoniam quidem illas laborasse dicit in Domino, hanc autem laborasse multum in Domino, cui addidit et *charissimam*.

30. *Salutate Rufum electum in Domino, et matrem ejus et meam* ⁷⁴. Non puto in istis salutationibus inaniter fieri per singulos quosque laudis et salutationis differentiam. Qui enim scit quia Christus loquitur in Paulo ⁷⁵, certus est quod pro merito alius quidem probus dicitur ab eo, alius charissimus, alius laborans in Domino, alius multum laborans in Domino (23), alius electus, sicut et hic Rufus, de quo nunc nobis sermo est, electus in Domino salutatur. Credo quod sciret Paulus esse eum de numero non multorum qui vocati sunt, sed paucorum qui electi sunt ⁷⁶: cujus et mater tantum meriti habuit, ut eam Paulus suam nominaverit matrem, cum quo etiam ipse, sicut Jesus cum Joanne ⁷⁷, unum partitur matris affectum (24).

31. *Salutate Asyncretum, Phlegontam, Hermem, Patrobam, Hermam, et si qui sunt cum eis fratres* ⁷⁸. De istis simplex est salutio, nec aliquid eis insignie laudis adjungitur. Puto tamen quod Hermas iste sit scriptor libelli illius qui *Pastor* appellatur, quæ scriptura valde mihi utilis videtur, et ut puto divinitus inspirata. Quod vero nihil ei laudis (25) ascripsit, illa, opinor, est causa, quia videtur, sicut scriptura illa declarat, post multa peccata ad pœnitentiam fuisse conversus: et ideo neque opprobrium ei aliquod scripsit: didicerat enim a Scriptura non impropere homini convertenti se a peccato ⁷⁹: neque laudis aliquid tribuit, quia adhuc positus erat sub angelo pœnitentiæ (26), a quo tempore opportuno Christo rursus deberet offerri. Intelligitur autem quod simul habitaverint hi quorum salutio sociata est.

32. *Salutate Philologum et Juliam, Nereum et sororem ejus, et O'lympiadem, et omnes sanctos qui cum eis sunt* ⁸⁰. Potest fieri ut Philologus et Julia conjuges fuerint; cæteri domestici eorum, ad quos simplex salutio dirigitur.

33. *Salutate invicem in osculo sancto* ⁸¹. Ex hoc sermone, aliisque nonnullis similibus, mos Ecclesiis traditus est ut post orationes osculo se invicem

dam vitiose habeant *patitur* pro *partitur*; deinde in hæc verba, *Salutate Asyncretum, Phlegontam, Hermem, Patrobam, Hermam*, non concordant inter se mss. nostri, Rabanus et editi. Alii habent *Assyncretum*; alii *Phlegoniam, Phlegonam, et Phlegonia*; alii *Hermen, Patrobam, Herman*. Sed secuti sumus ms. Regium num. 1639 et Rabanum.

(25) Editi, *Quod vero nihil eis laudis, etc.* Deinde mss. plerique, *illa opinor ex causa*. Ms. unus, *illa ut opinor causa*. Sed Rabanus et editi ut in nostro textu.

(26) Sic ms. Regius num. 1639 et editi. Rabanus, vitiose, *posita erat sub angelo pœnitentiæ*. Cæteri vero mss., *positus erat sub angelo in pœnitentiæ*.

suscipiant fratres. Hoc autem osculum sanctum appellat Apostolus. Quo nomine illud docet (27) primo, ut casta sint oscula quæ in ecclesiis dantur; tum deinde ut simulata non sint, sicut fuerunt Judæ, qui osculum labiis dabat, et prodicionem corde tractabat. Osculum vero fidelis (28) primo, ut diximus, castum sit; tum deinde pacem in se simplicitatemque habeat in charitate non ficta.

34. *Salutant vos omnes Ecclesie Christi* ⁸². Nunquid non in una Ecclesia positus Paulus hæc scribit (29)? Et quomodo verum est quod omnium simul Ecclesiarum salutes Romanæ mittat Ecclesie? Sed pro eo intelligere debemus vel quod unus spiritus erat in Paulo atque omnibus Ecclesiis Christi, vel salutare dicat per fidem, et per spiritum jungi.

634. 35. *Rogo autem vos, fratres, ut observetis eos qui dissensiones et offendicula præter doctrinam quam vos didicistis faciunt, et declinate ab illis. Hujusmodi enim Christo Domino nostro* (30) *non serviunt, sed suo ventri: et per dulces sermones et benedictiones seducunt corda innocentium. Vestra enim obedientia ubique pervulgata est. In vobis ergo gaudeo* ⁸³ (31). Hæc et ad eos qui Ecclesiis præsent, et ad omnes credentes per Spiritum sanctum scribere credendus est Paulus, ut diligentius considerent, et perspiciant qui sint qui dissensiones et offendicula in Ecclesiis generent, et alieni sint ab illa beatitudine quam Dominus repromisit dicens: *Beati pacifici, quoniam ipsi filii Dei vocabuntur* ⁸⁴ (32). Hoc enim, inquit, ut pacifici sitis, a Domino per Evangelium didicistis; dissensiones vero commovere vel scandala, præter doctrinam est quam vos didicistis; et ideo alienus a vobis sit, nec omnino recipiatur inter vos qui certamina commovet, qui serit jurgia, qui lites excitat, et studia contentionis exercet. Qui enim tales sunt, *Christo Domino nostro, qui est pax nostra, non serviunt, sed suo ventri*. Sed et quid causæ sit qua jurgia in Ecclesiis suscitantur, et lites, divini Spiritus instinctu aperit. Ventris, inquit, gratia; hoc est, quæstus et cupiditatis. Inde est unde nonnulli circumeunt domos loquentes ad gratiam cum omni adulatione et deceptione, non ut in verbo Dei ædificent animas ad virtutem, sed ut adulatoriis dulcibusque sermonibus permanere, vel etiam proficere eas hortentur in vitiis, laudantes et bona dicentes ea quæ corruptione digna sunt; *ponentes lucem tenebras, et te-*

⁸² Rom. xvi, 16. ⁸³ Rom. xvi, 17-19. ⁸⁴ Matth. v, 9. ⁸⁵ Isa. v, 20. ⁸⁶ Act. v, 29. ⁸⁷ Matth. vii, 15.

⁸⁸ Rom. xvi, 19.

(27) Rabanus, *dicit*. Ms Regius num. 1659, *docetur*. Cæteri mss. et editi, *docet*.

(28) Sic mss. Editi vero et Rabanus, *Osculum vero fidele, etc.*

(29) Ita ms. Regius num. 1659 et Rabanus. Cæteri vero mss. et editi, *Nunquid non in una aede positus erat* (editi, *stat positus*) *Paulus hæc scribens?* Deinde mss. quidam et editi, *mittit Ecclesie*.

(30) Rabanus omittit, *nostro*. Deinde editi, *in omni loco divulgata est*.

(31) *In vobis ergo gaudeo*. Hæc desunt in editis, et restituantur ex mss.

nebras lucem; dulce amarum, et amarum dulce ⁸⁵; et in his *seducunt corda innocentium*. Et ideo diligenter oportet intendere quo prospectu doceat ille qui docet; utrum gratiam et honorem ab auditoribus quærens, an mercedem a Domino pro instructione et profectu discentium sperans. Subtiliter sane Paulus indiscretam et facilem Romanorum obedientiam notat, eamque asserit ubique non laudatam, sed pervulgatam. Sed ne eos rursus, si pro hoc apertius castigaret, inobedientes efficeret, addit: *In vobis ergo gaudeo*. Sed dices: Quomodo vulgarem in eis notat obedientiam, cum dicat se gaudere in eis? Primo quidem aliud est notare vitium; aliud homines. Potest enim fieri ut gaudeat in his in quibus multa alia bona deprehenderit; vitium autem quod ei displicerat notet, ne putetur ei etiam ipsum cum cæteris placuisse. Potest autem et pro eo dixisse Apostolus gaudere se in eis, quod qui inobediens est, neque ad malum, neque ad bonum trahi potest: qui vero obediens est, si quidem ad inutilia trahatur, imperitiæ culpa sit. Ignorat enim inutilia esse ea quibus obedientiam sui præbet: cum vero didicerit quæ sunt utilia, habens paratum obedientiæ bonum, continuo iter per eam virtutis ascendit. Gaudet ergo Paulus super obediens, certus quod eum docuerit eos non vulgari obedientia, quam incaute omnibus præbet, uti debere, sed illa sola qua *obedire oportet Deo magis quam hominibus* ⁸⁶, relictis cæteris illa sola utentur (33). Nam et revera non est parvæ discretionis, sed probabilis et exercitatissimi judicii, scire cui verbo, cuive operi obediendum sit, et cui renitendum. Denique ipse Dominus in Evangelio dicit ⁸⁷: *Attendite vobis ab his qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intus autem sunt lupi rapaces*. Et ideo vigilans sensus et intenta mens requiritur, quæ probare noverit vel ovis in propatulo simplicitatem, vel lupi latentem rapacitatem. Unde vide quam proximi periculo (34) fiant hi qui exerceri in divinis litteris negligunt, ex quibus solis hujusmodi examinationis agnoscenda discretio est. Continuo ergo in brevi speciem propositæ distinctionis ostendit, et dicit: Quoniam quidem facilis et indiscreta est vestra obedientia, accipite quid servare, quid cavere debeatis.

36. *Volo, inquit, vos sapientes esse in bono, et simplices in malo* ⁸⁸. Simile est hoc illi dicto quod

(32) Sic ms. Regius num. 1659. Cæteri vero mss., Rabanus et editi, *quam Deus repromisit* (Rabanus, *promiserat*): *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur, ommissis vocibus dicens, et ipsi*; quam tamen postremam vocem addit etiam Rabanus.

(33) Sic ms. Regius num. 1659. Ita etiam Rabanus nisi quod in fine habeat, *ipsa sola utantur*. Editi vero et mss. plerique, *uti eos debere præ illa sola... ut relictis cæteris ipsa laudetur*.

(34) Alias, *periculis*; alias, *periculi*; sed ms. Regius num. 1659, *periculo*.

ad Corinthios scribit dicens : *Malitia parvuli estote, ut sensibus perfecti sitis*⁸⁹. Sed et illud quod Dominus ait : *Quia filii sæculi hujus prudentiores sunt quam filii lucis in generatione sua*⁹⁰, huic convenit dicto. Filii enim sæculi hujus prudentiores sunt in malitia, pro eo quod semper aliquid profundius et subtilius inveniant in ea unde plus noceant, et vehementius lædant. In bono autem stulti sunt : vix enimveniunt quid faciant boni (55). Econtrario vero Paulus vult nos sapientes esse in bono, hoc est semper aliquid plus invenire, plus exquirere, et profundius cogitare quid faciamus boni : ita ut etiamsi impediamur per alienjus malitiam ab opere bono, **685** nos, si sapientes sumus, excogitemus (55*) quomodo si opus bonum non possumus, vel sermonem bonum proferamus : quod si nec hoc licet, votum saltem bonum et animum demonstramus. Sic ergo sapientes esse debemus in bono, simplices vero in malo, ut si pulsamur malitia, pulsamur injuria, non simus callidi et versuti (56), artes et argumenta quærentes, quibus reddere malum pro malo, et nequitiam pro nequitia debeamus. Sed in tali loco meminisse debemus illius sententiæ quæ dicit : *Si quis vult sapiens esse apud Deum, stultus fiat in hoc mundo*⁹¹. Simus ergo stulti accipientes injuriam et non reddentes, ut sapientes simus apud Deum qui dixit : *Mihi vindictam, ego retribuam, dicit Dominus*⁹² (57). Nam de impiis et Jeremias dicit : *Sapientes sunt ad malefaciendum; bene autem facere nesciunt*⁹³. Ad hoc respicit et illud **C** quod Dominus dixit, simplices debere nos esse sicut columbas, et prudentes sicut serpentes⁹⁴. Quod si aliquis nobis ex infidelibus argute occurrat, et dicat : Quomodo potest idem ipse et sapiens esse et stultus (58)? dicemus ad eum : respice ad artes istas quæ in usu hominum habentur, quomodo ille qui, verbi causa, sapientissimus est grammaticus, in arte fabrili insipientissimus invenitur; vel rursus sapientissimus gubernator, quomodo in arte medicinæ invenitur insipiens. Sic ergo possibile est in his quæ ad Deum pertinent, esse sapientem; et in his quæ ad sæculum perti-

⁸⁹ I Cor. xiv, 20. ⁹⁰ Luc. xvi, 8. ⁹¹ I Cor. iii, 18. ⁹² Dent. xxxii, 35. ⁹³ Jerem. iv, 22. ⁹⁴ Matth. x, 16. ⁹⁵ Matth. vi, 24. ⁹⁶ Rom. xvi, 20. ⁹⁷ Luc. x, 16. ⁹⁸ III Reg. xi, 14.

(55) Sic omnes mss. et editi. Rabanus vero, *vix enimveniunt unde proficiant in bono*. Deinde editi omittunt vero post *ecotrario*.

(55*) Editi, sic (al., sed) nos sapientes sumus, et excogitemus, etc.

(56) Sic omnes mss. nostri. Ita etiam editi, nisi quod habeant, non simus callidi, non simus versuti, etc. Rabanus vero, non simus callidi, et perversutæ artis argumenta quærentes, etc.

(57) *Dicit Dominus*. Hæc desunt in editis et in ms. Regio num. 1659, sed exstant in cæteris mss. et apud Rabanum.

(58) Editi, idem esse sapiens et stultus.

(59) Editi, esse sapientem : in his quæ ad sæculum pertinent, insipientem. Sciendum sane est quod ubi ait : *Hujusmodi enim non serviunt Christo Domino nostro*. Sed omnes mss. nostri, et Rabanus ut in textu, nisi quod quidam habeant itidem, ubi ait, et omittant *nostro post Domino*.

nent, esse insipientem. Sciendum sane est quod ubi ait : *Hujusmodi enim Christo Domino nostro (59) non serviunt*; non quod ipsi se profiteantur Christo Domino non servire, sed quod discrepantes a servitutis ejus regula, rebus ipsis ostendant se Christo Domino non servire. Non enim videtur simul quis et Christo servire posse et ventri; ac voluptatis pariter amator esse, et Dei; sicut (40) nec Deo quis simul servire potest et mammonæ⁹⁵.

57. *Deus autem pacis conteret Satanam sub pedes vestros velociter*⁹⁶. Quæritur in hoc loco quem dixerit Satanam sub pedes eorum quibus scribit, a Deo conterendum velociter. Si enim ad unam personam referatur, illam scilicet de qua in Evangelio dicitur : *Ecce video Satanam sicut fulgur (41) de cælo cadentem*⁹⁷, quique Satanus humani generis indicatur adversarius (42), videbitur utique, si vere dicit Paulus quæ dicit, quod sub pedes eorum quibus tunc scribebat velociter conteratur, ultra jam non esse Satanam qui agones et certamina et persecutiones credentibus excitet : quod utique non admittit fides rerum. Sed videtur mihi in hoc loco Satanam dixisse omnem spiritum qui credentibus adversatur. Satanus enim in lingua nostra *adversarius* interpretatur. Quidquid ergo animæ tendenti ad Deum resistit et adversatur, et quidquid paci ejus contrarium est, hoc ei satanas esse nominatur (45). Ideo denique præmisit, dicens : *Deus pacis*, hoc est, Deus cui pax placet, conteret eum qui contrarius est paci et dissensiones operatur. Sic denique et in Regnorum libris (44) legimus, quia *suscitavit Deus Salomoni Satanam Ader Idumæum*⁹⁸ : hoc est Salomoni qui erat pacificus, suscitavit Satanam qui est contrarius paci. Sed sicut his quos Apostolus docet, si sic agant (45), et tales se exhibeant, quales ejus sermo descripsit, pro emendatione vitæ promittit sub pedibus eorum a Deo pacis Satanam velociter conterendum : ita nihilominus Deus pacis ei qui pacem ejus non in corde puro et conscientia munda servaverit, suscitavit Satanam, hoc est adversarium; ut qui bonum pacis neglexerit, impugnationum amaritudines

(40) *Sicut*. Omittitur in omnibus editis. Mss. Regius num. 1659, si.

(41) *Sicut fulgur*. Hæc duo verba desunt in editis et restituntur ex mss. et Rabano.

(42) Sic mss. plerique Ms. vero Regius num. 1659, *humano generi indicatur adversari*. Rabanus et editi, *humano generi indicatur adversus*.

(43) Editi, commemoratur.

(44) Editi, in Regnorum libro. Deinde mss. plerique et editi, *Satanam adversus eum*. Rabanus, *Satanam ad deridendum eum*. Sed recte ms. Regius num. 1659 ut in textu.

(45) Editi, *Sed sicut his quoque Apostolus docet, si agant*, etc. Ms. Regius num. 1659, *Sed sicut his Apostolus, si ita agant*, etc. Cæteri vero mss. et Rabanus ut in textu, nisi quod unus omittat *ita vel sic*; et Rabanus habeat, *si satagant pro si sic agant*.

perferat, et ita demum pacis quam temeravit, dulcedinem in oppugnatione positus recordetur. Ex utroque igitur ædificemur Scripturæ divinæ loco, quo vel suscitare (46) Deus Satanam dicitur negligentibus, vel contere ac subdere studiosis, ut illos ad agones concitet, istis de prostrato adversario palmam victoriæ tribuat, et virtutis præmia largiatur. Possumus autem (47) et per singulos quosque agones, si legitime certemus, dicere quia Deus conteret Satanam sub pedes nostros velociter. Verbi causa, si quis agonem susceperit castitatis, si usque ad finem immaculata **686** conscientia perdurarit, dici de eo potest quia Deus (48) contrivit Satanam sub pedes ejus, id est spiritum qui erat contrarius castitati. Similiter et qui agonem fidei suscipit, si stans ante reges et præsides cum fiducia confiteatur Dominum Jesum Christum, et usque ad finem in confessione permaneat, Deus contrivit Satanam sub pedes ejus, cum per fidem constantem (49) infidelitatis spiritum vicit. Sic et qui concordiam perseveranter colit, dissensionis dæmonem sub pedibus conterit: qui mansuetudinem servat, iracundiæ Satanam patientiæ vestigiis calcet. Hoc est nimirum quod Dominus in Evangelio dicit⁹⁹: *Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici.*

58. *Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum*¹. Gratia Dei, et gratia Domini nostri Jesu Christi una atque eadem gratia accipienda est. *Sicut enim Pater quos vult vivificat, et Filius quos vult vivificat; et sicut Pater habet in se vitam, et Filio* (50) *dedit habere in semetipso vitam*², ita et gratiam quam dat Pater, hanc et Filius dat. Sciendum sane est, quod omne quod habent homines a Deo, gratia est³. Nihil enim ex debito habent. *Quis enim prior dedit illi, et retribuetur ei?* Gratia ergo est quidquid habet is qui non fuit, et est, accipiens ab eo qui semper fuit, et est, et erit in æternum.

59. *Salutat vos Timotheus adjutor meus, et Lucius, et Jason, et Sosipater cognati mei*⁴. Videtur mihi de istis quos sequestravit ab omni catalogo salutantium, plus aliquid sensisse. Denique et Ti-

⁹⁹ Luc. x, 19. ¹ Rom. xvi, 20. ² Joan. v, 21, 26. ³ Rom. xi, 35. ⁴ Rom. xvi, 21. ⁵ Act. xvi, 1. ⁶ I Tim. i, 5, 4. ⁷ Act. xvii, 5 sq. ⁸ Act. xx, 4. ⁹ Act. xxii, 5. ¹⁰ Ephes. iii, 14, 15.

(46) Editi, quod suscitare.

(47) Autem. Omittitur in editis, qui postea habet cum mss. quibusdam *videre pro dicere*. Sed ms. Regius num. 1659 et Rabanus rectius ut in textu.

(48) Deus. Omittitur in plerisque mss. et apud Rabanum, sed exstat in editis et in ms. Regio num. 1659.

(49) Ita editi. Rabanus vero et mss. nostri omnes omittunt *per fidem constantem*. Deinde mss. duo et editi, *Sed et qui*, etc. Cæteri mss. et editi, *Sic et qui*, etc.

(50) Mss. duo Regii, *sic et Filius... et sicut Pater.... ita et Filio*, etc. Sed ms. Regius num. 1659 et editi rectius ut in nostro textu.

(51) Sic ms. Regius num. 1659 et Rabanus. Cæteri vero mss. et editi, *rogaverat*.

(52) Ipsum. Desideratur in editis. Deinde ms. Regius num. 1659, *pro eo quod soleat nominari*, etc.

A motheum adjutorem suum dicit, et omnes simul cognatos suos. Et quidem de Timotheo plenissime refertur in Actibus apostolorum⁵ quod fuerit Derbæus civis, filius mulieris viduæ fidelis, ex patre gentili: de quo et ipse Paulus dicit, quia propterea rogaverit (51) eum permanere Ephesi, ut denuntiet quibusdam ne aliter doceant, neque attendant fabulis et genealogiis infinitis⁶. Sed et Lucium quidam ipsum (52) perhibent esse Lucam qui Evangelium scripsit, pro eo quod soleant nomina interdum secundum patriam declinationem, interdum etiam secundum Græcam, Romanamque proferri. Jason vero ille est de quo etiam in Actibus apostolorum⁷ scribitur quod Thessalonicam pro Paulo et Sila seditionem commoventibus turbis, semetipsum dederit, ut apostolis discedendi (53) faceret libertatem. Sosipater quoque qui his jungitur, suspicor quod ipse sit qui in Actibus apostolorum⁸ scribitur *Sosipater Pyrrhi Beroensis*. Sed qui Pauli Litteras curiosius tanquam Christo in eo loquente considerat, movebitur sine dubio quomodo Paulus qui se Tarso Ciliciæ natum professus est⁹ Hebræum ex Hebræis, nunc vel Timothei Derbensis civis ex patre gentili cognatus vel consanguineus esse dicatur, vel Jasonis Thessalonicensis, vel Sosipatris Pyrrhi Beroensis. Quod si pro eo aliquis dicat quia etiam ipsi qualibet ex parte ex circumcissione veniebant: non ergo oportuit de his specialiter dicere, sed et de omnibus qui ex Judæis erant, quod essent cognati Paulo. Nunc vero cum cæteris nequaquam hoc nomen indulgeat, his vero et aliis nonnullis ascribat, certum est eum aliam quamdam cognationem nominare, quæ sibi cum Timotheo, et Luca (54), aliisque paucis horum similibus communis habeatur: quam cognationem vel consanguinitatem ex illa sine dubio sciat sibi cum his paternitate descendere, de qua in alio loco dicit: *Hac enim causa curvo genua mea ad Patrem* (55) *Domini nostri Jesu Christi, ex quo omnis paternitas in cælo et in terra nominatur*¹⁰. Sciens igitur esse aliquam paternitatem in cælo sicut est et in terra, certum est quod istos qui sibi nequaquam secundum cognationem paternitatis terrenæ

D Sed cæteri mss., Rabanus et editi ut in textu.

(53) Sic mss. et Rabanus. Editi autem, *ut Apostolo dicendi*, etc.

(54) Ita ms. Regius num. 1659. Cæteri vero mss. et editi, *quæ isti Sosipatro, Timotheo* (editi, *cum Timotheo*) *et Luca*, etc.

(55) Sic recte ms. Regius num. 1659 restituit hunc locum ab his verbis, *ex illa sine dubio sciat, sibi*, etc., usque ad *Gratias ago Deo*, etc. Cæteri vero mss. nostri habent tantummodo, *quam cognationem ejus vel consanguinitatem ejus ex illa sine dubio sociat sibi. Gratias ago Deo*, etc., omissis omnibus intermediis. Editi, *quam cognationem vel consanguinitatem arbitror esse ex baptismo contractam. Saluto vos ego Tertius qui scripsi Epistolam in Domino. Salutat vos Caius hospes meus universæ Ecclesiæ. Hic est Caius de quo alibi dicit: Gratias ago Deo meo*, etc., cæteris prætermisissis.

junguntur, jungi sibi noverat secundum cognationem paternitatis cœlestis. Et ideo eos cognatos, et concaptivos vocat, et adjuutores; utpote cum quibus unam ad evangelizandum cognationem nascenti sorte susceperit, et captivitatem mundi hujus Babylonice perferendi. Aut si quis hæc non tali quadam tropologia patitur explanari, exponat nobis quomodo Timotheus, et Lucius, et Jason, et Sosipater longe diversarum non solum urbium, sed et provinciarum cives, Paulo secundum carnem cognati et consanguinei esse potuerunt: et non solum isti, sed et Andronicus, et Junias, et Herodion, quos omnes et 637 cognatos suos, et concaptivos appellat.

40. *Saluto vos ego Tertius, qui scripsi Epistolam in Domino*¹¹. Tanquam qui dignus habitus sit Epistolam Romanis Paulo dictante perscribere, inserit ei etiam suum nomen, non temeritate usus aut jactantia, sed quia sciebat se non solum præstitisse scriptoris officium, sed scripsisse in Domino: quoniam quidem justus omnia quæ facit, ad gloriam Dei facit¹². Et si scribit ergo, ad gloriam Dei scribit, et ideo in Domino scribit: propter quod est dignum ut Epistolæ sui quoque nominis inderet mentionem. Vel certe quoniam vim sensuum Pauli dictantis exceperat, et intellexerat non hominis, sed Domini quæ scribebat, idcirco eum in Domino scripsisse commemorat.

41. *Salutat vos Gaius (56) hospes meus, et totius Ecclesiæ*¹³. Intelligitur Gaius hic esse de quo ad Corinthios scribens commemorat, dicens: *Gratias ego Deo, quoniam neminem vestrum baptizavi, nisi Crispum et Gaium*¹⁴. Videtur ergo indicare de eo quod vir fuerit hospitalis, qui non solum Paulum ac singulos quosque adventantes Corinthum (57) hospitio receperit, sed Ecclesiæ universæ in domo sua conventiculum ipse præbuerit. Fertur sane traditione majorum, quod hic Gaius primus episcopus fuerit Thessalonicensis Ecclesiæ.

42. *Salutat vos Erastus, arcarius civitatis, et Quartus (58) frater*¹⁵. Ipsum puto esse Erastum quem dicit¹⁶ quia remansit Corinthi, quique videtur dispensator civitatis ostendi (59). Sed non puto quod ex hoc officio magnopere Paulus mentionem in Epistola sua fecerit, nisi forte aliquid in eo amplius

¹¹ Rom. xvi, 22. ¹² I Cor. x, 31; Coloss. iii, 17. ¹³ II Tim. iv, 20. ¹⁴ Rom. xvi, 25-27. ¹⁵ Rom. xiv, 25.

(59) *Gaius*. Sic ubique mss. nostri, Rabanus et editio Veneta. Cæteri editi, *Caius*.

(57) Editio Veneta, *adversantes Corinthum*. Cæteri editi, *diversantes Corinthi*. Deinde iidem editi et mss. plerique, *hospitio reciperet*, et paulo post omittunt *primus*. Sed ms. Regius num. 1659 ut in nostro textu.

(58) Mss. et editi plerique habent *Marcus*; sed ms. Regius num. 1659, Rabanus et Genebrardus, *Quartus*.

(59) Sic ms. Regius num. 1659 et Rabanus. Cæteri vero mss. et editi, *Corintho* (al., *Corinthi*) *quique evidenter designato civitatis officio ostenditur*.

et ideo nec nomen posuerit ejus civitatis, sed tantummodo eum arcarium nominaverit civitatis (60). Utrum ergo tali modo aliquo, an vero simpliciter magis accipiendum sit, et nihil profundius in Pauli Litteris requirendum, considerato qui legis.

43. *Ei autem qui potens est vos confirmare secundum Evangelium meum, et prædicationem Jesu Christi, secundum revelationem sacramenti temporibus sæculorum in silentio habiti, manifestati autem modo per Scripturas propheticas secundum præceptum æterni Dei ad obedientiam fidei in omnes gentes manifestati, soli sapienti Deo per Jesum Christum claritas in sæcula sæculorum. Amen*¹⁷ (61). Caput hoc Marcion, a quo Scripturæ evangelicæ atque apostolicæ interpolatæ sunt, de hac Epistola penitus abstulit; et non solum hoc, sed et ab eo loco (62) ubi scriptum est, *omne autem quod non est ex fide, peccatum est*¹⁸, usque ad finem cuncta dissecuit. In aliis vero exemplaribus, id est in his quæ non sunt a Marcione temerata, hoc ipsum caput diverse positum invenimus. In nonnullis etenim codicibus post eum locum quem supra diximus, hoc est, *omne autem quod non est ex fide, peccatum est*, statim cohærens habetur, *ei autem qui potens est vos confirmare*. Alii vero codices in fine id, ut nunc est positum, continent (63). Sed jam veniamus ad capituli hujus explanationem. Duas mihi causas Paulus videtur ostendere, quibus roborantur hi qui in fide Evangelii confirmantur: unam qua eis prædicatio Pauli, quæ est et Christi prædicatio, innotescit (64); et aliam qua revelatur eis sacramentum quod omnium temporibus sæculorum in silentio habitum est, nunc vero, hoc est in adventu Christi præsentia corporali manifestatum est et apertum, et quantum spectat, non sine idoneis testibus, sed Scripturis prophetis astipulantibus declaratum. Ita enim præceptum existit æterni Dei, ut per prædicationem quidem (65) Evangelii gentes ad obedientiam fidei vocarentur: ex revelatione vero sacramenti agnita Dei sapientia, gloria et claritas soli sapienti Deo redderetur in sæcula sæculorum. Sed iterum recurramus, et consideremus quomodo dictum est: *Ei autem qui potens est vos confirmare secundum Evangelium meum, et prædicationem Jesu Christi, secundum revelationem sacramenti temporibus sæculorum in silentio habiti*. Non mihi videtur

¹³ Rom. xvi, 25. ¹⁴ I Cor. i, 14. ¹⁵ Rom. xvi, 25.

(60) *Civitatis*. Restituitur ex ms. Regio num. 1659. Deinde mss. quidam et editi habent *videndum*; pro *accipiendum*, quod præferunt ms. Regius num. 1659 et Rabanus.

(61) *In sæcula sæculorum. Amen*. Hæc verba desunt in editis, et restituantur ex mss. codicibus.

(62) Ms. Regius num. 1659, *sed et in eo loco*, etc. Editi omittunt *loco*.

(63) Editi, *in fine, id est, ut nunc est positum, continent*. Deinde ms. Regius num. 1659, *ad capituli ipsius explanationem*.

(64) Editi, *innotescat*.

(65) Editi, *ut prædicatione quidem*, etc.

quod ad omnes pertineat ista utriusque generis confirmatio; sed ad omnes quidem pertinet credentes dumtaxat Evangelium Pauli, et prædicatio Christi: revelatio vero sacramenti temporibus sæculorum in silentio habiti, non ad plures, sed ad paucos et electos qui capaces esse possint sapientiæ et scientiæ Dei, de quibus dicitur¹⁹: **688** *Multi vocati, pauci vero electi.* Sed et de eo quod ait, *sacramenti in silentio habiti*, requirendum est utrum ita (66) id dicat in silentio habitum, ut omnino nullus agnoverit, ne ipsi quidem qui annuntiabant prophetæ: an aliorum aliqua silentii intelligenda est ratio. Mihi quidem valde absurdum videtur ut dicamus prophetas ita scripsisse de sacramentis divinis (67), ut non intellexerint ea ipsa quæ dicebant, cum Scriptura dicat: *Sapienter intelligit quæ de ore ejus procedunt, et in labiis portat intellectum*²⁰. Si ergo prophetæ non intellexerunt quæ de ore proprio proferebant, non erant sapientes. Verum si stultum est prophetas confiteri, et negare eos sapientes fuisse, restat ut sapientes fuerint, et intellexerint (68) quæ ex ore proprio proferebant, et habuerint intellectum in labiis suis. Quæ ergo silentii ratio? Videamus ne illa sit quam et ipse Paulus sibi traditam pro sacramentorum dispensatione (69) perdocuit, ubi dicit abductum se esse in tertium cælum, et inde in paradysum, et audisse non edicenda verba, quæ non licet homini loqui²¹. In quo utique ostendit non quod ipse ignoret quod audierit, sed quod proferre, et aliis hominibus pandere quæ sibi sunt indicata non liceat (70). Ita ergo po-

test et in hoc loco dictum videri sacramentum temporibus sæculorum in silentio habitum, quod scierint quidem prophetæ (ex Scripturis enim propheticis manifestatur [71]), sed hominibus, id est vulgo non manifestaverint nec patefecerint, sed silentio texerint secundum præceptum æterni Dei, usquequo tempus adesset ut Verbum caro fieret, et habitaret in nobis²², et manifestaretur omnibus gentibus ad obedientiam fidei. Quod vero ait, *soli sapienti Deo*, sapientem Deum non ita accipias, quasi quem sapientia fecerit sapientem, ut inter homines habetur. Sapienter enim inter homines dicitur unusquisque ex participatione sapientiæ; Deus vero non quasi qui ex sapientia sapiens factus sit, sed quasi qui ipse auctor sit et genitor sapientiæ, Sapienter appellatur. Non enim, ut diximus, ex sapientia sapiens Deus, sed ex sapiente Deo sapientia procedit. Merito ergo dicitur: *Soli* (72) *sapienti Deo*. Solus est enim ita sapiens Deus, ut sapientiam ipse magis genuerit²³, quam ex sapientia sapiens factus sit. Et recte ei *claritas per Jesum Christum* refertur, quia ita sapientem esse solum Deum, ut ipse sapientiam genuerit²⁴ (73), Christus Jesus, qui est Dei virtus et Dei sapientia²⁵, declaravit. *In sæcula vero sæculorum* quod ait, moris est Scripturæ divinæ immensitatem per hoc temporum designare. *Amen* autem quasi ad confirmationem omnium quæ superius scripta sunt, in fine posuit, per quod vernaculo Hebræorum sermone vera et fidelia esse quæ sunt scripta signaret.

RUFINI PRESBYTERI

AD HERACLIIUM

Peroratio in Explanationem Origenis super Epistolam Pauli ad Romanos.

Hactenus nobis in Epistolam (74) ad Romanos, prout potuimus, dictantibus, plurimo et labore et tempore desudatum sit. Fateor namque, Heracli frater amantissime, quod dum tuis desideriis satisfacere cupio, oblitus sum pene mandati quo præcipitur: « Onus supra vires tuas ne levaveris »²⁶; quamvis nobis nec in cæteris quæ te insistente, imo potius pensum diurni operis exigente, in Latinum vertimus, desuerit plurimus labor, dum supplere cupimus ea quæ ab Origene in auditorio Ecclesiæ ex tempore, non tam explanationis,

¹⁹ Matth. xxii, 14. ²⁰ Prov. xvi, 23. ²¹ II Cor. xii, 2-4. ²² Joan. i, 14. ²³ Eccli. i, 1. ²⁴ Eccli. xv, 10. ²⁵ I Cor. i, 24. ²⁶ Eccli. xiii, 2.

(66) Ita. Prætermittitur in editis.

(67) Editi, de testamentis divinis.

(68) Ms. Regius num. 1659, restat ut quia sapientes fuerunt intellexerint. Deinde idem ms. et Rabanus, *Quæ ergo sit silentii ratio videamus, ne illa sit, etc.*

(69) Ita mss. nostri omnes et Rabanus. Editi vero, per sacramentorum dispensationem.

(70) Editi, non quod ignoret ipse quod (mss. quidam, quid) audierit, sed quod proferre non licebat, et aliis, etc.

(71) Sic Rabanus et Ms. Regius num. 1659, quibus satis consentire videtur codex ms. Vallis Claræ. Cæteri vero mss., quod ut scirent quidem prophetæ

ex Scripturis quidem propheticis manifestatur, etc., ut in textu. Editi vero, quod ut scirent quidem perfecti, ex Scripturis propheticis manifestatur: sed hominibus, id est vulgo non manifestaverunt nec patefecerunt, sed silentio texerunt, etc.

(72) Ms. Regius num. 1659, Merito autem soli, etc. Cæteri vero mss. et editi, Merito ergo soli, etc. Rabanus, Merito soli, etc.

(73) Editi, qui ita sapientem esse solum Deum ostendit, ut ipse sapientiam genuerit Jesus Christus, qui est Dei virtus et Dei sapientia. Sed omnes mss. et Rabanus ut in nostro textu.

(74) Omnes mss. nostri, in Epistola.

quam ædificationis intentione perorata sunt : sicut in homiliis sive in oratiunculis (75) in Genesim et in Exodum fecimus, et præcipue in his quæ in librum Levitici ab illo quidem (76) perorandi stylo dicta, a nobis vero explanandi specie translata sunt. Quem laborem adimplendi quæ deerant idcirco suscepimus, ne pulsatæ quæstiones et relictæ, quod in homiliatico dicendi genere ab illo **689** sæpe fieri solet, Latino lectori fastidium generarent. Nam illa quæ in Jesum Nave, et in Judicum librum (77), et in tricesimum sextum, et in tricesimum septimum, et tricesimum octavum psalmum scripsimus, simpliciter ut invenimus (78), et non multo cum labore transtulimus. Quamvis ergo et in cæteris quæ supra diximus laboratum nobis sit in splendens his quæ omiserat, in hoc tamen opere Epistolæ ad Romanos pro his causis quas in Præfatione comprehendimus, immensus nobis et inextricabilis (79) incubuit labor. Sed delectavit indulgisse laboribus; si modo non, ut in aliis experti sumus, malevolæ mentes vigiliis nostris contumelias reddant, si non studia obtreccionibus, et labores remunerentur insidiis. Novum quippe apud eos culpæ genus subimus. Aiunt enim mihi : In his quæ scribis, quoniam plurima in eis tui operis habentur, da titulum nominis tui, et scribe : Rufini (80), verbi gratia, in Epistolam ad Romanos Explanationum libri, sicut et apud auctores, inquiunt, sæculares non illius qui ex Græco translatus est, sed illius qui transtulit nomen titulus tenet. Hoc autem totum mihi donant non amore mei, sed odio auctoris (81). Verum ego qui plus conscientiæ meæ, quam nomini defero etiam si addere aliqua videor et explere quæ desunt, aut brevare quæ longa sunt, furari tamen titulum ejus qui fundamenta operis jecit, et construendi ædificiî materiam præbuit, rectum non puto. Sit sane in arbitrio legentis cum opus probaverit, operis meritum cui velit ascribere. Nobis enim (82) propositum est non plausum legentium, sed fructum proficientium quærere. Post hoc sane vocat nos opus quod olim quidem injunctum est, sed nunc a beato Gaudenzio episcopo vehementius perurgetur, Clementis scilicet Romani episcopi apostolorum comitis ac successoris de Recognitione libri ut in Latinum vertantur (83). In quo opere bene novi quod laborem labor multiplicat, si sortem suscipiat (84). Satisfaciam sane in eo amicis meis : dabo titulo nomen meum, auctoris nihilominus vocabulo permanente. Nam Rufini Clementis scribetur (85). Quod si me Dominus implere permiserit, redibo rursus et ad tua desideria, ut vel in Numerorum, vel in Deuteronomii libros, Deo permittente, aliqua dicamus (hoc enim solum nobis de Eptateucho deest) vel de reliquis apostoli Pauli Epistolis quæ possumus, Domino dirigente, dictemus (86).

(87) EX LIBRIS ORIGENIS IN EPISTOLAM AD GALATAS.

Ex initio libri primi.

690 Ex eo quod dixit Apostolus : *Paulus apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum* ²⁷, manifeste datur intelligi quia non erat homo Christus Jesus, sed erat divina natura. Non enim si homo esset, dixisset Paulus hoc quod ait : *Paulus apostolus non ab hominibus,* ²⁷ Galat. I, 1.

(75) Mss. duo, vel oratiunculis, etc.

(76) Mss. duo omittunt quidem; et habent cum editis, dictata.

(77) Librum. Omittitur in omnibus mss. nostris, sed exstat in editis.

(78) Editi, simpliciter expressimus ut invenimus. B Sed omnes mss. omittunt expressimus.

(79) Editi, inæstimabilis. Deinde ms. Regius num. 1659, et laborem remunerent insidiis.

(80) Sic omnes mss. Editi vero, et scribe Hieronymi. Deinde omnes mss. habeat, in Epistola ad Romanos, etc.

(81) Ms. unus habet, auctoritatis; alter, actoris.

(82) Ms. Regius num. 1659, Nobis autem, etc.

(83) Sic recte ms. codex Regius num. 1659. Editi vero, apostolorum comitis, quorum (al., quod) ut successoribus darem cognitionem libri a nobis in Latinum vertuntur. Codex ms. Ebroicensis, et unus Regius num. 1640, apostolorum comitis et (al., ut) successorum, dare cognitionem libri, ut in Latinum vertuntur. Ms. Regius num. 1641, apostolorum comitis et successoris dare cognitionem libri ut in Latinum vertatur. Ms. codex Vallis-claræ ut in textu, nisi quod habeat dare intentionem, pro de

A neque per hominem. Si enim homo fuit Jesus, et per ipsum assumptus est in apostolatam Paulus, utique per hominem factus erat apostolus. Si autem per hominem erat apostolus, nunquam dixisset, quia neque per hominem : sed manifeste separat ab humana natura Jesum Paulus per hæc verba. Non enim sufficit ei dixisse : neque per hominem ; sed

Recognitione. Recognitionum libri etiamnum exstant ex interpretatione Rufini; sed Clementi Romano abjudicantur.

(84) Ms. Regius num. 1659, quod laborem labor multiplicata sorte suscipiet. Sed cæteri mss. et editi ut in textu.

(85) Sic ms. codex Vallis-claræ et ms. Regius num. 1659. Editi vero, Nam Hieronymi ne putetur, Clementis scribetur. Cæteri vero mss., Nam putamus Clementis scribetur. Deinde editi, et mss. plerique : Quod si hæc mihi (editi, Quod si me) Dominus implere permiserit, redibimus ad illos, et ad tua desideria, ut in Numerorum, et in, etc. Sed rectius ms. Regius num. 1659 ut in nostro textu.

(86) Sic ms. Regius num. 1659. Editi autem, hoc enim solum vobis de Pentateucho vel de reliquis apostoli Pauli Epistolis quæ possumus Domino protegente debemus. Cæteri mss., hoc enim solum vobis de Heptateucho deest, vel de reliquis apostoli Pauli Epistolis quæ possumus (al., quæ si possumus) Domino dirigente dictabimus.

(87) Desumpta sunt hæc fragmenta ex Apologia Pauphilli martyris pro Origene.